

FORHANDLINGER

PÅ

DET SEKSTENDE
NORDISKE JURISTMØTE

I OSLO DEN 23., 24. OG 25.
AUGUST 1934

UTGITT AV
DET NORSKE STYRE

OSLO 1935
FABRITIUS & SØNNERS BOKTRYKKERI

INNHold:

	Side
Beretning fra det norske styre	9
TORS DAG DEN 23. AUGUST 1934	
Motets åpning	13
Valg av formann, viceformenn og sekretærer	15
Behandling av emnet: <i>Rettsbeskyttelsen for bedriftshemmeligheter</i> (bilag I).	
Professor Knoph	16
Professor Eberstein	19
Justitierådet von Seth	29
Professor Knoph	30
Høiesterettsadvokat, dr. jur. K. Meinich Olsen	33
Professor Eberstein	36
Høiesteretssagfører Gorrissen	41
FREDAG DEN 24. AUGUST 1934	
<i>Seksjon I.</i>	
Behandling av emnet: <i>Rettsens stilling til konkurransereguleringer</i> (bilag III).	
Trustkontrolldirektør Thagaard	44
Høiesteretssagfører Rørdam	62
Direktør von Sydow	68
Professor Arnholm	70
Høiesteretssagfører Meyer	76
Høiesterettsadvokat Borchgrevink	77
Sekretær Hansen	79
Høiesteretssagfører Rørdam	81
Overrettsadvokat Ameln	82
Trustkontrolldirektør Thagaard	83
Behandling av emnet: <i>Krever sikkerhetshensyn at man begrenser ad- gangen til å dekke sig ved ansvarsforsikring?</i> (bilag IV).	
Direktør Christensen	90
Høiesterettsadvokat, direktør Dahl	107
Professor Ussing	112

	Side
Højesteretssagfører Bache	114
Professor Ussing	115
Direktør Christensen	116

Seksjon II.

Behandling av emnet: *Den strafferettslige behandling av fosterfordrivelse* (bilag V).

Statsrådet Schlyter	118
Riksadvokat Sund	142
Lektor, overretssagfører Magnussen	150
Højesterettsdommer Schjelderup	156
Presidenten Ekeberg	160
Overretssagfører Sachs	166
Statsadvokat Aasgaard	169
F. d. Justitierådet Gärde	170
Borgmästaren Bissmark	172
Statsrådet Schlyter	174
Presidenten Ekeberg	177

Behandling av emnet: *Privat påtale i straffesaker* (bilag VI).

Professor Granfelt	178
Professor Krabbe	188
Professor Munch-Petersen	196
Professor Engströmer	198
Professor Munch-Petersen	201

LØRDAG DEN 25. AUGUST 1934

Behandling av emnet: *Erstatsningsansvar for farlig virksomhet* (bilag II).

Justitierådet Sandström	202
Professor Ussing	205
Højesteretssagfører Bache	217
Højesterettsadvokat Corneliussen	221
Højesterettsadvokat Schjødt	229
Højesteretssagfører Meyer	233
Hovrättsassessorn dr. Strahl	235
Universitetsadjunkten dr. E. af Hällström	239
Rettspresident Hansson	243
Professor Munch-Petersen	247
Professor Ussing	249
Valg av styre	250
Behandling av lovforslag (bilag IX)	252
Bestemmelse av tid og sted for neste nordiske juristmøte	253
Møtets avslutning	253

BILAG:

- I. *Ragnar Knoph*: Bedriftshemmeligheters rettsbeskyttelse.
  - II. *Emil Sandström*: Skadeståndsskyldighet på grund av farlig verksamhet.
  - III. *Wilhelm Thagaard*: Rettens stilling til konkurransereguleringen.
  - IV. *Knud Christensen*: Kræver Sikkerhedshensyn. at man begrænser Adgangen til at dække sig ved Ansvarsforsikring?
  - V. *Karl Schlyter*: Den straffrættslige behandlingen av fosterfödrivning.
  - VI. *O. Hj. Granfelt*: Privat-åtal.
  - VII. Lover for de nordiske juristmøter.
  - VIII. Program ved det sekstende nordiske juristmøte i Oslo den 23.—25. august 1934.
  - IX. Cirkulære fra fellesstyret ang. forandring i lovenes § 8.
  - X. Revisjonsberetning over Gunnar Swensons fond.
  - XI. Medlemsfortegnelse.
-

DET SEKSTENDE NORDISKE JURISTMØTE

Det norske styre gir herved beretning om det sekstende nordiske juristmøte i Oslo den 23., 24. og 25. august 1934.

På det femtende nordiske juristmøte i Stockholm 1931 blev følgende valgt til medlemmer av styret:

For *Danmark*: Professor H. Munch-Petersen, højestereitsdommer J. Møller, nationalbankdirektør F. Schrøder, professor O. Krabbe og overretssagfører A. Bang.

Varamenn: Højestereitsdommer V. Topsøe-Jensen, højestereitsagfører C. B. Henriques, departementschef A. Svendsen og professor Vinding Kruse.

For *Finnland*: F. d. justitierådet, professor O. Hj. Granfelt, professor L. Cederberg, advokaten L. Castrén, f. d. hovrättsrådet, häradshövding H. Malmberg og professor B. Sjöström.

Varamenn: Vicehäradshövdingen A. H. Gartz og professor K. Kauppi.

For *Norge*: Professor F. Stang, høiestereitsdommer P. I. Paulsen, professor R. Knoph, høiestereitsjustitiarius P. Berg og høiestereitsadvokat A. Skjelderup.

Varamenn: Høiestereitsdommer E. Alten, høiestereitsdommer F. Schjelderup, professor A. Lindvik, fylkesmann G. Hallager og overrettssakfører H. Ameln.

For *Sverige*: Presidenten B. Ekeberg, presidenten K. Schlyter, advokaten T. Forssner, professor C. G. Björling og borgmästaren G. Bissmark.

Varamenn: Justitierådet E. Stenbeck, professor Th. Engströmer, häradshövdingen C. Arhusiander, advokaten E. Leman og revisionssekreteraren E. Lind.

Fra *Island* er kommet meddelelse om at de tidligere fun-

gerende medlemmer blev gjenvalgt, således at det islandske styre har hatt følgende sammensetning: højesteretsdommer E. Briem, professor E. Arnorsson og højesterettsagfører L. Jóhannesson.

Varamenn: F. d. højesteretsdommer L. H. Bjarnason, f. d. byfoged J. Jóhannesson og professor M. Jónsson.

Professor Björling og fylkesmann Hallager er senere avgått ved døden.

Antall medlemmer av de nordiske juristmøter utgjør nu: Fra Danmark 368, fra Finnland 136, fra Island 39, fra Norge 304 og fra Sverige 416, tilsammen altså 1 263.

Av disse møtte: Fra Danmark 126, fra Finnland 27, fra Norge 234 og fra Sverige 177. Antallet av møtende deltagere kan altså anslåes til 564.

H. M. Kongen overvar forhandlingene første møtedag den 23. august.

Som gjester var innbudt de nordiske lands ministre og Norges justisminister.

Til møtets formann blev valgt professor F. Stang. Til viceformenn blev valgt: For Danmark¹⁾: Nationalbankdirektør F. Schrøder. For Finnland: F. d. justitierådet, professor, jur. dr. O. Hj. Granfelt. For Sverige: Presidenten B. Ekeberg.

Til generalsekretær for møtet hadde det norske styre antatt høiesterettsadvokat Henning Bødtker, og som sekretærer for de enkelte land blev valgt: For Danmark: Fuldmægtig Helge Jacobi. For Finnland: Vicehäradshövdingen, advokat L. Borenius. For Norge: Høiesterettsadvokat S. Arntzen, og for Sverige: Hovrättsassessor, jur. dr. I. Strahl.

Da der fra Island ikke møtte noen deltager, kunde der ikke velges noen islandsk viceformann og sekretær.

Som stenografer fungerte: Stortingsstenografene Asbjørn Paulsen og Krohn, Norge, riksdagsstenograf Jarris, Danmark, og riksdagsstenografene Elfner og Lundman, Sverige.

---

1) Det danske styres formann professor H. Munch-Petersen hadde pr. telegram meddelt at han på grunn av sykdom var forhindret fra å være tilstede første møtedag. Han ankom den 24. august og deltok fra da av i møtets forhandlinger. Professor Munch-Petersen avgikk ved døden efter sin tilbakekomst til Danmark den 8. september 1934.

Onsdag den 22. august 1934 kl. 14 trådte medlemmer og varamenn i fellesstyret for de nordiske juristmøter sammen på Universitetet. Professor Stang ønsket de utenlandske deltagere velkommen.

Man behandlet forslag fra det finske styre om forandring i lovenes § 8. Fellesstyret besluttet mot 1 stemme (advokaten T. Forssner) å innstille på vedtagelse av dette forslag.

Advokaten T. Forssner, Sverige, foredrog revisjonsberetning angående forvaltningen av Gunnar Swensons fond for de nordiske juristmøter forsåvidt angår årene 1931, 1932 og 1933, og der blev meddelt det svenske styre ansvarsfrihet for fondets forvaltning i de nevnte år. Revisorene professor N. Stjernberg og advokaten A. Hemming-Sjöberg og dissers varamenn hovrättsrådet E. Drangel og advokaten, greve C. Kalling blev gjenvalgt.

Møtet blev åpnet *torsdag den 23. august* kl. 11 i Universitetets aula av formannen i det norske styre, professor F. Stang som ønsket deltagerne velkommen og mintes de siden siste møte avdøde nordiske jurister. Han nevnte særlig professor C. G. Björling, dr. jur. Holger Federspiel, fylkesmann G. Hallager, professor, dr. jur. A. Taranger, professor emeritus Johan C. W. Thyrén og nationalbankdirektør Carl Ussing.

Efterat valg på formann og viceformenn samt sekretærer var foretatt blev i plenum behandlet emnet: Rettsbeskyttelsen for bedriftshemmeligheter. Referent: Professor Ragnar Knoph, Norge. Korreferent: Professor Eberstein, Sverige.

Den annen møtedag, *fredag den 24. august*, blev behandlet i seksjon I, som holdtes i Universitetets gamle festsal, emnene: Rettens stilling til konkurransereguleringer, innleder: Trustkontroll-direktør W. Thagaard, Norge, og: Krever sikkerhets-hensyn at man begrenser adgangen til å dekke sig ved ansvarsforsikring?, innleder: Direktør Knud Christensen, Danmark, og i seksjon II, som holdtes i Universitetets aula, emnene: Den strafferettslige behandling av fosterfordrivelse, innleder: Statsrådet Karl Schlyter, Sverige, og: Privat påtale i straffesaker, innleder: F. d. justitierådet, professor, jur. dr. O. Hj. Granfelt, Finland.

Samme dag blev holdt foredrag av advokaten Märta Björn-

bom, Sverige, over emnet: «Några spørsmål rörande avbetalningsköp.»

Siste møtedag, *lørdag den 25. august*, blev behandlet i plenum i Universitetets aula emnet: Erstatningsansvar for farlig virksomhet. Referent: Justitierådet Emil Sandström, Sverige. Korreferent: Professor, dr. jur. Henry Ussing, Danmark.

Det finske styres forslag til forandring i lovenes § 8 blev enstemmig vedtatt, og en innbydelse fra det finske styres formann, f. d. justitierådet, professor O. Hj. Granfelt til avholdelse av neste møte i Helsingfors blev mottatt.

Der blev foretatt valg av medlemmer og varamenn til lokalstyrene.

Oslo i september 1934.

FREDRIK STANG   P. I. PAULSEN   RAGNAR KNOPH
PAAL BERG

Sven Arntzen.

FØRSTE MØTEDAG

Torsdag den 23. august 1934 kl. 11.

Efterat møtets deltagere hadde inntatt sine plasser innfant Hans Majestet Kongen sig med følge.

Det norske styres formann, professor, dr. jur. *Fredrik Stang* åpnet møtet, idet han uttalte:

Deres Majestet, mine damer og herrer!

På det norske styres vegne har jeg den ære å ønske Deres Majestet og samtlige deltagere velkommen til vårt møte. Det er for oss norske en stor glede å se representanter for de andre nordiske land samlet med oss til juristmøte. I en tid da så veldige brytninger setter sinnene i bevegelse verden rundt, og da det er så lite som gir uttrykk for samfølelse og samarbeide folkene imellem, er det ikke bare med glede, men også med stolthet de nordiske folk kan møtes til byggende samarbeide på rettsordenens og det fredelige samlivs grunn. Vi hilser våre gjester velkommen.

En særlig hilsen sender vi ved denne anledning til våre svenske og finske kolleger. Det er et stort minne som på denne tid kan feires i Sverige og Finland: et av de betydningsfulleste og mest tiltalende lovarbeider rettshistorien kjenner fyller 200 år, 1734 års lag. I formen er den ennå gjeldende i de to land. I virkeligheten er den selvfølgelig i sine vesentligste avsnitt blitt fornyet i århundredenes løp. Lovboken av 1734 har sin rot i ennå eldre lovarbeider, og de bunner igjen i kilder som er eldre enn de. Det er det germanske grunnlag svensk og finsk rett, likeså vel som dansk og norsk, bygger på, som trer frem gjennom lovboken. Og det trer frem i stortankens rikdom og i en fyndig og uttrykksfull sproglig drakt. Lovboken har satt sitt preg på hele den senere lovgivning i

Sverige, har tvunget den inn i rene og verdige arkitektoniske former, og har bidradd til at en edel og klar sproglig form er blitt bevart. Når lovgivningens kunst også i våre dager står høit i Sverige, skyldes det sikkert ikke minst tradisjonene fra lovboen av 1734.

Det er det 16de nordiske juristmøte som nu tar sin begynnelse. En rekke av møter har altså gått forut for vårt, i nær to menneskealdre er det juristmøtene har virket. De har satt dype spor i de fem lands lovgivning og i deres rettsvidenskap, og de har knyttet Nordens jurister, de praktiserende likeså vel som teoretikerne til hverandre og skapt samarbeide mellom dem.

For det møte som nu skal begynne sine forhandlinger, foreligger en rekke emner av stor betydning, og flere av dem har interesse langt utenfor kretsen av jurister. Vi gleder oss til å se dem belyst ut fra den omfattende erfaring og innsikt, som Nordens juristverden representerer.

Forsamlingen reiste sig idet professor Stang videre uttalte:

Før vi går over til dagens arbeide søker våre tanker tilbake til de av Nordens jurister som er gått bort siden vårt siste møte. Vi minnes dem alle, ikke bare de mere fremskutte, hvis gjerning vi alle kjenner, men også de andre som hver på sitt område har tatt del i sitt lands rettsliv. Det er bare noen enkelte navn jeg kan trekke frem her.

Vi minnes to danske menn, som begge i sin ungdom trådte frem med rettsvidenskapelige arbeider av betydning, og som livet senere stillet overfor store og viktige oppgaver: Carl Ussing og Holger Federspiel. Vi minnes to nordmenn, Absalon Taranger og Guttorm Hallager, den første rettshistoriker og kirkehistoriker med dyp følelse for religiøs tro og kirkeliv, den siste forfatter blandt annet av en fortrinlig fremstilling av den norske høiesteretts historie. Vi norske minnes ham med særlig vemod, fordi han skulde vært med oss her idag i ledelsen av dette møte. Fra Sverige nevner jeg Johan Thyrén og C. G. Björning, begge professorer ved Lunds universitet. Björning den kritiske og klare tolker av den gjeldende rett, Thyrén, med eventyret i sig, virksom på alle den rettslige

tenknings områder, vitenskapsmann, lovgiver, parlamentariker, en taler av rang.

Vi sender dem alle vår takk, en takk for deres gjerning og vår anerkjennelse av den.

Så erklærer jeg herved det 16de nordiske Juristmøte for åpnet.

Det første som nu skal gjøres er å foreta valg på formann og viceformenn.

Nationalbankdirektør *F. Schrøder* (Kjøbenhavn): Jeg tillader mig at foreslaa den norske Bestyrelses Formand, Professor, Dr. Fredrik Stang valgt til Mødets Formand.

Til formann valgtes derefter professor, dr. jur. Fredrik Stang med akklamasjon.

Formannen: Jeg tillater mig å foreslå valgt til viceformenn bestyrelsesformennene i de øvrige land: for Danmark, i formannen, professor Munch-Petersens fravær, nationalbankdirektør *F. Schrøder*, for Finnland professor, dr. O. Hj. Granfelt, og for Sverige president i Svea hovrätt, dr. Birger Ekeberg.

Der skulde også velges en viceformann for Island, men da ingen deltagere møter derfra, lar det sig ikke gjøre.

Samtlige foreslåtte viceformenn blev valgt med akklamasjon.

Formannen meddelte videre at som generalsekretær for møtet fungerer høiesterettsadvokat Henning Bødtker, valgt av det norske styre, og foreslo valgt som sekretærer: for Danmark fuldmægtig Helge Jacobi, for Finnland vicehäradshövding, advokat Lauri Borenius, for Norge høiesterettsadvokat Sven Arntzen og for Sverige hovrättsassessor, dr. Ivar Strahl.

Samtlige foreslåtte sekretærer valgtes med akklamasjon.

Man gikk derefter til behandling av det første forhandlings-
emne på programmet:

RETTSBESKYTTELSEN FOR BEDRIFTS- HEMMEIGHETER

Referenten, professor *Ragnar Knoph* (Oslo): Deres Majestet, hr. ordfører, mine damer og herrer.

Det hender ikke så sjelden at et problem, som ser så uskyldig og lettvint ut, allikevel kan vise sig å ha meget dype røtter når man begynner å skjære i det. Et slikt problem er det vi skal behandle idag: Bedriftshemmeligheters rettsbeskyttelse.

Med en bedriftshemmelighet forstår man innsikter og kunnskaper som en forretning eller en fabrikk har, og som man holder hemmelig for selv å kunne utnytte dem i kampen mot konkurrentene. Det kan være fabrikkhemmeligheter, f. eks. en ny metode, en gammel oppskrift, en oppfinnelse man har gjort, men som man ikke ønsker å ta patent på av forskjellige grunner. Det kan være forretningshemmeligheter som f. eks. et gunstig innkjøpssted, en god salgsorganisasjon, kundelister o. s. v. Alt dette er ting som man må holde hemmelig, hvis man skal ha full nytte av dem i nutidens skarpe konkurranse.

Det er da spørsmålet om hvilke rettsregler som hjelper fabrikkers eller forretningers innehaver til å holde disse ting hemmelig. Det er spørsmålet om dem vi skal drøfte.

Det første svake punkt i den rustning som fabrikkens innehaver søker å omgi sig med, er naturligvis forholdet til funksjonærene, til arbeiderne, til ingeniører, til butikkbetjeningen o. s. v. De kan lett få innblikk i disse hemmeligheter, og da man begynte å tenke på bedriftshemmeligheters rettsbeskyttelse, var det også den side av problemet som falt i øinene.

Det var den gang et nokså lite og begrenset problem, men det viste sig eftersom tiden gikk, at det utvidet sig både i bredden og i dybden.

Beskyttelsen mot funksjonærene faller i to deler. Det er først beskyttelse mot at de benytter hemmelighetene, og dernest at de ikke holder tett med dem, men meddeler dem til andre. Det er nokså klart at det første er det minst farlige. Hvis f. eks. en arbeider får tak i — la oss ta chartreuse-opskriften, og han brygger sig en flaske chartreuse og drikker

den op, så står bedriften like godt for det. Men hvis han forråder opskriften til konkurrentene, da er det faren er der.

Det er da det neste skritt i forsøket på å skaffe bedriftene beskyttelse, at man beskytter ikke bare mot funksjonærene, men også mot konkurrentene. Og eftersom tiden gikk viste det sig at konkurrentene ikke sitter stille og venter på at arbeidere og funksjonærer skal komme løpende og betro dem andre bedrifters hemmeligheter. Aktivitet er jo vår tids løsen også på industriens og handelens område, og for å få fatt i konkurrentens arbeidere og få fatt i hans hemmeligheter, har man satt i gang en ganske betydelig spionasje, industri- og handelsspionasje. Den kan selvfølgelig true bedriftene på det aller kraftigste.

Den neste fase i lovgivningens utvikling blir da den, at man må rette hovedvåbenet mot bedriftenes forsøk på å få i sine konkurrenters hemmeligheter. Men for å ramme dette fenomen må man legge saken bredere an og se denne kamp for beskyttelse av hemmeligheter mot konkurrentene som et ledd i kampen mot den illojale konkurransen, som er et fenomen som har bredt sig med rivende fart.

Imidlertid viser det sig at problemet ennu en gang har skiftet utseende. Det er nemlig ikke bare kampen mot de innenlandske konkurrenter som er så farlig. Tvert imot kan man kanskje si at de store konserner, tendensen til sammenslutning, kartellavtaler og samarbeide, som er så karakteristisk for våre dagers industri og handel, på en måte har gjort behovet for beskyttelse av bedriftshemmeligheter mindre innenlands, men til gjengjeld er det dukket op en ny fare, nemlig konkurransen utefra. Og eftersom dessverre land for land setter sig til opgave å være sig selv nok, settes der i scene en systematisk spionasje overfor andre land i konkurranseskampen, først og fremst kanskje for å få fatt i bedriftshemmeligheter.

Som et lite uttrykk for hvilke verdier det her kan dreie sig om, vil jeg nevne at en tysk industrimann regnet ut at bare i et enkelt år hadde Tyskland lidt en skade for 800 millioner mark på grunn av utlandets industrispionasje.

Når problemet er kommet i den fase, forandrer det i virkeligheten skikkelse, for det er ikke da så meget den enkelte

bedrift som det gjelder å verne om, men landet som må vernes i kampen mot andre land, og da er det klart at problemet får et annet tilsnitt, enn når det nær sagt er mann mot mann det gjelder.

Men det er ikke bare denne utvidelse i bredden — om man kan kalle det så — som problemet om bedriftshemmelighetene har fått fra sitt utgangspunkt: beskyttelse mot funksjonærene. Også i dybden har en utvikling funnet sted. Oprinnelig så man spørsmålet om beskyttelse overfor funksjonærene som et isolert kontraktspørsmål, hvor langt den enkelte funksjonær ifølge sin kontrakt var forpliktet til å respektere de hemmeligheter som bedriften satt inne med, og man så det som et isolert spørsmål. Men meget snart blev man opmerksom på at det henger sammen med mange andre spørsmål om forholdet mellom funksjonærer og bedriften, mellom arbeidere og arbeidsgiver.

Det henger sammen blandt annet med spørsmålet om konkurranseklausulen, denne klausul som går ut på å innskrenke en funksjonærs adgang til å konkurrere med sin bedrift, etterat han har tatt avskjed. Det henger sammen med spørsmålet om funksjonæropfinnelser, spørsmålet om hvem der skal ha retten til de oppfinnelser, som en funksjonær gjør mens han er i arbeide. Og det viser sig at begge disse spørsmål i virkeligheten er utløpere av et stort og viktig spørsmål, som rettsvidenskapen til dato i adskillig grad har negligert, nemlig spørsmålet om retten til alle de åndsprestasjoner som en funksjonær skaper mens han er i arbeidet. Vår behandling av arbeidsavtalen har nemlig vært nokså romerrettslig farvet, og har vesentlig nøiet sig med å bygge videre på romernes tanker, hvor i virkeligheten arbeidsavtalen spiller en liten rolle. Man har holdt sig til det materielle arbeidsresultat, mens det åndelige arbeidsresultat, overhodet det åndelige samspill mellom bedriften og funksjonærene, — det har man ikke vært opmerksom på.

Til syvende og sist er bedriftshemmelighetenes problem ikke bare et rettslig, men også et *sosialt* spørsmål. Gir man arbeiderne gode boliger og god lønn, har man sagt, så faller behovet for å beskytte bedriftens hemmeligheter bort av sig selv.

Dette er en overdrivelse, men med en kjerne av sannhet. Skal man nemlig håpe på en tilfredsstillende løsning av forholdet mellom funksjonærene og bedriftens hemmeligheter, må *hele* det arbeidsrettslige problem rulles op. Bare som en enkelt side av forholdet mellom bedriften og dens folk kommer da forholdet til bedriftshemmelighetene i betraktning.

Det er disse spørsmål jeg har behandlet i det referat som skal legges til grunn for diskusjonen.

Korreferenten, professorn, jur. dr *Gösta Eberstein* (Stockholm): Eders Majestät, herr ordförande, mina damer och herrar!

Fastän något vid sidan av ämnet kan jag inte avstå ifrån att till en början få ge uttryck åt en reflektion, som spontant utlösts vid studiet av professor Knophs utredning. I de juridiska utredningarna är den formella elegansen en sällsynt gäst, och alldeles särskilt när den såsom i professor Knophs lättlästa framställning samtidigt tillrättalägger invecklade sammanhang. Bakom den fängslande nöjesläsningen finner man ett djupt inträngande i ämnet, och föreningen av germansk grundlighet och romersk knapphet har berett läsaren en ingalunda föraktlig tidsbesparing, vilken juristmötets deltagare hava särskild anledning att skatta högt såsom en motvikt till den korta studietid som blivit dem beskärd.

Det är med tillfredsställelse jag konstaterar, att professor Knoph och jag ha samma allmänna syn på rättsskyddet för yrkeshemligheter. Även enligt min mening får detta problem sin rätta inställning och värdering först, om man betraktar det såsom ett *led i kampen mot den illojala konkurrensen* eller, från en än mera positiv synpunkt, såsom ett moment i strävandet att tillförsäkra näringsidkaren de värden av olika slag, som hans rörelse (bedrift) för honom representerar. En naturlig konsekvens härutav är även enligt mitt sätt att se, att angreppen på yrkeshemligheterna läggas in under samma synvinkel och att i överensstämmelse härmed det angrepp, som härrör *från en konkurrents sida*, framstår såsom det principala deliktet (Knoph ss. 17 och 37 ff.). Jag finner det också väl motiverat att, såsom professor Knoph (s. 40) föreslår, här-

vidlag taga steget fullt ut och genom en generell regel stadga straff för intrång i en konkurrents yrkeshemlighet, därest gärningsmannen fått kunskap därom genom en handling, som strider mot «god affärssed». För de länder, som i sin lagstiftning mot illojal konkurrens redan äga en generalklausul, bör detta framstå såsom naturligt, men icke heller för svensk rätt, som ju ännu saknar generalklausulen, kan jag finna några betänkligheter emot ett sådant stadgande.

I förhållande till det centrala deliktet kommer därigenom frågan om de *anställdas svikande av sin tystnadsplikt* principiellt sett i andra rummet. Emellertid är denna senare fråga den både teoretiskt och praktiskt kanske mest betydelsefulla inom området, och det är på denna punkt, som den svåraste uppgiften möter lagstiftaren, särskilt genom den intressemot-sättning som, även om den överdrivits, likväl kan vara tillfinnandes mellan den anställde och det företag, inom vilket han är verksam. Aldra mest brännande är spörsmålet, huru man bör bedöma den anställdes tystnadsplikt *efter sedan hans anställning upphört*. Jag har trots det vara ändamålsenligt att såsom korreferent upptaga just denna fråga till något närmare skärskådande och skall söka belysa densamma från synpunkten av *det skyddade objektets*, alltså yrkeshemligheternas, *särskilda beskaffenhet*.

För att i någon mån kunna bemästra den oändliga mångfalden av yrkeshemligheter har professor Knoph beträffande de hemligheter, för vilka ett skydd kan komma i fråga, begagnat den naturliga uppdelningen i fabriks-hemligheter eller tekniska hemligheter å ena sidan och affärshemligheter å den andra (s. 7 f.). Men, om jag fattat honom rätt, anser han mindre lämpligt att begagna denna motsättning såsom en utgångspunkt för en differentiering av skyddet (s. 33; se emellertid s. 47. Jfr. *Eberhard Schmidt*, Verhandlungen des 36. deutschen Juristentages (1930) s. 120 f.). Jag skulle vilja ifrågasätta, om icke ett försök i sådan riktning bör prövas. Det förefaller mig, som om de nämnda båda kategorierna av yrkeshemligheter redan för det allmänna uppfattningssättet framstode såsom i viss mån av olika valör. För att utgå från den svenska rätten kan man sålunda konstatera, att svensk lagstift-

ning under ett tidigare skede, nämligen före tillkomsten av vår första lag mot illojal konkurrens av den 19 juni 1919 under uttrycket yrkeshemligheter endast inbegrep sådana av teknisk natur, liksom även att en viss åtskillnad gjordes mellan yrkeshemligheter och affärshemligheter. Sålunda stadgades och stadgas alltjämt i lagen om arbetarskydd den 29 juni 1912 § 47: «Den, som har eller haft att taga befattning med tillsyn å efterlevnaden av denna lag, vare förbjudet att röja yrkeshemlighet — d. v. s. en sådan av teknisk natur — och må ej heller, där det ej kan anses påkallat i tjänstens intresse, yppa drifthanordning eller affärsförhållande vid arbetsställe.» I det förra fallet är skyddet alltså absolut, i det senare relativt. Härmed kan sammanställas vad professor Knoph (s. 45) anför om den norska trustlagen av den 12 mars 1926 §§ 10 och 12, som förläna de tekniska yrkeshemligheterna ett i någon mån förstärkt skydd i förhållande till affärshemligheterna. De båda begreppen framstå sålunda redan för lagstiftaren såsom två skilda arter av yrkeshemligheter.

När jag nu går vidare för att pröva, om man bör tillerkänna motsättningen mellan tekniska hemligheter och affärshemligheter en ökad rättslig betydelse, skall jag till en början något stanna vid förhållandet mellan skyddet för yrkeshemligheter och patentskyddet. Det synes mig nämligen påtagligt, att uppfinnarskyddet är det rättsområde, som står skyddet för yrkeshemligheter närmast (jfr. *Callman* hos *Wasserman*, *Werkspionage und Vorschläge zu ihrer Bekämpfung* (1931) s. 82). Det har visserligen sagts, att skydd för yrkeshemligheter och patentskydd icke ha något som helst samband inbördes utan att tvärtom dem emellan förefinnes ett direkt motsatsförhållande (*Reimer* hos *Wasserman* s. 28): medan patentskyddet är begränsat till viss tid, är skyddet för yrkeshemligheter till tiden obegränsat, och under det att patentskyddet motiveras av uppfinningens offentliggörande, baserar sig skyddet för yrkeshemligheter på hemlighållande. Såvitt jag kan se, rör sig denna iakttagelse emellertid blott på ytan och fångar icke det väsentliga. Den riktiga synpunkten på frågan erhåller man enligt min uppfattning i stället, om man tar i betraktande, att för både uppfinningar och yrkeshemligheter föreligger en gemen-

sam rättsgrund, nämligen det arbete, som givit upphov till uppfinningen och yrkeshemligheten, och att i båda fallen rättskyddet praktiskt taget är tidsbegränsat, nämligen för uppfinningen under en från början fixerad tid och för yrkeshemligheten, intill dess den kommit till offentligheten. Om man i fråga om patenterbara uppfinningar på detta sätt anser uppfinnarens nyskapande arbete såsom det i första hand rättsgrundande, ter det sig på intet sätt egendomligt att lagstiftaren ställer uppfinnaren i valet att *antingen* genom uppfinningens patenterande och offentliggörande erhålla en under viss bestämd tid gällande ensamrätt till uppfinningen *eller* genom dess hemlighållande få tillgodonjuta ensamrätt under den längre eller kortare tid, som hemligheten kan bevaras. Patentskyddet bör, såsom Knoph (s. 19) framhåller, vara «en *særlig rett* for de virkelige opfinnelser, men ikke legge noen *særlig plikt* på de opfinnere som ikke ønsker å bruke det».

När professor Knoph (s. 18) trots denna sin inställning till förhållandet mellan patentskyddet och skyddet för yrkeshemligheter avböjer att tillmäta «tanken om den *åndelige eiendomsrett*» någon grundläggande betydelse för skyddet för yrkeshemligheter, tror jag emellertid, att han går något för långt. Jag är enig med honom i att dem emellan föreligger den viktiga olikheten, att skyddet för yrkeshemligheter icke kan tänkas gå lika vitt som exempelvis patentskyddet. Det kan icke bli tal om att i analogi med vad som sker inom patenträtten förbjuda andra «enhver anvendelse» av yrkeshemligheten, även om denna senare har naturen av en patenterbar uppfinning, utan om en konkurrent på lojal väg kommit i besittning av uppfinningen, måste det stå honom fullt fritt att utnyttja densamma. Men detta beror icke på skyddsobjektets beskaffenhet utan allenast på det särskilda *sätt*, på vilket rättsskyddet etablerats, eller m. a. o. därpå att den opatenterade uppfinningen blott skyddas, så länge den kan hållas hemlig. Såsom ett andra argument, som skall visa, att principen för den «*åndelige eiendomsrett*» icke är lämpad att läggas till grund för skyddandet av yrkeshemligheter, framhåller professor Knoph, att «ikke alle de hemmeligheter, som med rette kan kreves vernet, hører til åndsverkenes kategori.» Detta är

tvivelsutan riktigt men det är ju givet, att detta argument icke väger tungt, när man just skall pröva, om icke en motsättning förefinnes mellan olika kategorier av yrkeshemligheter, vilken motiverar en olikhet i fråga om rättsskyddet. Det är ju nämligen väl tänkbart, att *vissa* arter av yrkeshemligheter såsom uttryck för ett andligt arbete av högre valör, kunna göra anspråk på ett mera kvalificerat skydd, samtidigt som principen «arbetaren är värd sin lön» för *övriga* yrkeshemligheter leder till ett mindre omfattande skydd. Jag tror för övrigt att professor Knophs och mina tankebanor härvidlag komma varandra mycket nära. Principen «arbetaren är värd sin lön» är ju i själva verket bara den andra sidan av kampen mot den illojala konkurrensen och dennas försök att, såsom professor Knoph (s. 20) själv framhåller, «*utnyttje andres arbeide på en utilbørlig måte,*» och, fortsätter professor Knoph, «fordømmelsen av slik snyltning er i nær slekt med de prinsipper som den åndelige eiendomsrett hviler på». För mig ställer sig frågan fördenskull sålunda: bör icke på samma sätt, som det kan betraktas «som en kvalifisert form for illojal konkurranse at man søker å utnyttje andres åndsverker eller oppfinnelser» ett tillägnande av vissa yrkeshemligheter, och närmare bestämt de tekniska yrkeshemligheterna, ävenledes betraktas såsom en mera kvalificerad form av intrång i hemlighetsskyddet.

Det är av intresse att med varandra något närmare jämföra var sin typ för å ena sidan de tekniska hemligheterna och å andra sidan affärshemligheterna, exempelvis en uppfinning, som skulle kunna patenteras, med kännedomen om ett inköpsställe, som bereder möjlighet att erhålla särskilt goda och billiga varor. För näringsidkaren kan det vara lika viktigt att hemlighålla det ena som det andra förhållandet, men vad som hemlighålles har tydligen i det ena och andra fallet en väsentligt annan karaktär. I förra fallet ter sig hemligheten såsom i viss mån förtätad till en nyttighet och därigenom till en viss grad jämförlig med en sak. I det senare fallet däremot är hemligheten icke gripbar med rättsliga medel utan förflyktigas, om man försöker att finna någon rättslig kärna. Att denne näringsidkare, eller han jämte några andra utvalda, äro

de enda, som känna till ifrågavarande möjlighet till goda och billiga inköp, är i och för sig intet skäl, varför icke övriga näringsidkare också skola hava samma chans. För säljaren av varorna bör det vara en fördel, ju flera avnämare av sina produkter han erhåller, och ur det allmännas synpunkt är det i varje fall icke någon olägenhet, att flera näringsidkare erhålla kunskap om inköpsstället i fråga. Där näringsidkaren icke genom avtal bundit leverantören och på så sätt förskaffat sig en ensamrätt, vilar därför hans företrädesställning på mycket lös grund. Medan en viss ensamrätt till den patenterbara uppfinningen motiveras av dennas egen natur, kan näringsidkaren i fråga om sin kunskap angående inköpsstället åberopa föga mera än en rent faktisk prioritet, beträffande vilken anspråket på rättslig företrädesställning ter sig såsom ytterst svagt förankrat.

Hur gör sig nu denna olikhet mellan uppfinningen och känndomen om inköpsstället gällande å ena sidan gentemot en konkurrent, som eftertraktar yrkeshemligheterna, och å andra sidan i förhållande till en anställd, som efter anställningstidens slut vill utnyttja desamma? Ett angrepp från en konkurrents sida ter sig i fråga om båda yrkeshemligheterna på samma sätt. Oavsett yrkeshemlighetens art och betydelse är ett försök att med lojala medel komma i besittning av hemligheten alltid tillåtet; att uppfinningen härvidlag icke är bättre ställd än kunskapen om inköpsstället beror av rättsskyddets struktur, nämligen att det i båda fallen är anordnat såsom ett hemlighetsskydd. Har konkurrenten åter med illojala medel angripit hemligheten, är tillvägagångssättet otillåtet och bör kriminaliseras, så snart en verklig yrkeshemlighet är för handen.

Gäller det däremot den anställdes tystnadsplikt efter anställningstidens slut, ställa sig förhållandena olika. Att det även i detta fall principiellt bör åligga den anställda en viss skyldighet att hålla en patenterbar uppfinning hemlig, synes ganska klart. Men nästan lika tydligt förefaller mig vara att, om den anställda börjar egen affär, det icke bör anses vara honom betaget att för dess behov anlita det inköpsställe, varom han vunnit kunskap under anställningstiden, även om han vet, att

hans förre principal önskat hålla detsamma hemligt för sina konkurrenter. Även om den anställde icke börjar egen affär utan tagit en ny plats, där kunskapen om inköpsstället på ett naturligt sätt kommer till användning, synes det rimligt att tillerkänna honom samma befogenhet, om man tager hänsyn till den svaga grund, som i detta fall uppbär hemlighetsskyddet. Däremot kan man vara tveksam, huruvida det är lojalt, om den anställde i andra fall än de nu nämnda yppar inköpsstället, t. ex. till en god vän, som bedriver en motsvarande rörelse, och ännu mera om han gör det till en främmande person mot betalning. Men att härvidlag draga en gräns mellan ett lojalt och ett illojalt utnyttjande är en ytterst vanskelig sak, som jag åtminstone för närvarande skulle vilja befria både lagstiftaren och lagskiparen ifrån, och detta för mig fram till den ståndpunkten, att man, vad beträffar förhållandena efter anställningstidens slut, åtminstone tills vidare bör avstå från ett straffskydd för de egentliga affärshemligheterna.

Nästa fråga blir, om övriga slag av tekniska hemligheter kunna sättas i paritet med den patenterbara uppfinningen. För att använda inom patenträtten gängse terminologi skulle man kunna säga, att de tekniska hemligheterna eller fabriks-hemligheterna antingen utgöras av en uppfinning resp. upptäckt eller en konstruktion. I såväl ena som andra fallet kan man liksom i fråga om den patenterbara uppfinningen tala om en nyttighet, låt vara av olika värde, vilken, under förutsättning att den tillhör näringsidkaren, bör te sig för den anställde såsom i någon mån jämförlig med annan näringsidkarens egendom och med krav att av den anställde respekteras. Detta krav bör rimligen äga bestånd även efter anställningstidens slut men icke huru länge som helst. Med hänsyn till den tid, som är fastställd för patentskyddet, och i betraktande av släktskapen mellan objektet för detta skydd och för yrkeshemligheter, synes mig den av inledaren föreslagna tiden, 10 år efter anställningstidens slut, vara den högsta, som kan ifrågakomma.

Jag skall ytterligare dröja något vid de egentliga *affärshemligheterna*. Huru dessa skola bestämmas och särskilt huru gränsen skall dragas gentemot den allmänna yrkesskicklig-

heten, hör ju till de mest svårlösta problemen på området. En metod, på vilken man sökt bestämma dessa, är att utgå ifrån rörelsebegreppet. Rörelsen i teknisk mening innefattar, för att tala med Knoph, hela den vapenarsenal, som näringsidkaren begagnar i kampen om kunderna. Bland annat har Tysklands högsta domstol velat göra rörelsen i denna mening till föremål för en rätt «am eingerichteten und ausgeübten Gewerbebetrieb». En analog tanke ligger väl även bakom inledarens framställning, då han (s. 9) hänvisar till *Eberhard Schmith* och andra, vilka framhålla «die Individualität des Geschäftsbetriebs» såsom skyddsobjekt och därmed mena den för varje särskild rörelse säregna konkurrensförmåga, «Wettbewerbsfähigkeit», som rörelsens innehavare har intresse av att behålla för sig själv. För att ett förhållande skall komma i betraktande såsom affärshemlighet, bör detsamma ingå såsom ett moment i denna rörelsens individualitet. Jag är enig med professor Knoph, att detta är en riktig tanke, som behövs för de skyddsvärdiga yrkeshemligheternas begränsning, och det är bara med denna negativa användning av begreppet, som professor Knoph rör sig. När däremot *Eberhard Schmitt* vill göra positivt bruk av begreppet för att bestämma kretsen av de skyddade yrkeshemligheterna, strejkar detsamma i användningen. Schmitt anför själv (s. 160) såsom exempel på ett angrepp, som icke berör rörelsens individualitet, det fall att en kunnig och erfaren arbetare förmås att taga anställning hos ett konkurrerande företag. Frånsett att verkningarna härav te sig mycket olika i olika fall (jfr. *Callmann* hos *Wassermann* s. 75), behöver man, för att visa begreppets oanvändbarhet, blott förändra exemplet därhän, att chefen för ett handelsföretag övergår till en konkurrerande rörelse. I ett sådant fall är det tydligt, att chefens person kan vara väsentlig för företagets individualitet, samtidigt som det är klart, att hans förvärvande för ett konkurrentföretag icke behöver vara någon illojal handling från dettas sida.

Bland affärshemligheterna höra hemma sådana som — för att använda ordalagen i ett handels- och importaktiebolags anställningskontrakt — angå «köp, försäljningar, priser, organisations- eller finansieringsfrågor etc.». Bland dessa hemlig-

heter synas de, som äro av organisatorisk natur, stå de tekniska yrkeshemligheterna närmast. Helt nyligen berördes i den svenska pressen i en runa över en föregångsman inom konfektionsbranschen, att denne introducerat en arbetsmetod vid tillverkning av kläder, kännetecknad av en uppdelning av sömnaden av ett och samma plagg på flera händer; genom denna metod, som sades numera vara allmänt tillämpad inom svensk konfektionsindustri, skulle arbetskostnaden för en kostym hava nedbragts till hälften mot förut, och samtidigt hade konfektionsindustrien i dess helhet, genom att allmänt acceptera denna arbetsmetod, varit föremål för ett märkligt uppsving. En dylik metod företer ju en viss släktskap med en fabriks-hemlighet men samtidigt är olikheten väsentlig. Förfarandet hör till dem, till vilka man inom patenträtten anser det utslutet att meddela ensamrätt på grund av de band, som därigenom skulle läggas på den allmänna rörelsefriheten, och det är knappast rimligt, att en under anställning vunnen kunskap om ett dylikt förfarande utan vidare skulle medföra hinder att efter slutad anställning utnyttja detsamma.

Professor Knoph tänker sig (s. 34) möjligheten av ett skydd efter anställningstidens slut även för affärshemligheter och menar, att det till en viss grad skulle kunna överlämnas åt domstolarna att i det speciella fallet pröva, huruvida ett straffbart intrång i hemligheten kan anses föreligga, vilket intrång skulle karakteriseras utav att hemlighetsförråderiet skett i strid eller eventuellt i «uppenbar strid» med tro och heder eller god affärssed; härvid skulle domstolen hava att taga hänsyn till alla nyanser, som det enskilda fallet erbjuder. Det är en mycket vansklighet uppgift, som härigenom lägges på domstolen, och den kan förtjäna att något närmare belysas. Pro primo måste domstolen pröva, ej blott huruvida en yrkeshemlighet är för handen utan även om dess annekterande kränkt något näringsidkarens intresse. Pro sekundo måste konstateras, huruvida åtgärden skett i strid eller «i uppenbar strid» med tro och heder eller god affärssed, således ett avgörande analogt med det, som en i lagstiftningen mot illojal konkurrens intagen generalklausul påkallar. Det kräves emellertid ännu ett värdeomdöme, och det är detta, som mina betänkligheter sär-

skilt avse. Så vitt jag kan se, måste pro tertio även tillkomma en *avvägning* mellan å ena sidan det förfång, som tillfogats innehavaren av yrkeshemligheten, och å andra sidan graden av dens intresse, som verkställt intrånget. För en sådan avvägning förefaller det mig, som om domstolarna saknade riktlinjer, efter vilka något så när enhetliga avgöranden kunde komma till stånd, och — vilket icke är mindre viktigt — riktlinjer saknas, efter vilka de, som saken berör, kunna rätta sina göranden och låtanden. Professor Knoph framhåller själv, att vägen i fråga har sina svårigheter, och vad han (s. 35) yttrar om damoklessvärdet, är knappast ägnat att avlägsna betänkligheterna mot vägens beträdande.

Professor Knoph vidrör (s. 2), att de tekniska yrkeshemligheterna äga en väsentligt större betydelse än affärshemligheterna. Även detta förhållande synes mig tala för att låta en utvidgning av skyddet utöver anställningstiden tills vidare stanna vid de tekniska yrkeshemligheterna. Immaterialrättigheternas historia och inte minst patenträttens giva ju exempel på, huru man på detta sätt gått fram gradvis och först efter vunnit erfarenhet tagit nya steg. Uppgiften att den kemiska industrien samt järn- och stålindustrien i särskilt hög grad utgöra föremål för utspionering (*Eberhard Schmidt* s. 109 f.), tyder också på de tekniska hemligheternas dominerande betydelse. Det skulle vara av intresse att erfara, huruvida detta icke allenast är en tysk utan en allmän erfarenhet. Det naturliga vore ju eljest, att varje land, särskilt i fråga om det internationella spionaget, utgjorde angreppsobjekt på de punkter, där dess industri nått ett försteg framför andra länder.

Vad de svenska förhållandena beträffar, hava vissa undersökningar gjorts, i vad mån det hos oss i anställningskontrakt förekomma klausuler om konkurrensförbud och förbud mot yppande av yrkeshemligheter. För att icke alltför mycket överskrida den tid, som står mig till förfogande såsom korreferent, skall jag emellertid spara detta material till den kommande diskussionen.

Vad professor Knoph yttrar om behovet av skydd mot offentliga funktionärer, vilka i kraft av sitt ämbete kommit i besittning av en yrkeshemlighet, och om vikten att förebygga yrkes-

hemligheternas prisgivande genom publiciteten i en rättegång, finner jag mycket beaktansvärt och tillämpligt även på svenska förhållanden.

Slutligen skulle jag vilja påpeka ett fenomen av stort intresse, nämligen att i denna kollektivismens tidsålder med dess betonande av det allmännas primat, på det område, där vi nu röra oss, alltså i fråga om yrkeshemligheterna, den metod genom vilken man vill tillgodose *allas gemensamma bästa*, går ut på att söka bereda *den enskilde* ett ökat skydd för hans yrkeshemligheter. Inte ens under Hitlers epok kommer man tydligen ifrån, att individen är centrum i universum, eller såsom Hindenburg skriver i sitt testamente: Fäderneslandet uppbygges «på grundvalen av individens fria utveckling inom ramen av det allmännas väl.»

Justitierådet Jur. dr *Pehr von Seth* (Stockholm): Jag hade egentligen inte tänkt yttra mig i denna fråga. Det föreligger emellertid ett förhållande, som jag haft tillfälle komma in på i annat sammanhang och som givit mig anledning att begära ordet.

Jag menar, att det ligger en viss fara i, om, såsom inledaren framhöll, en affärsman eller annan person skulle finna förenligt med sin fördel att, i stället för att söka patent, krypa bakom skyddet för yrkeshemligheter. Det är en fara av samma art som den, som ligger i standardiseringen. Om standardiseringssträvandena skulle leda till, att man, för att taga ett exempel, skulle sluta upp med att fundera över till och med en till synes så banal sak som frågan om den rätta lutningen på gängorna till en skruv, kan däri ligga ett hinder för utvecklingen. Jag menar, att liknande hinder kunna uppstå för utvecklingen, om man i stället för att söka patent kryper bakom skyddet för yrkeshemligheter. Vi människor äro icke enbart konkurrenter. Samarbete för en allt fylligare behovstillfredsställelse är dock av vikt för utvecklingen, och jag tycker därför, att man skall akta sig för att gå alltför långt när det gäller att skydda hemlighetsmakeriet. Detta hindrar naturligtvis inte, att jag gärna vill tillgodose dens intresse, som gjort en insats. Jag anser emellertid att man därvid bör söka i någon

form göra gällande ett krav på att vederbörande så långt det är möjligt träder fram med öppet visir. Därigenom kan ju tillfälle beredas en annan att bygga vidare på hans uppslag.

Professor *Ragnar Knoph* (Oslo): Det gledet mig å høre at min kollega, professor Eberstein, i mangt og meget var enig i det syn på bedriftshemmelighetene, som jeg har gjort mig til talsmann for. Professor Eberstein sitter inne med betydelig større innsikt og kunnskap på dette område enn jeg gjør, og det gledet mig derfor dobbelt å høre mine synsmåter bekreftet. Jeg tror i virkeligheten ikke at de dissenser, der som sig hør og bør var mellem korreferenten og mig, var særlig avgjørende.

Den viktigste uenighet mellem professor Eberstein og mig — jeg vil forresten snarere kalle det en nyanseforskjell enn en virkelig dissens — bestod i at professor Eberstein vil trekke en noe mere markert sontring mellem de tekniske og de kommersielle hemmeligheter, enn jeg har trodd nødvendig eller tilatelig.

Praktisk kommer dette tilsyne i at han ikke vil anvende straff, dersom en forretningshemmelighet blir røpet eller anvendt efterat ansettelsestiden er slutt, mens han er enig i mitt syn forsåvidt de tekniske hemmeligheter angår.

Teoretisk vil han søke grunnlaget for sontringen deri at de to slags hemmeligheter står i et noe forskjellig forhold til de grunntanker som holder den åndelige eiendomsrett oppe, og som gir sig utslag bl. a. i patentretten og ophavsretten til åndsverker. Mens de tekniske hemmeligheter oftest er resultatet av en skapende åndelig innsats, som enten direkte kan patenteres, eller som iallfall er i slekt med de virkelige oppfinnelser, er dette ikke tilfellet med flerheten av de kommersielle hemmeligheter, f. eks. en kundeliste eller et fordelaktig innkjøpssted. Derfor taler det ikke så sterke grunner for å beskytte disse siste.

Denne betraktning er også jeg enig i. Man kan finne det billig og rimelig at når en mann har opdaget et fordelaktig innkjøpssted, skal han få lov til å beholde det for sig selv, og

beskyttes mot illojalt forrederi fra sine folks side. Men det er ikke de samme sterke rettsgrunner som når det gjelder vern for oppfinnelser og for åndsverker, tanken på det samfundsmessig verdifulle i at den slags arbeide blir gjort. Det dreier sig her snarere om et forsprang som den smartere konkurrent har vist å skaffe sig, noe han bør belønnes for uten at det er grunn til å støte synnerlig i basun til hans ære.

Imidlertid er heller ikke beskyttelsen for forretningshemmeligheter uten forbindelse med grunntanken i all åndelig eiendomsrett, og det er sikkerlig også professor Eberstein fullt enig i. Dypest sett beror jo den åndelige eiendomsrett på at man skal få beholde sitt åndelige arbeidsresultat for sig selv slik at arbeideren og ikke snyltegjester får høste fruktene av hvad han har sådd. Just den samme tanke krever også at det arbeide som har resultert i en forretningshemmelighet, blir utrustet med en viss beskyttelse mot den illojale konkurranse, som ikke vil ha bryderiet med å arbeide for sig selv, men som foretrekker å snylte systematisk på andre.

Jeg har derfor ut fra et teoretisk synspunkt en viss vanskelighet ved å sondre for skarpt mellom tekniske hemmeligheter og forretningshemmeligheter. Og jeg mener det praktisk vilde være uheldig om man trakk det viktige skille mellom dem, at efter ansettelsestiden skulde *bare* de tekniske hemmeligheter ha strafferettslig vern. Også ved rene forretningshemmeligheter kan det efter min mening stille sig slik, at det er usmakelig og tarvelig, og mere enn det, om en funksjonær bruker den innsikt han har erhvervet sig til sin tidligere principals skade.

Man kan tenke sig det tilfelle som professor Eberstein nevnte: en handelsreisende er i kraft av sin stilling blitt kjent med forretningens kundekrets. Når han så mister stillingen og begynner for sig selv, bør han normalt ha lov til å utnytte sine kunnskaper for sig selv. Men la oss forutsette at han er kommet i besiddelse av forretningshemmeligheter på annen måte: han har godsnakket med folk i forretningens andre grener, eller nyttet høvet til å kikke i bøker som han ingenting hadde med. I slike fall tror jeg de fleste vil være enig i at straff kan være på sin plass.

Derfor har jeg tenkt mig at man også efter ansettelsestiden burde ha en *felles* strafferegel både for tekniske hemmeligheter og for forretningshemmeligheter, men at denne burde gjøres så elastisk at den gir plass for den differentiering mellom dem som også jeg i prinsippet er enig i. På s. 34 i min avhandling fremhever jeg at det er en lang rekke forskjellige momenter som dommeren må ta hensyn til ved den strafferettslige bedømmelse. «Hemmelighetens art og dens verdi for bedriften. Måten den er kommet til funksjonærens kunnskap på, særlig om han selv har funnet den for bedriften, eller iallfall har hatt del i den tekniske eller kommersielle innsats som hemmeligheten er resultatet av, o. s. v.» Blandt de momenter som kommer i betraktning ved avgjørelsen, kan også forskjellen mellom de tekniske og forretningsmessige hemmeligheter tillegges tilbørlig betydning. Jeg burde kanskje ha fremhevet det mere direkte; for som alt nevnt er jeg ganske enig i at de tekniske hemmeligheter regelmessig både er viktigere for bedriftene og har et sterkere krav på vern enn forretningshemmeligheter har.

Med hensyn til behovet for rettsvern har man i Tyskland foretatt ganske instruktive undersøkelser. Da spørsmålet om bedriftshemmeligheter skulde drøftes på juristmøtet i 1930, sendte referenten, professor *Schmidt*, ut en masse spørreskjemaer til alle slags forretningsfolk. Det viste sig da at det var industrien, og først og fremst den kjemiske industri og metallindustrien som sterkt forlangte beskyttelse, mens banker, skibsredere og en rekke andre slags forretninger knapt svarte på spørsmålene. Det kan man vel ta som et tegn på at noe særlig påtrengende behov for beskyttelse ikke var tilstede. Og det er ikke rimelig at forholdene ligger anderledes an utenfor Tyskland.

Det er klart at det er visse betenkeligheter ved å forme en strafferegel så elastisk som jeg har gjort. Det lar sig imidlertid ikke nekte at man alt nu har flere eksempler på strafferegler av lignende tilsnitt, ikke minst på konkurranserettens område, hvor trangen til elastiske regler har vist sig å være stor. Og når man ikke straffer ethvert brudd på tro og lover, men bare dem som er særlig oplagte og åpenbare, tror jeg

at man tar brådden av de innvendinger som ut fra en ortodoks strafferettsopfatning kan reises mot forslaget.

Justitierådet *von Seth* fremholdt at man måtte være forsiktig med å innrømme de tekniske hemmeligheter beskyttelse, fordi bedriften jo her hadde patentbeskyttelsen å falle tilbake på, og fordi denne betød samfundsmessige fordeler, idet oppfinnelsen da nødvendigvis blev offentliggjort. Som professor Eberstein tror jeg imidlertid ikke det er riktig å stille oppfinneren overfor et enten — eller, men et både — og. Det er vel og bra at oppfinneren har adgang til å få patent som en belønning og opmuntring for det samfunnsnyttige arbeide han har prestert. Men forholdene kan være slik, at han av en eller annen grunn er engstelig for å ta patent. Det er en kjensgjerning, at det finnes folk som gjør sig en næring av å lure på de patentandragender som blir innsendt, og som søker å komme den egentlige oppfinnerens tanke så nær som mulig, uten direkte å kolliderere med patentretten. Og dessverre er det ikke i alle land at patentvernet er like effektivt. Når en bedrift av disse eller lignende grunner foretrekker å holde sin oppfinnelse for sig selv og bevare den som en driftshemmelighet bør det etter min mening ikke være en hindring for dette at også patentbeskyttelsen burde stå dem åpen.

Hertil kommer at det jo langt fra er alle tekniske hemmeligheter som er virkelige oppfinnelser, slik at patent er på sin plass.

Høiesterettsadvokat, dr. jur. *K. Meinich Olsen*, Oslo: Jeg er stort sett enig i både hvad professor Knoph og hvad korreferenten uttalte, men det er et punkt vedkommende selve grunnlaget for rettsbeskyttelse, jeg vil si noen ord om.

Professor Knoph fremholdt meget sterkt i sitt innledende foredrag den illojale konkurranse, og alle er selvfølgelig enig om at man må slå hårdt til mot den illojale konkurranse. Men det er et moment der som man må være opmerksom på, og det er at hvor den illojale konkurrent sitter i utlandet, vil det som regel faktisk være meget vanskelig for den, som er utsatt for den illojale konkurranse, å gripe effektivt inn enten ved straffesøksmål eller ved erstatningssøksmål. Man gir da, hvis man

kun vil henwise den som har vært utsatt for illojal konkurranse til å gå på den illojale konkurrent, i mange tilfeller stener for brød. Og en ting til: man vil på en måte opmuntre til noe, som i hvert fall fra et nasjonalt synspunkt vil være særlig uheldig. Man vil opmuntre til å gå til utlandet med sin krenkelse av bedriftshemmeligheter, ikke til innlandet, hvor det vil være vanskelig å få gjort noe, for der vet man at vedkommende bedrift har erstatningsansvar og strenge straffebestemmelser over sig. Derfor vil vedkommende som vil misbruke en bedriftshemmelighet, heller gå til utlandet.

Det er derfor etter min mening uomgjengelig nødvendig, at man retter straffetruslen mot den funksjonær som begår diskresjonsbruddet, og det kanskje også på en sterkere måte enn hittil gjort. Dette synes for så vidt også de tidligere talere å være enige om. Men jeg vil gjerne presisere, at man må ikke for sterkt se på den illojale konkurranses prinsipp. Ved siden av dette prinsipp gjør sig også gjeldende det såkalte troskapsprinsipp.

Jeg mener det er et naturlig krav å stille til dem, som er ansatt i en bedrift, at de er sig sitt ansvarsforhold og sitt troskapsforhold overfor bedriften bevisst, og det ikke alene så lenge de er i bedriften, men også i en viss utstrekning efter at de er sluttet i bedriften. Det siste mener jeg er nødvendig for at beskyttelsen skal bli effektiv. Så lenge vedkommende er ansatt i bedriften er faren etter min mening forholdsvis liten, det er først i det øieblikk han skal forlate bedriften, at spørsmålet i virkeligheten tilspisser sig, og hvor det i virkeligheten er fare på ferde. Hadde man den regel, at det kun er så lenge han er ansatt i bedriften at man kan straffe forrederi av bedriftens hemmeligheter, vilde han jo bare kunne si op sin stilling, og så kunde han forråde hvad han vilde. Og jeg tror det ikke er sjelden det hender at en funksjonær mottar en tilnærmelse fra en bedrift, og at han svarer: jeg kan ikke gi Dem noe, jeg er ennu engagert i denne bedrift, men på den og den tid går jeg ut av bedriften, og da står jeg til disposisjon. Det er klart, at kan man ikke ramme vedkommende i et sådant tilfelle, er den beskyttelse man vil gi bedriften svært lite effektiv.

Det er derfor med glede jeg har konstatert, at de talere som hittil har hatt ordet, synes å være enig om at det også er nødvendig at man utstrekker rettsbeskyttelsen en tid efterat vedkommende er sluttet i bedriften.

Den løsning som professor Knoph antydet for forgåelse av funksjonærer, som er gått ut av bedriften, nemlig at man skal overlate til domstolen efter sitt eget skjønn å avsi dom i saken, kan synes sympatisk, men jeg må være enig med professor Eberstein i, at det neppe er praktisk gjennomførlig. Det er nemlig et forhold som man her må være opmerksom på, og det er at de domstoler som i hvert fall efter vår gjeldende lovgivning avgjør disse saker, det er våre ordinære straffedomstoler, det er meddomsretten og lagmannsretten, og jeg kan neppe tenke mig en domstol som er mindre skikket til å behandle så vanskelige og kompliserte saker som dette er, enn lagmannsretten. Og ennu vanskeligere vil det bli om lagmannsretten også skal avgjøre alle de skjønsmessige momenter. Professor Knoph vilde helt underlegge disse spørsmål rettens avgjørelse. Jeg mener at skal man her få betryggende avgjørelser, må man ha så vidt klare og greie regler som mulig.

Endelig er det et spørsmål av mere praktisk art, som jeg vil berøre. Professor Knoph oppstiller den betingelse, at først og fremst skal der foreligge objektivt sett en bedriftshemmelighet, dernest må bedriften ha gjort tilstrekkelig for å bevare hemmeligheten som en hemmelighet. Det siste forhold vil ofte fremby vanskeligheter. Jeg mener at man kan ikke her kreve at man skal gå til hver enkelt funksjonær i selskapet og si, at dette er en hemmelighet, det må De ikke forråde noe om. Det vil praktisk talt være ugjærlig. Derimot har en hel del selskaper det man kan kalle for konfidentielle arkiver, hvor man har tegninger, dokumenter og ting som er av særlig interesse for selskapet, og som ikke bør komme ut. Jeg mener, at når et forhold i og for sig kan betegnes som en hemmelighet, og man så drar omsorg for at disse ting skal opbevares i det konfidentielle arkiv, så må man stort sett si at det er sagt tilstrekkelig fra til funksjonærene om, a dette er ting som bedriften vil skal hemmeligholdes, og som det derfor ikke kan røbes noe om.

Professor *Eberstein* (Stockholm): Jag ber till en början att få redogöra för det svenska material, som åvägabragts angående förekomsten i anställningskontrakt av klausuler angående konkurrensförbud och förbud mot yppande av yrkeshemligheter. Två enquêter i detta ämne hava företagits, den ena på privat initiativ, den andra av officiell natur.

År 1930 utsände Sveriges industriförbund efter hemställan från en av sina medlemmar till 15 av våra större industribolag en cirkulärskrivelse med begäran om «formulär till eller avskrift av kontrakt, som bolaget brukar begagna vid anställande av ingenjörer». Åtta av bolagen meddelade, att de ej begagnade sig av dylika kontrakt. Ett företag svarade, att dess anställningskontrakt vore «så speciella för vår verksamhet, att vi ej tro dem kunna vara Eder till någon egentlig nytta, och då vi dessutom ej önska få dem spridda, äro vi ledsna att ej kunna stå till Eder tjänst i denna angelägenhet». Övriga företag hade samtliga i sina kontrakt *klausuler om yrkeshemligheter*. I regel avsågo kontrakten yrkeshemligheter i allmänhet, sålunda både av teknisk och merkantil natur; ett kontrakt innehöll förbud att yppa «vad som under anställningen kan komma att erfaras eller de resultat, som kunna komma att uppnås», ett annat förbud att till ovidkommande delgiva eller publicera «priser, konstruktioner, driftförhållanden, affärsangelägenheter o. d.» I ett kontrakt förbjöds i särskilda moment dels meddelande rörande «förfaringssätt, tillverkade apparater eller apparatdelar, dessas konstruktion och tillverkningsätt samt försök», dels meddelande angående företagets «inre ekonomi, dess tillverkningskostnader, kostnadsberäkningar, anbud o. s. v. samt underhanlingar och övriga förhållanden, vilkas hemlighållande ligger i bolagets intresse». Ett kontrakt begränsade tystnadsplikten till tekniska hemligheter, nämligen «maskiner eller maskindelar, dessas konstruktion eller tillverkningsätt samt genom företagets försorg utförda försök». Endast i ett fall talas om tystnadsplikt efter anställningstidens slut. Klausulen i fråga har följande lydelse: «Ni förbinder Eder att icke, vare sig under Eder anställning hos bolaget eller sedermera, för någon utomstående yppa de fa-

brikationsmetoder, av vilka Ni under Eder anställning hos bolaget kan komma att få del, samt att icke heller visa eller beskriva eller på annat sätt lämna meddelanden om de maskiner eller inrättningar, som av bolaget användas. Likaledes förbinder Ni Eder att icke åt utomstående lämna några som helst upplysningar, som hava avseende på bolagets affärer, korrespondens eller andra inre förhållanden». Formuleringen av denna bestämmelse synes angiva en tystnadsplikt angående affärshemligheter under anställningstiden och för fabriks-hemligheter även för tiden därefter.

Den andra undersökningen är av vida mer omfattande natur. I Sverige arbetar f. n. en år 1931 tillsatt kungl. kommitté med uppgift bl. a. att utreda de privatanställdas arbetsförhållanden. På dess begäran verkställde *Socialstyrelsen* år 1932 en ännu icke publicerad utredning, som är avsedd att tryckas i samband med kommittébetänkandet. Densamma vilar på ett brett underlag och avser ett väsentligt större antal uppgifter än nu är i fråga. I detta sammanhang är av intresse de i anställningskontrakten intagna bestämmelserna angående konkurrensförbud och förbud mot yppande av yrkeshemligheter. Frågeformulär hava utsänts till såväl arbetsgivare som anställda, och svarsuppgifter ha inkommit från 870 företag med cirka 23 500 anställda samt direkt från cirka 6 400 anställda. Även *Socialstyrelsen* pekar på det av professor Knoph framhållna nära sammanhanget mellan konkurrensförbud och skydd för yrkeshemligheter, i det konkurrensförbuden närmast äsyfta att «förhindra otillbörligt utnyttjande av sådana insikter, som kunna förvärvas genom speciell tjänstgöring hos ett visst företag (t. ex. i fråga om fabrikationshemligheter, försäljningsteknik, kundkretskänedom etc.)».

Konkurrensförbudens förekomst redovisas genom en särskild tabell, som har sitt stora intresse; den har följande utseende:

Näringsgrupper	Antal redovisade företag	Antal företag, inom vilka konkurrensförbud förefinnes
Industri, gruvdrift, byggnadsverksamhet	199	22
Grosshandel, agenturverksamhet	72	1
Detaljhandel: privata affärer	338	10
Banker (sparbanker)	16	1
Försäkringsföretag	44	2
Hotell- o. restaurangrörelse ..	10	1
Fria yrken: tidn., bokförlag o.d.	34	2
» » adv., ark., ing-byråer	53	6
Övriga företag.....	13	1
Näringsgrupper, inom vilka konkurrensförbud ej förekommer	163	—
Tillhopa	942	46

Tabellen visar, att konkurrensförbuden äro talrikast inom industrien men även där förekomma tämligen sparsomt (hos cirka 11 procent av företagen). Även då sådana klausuler användas, beröra de blott en mindre del av de anställda, såsom vissa ingenjörer, verkmästare och arbetsförmän vid specialtillverkningar. Antalet beräknas till cirka 5 procent av de hos resp. företag anställda och, vid en indelning efter yrkesgrupper, till 7,9 % bland företagsledare, 10,1 % bland kontorspersonal i ledande ställning och 10,4 % bland teknisk personal. Av stort intresse är tiden för konkurrensförbudens varaktighet. Enligt de insända uppgifterna skulle denna sällan understiga ett år men beträffande vissa tekniker uppgå ända till 5 år eller mera (maximum synes ha varit 10 år); för 85 % har tiden angivits vara mellan 1 och 3 år. Påföljden av kontraktsbrott beräknas för lägre personal till en å två årslöner, medan den för högre personal sällan utgör mindre än 25 000 kr. och kan stiga ända till det tiodubbla beloppet. Det framhålles även, att inom vissa branscher finnas överenskomster företagen emellan, att an-

ställd från ett konkurrentföretag icke får antagas inom viss tid från anställningens upphörande. Dylika överenskommelser torde hava en mycket stor betydelse för yrkeshemligheternas bevarande.

De egentliga *förbuden mot yppande av yrkeshemligheter* förekomma framför allt inom industrien men understundom även inom handeln och andra näringar. Utanför industriens område finnes icke i de kontrakt, till vilka jag haft tillgång, någon klausul, som direkt ålägger tystnadsplikt även efter anställningstidens slut. Men också där så icke är fallet, kan det understundom ligga i sakens natur, att tystnadsplikten måste anses vara även efter anställningen. I ett reglemente för befattningshavare i bank stadgas: «Befattningshavare skall skriftligen förbinda sig att för utomstående hemlighålla allt, som rörers enskildas förhållande till banken, och äger icke yppa eller göra till föremål för samtal bankens affärstransaktioner av vad slag det vara må, vid äventyr att bliva skild från tjänsten». Ehuru ordalagen här avse tjänstetiden, måste förpliktelsen anses vara även därutöver. Inom industriföretagen förekommer ej blott att tystnadspliktens varaktighet icke beröres eller begränsas till anställningstiden utan även att den hänföres till anställningstiden och vissa år (i allmänhet 1—3) därutöver eller till all framtid. Somliga kontrakt avse både tekniska hemligheter och affärshemligheter, andra blott tekniska hemligheter. Ibland är viss påföljd för överträdelse angiven (avskedande eller skadeersättning resp. vite) ibland icke. Kontrakten gälla ej blott ingenjörer utan understundom även verkmästare, arbetsledande förmän o. d.

Även i Sverige har man sysslat med att söka skapa normalkontrakt för anställande av ingenjörer. Bland annat har en av Svenska teknologföreningen år 1930 tillsatt kommitté varit verksam för ändamålet och väntas att under instundande höst komma fram till ett resultat.

Allt som allt giva inhämtade upplysningar vid handen, att problemet om ökat skydd för yrkeshemligheter är aktuellt även i Sverige men någon högaktualitet just nu peka de icke på.

Vad vidare beträffar de i dag gjorda diskussionsinläggen, kan jag till en början ansluta mig till professor Knophs uttalande

angående förhållandet mellan patentskyddet och skyddet för yrkeshemligheter. Och jag skulle vilja stöda denna ståndpunkt med ännu ett argument. Den risk, som en föregående ärad talare ansåg uppkomna genom att lagstiftaren bereder skydd för en uppfinning, ej blott om densamma patenteras utan även om den hemlighålles, tror jag icke är för handen. Och detta av det skäl, som jag antydde redan i mitt föregående anförande, nämligen att skyddstiden *faktiskt* blir begränsad i ungefärligen samma omfattning, vare sig patentering eller hemlighållande väljes. Svårigheten att hålla en uppfinning hemlig är så betydande, att å ena sidan det måste betraktas såsom undantagsfall, att hemlighållande kan upprätthållas så länge, att skyddstiden i någon väsentlig mån överstiger patenttiden, och att å andra sidan hemlighållande kommer att föredragas framför patentering, allenast där sådana särskilda skäl, som professor Knoph angav, verkligen äro för handen.

Den meningsskiljaktighet, som föreligger mellan inledaren och mig, lærer, såsom inledaren själv framhållit, vad de principiella motsättningarna beträffar, kunna reduceras till att gälla allenast nyanser. Delvis är meningsolikheten kanske rentav en temperamentsfråga. Jag har fullt klart för mig, att den metod som jag förordat och som går ut på att åtminstone till en början utvidga hemlighetsskyddet allenast i fråga om de tekniska yrkeshemligheterna, är behäftad med den olägenheten, att den utesluter vissa hemligheter, som man helst skulle velat se inbegripna under rättsskyddet. Detta är emellertid vad som ofta praktiserats på det immateriella rättsskyddets område. Patentskyddet självt är en dylik halvmesyr, där man avsiktligt avgränsat även sådana förhållanden, som man i och för sig ansett värda att inbegripas under skyddet. Jag har förordat denna metod i fråga om hemlighetsskyddet på den grund att jag icke ansett genomförbart att överlämna till domstolarnas avgörande, vilka yrkeshemligheter bland de sålunda uteslutna som böra komma i åtnjutande av skydd och vilka som böra därifrån uteslutas.

Slutligen en sista randanmärkning. Det är icke blott förbrytaren, som har intresse av fasta regler, vilka klart angiva vad som är otillåtet. Det finnes även lojala medborgare — de äro

kanske rentav i majoritet — som hava berättigade anspråk på att gränsen mellan det tillåtna och det straffbara icke är flytande, för varje fall på ett område som det föreliggande, där den allmänna rättsuppfattningen ännu icke nått någon verklig stadga. Att i sådana fall överlämna åt domstolarna att företaga den ifrågavarande gränsdragningen, synes icke tillrådligt.

Højesteretsadvokat *N. J. Gorrissen* (København): Deres Majestæt, Hr. Formand, mine Damer og Herrer! Ogsaa danske Jurister har sikkert med stor Interesse gjort sig bekendt med Professor Knophs Afhandling, saa meget mere som vi i Danmark gennem flere Aar har beskæftiget os med dette Emne, idet vi har en Lov om illoyal Konkurrence. Naar Deltagelsen i Diskussionen fra dansk Side ikke har været større, skyldes det maaske, at der har været saa kort Tid til at sætte sig ind i de Principper, Professoren har udviklet i sin Afhandling, en Afhandling, som vi fra dansk Side gerne vil takke Professor Knoph for. Jeg skal da heller ikke fordybe mig nærmere i de Principper, Professoren har udviklet, og som nu er blevet behandlet indgaaende baade fra norsk og svensk Side; det er kun et enkelt praktisk Spørgsmaal, jeg ganske kort vil berøre.

Professor Knoph skriver — og det tror jeg er fuldkommen rigtigt — at det særlig er mod Konkurrenters Udnyttelse af Bedriftshemmeligheder og mod den aktive Erhvervsspionage, Retsordenen ikke slaar til, og at der netop her ikke er nogen Grund til at have Medlidenhed; med Hensyn til Funktionærer spiller det sociale Moment ind, men over for Konkurrenters Angreb er der ingen særlig Grund til at vise Skaansomhed.

Det er imidlertid et Spørgsmaal, om man ikke her let vil støde paa praktiske Vanskeligheder; et Tilfælde, jeg har haft med at gøre, har bragt denne Tanke frem hos mig. Der er nemlig, det vil jeg gerne understrege, en dybtgaaende og væsentlig Forskel mellem Patentbeskyttelsen og Beskyttelsen af Bedriftshemmeligheder, hvilken Beskyttelse man nu end vil give dem. Hvis en Mand gør en Opfindelse og faar et Patent, har han en officiel Beskyttelse, og den, der benytter den samme Opfindelse, gør sig skyldig i en strafbar Krænkelser og kan rammes, og, det fremhæver jeg stærkt — han kan rammes, selv om han

paa fuldkommen loyal Maade og ad fuldkommen selvstændig Vej er naaet frem til den samme Opfindelse. Naar man har faaet Patentbeskyttelse, er man inden for det Aaremaal, Beskyttelsen varer, beskyttet imod, at nogen overhovedet gør Brug af de samme Erfaringer, de samme Idéer, de samme skabende Tanker. Men ved Bedriftshemmelighederne er Forholdet et andet. Det er givet, at en Bedriftshemmelighed, der jo ogsaa kan være en Opfindelse, man ikke kan faa Patent paa, ikke i og for sig er beskyttet, og det er jo ogsaa muligt, saaledes som det er udviklet, at Opfinderen, Skaberén, slet ikke ønsker at tage Patent paa Opfindelsen. Hemmeligheden er altsaa ikke objektivt beskyttet. Det, der er nødvendigt, for at den kan blive beskyttet, er, at det i paakommende Tilfælde paavises, at det subjektive er til Stede, at den identiske Metode, som en anden Virksomhed har gjort Brug af, er erhvervet paa illoyal Maade.

Men her er Forholdet unægtelig det — det støder man paa mange Gange — at en Tanke, en skabende Idé sjældent staar alene. Det er de samme Tanker, der beskæftiger Folk, man kan sige Verden over; de Idéer, de Organisationsmetoder, de Forretningshemmeligheder, den ene finder paa, finder den anden maaske ogsaa paa. Uafhængigt af hinanden finder Folk samtidigt paa det samme. Det er klart, at Formaalene med de forskellige Bedrifter hyppigt vil være de samme; og uafhængigt af hinanden kan det ske, at de samme Tanker opstaar to forskellige Steder. Hvis man finder, at en Bedrift benytter den samme Metode som en anden Bedrift, vil der maaske altid være en Mistanke om, at Idéen er erhvervet paa illoyal Vis, thi Menneskene er mistænksomme, vi er ikke altid tilbøjelige til at tro det bedste om vore Medmennesker, tværtimod maaske. Men det kan virkelig hælde, at det er sket paa fuldkommen loyal Maade, man bør ikke være altfor mistroisk i den Retning, det kan hælde, at saadanne Idéer er opstaaet uafhængigt paa flere forskellige Steder. Og i saa Fald er der jo intet Grundlag for at skride ind.

Jeg tror, at jo mere denne Beskyttelse udvikler sig, des større Vanskeligheder vil man støde paa i det praktiske Liv, og des flere Sager vil der opstaa. Domstolene vil sikkert meget hyppigt komme ud for at skulle afgøre meget vanskelige Bevis-

spørgsmaal om, hvorvidt en Idé, som en Bedrift bruger, og som en anden Bedrift ogsaa bruger, virkelig er erhvervet paa illoyal Vis. Det er jo nemlig klart, at den Virksomhed, der benytter sig af Spionage, paa alle mulige Maader vil søge at sikre sig imod, at det kan bevises, at man virkelig er gaaet illoyalt til Værks.

Dette er en rent praktisk Betragtning, et rent teknisk Spørgsmaal, kan man sige, men det staar i saa nøje Forbindelse med Principperne, det har saa stor Betydning for, hvilken Slagkraft disse Tanker kan faa, at jeg synes, det har været rigtigt at pege derpaa. Og hvis Diskussionen fortsætter, vil det interessere mig meget at høre, om Indlederen ogsaa har tænkt over dette, om han mener, at netop dette kan volde Vanskeligheder, og om der kan gives noget Bidrag til Løsningen af netop *dette* Problem.

Jeg vil gerne slutte med endnu en Gang at takke Professor Knoph for den interessante og levende Maade, hvorpaa han har stillet disse Problemer op, som daglig har Interesse, navnlig for alle praktiserende Jurister.

Formannen: Da ingen ytterligere har forlangt ordet, og dagens program hermed er tilendebragt, vil der ikke bli afholdt noe eftermiddagsmøte.

Møtet hevet kl. 13,30.

ANNEN MØTEDAG

Fredag den 24. august 1934 kl. 10.

Forhandlingene blev ført i to seksjoner. Seksjon I holdt møte i Universitetets gamle festsal og seksjon II i Universitetets aula.

SEKSJON I.

Under ledelse av professor, dr. *O. Hj. Granfelt* behandlet man emnet:

RETTENS STILLING TIL KONKURRANSE- REGULERINGER

Innlederen, trustkontrolldirektør *W. Thagaard* (Oslo): Spørsmålet om rettens stilling til konkurransereguleringer fører like inn i centrum av dagens økonomiske politikk.

I alle land skjer det dyptgående omlegninger i den økonomiske virksomhet. Det nye setter sig igjennem på forskjellige måter. Dels gjennom blodige revolusjoner og terroristisk diktatur, dels på lovens fredelige vei. Nyordningene er mer eller mindre vidtgående. På den ene side har vi Sovjetsamveldet som har kastet hele det private næringsliv overbord og strever med å bygge op en fullstendig socialistisk samfundsordning. På den annen side alle de andre land med sine, snart målbevisste, snart famlende og halvt tilfeldige forsøk på å skape en bedre organisasjon av næringslivet med bevarelse av den private eiendomsrett og den private ledelse av bedriftene.

Under en socialistisk samfundsordning, hvor samfundet selv overtar hele den økonomiske virksomhet, blir det ikke tale om konkurransereguleringer i vanlig forstand. Med ophevelsen av det private næringsliv bortfaller jo konkurransen og dermed også spørsmålet om å regulere den. Dette spørsmål har derimot

en særlig aktualitet i alle de land som holder fast på det private næringsliv. Det er i første rekke gjennom reguleringer av konkurransen, enten ved avtaler mellom de erhvervsdrivende selv eller ved offentlige inngrep, at man i disse land søker å gjennomføre en bedre organisasjon av den økonomiske virksomhet. Her er derfor konkurransereguleringene i brennpunktet av de politiske brytninger. Og det er skarp meningsforskjell om i hvilken utstrekning og hvorledes konkurransen bør reguleres.

Når jeg nu skal innlede til drøftelse av disse spørsmål, vil jeg straks foreta en begrensning.

Uttrykket «konkurransereguleringer» har en meget vid betydning. Det omfatter reguleringer av konkurransen på alle de forskjellige områder av den økonomiske virksomhet. Altså også alle de sammenslutninger, overenskomster og andre konkurranseregulerende forføininger som gjelder lønns- og arbeidsforhold. Det gjør sig imidlertid særskilte hensyn gjeldende ved bedømmelsen av disse konkurransereguleringer. Jeg finner det derfor ikke praktisk å ta dem med her. De reguleringer jeg har for øie er de som tar sikte på bedriftenes produksjons- og omsetningsforhold og deres forhold til leverandører og avtagere. Altså alle slags truster, karteller og andre konkurransereguleringer som de erhvervsdrivende selv får i stand. Ved siden av dem er det dog naturlig også å ta med offentlige reguleringer av lignende karakter.

Selv med denne begrensning blir emnet så omfattende at det ikke kan bli tale om å gi noen utførlig utredning. Jeg må nøie mig med en kort oversikt over de synspunkter som efter min mening er av størst viktighet.

I.

SAMMENBRUDET AV NÆRINGSFRIHETENS SYSTEM. DEN NYE OPFATNING AV STATENS STILLING TIL NÆRINGSLIVET

Inntil verdenskrigen var næringslivet basert på næringsfrihetens og den frie konkurranses grunnsetninger. I det store og hele kunde enhver drive den virksomhet han vilde og drive

den på den måte han selv fant for godt, uhindret av regulering eller kontroll fra det offentlige.

Dette system trengte igjennom i England i siste halvdel av det 18de århundre, og i Frankrike ved den store revolusjon. Det bredte sig efter hvert videre, og omkring midten av det 19de århundre var næringsfriheten gjennomført i de fleste land.

Teoretisk var næringsfriheten som rettslig prinsipp et barn av *naturretten* og den utpregede *individualisme* den bygget på. Systemet var videre underbygget ved fisiokratenes og den klassiske skoles lære. Det blev ved sin fremkomst proklamert som det naturlige og evig gyldige system på det økonomiske område.

Sin dypere begrunnelse hadde imidlertid kravene om næringsfrihet i de økonomiske og sociale forhold som den gang rådet. Det var den industrielle revolusjons tid. Det var uro og nyskapning over hele den økonomiske virksomhet. De gamle stivnete, middelalderlige og merkantilistiske reguleringer kunde ikke tilpasses til de nye behov. De nye produksjonsmetoder krevet nye former for virksomheten. Og ekspansjonstrangen utløste sig gjennom kravene på næringsfrihet og fri konkurranse.

Ingen vil nekte at næringsfriheten for sin tid var et kraftig middel til å fremme den økonomiske utvikling. Den gav plass for nye krefter som trengte utfoldelse og førte derved til en veldig opgang i produksjonen. Men friheten hadde som bekjent også mange skadelige følger. Tilbakeslaget meldte sig derfor nokså snart. Konkurransen blev påny innskrenket. Dels gjennom regulerende sammenslutninger, dels gjennom sociallovgivning og annen økonomisk reformlovgivning.

De innskrenkninger som var blitt gjennomført ved verdenskrigens utbrudd var dog ikke så mange eller så vidtrekkende at man kunde si at de var *vesentlige*. I prinsippet var næringsfrihetens og frikonkurransens system fremdeles rådende. Men det hadde allerede spiren til undergang i sig. Særlig fikk dette uttrykk i den sterke tilvekst til de radikale og sosialistiske partier.

Det som førte til det avgjørende brudd med den gamle tids syn på spørsmålet om statens stilling til næringslivet var erfaringene under verdenskrigen.

Allerede straks ved krigsutbruddet viste det sig at et fritt og ukontrollert næringsliv ikke var forenlig med samfundets interesser under en ekstraordinær påkjenning. Staten måtte i alle land gripe ordnende og regulerende inn. Disse kriseforanstaltninger blev ophevet efterat krigen var slutt. Men ingensteds har man vendt tilbake til den tidligere ordning. Tvert imot har reguleringene under krigen bare dannet utgangspunkter for de veldige omlegninger i den økonomiske virksomhet som siden har foregått. Denne omdannelsesprosess er fremdeles i full gang. Overalt brytes nytt mot gammelt. Hvorledes fremtidens økonomiske system endelig vil bli utformet vet vi ikke. Men én ting er sikkert: det gamle næringsfrihetens og frikonkurransens system har utspilt sin rolle! Det er ikke forenlig med det samfundssyn som preger vår tid, og det høver heller ikke med de moderne produksjons- og omsetningsforhold.

Efter vår tids opfatning kan staten ikke stå uinteressert overfor innholdet av de avtaler og ordninger som borgerne får i stand. At partene av fri vilje har gått med på dem er ikke nok. Staten må allikevel reagere, dersom ordningene skader samfundsmessige interesser eller er utilbørlige overfor enkeltmenn, det være sig medkontrahtenter eller andre. Det er dette syn som allerede før krigen forsiktig kom til uttrykk i sociallovgivningen og i den økonomiske reformlovgivning som ellers fant sted. Nu har opfatningen trengt helt igjennem. Dette skyldes ikke minst all jobbingen og prisågringen under krigsårene.

Vanskelighetene løses imidlertid ikke bare ved å reagere mot de åpenbare *misbruk* som næringsfriheten fører med sig. Slik som produksjons- og omsetningsforholdene har utviklet sig virker selve den legitime frie konkurranse ikke lenger hensiktssvarende. I stor utstrekning kreves det en positiv regulering, dels for å forebygge skadevirkninger, dels for å øke de produktive resultater.

Jeg skal søke å belyse dette ved å peke på enkelte trekk i utviklingen.

På den tid næringsfriheten brøt igjennem var næringslivet for største delen organisert i små bedrifter med bedriftslederne

som personlige innehavere. Nu er disse små enkeltmanns-bedrifter, særlig i industrien, avløst av store bedrifter som eies av aksjeselskaper hvis interesser er fordelt på mange hender. Dette forhold medfører at kriser og nedgangstider volder større tap og vanskeligheter. Om en liten bedrift før gikk under i konkurransen, var virkningene ikke så store. Det var jo ikke så stor kapital som var plasert i bedriften, og i almindelighet heller ikke så mange arbeidere som var ansatt ved den. Der-som en moderne storbedrift går over ende, blir det et veldig tap av kapital som forplanter sig til de mange aksjonærer og til banker og andre forretningsforbindelser. Og det voldes arbeidsløshet for hundreder, undertiden for tusener av arbei-dere og funksjonærer. Disse ulemper melder sig ikke bare ved fullstendig sammenbrudd. Også når bedriftene må gå til inn-skrenkninger betyr det fordyrelse av omkostningene, tap av kapital og større eller mindre arbeidsløshet. Av disse grunner er det derfor i vår tid mer enn før nødvendig å trygge be-driftenes jevne gang. Slik som konkurranseforholdene har ut-viklet sig kan dette imidlertid mindre enn noensinne opnås om man lar alt skjøtte sig selv.

Den mest iøinefallende brist ved den frie konkurranse har alltid være den mangel på *planmessighet* som kleber ved den. Enhver produserer hvad han vil og hvor meget han vil uten å samrå sig med andre. Resultatet blir overproduksjon og avsetningsvanskeligheter og fra tid til annen kriser. Selv om disse følger også tidligere kunde være alvorlige nok, var dog krisene forholdsvis kortvarige. Misforholdene blev snart rettet ved overflytning av ledig arbeidskraft til andre land og ved erobring av nye eller utvidelse av gamle marke-der. Industriens ekspansjonsmuligheter var praktisk talt ube-grenset. Behovet for organisasjon av produksjonen og omset-ningen følte ikke i så sterk grad. Det var som regel avset-ning nok å finne for alle de varer som kunde produseres uten at det var nødvendig å gripe til særskilte reguleringer.

Alt dette er nu forandret.

I de siste 20 år er verdens samlede industrielle produksjons-apparat blitt utbygget i raskere tempo enn noensinne før. Av-kastningen er ytterligere øket ved den rasjonalisering som har

funnet sted, særlig i de siste 10—12 år. I mange industrier har den ført til resultater som er likefrem revolusjonerende.

Kanskje like så viktig som selve produksjonsøkningen er den tendens til selvforsyning som over alt gjør sig gjeldende. Utviklingen begynte under verdenskrigen. Den internasjonale arbeidsdeling blev sprengt og de enkelte land måtte søke å selvbearbejde sig så godt de kunde. Nesten i alle land blev det opført fabrikker til fremstilling av varer som tidligere var innført. Industriløse eller industrifattige land gikk over til å bli industriland, og i de gamle industriland blev der reist nye industrier. Bevegelsen har fortsatt også efter verdenskrigen.

Følgen av denne utvikling er blitt en skjerpelse av den internasjonale konkurranse. De enkelte lands industrielle ekspansjonsevne er hemmet. De har mistet utenlandske markeder og blir ofte truet av de nye konkurrenter på sine egne hjemmemarkeder. Vanskelighetene er øket ved den avsperrings- og restriksjonspolitik som de fleste land fører. De innenlandske næringer vernes ved tollbeskyttelse, eksportpremier, import- og eksportforbud og pengepolitiske foranstaltninger. Kapitaloverføringer hindres. Utvandringen, som før i de fleste europeiske land var den viktigste faktor til å regulere arbeidsløsheten, er stanset helt op på grunn av innvandringsforbud. Ethvert land må nu selv sørge for å greie op med sin arbeidsløshet. Alt dette i forbindelse med den manglende tilpasning mellom de forskjellige faktorer har ført til den voldsomme og hårdnakkede krise som nu hjemsøker verden.

Man kan beklage mange trekk i denne utvikling. Men utviklingen er der og man må innrette sig efter den. Og man må heller ikke la skyggesidene dekke over den kjensgjerning at utviklingen alt i alt betegner et veldig *fremskritt*. De tekniske forbedringer som har funnet sted gjør det mulig å tilfredsstille de menneskelige behov bedre. Det gjelder bare at virksomheten organiseres på hensiktssvarende måte. Det skjer imidlertid ikke om man som før overlater alt til regulering gjennom den frie konkurranse. Det er nettop friheten til å konkurrere som nu ofte betegner den største fare.

Under den nuværende skarpe internasjonale konkurranse er det således innlysende at det kan virke ødeleggende for en

eksportnæring i et land om enkelte bedrifter går sine egne veier og underselger eller på annen måte undergraver de andre bedrifter. Jo større avsetningsvanskelighetene er og jo mindre kvanta en næring kan vente å få omsatt, desto betenkeligere er det også at det er frihet for hvem som helst til å opprette nye bedrifter som bare ytterligere øker vanskelighetene. Disse betraktninger gjør sig ikke bare gjeldende for eksportnæringer. De virker med samme tyngde også for bedrifter som arbeider på hjemmemarkedet. Også her kan undersalg fra enkeltbedrifter virke ødeleggende for hele næringen. Og det samme kan bli følgen av den ukontrollerte adgang til å anlegge nye virksomheter, selv i erhverver hvor den samlede produksjonskapasitet på forhånd langt overstiger behovet.

Dette at bedrifter går til grunne og at hele næringer skades eller ødelegges ved den uregulerte konkurranse er ikke noe som bare rammer vedkommende bedriftseiere og deres funksjonærer og arbeidere og forretningsforbindelser. Gjennom den minskede kjøpekraft for disse grupper brer skadevirkningene sig utover hele samfundet.

Skal disse ulemper fjernes og skal man finne avsetning for den voksende produksjon, må det gjennomføres en mer planmessig organisasjon av den økonomiske virksomhet. Produksjonen må avpasses efter behovet. Nyanlegg i brancher hvor det allerede før er nok av bedrifter, må hindres. Salgsapparatet må rasjonaliseres ved fjernelse av alle overflødige konkurranseomkostninger. Samtidig som det må hindres at forbrukerne avkreves utilbørlig høie priser må det også settes stopper for at enkelte bedrifter undergraver en hel næring ved dumpingsalg eller ved å bruke utilbørlige konkurransemidler.

Alt dette er i virkeligheten bare en videreføring av den rasjonalisering som de enkelte bedrifter foretar. Rasjonaliseringen er dog utilstrekkelig så lenge den bare skjer ut fra de enkelte bedrifters særlige synspunkter. Det kan være bra nok at den enkelte bedrift søker å innrette sin produksjon og sin salgsordning så rasjonelt som mulig. Men de mest nøiaktige beregninger og de fineste utpenslede metoder fører ikke frem så lenge den enkelte bedriftsherre ikke vet hvordan de andre

bedrifter innretter sig. Skal man undgå avsetningsvanskeligheter og driftsinnskrenkninger, må der skapes samarbeid over erhvervslivets hele område. Men dette samarbeid må etableres på en elastisk måte slik at det ikke kveler tiltakene og ikke hindrer den produktive utfoldelse.

Det er disse problemer lovgivningen om konkurransereguleringen har å løse.

II.

OVERSIKT OVER TRUST- OG KARTELL- LOVGIVNINGEN

Det omslag som har funnet sted i opfatningen av statens stilling til næringslivet avspeiler sig klart i lovgivningen om konkurransereguleringer.

Ut fra det liberalistiske syn som rådet i det 19de århundre og inntil verdenskrigen var det naturlig at retten så med misbilligelse på ethvert forsøk på å innskrenke eller regulere konkurransen. Den frie, uinnskrenkede konkurranse var jo grunnlaget for næringsfriheten. Uten at denne konkurranse kunde opprettholdes kunde heller ikke næringsfriheten forsvares.

I liberalismens hjemland, *England*, hadde allerede sedvane-retten — *common law* — regler om at avtaler som innskrenket konkurransen, *contracts in restraint of trade*, var ugyldige og i visse tilfelle endog kunde medføre straffansvar for sammensvergelse, *conspiracy*. Disse regler gjaldt også i *de engelske kolonistater* og i *U. S. A.* I andre land kom man til tilsvarende resultater ved fortolkning av eldre lover. I *Frankrike* blev således kartellavtaler i stor utstrekning kjent ugyldige på grunnlag av bestemmelsene i code civil artikkel 6, 1131 og 1133. Også straffebestemmelsene i artikkel 419 og 420 i code pénal blev delvis anvendt. I *Østerrike* blev straffebestemmelsene mot kartellene ophevet ved lov av 7. april 1870, men loven opprettholdt kartellavtalenes ugyldighet. I *Tyskland* og i *de nordiske land* hadde man før krigen ikke særskilte lovbestemmelser om truster eller karteller. Man anså i det store og hele denne slags sammenslutninger for rettsgyldige.

Den første moderne trustlovgivning kom som bekjent i stand

i *U. S. A.* Det var også der trustdannelsen først satte inn for alvor. Den viktigste trustlov som blev gitt var den berømte Sherman-lov av 1890. Den forbød under straffansvar enhver form for sammenslutninger, overenskomster og sammensvergelseser som la bånd på handel eller samferdsel. Den fulgte for så vidt i den gamle sedvaneretts spor, men gjorde dens bestemmelser kraftigere og mer bestemte.

Den amerikanske anti-trustlovgivning blev tatt til mønster for tilsvarende lovgivning i endel andre land. Allerede før krigen blev det innført anti-trustlovgivning i *Australia*, *New Zealand* og *Kanada*. I 1923 blev det gitt en lov av samme type i *Argentina* og i 1926 i *Mexico*.

Anti-trustlovgivningen har imidlertid ikke ført frem. Visstnok kan man ikke si at lovgivningen har vært uten nytte. I stor utstrekning har den virket som en berettiget reaksjon mot utilbørlige forretningsmetoder og monopolmisbruk. Særlig gjelder dette i *U. S. A.*, hvor trustdannelsen hadde en meget ondartet og delvis likefrem samfundsskadelig karakter. På den annen side har det overalt hvor man har slått inn på denne vei vist sig at det ikke er mulig gjennom lovforbud å hindre en sammenslutningsbevegelse som i virkeligheten er i sterkere pakt med utviklingen enn de gammel-liberalistiske idéer. *Anti-trustpolitikken* er derfor blitt stadig mer modifisert, dels gjennom lovendringer, dels gjennom en fortolkning som har søkt å tillemppe «*the rule of reason*,» prinsippet om at bare de *wimelige* konkurransereguleringer rammes av forbudet. I sitt hjemland *U. S. A.* fikk trustlovgivningen dødsstøtet ved den nye lovgivning til gjenreisning av næringslivet som blev vedtatt i juni 1933.

Det nyere syn på statens stilling til næringslivet som jeg før har gjort rede for har også endret opfatningen av forholdet til de konkurranseregulerende sammenslutninger. Man nekter ikke at slike sammenslutninger ofte kan ha skadelige formål eller virkninger. Men man er blitt klar over at dette ikke alltid er tilfele, at mange sammenslutninger tvert imot kan innebære fordeler og danne utgangspunkter for en påkrevet organisasjon av næringslivet. Man mener derfor ikke lenger at konkurransereguleringene prinsipielt bør forbyes. De

bør stilles under kontroll for å hindre misbruk, og de bør omformes slik at de blir til fordel ikke bare for deltagerne selv, men for det hele samfund. Man bør heller ikke bli stående herved. Staten bør også medvirke til å få i stand slike sammenslutninger når det kan vinnes samfundsmessige fordeler ved dem.

Det er denne vei den nyere trust- og kartell-lovgivning har slått inn på.

Det første omfattende lovforslag som tok avstand fra *anti-trust*lovgivningen og stillet sig mer forståelsesfullt overfor de moderne konkurransereguleringer blev fremlagt i 1921 av den norske trustlovkommisjon. Kommisjonsforslaget blev i modifisert skikkelse lov i 1926. Jeg skal senere gjøre rede for lovens innhold.

Allerede før den norske trustlovgivning blev satt ut i livet blev der i *Tyskland* gjennomført en moderne kartell-lov, bygget på kontrollprinsippet. Dette skjedde ved forordning av 2. november 1923. Forordningen påla Reichswirtschaftsministerium å føre kontroll med kartellene. Samtidig blev det opprettet en særskilt domstol, Kartellgericht, til å behandle klager over kartellmisbruk. Domstolen kunde opheve ethvert kartell og enhver kartellbeslutning som den fant stred mot almene interesser. Forordningen forbød også å iverksette boikott uten med samtykke av kartelldomstolens formann. Endelig foreskrev den forskjellige vilkår for at kartellavtalene skulde være gyldige, og gav regler om adgang for de enkelte kartellmedlemmer til å tre tilbake.

Kartellforordningen av 1923 blev supplert ved forskjellige midlertidige prislover. Forordningen er flere ganger revidert. Den mest gjennomgripende nyordning fant sted ved forordningen om tvangskarteler av 15. juli 1933. Ved denne forordning fikk der Reichswirtschaftsminister blanko-fullmakt til å iverksette en hvilken som helst produksjons- eller omsetningsregulering gjennom opprettelse av tvangskarteller. Det heter herom i forordningens § 1 blandt annet:

«Rikets erhvervsminister kan for å regulere markedet slutte bedrifter sammen i syndikater, karteller, konvensjoner eller lignende ordninger eller knytte dem til bestående bedrifts-

sammenslutninger av denne art såfremt dette må ansees påkrevet under hensyn så vel til bedriftenes og det øvrige næringslivs tarv som til almene interesser.»

Det kan også være grunn til å citere følgende bestemmelser i § 5:

«Når særlige behov i et erhverv under hensyn til næringslivets tarv og almene interesser gjør det påkrevet, kan rikets erhvervsminister bestemme at det skal være forbudt i en viss tid enten å utvide bestående bedrifters anlegg eller produksjonskapasitet. Under de samme forutsetninger kan han også regulere det omfang hvori bestående bedrifter kan utnytte sin kapasitet.»

Betydningen av denne lov er at den gir en *generell* adgang til å gjennomføre tvangskarteller. Selve tvangskartelleringen var derimot ikke noe nytt i Tyskland. Det var tidligere en rekke spesiallover herom. Jeg skal dog ikke trette med å regne dem op. Et langt skritt videre på næringsorganisasjonenes vei er gjort ved en ny lov av 27. februar iår. Formålet med denne lov er, som det allerede fremgar av dens tittel, å forberede en samlet «organisk» opbygning av hele det tyske næringsliv.

De prinsipper som den tyske kartell-lovgivning bygger på er i det vesentlige de samme som den norske lov. De samme trekk finnar man igjen i de fleste av de lover om konkurranse-reguleringer som i de senere år er blitt gitt i andre européiske land. Flere av disse lover er utarbeidet direkte efter mønster dels av den tyske, dels av den norske lov. Dette gjelder således kartell-lovene i *Polen, Tsjekkoslovakia, Ungarn, Bulgaria* og *Rumenia*. I de fleste av disse land er det også opprettet tvangskarteller i henhold til særskilte lover.

I *Italia* er hele næringslivet organisert under statens medvirkning. Retningslinjene er trukket op i den berømte arbeidets grunnlov, *Carta del Lavoro*, av 21. april 1927. Foruten bestemmelser som omhandler arbeidsforholdene fastslår loven visse prinsipper for statens forhold til næringslivet. Ifølge loven er den italienske nasjon en enhet så vel moralsk og politisk som økonomisk. Alt arbeide er samfundsplikt. Det private initiativ opprettholdes, men samtidig er bedriftslederen

ansvarlig overfor staten for sine disposisjoner. Og staten kan når som helst gripe inn i produksjonen når det private initiativ mangler eller er utilstrekkelig, eller når statens politiske interesser står på spill. Inngrepet kan skje i form av kontroll, ved støtte eller ved direkte overtagelse av ledelsen.

Foruten Carta del Lavoro er det gitt en rekke særlige lover og dekreter om organisasjonen av næringslivet. Blandt annet er det fastsatt bestemmelser om konsesjonsplikt for etablering av nye handelsbedrifter. Etter en lov av 1932 kan Kongen på visse vilkår opprette tvangskarteller for regulering av produksjonen og omsetningen. Så vel tvangskartellen som de frivillige karteller er underkastet særskilt tilsyn fra administrasjonen.

Ifølge lovbestemmelsene er det italienske system et *korporativt* system. Arbeidsgivere og arbeidere er organisert i syndikater av lavere og høiere orden. Som bindeledd mellom syndikater av høiere orden er foreskrevet såkalte korporasjoner som representerer så vel arbeidsgivere som arbeidere. Disse korporasjoner er etter bestemmelsene statsorganer, og det er gjennom dem en vesentlig del av kontrollen med næringslivet skulde formidles. Systemet virker jo nesten demokratisk. Ser man nærmere etter, blir dog inntrykket et annet. Selve korporasjonene er ennå ikke satt ut i livet, og syndikatene har ingen selvstendig beslutningsmyndighet. Formennene utnevnes nemlig av regjeringen, og en formann kan på egen hånd treffe avgjørelser på syndikatets vegne uten hensyn til om medlemmene er enige med ham eller ikke. All makt er således i virkeligheten samlet hos il duce.

Av særskilt interesse på trust- og kartellrettens område er den utvikling som har funnet sted i *U. S. A.* Loven om den nasjonale gjenreisning, *the National Industrial Recovery Act*, som Roosevelt fikk gjennomført i juni 1933, betegner et fullstendig brudd med den tidligere anti-trustlovgivning. Det heter i loven at formålet med den er å fremme organisasjonen av næringslivet ved samarbeid mellom representanter for bedrifter og for arbeidere under offentlig tilsyn. Dette formål søkes realisert først og fremst gjennom istandbringelse av regler for sund konkurranse, *codes of fair competition*. Slike coder

settes i almindelighet op av en næringsorganisasjon og forellegges presidenten til godkjennelse. Codene skal inneholde forskjellige bestemmelser om arbeidsforholdene, derunder om maksimal arbeidstid og minimallønn for arbeiderne. Ved siden derav kan det i codene fastsettes forbud mot forskjellige former av utilbørlig konkurranse, såsom mot salg under kostpris eller innrømmelse av underhåndsrabatter, mot utilbørlige forretningsvilkår, vill-ledende reklame, utilbørlig omtale av konkurrenter, bestikkelse o. s. v. Codene kan også foreskrive produksjons-, omsetnings- og prisregulering. Gjennem codene og i henhold til andre bestemmelser i loven er der utført et veldig reguleringsarbeid, omfattende praktisk tatt alle erhverv. Loven gjelder bare for 2 år. Men det er den almindelige mening at det ikke blir tale om å gå tilbake til de gamle forhold. Dertil er behovet for organisasjon av næringslivet forsterkt.

Også i gammel-liberalismens hjemland, *England*, er man nu på rask vei fremover mot et konkurranseregulert næringsliv. De engelske domstoler har efter hvert utformet den gamle sedvaneretts regler om restraint of trade i kartellvennlig retning samtidig som de dog fremdeles skrider inn mot konkurransereguleringer som ansees almenksadelige. Ved siden herav har det i de senere år vært gitt endel lover som gjennomfører tvangskarteller for forskjellige næringer. De viktigste er landbrukslovene av 31. juli 1931 og av 18. juli 1933. Disse lover gir bemyndigelse for det offentlige til å etablere tvangskarteller for alle slags landbruksprodukter. Kartellene kan gjelde så vel produksjon som omsetning. The Board of Trade kan også regulere innførselen av tilsvarende utenlandske produkter. Det er nettop kommet komitéinnstilling om en lignende ordning for fiskerinæringen. Også for enkelte industrier er det gjort forsøk med tvangskartellering. Og the Board of Trade forbereder visstnok en almindelig tvangskartell-lov for industrien.

Også i forskjellige andre land er der i de senere år blitt gitt lover som etablerer tilsyn med karteller eller gir bestemmelser om offentlig tvangskartellering. Lengst i retning av

tvangskartellering er man kanskje gått i *Japan*. At dette har gitt den japanske industri en sterk stilling har de européiske land tydelig fått merke.

De nordiske land utenom Norge har hittil ikke gått langt på kartellovgivningens vei. I *Finnland* finnes det mig bekjent ingen kartell-lov. Og i *Sverige* har man foreløbig innskrenket sig til ved en lov av 18. juni 1925 å gi bemyndigelse til å iverksette undersøkelser om monopolmessige bedrifter og sammenlutninger. Derimot blev det i *Danmark* ved en lov av 28. april 1931 innført en særskilt kontroll med prisavtaler. Dessuten har visstnok loven om erhvervs- og arbeidsfrihet av 27. mars 1929 betydning også for almindelige karteller. Loven, som minner om den gamle anti-trustlovgivning, bestemmer blandt annet at kollektivavtaler som på urettmessig måte innskrenker den enkeltes adgang til erhverv, er ugyldige. Ved bedømmelsen av danske forhold må man være oppmerksom på at den viktigste næring i Danmark, landbruket, er omfattende organisert på kooperativ basis. En vidtgående kontroll med næringslivet utøves visstnok også gjennom håndhevelsen av den bestående valutaregulering. I hvilken utstrekning der i Danmark, Sverige og Finland er gjennomført produksjons- eller omsetningsreguleringer har jeg ikke hatt anledning til å undersøke. Jeg går imidlertid ut fra at dette forhold og i det hele tatt trust- og kartell-retten i de andre nordiske land vil bli nærmere belyst under diskusjonen her i dag.

Sammenligner man utviklingen på trust- og kartellrettens område i de forskjellige land, blir man slått av at trekkene nesten overalt er de samme: Den gamle *anti-trustlovgivning* er opgitt, man anerkjenner en adgang for de erhvervsdrivende til å regulere konkurransen, men stiller samtidig reguleringene under offentlig kontroll, og staten medvirker også til å organisere næringslivet i tilfeller hvor bedriftene selv ikke makter det.

Disse linjer er fra første stund av målbevisst og konsekvent fulgt i den norske trust- og kartellkontroll.

III.

DEN NORSKE TRUST- OG KARTELLKONTROLL

Den norske trustlov er av 12. mars 1926 og trådte i kraft den 1. juli 1926. Et par bestemmelser i den blev forandret ved en endringslov av 30. juni 1932.

Loven har et dobbelt formål: For det første etablerer den tilsyn med konkurransereguleringer. Men dernest inneholder den også generelle bestemmelser mot prismisbruk og boikott i erhvervslivet.

Lovens gjennomførelse er i det vesentlige lagt til et Kontrollkontor som det daglig virkende administrative organ, og et Kontrollråd som skal treffe avgjørelser med hensyn til inngrep. Rådet har 5 medlemmer med en høiesterettsdommer som formann. Det virker nærmest som en forvaltningsdomstol.

Kontrollen med konkurransereguleringene er basert på et meldingssystem. Sammenslutninger, avtaler og ordninger som tilsikter å regulere pris-, produksjons- eller omsetningsforhold skal også sendes fra norske markedsbestemmende bedrifter og fra innenlandske filialer av utenlandske trusters eller karteller. Meldingen skal registreres, men registret er ikke offentlig. Kontrollkontoret skal dog offentliggjøre korte oversikter over innholdet. Forsømmelse av meldeplikten er straffbar. Følgen blir også at avtalene opphører å være bindende. For konkurransereguleringer som skal gjelde for lengere tid enn ett år ad gangen eller med lengere opsigelsesfrist enn 3 måneder er fastsatt den særregel at de bare blir gyldige med Kontrollradets samtykke.

De meldepliktige konkurranseregulerende sammenslutninger og bedrifter er stillet under særskilt tilsyn. De skal av egen drift holde Kontrollkontoret å jour med konkurranseregulerende disposisjoner og kontoret har dessuten adgang til å kreve alle de opplysninger som det ellers finner nødvendige.

Mot misbruk oppstiller loven en rekke bestemmelser.

For at en konkurranseregulering skal være effektiv er det som regel nødvendig at sammenslutningen kan ilegge medlemmene bøter eller andre straffer ved overtredelser. I § 1 for-

byr loven imidlertid dette, dersom konkurransereguleringen er urimelig eller det vilde stride mot almene hensyn å opprettholde den ved tvangsmidler.

I de fleste tilfelle er denne represjon tilstrekkelig. Men loven gir også anvisning på andre midler. Har sammenslutningen fastsatt urimelige priser eller urimelige forretningsvilkår, kan kontrollmyndighetene i henhold til § 14 fastsette regulerende bestemmelser. Er prismisbruket særlig graverende rammes det allerede av forbudet i § 13 mot å ta eller kreve utilbørlig vederlag eller sette utilbørlige forretningsvilkår ellers. Dette forbud, som håndheves av domstolene, har dog mindre betydning overfor konkurransereguleringer. Det er her mere praktisk å gripe inn med regulering etter § 14.

Mange av klagene over sammenslutningene gjelder boikott som de har iverksatt mot utenforstående. Her griper lovens § 21 inn. Denne paragraf forbyr å iverksette eller medvirke til erhvervsmessig boikott dersom boikotten antas å ville skade almene interesser eller virke urimelig eller den må ansees utilbørlig overfor den som boikottes. I forbindelse hermed forbyr § 22 eksklusivavtaler som er almenkadelige eller utilbørlige overfor utenforstående. Hvorvidt en boikott eller en eksklusivavtale er almenkadelig eller utilbørlig kan avgjøres av Kontrollrådet.

Så vel bestemmelsene mot prismisbruk som forbudene mot boikott og eksklusivavtaler er som nevnt av generell art. De gjelder for all slags erhvervsvirksomhet, enten den er konkurranseregulert eller ikke.

Ved bruk av en eller flere av de bestemmelser som jeg her har nevnt vil det i almindelighet lykkes å få rettet de mislige forhold. Men dersom dette ikke går, dersom konkurransereguleringen helt igjennem er skadelig eller utilbørlig, gir loven i § 20 også adgang til fullstendig å oppløse den. Kontrollrådets avgjørelse kan dog i dette tilfelle i almindelighet innbringes for en særskilt ankenevnd.

Loven har således skarpe midler nok hvor det gjelder den ene side av opgaven: å komme misbrukene til livs. Men loven gir også adgang til å treffe bestemmelser til støtte for bedriftene. Etter § 14 kan der nemlig iverksettes reguleringer

også mot urimelig *lave* priser eller mot forretningsvilkår som er skadelige for bedriftene.

For å skape betryggelse mot ensidige avgjørelser gjennomfører loven en fordeling av myndigheten. Det daglige administrasjonsorgan, Kontrollkontoret, har selv ingen adgang til å treffe avgjørelse om inngrep. Kontoret kan bare fremsette forslag om det. Det er Kontrollrådet som treffer avgjørelsen. På den annen side kan heller ikke rådet iverksette noe inngrep hvis kontoret ikke foreslår det. Det må konsens til fra begge myndigheter. Kontrollmyndighetene anvender så langt det er praktisk gjennomførlig domstolsmessige prinsipper ved saksbehandlingen. Bortsett fra opplysninger om tekniske eller forretningsmessige hemmeligheter legges alle dokumenter på forhånd frem til gjennemsyn for de interesserte bedrifter eller sammenslutninger. Som regel utvikler der sig en kort skriftlig forhåndsprosedyre. Når saken kommer frem for Kontrollrådet, får dessuten alle parter adgang til en avsluttende muntlig prosedyre. Avgjørelsene blir begrunnet, og de viktigste blir offentliggjort.

Slik som trustloven er formet, er dens virkninger i høy grad avhengig av håndhevelsen. Det grunnsyn som kontrollmyndighetene har fulgt i de 8 år som er gått siden loven trådte i kraft er at det ikke gjelder prinsipielt å bekjempe konkurransereguleringene, men bare å reagere mot misbruk og ellers å beskjære og omforme dem slik at de virker til en sund og naturlig organisasjon av næringslivet. Myndighetene har heller ikke nøiet sig med denne kontrollerende virksomhet. I meget stor utstrekning er det gjennomført støtteaksjoner for bedriftene for å beskytte dem mot urimelig lave priser eller mot usunde forretningsvilkår. På dette punkt er loven imidlertid nu utilstrekkelig. Mens kontrollmyndighetene har adgang til å *opheve* enhver form for konkurransereguleringer, kan *støtteaksjoner* bare gjennomføres ved reguleringer av priser eller forretningsvilkår. Produksjons- og omsetningsreguleringer er det derimot i almindelighet ikke adgang til å sette i verk. I våres fremkom det imidlertid et forslag fra en departemental komité om å utbedre loven i denne retning. Etter forslaget skal kontrollmyndighetene foruten regulering

av priser og fortjeneste også kunne regulere produksjonen, omsetningen og andre forretningsforhold, blandt annet når det er påkrevet for å fremme en bedre organisasjon av erhvervsvirksomheten under hensyn så vel til bedriftenes tarv som til almene interesser. Forslaget sirkulerer for tiden til uttalelse av forskjellige næringsorganisasjoner. Regjeringen har ennå ikke tatt standpunkt til det. Saken vil antagelig komme op til behandling på neste års storting.

IV.

AVSLUTTENDE BEMERKNINGER

Den norske trustlov hadde en meget trang fødsel. Det var skarp politisk meningsforskjell om den. De fleste næringsdrivende så i loven et ensidig angrep på næringslivet.

Efter hvert som loven har virket har imidlertid mange skiftet syn på den. Selvfølgelig har det vært delte meninger om mange av de avgjørelsen som er truffet. Men jeg tror at det er en nokså almindelig opfatning at kontrollmyndighetene i det store og hele har fulgt sunde og riktige linjer. Også blandt næringslivets folk våkner det nu forståelse av at vi har bruk for en slik lov. Både for å reagere mot misbruk og for å fremme en bedre næringsorganisasjon. Det er karakteristisk at alle støtteaksjonene i de senere år er gjennomført efter inntrengende henstillinger fra det overveiende flertall av bedriftene i vedkommende brancher.

Nu når loven foreslåes utbygget i positiv retning, søker imidlertid den gamle frikonkurransens tilhengere påny å blåse til kamp. Påny heter det at loven vil skape et tvangssystem som vil ødelegge næringslivet.

Jeg tviler ikke på at det også i denne høit ærede forsamling er representanter for dette syn. Men jeg vil på forhånd be de ærede herrer gammel-liberalister å huske på én ting: Intet økonomisk system, heller ikke det gamle næringsfrihetens system, har evig og uforanderlig gyldighet. Vi har ellers forlengst innsett naturretens villfarelser på andre områder, og vi må gjøre det også når det gjelder ordningen av samfundets økonomiske virksomhet. Også her gjelder det at enhver tid

må forme sin organisasjon efter sine egne opfatninger og behov. Og så vel de sociale og rettslige opfatninger som de tekniske og økonomiske forhold er idag vesentlig forskjellig fra dem som rådet da gammel-liberalismen brøt igjennem.

Den norske trustlov er et forsøk på å skape en ordening som svarer til tidens krav. Den gjennomfører ingen fullstendig statsregulering av næringslivet. Bedriftene beholder selv ledelsen av sine anliggender. De må også selv ta tiltaket hvor det gjelder samvirket mellom dem. Loven etablerer bare en offentlig kontroll for å hindre misbruk, og gir adgang til gjennom positive reguleringer å fremme den økonomiske organisasjon i den utstrekning bedriftene selv ikke makter det. At dette begrenser den enkeltes adgang til å gjøre hvad han selv vil, er riktig nok. Men begrensningen rammer bare handlinger som skader andre eller setter samfundsmessige interesser på spill. I forhold til den gamle næringsfrihet som under rettens skinn kunde brukes til å utnytte de svake og til å fremme særinteresser på samfundets bekastning, er dette ikke et tilbakeskritt, men et fremskritt. Det er en seier for rettstanken på det økonomiske område!

Højesteretssagfører *Kjeld Rørdam* (København): Hr. Formand, mine Damer og Herrer! Jeg skal først tillade mig at give nogle Oplysninger om dansk Rets Stilling med Hensyn til konkurrenceregulerende Aftaler. Aftalelovens Bestemmelser, som jo i det væsentlige er fællesnordiske, skal jeg ikke for dette Forum komme ind paa, hvorimod jeg skal omtale de to nye Love, Loven af 27. Marts 1929 om Værn for Erhvervs- og Arbejdsfriheden, og Loven af 28. April 1931 om Prisaftaler.

Erhvervsfrihedsloven bestemmer, saaledes som allerede antydet af den ærede Indleder, at kollektive Aftaler, som paa uberettiget Maade begrænser den enkeltes frie Adgang til Erhverv eller Arbejde, er ugyldige, og at enhver Art af økonomisk eller personlig Forfølgelse — derunder Boykot — som tilsigter paa uberettiget Maade at begrænse den enkeltes frie Adgang til Erhverv eller Arbejde, er ulovlig og medfører Straf-ansvar og Erstatningspligt.

Prisaftaleloven bestemmer, at Prisaftaler er ugyldige og kan

paadrage Strafansvar, for saa vidt de er truffet af Truster, Karteller og lignende Sammenslutninger med monopolagtig Karakter og har medført eller tilsigtet at fastlægge en aabenbart urimelig Pris paa Varer, som indgaar i det almindelige Forbrug, eller søge saadan Pris hævdet ved utilbørlige Foranstaltninger. En foreløbig Prøvelse af, om disse Betingelser foreligger, foretages af et Tremandsudvalg, hvis Medlemmer udpeges af Præsidenterne for Højesteret, Østre Landsret og Sø- og Handelsretten i København. Udvalget skal foretage Undersøgelse, naar der til det fremkommer en skriftlig, motiveret og navngiven Begæring. Finder Udvalget efter Undersøgelse, at Sagen bør fremmes, indbringes den for Retten.

Disse to Love giver saaledes Domstolene Adgang til Bekæmpelse af erhvervsmæssige Sammenslutningers eventuelle Misbrug. Hver af Lovene giver Domstolene Adgang til at skride ind mod visse Arter af konkurrenceregulerende Aftaler og mod visse Former for Boykot og lignende Foranstaltninger, hvorved Aftalerne søges haandhævet, men Prisaftaleloven har ved Indsættelsen af det nævnte særlige Undersøgelsesudvalg aabnet en Adgang til selvstændig Varetagelse af den forbrugende Almenheds Interesser, som ikke eksisterede ifølge Erhvervsfrihedsloven.

Der foreligger ingen Retsafgørelser i Henhold til Prisaftaleloven, idet det i Henhold til Loven nedsatte Udvalg, som har haft forskellige Sager til Undersøgelse, i intet Tilfælde har fundet Anledning til at indbringe Sagen for Domstolene. Derimod findes der forskellige Afgørelser i Henhold til Erhvervsfrihedsloven samt en Del ældre Domme om Prisaftaler, Boykotforhold og lignende, og de er stadig vejledende, da Erhvervsfrihedsloven ikke kan antages at have medført nogen principiel Ændring i den hidtidige Retspraksis' Opfattelse af, hvornaar Prisaftaler, Boykot og lignende er lovlige og hvornaar ikke. Om dansk Rets Standpunkt i saa Henseende kan herefter uledes visse Retningslinier.

Hvad først selve Aftalerne angaar, maa Pris- og andre Aftaler, der tilsigter Regulering af Konkurrencen, f. Eks. vedrørende udelukkende Køb fra eller udelukkende Salg til visse Virksomheder, som Hovedregel anses for gyldige og kan kun

tilsidesættes, for saa vidt de har en særlig vidtgaende og skadelig Karakter i Retning af urimelig Erhvervsindskrænkning for den enkelte eller Udnyttelse af Forbrugerne. Hvad dernæst angaar Boykot o. l. til Haandhævelse af de konkurrenceregulerende Aftaler, fremgaar det af Domsmaterialet, at saadanne Foranstaltninger anses for lovlige, naar de holdes indenfor den boykottende Organisations egne Rammer, eller dog indenfor Kredsen af egne Forretningsforbindelser, og Aftalen har et berettiget fagligt Formaal. Det maa formentlig betragtes som Domstolenes Opfattelse, at en Aftale har et saadant berettiget fagligt Formaal, naar den tilsigter Gennemførelsen af en fast, rimelig Pris, der levner Fagets Udøvere et passende Vederlag for deres Arbejde. Dog maa det vistnok antages, at Domstolene vil skride ind over for Boykot, hvor de, mod hvem den rettes, derved helt afskæres fra at udøve deres Erhverv.

Ud over disse to Love findes der ikke i dansk Ret Bestemmelser i Lighed med den norske Trustlov. Vi har i Danmark f. Eks. ingen Regler om Pligt til Offentliggørelse af Aftaler mellem Tilbudsgivere, men ved en Højesteretsdom fra 1910 antoges det, at det var retsstridigt af nogle Entreprenører at hemmeligholde en Aftale om, at enhver af dem skulde lægge 17 000 Kr. til sit Tilbud, saaledes at den, der fik Arbejdet, skulde betale disse 17 000 Kr. til Fordeling mellem de andre, og Bygberren fandtes derfor berettiget til et Afslag paa 17 000 Kr.

Et Spørgsmaal, der har været stærkt fremme i Danmark i de senere Aar, er Stillingen med Hensyn til Aftaler mellem paa den ene Side en Fabrikant eller Grossist og paa den anden Side Forhandlere om Overholdelse af en fast Pris ved Videreforhandling af den paagældende Fabrikants eller Grossists Vare. Forudsat at Prisen ikke er urimelig høj, saaledes at Trustlovgivningen kommer til Anvendelse, er der ingen Tvivl om, at en saadan Aftale er bindende for den, som selv har indgaaet den; det omstridte Spørgsmaal er, i hvilket Omfang ogsaa andre, som ikke selv har indgaaet Aftalen, men som ved, at Fabrikanten eller Grossisten søger gennemført en fast Pris paa sine Varer, er afskaaret fra at sælge Varen til Underpris.

For Produktion og Omsætning af de saakaldte Mærkevarer — Varer, der sælges i standardiserede Pakninger under et vist Mærke — er det af stor Betydning, om Fabrikanten eller Grosisten saaledes kan forlange en fast Detailpris respekteret. Lovgivningen indeholdt tidligere en udtrykkelig Bestemmelse om Spørgsmaalet, idet Loven af 1912 om illoyal Konkurrence forbød i Detailhandelen at sælge Varer under den paatrykte Pris; Overtrædelse kunde medføre Straf. I 1918 blev Forpligtelsen til Overholdelse af den paatrykte Pris gjort afhængig af, at den ikke levnedede Detailhandleren mere end 25 % Avance paa Indkøbsprisen, og i 1924 ophævedes Lovbestemmelsen om Forbud mod Salg under den paatrykte Pris. I de senere Aar har Højesteret i en Række Tilfælde taget Stilling til de af forskellige Fabriker og Grossister gennemførte Systemer af Grosist- og Detaillisterklæringer, der paalægger Forhandlerne at sørge for, at Varen kun naar frem til Forbrugerne til den fastsatte Pris, de saakaldte Reverssystemer. Retspraksis kan vistnok siges at have fæstnet sig saaledes, at det anses retsstridigt af den uden for Reverssystemet staaende Forhandler at undersælge Varer, som han har skaffet sig ved en reversbunden Forhandlers Løftebrud, saafremt Systemet opfylder visse Betingelser. Disse Betingelser er formentlig for det første, at Systemet er fast, saaledes at Varen ikke uden Brud paa en Forhandlerkontrakt kan komme Forbrugerne i Hænde til en lavere Pris end den fastsatte, og for det andet at disse Forpligtelser ikke alene bestaar paa Papiret, men at Fabriken effektivt haandhæver, at Forhandlerne overholder de paatagne Forpligtelser ved at skride ind med Retsforfølgning mod Forhandlere, der ikke overholder dem, og ved fremtidig at nægte at levere dem Varer.

Det viser sig saaledes, at danske Domstole har formaaet uden Lovhjemmel, blot ud fra almindelige Retsgrundsætninger, at fastlægge Regler paa dette vigtige Omraade.

Efter hermed i Hovedtræk at have redegjort for dansk Rets Regler om konkurrenceregulerende Aftaler kunde der maaske efter Indlederens Betragtninger være Grund til at undersøge, om der i Danmark er Trang til at skærpe Trustlovgivningen,

og om det offentlige bør have en almindelig Adgang til at foretage en vidtgaaende Rationalisering af Produktions- og Om sætningsforhold inden for Erhvervslivet.

Med Hensyn til det sidste Spørgsmaal maa jeg imidlertid sige, at det er af en saa omfattende og vidtrækkende Karakter, at det formentlig i væsentlig Grad maa bedømmes ud fra andre Synspunkter end rent juridiske, og jeg skal derfor ikke forsøge at tage Stilling dertil.

Med Hensyn til om der i Danmark er Grund til at skærpe Trustlovgivningen, kan jeg straks sige, at efter alt, hvad der foreligger bekendt vedrørende de erhvervsmæssige Sammenslutningers Virksomhed, synes der ikke at være Trang til nogen Skærpelse. Fordelene derved vilde i hvert Fald næppe staa i Forhold til den Skade og de Ulemper, som vidtgaaende Indgreb i Erhvervslivets Frihed vilde medføre, og den Bekostning, det vilde forvolde Staten. Ihvorvel den danske Lovgivning, som allerede anført, giver Midler til Bekæmpelse af Misbrug af de konkurrenceregulerende Aftaler, modarbejder den ikke Trustdannelser og lægger ikke Erhvervslivet i snærende Baand, formentlig fordi Jordbunden for Misbrug er saa forholdsvis ringe.

Blandt Aarsagerne til dette Forhold kan nævnes, at den danske Befolkning har haft Adgang til billig Forsyning med visse elementære Livsfornødenheder, som produceres af det danske Landbrug, der har maattet sælge sine Produkter til samme Priser paa Hjemmemarkedet som til Eksport. Heri er der ganske vist fornylig indtraadt nogen Forandring, idet der som Krisehjælp for Landbruget ved Lov er fastsat visse pris-hævende Foranstaltninger for Landbrugsprodukter, hvorved disse fordyredes paa Hjemmemarkedet, men disse Fordyrelser, der iøvrigt er holdt indenfor beskedne Rammer, skyldes jo saaledes ikke Prisaftaler truffet af erhvervsmæssige Sammenslutninger, men derimod Regeringsindgreb. Med Hensyn til nogle andre vigtige Varer: Sprit, Sukker og Kartoffelmel, findes der i Henhold til særlige Love en Statsregulering, der bl. a. fastlægger Priserne, saaledes at der heller ikke i Forbindelse med disse Varer er Trang til Forholdsregler overfor konkurrenceregulerende Aftaler.

Et yderligere Forhold af Betydning for Stillingen i Danmark er, at Erhvervslivet har maattet indrette sig paa Konkurrence fra Udlandet, idet Danmark som bekendt indtil den seneste Tid har haft en meget liberal Toldlovgivning, der tillod Verdensmarkedets Priser at gøre deres Indflydelse gældende her. I Konsekvens af Afspærringspolitikken i andre Lande er man nu ganske vist ogsaa i Danmark fra 1932 gennem den saakaldte Valutalovgivning slaaet ind paa en vis Importregulering, der bl. a. tilsigter at ophjælpe den hjemlige Produktion, men i den nugældende Valutalov, Loven af 13. December 1933, hedder det udtrykkeligt, at der ikke gennem Importens Regulering maa skabes Muligheder for ubegrundet Prisstigning af hjemlig Produktion. Der har paa Regeringens Initiativ været fortøget visse Undersøgelser i saa Henseende, uden at disse Undersøgelser, saa vidt vides, har aabenbaret Misbrug, og iøvrigt er jo Stillingen den, at Regeringen til enhver Tid har det i sin Haand, helt eller delvis, at give Importen fri og derved bremse eventuel Tilbøjelighed til Udnyttelse af Importreguleringen.

Endelig maa fremhæves den Rolle, som den offentlige Mening spiller i et lille Land som Danmark, hvor Forholdene er saa overskuelige.

At de erhvervsmæssige Sammenslutninger ikke har medført Misbrug af Betydning, bestyrkes, forekommer det mig, i væsentlig Grad af den Omstændighed, at det i Henhold til Prisaftaleloven nedsatte Udvalg, der nu har bestaaet og virket i godt 2½ Aar, ikke har fundet Anledning til at indbringe nogen Sag for Retten. Det skulde forekomme mindre rimeligt at skærpe Trustlovgivningen af Hensyn til Muligheden for Misbrug, som ikke hidtil er konstateret. Den nuværende Trustlovgivning i Danmark, som uden en stor, besværlig og kostbar Kontrolinstitution, paa en smidig Maade og uden altfor drastiske Forordninger eller Indgreb dog giver Mulighed for Bekæmpelse af de erhvervsmæssige Sammenslutningers eventuelle Misbrug, vil der da formentlig først være Anledning til at ændre i skærpende Retning, saafremt der fremtidig med Hensyn til Erhvervslivets Funktioner maatte indhøstes Erfaringer af anden Art end de nu foreliggende.

Direktören, jur. kand. *Christian von Sydow* (Stockholm):

Herr ordförande, mina damer och herrar! Den bild av näringslivet av i dag med de allt mer och mer framträdande tendenserna till en oavlatligt ökad trust- och kartellbildning, som inledaren på ett så elegant och intressant sätt tecknat, är förvisso till alla delar riktig. Måhända är det dock kanske icke alldeles så, att den ekonomiska liberalismen icke en gång skulle kunna komma tillbaka. Allting går ju som bekant i en cirkel, och måhända kan den ekonomiska liberalismen ånyo bliva en ledstjärna för vårt näringsliv. För närvarande och, såvitt jag kan förstå, för mycket lång tid framåt måste man dock räkna med att den fria konkurrensens princip praktiskt taget icke längre har någon plats alls i de ekonomiska lagarnas oskrivna code.

Jag skall tillåta mig att ett ögonblick uppehålla mig vid konkurrensregleringarna med avseende på exportindustrien. Det förhåller sig ju så, som inledaren också mycket riktigt framhöll, att ohämmad fri konkurrens verkar ogynnsammast och hittills har vållat de största skadorna just på exportindustriens område. Vi ha sett, kanske icke minst i våra nordiska länder, exempel på huru olika grenar av exportindustrien genom en fullständigt onyttig konkurrens inbördes fått priserna på den ena eller andra artikeln att gå ned till en sådan nivå, att därav många gånger vållats en obotlig skada för industriens ekonomi. Det råder väl heller ingen tvekan om att just våra nordiska länder under det senaste decenniet och kanske ännu längre tid gått miste om oerhörda belopp just på grund av en konkurrens mellan olika exportföretag inom samma bransch, som icke kan betecknas som annat än alltför långt driven och i sig själv osund.

Om jag är riktigt underrättad, har den norska lagen intet att skaffa med konkurrensregleringar, som endast avse export, och med karteller, som ha till syfte att sammansluta en exportindustri för upprätthållande av ett rimligt prisläge. Om jag riktigt förstått inledarens tes, menar direktör Thagaard, när han säger, att konkurrensregleringarna böra ställas under offentlig kontroll, att även exportkarteller böra drabbas härav. Därest så är meningen, kan jag dock icke riktigt följa tanke-

gången, och jag kan icke dela den meningen, att något sådant egentligen ens skulle vara behöfligt. Syftet med en offentlig kontroll skulle ju först och främst vara att undanröja allt missbruk. Se vi på utvecklingen, sådan den har varit och alltjämt är, så har jag svårt att tänka mig att en exportkartell över huvud taget skulle kunna göra sig skyldig till något missbruk. Alla som sysslat med dylika sammanslutningar veta, vilka oerhörda svårigheter en industri i regel har att kämpa med, innan man i kartellens form kan ena sig och fixera priser, som i själva verket icke alls äro höga utan som endast taga sikte på att åt företagen rädda ett existensminimum. Jag skulle också vilja framhålla, att en kartell, som har till syfte att reglera konkurrens på exportens område, måste vara en slagkraftig institution, som med utomordentlig vaksamhet har att följa den *utländska* konkurrensen och noggrant studera förhållandena på de marknader, till vilka kartellen riktar sin export. En dylik kartell måste vara i stånd att handla snabbt i det avgörande momentet, och den får icke riskera, att dyrbara ögonblick bli försuttna. Skulle en sådan på frivillighetens väg åstadkommen sammanslutning ställas under statlig kontroll, är det fara värt, att man därmed åstadkommer en broms på institutionen i fråga till skada för dess handlingskraft.

Däremot skulle jag i princip vilja ge min anslutning till den tanke inledaren uttalade i fortsättningen, nämligen att det kan tänkas vara nyttigt och även önskvärt, att staten eller det offentliga, hur man nu vill uttrycka sig, inspirerar till dylika konkurrensregleringar. När man vet, hur svårt det många gånger är att sammanföra gemensamma industriintressen i ett sådant här syfte, och när man vidare ser antalet och arten av de olika omständigheter, som många gånger verka hämmande på ett initiativ att föra konkurrenterna inom industrigrenen i fråga tillsammans, måste man liksom inledaren komma fram till den tanken, att ett avgörande steg för att sammanföra parterna bör tagas av ett organ med statlig och opartisk auktoritet bakom sig.

Såsom en sammanfattning av frågan om rättens ställning till konkurrensregleringar i detta speciella, icke minst viktiga, syfte, nämligen till exportindustriens fromma, skulle jag i

likhet med inledaren vilja säga, att det är nödvändigt, att rätten med uppmärksamhet följer utvecklingen på detta område, men att några som helst *hinder* icke få läggas i vägen för densamma. Det offentliga bör även icke vara främmande för att, om så erfordras, taga initiativet för att försöka åstadkomma en konkurrensreglering, som eljest kanske icke kan bli av. Däremot måste man vara ytterligt försiktig, när det gäller att utöva kontroll. En offentlig kontroll bör i varje fall icke förekomma annat än om verkligt och uppenbart missbruk skulle kunna påtalas.

Professor *Carl Jacob Arnholm* (Oslo): Det har vært overordentlig gledelig for en norsk jurist å merke at trust- og kartell-lovgivningens problemer samler så stor interesse også i de øvrige nordiske land. Av lovgivningen kunde man jo få det inntrykk at man her nærmest stod ved et særnorsk problem. I vår lovgivning har jo trust- og kartellproblemet hatt en meget høi grad av aktualitet gjennom flere år; man kunde kanskje fristes til å si at trustproblemet har hatt større aktualitet enn trustene selv.

Det er særlig gledelig å se denne interesse og få adgang til denne diskusjon akkurat nu, fordi vi jo nylig hos oss har fått fremlagt et forslag til visse endringer i vår trustlovgivning, et forslag som efter mitt skjønn betegner en temmelig vesentlig frontforandring like overfor disse problemer — i hvilken grad, det skal jeg få lov til å komme tilbake til senere.

Det blev jo, som den ærede innleder nevnte, i mars iår fremlagt et komitéutkast som man vel uten forkleinelse for noen av komitéens øvrige utmerkede medlemmer kan ha lov til å kalle for direktør Thagaards forslag. Siden den gang har man sett megen polemikk — jeg undgår med flid ordet diskusjon — omkring dette forslag. Jeg tror de fleste vil finne det overordentlig beklagelig at det har vært så megen polemikk, så megen agitasjon, så liten vilje til å forstå hverandre. Denne beklagelige tilstand har vel i ganske høi grad berodd på at man har misforstått karakteren av det Thagaard'ske forslag. Jeg tror det på visse hold er blitt oppfattet som et ultimatum. Personlig har jeg hele tiden oppfattet det som et diskusjonsgrunn-

lag, og det har vært mig en glede å høre det så sterkt understreket av den ærede innleder.

Jeg tror også man kan gjøre regning med at de fleste vil finne det på tide at man nu kommer over fra polemikkstadiet til diskusjonsstadiet. Jeg har den glede å være medlem av et utvalg som Industriforbundet har nedsatt for å behandle dette lovforslag og har derfor hatt litt føling med spørsmålene, men jeg taler selvfølgelig helt og holdent på egne vegne. Jeg tror forresten jeg kan forsikre, at der også innen industrien gjør sig gjeldende nettop de følelser som direktør Thagaard fra sin side gjorde sig til talsmann for; jeg tror at den utpregede mistenksomhet som til å begynne med var til stede — og man tør vel si: på begge sider — at den på begge sider begynner å vike plassen for et mere tillitsfullt samarbeide.

Når jeg har bedt om ordet i diskusjonen, er det fordi jeg gjerne vilde få lov til å si noen ord om de rent prinsipielle linjer. Jeg bygger da på den utmerkede oversikt som den ærede innleder gav oss, og jeg sjalter ut de ganske mange land som overhodet ikke har noen lovgivning på dette område. Man kan vel gå ut fra at de fleste land nu har en viss trust- og kartell-lovgivning, og at flere og flere land går over til den gruppe.

Men hvis man forsøker å vinne en oversikt over denne lovgivning, vil man bli slått av hvor helt forskjellig de enkelte lands lover er i sin innstilling. Såvidt jeg kan skjønne, faller lovene temmelig markert i to hovedgrupper: de lovgivninger som inntar en *negativ* stilling til organisasjonstanken, og de som inntar en *positiv* stilling til organisasjonstanken.

Den negative innstilling treffer man i sin yderligstgående form i den lovgivning som vel nu overalt er forlatt, den som blev innledet i De forenede stater, og som gikk ut på å forby truster. Intet steds har vel forresten trustene floreret som de gjorde i den forbudte periode i De forenede stater. Den annen, den mere moderate fraksjon innen den negative lovgivning er da den lovgivning som vil innføre et kontrollsystem av en eller annen art, den lovgivning som altså sier: Vi tillater trust- og kartelldannelse — med større eller mindre glede —, men vi forbeholder oss å føre kontroll gjennom offentliggjørelse, vi

forbeholder oss rett til å skride inn overfor visse misbruk, rett til å oppløse organisasjonene o. s. v. Alt dette er jo rent negative foranstaltninger. Til den gruppe hører vel de fleste av de lovgivninger som beskjeftiger sig med emnet, også mange av de forholdsvis nye lover. Den tsjekkosllovakiske og den polske lov av 1933 står utpreget på det standpunkt. Jeg vil forresten i den forbindelse spesielt nevne den polske, fordi den så markert har den judicielle ordning av disse forhold. Tendensen til å ordne disse anliggender rent administrativt er vel altså ikke helt enerådende.

Da man i 1926 og i tiden forut forberedte den norske trustlov, var det nettopp dette negative syn som gjorde sig sterkt gjeldende. Man vilde verne den fri konkurranse mot visse inngrep. Allerede lovens offisielle navn er jo i så henseende ganske illustrerende. Loven heter jo: Lov om kontroll med konkurranseinnskrenkninger og om prismisbruk. I Stortinget blev disse synspunkter meget sterkt fremhevet. Den daværende justisminister, nuværende høiesterettsjustitiarius Paal Berg, fremhevet det under debatten: «Der er ikke her tale om noe inngrep i næringslivets frihet, det er tvertimot næringslivets frihet, den fri konkurranse, man vil verne om ved dette lovforslag,» uttalte justisministeren i Stortinget i 1926.

Denne innstilling overfor problemet var den dominerende også i trustlovkommisjonens innstilling. Men jeg er fullt oppmerksom på at direktør Thagaard allerede den gang i det vesentlige hadde den innstilling han nu har overfor problemet, en innstilling som han for øvrig ikke stod helt alene om. På noe andre premisser kom det også tilsyne fra industrielt hold den gang. En minoritet innen høire hadde et forslag med den tendens i Stortinget. Det blev nedstemt.

De lovgivninger jeg hittil har talt om, mener jeg altså representerer den negative innstilling overfor problemet. Og så har vi da den nye type med den *positive* innstilling overfor problemet, som man da har i flere avskygninger: den mest absolutte med hel *socialisering* — den mere moderate med *samfundsmessig organisasjon*, med positiv regulering fra samfundets side.

Når man står overfor det utkast som nu foreligger, tror jeg

det er ganske viktig at man gjør sig klar over denne prinsipielle sondring, at man nu står overfor overgangen fra den negative til den positive innstilling overfor problemet. Men jeg tror også at man skal være klar over sammenhengen mellom de to avskygninger innen den positive innstilling: den fullstendige sosialisering og den samfundsmessige regulering.

Det forekommer mig derfor nokså naturlig at der på visse hold viste sig noen engstelse overfor det forslag som blev fremlagt. Det er visselig riktig at tilliten i det hele er blitt større, men forslagetets bestemmelser — jeg skal ikke gå i detalj — er jo overordentlig vidtrekkende. Man gir en blankofullmakt efter hvilken vedkommende organers syn på hvad der er samfundsinntresse, vil få en helt avgjørende betydning. Og man må jo huske på at synsmåtene på det område er noe forskjellige. Det blev uttalt under stortingsdebatten i 1926 at det er ikke et menneske i landet eller verden som tror at sammenlutninger under ledelse av næringslivets menn virkelig kan bli samfundsgavnige. Det syn har idag noe nær flertall i vårt Storting. Man kan jo nok skjønne at det råder en viss betenkelighet overfor det spørsmål å gi en blankofullmakt med bestemmelser som visselig ingen tror vil bli håndhevet ut fra slike synsmåter idag, men som kanskje kan bli det senere.

Nu mener jeg ikke med det jeg her har sagt å ville avlegge noen trosbekjennelse i retning av den fri konkurranse. Jeg vil bare gjerne få stille spørsmålene. Jeg tror man gjør vel i å se dem i øinene.

Det spørsmål melder sig altså da først og fremst om det er riktig å gå til et så vidtrekkende positivt inngrep.

De prinsipielle betenkeligheter som det kan ha, kommer vel kanskje ikke så lett til orde, iallfall ikke gjennom næringsorganisasjonene. De som rammes, er jo nemlig nettop ikke særlig næringslivets menn; de sitter allerede med sine etablerte bedrifter, og de ser selvfølgelig med en viss egoistisk glede at tilgangen blir sperret. Betenkelighetene forekommer mig å være av en langt mere prinsipiell art. Man stenger for initiativet. De som der blir utestengt, har vanskelig for å la sine synspunkter komme til orde. De ufødte er jo ikke fagorganisert og får rett hyppig føle ulempene ved det.

Det forekommer mig altså å være et meget stort prinsipielt spørsmål: Har man råd til å stenge ute alle nydannelser? Det er mulig — jeg tør ikke si det — at man må si at disse nydannelser koster oss så meget at vi i øieblikket får ta den utpreget konservative innstilling å verne om det vi har; nu kan vi jo iallfall hangle igjennem på en viss måte; hvordan det vil gå ellers, vet vi ikke. Det er mulig man er nødt til å innta den meget forsiktige og konservative innstilling overfor de samfundsproblemer som melder sig, og at man særlig av hensyn til overgangsvanskelighetene må sette sig ut over de prinsipielle betenkeligheter. Vi lever jo heller ikke alene i verden. Den tendens til å organisere som man ser annet steds, tvinger kanskje også oss til å organisere, tross de prinsipielle betenkeligheter man kunde ha.

Men dernest melder sig jo også spørsmålet om hvorledes en slik regulering i tilfelle skulde gjennomføres.

Uten at det deri ligger den minste antydning av mistillit til de myndigheter som for tiden håndhever denne store makt, den makt som herefter skal bli ennu meget større, må man vel kunne si at det har sine betenkeligheter å legge såvidt viktige avgjørelser i hendene på ett organ. Det er en ganske god metode at der må to til for å åpne skapet. Og da har jeg festet mig ved de opplysninger man i Thagaards innstilling av 1934 får om den italienske ordning. Det var med opriktig skuffelse jeg hørte at denne ordning i Italien bare eksisterte på papiret. Slik som den tar sig ut på papiret, virker den nemlig overordentlig tiltalende.

Jeg skal få lov til å citere fra dette Thagaards utkast av mars i år de bestemmelser som altså på papiret eksisterer i Italien:

«Den viktigste lov er imidlertid loven om tvangskarteller av 1932. I henhold til denne lov kan Kongen oprette tvangskarteller for å regulere produksjonen og omsetningen. Vilkårene herfor er ifølge lovens § 2:

- a) At det kommer søknad om det fra bedrifter som representerer 70 pct. av den samlede gjennomsnittsproduksjon i de siste år og dessuten utgjør 70 pct. av det samlede antall bedrifter i erhvervet. Dette siste vilkår gjelder dog ikke der-

som de bedrifter som innsender søknaden representerer 85 pct. av produksjonen. I landbruket er det nok at søknaden kommer fra så mange produsenter at de representerer 70 pct. av produksjonen.

- b) At regjeringen etter å ha hørt vedkommende korporasjon og andre interesserte finner at opprettelsen av tvangskartellet er til gagn for næringslivet ved å føre til en mer rasjonell teknisk og økonomisk organisasjon av produksjonen.»

Efter dette så det altså ut som det skulde kreves et initiativ fra næringslivets organisasjoner og et samtykke fra de kontrollerende myndigheter. Hvordan det da skal gå til når disse organisasjoner ikke eksisterer — de som etter loven må ta initivet — står for mig som nokså gådefullt. Men det er et problem som vedrører Italiaen og ikke oss.

Det problem som vedrører oss, er derimot dette — og der er det jeg vilde være takknemlig for å få høre direktør Thagaards mening — hvorvidt man kunde tenke sig en tilsvarende ordning hos oss. De retts tekniske vanskeligheter — jeg ser de nevnes i kommisjonens innstilling — kan vel ikke være så store at man ikke skulde kunne overvinne dem hvis man for alvor mente at en slik ordning var prinsipielt riktig.

Jeg vil gjerne slutte med det jeg har nevnt tidligere, at det har gledet mig overordentlig å høre at det forslag som er fremlagt er ment som et diskusjonsgrunnlag. Og jeg tror at der skulde være rike muligheter for samarbeide. — Jeg hadde inntrykk av at direktør Thagaard så noe strengt på mig da han talte om dem som var negativt innstillet. Jeg vil altså gjerne få fralegge mig den mistanke. Det er jo imidlertid ikke så vesentlig hvad min innstilling er; men jeg tror også jeg kan forsikre at han blandt dem hvis mening rekker lengere vil finne en vilje til å søke en løsning. Selvølgelig kan det være delte meninger om mange enkeltheter. Men viljen til å ta spørsmålene op og viljen til å samarbeide om den tekniske utformning, den tror jeg er til stede.

Direktør Thagaard nevnte at vi nu befinner oss i en fødselstid på samfundslivets område. Det er sikkert riktig. Spørsmålet er bare: hvor langt skal vi så gå i fødselsregulering? Vi

bør vel ikke glemme at vi også på dette område har faren for abortus provocatus.

Højesteretssagfører *Karsten Meyer* (København): Jeg vil gerne fra dansk Side have Lov til at bringe Indlederen en Tak for Foredraget og sige, at efter min Mening er Indlederens Synspunkter, saaledes som de har fundet Udtryk i Dag, og saaledes som de har fundet Udtryk i det, som Professor Arnholm kaldte det Thagaard'ske Forslag, i Overensstemmelse med den almindelige Opfattelse i Danmark. Om den er i Overensstemmelse med den Opfattelse, som Flertallet af Juristerne har, er det vanskelig at sige, men jeg tror, at der i hvert Fald hos en meget stor Del af Juristerne er fuld Klarhed over, at de danske Forhold er ikke saaledes, som man maatte tro, naar man hørte den forrige danske Taler: at Danmark er et Land, som er fuldstændig uberørt af, hvad der sker rundt omkring i Verden, at der ikke er nogen Interesse for det, og at der ikke er nogen Grund til at tro, at det er nødvendig i Danmark at følge de samme Linjer, som man følger i den øvrige Verden.

Jeg gør opmærksom paa, at det ikke længere er saaledes, at Danmark udelukkende bygger paa Landbrugserhvervet. Erhvervslivet er meget mere sammensat, end det har været tidligere, og Industrien har nu den allerstørste Betydning for det danske Samfund. Under disse Forhold er det indlysende, at der indenfor Befolkningen som Helhed er en Forstaaelse af, at det er nødvendigt, at der gøres et positivt Arbejde, og at den Lovgivning, vi nu har, er utilstrækkelig. Det er nemlig klart, at det Prisudvalg, der er nedsat i Henhold til Prisaftaleloven, og som bestaar af 3 Dommere, der ingen Forbindelse har med Næringslivet, ikke kan fremskaffe Resultater. Der kommer ingen Henvendelser af Betydning til det, fordi det ikke har nogen Interesse i at lade Sagerne gaa videre til Domstolene. Det er iøvrigt af største Betydning, at disse Spørgsmaal holdes borte fra Domstolene, thi bliver de ikke det, kaster man Domstolene ind i politiske og økonomiske Kampe og bringer deres Uafhængighed i Fare. Men jeg mener altsaa, at der i Danmark er den største Interesse for og Følelse af, at det bliver nødvendigt at foretage den Opbygning af Næringslivet, hvis

Linier Indlederen trak op paa saa fængslende Maade, og som ogsaa fik Tilslutning fra svensk Side.

Naar imidlertid Hr. von Sydow kunde tænke sig en saadan Støtte uden Kontrol fra Regeringsmyndighederne, maa jeg sige, at i Danmark vil man utvivlsomt forlange en Kontrol og i det hele taget en Ordning, der i Hovedsagen falder sammen med den Ordning, der er gennemført i Norge. Og Vejen er jo betraadt, som det blev nævnt af Højesteretssagfører Rørdam, med Hensyn til Sprit, Sukker og Kartoffler; det næste, der skal tages fat paa, bliver Forholdet overfor Kultrusten, d. v. s. det behøver ikke at blive det næste absolut set, men det er noget af det vigtigste. Der er andre Omraader, hvor Staten maa gribe ind, og hvor den samtidig med at indføre en Ordning med Hensyn til Truster og Karteller vil forlange en kontrollerende Indflydelse, og jeg kan sige, som den ærede Indleder saa rigtig gjorde opmærksom paa, at vi har i vort Valutakontor Grundlaget for det Arbejde, der her skal gøres. Valutakontoret indsamler Oplysninger om hele det danske Erhvervsliv, Apparatet er der, Oplysningerne foreligger, og Erhvervslivets Organisationer er fuldstændig klar over, at Afhængigheden af Valutakontoret medfører i sig selv en Regulering og paalægger Erhvervslivet Baand.

Jeg tror altsaa, at det positive Arbejde, der er gjort her i Norge, vil faa den allerstørste Betydning for de andre nordiske Lande, der staar overfor at skulle tage Problemet op, og jeg kan ikke tænke mig, at Danmark skulde være en liden grøn Ø, som er aldeles uberørt af, hvad der foregaar i den øvrige Verden.

Højesterettsadvokat *Borchgrevink* (Oslo): Personlig er jeg enig i de synsmåter som direktør Thagaard gav uttrykk for i sitt foredrag. Men det er en ting jeg gjerne vil feste opmerksomheden på, som bl. a. den første danske taler og professor Arnholm var inne på, og det er at i og med den betydelige makt som ganske naturlig vil og må legges i dette organs hender, vil det stå og falle med de mennesker som skal lede det. Man kan lage den ypperligste lov, men hvis man setter menn i spissen til å føre den ut i livet — som er undermåls, vil hele

lovens virkning kunne bli det motsatte av det man hadde tenkt. Får man en slett lov lagt i hendene på dyktige menn, vil de allikevel kunne bruke denne lov til fordel for det samfund den er bestemt for.

Jeg tror man har den opfatning av direktør Thagaard, som høires fører for så vidt i Stortinget uttalte: at denne farlige lov i hendene på direktør Thagaard har gjort at den er blitt til en betydelig fordel for vårt samfund. Den mening som hr. Andresen der gav uttrykk for, tror jeg, ærlig talt, deles i større og større kretser.

Men for å ta op hvad professor Arnholm var inne på: det gjelder med hensyn til direktør Thagaard det samme som man kan si gjelder i Tyskland og Italien: Hvad skjer den dag Hitler og Mussolini dør? Og jeg tror derfor det kunde være all grunn til å feste oppmerksomheten på det polske system, hvor man — såvidt jeg forstod det — la ledelsen over på de judicielle myndigheter. Vi jurister er vel til syvende og sist de som har den mest forstemmende følelse av at kommer der for mange politikere bort i ledelsen av en sak, mangler man som oftest den fornødne garanti for at der kommer noe godt ut av den. I Danmark blev det kontrollorgan som blev nevnt, opnevnt, såvidt jeg forstod det, av formennene for Høiesterett, Sø- og Handelsretten og en tredje domstol. Der legger man altså opnevnelsermyndigheten over fra de politiske organer og til de juridiske. Og jeg skulde tro at den vei er den som vil skaffe oss den største betryggelse på dette område. Det var det første.

Det neste jeg gjerne vil si i denne forbindelse og spesielt i forbindelse med det som blev sagt fra førsteopponenten fra Danmark, det er at det er mulig at disse spørsmål ligger helt forskjellig an i de skandinaviske land. Jeg kunde tenke mig muligheten av at man i Sverige kunde si: Vi har, takket være århundredgammel økonomisk og industriell kultur og tradisjon, evnet å etablere det fornødne frivillige samarbeide, så vi behøver ikke av grunner som dere har, å gå til sådanne foranstaltninger. Men jeg tror at vi nordmenn i langt større grad mangler syn for samarbeide, og det gjør en lovgivning på dette område langt mere nødvendig her. Og der kommer jeg over på den

praktiserende jurists stilling. Intet er for den praktiserende jurist mere motbydelig enn de ganger der kommer klienter til ham med spørsmål, hvor man oprøres rent moralsk over hvad der er dem overgått, og allikevel må svare at der gives ingen rettsregler som kan hjelpe dem.

Jeg nevner i denne forbindelse, spesielt overfor den danske innleder, hvordan denne lovgivning kan ha interesse innen en rekke av våre håndverk idag. F. eks. innen møbelindustrien, hvor der er blitt en så vanvittig konkurranse at den ene bedrift etter den annen må gi op fordi konkurrenter selger sogar for under produksjonspris. Så forsøker en 80, 90 pct. av branchen å lage prissamarbeide. Det ramler på 10 pct. illojale outsiders som ikke vil. Så undersøker man den norske trustlov og ser at den har beskyttelse mot for høie priser, men i realiteten ikke mot for lave, på grunn av alle innskrenkende betingelser. I det oprinnelige forslag til trustlov var det nettop fremme forslag i begge retninger.

Det var bare det tilfelle fra det praktiske liv jeg gjerne vilde trekke frem, for til syvende og sist er det livet som lærer oss jurister hvor behovet for rettslig utvikling er.

Sekretær *Johs. Hansen* (København). Det var et meget interessant og udmærket Foredrag, som Direktør Thagaard holdt, men jeg vil gerne gøre opmærksom paa en Distinktion, et Moment, som Direktør Thagaard ikke fremdrog, og som efter mit Skøn er afgørende. Professor Arnholm tangerede noget af det, jeg vilde sige, da han talte om den negative og den positive Indstilling overfor Karteller. Skal vi se historisk paa det, begyndte Omsvinget i Bedømmelsen af Statsmagtens Stilling overfor Truster og Karteller omtrent med Verdenskrigen; vi kan ganske roligt sætte 1914 som et afgørende Tidspunkt. Men det næste afgørende Tidspunkt er Verdenskrisens Indtræden.

Vi maa gøre os klart — det vil jeg pointere overfor Direktør Thagaard — at naar vi taler om Statsmagtens Indgreb, er det to vidt forskellige Begreber, vi taler om, naar det drejer sig om Tiden før Verdenskrisen og Tiden efter Verdenskrisen. Indtil Verdenskrisen, da vi havde det liberalistiske, det relativt liberalistiske, det socialistisk-liberalistiske Samfund kan vi

efterhaanden kalde det, med i Hovedsagen fri Prisdannelse og fri Handel, greb Staten ind med den Grundsætning, at Truster og Sammenslutninger maa ikke tage urimelige Priser. Dette var Kriteriet, som blev udformet paa forskellig Maade: aabenbart urimelige eller utilbørlige Priser, eller hvilke Udtryk der nu er benyttet i de forskellige Lovgivninger. Man maa være klar over, at her er det et Retsprincip, der foreligger. Samfundet siger til Borgerne: I maa arbejde og leve frit i Samfundet, men findes der Sammenslutninger, der udnytter deres Magtstilling til at tage urimelige Priser, saa bliver saadanne Misbrug underkendt af Retsordenen. Standpunktet var dette, at det gjaldt om at bekæmpe for høje Priser. Derfor opstod der i Aarene efter Verdenskrigen en Anti-Trustbevægelse i hele Europa, og den gav sig forøvrigt det mest eklatante Udtryk i norsk Lovgivning.

Men hvad er det, der sker nu *efter* Verdenskrisen? Ja, nu griber Staten ind for at hjælpe til, at der kan komme Gang i det ødelagte Erhvervsliv. Og hvad gaar Tendensen ud paa? Nu drejer det sig om at *hæve* Priserne! Der gaar over hele Verden en prishævende Bevægelse. Man kan se det saa klart i den Maade, hvorpaa det er gaaet med den amerikanske Trustlov. Hvad var nemlig det første, der skete efter NIRA-Loven? Det var det, at den amerikanske Trustlov i Realiteten blev suspenderet for de Virksomheder, som kom ind under den nye Kontrollov. Nu maatte Industrien nemlig slutte sig sammen og slutte sig sammen om at hæve Priserne og at holde dem oppe.

Det er Rettens Stilling, vi taler om i Dag, og det, der er det interessante ud fra Rettens Synspunkt, er det, at den gamle Trustlovgivning, som sætter en Grænse for Prisdannelsen, ikke mere er aktuel, og naar derfor Staten nu griber ind og gør det mere direkte og mere afgørende end nogensinde før, kommer vi ikke til den rette Forstaaelse af Indgrebenes Karakter, hvis vi stadig kører rundt med de gamle Slagord. Verden er maaske blevet gal, jeg ved det ikke, men den er blevet tvunget ind paa et nyt merkantilistisk Standpunkt, og derfor ser Problemerne anderledes ud nu, da Staten opererer paa en anden Basis end tidligere. Og derfor maa vi drage det skarpeste Skel mellem Tiden før og Tiden efter Verdenskrisen.

Mange af de Mennesker, som nu gennemfører den nye Politik, er jo de samme, som før paa det mest energiske vilde have bekæmpet enhver Lovgivning, som modvirkede Trusters og Monopolers Misbrug. Sandheden er jo den, at det i Hovedsagen er de Konservative i Europa, som nu iværksætter Indskrænkninger i Produktionen og Indgreb over for Priserne. Helt andre og helt nye Synspunkter maa lægges til Grund for Diskussionen.

En Trang til Protest mod Indlederens Foredrag følte jeg maaske dog først rigtigt ved hans Slutningsord, da han sagde, at det, der sker i disse sidste Aar, er Retstankens endelige Sejr i det økonomiske Liv. Man maa blot være klar over, hvad det er for en Retstanke, der er Tale om. Det kommer jo ganske an paa, om man er enig i den nye økonomiske Politik eller ikke. Naar man taler om den endelige Sejr, maa det vel indrømmes, at det moderne liberalistiske Samfund paa mange afgørende Punkter er brudt sammen, men skal vi se historisk paa Spørgsmaalet, kan vi ogsaa erindre, at det 18. Aarhundredes merkantilistiske Samfund ligeledes brød sammen. Lad os saa vente lidt med at tale om, hvem der faar den endelige Sejr!

Højesteretssagfører *Kjeld Rørdam* (København): Jeg ønsker at gøre en kort Bemærkning i Anledning af Højesteretssagfører Karsten Meyers Indlæg, idet jeg skal fremhæve, at den Ordning han gør sig til Talsmand for, og som han mente, man i vide Kredse i Danmark ønskede, er den Ordning, som var foreslaaet ved Regeringens oprindelige Forslag til Prisaftaleloven. Det, som Regeringen forelagde som Forslag til en Prisaftalelov, gik nemlig ud paa, at der skulde være et egentligt Tilsyn med Erhvervslivet, og dette Tilsyn skulde foretages gennem et Tilsynsraad, i hvilket Regeringen faktisk vilde have den afgørende Indflydelse. Dette Forslag, hvis Gennemførelse altsaa vilde betyde den Ordning, som Hr. Karsten Meyer i saa høj Grad gjorde sig til Talsmand for, og som han fremhævede, at saa store Kredse i Danmark formentlig ønskede, blev imidlertid ikke gennemført. Det blev ikke blot standset paa Rigsdagen, men det mødte ogsaa en praktisk talt enstemmig Kritik fra samtlige store Erhvervsorganisationer, der sagligt paa-

viste, at Forslaget var overflødig og skadeligt, ligesom det mødte Modstand fra betydende juridisk Side. Resultatet blev herefter den Lovgivning, vi nu har faaet i Danmark, og som giver Mulighed for Bekæmpelse af Truster uden dog at regulere hele Erhvervslivet, og som navnlig — det ønsker jeg endnu engang paa Grund af Højesteretssagfører Meyers Bemærkninger at fremhæve som et Punkt af ganske afgørende Betydning — henlægger Kontrollen ikke til et særligt administrativt Apparat, udnævnt af og afhængigt af Regeringen, men til Domstolene, hvorved der gives den bedst mulige Betyggelse for en alsidig og saglig Afgørelse. Efter min Mening maa det være et Hovedpunkt i alle Spørgsmaal om fremtidig Trustlovgivning, at Afgørelsen stadig bevares hos Domstolene.

Overrettssakfører *Henrik Ameln* (Bergen): Jeg har den opfatning at man i vår tid noe lettvint tror at man kan komme til et endelig mål og kan løse spørsmålene på forskjellige områder.

Man får et inntrykk av foredragsholderen at de stakkarne som levet i det 18de og 19de århundre forstod ikke bedre, de skulde vært belært av Thagaard & Co. Nu er tiden inne for nye statsinngrep, og der er alltid unge, interesserte menn som melder sig som sekretærer og direktører og skal gjennomføre dette nye.

Men utviklingen foregår meget langsommere og sikrere når det gjelder å komme til gode resultater.

Jeg kan ikke akseptere den skildring av liberalismen som er gitt, at fri konkurranse og et normalt næringsliv har spilt fallitt.

For hvad er i virkeligheten skjedd? Det er det politisk ledede samfund som har spilt fallitt, som ikke kunde forhindre verdenskrigen, det er det politisk ledede samfund som ved stedse økede inngrep gjennom beskatning og restriksjoner har odelagt de normale betingelser for et sunt samfund og næringsliv, og som på grunn av at operasjonene er mislykkede, må foreta mere og mere inngripende operasjoner. Det er det virkelige forhold, og jeg er ganske enig med professor Arnholm i at faren er nettop den at de som nu sitter med ledelsen på de

forskjellige områder, sier at nu er vi kommet så langt at *våre* bedrifter blir de siste ord i verdenshistorien, la ikke nye slippe til, nye tiltak og nye idéer, la oss konservere det vi har!

Når vi ser på de offentlige inngrep, — og jeg mener man har sett dette på videre basis, vi har våre statsmonopoler og våre statsorganiserte centraler — er rettsfornektelsen en ganske annen enn de rettsfornektelser der kan ha vært under frikonkurransen. At det er civile rettsregler som ikke er så utbygget, at alt det utilbørlige kan rammes, er så, men det er der man skal gå videre frem. Jeg er videre helt enig med den taler som sa at når man legger en sådan makt i samfundets hånd, må det være de judicielle myndigheter som treffer avgjørelsen, ellers er man i virkeligheten inne på et skråplan, det nytter ikke å fortie det. Det kan gå an nu når kritikken er våken, men når det blir statsmonopoler og statscentraler og direktorater som har en vilkårlig makt i sine hender, og konsesjonsandragender blir undergitt et vilkårlig skjønn, kommer man uvegerlig over i korrupsjon, det er ganske sikkert.

Så istedenfor at man her vil stenge og lukke på alle områder, skulde man forsøke å komme tilbake til de normale forhold. Man ser sig blind på de patologiske forhold som opstod i samfundet på grunn av verdenskrigen og alt det som skapt og ødelagdes da. Men på grunn av det som skjedde som følge av verdenskrigen, må man ikke forsøke å forvandle hele samfundet til fengsler og sykehus, for det er ikke i fengslene og sykehusene man legger grunnen for samfundets varige fremgang.

Trustkontroll-direktør *W. Thagaard* (Oslo): Det var mange som uttalte sin tilslutning til mitt foredrag, og da det blev gjort på vesentlige punkter kan jeg innskrenke mig nokså meget. Men jeg vil få si litt til de forskjellige talere. Og da vil jeg begynne med hr. høiesteretssagfører Rørdam, som la særlig vekt på dette at det prisutvalg som var nedsatt efter dansk lov, i de 3 år det hadde fungert, ikke hadde funent noe misbruk i Danmark. Som hr. høiesteretssagfører Meyer uttalte, kan det skyldes at systemet ikke er riktig. Det er jo ellers ganske eiendommeligt at der i Danmark ikke skulde finnes noen av de foretelser som i praktisk talt alle andre

land har fremkalt inngrep. Hr. Rørdam nevnte særlig forholdet med minstepriser for videreforgjhandlere. Jeg skulde anta at hvis man i Danmark undersøkte det problem nærmere, vilde man finne at det er en ulykksalig ting at man har hevdet ubetinget gjyldighet av minstepriser for videreforgjhandlere. Men å finne ut det forutsetter at man undersøker forholdene nøiaktig. Hvis en fabrikk eller forretning normerer priser for videreforgjhandlere, vil de være tvunget til å sette prisene så de dekker omkostningene også for de selgere som har de høieste omkostninger, f. eks. som følge av store transportomkostninger eller høie leier. Det blir ofte satt satser av hensyn dertil, som er altfor høie andre steder. Og så utvikler der sig alltid konkurranse om å få rabatten op, handelsmennene spiller den ene fabrikk ut mot den annen og rabatten vokser og vokser, og vi ser at i mange brancher går den største del av prisen til mellommannsrabatten. En usund utvikling. Man kan ikke si at det er utilbørlig at man i enkelte tilfeller krever overholdt minstepriser, men systemet er farlig hvis der ikke føres kontroll med det. Selvfølgelig skal også handelsmennene ha dekning for sine omkostninger, men man må være varsom med ubetinget å godkjenne minsteprissystemet for videreforgjhandlere. Forholdet er det at industri på industri er kommet til Trustkontrollen og har bedt om hjelp nettop mot slike foretelser. I kosmetikabranchen f. eks. er forholdene ganske abnorme. Rabatten er blitt høiere og høiere, 40—50 pct. av prisen går ofte til videreforgjhandlere.

Denne rabattkonkurranse mellom fabrikkene er en viktig faktor til å skape ødeleggelse. Derfor har Trustkontrollen i mange brancher forbudt ekstrarabatter og i det hele tatt normert rabattene ned til en rimelig basis. Det er meget viktig. Det er usundt at en overveiende del av prisen går til mellomhandlerne. Jeg tror det er et felt man også i Danmark burde undersøke nærmere.

Så er det av forskjellige talere nevnt det uheldige i at man bruker forvaltningsmyndigheter her. Og det er nevnt at man bare har ett organ her i Norge. Det er ikke riktig. Som jeg sa i mitt foredrag, har man 2 organer: det er et kontrollkontor og et råd med sin særskilte myndighet. Det må begges konsens

til for at det skal kunne skje et inngrep. Man kan ikke bruke de ordinære domstoler. De saker det her gjelder forutsetter en ganske anderledes behandling enn den domstolene kan iverksette. Det meste av dette er heller ikke domstolsmessige avgjørelser, men utøvelse av delegert lovgivningsmyndighet.

Nettopp det vanskelige og det vi her søker å nå er å få alle interesserte til å virke sammen. Jeg skal klargjøre behandlingsmåten her i Norge ved et eksempel. Vi hadde nylig en regulering i bilforsikringsbranchen. Her i Norge har vi en tariff-forening for bilforsikring. Men for å få de utenlandske forsikringsselskaper med, hadde de norske selskaper måttet gå med på at de utenlandske selskaper her i landet skulde få adgang til å by forsikringstagerne gunstigere vilkår enn de norske. På det norske marked skulde utlendingene konkurrere på bedre vilkår. Det fant Trustkontrollen var urimelig, og det blev forbudt. Med den følge at 2 av de utenlandske selskaper brøt ut, og de begynte med forskjellige premienedsettelse, det truet med almindelig premiekrig, som kunde ødelegge hele branchen. Det blev truffet den beslutning at tariff-foreningens vilkår skulde være bindende for alle selskaper, dens tariff og andre forsikringsbetingelser måtte overholdes av alle. Det blev altså et slags tvangskartell, og foreningen satte da nye vilkår og ny tariff, delvis noe høiere. Der blev misnøie med enkelte av de ting. Men da sammenkalte Trustkontrollen alle de interesserte på dette felt: representanter for våre forsikringsselskaper, for tariff-foreningen, for bileierforeningene og for andre interesserte; og så satt vi og drøftet disse ting, og det endte med enighet over hele linjen. Tariffen blev nedsatt og andre forsikringsvilkår blev modifisert, det var et eneste uviktig spørsmål som blev innbragt for rådet.

Eksemplet viser arbeidsmåten. Vi samler sammen talsmenn for de forskjellige interesser og søker å få dem til å samvirke. Men slikt kan man ikke regulere i en lov på forhånd, det er ikke mulig, og i en almindelig domstol kan det ikke gjøres, i en ikke mulig. Og en almindelig domstol kan ikke arbeide på denne måte, hverken en meddomsrett eller en lagmannsrett. Hvordan skal det kunne ordnes? Det er ganske umulig.

Det blev nevnt at i Polen hadde man gått til domstolen. Det

er bare en formalitet. I Polen har de samme system som i Tyskland: de har en kartell-domstol på 5 mann, ikke ordinære domstoler. Men hvilken forskjell er det på den tyske eller polske kartell-domstol og det norske kontrollråd? Det er bare en formsak om man kaller det domstol eller ikke. Vi har på arbeidsboikottens område og på arbeidsrettens område ellers kollegier på 5 mann som kalles domstoler. Boikottdomstolen og Arbeidsretten. Men de arbeider i grunnen på nøiaktig samme måte som kontrollrådet. Kontrollrådet kan ikke influeres av regjeringen, kontrollkontoret heller ikke, de har selvstendig myndighet og må avgjøre sakene etter eget skjønn, og vi anvender ved behandlingen domstolsmessige prinsipper så langt det er råd. Det er det det gjelder, ikke etiketten: domstol. Man kan godt kalle kontrollrådet domstol. Jeg kan ikke skjønne hvad forskjell det er på det og på Boikottdomstolen og Arbeidsretten. Men det er klart at de prinsipper som kontrollmyndighetene følger ikke direkte kan lovfestes. De kan etter hvert trekkes bestemt opp. Men det er meget vanskelig å gi forskrifter som skal passe både når det gjelder generelle reguleringer og når det gjelder konkrete avgjørelser. Man må eksperimentere sig litt frem her.

Professor Arnholm nevnte de betenkelige sider ved å sette stans for ny-etablering. Jeg er enig i at det her er mange betenkeligheter. Man kan ikke som et almindelig prinsipp fastslå at det skal være forbudt å etablere nye bedrifter, der må man være varsom. Men hvor det er ganske abnorme tilstande, må det være adgang til å utferdige forbud. Slik som i margarinindustrien, hvor antallet av bedrifter har fordoblet sig på noen få år, og hvor man kan se at det bærer mot undergang. Likeså i mange eksportindustrier. Der må være *adgang* til å forby, men det bør ikke være almindelig forbud. Man må også være meget forsiktig med å gjøre noe som kan medføre vilkårlighet på dette område. Man har hittil forsøkt å hjelpe sig frem ved å stille vilkår, ens for alle, for ny-etablering. Man krever for de forskjellige brancher at vedkommende skal ha visse kvalifikasjoner bl. a. så og så lang tjeneste i virksomheten. I denne henseende har man i flere erhverv gått langt videre enn

den almindelige lovgivning. Man kan også bremse på annen måte. Men en viss adgang må det være til å si helt stopp, i hvert fall for en tid.

Professor Arnholm misforstod mig hvis han mente at jeg hadde sagt at alle bestemmelsene om disse forhold i Italia bare var på papiret. Det som er bare på papiret i Italia er «korporasjonene», altså ikke korporasjoner i vanlig forstand, men de organer som skal danne bindeleddet mellom arbeiderryndikatene og arbeidsgiversyndikatene. Det var nettop disse bindeledd som i særlig grad skulde være organer for statskontrollen. De er ikke opprettet. For å kunne etablere tvangskarteller er der derimot oppstillet visse vilkår som er nevnt i tvangskartell-loven, bl. a. om søknad fra en viss del av branchens bedrifter. Det system er ikke innført i noe annet lands lov, såvidt jeg husker. Og det er heller ikke så strengt i Italia. Selv om disse vilkår ikke foreligger, foreskriver allikevel Mussolini at det skal være så. Lovgivningen er mere til bruk for agitasjonen, den betyr ikke så meget i realiteten.

Ellers er det meget vanskelig å stille op et slikt prinsipp om begrensning fra erhvervet som vilkår for inngripen. Først og fremst fordi det er vanskelig å ha det i brancher hvor det er et utall av bedrifter. La oss tenke på det norske landbruk, hvor det er hundretusener av gårdbrukere. Man kan ikke begynne å tale med dem rundt omkring og få 70 pct. av dem med.

Verre er det at det ikke er lett å trekke op grensen mellom reguleringer mot misbruk og reguleringer som bare tilsikter å fremme organisasjon i branchene. Når f. eks. en filial av et utenlandsk kartell — dette er ikke teoretisk eksempel, det er et tilfelle vi har under behandling nu — er en meget sterk bedrift i landet — vi har ialt 4 i vedkommende branche — og denne bedrift, som domineres av et utenlandsk kartell, truer med dumpingsalg for å ødelegge de norske bedrifter, er det klart at vi må ha adgang til å skride inn. Men den bedrift alene har mere enn 70 pct. av produksjonen, de andre har ikke mere enn ca. 30 pct. til deling. Slike eksempler er det nokså mange av. Derfor er det ikke lett å forme slike vilkår, det kan

i hvert fall ikke gjøres bestemt. Men får man loven slik som den er foreslått, er det klart at det i instruksen kan trekkes op visse regler for behandlingen.

Så blev det av advokat Borchrevink spurt: Hvordan skal det gå hvis de som sitter og stiller med disse ting, går bort, og der kommer andre, kan det ikke da lede til misbruk? — Og han trakk en smigrende eller usmigrende sammenligning — eftersom man tar det — med Italia og Tyskland. Men dertil er å si at det er en vesentlig forskjell mellom den norske trustkontroll-ordning som den er bygget op og slik som den foreslåes videre utbygget i den nye lov, og de andre systemer som er nevnt. Det er nemlig så at den norske ordning er bygget op ved almindelig lov, og den er til enhver tid undergitt Stortingets endringsmyndighet. Virker loven galt, kan den forandres eller opheves. Vi har nemlig ennu almindelig parlamentarisk demokratisk styre i dette land. Alle disse innvendinger rammet derfor bare hvis Stortinget endelig gav fra sig sin myndighet, ikke ellers. Frykten for misbruk kom jo sterkt frem i all den kritikk som det var da loven kom. Disse skremmebilleder har ikke slått til. Og skulde det senere gå galt, kan man rette loven. Og jeg er sikker på at der vil bli krevet rettelser hvis loven ikke fører frem.

Jeg vil ellers takke professor Arnholm fordi han fremholdt at jeg allerede som medlem av trustkommisjonen inntok det samme standpunkt som nu, men beklager at han førte mig sammen med høiregruppen i 1926. Der var jo ikke «full» likhet mellom høires og mitt syn.

Hr. sekretær Hansen i Danmarks Industriraad presiserte at hele dette spørsmål var kommet inn i en annen fase efter krisen. Hr. Hansen daterte ikke krisen. Vi har hatt forskjellige kriser siden verdenskrigen, så jeg vet ikke hvilket tidspunkt hr. Hansen sikter til. Jeg tror heller ikke opfatningen er riktig, iallfall ikke med hensyn til meningene her i landet. Jeg hevdet i 1919 temmelig nøiaktig det samme syn som i det foredrag som jeg har holdt idag. Jeg kunde citere derfra, men jeg skal ikke trette med det. Men hr. Hansen vil ha anledning til å lese igjennem mine bemerkninger i trustkommisjonens innstilling av 1921. Jeg kan ordrett anvende premissene derfra

for det lovforslag som er fremlagt i år, det er ikke noe nytt. Og når hr. Hansen vilde vente og se hvem der kunde innkassere den endelige seier, enten det nye system eller det gamle, så vil jeg si at jeg talte ikke om noen *endelig* seier. Jeg presiserte nettop at enhver tid må forme sin økonomiske ordning ut fra de politiske, tekniske og produksjonsmessige forhold som råder. Jeg mener selvfølgelig ikke at det system som nu er i ferd med å skapes vil bli evigvarende. Jeg er ikke tilhenger av naturretten, heller ikke med hensyn til det system som nu proklameres. Men tidene skifter, og det gamle system har i hvert fall utspillet sin rolle. Når jeg mener at det nye system i høiere grad enn det gamle betegner en seier for rettstanken, så er det fordi det gamle system, næringsfrihetens system, bare i formell, i positiv rettslig forstand, ikke i ideal rettslig forstand, fylte kravene til et *rettssystem*. I virkeligheten gjennomførte det ikke de almindelig etiske rettsprinsipper på det økonomiske område. Når staten ikke selv skaper retten og statsmakten heller ikke censurerer innholdet, men overlater en vesentlig del av rettens fastsettelse på dette område til borgerne egne frie avtaler og dessuten stiller rettsapparatet til disposisjon for borgerne, så at de kan tvinge avtalene igjennem enten de er utilbørlige i sitt innhold eller skadelige for samfundet, da tar statsmakten i virkeligheten standpunkt for de enkelte mot samfundet. At man nu begynner å vurdere avtalenes innhold ut fra samfundsmessige interesser betegner derfor et rettslig fremskritt, en gjennomførelse av *rettssystemet* i dypere forstand også på det økonomiske område.

Hr. von Sydow gikk ut fra at den norske trustlov ikke gjaldt eksportsammenslutninger. Det er bare delvis riktig. Eksportsammenslutninger blir ikke gjenstand for registrering og det av gode grunner. Man kan ikke legge disse sammenslutninger åpne slik at de utlendinger som Norge skal konkurrere med, kan dra fordel av det. Men også disse eksportsammenslutninger må stå under en viss kontroll, og de gjør det også. Det hender ikke så sjelden at norske bedrifter går inn i internasjonale karteller, ikke minst bedrifter som vesentlig tar sikte på eksportmarkedene. Da har det hendt at disse internasjonale reguleringer har foreskrevet at i tilfelle av overproduksjon, i

tilfelle av manglende avsetning skal de norske verk drives som reserveverk, nedlegges eller produksjonen der begrenses. Det er en viktig norsk interesse å sørge for at slikt ikke finner sted, sørge for at hvis der skal skje begrensning, skal det skje pro rata, ikke ensidig gå utover Norge. Produksjonsinteressene er også i eksportbedriftene viktige innenlandske interesser. Dessuten har eksportindustrien en særskilt interesse av Trustkontrollen i retning av å få outsiderne med. Det er et arbeide vi har forsøkt å utføre til en viss grad, men det er nettop et arbeide både på eksportområdet og på det innenlandske område som trenger ytterligere støtte ved en tilleggslov som den som er foreslått.

Behandlingen av emnet erklærtes dermed for avsluttet.
(Kl. 12,45).

Derefter behandlet man under ledelse av president *Birger Ekeberg* emnet:

KREVER SIKKERHETSHENSYN AT MAN BEGRENSER ADGANGEN TIL Å DEKKE SIG VED ANSVARFORSIKRING?

Innlederen, direktør *Knud Christensen* (København):
Ærede Forsamling! De fleste Forsikringsbrancher er i deres første Tid blevet modt med en vis Skepsis, idet der er blevet udtrykt Ængstelse for, at selve Forsikringstanken skulde kunne virke skadeligt ved at fremme Uforsigtighed i de Forhold, der blev gjort til Genstand for Forsikring. Dette gælder saaledes Søforsikringen og Brandforsikringen. Denne Skepsis har som bekendt fortaget sig i Tidens Løb, og tilbage har vi i det væsentlige kun Reglerne om Udelukkelse af grov Uagtksomhed indenfor de fleste Forsikringsbrancher. En vis Skepsis gør sig dog i vore Dage gældende paa enkelte Omraader, og gør sig navnlig gældende overfor Ansvarsforsikringen. Der er for saa vidt en særlig Grund til, at netop denne Branche er udsat for en vis Skepsis, nemlig Hensynet til Trediemand, idet dette Hensyn

maaske kunde tænkes at være tilstrækkeligt til at motivere en Interesse fra det offentliges Side i, at der blev taget Forholdsregler mod den eventuelle skadelige Virkning, Forsikringen maatte have paa det almindelige Agtsomhedsniveau. De Betæneligheder, der her er Tale om, er blevet gjort gældende baade fra teoretisk og fra praktisk Side, og i de senere Aar har særlig Udviklingen indenfor Automobilansvarsforsikringen ført til, at Problemet har faaet en vis Aktualitet.

Betænelighederne fra teoretisk Side staar i Forbindelse med den erstatningsretlige Opfattelse, at Erstatningsreglerne tjener et dobbelt Formaal: at de baade tjener Oprettelsesformaalet og tillige virker i Præventionens Tjeneste, at altsaa Erstatningspligt virker forebyggende mod Skaders Opstaaen. Denne Opfattelse er i den nyeste Tid blevet angrebet, men maa vel stadig regnes for almindeligt antaget. Den Betragtning, at Erstatningspligt har en præventiv Virkning, kan tænkes udstrakt ret vidt, idet dens Tilhængere ikke alene kan tænkes at tillægge Culpareglen præventiv Virkning, men ogsaa kan tænkes at hævde, at alle andre Erstatningsregler har en saadan Virkning, idet Erstatningsreglerne kan formodes i Almindelighed at fremme Orden og Agtpaagivenhed i alle Forhold, hvor der er Mulighed for Skade paa Trediemands Retsgoder. Det er indlysende, at Tilhængere af denne Antagelse af Erstatningsreglernes præventive Evner maa nære Betænelighed overfor Ansvarsforsikringen. Denne Forsikringsbranche har jo overtaget Erstatningsreglernes oprettende Funktion, men den har ikke overtaget Erstatningsreglernes præventive Funktion, og denne præventive Funktion skulde altsaa herefter, kunde man sige, svæve i Luften. Det er herefter klart, at hvis man slutter sig til den Opfattelse, at Erstatningsreglerne indvirker paa Agtsomhedsniveauet, maa man kræve Begrænsninger i Adgangen til at dække sig ved Ansvarsforsikring. Da jeg i vidt Omfang ikke kan acceptere den Anskuelse, at almindelige Begrænsninger i Ansvarsforsikringen er nødvendige paa Grund af de Betæneligheder, jeg her har talt om, er det nødvendigt for mig at gaa noget ind paa den Paastand, der er fremsat fra Teoriens Side, og som deles af mange Jurister, at Erstatningsreglerne virker præventivt.

Denne Opfattelse hos Teorien, at Erstatningsreglerne virker præventivt, har i hvert Fald i Danmark ikke draget særlige Retsvirkninger efter sig. Det ligger maaske lidt forskelligt i de andre Lande, og der gør sig maaske særlige Forhold gældende for norsk Erstatningsrets Vedkommende, men for dansk Rets Vedkommende tror jeg, man maa sige, at den paastaede præventive Funktion ikke har givet Anledning til specielle Retsvirkninger, idet Oprettelsesformaalet har været tilstrækkeligt til at bære Reglerne, og det er ud fra Oprettelsessynspunkter Erstatningernes Størrelse fastsættes. For saa vidt har altsaa den teoretiske Antagelse haft frit Spil. Naar nu det Spørgsmaal, vi skal drøfte i Dag, rejses, vil det jo sige, at den nævnte Opfattelse — at Erstatningsreglerne har en vis præventiv Virkning — nu kræver en særlig Retsvirkning, nemlig den, at der skal foretages visse Begrænsninger i Adgangen til at dække sig ved Ansvarsforsikring, og dermed er denne erstatningsretslige Opfattelse for første Gang blevet stillet overfor Praxis. Naar den derved fremkomne Strid mellem Teorien og Ansvarsforsikringen skal afgøres, vil det jo vise sig, om det er Teorien, der er holdbar, eller det er Ansvarsforsikringens Praxis, der er holdbar. Hvis det sidste er Tilfældet, er det Teorien, der maa ændres.

Det, man mener, naar man siger, at Erstatningspligten virker præventivt, er at Erstatningsretten skaber et Motiv for Folk til at indrette sig saaledes, at der undgaaes Skade for andre. Jeg vil dertil for det første sige, at en agtpaagivende Indstilling af vor Handlemaade udmærket godt kan forklares, uden at man behøver at tro, at Erstatningsreglernes Trusel om Paadragelse af Erstatningsansvar er en nødvendig Forklaring. Der kan i mangt og meget ikke drages nogen skarp Grænse mellem den Fare, som uagtsomme Handlinger fremkalder for os selv, og den Fare, de fremkalder for andre, saa at vi allerede af Hensyn til os selv udviser en almindelig agtpaagivende Handlemaade. Dernæst vil vi ogsaa af flere Grunde i Almindelighed have et naturligt Ønske om ikke at tilføje andre Skade. Allerede af moralske Grunde ønsker de fleste Mennesker at undgaa at tilføje andre Skade; endvidere kan Skaden jo ramme Folk, vi sætter Pris paa, og ogsaa rent renommémæssigt vil det være

os ubehageligt at forvolde andre Skade. Det er altsaa slet ikke nødvendigt at tage Erstatningstruselen i Brug for at forklare almindelig fornuftig Handlemaade.

Hvis vi dernæst spørger om, hvad det er for Forhold, der i Almindelighed fører til Skade, saa er det i hvert Fald givet, at et stort Antal af de Skader, vi træffer i Ansvarsforsikringen, har sin naturlige Forklaring i, at stærkt Optagethed af andre Ting, Træthed og lignende faar os til at glemme den Agtpaa-givenhed, vi ellers udviser. Og spørger man, om der er Grund til at tro, at Erstatningstruselen kan faa Bugt med disse Aarsager til overordentlig mange Skadestilfælde, tror jeg, Svaret maa blive, at de fleste Mennesker sikkert gør sig skyldige i den Slags Forglemmelser og Fejltagelser, i et ikke ringe Antal Tilfælde, af hvilke heldigvis kun yderst faa fører til Skader, og at det maa forekomme meget usandsynligt, at den ringe Udsigt, der er til, at man kan ifalde Erstatningsansvar i disse i det daglige Liv hyppigt forekommende Tilfælde, skulde kunne faa nogen Indflydelse paa Folks Handlemaade i Almindelighed og faa Bugt med disse specielle Aarsager: Træthed og Uopmærksomhed.

Naturligvis kan ikke alle Skaders Opstaaen forklares paa denne Maade; der forekommer naturligvis mere dadelværdige Skadesaarsager. Det, jeg vil forsvare her, er da ogsaa kun, at det er Hovedreglen, at Erstatningsreglerne ikke har Indflydelse paa Handlemaaden og altsaa som Hovedregel ikke virker præventivt. Der er selvfølgelig Undtagelser, som jeg senere skal komme ind paa. Men i øvrigt vil jeg angaaende de psykologiske Ræsonnementer, jeg her har været inde paa, gerne indrømme, at ved Hjælp af saadanne Ræsonnementer kan man ikke komme til noget sikkert Resultat med Hensyn til, om Erstatningspligten virker præventivt eller ej, men den samme Indvending kan med Rette fremsættes overfor de tilsvarende psykologiske Betragtninger, der i Almindelighed fremsættes til Forsvar for, at Erstatningsreglerne *har* en præventiv Virkning. Hvis man vil naa til et sikkert Resultat i dette Spørgsmaal, maa man ad anden Vej se at blive klar over de psykologiske Aarsager til Hovedparten af Skaderne. Det kunde paa Forhaand synes at være en vanskelig Opgave at faa Klarhed

herover, og det er det naturligt ogsaa, men det er alligevel ikke umuligt, idet man netop indenfor Ansvarsforsikringen har et stort Erfaringsmateriale, som kan lære os en Del om, under hvilke Omstændigheder Flertallet af Skaderne opstaar. Der skulde teoretisk ikke være noget i Vejen for, at man allerede ad statistisk Vej kunde foretage visse Bearbejdelser af Forsikringsselskabernes Forsikringsbestande og derved komme til Resultater, men den Slags Undersøgelser foreligger ikke, saa man er henvist til at støtte sig til det Skøn, som Assurandørerne, der kender denne Branche gennem Aarene, har erhvervet sig. Hvis man gaar ud fra den Opfattelse, som Præventions-teorien har, skulde dette, at der tegnes Ansvarsforsikring føre med sig i det lange Løb, at Antallet af Skadetilføjelser steg, og det almindelige Agtsomhedsniveau maatte formodes at blive ringere og ringere. Men ser man hen til Ansvarsforsikringens Erfaringer, hvor det Eksperiment at ophæve Erstatningsreglernes præventive Virkning i vidt Omfang *er* gjort, mener jeg paa Grundlag af mine Erfaringer at kunne sige, at der ikke er Tale om, at man mærker noget til en forringende Indflydelse paa det almindelige Agtsomhedsniveau paa Grund af, at der i vidt Omfang tegnes Ansvarsforsikring. Dette støtter jeg ikke blot paa Erfaringerne, man mere i Almindelighed faar ved at arbejde med Branchen, men jeg tror, man kan hævde, at det ogsaa kan støttes paa en Betragtning af Selskabernes Skadesprocent. Ganske vist har der været en vis, ikke særlig stor Stigning af Skadesprocenten i den almindelige Ansvarsforsikring, men den maa utvivlsomt forklares ud fra andre Aarsager, nemlig nogen Skærpelse i Retspraksis og det mere udbredte Kendskab til Erstatningsretten og til, hvad der kan forlanges i Erstatning, altsaa en Tilbøjelighed hos de skadelidte til at gaa haardere frem; men at Agtsomhedsniveauet i Almindelighed skulde være sunket, saa at der her var en Faktor, der indvirkede paa Skadesprocenten, kender vi i Ansvarsforsikringen ikke noget til.

Foruden denne almindelige Iagttagelse vedrørende Skadesprocenten kunde der ogsaa blive Spørgsmaal om forskellige Enkelt-Iagttagelser, som man vilde kunne gøre, hvis der var Tale om, at der skete nogen Skade ved at ophæve Skadeserstat-

ningsreglernes præventive Funktion gennem Ansvarsforsikringen. Det maatte vel formodes, at en Fristelse til mindre agtpaagivende Handlemaade først maatte vise sig for *nogle* af de forsikredes Vedkommende og ikke samtidig over det hele, saa at man skulde tro, at der i et vist Omfang maatte opstaa mindre gode Risici, som Forsikringsselskaberne blev opmærksomme paa og derfor udskilte af Forsikringsbestanden ved Opsigelse. Men undersøger man, hvorledes det paa dette Punkt forholder sig hos os i Danmark, er der faktisk kun een Kategori, hvor Opsigelser har fundet Sted i noget Omfang, nemlig Ansvarsforsikringen for Hunde; i andre Tilfælde kender man praktisk talt ikke saadanne Opsigelser. Endelig er det vel ogsaa berettiget at sige, at naar man gennem en Del Aar har arbejdet med Ansvarsforsikringsskader maatte der gennem dette Arbejde paatrænge sig et Indtryk af, at Forsikringen har spillet en Rolle for den udviste Uagtsomhed, men jeg kender ikke noget til et saadant Indtryk, og jeg tror, at det samme gælder de fleste Forsikringsjurister i Danmark.

Disse Erfaringer fra Ansvarsforsikringen, som jeg mener at kunne paaberaabe mig for, at Erstatningsreglerne ikke virker præventivt, støttes ogsaa af Erfaringer fra to andre Omraader indenfor Forsikringsretten. Jeg tænker paa Reglen om, at der i Almindelighed i Skadesforsikring, hæftes, selv om Skaden er forvoldt ved simpel Uagtsomhed. Denne Regel, der hviler paa gammel Praksis, maa jo dog lære os, at der ikke er nogen Fare forbundet med, at man paa et vist Omraade op hæver det Ansvar, der ellers er knyttet til uagtsom Handlemaade. En lignende Betragtning kan gøres gældende, for saa vidt angaar Regresreglerne i Forsikringsaftalelovens § 25, til hvilke der findes tilsvarende Regler i norsk og svensk Lovgivning. Vi har her et ret stort Omraade, hvor Lovgivningsmagten har ophævet Skadevolderens civilretlige Ansvar, udelukkende fordi Oprettelsesformaalet er blevet overtaget af Forsikringsselskaberne, og denne Regel anvendes i dansk Retspraksis med en vis Forkærlighed, idet Retspraksis gaar ret vidt i sin Anvendelse af denne Regresbestemmelse, vistnok videre end Lovens Forudsætninger var.

Disse tre Forhold jeg her har omtalt, mener jeg, man maa

betragte som ensartede, og tilsammen tillader de os at drage den Slutning, at der som Hovedregel ikke er nogen Fare ved at ophæve Skadevolderens civilretlige Ansvar, naar Skaden dækkes af et Forsikringselskab.

Hvis disse almindelige Betragtninger, jeg her har fremført, er rigtige, kan man drage den Slutning, at en almindeligt virkende Foranstaltning, som skulde begrænse Adgangen til at dække sig ved Ansvarsforsikring, ikke er nødvendig af Hensyn til Præventionen. Den almindeligt virkende Foranstaltning, der her er tænkt paa, er jo en almindelig Selvforsikring, som fra en vis Side er bragt i Forslag. En saadan Selvforsikring maa jeg altsaa forkaste, dels ud fra de Betragtninger, jeg allerede har fremført, og dels ogsaa fordi den historiske Erfaring i Ansvarsforsikringen synes at vise, at almindelig Selvforsikring er overflødig. Vi begyndte i Danmark for en Snes Aar siden, da Ansvarsforsikringen tog Fart, med almindelig Selvforsikring, men den er nu i det væsentlige forladt; der er endnu Selskaber, som har den i deres Forsikringsbetingelser, og ogsaa Selskaber, som bruger den, men i det store og hele tror jeg, man kan sige, at den er forladt. Saa vidt jeg har forstaaet, mener man heller ikke i Sverige at almindelig Selvforsikring er nødvendig. Her i Norge er Opfattelsen maaske en noget anden, men i norsk Forsikringspraksis har man, saa vidt jeg ved, heller ikke almindelig Selvforsikring. Hvis den almindelige Selvforsikring skal kunne forsvares, maa det være ud fra andre Aarsager, som f. Eks. Bekæmpelse af Smaaskader og for at gøre den sikrede interesseret i Skadernes Opgørelse, men ikke for Præventionens Skyld.

Hvilken Indstilling man indtager til Spørgsmaalet om en almindeligt virkende Foranstaltning som Selvforsikring eller ej, staar vel i nogen Forbindelse med, hvorledes man opfatter Erstatningsretten. De der hylder den ældre erstatningsretlige Opfattelse, om jeg maa have Lov til at bruge det Udtryk, og stadig mener at kunne forsvare det Standpunkt, at Erstatningspligten ifølge Culpareglen er subjektivt betinget, er vel dem, der holder paa Selvforsikringen, medens de, der er tilbøjelige til at ville erkende, at Erstatningspligten kun er betinget af en Afvigelse fra en objektivt fastsat Normalhandlemaade, vil jo

mere være tilbøjelige til at slutte sig til det Standpunkt, jeg indtager.

Med den strenge Erstatningsret, vi har, maa man ikke glemme, at der ogsaa bør tages Hensyn til Skadevolderen, at man altsaa ikke maa tilsidesætte Hensynet til, at han ikke lider Skade ved at rammes af det Uheld, tør jeg maaske sige, at han forvolder en Skade. Og ud fra dette Synspunkt vil jeg da hævde, at man maa være noget forsigtig med at gribe ind i Adgangen til at dække sig ved Ansvarsforsikring. Ogsaa denne Betragtning maa bidrage til, at man slutter sig til det Standpunkt, at hvis der skal foretages Begrænsninger i Adgangen til at dække sig ved Ansvarsforsikring, maa det kun ske, hvor der kan paavises specielle Aarsager dertil. Altsaa hvis man er i Stand til klart at paavise, at vi har Erstatnings-tilfælde, hvor Erstatningspligten virkelig virker præventivt, saa maa det erkendes, at man kan tale om at begrænse Adgangen til at dække sig ved Ansvarsforsikring, men man kan ikke opstille som Hovedregel, at der skal være en saadan Begrænsning. En saadan Begrænsning vilde komme til at ramme i et overordentlig stort Antal Tilfælde, hvor den ikke har præventiv Betydning, og vil derfor kun volde Skade.

Efter at jeg har fastslaaet dette Hovedsynspunkt, skal jeg gaa over til at tale om de Tilfælde, hvor jeg mener, der kan paavises en præventiv Virkning af Erstatningspligten. Den Slags Tilfælde mener jeg at kunne søge i to Retninger.

Der kan for det første være Tale om en Række Tilfælde, hvor man maa have Lov til at kræve en særlig Anspændelse af den Handlende, og dernæst kan der være Tale om Tilfælde, hvor den Handlende har handlet særlig uagtsomt, altsaa Tilfælde af grov Uagtsomhed.

Den første Gruppe, der omhandler de Tilfælde, hvor jeg mener, det er berettiget at kræve, at den handlende udviser en ganske særlig Forsigtighed, deler jeg i to Undergrupper, hvoraf den første omfatter en Række Tilfælde, hvor den handlende staar i særligt Forhold til det Retsgode, om hvis Beskadigelse der bliver Tale. Som Eksempler paa disse Tilfælde kan jeg nævne Reparatørens Pligt overfor den Ting, han skal reparere. Opbevarerens Pligt overfor det.

han skal opbevare, Leverandørens Pligt overfor Modtageren til ikke at levere Ting, der kan forvolde Modtageren Skade, Lægens Pligt til at tage sig af Patientens Helbred, Sagførerens Pligt til at varetage Klientens Interesser i en bestemt Sag, Revisorers Pligt, Bestyrelsesmedlemmers Pligt o. s. v. I alle den Slags Tilfælde maa man have Lov til at kræve, at der udvises en ganske særlig Forsigtighed fra den handlendes Side. Der foreligger i disse Tilfælde altid en Situation, som kræver en særlig sagkyndig Indgriben, og hvis den Anspændelse, man her kan forlange, iagttages, vil der som Regel ikke ske Skade. Naturligvis vil de paagældende forpligtede i de Tilfælde, jeg har omtalt, have andre Motiver til at udvise fornøden Agtpaaivenhed end just Erstatningstruselen. Ganske særlig gør i de fleste Tilfælde Hensynet til den faglige Anseelse sig gældende, og der kan ogsaa være andre Hensyn. Men hvis disse andre Motiver maatte svigte, maa vi erkende, at det, at vi har Erstatningspligten tilbage, vil kunne indgive den forpligtede et vægtigt Motiv til at passe paa. Vi maa indrømme, at dette har en særlig Betydning paa Grund af den større Fare for Skade, der som paavist er i disse Tilfælde. Og spørger vi, om der kan tales om nogen Fare for, at de andre Motiver svigter, vil dette vel nok stille sig noget forskelligt i de forskellige Tilfælde. Men da det, som skal garantere for, at de andre Motiver ikke svigter, er saadanne Forhold som, at den paagældende har fornøden Uddannelse, at han er i Stand til at engagere fornødent Personale, at han i det Hele kan opfylde de økonomiske Fordringer, der stilles til ham og lign., kan der være en vis Fare for, at disse Tilfælde kommer til at staa paa, om den paagældende er erstatningspligtig eller ej, hvis han ikke udviser fornøden Agtpaaivenhed.

Ser vi nu paa, hvorledes Ansvarsforsikringen har behandlet de Tilfælde, vi her taler om, viser det sig, at en hel Del af dem er ganske udelukket fra Forsikring. Det gælder saaledes Skader paa Ting, der er overgivet til Reparation og Bearbejdelse, og det gælder til en vis Grad Skade, som skyldes Levering af farlige Ydelser. Dog er man f. Eks. kommet ind paa at forsikre mod Skade paa Grund af Fejlekspeditioner paa Apoteker eller Skader paa Grund af, at en Handlende leverer Foderstof.

fer med farlige Egenskaber, men disse Ansvarsforsikringer er blevet behandlet med meget stor Forsigtighed. Det er jo bekendt at Forhold som Sagføreransvar og Dommeransvar forsikres, men det er ogsaa bekendt, at det kun sker med en meget stor Selvforsikring. Saa det er berettiget at hævde, at Forsikringspraksis overfor alle de her omhandlede Tilfælde har udvist stor Forsigtighed. At der udvises stor Forsigtighed, skyldes klar forsikringsmæssig Nødvendighed, idet det er givet, at hvis man kritikløst forsikrede i saadanne Forhold, vilde det medføre Tab for Selskaberne; det vilde utvivlsoomt føre til, at Selskaberne særlig blev søgt af daarlige Risici, saa at de bedre kom til at betale for de daarligere. Man kan altsaa slaa fast, at Forsikringsselskaberne har iagttaget og er nødsaget til at iagttage en vidtgaaende Forsigtighed overfor hele denne Gruppe, og jeg tror godt man kan sige: en saa vidtgaaende Forsigtighed, at de Krav, der ud fra Præventionssynspunkter kan stilles til Erstatningspligten i saadanne Tilfælde, i Virkeligheden er varetaget. Dette er naturligvis ganske klart, hvad angaar Tilfælde, som man har udelukket fra Forsikring, og jeg tror ogsaa jeg tør sige, at i de Tilfælde, hvor der tegnes Forsikring, er Selvforsikring blevet anvendt i et saadant Omfang at der ikke fra Præventionssynspunktet kan rettes Indvendinger mod Forsikringspraksis.

Det, man kan kræve ud fra Præventionssynspunktet, maa jo være, at der paalignes Skadevolderen i hvert Fald en vis Del af Erstatningen; man kan næppe kræve, han skal udrede hele Erstatningen, men han maa udrede en saa stor Del, at den Anspændelse, der er fornøden for at undgaa Skaden, vedligeholdes. Hvor meget dette er, er naturligvis en Skønssag, men det er i hvert Tilfælde givet, at man ikke maa sætte Selvforsikringen for lavt, og det er ogsaa givet, at man maa have Lov at sætte en vis Højestegrænse for den. Jeg tror ogsaa, det er heldigt, at Skadevolderens Erstatningspligt sættes i et vist procentuelt Forhold til Skadens Størrelse, fordi det Usikkerhedsmoment, som derved kommer frem, utvivlsoomt har en vis præventiv Virkning. Ser vi paa de Selvforsikringsbestemmelser, der benyttes i de her berørte Forhold, viser det sig, at de som Regel er opbygget efter de Principer, jeg her har omtalt.

Dette gælder f. Eks. Bestemmelserne i den danske Sagfører-Ansvarsforsikring, hvor den forsikrede selv maa bære 20 pct. af hver Skade, og hvor der tillige er fastsat en højeste og en laveste Grænse.

En anden Gruppe Tilfælde, hvor jeg mener, man maa erkende, at Erstatningspligten virker præventivt, er de Tilfælde, hvor den Handling, om hvis Foretagelse der er Tale, medfører en særlig Fare for Skade paa Trediemands Goder, altsaa hvad man plejer at kalde farlig Virksomhed. Naar der er Tale om at udøve en Virksomhed, som medfører særlig Fare for Trediemand, tør man ogsaa fastslaa, at en særlig Anspændelse er fornøden for at undgaa, at der tilføjes Trediemand Skade. Udvises denne Anspændelse ikke, vil Skade meget let indtræffe, og dette Forhold maa staa den handlende klart. Derfor maa ogsaa Erstatningspligten i disse Tilfælde erkendes at have præventiv Betydning. De fleste af den Slags Forhold er jo undergivet Speciallovgivning, i hvert Fald hos os, som indeholder Bestemmelser, der regulerer, hvorledes saadan Virksomhed maa udøves, og fastsætter Regler om Kontrol med Virksomheden, ligesom den fastsætter Straffebestemmelser, hvis Virksomheden ikke udøves i Overensstemmelse med de regulerende Forskrifter. Det forekommer mig, at disse Speciallove er et meget kraftigt Værn for Præventionen i de Virksomheder, jeg her taler om. Disse Love har udskilt Oprettelsesformaalet og Præventionsformaalet som to forskellige Ting, de behandler Oprettelsesformaalet gennem særlige Erstatningsregler og behandler Præventionsformaalet ved de regulerende og kontrollerende Foranstaltninger samt Straffeforanstaltninger, og det er min Opfattelse, at disse Regler, der er givet til Værn for Præventionen, maa ansees for tilstrækkelige som Værn imod, at der skulde udvikle sig uheldige Forhold, der medfører Fare for mange Skader i de Virksomheder, som er undergivet denne Speciallovgivning.

En anden Ting, der virker hen til, at man ikke behøver at nære særlig stor Betænkelse overfor de farlige Virksomheder, der paa denne Maade er kontrolleret, er, at de i mange Tilfælde drives som store Virksomheder og drives under Selskabsform.

Hvis man stiller sig paa det Standpunkt, at de nævnte Love i tilstrækkelig Grad værner mod Skadetilføjelser, maa man komme til det Resultat, at Selvforsikring i de paagældende Forhold, altsaa ved Elektricitetsværker, Jernbaner o. l., ikke er paakrævet. En anden Omstændighed, som gør, at man bør se bort fra Selvforsikring i de Tilfælde, hvor der er Speciallovgivning, er ogsaa de strænge Erstatningsregler, der findes for disse Virksomheder. Hvis man her indførte almindelig Selvforsikring, vilde man jo komme til, at Skadevolderen deltog i Erstatningspligten i et stort Antal Tilfælde, hvor Skyld i hvert Fald ikke var oplyst, altsaa i et stort Antal Tilfælde, hvor en præventiv Virkning ikke var paakrævet.

Dette at man ikke behøver Selvforsikring i de Forhold, der er undergivet Speciallovgivning, mener jeg ogsaa maa gælde for Automobilforsikringens Vedkommende. Det er noget, der har været ret omtvistet, og hos os har Assurandør-Societetet for ikke mange Aar siden stillet sig paa det Standpunkt, at man burde indføre en meget kraftig Selvforsikring i Automobilforsikringen. Det er min Opfattelse, at dette Standpunkt ikke er rigtig. Hvis en Selvforsikring i Automobilforsikringen skulde have nogen virkelig Betydning, maatte den jo ogsaa sættes ret højt — Beløb som 50 eller 100 Kroner tror jeg ikke vilde have nogen som helst Betydning. Vi har for øvrig allerede en vis Selvforsikring i den danske Automobilforsikring gennem et meget benyttet Bonussystem, idet man giver en Bonus, som bortfalder, hvis der indtræder Skader. Paa en almindelig Forsikring andrager denne Bonus 30—40 Kroner om Aaret, og dette Beløb er altsaa den Selvforsikring, man i Øjeblikket benytter i mange Selskaber i Danmark. Men jeg tror, det er den almindelige Mening blandt danske Forsikringsfolk, at denne Bonusbestemmelse kun har den Betydning, at Smaaskader ikke anmeldes; der er vist ingen, som tillægger den præventiv Betydning. Hvis man skulde op paa en Selvforsikring, der virkelig betød noget, skulde man meget højere op, og en saadan Selvforsikring mener jeg vilde være forkastelig.

Der eksisterer naturligvis anden farlig Virksomhed end den, der omhandles i den Speciallovgivning, jeg har talt om, og der

er maaske endda dem, der vil mene, at man bør gaa temmelig vidt med Hensyn til at fastslaa, at der finder farlig Virksomhed Sted udenfor Speciallovgivningen — man kan tænke paa saadant noget som Cyklisters Færden i Trafiken og ogsaa paa Hestekøretøjer. Det kan synes vanskelig at angive, hvor vidt man i saa Henseende skal gaa, men hvis man ser paa Forsikringsselskabernes Erfaringer, tror jeg, det maa erkendes, at det slet ikke er saa vanskelig at fastslaa, hvilke Forhold der medfører særlig Fare. Vore Skader i Ansvarsforsikringen fordeles sig jævnt over alle Livets forskellige Forhold, og der er kun ganske enkelte Grupper, der udmærker sig ved relativt mange og relativt store Skader. Som Eksempel kan nævnes Udgravningsarbejder, Naboforholdene paa Landet under Husdyrepidemier, transportable Kraner i Havne, Lokomobiler, naar passende Brændsel ikke kan fremskaffes, altsaa en Række ret specielle Forhold. Hvis Ansvarsforsikringen gerne gik ind i saadanne Forhold, kunde det medføre særlig Fare, som der maatte træffes Forholdsregler imod, men i Virkeligheden overtager Ansvarsforsikringen — det ved enhver, der kender Forholdene — meget nodigt disse Forsikringer, og den antager dem ikke, naar det er bekendt, at de medfører særlig mange og særlig store Skader. Helt undgaa at komme ind i disse Risikoer kan man ikke, fordi særlige Faremomenter kan opstaa indenfor Omraader, der allerede er gjort til Genstand for Forsikring.

Medens jeg før fremhævede det Synspunkt, at Forsikrings-selskaberne i egen Interesse maa udskille de særlig farlige Tilfælde, skal jeg i Anledning af de Tilfælde, jeg her har omtalt, fremhæve et andet Synspunkt, nemlig det, at det vil være umuligt ved Lovregler at udpege de Tilfælde, jeg her har talt om, medens det i Forsikringspraksis kommer af sig selv.

Jeg kommer derefter til Spørgsmaalet om grov Uagtsomhed, som har spillet en stor Rolle under Drøftelsen af hele det Emne, vi her er inde paa. Det har været drøftet ud fra to forskellige Synspunkter, dels det rent forsikringsretlige og dels Præventionssynspunktet.

Ud fra *Præventionssynspunktet* er det jo klart, at der maa tages kraftigere fat mod den grove Uagtsomhed end mod de

Forhold, jeg hidtil har talt om, fordi den grove Uagtsomhed er Udtryk for en større subjektiv Skyld og for en større Fare, end de andre Tilfælde frembyder. Selv om man nu altsaa er nødt til at gaa ret haardt til Værks med Hensyn til Bibeholdelse af Erstatningspligt ved grov Uagtsomhed, maa jeg dog mene, at det ikke for Præventionens Skyld kan være nødvendigt ganske at nægte Forsikringsbeskyttelse ved grov Uagtsomhed. Vi har i dansk Automobilforsikring Regres for hele Skaden, naar der foreligger grov Uagtsomhed, og dette maa jeg set fra et Præventionssynspunkt betegne som en lovlig voldsom Retsvirkning. Jeg mener ogsaa, det er en uheldig Side ved denne fulde Regres, at Ansvarret fastsættes rent vilkaarligt. Hvis man kører en velhavende Mand over, kan Ansvarret blive dobbelt saa stort, som hvis man kører en fattig Mand over, saa der er noget baade lovlig voldsomt og noget vilkaarligt over denne fulde Regres.

Der er mange, som, naar man kommer ind paa dette Spørgsmaal, fremhæver Betydningen af, at den grove Uagtsomhed er strafbar i de fleste af de Tilfælde, der er Tale om i Praksis, nemlig Automobilsagerne, og dette Ræsonnement er det vanskeligt at komme udenom. Man kan maaske anføre visse Betragtninger til Fordel for, at Erstatningspligten betragtes som et Supplement til Straffen, særlig det, at de paagældende Tilfælde derved bliver udhævet som en Kategori for sig selv, men dette er i hvert Fald et Argument, der ikke kan komme i første Række, saa det er vanskeligt at komme udenom den Betragtning, at grov Uagtsomhed kunde rammes tilstrækkeligt ved den almindelige Straf.

Betragter vi de grove Uagtsomhedstilfælde *forsikringsretligt*, støder vi paa det Forhold, at medens almindelig Skadesforsikring ikke dækker grov Uagtsomhed, saa er den blevet dækket af den almindelige Ansvarsforsikring næsten fra dennes Begyndelse, ja man kan sige, at det er det klassiske Standpunkt i Ansvarsforsikringen, at man dækker grov Uagtsomhed. Dette Standpunkt mener jeg er principielt forkert. Det kan ganske vist forsvares ved visse Betragtninger, f. Eks. den, at noget af det, der bærer Reglen i almindelig Skadesforsikring er, at der i mange Tilfælde foreligger en Hensigt til at berige sig paa

Selskabets Bekostning ved den grove Uagtsomhed, medens noget saadant jo ikke kan foreligge i Ansvarsforsikringen, men det er ikke denne Betragtning, der er afgørende; det afgørende er, at man ønsker at udskille den daarlige subjektive Risiko, og den samme Betragtning maa fuldt ud gøre sig gældende i Ansvarsforsikringen, og jeg mener derfor, at det i Princippet vilde være rigtigt, om Ansvarsforsikringen ikke dækkede grov Uagtsomhed. Hvor vidt man af praktiske Grunde skal gaa i denne Henseende bliver saa et andet Spørgsmaal.

Naar disse Synspunkter nærmere skal anvendes i Praksis, sees det, at det er mindre nødvendigt at gaa ind paa de pönale Synspunkter, hvis man af forsikringsretlige Grunde overholdt, at Ansvarsforsikringen ikke dækkede grov Uagtsomhed. I Automobilansvarsforsikringen hos os overholder man, at man ikke dækker grov Uagtsomhed, og for saa vidt er altsaa Præventionssynspunktet fuldtud varetaget der. Historisk ligger det ganske vist saaledes hos os, at Regres nærmest er kommet frem ud fra en pönal Begrundelse, og derfor har den ogsaa kunnet gøres til Genstand for Angreb, idet denne Regres ud fra pönale Synspunkter sikkert maa siges at gaa lovlig langt, men naar man siger, at man af forsikringsretlige Grunde maa udelukke grov Uagtsomhed i Automobilforsikringen, hvad jeg mener, man bør, giver det sig af sig selv, at Regres for grov Uagtsomhed i Automobilforsikring maa bibeholdes. Ganske vist mener jeg, at man maa anvende de samme Principper, som vi har i Forsikringsaftalelovens § 18, 2det Stk., 1ste Punktum, for almindelig Forsikring, og man behøvede maaske endda ikke ved Anvendelsen af denne Regel at gaa saa strengt til Værks som ved almindelig Skadesforsikring. Der er altsaa her en Mulighed for at lempe noget paa de Regler, vi i Øjeblikket anvender i Automobilforsikringen.

Et Forhold der har tiltrukket sig særlig Opmærksomhed i denne Forbindelse er Fastsættelsen af Begrebet grov Uagtsomhed. Det nedarvede Lærebogsbegreb, vi har, giver jo ikke nogen synderlig Vejledning, og den almindelige Mening blandt Jurister i Danmark er vistnok den, at Retsanvendelsen er lovlig streng. Dette Emne blev drøftet i Fjor paa en Ulykkesforsikringskongres i Helsingfors, hvor man var inde paa, om det er

muligt at bestemme den grove Uagtsomhed paa et mere objektivi Grundlag. Jeg vil gerne fremhæve, at man sikkert bør arbejde videre paa dette Punkt og se, om det ikke skulde være muligt at udfinde vejledende Synspunkter for Fastsættelsen af Begrebet grov Uagtsomhed, saaledes at Retspraksis blev mindre vidtgaende, end den er i Øjeblikket. Ogsaa ad denne Vej vilde det da være muligt at mildne den Regres, der i Øjeblikket praktiseres hos os.

Udenfor den koncessionerede Automobilforsikring er det vanskeligt at gennemføre et Forbud mod at forsikre mod grov Uagtsomhed; man har ingen Midler til at faa det overholdt, og da Grænsen mellem grov og simpel Uagtsomhed er flydende, er det ogsaa vanskeligt for Selskaberne at paatage sig at overholde et saadant Forbud. Jeg tror, at hvis man skal ind paa ikke at dække for grov Uagtsomhed i almindelig Ansvarsforsikring, maa Selskaberne selv ordne det. Man kunde ved Ændring i Forsikringsaftaleloven bringe Sagen noget paa Gled, f. Eks. ved en Regresordning som den, jeg har foreslaaet i mine Theses. Da Tiden er noget fremskreden, og da det ikke direkte falder ind under det Emne, vi drøfter, maa jeg desværre give Afkald paa at uddybe den der opstillede Ordning, og nøjes med at udtale, at jeg i Spørgsmaalet om, hvorvidt den almindelige Ansvarsforsikring bør dække grov Uagtsomhed, ikke i Øjeblikket kan gaa ind for en Ændring, i hvert Fald bør man ikke forsøge at paatvinge Selskaberne en Ændring. Forsikringsvilkaaene, som hviler paa gammel Tradition, er jo Forsikringsselskabernes Kontraktvilkaar, og det er uberettiget at gribe ind i dem, naar man ikke kan paavise positive Grunde til at ændre dem. I denne Forbindelse maa jeg fremhæve, at medens man i Automobilforsikringen ret hyppigt oplever grov Uagtsomhed, kender man i Danmark faktisk ikke grov Uagtsomhed i den almindelige Ansvarsforsikring, og dermed bortfalder enhver Anledning til at paatvinge Forsikringspraksis en Ændring. — En anden Ting, der ogsaa taler imod at gribe ind, er, at Begrebet grov Uagtsomhed som foran omtalt er mindre skarpt afgrænset, saa der vilde komme en vis Usikkerhed frem.

Naar jeg hævder, at det er indenfor Automobilforsikringen,

grov Uagtsomhed har særlig Betydning, kunde man spørge, hvad Grunden hertil er, og jeg vil da svare, at Grunden vel er den, at en for Trediemand særlig farlig Virksomhed her udøves af Enkeltpersoner, uden at en effektiv Regulering eller Kontrol af denne Virksomhed er mulig, og man kunde, inden man afslutter Undersøgelsen af Spørgsmaalet om, hvorvidt den almindelige Ansvarsforsikring skal dække grov Uagtsomhed, spørge, om der er Tilfælde, hvor de samme Forhold gør sig gældende. Nærmest kommer hos os Jagt og privat Luftfart, hvor farlig Virksomhed ogsaa drives af Enkeltmand. For Jagtens Vedkommende har vi allerede en tilsvarende Regresordning i den hos os gældende koncessionerede Jagtforsikring. Grov Uagtsomhed indenfor de øvrige farlige Virksomheder mener jeg ikke, der er nogen Grund til at komme ind paa, da Erfaringen viser, at vi ikke der har Skader af denne Art.

Jeg har hermed afsluttet Gennemgangen af de Tilfælde, hvor jeg mener, at Erstatningspligten virker præventivt. Da jeg mener, at disse Tilfælde er Undtagelser fra en Hovedregel om, at Erstatningspligten ikke virker præventivt, er det naturligvis ikke udelukket, at der kan findes andre Tilfælde, men min Opregning har været baseret paa Erfaringer fra dansk Ansvarsforsikring, og der mener jeg ikke, at Rækken kan forøges synderligt. Det er muligt, at Forholdene ligger anderledes i andre Lande, det er endog højst sandsynligt; baade retlige og faktiske Forskelligheder kan være Aarsag hertil, men det tillader Tiden ikke at gaa ind paa.

Naar jeg da skal besvare det Spørgsmaal, der er stillet i mit Foredrags Titel, maa jeg udtale, at i specielle Tilfælde kan der være Anledning til at begrænse Adgangen til at dække sig ved Ansvarsforsikring, men det bør overlades til Forsikringspraksis at udfinde disse Tilfælde og ogsaa at udfinde de begrænsede Midler, der skal til. Det, jeg her har sagt, har ikke indeholdt noget, der giver Anledning til synderlige Reformers i Forsikringspraksis. Det rejste Spørgsmaals Betydning ser jeg navnlig deri, at der maa siges at være en principiel Uoverensstemmelse til Stede mellem den erstatningsretlige Teori og Forsikringspraksis, og denne Uoverensstemmelse er Forsikringspraksis naturligvis interesseret i at faa fjernet. Nogle

vil maaske mene, at dette skal ske ved Ændringer i Forsikringspraksis, at denne maa bøje sig for Teorien — for mig staar Sagen saaledes, at det er Teorien, der ikke har set rigtigt, og at der derfor maa ske Ændringer i den herskende Teori. Og disse Ændringer maa efter min Mening i særlig Grad bygge paa Erfaringer, som Ansvarsforsikringen har indhøstet.

Høiesterettsadvokat, direktør *Dagfinn Dahl* (Oslo): Nar jeg har bedt om ordet i anledning av direktør Christensens interessante foredrag, så er det ikke fordi jeg mener i løpet av 15 minutter å kunne bringe noe nevneverdig *teoretisk* bidrag til spørsmålets løsning. Som en mann der i 20 år daglig har beskjeftiget sig med ansvarsforsikring og skadeserstatning i *praksis*, anser jeg det imidlertid for faglig plikt å redegjøre for hvorfor jeg på enkelte punkter er uenig med innlederen.

Direktør Christensen bestrider at erstatningsreglene i almindelighet virker preventivt. Av Nordens juridiske forfattere er det *meget få* som er enig med ham heri; men derfor kan det jo godt hende at han har rett. Noen overbevisende argumentasjon synes jeg dog ikke han har ført for sitt standpunkt. Logisk bevis lår sig vel forresten ikke føre på dette punkt, hvilken opfatning man enn har. Den enkeltes erfaring i livet vil sikkerlig her binde resonnementet. For mitt eget vedkommende ma jeg innrømme at for hvert år som går, blir jeg mere og mere overbevist om at hvis man tar erstatningsplikten vekk, vil gjennomsnittsborgerens trang til å handle aktsomt bli redusert, fordi han ikke lenger har den samme økonomiske interesse av å undlate å skade andres rettsgoder. Dette er kanskje en smule kynisk tale; men når man i stillings medfør stiller med følgene av folks skadevoldende handlinger, blir ens mistillid til medmenneskers aktsomhet med årene ikke *mindre*, men *mildere*, fordi man erfarer at den enkelte ikke er stort verre enn de fleste andre.

Huseieren sparer på utgiftene til å holde sitt hus i orden. Om litt av gesimsen faller ned i hodet på en forbipasserende, får det ingen økonomiske følger. Det «søkkende rike forsikringsselskap» betaler. Han dreper jo ikke folk med hensikt. Gesimsen kan bli hengende ennu i 100 år. — *Kjøbmannen* tar

det ikke så nøie når han ansetter syklende visergutter. En gutt som kjører fort, rekker flere kunder på én dag enn en som kjører hensynsfullt. For en liten årlig premie kan han få forsikret sig mot de økonomiske følger av at gutten kjører folk overende. — *Kommunen* undlater å modernisere sitt kloakknnett. Skulde det mot formodning komme et så voldsomt regnskyll at vann trenger ned i kjellerne, fordi kloakken ikke kan opta det, betaler selskapet skaden, om nødvendig pr. kulanse. Jeg kunde fortsette lenge med slike eksempler.

I denne forbindelse vil jeg gjerne nevne et tall fra en annen branche. *Norges Brandkasse* har regnet ut at i tre-årsperioden 1929—31 skyldtes 71,6 pct. av de inntrufne brander blandt dens forsikringstagere følgende årsaker: Påsettelse, *grov* uaktsomhet eller årsaker som hadde vært *lett* å undgå. Bare 28,4 pct. av brandenes antall, eller litt over fjerdeparten, skyldtes andre eller ukjente årsaker. Det kan vel neppe bestrides at dette hadde sett anderledes ut hvis de forsikrede helt eller delvis måtte ha dekket sine skader selv.

Men *straffeloven*, henger ikke den som et Damokles-sverd over den uaktsommes hode? Står der igrunnen for andre enn forbrytere noen større skrekk av strafferettspleien nu tildags? Et lite mulktforelegg kan man jo alltid vedta hvis det går galt. Skulde saken mot formodning komme for domstolene, er der god chance for å bli frifunnet, hvis man engagerer en ansett advokat. Særlig hvis skadelidte har fått full erstatning av selskapet, kan tiltalte gjøre sig godt håp om å bli ansett på mildeste måte. Man er human for tiden, folkets dommere neppe minst. Nektes kan det selvsagt ikke at straffetruslen danner noen beskyttelse mot de sværeste grader av uaktsomhet. Men, såvidt jeg kan forstå, er det ikke disse som særlig truer samfundets almindelige «aktsomhetsnivå». Det er ikke den enkelte *grove*, men de mange *små* forseelser mot medborgeres interesser som bevirker at man bør begrense adgangen til å dekke sig ved ansvarsforsikring. Straffelovens nett av store og tøielige masker fanger nok ofte inn det asociale uhyre, men yter liten beskyttelse mot de tette stimer av dagliglivets slendrian og hensynsløshet som fører ødeleggelse med sig.

Direktør Christensen innrømmer at erstatningsreglene i

cisse tilfeller har preventiv virkning, således ved kontraktmessige hvervs utførelse på behørig måte. Jeg ser ingen grunn hvorfor denne gruppe skal skilles ut. Innlederen mener at selvforsikringsandel eller franchise, som vi i almindelighet kaller det her i Norge, er nødvendig i *formuesskadeforsikring*, d. v. s. forsikring for sakførere, embedsmenn, banker, revisorer o. s. v. mot det ansvar de kan komme op i på grunn av skade — ikke på tredjemanns *person* eller *ting* (som ved *almindelig* ansvarsforsikring), men på hans *formue* i det hele tatt. Preventive hensyn tilsier neppe å sondre mellom en sakfører, hvis fullmektig glemmer å tinglyse et skjøte, et hospital, hvis overlæge glemmer en tampon i patientens mave, og et rederi, hvis matros glemmer å stenge en luke så en passager faller ned i lasterummet og skades. Alle disse tre skader skjer under utførelse av hvad innlederen kaller: kontraktmessige hverv. I det første tilfelle faller skaden inn under en formuesskadepolise, hvor høi franchise i almindelighet anvendes her i Norden. I de to siste tilfeller er skaden voldt på *person*, da er franchisen oftest minimal eller helt sløifet. Selvforsikringsandelens *størrelse* bør muligens være forskjellig i de nevnte tilfeller, men der er ingen foranledning til å utelukke den helt i enkelte av dem.

Lov om forsikringsavtaler § 18 har en deklatorisk regel om at ansvarsassuradøren svarer selv om der er utvist grov uaktsomhet. Dette stemmer med festnet praksis her tillands. Slik bør det også være. Som oftest blir selskapets dekningsplikt ikke aktuell før det lykkes skadelidte å bevise at forsikrede, eller den som handler på hans vegne, har utvist uaktsomhet. Culparegelen sitter jo ennu i høisetet. For mig står det derfor som nokså meningsløst om selskapet skulde slippe å dekke hvis skadelidte kan føre et kvalifisert bevis for skadevolderens skyld, bevis for at han har utvist grov uaktsomhet. Skadelidte vilde da falle mellom 2 stoler. Det blev like galt å bevise for meget som å bevise for lite.

Man må være enig med innlederen i at grensen mellom grov og almindelig uaktsomhet er meget flytende. I vår automobillov har vi den eiendommelige bestemmelse at bileieren skal erstatte all skade på tredjemann, med mindre denne har utvist *grov* uaktsomhet. Det er ren hasard å forelegge dette spørs-

mal for domstolene, selv for oss som burde kjenne spillers regler.

Nu innrømmer direktør Christensen at erstatningsplikten har preventiv virkning når det gjelder å forhindre grov uaktsomhet. Til tross for at der ingen grense er mellom de forskjellige grader av uaktsomhet, mener han at ansvarsassurandøren helt eller delvis burde ha regress mot den forsikringstager som *grovt* uaktsomt har forsett sig. Såvidt jeg forstår, anser han dog en sådan regressregel for å være vanskelig å gjennomføre i praksis, når det dreier sig om *frivillig* ansvarsforsikring. I dette siste punkt har han visselig rett. De såkalte forretningsmessige hensyn vilde gjøre regressen illusorisk. Overfor en *stor* kunde som har mange poliser løpende i selskapet, kvier man sig for å gå på. Den *lille* kunde nytter det som bekjent nu tildags ikke å saksøke i det hele tatt. Hvis det, tross legmannselementet i våre domstoler, skulde lykkes å få dom for refusjon, har han som oftest ingen ting å betale med. Jeg vilde også nødig sitte i det forsikringsselskap som kledde en mann naken til skjorten.

Ved den *tvungne* ansvarsforsikring for motorvogner kan nok forholdene stille sig noe anderledes. Her kan jo myndighetene skape sig en adgang til å gripe regulerende inn, og selskapene kan stille sig i skyggen bak dem. Den innvending kan imidlertid gjøres mot det danske system, at det rent prisipielt er uriktig å tvinge et selskap til prosess med sine egne forsikringstager, selv om de har utvist grov uaktsomhet. Det skaper lett en atmosfære av motvilje som i høi grad er egnet til å skade selskapenes anseelse hos publikum.

Vi nordmenn har en særlig grunn til — tross alle preven sjonshensyn — å forkaste enhver sondring mellom culpa lata og culpa levis. Norsk ansvarsforsikring omfatter aldri opreisning (svie og smerte, sveda och värk). Krav på opreisning for skade av ikke økonomisk art kan her tillands kun pålegges den personlig skyldige, og bare når den skyldige har forsyndet sig forsettlig eller grovt uaktsomt. Denne plikt til ved personskader å utrede opreisning kan man ikke få dekket i noe norsk selskap, like så litt som man kan få dekket sin plikt til å betale straffebøter. Når selskapet har utjevnet den *økonomiske* skade,

står det skadelidte fritt for å saksøke skadevolderen til å erstatte den immaterielle. På en klar og enkel måte, nten kunstige foranstaltninger, undgår derfor norsk ansvarsforsikring på et begrenset, men viktig område å kollidere nevneverdig med erstatningspliktes preventive formål.

Jeg kan tenke mig at man engang i fremtiden også i almindelig sakforsikring kommer til å opgi sondringen mellom grov og almindelig uaktsomhet (jeg tenker her selvsagt ikke på erstatningens utmåling). Avtalelovens § 18 betegner et skritt i den riktige retning. Men for å bevare samfundets verdier blir det kanskje nødvendig å vekke til live C. V.'s gamle regel om at skipperen skal beholde en del av risikoen på sin «egen fare og eventyr».

Hvis man som jeg er av den opfatning at erstatningsplikten *rent generelt* virker preventivt, at enhver sontring mellom de forskjellige grader av uaktsomhet bør forkastes på ansvarsforsikringens område, at der ingen grunn er til å stille uaktsomhet utvist under kontraktsmessige hvervs utførelse helt anderledes enn annen skadevoldende virksomhet, at regress mot forsikringstageren ikke under noen omstendighet bør skje — da melder franchisespørsmålet sig med krav på løsning. Hvorledes skal det gjennomføres? Her er ikke stedet til å gå nærmere inn på *hvor store* franchisene bør være. De må ikke være sa høie at de nevneverdig svekker forsikringstagerens interesse av å være dekket og betar ham hans glede av ved ansvarsloven å kunne skaffe den mann han volder skade en gentil erstatning. På den annen side bør den forsikrede tvinges til å delta i skaden med en såpass stor del at erstatningspliktes preventive funksjon ikke vesentlig svekkes.

Mot min opfatning kan gjøres gjeldende, at hvis man innfører franchisen i all ansvarsforsikring, vil skadelidte mangan gang ikke få full erstatning, fordi den forsikrede ikke kan betale sin andel av skaden. Dette er dog en innvending av liten vekt. Hadde skadevolderen ikke vært ansvarsforsikret, hadde skadelidte kanskje ingen erstatning fått. Også i den tvungne ansvarsforsikring for motorvogner bør passende franchiser anvendes. Ved å gi skadelidte en legal panterett i bilen for eierens selvforsikringssum, kan hans interesser i almindelighet

tilgodesees. Jeg foreslo for noen år siden en lignende ordning for den statsråd hvorunder slike spørsmål hører. Han svarte mig ganske karakteristisk: Selskapene skal ikke slippe å betale en eneste krone.

Jeg anser ansvarsforsikring for å være av den største betydning for samfundet og for den enkelte. Desto mere vilde det glede mig om man ved å innføre almene og effektive franchiser kunde heve branchen sa høit at den ikke lenger kunde være gjenstand for berettiget kritikk. Forhåpentlig vil vel Forsikringsrådet engang bli forlenet med så stor myndighet at det kan ta affære her til lands.

Professor, Dr. juris *Henry Ussing* (København): Hr. Formand, mine Herrer! Jeg har ikke forberedt mig paa at tage Ordet i Dag, jeg er væsentlig kommet herhen for at blive belært af Praktikerne, og jeg er for saa vidt enig med Indlederen, som jeg mener, at Spørgsmaalet om Erstatningsreglernes præventive Virkning har de forskellige Praktikere betydelig større Evne til at dømme om end den mere teoretisk uddannede Mand. Nu har jo imidlertid det, vi foreløbig har hørt, ikke givet os noget særlig godt Grundlag for at faa en fastere Overbevisning end hidtil, da Meningerne har været saa stærkt afvigende, og derfor føler jeg ikke synderlig Trang til at føje noget til, hvad der er blevet sagt, men jeg kan sige, at jeg har mest Sympati for det Standpunkt, som den sidste ærede Taler har stillet sig paa. Jeg vilde dog maaske selv være tilbøjelig til at være mindre vidtgaaende i Retning af at tillægge den almindelige Erstatningsregel præventiv Virkning end han.

Naar jeg har taget Ordet, er det, fordi der er et enkelt Punkt, hvor jeg gerne vilde uddybe den sidste Talers Udtalelser og berigtige noget af en Misforstaaelse, som jeg syntes laa i Indlederens Bemærkninger. Naar vi — i alt Fald jeg og vistnok de fleste, som i den nyeste Tid har skrevet om disse Spørgsmaal — tillægger Erstatningsreglen præventiv Virkning, tænker vi ikke alene, og jeg kan sige for mit Vedkommende ikke engang væsentligst paa, at den i det enkelte Tilfælde afgiver Motiv til at undlade en vis Handlemaade, eller til at foretage visse Handlinger, men vi tænker paa, at Erstatningsreglen i Forbin-

delse med Straffereglerne og hele Retsordenen — maaske ogsaa Moralen — er et bærende Grundlag for den almindelige Indstilling i Samfundet. Saa længe den almindelige Erstatningsregel paalægger Ansvar og suppleres med Strafferegler, er der Haab om, at der findes en saadan almindelig Indstilling i Samfundet, at vi alle opdrages til at vise Agtpaagivenhed, og saa spiller det for de fleste ikke megen Rolle, om de i den skadevoldende Handlings Øjeblik tænker paa, hvorvidt de kan ifalde Ansvar. Det er den almindelige Indstilling, som bliver afgørende. Denne Side af Præventionen har Indlederen tilsyneladende overset. At Erstatningstruslen desuden i mange Enkelttilfælde virker motiverende, tror jeg almindelig Erfaring viser, og heri mener jeg, den sidste Taler har Ret. Vi har i Danmark gjort den Erfaring, at vor nyere Praksis, som i vidt Omfang paalægger Ansvar for Fald paa Gaden paa Grund af glatte Fortove o. s. v., har bevirket forandret Adfærd, saa at det nu er blevet Skik at gøre Ting, som man ikke gjorde før, for at formindske Faren, og det er Erstatningsreglen, der har ført til denne ændrede Indstilling. Og saaledes kan man nævne mange andre Forhold. Men for almindelige borgerlige Mennesker, der maaske ikke har væsentlig Formue, bør man efter min Mening ikke tillægge Præventionen i det enkelte Tilfælde stor Vægt; det er den generelle Indstilling, der er Hovedsagen her. I mere specielle Forhold, f. Eks. for Folk, der har med farlig Virksomhed at gøre, eller som administrerer Formuegenstande som fast Ejendom, eller for større Institutioner som Kommuner eller lignende, kan den mere konkrete Prævention derimod komme frem, først og fremmest paa den Maade, at man finder paa almindelige Indretninger, som tjener til at formindske Risikoen, og søger at gennemføre dem.

Hvad angaar de gældende danske Regler, er jeg nærmest tilbøjelig til at være enig med Indlederen i den Kritik, som blev fremsat af den danske Motorlovs Regel om ubetinget Regres i Tilfælde af grov Uagtsomhed; jeg har selv været inde paa den samme Tanke som Indlederen, at man vist maa over til et lignende Princip som det, vi har i Forsikringsaftalelovens Regler om egen Skyld.

Iøvrigt har det som sagt ikke været min Mening at yde noget

Bidrag til Diskussionen, det var nærmest en Berigtigelse af den almindelige Opfattelse af Præventionshensynet, jeg ønskede at give.

Højesteretssagfører *N. H. Bache* (København): Da den sidste ærede Taler efterlyste Praktikere, vil jeg tillade mig som trediveårig Praktiker at bekræfte Indlederens Erfaringer. Da vi i 1903 drøftede Spørgsmaalet om Indførelse af Ansvarsforsikring i Danmark, behandlede vi selvfølgelig ogsaa det Spørgsmaal, om en saadan Ansvarsforsikrings Indførelse ikke vilde medføre en almindelig Sænkning af Agtsomhedsniveauet i Samfundet, men vi tilsidesatte denne Betragtning. Det er ganske det samme, som man har fremført hver Gang, der er blevet indført en ny Forsikringsform. Da man indførte Brandforsikring, sagde man ogsaa, at saa vilde vel Folks Agtsomhed med Hensyn til Ild og Lys blive svækket, og da Ulykkesforsikringen indførtes, var der dem, der mente, at Folks Agtsomhed med Hensyn til eget og andres Legeme vilde blive svækket. Nej, vi kunde ikke tillægge dette Synspunkt nogen Betydning, og jeg maa bestemt hævde, at de *danske* Erfaringer i de 30 Aar, der er gaaet, bekræfter Rigtigheden af, at vi tilsidesatte disse Betæneligheder; det har ikke været os muligt at opdage nogen Sænkning af Agtsomhedsniveauet. Jeg vil netop sige, at naar Teorien i Danmark i den sidste Menneskealder har forlangt og faaet gennemført skærpet Erstatningslovgivning — og Hovedargumentet har været det, som den ærede Taler var inde paa, altsaa Erstatningspligtens præventive Betydning — saa viser Erfaringerne fra Ansvarsforsikringen, at dette Hovedargument har saare ringe praktisk Betydning. Det er naturligvis umuligt at føre egenligt Bevis for et negativt Faktum som dette, at Ansvarsniveauet ikke er sænket, men jeg skal dog tillade mig at fremføre et enkelt praktisk og meget vigtigt Tilfælde, det er Forsikringen for Bykommuners Ansvar. Jeg maa her sige, at jeg egentlig talt selv har været betænkelig og opkastet det Spørgsmaal, om ikke en saadan Forsikring skulde svække de ledendes Agtpaagivenhed — jeg skal indskyde, at vistnok samtlige danske Bykommuner nu har tegnet en saadan Ansvarsforsikring — men det har ikke været mig

muligt at opdage nogen saadan Svækkelse. Hver Gang der indtræder en Ansvarsskade for en Kommune, stiller Embedsmændene og Styret sig fuldstændig loyalt til Sagen, er meget ivrige for at paavise, at der ikke foreligger Fejl fra deres Side. Jeg skal tage et praktisk Eksempel indenfor denne Gruppe. Efter dansk Lovgivning er Bykommunerne pligtige til i glat Føre at bestrø de offentlige Veje. Nu kunde det teoretisk tænkes, eftersom denne Pligt medfører en væsentlig Omkostning for en mindre Kommune, at Kommunen ræsonnerede som saa: Ja, naar vi nu har tegnet Ansvarsforsikring, kan det jo i og for sig være os ligegyldigt, om saa og saa mange Mennesker falder og brækker Benene, Forsikringsselskabet skal jo betale, saa lad os hellere stryge den Udgift. Men der er ikke Spor af Tendens i den Retning. Jeg kan bekræfte, at Kommunerne netop er meget ubehagelig berørte, hver Gang et saadant Tilfælde foreligger, og hvorfor er de det? Ja, for det første fordi de paagældende Embedsmænd er bange for deres Stilling og deres Avancement, hvis der indtræder for mange af den Slags Tilfælde, og dernæst: hvorfor passer de ledende i Styret paa? Ja, det ved vi allesammen, det er, fordi der normalt er en Opposition indenfor Styret og Pressen, og denne Opposition benytter enhver Anledning til at sige, naar de kan: Hvad er det for en sløj Styrelse, vi har?

Jeg skal altsaa konkludere i, at Ansvarsforsikringen ikke har medført nogen Sænkning af Agtsomhedsniveauet.

Professor, Dr. juris *Henry Ussing*: Der var et Punkt, jeg glemte før, men som den sidste ærede Taler giver mig Anledning til at vende tilbage til. Det er fuldkommen uberettiget at paaberaabe sig den almindelige Regel om, at Skadeforsikring gælder trods udvist simpel Uagtsomhed, som Bevis for, at det ikke forøger Faren; jeg tror, Høiesterettsadvokat Dagfinn Dahl godtgjorde, at Uagtsomhed — d. v. s. egen Skyld hos den skadelidende — er langt almindeligere, hvor der foreligger Forsikring, end hvor der ikke foreligger Forsikring, og allerede derfor tror jeg heller ikke, man fra Reglerne om egen Skyld kan drage nogen som helst Slutning til, at der ikke vil indtræde Svækkelse af Agtsomhedsniveauet, naar der tegnes Ansvars-

forsikring. Hvad de Tilfælde angaar, som ogsaa jeg var inde paa, Kommuners Ansvar og lignende, tror jeg ikke, man kan bestride, at Udgangspunktet er den Praksis, som dømte Kommunerne. Den er Grundlaget for, at der har dannet sig en offentlig Mening, som man frygter, saa at man trods Ansvarsforsikringen vedbliver med at træffe de Foranstaltninger, man er kommet ind paa. Iøvrigt synes jeg, at den sidste Taler kom lidt langt ud i, hvad han sagde om Bestrøning af Gaderne. Jeg vilde se det Forsikringsselskab, som fandt sig i, at man ligefrem indstillede Bestrøningen, og som alligevel tog Forsikringen paa de samme Vilkaar i Aarevis.

Direktør *Knud Christensen*: Ærede Forsamling! Højesteretsadvokat Dahl argumenterede mod mit Hovedsynspunkt ved at nævne en Række Eksempler, men jeg haaber, det staar Forsamlingen klart, at jeg i mit første Indlæg stærkt gik imod Betydningen af saadanne Eksempler, som i Virkeligheden intet viser. Selvfølgelig kan man opregne Mængder af Tilfælde, hvor det er klart, at den handlende har handlet højst dadelværdigt, men Problemet er ikke, hvad der kan stilles op af Eksempler, men hvorledes de Tusinder af faktisk forekommende Skader opstaar. Spørgsmaalet er med andre Ord, om Højesteretsadvokatens Eksempler er *typiske*, og jeg maa svare, at de er *ikke* typiske.

Jeg maa naturligvis give Professor Ussing ganske Ret i, at det er kedeligt, at vi er to Praktikere, der ser saa højst forskelligt paa, hvad vi har lært af vore Erfaringer, men jeg kan som sagt ikke bøje mig for Dagfin Dahls efter min Mening ekstreme Eksempler.

Professor Ussing fandt, at Højesteretsadvokat Dahl paa overbevisende Maade havde talt om de Skader indenfor den almindelige Skadesforsikring, der forvoldes ved simpel Uagtsomhed. Det er muligt, jeg ikke har forstaaet Højesteretsadvokaten rigtigt, men hvis det er Eksemplet med Norges Brandkasse, Professoren tænker paa, maa jeg sige, at det kan jeg ikke bøje mig for. De uagtsomme Skaders Forekomst er forskellig i de forskellige Brancher, og da netop Bygningsbrandforsikringen paa Landet er en Branche, hvor den simple Uagtsomhed særlig ofte

forekommer, og Norges Brandkasse har baade Byejeendomme og Landejendomme, saa er det at tage Norges Brandkasses Resultater frem som Eksempel ikke heldigt. Dette Argument for, hvorledes man skal se paa den simple Uagtsomhed i Ansvarsforsikring, kan i hvert Fald ikke bruges.

Højesteretsadvokat Dahl nævnte 3 Eksempler: Matrosen, Sagføreren og Hospitalet. Jeg mente, jeg paa overbevisende Maade havde vist, at der her var Forskjel. Matrosen handler under ganske almindelige Forhold og uden den Opfordring til særlig Anspændelse, som Sagføreren eller Lægen har, fordi Sagføreren og Lægens Hverv er forbundet med Fare af en helt anden Beskaffenhed end den, som Matrosens Arbejde er forbundet med.

Jeg har noteret, at Højesteretsadvokat Dahl talte om den flydende Grænse mellem simpel og grov Uagtsomhed, og at han af Hensyn til denne flydende Grænse vilde lade Ansvarsforsikringen dække for grov Uagtsomhed. Vi er enige i Resultatet, men min Stilling er mere bestemt af praktiske Hensyn. Jeg pointerede imidlertid i mit Indlæg, at jeg ønsker en Præcisering af Begrebet grov Uagtsomhed, og naar vi har faaet et brugbart Begreb, skulde der vel være Mulighed for at knytte nogle Retsvirkninger til det. Vi tør ikke i Øjeblikket, fordi Begrebet er alt for udflydende. Men det kan dog ikke være nogens Mening, at en Forsikring skulde dække saadan noget som Skader, der sker under og som Følge af Beruselse. Det vil man dog ikke gøre i almindelig Skadesforsikring, og hvorfor skulde man saa gøre det i Ansvarsforsikringen? Den Slags Skader maa udskilles.

Jeg forstaar paa Professor Ussings Indlæg, at jeg maa have været uheldig i Valget af mine Udtryk, da jeg talte om den herskende Opfattelse af Præventionsteorien, men da jeg talte om Sagføreransvar, nævnte jeg dog, at naar fornøden Agtpaaagivenhed svigtede, kunde dette bl. a. ligge i, at den paa-gældende ikke sørgede for at ansætte fornøden Medhjælp og ikke havde fornøden Uddannelse, og i hvert Fald dette er et Udtryk for, at jeg er klar over, at det lige saa meget er den almindelige Indstilling som det enkelte Tilfælde, der tænkes paa.

SEKSJON II.

Under ledelse av Nationalbankdirektør F. Schrøder behandlet man emnet:

DEN STRAFFERETTLIGE BEHANDLING
AV FOSTERFORDRIVELSE

Innlederen, statsråd *Karl Schlyter* (Stockholm):

Den norske medicinaldirektøren N. Heitmann inleder ett nyligen avgivet offisielt yttrande i fosterfördrivningsfrågan med följande ord:

«Hovedargumentet for nødvendigheten av å forandre straffelovens bestemmelser om abortus provocatus ligger i at de nuværende tilstande er helt uholdbare. Om dette er der blandt vårt lands læger og andre meningsberettigede en så absolutt enighet at jeg finner det overflødig å gå nærmere inn på spørsmålet.»

Jag är icke säker på att det är lika överflödigt att i en samling jurister något belysa hur ohållbart det nuvarande tillståndet är, som det skulle varit inför läkare.

I Sverige har nyligen verkställts ingående statistiska undersökningar angående frekvensen av abortfall på sjukhusen, hos enskilda läkare och hos barnmorskor. Med något olika omfattning har statistiken avsett åren 1922, 1926 och 1930. Den har bearbetats av docenten John Naeslund och byråchefen K. A. Edin. Det kan ur statistiken inhämtas att s:a 15 299 aborter behandlats på sjukvårdsanstalter under nämnda tre år. Därav hade 359 framkallats på medicinska indikationer. 502 erkändes av vederbörande vara kriminella. Bland dessa dogo 38 kvinnor eller 7,6 procent. Av de återstående aborterna voro 3 182 febrande, därav 121 eller 3,8 procent med dödlig utgång.

Hela antalet till den statistiska undersökningen rapporterade aborter under år 1930 uppgick till 10 445. Antalet levande födda var samma år 95 407. För hela riket kommo alltså 10,9 aborter på 100 födda. För Stockholmsområdet ensamt var proportions-talet 25,8 eller, om man tar gifta och ogifta för sig, 33,8 för de ogifta och 15,8 för de gifta.

Edin utgår ifrån att åtskilliga provocerade aborter inträffat utöver de rapporterade och håller ej för otroligt att det verkliga antalet provocerade aborter för hela Sverige är åtskilligt större än 10 000, men anser för säkert att det icke överstiger 20 000. Han tror att i Stockholmsområdet förekommer minst 30 aborter på 100 barnsborder. För Tyskland har man beräknat 33 per 100; för staden Wien 32.

Liknande statistiska beräkningar hava gjorts för Danmark och Norge.

Bara inom våra små nordiska länder se vi sålunda årligen olyckliga kvinnor i tusenden och åter tusenden uppsöka kvacksalvare eller försöka hjälpa sig själva med fosterfördrivningsredskap av olika slag, då de på grund av gällande strafflagars bestämmelser om straff för fosterfördrivning icke öppet kunna vända sig till kompetenta läkare för att få sitt havandeskap avbrutet. Sargade av mordverktygen få de därefter söka hjälp på sjukhus, där de årligen i hundratal skördas av döden.

För läkarna som dagligen se detta elände under sina ögon ställer sig frågan: vad kan göras för att rädda dessa olyckliga ur kvacksalvarnas händer? Och juristerna ha anledning fråga sig, om lagstiftaren verkligen förfar rätt, när han utan någon åtskillnad mellan fallen straffbelägger varje avbrytande av havandeskap — jag bortser från de rent medicinska indikationerna — och därigenom undandrager även de verkligt nödställda kvinnorna den sakkunniga hjälp som enligt en utbredd läkaropinion och en mycket allmän kvinnoopinion borde stå dem till buds. Det är denna fråga vi i dag skulle göra till föremål för vår överläggning.

1.

Alla veta att lagen ansetts icke lägga hinder i vägen för läkare att på rent *medicinska skäl* avbryta ett havandeskap vilket skulle äventyra vad som ju i regel måste anses vara viktigare än ett eventuellt barns tillkomst, nämligen moderns liv och hälsa. Det förekommer endast i ett fåtal lagar eller lagförslag att denna klara intressekollision inskrivits i lagen. Det har sina äventyrligheter att i lagform begränsa läkarvetenskapens frihet. En indikation, som ur medicinsk syn-

punkt bara för ett decennium sedan ansågs fullgod för framkallande av abort, kan på grund av den medicinska forskningens framsteg numera hava förlorat sitt berättigande och tvärtom. Däremot förekommer det emellanåt — såsom i Norge och Danmark, men icke i Sverige och Finland — att i administrativ väg allmänt hållna anvisningar lämnats läkarna angående gränserna för deras rätt att på medicinska skäl framkalla abort.

Otvivelaktigt är det ett önskemål att — såsom förhållandet också redan är i Danmark och Norge — alla på medicinska skäl framkallade aborter bliva rapporterade till den centrala medicinska myndigheten för kontroll. Särskilt om en utvidgning av möjligheten att framkalla abort till andra fall än medicinska lagfästes och dessa abortfall underkastas stränga kontrollbestämmelser till förekommande av missbruk, är det angeläget att genom en kontroll även av de medicinska fallen — vilken emellertid torde kunna begränsas till den antydda rapportskyldigheten — vaka över att icke gränsfall som rätteligen bort vara underkastade de skärpta kontrollföreskrifterna undandragas dessa genom att betecknas som rent medicinska fall.

Önskemålet om denna rapportskyldighet finnes uttalad i den första tesen, som samtidigt fastslår att avbrytandet av havandeskap på medicinska indikationer hädanefter som hittills lämnas utan legal reglering. Samtliga följande teser avse alltså havandeskaps avbrytande på andra än medicinska skäl.

På grund av tidens begränsning förbigår jag i detta sammanhang frågan, om kvinnan över huvud skall behöva åberopa några skäl för sin önskan att befria sig från ett icke önskat foster, ehuru jag vet att den åskådning som förnekar detta har företrädare även i våra länder.

Jag övergår alltså till behandlingen av tes 2.

2 a).

Det torde råda tämligen stor enighet om att de skäl vilka sammanfattats under a) och b) med beteckningarna *etiska* och *eugeniska* böra föranleda rätt till havandeskaps avbrytande. De torde icke heller tarva någon mera ingående motivering.

Att en kvinna som blivit havande genom våldtäkt, kanske av en brottsling av grovt kriminell och degenererad typ, skulle vara tvungen låta fostret komma till mognad och ikläda sig moderskapets förpliktelser till en på detta sätt tillkommen individ är så orimligt, att det enligt min tanke redan utan uttryckligt lagbud måste anses föreligga en på stark intressekollision grundad straffrihet, om ett dylikt havandeskap avbrytes. Detta är emellertid icke den härskande läran.

Även i fråga om blodskam, t. ex. mellan far och dotter eller mellan syskon, är det så anstötligt att ett genom dylikt brott tillkommet foster skulle få utvecklas och framfödas, att en rätt till havandeskapets avbrytande framstår ur rent etiska synpunkter påkallad. Det måste ju för ett barn fött i blodskam vara ett fruktansvärt öde att genom hela livet tyngas av medvetandet om sin härstamning.

Straffbart som brott mot könssedligheten eller könsfriheten är också samlag i ett flertal andra fall: samlag med sinnesslö eller sinnessjuk eller med kvinna som befinner sig i sådant tillstånd att hon är ur stånd att motsätta sig gärningen eller förstå dess betydelse. Även här bör tydligen öppnas laglig möjlighet att få havandeskapet avbrutet.

I fråga om avbrytande av havandeskap när kvinnan är mycket ung, har jag, i anslutning till den svenska strafflagens bestämmelse om åldersgränsen vid otukt med minderårig, föreslagit att avbrytande skulle få äga rum när kvinnan vid det hävdande samlaget varit under 15 år. I Norge, där otukt med minderårig straffas upp till 16 år, synes denna gräns vara naturligare. Mest rationellt vore kanske att överlåta åt läkarne att i det individuella fallet med hänsyn till den minderårigas utvecklingsgrad bedöma huruvida havandeskapet skall få avbrytas eller ej.

Bestämmelsen om aborträtt på etiska skäl synes böra erhålla en så allmän avfattning att avbrytande får ske av varje havandeskap som är följden av ett samlag vilket ägt rum under sådana förhållanden att det får anses hava inneburit en kränkning av kvinnans könsfrihet. Såsom exempel utöver de förut anförda kan nämnas det fall att samlaget kommit till stånd därigenom att mannen missbrukat en på ålder och erfarenhet

beroende överlägsenhet över en minderårig kvinna eller därigenom att mannen gjort sig skyldig till grovt missbruk av kvinnans beroende av honom i tjänsteavseende eller ekonomiskt. Jag har med avsikt i slutorden under 2 a) använt uttrycket «inneburit en *kränkning* av kvinnans könsfrihet» i stället för ett *brott* mot kvinnans könsfrihet för att icke knyta aborträtten vid viss strafflags kanske föråldrade sedlighetskapitel. De båda exempel jag just anförde innebära sålunda kränkningar av könsfriheten som icke äro kriminaliserade efter svenska strafflagen, medan de äro beaktade i den danska.

Någon anledning att i fråga om de etiska indikationerna uppställa krav på att genom rättsligt förfarande skall vara fastställt att ett brott av ifrågavarande art förelegat torde ej förefinnas. Att å andra sidan aborten icke får företagas utan att den prövande instansen är till fullo övertygad om indikationens förhandenvaro och har grundade skäl härtill, är uppenbart.

2 b).

De *eugeniska* skälen i tesen 2 b) ansluta sig nära till motsvarande eugeniska indikationer i de nya norska och svenska lagarna av innevarande år om sterilisering, såvitt angår personer som lida av sinnessjukdom eller sinnesslöhet. I den punkt där en olikhet råder mellan den norska och den svenska lagen — enligt den förra utgör även fara för överförande av en svårare kroppslig sjukdom steriliseringsskäl — har jag följt den norska lagen.

I den norska läkardiskussionen om abortskälen har från olika håll framhållits önskvärdheten av att vid förhandenvaron av vissa av dessa skäl det även undersökes huruvida skäl till sterilisering antingen av kvinnan eller av fadern föreligger och, om så är fallet, steriliseringsföretagande uppställas som villkor för aborten. I näst sista stycket av punkt 2 har jag förordat undersökning om lämpligheten av sterilisering blott när fråga är om havandeskaps avbrytande på eugeniska skäl. Det torde emellertid kunna anföras exempel på abortfall även på andra indikationer än de eugeniska som lämpligen böra kombineras med sterilisering, varför principen vid utformning i lagtext bör erhålla en något allmännare avfattning.

2 c).

De få rader som i andra tesen under c) definiera de *sociala* skälen utgöra hela det nu föreliggande överläggningsämnets kärnpunkt. Det är om de sociala indikationernas bärkraft stridens vågor sedan årtionden gått höga i ett stort antal kulturländer. Framför allt efter världskriget har frågan på många håll blivit i hög grad brännande. Det är den oerhörda omfattning de kriminella aborterna mångenstädes tagit, som aktualiserat frågan huruvida icke aborterna till skydd för kvinnornas liv och hälsa borde legaliseras när bärande sociala skäl kunna åberopas.

Ingen meningsskiljaktighet lär kunna råda därom, att icke det samhällsöndra varom här är fråga i första hand bör motarbetas därigenom att samhället inriktar sig på att söka undanröja de sociala missförhållanden av olika slag som utgöra bakgrunden för aborttrafiken, framför allt genom en förbättrad moderskapshjälp. De flesta torde också anse av vikt att upplysning sprides i sexuella frågor, däribland särskilt om de antikonceptionella medlens stora företräden framför fosterfördrivning såsom ett sätt att begränsa barnantalet i de fattiga familjerna och över huvud såsom medel till födelsekontroll. Med all energi bör även upplysningen om de med fosterfördrivningen förenade farorna bedrivas. En mycket viktig uppgift i upplysningsarbetet och opinionsbildningen är också motarbetandet av föreställningen om den ogifta moderns mindervärdighet i jämförelse med den gifta. Det är den hårda förkastelsesdomen inom vissa samhällskretsar över de ogifta mödrarna som gör att så mången ung kvinna söker abortören för att undgå vanäran.

Även på lagstiftningens område kan en del göras till motverkande av de faktorer som framdriva aborterna. I Sverige ha vi först och främst att ändra den olycksaliga preventivlagen, som lägger hinder i vägen även för ett objektivt upplysningsarbete rörande antikonceptionella medel.

En åtgärd för aborternas bekämpande som påkallas redan av yttre anständighet och som icke torde vara alldeles betydelslös är också den att man på allvar ingriper mot försäljningen av och reklamen i tidningspress och skyltfönster för

sådana s.k. sjukvårdsartiklar som uteslutande finna användning vid framkallande av aborter. Åtminstone i Sverige har lagstiftningen ännu icke tillfredsställande sört för möjligheten att stoppa denna trafik.

Även om sålunda i första hand intet bör försummas som kan vara ägnat att undanröja de missförhållanden av olika slag som förklara den stora frekvensen av framkallade aborter, torde det för var och en stå klart att vi sent komma att uppnå ett sådant idealsamhälle, att icke till trots för alla välfärdsanordningar och all upplysning nödlägen av olika art måste komma att föreligga vilka kunna motivera abortframkallning såsom en sista nödfallsutväg. Och därmed äro vi inne på frågan, huru man skall finna någon lämplig avfattning i lag av de förutsättningar för rätt till havandeskapsavbrytande som sammanhånga med samhälleliga missförhållanden av olika slag eller som eljest äro motiverade av humanitära hänsyn. Dessa förutsättningar äro i punkt 2 c) betecknade som de sociala skälen.

I ett norskt uttalande i ämnet — det av mig nyss citerade från medicinaldirektören — har föreslagits att man, med förebild från den nya norska steriliseringslagen, skulle inskränka sig till att förklara att abortus provocatus får företagas på en kvinna som själv begär det, när hennes begäran har en «aktverdig» (respektabel) grund. Sedan skulle man då söka garantier för att prövningen av de åberopade skälens «aktningsvärdhet» bleve så vederhäftig som möjligt.

Även i Sverige har försök gjorts att utan någon särskild beskrivning i lagen av den sociala indikationen nå fram till en viss frihet för läkarna att pröva huruvida i det enskilda fallet sådana omständigheter förelåge att de kunde beteckna en fullgiltig anledning till havandeskapets avbrytande.

I allmänhet har man emellertid ansett behöfligt att närmare formulera även den sociala indikationen. Sålunda föreslog en norsk läkarkommitté 1930, att abort skulle få företagas på social indikation, när det befinnes att det i betraktande av den föreliggande ekonomiska situationen i förening med föräldrarnas och särskilt moderns hälsotillstånd icke är lämpligt att barnantalet vid en given tidpunkt ökas i ett hem.

I den kungl. resolution, där denna bestämmelse skulle intagas, var det också meningen att den ytterligare anvisning skulle lämnas, att som regel tillåtelse till havandeskaps avbrytande på social indikation blott skulle ges, när det i ett äktenskap fanns minst tre levande barn eller när kvinnan fött barn minst fem gånger.

I samma förslag upptogs en grupp indikationer som betecknades såsom humanitära och definierades med att tillkomsten av ett barn skulle vålla olycka för kvinnan själv, för hennes barn eller hennes närmaste släkt. Till denna grupp hänfördes som exempel en del av de fall jag betecknat såsom etisk indikation, men dessutom ogift kvinnas havandeskap.

Enligt min tanke är det olämpligt att i författningstext lämna en så utförlig beskrivning som här föreslås. Livet är så mångfaldigt och uppfinningsrikare än någon teori. Lärnar man beskrivning på en del fall som erfarenhetsmässigt kräva ingrepp av det slag varom här är fråga, och begränsar tillåtelsen att verkställa abort till dessa, kan man vara förvissad om att nya fall inträffa där omständigheterna äro lika ömmande men som icke falla under den antagna beskrivningen. I valet mellan de framkomna förslagen skulle jag därför avgjort föredraga den från norska steriliseringslagen hämtade formuleringen «aktningsvärda grunder». Jag har emellertid gjort ett försök att, sedan de skäl som i teserna betecknats som etiska och eugeniska utbrutits och beskrivits för sig, sammanfatta övriga enligt min mening godkännbara skäl i en definition, vilken å ena sidan tillräckligt tydligt preciserar vad man därmed åsyftar till förekommande av att omdömet om vad som är aktningsvärt blir alltför subjektivt, men å andra sidan är tillräckligt allmän och tänjbar för att kunna omfatta alla fall i vilka en omdömesgill prövande instans kan finna bärande skäl föreligga att bifalla en olycklig kvinnas framställning om havandeskapets avbrytande. Enligt den givna definitionen skulle havandeskap få avbrytas när *genom barnets tillkomst kvinnan skulle försättas i nöd eller eljest allvarlig fara uppstå för hennes välfärd.*

Med nöd menar jag i första hand svårt ekonomiskt nödläge, det nödläge vari den genom många barnsängar och hårt för-

sörjningsarbete utsläpade hustrun skulle råka genom ännu en barnsäng. Fallet kan stå på gränsen till medicinsk indikation, om hustruns hälsa skulle äventyras genom havandeskapets fullbordan.

Till de svåra nödlägena kan också komma att räknas den familjekatastrof som väntar när sjömannen kommer hem från en lång resa och finner sin hustru i grossess. Självfallet kan icke en allmän princip uppställas att varje frukt av otrohet i äktenskapet får avlägsnas genom läkares ingripande. De som ha att bedöma fallet få försöka samvetsgrant väga vilken olycka som är störst: fostrets bortskaffande eller kanske ödeläggelsen av två makars hela återstående liv som följd av ett tillfälligt s. k. felsteg.

Vidare finns det ogifta kvinnor i nöd, som möjligen skulle kunna klara ett barn rent ekonomiskt sett, men som skulle känna sig utstötta ur samhället eller ur familjen, om de framfödde ett barn utom äktenskap. Det har förekommit fall, där brutala föräldrar kastat sin egen dotter på gatan därför att hon råkat i grossess. Möjligen står endast prostitutionen henne åter, om hon icke får stanna i sitt hem. Icke sällan stegras den unga kvinnans själanöd ända därhän, att hon går från den läkare som vägrat henne sin hjälp direkt i sjön. Kan detta förutses, hava vi här återigen ett fall som står på gränsen till den medicinska indikationen och som i brist på en lagfäst social indikation enligt min mening bör behandlas som medicinsk, låt vara en s. k. utvidgad medicinsk indikation.

Jag kan icke acceptera som princip att varje ogift kvinna i grossess skall ha rätt att få havandeskapet avbrutet. Det kan hända att hennes välfärd icke alls äventyras genom barnets tillkomst. Att hon får det ekonomiskt besvärligt räcker inte. Samhället har redan vidtagit så många anordningar för moderskapsskydd, att nöden vanligen kan hållas från dörren. Men tag utom de exempel jag redan anfört på att en ogift moder blir utstött från sin omgivning, det fall att hon är sjuksköterska eller lärarinna. I dylika fall torde tillkomsten av ett barn ofta omöjliggöra för modern att fortsätta i det yrke hon tillhör. Det gäller då för de läkare, som eventuellt få till uppgift att pröva indikationen, att väga huruvida tvånget för

kvinnan att lämna sitt förra yrke träffar henne så hårt, att hon därigenom kan sägas bliva försatt i ett svårt nödläge eller att eljest en allvarlig fara för hennes välfärd kan anses därigenom uppstå. Jag skulle emellertid vilja fråga våra sjukhuschefer varför de icke vilja gå i spetsen vid kampen mot samhällshyckleriet genom att tillåta en sjuksköterska att ha ett eget barn.

Jag menar alltså, att man icke skall utan vidare böja sig i vördnad för en föräldrad opinion som hjärtlöst utlämnar den ogitta modern åt föraktet. Den konsulterade läkaren skall stå den unga kvinnan bi och söka övertyga henne om det riktiga i att sätta sig över världens dom. Han skall tala om för henne att det finns otaliga kvinnor som under havandeskapets första månader i det depressionstillstånd vari de då befinna sig önskat få havandeskapet avbrutet men om de lyckats övervinna denna frestelse fått en helt förändrad syn på saken längre fram när moderskänslorna vaknat och då tackat gud att de träffat rådgivare som förmått dem att avstå från sitt uppsåt. Läkaren skall tala om för förstföderskan, att abortoperationen ingalunda är riskfri, att om den genomföres utan annat men för kvinnan det dock förekommer att hon blir steril för sitt återstående liv, och att de kvinnor äro många som genom hela livet bittert fått ångra det dyra pris de sålunda fått betala för sitt havandeskaps avbrytande.

Jag skall icke plocka fram flera exempel på fall, i vilka tillkomsten av ett barn skulle försätta kvinnan i så svårt nödläge eller eljest medföra så allvarlig fara för hennes välfärd — jag skulle vilja säga för hennes eller familjens välfärd — att ett avbrytande av hennes havandeskap kan anses humanitärt eller socialt indicerat, hur man vill kalla det. De anförda exemplen kunna räcka såsom de viktigaste tyfallen för att belysa, att det vid sidan av tidigare berörda intressekollisioner av medicinsk, etisk och eugenisk art, som kunna göra att ett avbrytande av havandeskap icke framstår som rättsstridigt, även finns en grupp, av samhällsförhållandena skapade intressekollisioner av icke mindre vikt, vilka icke av lagstiftaren kunna lämnas obeaktade.

Det återstår att nämna några ord om andra tesens sista

stycke, enligt vilket avbrytande av havandeskap i regel endast får ske under dess *tre första månader*.

Reaktionen mot tanken att det skulle vara tillåtet att utplåna ett påbörjat människoliv är olika stark, beroende på fostrets utvecklingsgrad. Vi män ha svårt att göra någon egentlig moralisk skillnad i bedömandet av att någon dödar ett nyfött foster eller ett foster som börjat röra sig i moderlivet. Det skall oerhört starka skäl till — som regel gälla endast de medicinska — för att det skall kunna anses tillåtet att avliva ett så långt framskridet foster. Annorlunda ligger saken på det utvecklingsstadium då de s. k. tidiga aborterna förekomma, de första 12 veckorna av havandeskapet. Vid denna tid har det knappast ingått i kvinnans medvetande att det existerar något från hennes eget liv skilt foster. Hon vet att menstruationen upphört, att denna ofta återkommer utan någon åtgärd från hennes sida, och det måste vara en mycket nära liggande, naturlig föreställning hos henne, att om ett barn skulle komma i något avseende olägligt, hon bör ha rätt att vidtaga åtgärd för att åter få menstruationen i gång.

På grund av den sålunda allmänt rådande och fullt naturliga uppfattningen att ett ingrepp mot fostret under de första havandeskapsmånaderna är mindre betänkligt än senare, har i sista stycket av punkt 2 införts en bestämmelse om att avbrytande av havandeskapet ej får ske senare än under tredje månaden, med mindre särskilda skäl därtill äro.

Sin egentliga tillämpning har denna tanke på de sociala indikationerna. Men även i de övriga fallen bör det eftersträvas att få åtgärden verkställd så tidigt som möjligt. Såsom särskilt skäl till avbrotts företagande på en något senare tidpunkt bör emellertid godtagas indikationens särskilt allvarliga beskaffenhet. Till «särskilda skäl» måste också räknas, att framställningen blivit utan sökandens skuld fördröjd eller att de skäl som motivera havandeskapets avbrytande icke från början varit för handen, t. ex. om familjeförsörjaren i en fattig familj med många barn avlider när hustrun redan är i tredje månaden.

3.

Beträffande en *rättskapabel* kvinna får framställning om avbrytande av hennes havandeskap självfallet endast göras av henne själv. Beträffande en *icke rättskapabel* kvinna kan avbrytande av havandeskap ifrågakomma utan hennes samtycke.

Bestämmelserna under punkt 3 utgöra motsvarigheter till liknande bestämmelser i den svenska steriliseringslagen. Enligt den får sterilisering å gift person ej ske utan att hans make fått tillfälle att yttra sig. I stället för gift kvinnas man har i fråga om avbrytande av havandeskap i tredje stycket insatts det väntade barnets fader. Jag hoppas att kvinnorna icke skola anse det vara en alltför maskulin synpunkt att barnafadern, vare sig förbindelsen är bekräftad med vigsel eller ej, får ett ord med i laget. Om det gäller att bedöma ett ekonomiskt eller annat nödläge, bör han ju kunna bidra till frågans allsidiga belysning. Emellertid kunna tydligen fall förekomma, då hans hörande genom läkaren ej kan komma i fråga, t. ex. om det föreligger en genom rättslig utredning styrkt våldtäkt eller annan under 2 a) åsyftad förbrytelse från hans sida.

Enligt andra stycket skall beträffande minderårig yttrande inhämtas från föräldrar eller förmyndare. Enligt steriliseringslagen skall detta ske beträffande alla under 21 år. Jag har för min del hyst benägenhet för samma åldersgräns i fråga om avbrytande av havandeskap, men naturligtvis kunna fall tänkas, då föräldrarna icke böra höras, t. ex. om abortskälet just är flickans skräck för att hennes grossess skall komma till föräldrarnas kännedom. Risken med en så hög åldersgräns som 21 år är att flickorna i 18—21-årsåldern i stället för att söka läkare gå till kvacksalvarna. Detta skäl torde bli avgörande för att man stannar vid alternativet 18 år.

4 a).

I den svenska diskussionen har ifrågasatts att prövningen av indikationernas förhandenvaro skulle förläggas till *medicinalstyrelsen*. Mig synes det emellertid ur många synpunkter i hög grad olämpligt att förlägga en dylik prövning till ett

centralt ämbetsverk. Det gäller i dessa ärenden mera sällan några tillspetsade principfrågor, som med fördel kunna klarläggas genom skriftliga inlagor. I stället är det vanligen fråga om vägande av en mängd imponerabilia, om uppskattning av det äkta eller oäkta i en kvinnas förtvivlan och trovärdigheten hos hörda personers utsagor, om ett bedömande av en situationsmiljö som icke utan mycket tidsödande skrivelser och i alla fall ej fullt uttömmande kan protokollföras för att underställas en central myndighet.

Även ur en annan synpunkt skulle anordningen vara olämplig. Den ifrågasatta lagstiftningens syfte är ju bl. a. att minska anlitaandet av kvaacksalvare för aborternas utförande. Det stora flertalet av de olyckliga kvinnor det här är fråga om skulle aldrig falla på idén att låta upprätta en hel skriftlig akt över sitt fall för inskickande till medicinalstyrelsen utan skulle föredraga att hädanefter som hittills gå till yrkesabortörerna.

En helt annan sak är att medicinalstyrelsen kan användas såsom en överinstans som på kvinnans begäran eller med hennes samtycke prövar tvivelaktiga fall, när de lokala läkarna tveka att bifalla hennes framställning.

Jag har återfunnit denna tankegång i det förut citerade yttrandet av Norges medicinaldirektör. Sedan medicinaldirektören avvisat tanken att hänskjuta prövningen till en särskild kommission, förordar han att prövningen skall ske av två läkare med särskilda kvalifikationer i samråd. Om dessa två läkare äro eniga om att de anförda grunderna äro aktningvärda, skall ingreppet kunna företagas. Uppnås däremot icke enighet, bör vilken som helst av de två läkarna ha tillfälle att hänskjuta frågan till medicinaldirektören. Även kvinnan bör ha samma rätt att vädja till honom.

Denna tankegång stämmer fullkomligt med min egen och enligt vad jag vet med den svenske medicinalchefens, med vilken jag haft förmånen att ingående få dryfta hela det nu behandlade ämnet.

Prövningen lär därjämte, och i detta fall obligatoriskt, böra ankomma på medicinalstyrelsen i samma fall som då denna myndighet enligt den svenska steriliseringslagen har att med-

dela tillstånd till sterilisering, nämligen när fråga är om abort å någon som lider av sinnessjukdom eller annan rubbning av själsverksamheten. Dock bör, när fråga är om sinnesslö, den normala ordningen för prövningen, liksom enligt steriliseringslagen, vara tillfyllest.

Det har vidare på olika håll ifrågasatts en *kommission på tre läkare*, ev. två läkare jämte en representant för sakkunskap på det sociala området. Enligt en rakt motsatt mening skulle det räcka med en enda, legitimerad läkare; man gör gällande att en sådan ofta ställes att ensam svara för mycket allvarligare avgöranden.

Enligt min tanke bör man gå en medelväg. En kommission på tre ledamöter skulle bliva en för den hjälpsökande kvinnan alltför avskräckande institution, som ofta skulle komma henne att föredraga yrkesabortörerna. Ett ordspråk säger: vad tre veta vet världen. Genom en kommission på tre personer och de utredningar den kunde finna anledning verkställa skulle lätt åstadkommas publicitet åt ett förhållande som det kanske framför allt annat gäller att hålla hemligt. Till en början håller jag före att någon representant för annan sakkunskap än läkarens icke är av nöden. De sociala synpunkter det gäller att bedöma i samband med en abortfråga äro så allmäntmänskliga, att jag egentligen icke vet vem som på grund av sin verksamhet skulle äga större förutsättningar än en läkare att riktigt bedöma dem. En annan sak är att det för kontrollerande av patientens uppgifter stundom kan te sig önskvärt för läkaren att han har tillfälle att med kvinnans samtycke anlita någon socialt intresserad person att biträda vid utredningen.

Hur många och vilka skola då läkarna vara?

Vi jurister, åtminstone i Sverige, ha en gruvlig respekt för läkarna. Ett läkarintyg på heder och samvete ställer vanligen det spörsmål intyget gäller utanför vidare debatt. Emellertid fruktar jag att frågan huruvida sociala indikationer kunna anses föreligga för ett avbrytande av havandeskap ofta kan vara av den tvivelaktiga beskaffenhet att en eller annan läkare skulle kunna tänkas a priori benägen att i dylika fall bejaka indikationernas förhandenvaro. Jag är därför icke beredd att tillråda att varje legitimerad läkare får makt att

ensam pröva och avgöra frågan om havandeskaps avbrytande på sociala skäl.

Senare återkommer jag till den garanti mot missbruk av den föreslagna rätten att i vissa fall avbryta havandeskap, som skulle ligga i operationens utförande på en statlig eller kommunal sjukvårdsanstalt. Säkerligen skulle det i allmänhet vara garanti nog för ett vederhäftigt fastställande av indikationernas förhandenvaro, om det överlätes åt chefläkaren på en sådan anstalt att verkställa prövningen. Att uppställa detta som ett ofrånkomligt villkor torde emellertid icke låta sig göra redan därtför att hans tid icke skulle medgiva det. I sakens natur ligger att kvinnan i många fall kommer att vända sig till en privatläkare, som i första hand undersöker de uppgivna abortskälen. I sådana fall torde det få anses ändamålsenligt att hans undersökningsresultat underkastas kontroll av en annan läkare, vilken då lämpligen bör intaga den ställning att han är underkastad tjänstemannaansvar för det sätt varpå han utövar sin läkarverksamhet. Han bör alltså vara en sjukhus- eller annan tjänsteläkare enligt närmare reglering i administrativ väg. Detta är vad som föreslagits i tesen 4 a).

Utöver förhandenvaron av vederbörliga indikationer skall prövningen jämväl omfatta att formalia enligt punkt 3 i teserna äro uppfyllda.

Skälen till att prövningen kan och i visst fall skall hänskjutas till medicinalstyrelsen, hava tidigare berörts. Medicinalstyrelsen lämnar givetvis ett *skriftligt beslut* i saken. Även när prövningen verkställs av tvenne läkare bör tydligen, med hänsyn till vikten av att det efteråt skal kunna fastslås att de varit ense om att skäl till havandeskaps avbrytande förefunnits, en skriftligt upprättad och av de båda läkarna undertecknad handling föreligga, konstaterande resultatet av prövningen och de skäl på vilka detta resultat grundas. Att en dylik attest erfordras när operationen till äventyrs skall utföras av en tredje läkare ligger i sakens natur. Men den torde icke vara mindre viktig, när den utföres av någon av attestgivarna. Tydligtvis bör icke den ene av attestgivarna stå i subordinationsförhållande till den andre.

En attest av två läkare att förutsättningarna för havandeskaps avbrytande i visst fall äro för handen kan i och för sig ej medföra skyldighet för annan läkare att verkställa operationen. Om t. ex. överläkaren på vederbörande sjukvårdsanstalt är av annan mening, men å andra sidan operationen icke får utföras annat än av vissa läkare eller å vissa anstalter, bör det rimligtvis finnas något sätt för kvinna som har lagens stöd för sin framställning att av högre myndighet få beslut på att operationen skall företagas. Detta kan möjligen uppnås genom en bestämmelse, att om medicinalstyrelsen medgivit havandeskaps avbrytande, den sjukvårdsanstalt till vilken kvinnan hänvänder sig icke utan synnerliga skäl kan avböja att verkställa operationen.

4 b).

Vid en reglering i lag av rätt till havandeskaps avbrytande på andra än medicinska indikationer synes det böra eftersträvas att såvitt möjligt avkoppla varje *privatekonomiskt intresse* hos enskilda personer av en ökad frekvens i de framkallade aborterna. En ur denna synpunkt viktig anordning är den under 4 c) ifrågasatta, operationernas eventuella förläggande till en allmän sjukvårdsanstalt eller deras företagande av läkare i viss tjänsteställning. En annan i samma riktning verkande åtgärd vore att fastställa ett snävt tilltaget arvode ej blott för de läkare som hava att verkställa den förut omtalade prövningen av förutsättningarna för havandeskaps avbrytande, av vilka den ene ofta torde komma att vara en privatläkare, utan även för den läkare som verkställer operationen.

Utredningen av detta spörsmål torde kunna överlämnas åt läkarna själva. Frågan torde hittills icke nämnvärt hava ventilerats. Det går ju icke heller an att ordna arvodesfrågan så, att läkarna på grund av underbetalning för sitt arbete bliva ogynnsamt inställda mot att taga befattning med abortfall.

4 c).

På en del håll torde man vara av den uppfattningen att den enda egentligen behöfliga garantin mot missbruk av abort-

rätten vore att föreskriva, att avbrytande av havandeskap icke får utföras annorstädes än på en *offentlig sjukvårdsanstalt*.

Å andra sidan invändes mot denna anordning, att den äventyrar huvudsyftet med lagstiftningen: att rädda kvinnorna från kvaeksalvarna; den kvasioffentlighet som gives åt ingripandet därigenom att det skall äga rum å allmänt sjukhus befaras avskräcka kvinnorna från att begagna sig därav.

Emellertid är det uppenbart, att om kvinnorna blott kunna förmås att begagna sjukhusen, förläggningen av aborternas utförande till dessa måste innebära en stor fördel ur många synpunkter.

Framför allt äro de medicinska riskerna för ingripandet minst, om detta verkställes å ett sjukhus. Därjämte innebär givetvis verkställigheten å sjukhuset ett ytterligare plus i den garanti, som eljest ligger i de två läkarnas prövning, för att bärande skäl till aborten verkligen föreligger. För mindre bemedlade kvinnor måste den billiga behandlingen å sjukhusen innebära en fördel. Det får ju tillses att utrymmena å dessa bli tillräckliga för att övertaga ett relativt stort antal abortsökande, och att sådana anordningar träffas, att det icke för övriga intagna patienter står klart i vilket ärende de abortsökande komma.

Ett upplåtande av rätt åt varje legitimerad läkare, eventuellt med viss föreskriven specialutbildning, att på sitt mottagningsrum eller sin privata klinik verkställa aborter skulle otvivelaktigt i det stora flertalet fall ur synpunkten av lagens efterlevnad i fråga om abortskälen kunna ske ganska riskfritt, även om det skulle kunna befaras i någon mån uppmuntra kvinnor till att begära abort, där nöden icke är absolut trängande. Men i ett eller annat fall skulle kanske en mindre samvetsöm läkare icke kunna motstå frestelsen att göra sig en liten privatförmögenhet genom ett längre tillmötesgående av kvinnornas krav än lagen medgiver. Det skulle också finnas en eller annan läkare, som dreve läran om kvinnornas absoluta rätt över sin kropp och som därför, oberoende av ekonomisk vinning, vore benägen pressa lagens möjligheter till det yttersta eller överskrida dessa, därför att han ansåge dem efterblivna.

Båda systemen hava sina fördelar och sina avvigsidor, och först en ingående utredning av läkarnas egna synpunkter på frågan torde kunna klarlägga vilketdera som är att föredraga. I avbidan på denna utredning lutar jag närmast åt en medelväg mellan båda, vilken jag ber att få motivera med några ord.

Enligt vad en läkare meddelat mig, variera för abort använda ingrepp i hög grad alltefter tidpunkten då ingreppet företages. Det enklaste ingreppet lär kunna utan olägenhet utföras på läkarens mottagningsrum. Vid mera framskriden graviditet användas mera ingripande operationsmetoder; det kräves då sänkläge och fortsatt medicinsk observation.

Härav torde framgå att det från medicinsk synpunkt icke i alla fall är erforderligt att avbrytande av havandeskapet företages på allmänt sjukhus. Ett krav i denna riktning leder också, särskilt i glest befolkade trakter, till ökade kostnader för kvinnan. Sjukhusbehandlingen försvårar naturligtvis också diskretionen och utsätter kvinnan för risken att det i hennes omgivning blir bekant att hon varit i grossess. Slutligen kan kravet på sjukhusbehandling fresta den icke å sjukhus anställda läkaren till lagöverträdelse, särskilt i de enklaste fallen.

Av nu anförda skäl förefaller det mig som om man ej skulle behöva uppställa ett obligatoriskt krav på sjukhusbehandling, utan synes det böra räcka, om läkaren intager en viss, i administrativ väg bestämd tjänsteställning. I Sverige torde sålunda, utom sjukhusläkarna, även provinsialläkarna böra äga befogenhet att verkställa abort. Att de svåra operationerna böra ske på sjukvårdsinrättning är självklart. Såsom sådan torde, efter förebild från den svenska steriliseringslagen, utom statlig och kommunal sjukvårdsanstalt, böra godkännas även anstalt beträffande vilken medicinalstyrelsen medgivit att avbrytande av havandeskap där må äga rum. Tillåter man sålunda även andra tjänsteläkare än de å sjukhus anställda att verkställa aborter, torde dessa självmant hänvisa de svårare fallen till sjukhus och själva endast utföra de enklare ingripandena.

Från läkarehåll har gjorts gällande, att åtgärden ej borde få verkställas av annan läkare än den som undergått viss

kirurgisk och gynekologisk utbildning. Frågan bör utredas. Bestämmelse härom torde ha sin plats i den allmänna lagstiftningen om rätt till läkarkonstens utövande.

4 d).

En viktig föreskrift är den under punkt 4 d) omnämnda, att *rapport* skall insändas till landets högsta medicinska myndighet om varje verkställt avbrytande av havandeskap. Såsom jag redan utvecklat, bör i administrativ väg utfärdas bestämmelser om enahanda rapportskyldighet vid abort på medicinska indikationer.

Dessa rapporter komma å ena sidan att för de läkare som hava med aborterna att skaffa utgöra ett stöd att icke skrida till åtgärden utan klara lagliga skäl; å andra sidan komma de att tillhandahålla den centrala medicinska myndigheten ett högst värdefullt material för bedömande av den nya lagstiftningens verkningar. Rapporten bör åtföljas av det läkarutlåtande som legat till grund för åtgärden.

5 a).

Om man, utan att i lagen fastslå de skäl på vilka havandeskap får avbrytas, blott överlämnar åt någon kommission att pröva huruvida skäl är för handen eller föreskriver att avbrytande av havandeskap endast får verkställas å allmänt sjukhus eller av läkare med särskild kompetens, så kan det förefalla naturligt att, om dessa former icke iakttagas, det vanliga *fosterfördrivningsstraffet* inträder, även om den som verkställer åtgärden kan visa att goda skäl för densamma förelegat.

Fastslår man återigen i lagen att havandeskap får avbrytas i vissa bestämda fall, synes det icke kunna komma i fråga att, när ett dylikt fall bevisligen är för handen, straffa t. ex. en skicklig läkare som satt sig över lagens bestämmelser om formen för prövningen eller platsen för operationens utförande, efter samma straffskala som gäller för fosterfördrivning. Han har ju icke kränkt det intresse som skyddas genom fosterfördrivningens kriminalisering utan allenast överskridit sin behörighet.

Emellertid måste straffet för överträdelse av abortlagens föreskrifter i syfte att skaffa garantier för en sakkunnig behandling av frågor om havandeskaps avbrytande sättas så högt, att det blir tillräckligt avskräckande för kvacksalvaren.

Vill man göra den föreslagna konstruktionen, går det tydligen icke an att på åklagaren lägga bevisbördan för att laglig indikation *icke* var för handen. Kan den tilltalade icke styrka att laga abortskäl förelägo, straffas han alltså för fosterfördrivning.

Vad jag nu anfört torde böra vinna tillämpning även för det fall som omnämnes i första att-satsen under 5 d), nämligen att avbrytandet utföres av annan än legitimerad läkare med den stadgade, särskilda kompetensen. Det kan exempelvis tänkas att en läkare gör sig till abortspecialist; han skaffar lagligt intyg om förhandenvaron av indikation, men sedan utför han operationen själv i stället för att hänvisa vederbörande till sjukhus eller tjänsteläkare.

5 b).

Då det ligger synnerlig vikt uppå att den prövning av abortskälens förhandenvaro som skall föregå operationen blir samvetsgrann och tillförlitlig, måste det tagas under övertvägande i vad mån handlingar som äventyra denna prövnings tillförlitlighet böra kriminaliseras. I näst sista att-satsen under 5 d) föreslås också att straff skall träffa den som till läkare vilken verkställer prövningen eller till medicinalstyrelsen uppsåtligen lämnar *oriktig uppgift* rörande omständighet av betydelse för bedömande av frågan huruvida avbrytande av havandeskap må äga rum. Detta straffhot träffar även kvinnan.

Blir läkare vilseledd genom de uppgifter han erhållit och kan det icke läggas honom till last att han varit försumlig vid prövningen av materialet, kan han tydligen icke straffas för att han avger ett uttalande om att abortskäl äro för handen. Har läkaren åter själv icke varit i god tro utan mot bättre vetande avgivit ett sådant intyg, bör han, om abort verkställles på grund härav, tydligen straffas lika strängt som om han själv utfört fosterfördrivningen. Är operatören i god tro, fram-

står ju intygsgivaren som medelbar gärningsman. Är även operatören i ond tro, äro de medbrottslingar.

Men även om falsariet upptäckes innan åtgärden verkställes, är läkaren tydligen straffvärd. Detta uttalas i det första kursiverade stycket under 5 b). Brottsrekvisitet är här så formulerat, att straffbestämmelsen även kan tillämpas på den läkare som, utan att det kan med fulla bevis styrkas att han handlat mot bättre vetande vid prövningen, dock måste antagas hava insett att lagen ej medgav abort i det föreliggande fallet. Endast den läkare som uppenbarligen varit i ond tro bör sålunda straffas enligt den föreslagna bestämmelsen. Dessutom torde före åtals anställande medicinalstyrelsens utlåtande böra inhämtas.

5 c).

I fråga om *straff för kvinnan* därför att hon bär hand på sin egen kropp genom åtgärd i fosterfördrivande syfte under den första havandeskapstiden eller låter annan göra detta, förmenar jag att starka principiella skäl kunna anföras för att lämna henne straffri.

För kvinnans straffrihet har även bl. a. anförts — jag citerar den framlidne danske överackuschören professor Leopold Meyer — att det visat sig att man utan en sådan straffrihet endast i undantagsfall kan uppspåra de professionella fosterfördrivarna, och att det är fruktan för straff som avhåller kvinnan från att i rätt tid söka den läkarhjälp som ofta kunde användas de med kvaacksalvaraborten förenade stora farorna.

Att jag icke desto mindre nu icke föreslagit full straffrihet för kvinnan under havandeskapets tidigare skede beror på vissa opportunitetsskäl som jag strax skall beröra. Däremot föreslås straffrihet för henne, när legitimerad läkare verkställt aborten.

Ett av huvudsyftena med den lagstiftning som föreslås är att bekämpa kvaacksalvaraborterna. Detta sker därigenom att man öppnar möjlighet för kvinnan att, när hon kan åberopa bärande skäl, vända sig till en legitimerad läkare. Har kvinnan gjort detta och läkaren tagit saken i sin hand, bör ansvaret för vad han åtgör vila uteslutande på honom. Endast i det fall att kvinnan genom vilseledande uppgifter uppsåtligen fört

honom bakom ljuset, så att han ej kan straffas därför att han är i god tro, bör det straffhot för medvetet oriktiga uppgifter som jag förut berört drabba kvinnan.

Vänder sig däremot kvinnan till en kvacksalvare eller företager hon själv den fosterfördrivande åtgärden, bör det nuvarande straffhotet mot henne kvarstå i lagen såsom en erinran om att det icke är kvinnans ensak hur hon förfar med det nya liv som spirar inom henne. En separat ändring av lagen som gjorde kvinnan straffri för av henne företagen abort skulle lätt kunna missförstås av kvinnorna och tolkas så, som om lagstiftaren icke längre ogillade ett dylikt förfarande utan ville genom straffriheten animera kvinnan till att själv vidtaga åtgärden. En straffriande lagändring genomföres lättare utan dylikt missförstånd vid en allmän strafflagsreform. Däremot bör det vara möjligt såväl för åklagarmakten som för domstolen att på grund av omständigheterna i det särskilda fallet avstå från åtalet resp. förklara kvinnan straffri. Denna befogenhet böra åklagarmakten och domstolarna i första hand begagna sig av i sådana fall då behörig läkare på grund av i lagen godkända skäl skulle ägt befogenhet att verkställa abort. Sverige känner liksom Finland icke förut en dylik befogenhet för åklagarmakten, vilken ju däremot i stor utsträckning utövas av riksadvokaterna i Danmark och Norge. Enligt mitt förslag skulle det i Sverige ankomma på justitiekanslern att i varje fall pröva huruvida åtal mot kvinnan skulle få anställas. En ytterligare mildring i behandlingen av kvinnan ligger däri, att åtalsrätten föreslås skola preskriberas på ett år från brottets begående.

Jag har kommit till slutet av min framställning.

En följd av strängheten i nu gällande straffbestämmelser, vilka icke medge något undantag från förbudet att avbryta ett havandeskap, skälen må vara aldrig så ömmande, har såsom vanligt i dylika fall blivit den, att lagen icke kan efterlevas och att respekten för lagen i mycket vida kretsar är borta. Av de 10 à 20 000 kriminella aborter som årligen förekomma i Sverige hava under de fem sista åren i medeltal 23 årligen lett till åtal för kvinnan, därav 21 till fällande dom.

Ett ytterligare skäl till att lagens anseende blivit lidande utgör den *olikhet inför lagen* som beror på att straffet huvudsakligen träffar personer tillhörande de obemedlade eller mindre bemedlade samhällsklasserna, medan fosterfördrivningen enligt olika uttalanden från sakkunnigt läkarhåll lär vara lika vanlig bland de välsituerade.

En norsk sakkunnig, överläkaren Kristen Andersen, anförde sålunda härom på den norske lægeförenings landsmöte i Trondheim 1930, att det vore den mindre välsituerade kvinnan som befunde sig i det nödtillstånd som bildade grundvalen för den sociala indikationen, medan den kvinna som tillhörde den ekonomiska överklassen sutte inne med maktmedel som tilläte henne att söka betryggande illegal hjälp icke bara mot verklig nöd utan även mot sådan graviditet som för henne utgjorde ett lätt obehag.

Även en annan norsk läkare, fru Tove Mohr — med vars synpunkter på hela det föreliggande lagstiftningsproblemet mina egna i allt väsentligt överensstämma — har påpekat samma klasskillnad i lagens verkningar. Förhållandet synes f. ö. vara ostridigt bland de initierade.

Revideras lagen till bättre överensstämmelse med det allmänna rättsmedvetandet, är det större utsikt att lagens straffbestämmelser verkligen skola kunna utnyttjas i kampen mot det samhällsönda den nu grasserande abortepidemin utgör.

Jag har i det föregående icke kunnat taga upp till dryftande alla de skäl som brukas åberopas mot den allra minsta lättnad i den lagliga tillgången till havandeskaps avbrytande, och tiden medger det icke heller nu.

Min övertygelse är att en lagstiftning av den föreslagna innebörden så långt ifrån kommer att verka i *befolkningsminskande* riktning, att den tvärtom kommer att rädda ett stort antal liv som nu tillspillologivas, både barns och mödrars. Farhågan att den skulle komma att verka *upplösande på sederna* tror jag inte på. Kvinnorna utsätta sig icke med berätt mod för risken av en abortoperation, då de genom tillgången till antikonceptionella medel hava vida större möjlighet att bestämma över sin fortplantning. Över huvud ingår det som en grundprincip i den av mig förordade ordningen, *att aborterandet ej får bli*

ett normalt medel i födelsekontrollens tjänst. Risken är att vi gå mot ett sådant sakernas tillstånd på illegala vägar, om icke lagstiftaren märker vad klockan är slagen.

Det finns en opposition mot varje lättnad i abortindikationerna som jag kan förstå. Det är den som kommer från *religiöst* håll. Såsom dr Kristen Andersen i Trondheim 1930 framhöll, är det naturligtvis helt i sin ordning och värt all aktning, att en religiös opinion på lämpligt sätt varnar mot en handling som enligt dess uppfattning utgör en sedlig fara. Men det är ju icke meningen att tvinga någon enda person att mot sitt religiösa samvete taga befattning med aborter vilka han anser som synd. Å andra sidan kan staten icke alltid stå de religiösa kraven till tjänst med att genomföra dem genom straff- och tvångslagstiftning.

Jag vet att befogade invändningar mot de framlagda teserna kunna göras både från håll där man vill gå längre än jag i fråga om rätt för kvinnan att avbryta havandeskapet och från håll där man icke vill acceptera de sociala indikationerna. Dessutom kunna ju meningarna vara delade beträffande åtskilliga detaljer. Jag gör alltså ingalunda anspråk på att det av mig framlagda programmet lör en lagstiftning i ämnet skall utgöra sista ordet i denna utomordentligt svåra och ömtåliga fråga. I ett avseende kan det fastmera sägas vara första ordet. Det är första gången som ett program i fosterfördrivningsfrågan emanerat från något av de nordiska justitiedepartementen. Frågan är emellertid högaktuell icke blott i Sverige utan även i Norge och Danmark, där läkarna länge, liksom i Sverige, diskuterat problemet och där officiella lagstiftningskommissioner arbeta med dess lösning. I Finland gjorde sig numera justitierådet Allan Serlachius för åtskilliga år sedan till tolk för åsikten, att kvinnan borde äga rätt att avbryta havandeskapet under dess tidigare skede, men vann icke gehör.

Frågans aktualitet i de nordiska länderna har gjort ämnet särskilt lämpat att upptagas på ett nordiskt juristmöte. Min förhoppning har varit, att i detta fall som i så många andra en verkligt intrikat lagstiftningsuppgift skall visa sig vara lättare att lösa, när den upptages till utredning under inter-nordisk samverkan än när varje litet land går sin egen väg.

Riksadvokat *Haakon Sund* (Oslo): I forbindelse med statsråd Schlyters livfulle og samtidig objektive redegjørelse for de problemer, som knytter sig til en reform av straffebestemmelsene vedkommende kunstig abort, skal jeg i størst mulig kort-het redegjøre for *den stilling den norske straffelov og norsk rettspraksis inntar likeoverfor abortus provocatus samt for reformbevegelsen i Norge på dette område.*

Fosterfordrivelse omhandles i den almindelige borgerlige straffelovs § 245, som i første ledd setter en straff av fengsel fra 21 dager til 3 år for den kvinne, som ved fordrivende midler dreper det foster hvormed hun er svanger, men i annet ledd en straff av fengsel inntil 6 år for andre enn moren som foretar eller medvirker til fosterfordrivelse. Har vedkommende handlet uten morens samtykke forhøies minimumsstraffen til 2 års fengsel. Såfremt moren dør som følge av forbrytelsen blir straffen for gjerningsmannen eller medvirkeren, hvis de har handlet uten morens samtykke, fengsel fra 6 år til fengsel på livstid.

Loven definerer fosterfordrivelse som drap av det foster hvormed kvinnen går svanger. Forbrytelsen må kunne foregå enten ved drap av fostret i mors liv eller ved fremkallelse av for tidlig fødsel, så barnet på grunn av den for tidlige fødsel ikke blir levedyktig.

Til fellelse for fosterfordrivelse kreves forsett. Uaktsom fosterfordrivelse er ikke straffbar. Vår straffebestemmelse er altså rettet mot dette forsettlig å drepe fostret, og ikke som den svenske bestemmelse mot dette: å benytte innvortes eller utvortes midler som er tjenlige til å drepe fostret. Benyttelsen av slike midler vil når de ikke får den tilsiktede virkning, hos oss bare bli å straffe som forsøk på fosterfordrivelse. Dette vil således for det første være tilfellet hvor anvendelsen av midlet ingen virkning får, men det vil også være tilfellet hvor virkningen istedenfor fostrets drap blir for tidlig fødsel av et levedyktig barn.

Fødes et levedyktig barn som imidlertid som følge av fordrivelsen har fått skade epå legeme, vil gjerningsmannen foruten for forsøk på fosterfordrivelse antagelig i mange tilfeller også kunne straffes for legemsbeskadigelse.

Hvor det kun dreier sig om forsøk på fosterfordrivelse, medfører straffelovens § 51 at det i de fleste tilfeller vil være adgang til å anvende bøtestraff.

For at noen skal kunne straffes for fosterfordrivelse eller forsøk derpå, må vedkommende som ved alle andre lovover-tredelser ha handlet rettsstridig.

Rettsstridig antas handlingen ikke å være, hvis den utføres av læge med samtykke av moren — eller hvis moren ikke er istand til å dra omsorg for sig selv, av den som lovlig varetar hennes tarv — og handlingen foretas av medisinske grunner. Noen uttrykkelig lovhjemmel for rettmessigheten av fosterfordrivelse på medisinske indikasjoner har man ikke, men den er ikke bestridt hverken i teori eller praksis og må ansees hevet over tvil.

Lovgivningen inneholder heller ikke noen angivelse av hvilke omstendigheter skal ansees som fyldestgjørende medisinske indikasjoner. Den eneste offisiøse forklaring som man såvidt vites har om hvad der skal forståes med medisinske indikasjoner, inneholdes i en uttalelse avgitt i slutten av nitti-årene av Universitetets medisinske fakultet. Uttalelsen går ut på at kunstig abort fra lægevidenskapelig standpunkt ansees berettiget eller nødvendig, enten for å fri den fruktsommelige fra en fare som kun kan undgås ved at fruktsommeligheten avbrytes, og når fødselen av hensyn til hennes liv eller helse ikke kan utsettes inntil fostret blir levedyktig, eller fordi fødsel av et levedyktig foster ikke er mulig på grunn av at rummet i kvinnens bekken er så trangt at et levedyktig foster ikke kan komme derigjennem.

Avgjørelsen av om der foreligger medisinske indikasjoner vil etter dette bero på lægens faglige skjønn og avgjørelsen falle noe forskjellig ut etter de forskjellige lægers bedømmelse av situasjonen.

Under innflytelse av de sterke krav som har vært reist på en utvidet legal adgang til foretagelse av kunstig abort, har grensene for medisinske indikasjoner vært gjenstand for en sterk påkjønning, og det har da vistnok forekommet adskillige tilfeller hvor de medisinske indikasjoner har vært utvidet i en grad, som ikke kan ansees saklig og faglig begrunnet.

Straffelovens § 245 er ikke hyppig anvendt. I 10-året 1923—1932 er ialt 27 menn og 71 kvinner domfelt for fosterfordrivelse. I samme tidsrum er påtale undlatt ved riksadvokatens beslutning mot 16 menn og 90 kvinner. I dette 10-år er der altså undlatt påtale eller avsagt dom over 43 menn og 161 kvinner, eller gjennemsnittlig $4\frac{3}{10}$ menn og $16\frac{1}{10}$ kvinne pr. år.

Det kan for øvrig bemerkes at statistikkens tall gjennom årene er ujevne, men at en stigning såvel i antallet av dømte som i antallet av påtaleundlatelser er påviselig omenn stigningen ikke kan betegnes som sterk.

Kriminalstatistikken gir dessverre ikke opplysning om hvor mange av de dømte er dømt etter straffelovens § 245 første ledd, bortsett fra et par grovere gjentakelsestilfeller. De 98 domfelte personer er derfor sikkert for de aller flestes vedkommende dømt for forbrytelse mot annet ledd.

Hvad påtaleundlatelsene angår, refererer de sig for kvinnenes vedkommende praktisk talt utelukkende til § 245 første ledd. De aller fleste av de 90 kvinner mot hvem påtale er undlatt, er altså kvinner som har drept eller latt drepe det foster hvormed de var svanger.

Foreligger der bevis for forbrytelse mot straffelovens § 245 annet ledd blir tiltalebeslutning regelmessig utferdiget. Når det undtagelsesvis er undlatt påtale også for sådan forbrytelse, er det fordi der har foreligget særlig formildende omstendigheter og fremforalt ikke har vært tale om noen erhvervsvirksomhet. Påtaleundlatelse er da i de fleste av disse tilfeller kommet kvinnens ektefelle, forlovede eller slektninger til gode.

Om antallet av kriminelle aborter i vårt land foreligger der ikke noen sikker opgave. Fra forskjellig hold og ad forskjellige veier er der gjort forsøk på å komme dette problem inn på livet.

De forskjellige oppgaver som disse forsøk har resultert i er tildels innbyrdes meget avvikende. Det som man med sikkerhet kan si er vistnok kun:

1. at det år om annet foretas et betraktelig antall kriminelle aborter,
2. at antallet synes å være stigende, og

3. at antallet av dømte og antallet av påtaleundlatelser kun utgjør en ringe brøkdel av samtlige kriminelle aborter.

Av dette siste faktum er det dem som har villet trekke den slutning, at straffelovens § 245 ikke har noen generalpreventiv betydning. Dette er neppe riktig, men hvor stor denne generalpreventive virkning er, lar sig nok vanskelig fastslå.

Den økning av kriminelle aborter som man mener å kunne påvise har visselig vesentlig objektive årsaker som boligmangel, arbeidsledighet og annen social nød. Men medvirkende har ganske visst også vært den livlige offentlige diskusjon som har funnet sted omkring abortus provokatus. Den har ikke bare utbredt kjennskapet til kunstig abort i vide kretser, men den har også på den ene side hos mange fremkalt den forestilling, at kunstig abort ikke er forbundet med synderlig fare eller ulempe, og på den annen side bidradd til å mildne den strenge moralske dom som den almindelige opinion tidligere felte over handlingen.

Til tross for at straffelovens § 245 som nevnt ikke anvendes hyppig, og til tross for at de idømte straffe gjennomgående har vært lave, har denne bestemmelse vistnok i høiere grad enn noen annen straffebestemmelse i nyere tid vært gjenstand for heitige angrep. Forklaringen hertil er at der bak både angrep og forsvar står dypt forskjellige syn på en rekke sociale og etiske problemer. Dette forklarer også den lidenskapelighet hvormed striden tildels har vært ført.

Grunnlaget for angrepene på straffelovens § 245 kan muligens rent summarisk sammenfattes i følgende punkter:

1. Den virker urettferdig fordi den rammer kun noen få av alle dem som overtrer bestemmelsen, og den rammer vilkårlig og tilfeldig, idet de som rammes ikke utvelges på grunn av større skyld, men fordi de enten av mangel på raffinement eller på grunn av forsvarsløshet eller av tilfeldige årsaker ikke har formådd å holde forholdet skjult. Straffelovens § 245 retter visstnok sin trusel mot enhver, men straffen rammer nesten utelukkende de fattige kvinner.
2. Straffen kan virke urettferdig også av den grunn at den kan ramme handlinger som efter almindelig rettsbevissthet

og etter almindelig moralsk opfatning ikke er fordømmelsesverdige. Straffebudet truer kvinner som ikke er antisociale hverken i tankegang eller følesett, men tvertimot kan være meget verdifulle samfundsmedlemmer.

3. Straffetruslen har ulykkelige og skjebnesvangre sidevirkninger. Den skremmer undertiden til selvmord, undertiden til ulykkelige ekteskapsforbindelser. Hyppigere hender det at straffetruslen frister den fruktsommelige kvinne til å la sig behandle av ukyndige og samvittighetsløse læger og kvaksalvere, mannlige såvelsom kvinnelige, med de ulykkelige følger som ofte hermed er forbundet (sjelelige og legemlige skavanker, ikke sjelden infeksjonssykdommer med dødelig utgang).

Noen detaljert gjennomgåelse av den offentlige diskusjon om kunstig abort og om angrepene på straffebestemmelsen, som er fremkommet særlig fra lægehold, kan jeg her ikke innlate mig på. Jeg må innskrenke mig til å nevne følgende data:

Norsk kirurgisk forening behandlet spørsmålet om kunstig abort på sitt årsmøte i 1929. Spørsmålet blev utredet i to foredrag, nemlig av overlæge Kristen Andersen, som vesentlig behandlet den sociale og humnaitære side av spørsmålet, og av dr. med. Kielland-Mørdre, som behandlet de medisinske indikasjoner. Førstnevnte foredrag er inntatt i Tidsskrift for den norske lægeforening. Møtet sluttet med en henstillen til centralstyret for den norske lægeforening om å nedsette en komité til utredning av spørsmålet og eventuelt fremkomme med forslag til forandring i loven.

Centralstyret besluttet å etterkomme denne henstillen og opnevnte som medlemmer av komitéen overlæge Kristen Andersen, generalsekretær H. Berner, dr. med. Kielland-Mørdre, læge Tove Mohr og distriktslæge Stian Erichsen. Komitéen delte sig i et flertall på 4 medlemmer og et mindretall på 1 medlem — distriktslæge Erichsen.

Flertallets forslag går ut på at kunstig abort skal være tillatt foruten på medisinske indikasjoner også på humanitære indikasjoner. Med humanitære indikasjoner forstår flertallet at fødselen av et barn vil volde ulykke for kvinnen selv, for

hennes barn eller hennes nærmeste slekt, og som eksempler på denne indikasjon nevner flertallet tilfeller hvor der foreligger voldtekt, besvangring av meget unge kvinner, besvangring av mindreverdige individer, *svangerskap hos ugifte*, blodskam o. s. v. Flertallet foreslår derhos for det tredje at kunstig abort skal kunne skje på social indikasjon, når det skjønnes at det ut fra den foreliggende økonomiske situasjon, sammenholdt med foreldrenes og da navnlig morens sunnhetstilstand, ikke er hensiktsmessig at barnetallet på et gitt tidspunkt økes i et hjem. Til å overvåke at noen av disse indikasjoner foreligger foreslo flertallet at der for hvert fylke blev opnevnt en kommisjon, bestående av 3 læger hvorav 1 kvinnelig. Fru Tove Mohr og prosektor Berner, som subsidiært sluttet sig til flertallet, var prinsipielt av den opfatning at frigivelse av abortprovokasjon vilde være det mest konsekvente, dog således at de vilde kreve inngrepene foretatt av dertil legitimerede læger på lovbestemt måte.

Minoriteten, distriktslæge Erichsen, kunde ikke tiltre flertallets forslag, særlig ikke om frigivelse på humanitær indikasjon, således som denne var utformet av flertallet. Hans forslag går ut på at abort foruten på medisinsk indikasjon skal kunne foretas på eugenisk indikasjon, når foreldrene er sinns svake eller åndssvake, eller hvor de tidligere har satt ett eller flere barn i verden som viser sig å være degenererte, og likeledes på social indikasjon hvor det hos ikke selvhjulpne familier som på grunn av degenerasjon ligger det offentlige til byrde, skjønnes at økning av barnetallet ytterligere vil forværre familiens stilling.

Denne komitéinnstilling er blitt meget kommentert og inntar en central stilling i den senere offentlige diskusjon omkring dette spørsmål. Den har fremkalt flere motinnlegg i konservativ retning, hvorav jeg særlig vil nevne overlæge L. Severin Pettersens kritikk av innstillingen i Tidsskrift for den norske lægeforening, og fru Ella Ankers opsett i bladet Norges Kvinner.

På den norske lægeforenings landsmøte i 1930 blev spørsmålet om abortus provocatus diskutert efter innledningsforedrag av overlæge Kr. Andersen. Der blev levert en rekke inn-

legg i debatten og fremsatt flere resolusjonsforslag, som dog samtlige blev forkastet, undtagen et fremsatt av professor Fr. Leegaard, sålydende: «Lægemøtet uttaler som sin opfatning at straffelovens bestemmelser om fremkallelse av kunstig abort ikke dekker nutidens rettsopfatning på dette område. Lægemøtet henstiller derfor til statsmyndighetene å ta de nødvendige skritt til å få loven forandret.» Forslaget blev oversendt justisdepartementet.

Omtrent samtidig hadde fru Ella Anker innsendt et forslag som tilsikter, som det heter, å hjelpe kvinnen uten å gå til drap av menneskeliv, nemlig ved morspensjoner, ved gjennomførelse av barnetrygd, opprettelse av mødrehjelpskontorer og ved sterilisering.

Den 27. februar 1931 blev på foranledning av Medicinsk selskap avholdt et møte i Oslo hvortil var innbudt en rekke jurister. Under diskusjonen fremkom der et innlegg fra læge frk. Louise Isachsen. Samtidig blev der referert et av henne utarbeidet forslag, hvorefter abortus provocatus utenom medisinske indikasjoner kun skulde være tillatt efter voldtekt, efter besvangring av kvinner under 16 år, efter blodskam samt efter besvangring av eller ved mindreverdige personer.

I debatten deltok blandt andre professor Sunde. Han syntes lite stemt for abortus provocatus på sociale indikasjoner. De tre jurister som deltok i diskusjonen syntes derimot stemt for fru Tove Mohrs forslag om hel frigivelse av kunstig abort.

Den i 1922 nedsatte komité til revisjon av straffeloven blev opløst før den hadde rukket å behandle dette emne. Efter komitéens oppløsning har formannen, professor Skeie offentliggjort et av ham utarbeidet forslag til forandring av straffelovens § 245. Efter dette forslag vil foruten de almindelige medisinske indikasjoner i en viss utstrekning også humanitære og eugeniske indikasjoner godkjennes.

Til Stortinget blev der i juni måned i år fra en privat nedsatt komité innsendt et forslag til lov om avbrytelse av svangerskap. Efter dette forslag skulde avbrytelse kunne foretas av læge i de første tre måneder efter besvangerselsen. For at avbrytelsen skal kunne foretas på sykehus kreves samtykke av

en kommisjon. Hvilke grunner skal kunne begrunne samtykke eller nektelse av samtykke nevner forslaget intet om.

Til slutt vil jeg nevne at der i april dette år av medisinaldirektør Heitmann, vistnok på foranledning av socialdepartementet, er avgitt en Pro-memoria om utvidet adgang til kunstig abort. Medisinaldirektøren mener at loven bør tillate abortus provocatus foretatt på en person som selv begjærer det, når begjæringen har en aktverdig grunn. Til gjengjeld krever medisinaldirektøren at kunstig abort kun kan foretas på autorisert sykehus og forbeholdes læger som i den anledning er særskilt autoriserte.

Endring av straffelovens § 245 og i forbindelse hermed nærmere lovregler om abortus provocatus foreligger nu til behandling av den i juli iår nedsatte nye straffelovskommisjon, som nettopp har påbegynt behandlingen av dette emne. Både disse spørsmål og mange andre av de problemer som en rettslig regulering av kunstig abort fremkaller, har ved statsråd Schlyters utredning fått en fortrinlig belysning. Jeg er ikke i tvil om at statsråd Schlyters behandling av disse problemer såvelsom de øvrige utredninger fra svensk side vil komme også vår lovforberedelse til nytte.

Av den offentlige meningsutveksling i de senere år synes man å kunne slutte, at en utvidelse av adgangen til kunstig abort er ønskelig, men at meningene er meget delte om hvor langt man her skal gå. Særlig er der meningsforskjell om og i hvilken utstrekning de såkalte sociale indikasjoner bør godkjennes.

Et annet punkt av vesentlig betydning, om hvilket der iallfall tidligere har hersket stor meningsforskjell, er spørsmålet om til hvem avgjørelsen om hvorvidt der foreligger godkjente indikasjoner skal henlegges, enten til læger eller til en kommisjon, hvori der sitter også legmenn.

Den meningsutveksling som også på dette område er innledet mellom de nordiske land må tillegges stor betydning, da det av mange og innlysende grunner er ønskelig at lovgivningen i de nordiske land på dette felt nogenlunde følger de samme linjer. Det vilde være meget uheldig om denne sak skulde bli løst på en vesentlig forskjellig måte i de nordiske land.

Lektor, Overretssagfører *O. K. Magnussen* (København): Mine Damer og Herrer. Det Spørgsmaal, som den højtærede Indleder har behandlet saa fængslende i sit Foredrag i Dag og som i det Forslag, han er fremkommet med, er saa gennemtænkt i Enkeltheder, er ogsaa i Danmark i høj Grad fremme i den offentlige Debat. Skønt vi for ganske nylig har faaet en ny Straffelov, der meget betydeligt mildner Straffen, særligt for Kvinden, men ogsaa for Medhjælperen, er der dog fra saa mange Sider rejst Indvendinger mod denne nye, mildere Lov, at Regeringen har fundet Anledning til at nedsætte en Kommission til Overvejelse af hele Spørgsmaalet og til eventuelt at fremkomme med Forslag til Ændringer i Loven. Denne Kommission har endnu ikke endt sit Arbejde.

I Øjeblikket er Stillingen i Danmark den, at Fosterdrab er strafbart, hvad enten det foretages af Kvinden selv, eller der ydes Medhjælp fra anden Side. For Kvinden er Straffen forholdtvis mild, nemlig lige fra 7 Dages Hæfte op til 2 Aars Fængsel, og der kan under formildende Omstændigheder helt ses bort fra Straf. Medhjælperen derimod ifalder ubetinget Fængsel i indtil 4 Aar, under skærpene Omstændigheder indtil 8 Aar, uden Hensyn til om Medhjælpen ydes af den mest kyndige Læge paa dette Omraade og af de mest uegennyttige Motiver. Kun paa et Omraade anerkender man uden udtrykkelig Hjemmel i Loven, at kunstig Afbrydelse af Svangerskab kan finde Sted, nemlig naar der foreligger de saakaldte medicinske Indikationer, d. v. s. naar Svangerskabets Gennemførelse medfører Fare for Kvindens Liv, eller i hvert Fald for hendes Helbred.

Inden jeg gaar over til de Theses, som den ærede Indleder har fremsat, maa jeg ganske kort berøre to Punkter, som danner Grundlaget for min Stilling ogsaa til disse Theses. Det første er Spørgsmaalet om Grundlaget for Straffen for Fosterdrab, det andet er de Anker, som fra forskellige Sider, især af kriminalpolitiske Grunde, er blevet fremført mod den nuværende Strafferegulering i dansk Ret.

Det forekommer mig, at man nødvendigvis til at begynde med maa tage Stilling til, hvorfor man overhovedet straffer Fosterdrab, hvad det er for et Gode, man derigennem vil beskytte.

Den almindelige Opfattelse hos alle dem, der bekæmper enhver Lempelse i dette Forhold, er jo den, at Fosterdrab maa side-stilles med det egentlige Manddrab; Fosteret er et vordende Menneske. De samme Grunde gør sig derfor gældende, som har ført til Straffen for Manddrab, og naar Straffen er mildere, er det alene af særlige, subjektive Grunde, navnlig for Kvindens Vedkommende. Jeg tror ikke, at denne Opfattelse er rigtig. Jeg kan ikke paa dette Sted gaa i Enkeltheder, men maa henvise til tidligere Udredninger, jeg har givet i Ugeskrift for Retsvæsen 1929, Side 193—207, og i et Foredrag, jeg har holdt i Juridisk Forening i København, og som er trykt i dennes Aar-bog 1932—33. Naar jeg ikke mener, at Forholdet kan sidestilles med virkeligt Manddrab, er det, fordi Straffen for det egentlige Manddrab tilsigter at beskytte to Goder, som ethvert Menneske gerne vil have beskyttet, for det første den personlige Tryghedsfølelse, og for det andet Interessen i, at hans Kære ikke er udsat for, at livsfarlige Angreb mod dem finder Sted. Men intet af disse to Hensyn gør sig gældende ved Fosterdrab. Fosteret kan hverken sanse eller føle, ikke lide nogen personlig Angst, har ikke nogen Trang til personlig Tryghed. Og speciel Værdi for andre Mennesker har Fosteret kun i to Tilfælde, nemlig for den Kvinde, der bærer det, og i visse Tilfælde for den Mand, der har avlet det. I det Øjeblik derfor det er Kvinden selv, eventuelt med Mandens Tilslutning, der ønsker Svangerskabs-afbrydelsen, forekommer det mig, at de Grunde, som er de bærende, naar der er Tale om Straf for Manddrab, slet ikke gør sig gældende.

Jeg nævner dette, fordi det er den almindelige Anke mod de Opfattelser, der helt vil fjerne Straffen for Fosterdrab, at man derved vilde slippe Interessen for Individets Beskyttelse. Man siger, at man saa kan gaa videre til de sindslidende, til de gamle, til alle de Liv, man mener er unyttige. Men denne Konsekvens er det efter min Mening ganske uberettiget at drage, naar man har gjort sig klart, hvilke Grunde der fører til Forbudet mod Manddrab og Straffen derfor.

Allerede det, at man anerkender Fosterdrab paa Grund af medicinske Indikationer, er et tydeligt Vidnesbyrd om, at det er et helt andet Retsgode, man her staar over for. Vi kender

jo ikke Nødretsgrundsætningen anvendt ved Manddrab; den anerkendes ellers ikke, hvor Liv staar over for Liv.

Den anden Grund, man har villet anføre for Straf for Fosterdrab, er, at man kun derigennem kan sikre Befolkningens Tilvækst; hvis man opgav denne Straf, vilde det bevirke, at Befolkningstilvæksten tog af i foruroligende Grad. Jeg tror imidlertid ikke, at der i Nutidens Samfund er nogen virkelig Fare i denne Henseende. Der kan naturligvis tænkes Omstændigheder, hvorunder det kunde være nødvendigt af den Grund at forbyde Fosterdrab; men i Øjeblikket, hvor man ikke mener at kunne skride ind mod Forebyggelse af Svangerskab, kan jeg ikke se, at der, selv om man tillod Fosterdrab, kunde opstaa nogen Fare i denne Retning.

Tilbage bliver derfor, saavidt jeg kan se, kun en eneste Grund til Straf for Fosterdrab, og det er den, at denne Handling indenfor store Kredse af Befolkningen volder Forargelse, volder en Ulystløelse, som er saa stærk og udbredt, at man af Hensyn til Freden i Samfundet bør skride ind derimod. Med andre Ord: Fosterdrab er et Forargelsesdelikt paa samme Maade, som man tidligere har haft Straf for Samleje udenfor Ægteskab eller andre Handlinger, der strider mod ens Medmenneskers Følelser, f. Eks. Gudsbespottelse, Dyrplageri o. s. v. Altsaa hvis der virkelig er en almindelig udbredt Trang i Befolkningen i den Retning, hvis der er en meget stærk og udbredt Ulyst i Befolkningen, forvoldt af Fosterdrab, saa bør man ogsaa opretholde Forbudet, hvis da ikke afgørende kriminalpolitiske Hensyn taler derimod.

Og dermed er jeg naaet over til det andet Punkt, jeg vil berøre, nemlig de Grunde, som i Almindelighed anføres mod den nugældende Lov. Disse Grunde viser nemlig, efter min Opfattelse, at Befolkningens Anskuelse paa dette Punkt ikke længer har den Fasthed og den Styrke, de tidligere har haft, at Opinionen er vaklende, og at det bærende Grundlag for Straffen derfor heller ikke kan findes.

Det første, man anfører, er den overordentlig store Udbredelse, de kriminelle Aborter har faaet ogsaa i vort Land. Nogen Statistik derover foreligger ikke; men paa det store Lægemøde, der blev afholdt for et Par Aar siden, kom der fra for-

skellige Sider den Angivelse frem, at det skulde dreje sig om ca. 10 000 Tilfælde om Aaret. Hvis dette blot er nogenlunde rigtigt, synes det mig at vise, at der i meget store Kredse af Befolkningen er sket et Skifte med Hensyn til Opfattelsen af dette Forhold, at altsaa den Opinion, der i sin Tid har ligget bag Straffebestemmelsen, ikke længer har den Styrke, Fasthed og Almindelighed, der berettiger Straffebestemmelsens Opretholdelse.

I nøje Overensstemmelse med den store Udbredelse, Forholdet faktisk har, staar den svage Modvirkning, der finder Sted fra Retshaandhævelsens Side. Ogsaa hos os er Forholdet nemlig det, at kun en meget lille Del af de faktisk foreliggende Aborttilfælde kommer frem til Paatale, og endnu færre medfører Domfældelse; man regner med indtil 2 pro mille af de faktisk foreliggende Tilfælde. Allerede gennem en Aarrække har der været Utilbøjelighed hos Anklagemyndigheden til at rejse Tiltale, og denne Utilbøjelighed er naturligvis steget paa Grund af den Stilling, som de folkevalgte Dommere, Nævningene, har indtaget til Spørgsmaalet. Da Nævningeinstitutionen begyndte at virke hos os, viste det sig, ligesom det har vist sig i en Række Lande, at det saa at sige var umuligt at faa Nævningene til at dømme den Kvinde, som havde begaaet Fosterfordrivelse; og ogsaa de af hendes nærmeste, som havde medvirket, blev frifundet; egentlig har Nævningene kun villet skride ind mod professionelle Kvaksalvere.

Men naar Forholdet er det, at de kunstige Aborter finder Sted i meget betydeligt Omfang, og at der kun i meget faa Tilfælde skrives ind imod dem fra Samfundets Side, *kan* det jo ikke undgaas, at dette medfører en Svækkelse af hele Retsordenens Autoritet. Og dette er da ogsaa en af de væsentligste Grunde, som er anført af dem, der er Modstandere af den bestaaende Lovgivning.

Men samtidig har Bevarelsen af et saadant Straffebud ogsaa hos os den Ulempe, at Straffebudet er stærkt nok til at skræmme Kvinderne bort fra at søge lægekyndig Bistand. Naar en Læge, selv om hans Motiver er nok saa uegennyttige, udsætter sig for Fængselsstraf i indtil 4 Aar for at medvirke ved en Abort, kan man ikke fortænke ham i, at han ikke vil gøre det.

Og som Følge deraf henvises Kvinderne til professionelle Kvaksalvere — med de Følger, som vi har hørt beskrevet her: stor Dødshyppighed og varige legemlige Skader for de paagældende Kvinder.

Naar jeg ud fra dette almindelige Synspunkt, — altsaa at Samfundsopfattelsen er skiftet, at den Lidelse for Samfundets Medlemmer, som det er at vide, at denne Handling foregaar, ikke længer er saa stærk og udbredt som før, — skal tage Stilling til den ærede Indleders Theses, saa bliver denne Stilling følgende:

Det første Punkt, at Afbrydelsen altid skal kunne finde Sted af medicinske Grunde, kan jeg selvfølgelig ganske slutte mig til. Der er nogen Tvivl om, hvor langt de medicinske Grunde rækker; navnlig naar de Lidelser, man frygter som Følge af Svangerskabets Gennemførelse er af nervøs Art, vil det ofte for Læger kunne være et saare vanskeligt Spørgsmaal at afgøre, en Afgørelse, som derfor burde lettes dem ved, at man, i hvert Fald i visse Tilfælde, tillod de sociale Indikationer.

Gaar vi nu til Punkt 2, de andre Grunde der kan være Tale om at anerkende, kan jeg ogsaa ganske slutte mig til det, som Indlederen kalder de etiske Grunde, altsaa at Afbrydelsen skal kunne finde Sted, naar Fosteret er blevet til ved en Krænkelse af Kvindens Kønshedsfrihed.

De racehygiejniske Hensyn kan vi vist ogsaa alle være enige om. Saa kommer vi til den tredie Art af Grunde, de egentlige Velfærdsgrunde eller de sociale Grunde. Saaledes som dette Punkt er affattet af den ærede Indleder, rækker det jo overordentlig vidt: «Naar Kvinden, hvis hun skal gennemføre Svangerskabet, vil komme i Nød, eller der iøvrigt vilde opstaa alvorlig Fare for hendes Velfærd». Dette maa sikkert siges at omfatte praktisk talt alle de Tilfælde, som i Øjeblikket foreligger; de faa Tilfælde, hvor man ikke vilde sige, at det var af afgørende Betydning for Kvindens Velfærd, kan man sikkert se bort fra, naar det gælder om at laa en klar, haandterlig Regel. Altsaa dette principielle Standpunkt kan jeg ganske slutte mig til ud fra det almindelige Synspunkt, jeg har paa Forbrydelsen.

Men gaar vi saa over til Indlederens andet Hovedpunkt,

Spørgsmaalet om, hvem der skal træffe Afgørelse af, om saadanne Velfærdsgrunde foreligger, kan jeg ikke være helt enig med den ærede Indleder. Efter hans Mening skal det jo være et Nævn, bestaaende af en almindelig Læge og en Embedslæge, der træffer Afgørelsen. Jeg tror ikke, at man ad denne Vej vil komme det Onde til Livs, som man først og fremmest ønsker at ramme ved en Ændring af Straffeloven paa dette Punkt, nemlig at det er Kvaksalverne, der foretager de fleste Fosterfordrivelser. For det første tror jeg, at mange Kvinder og mange af dem, for hvem Afbrydelsen vilde betyde mest for deres Velfærd, mange af de fineste iblandt dem, vil føle en naturlig Sky for at henvende sig til et saadant Nævn. Deres egen Læge, deres Huslæge kan de tale med om det; men saa snart der kommer en fremmed Læge eller endog en Embedslæge til, bliver Forholdet straks langt alvorligere for dem. Og dernæst er jeg bange for, at de Afgørelser, som saadanne Nævn vil træffe, bliver meget uensartede, dels efter de forskellige Distrikter i Landet, dels efter de forskellige Embedslægers Indstilling til hele dette Spørgsmaal. I en Kreds vil det være lettere at faa Embedslægen med end i en anden Kreds, — det bliver jo nemlig ham, der bliver Regulatoren, — og skal en Kvinde saa kunne gaa fra den ene Kreds til den anden, eller hvorledes har man tænkt sig? Hvis man virkelig vil sikre Ensartethed i Bedømmelsen, maa man sikkert altid gaa til den øverste Lægemyndighed, Sundhedsstyrelsen, som ogsaa her skulde tage Affære, hvis der var Uenighed mellem Lægerne. Men saa møder vi den væsentlige Ulempe, at en saadan Procedure vil tage betydelig Tid; navnlig naar Afbrydelsen, saaledes som Indlederen mener, skal finde Sted, inden de første tre Maaneder er forløbet, vil det sikkert ofte være vanskeligt at naa en rettidig Afgørelse.

Jeg tror derfor, at skal man overhovedet komme Ondet til Livs, er der ingen anden Mulighed end den at lade vedkommende Kvinde selv træffe Afgørelsen af, om Svangerskabets Gennemførelse strider mod hendes Velfærd, altsaa i Virkeligheden at give Fosterdrab fri, men til Gengæld indføre streng Straf for ukyndige, der indlader sig paa at yde Bistand.

Der er endnu et tredie og sidste Punkt i den ærede Indleders

Teses, jeg vil beskæftige mig med, og det er Spørgsmaalet om, hvornaar et saadant Fosterdrab kan anses for berettiget, altsaa paa hvilket Tidspunkt af Svangerskabet det bør ske. Jeg kan saa udmærket godt forstaa, at man mener det naturligt at sætte en Begrænsning til de første tre Maaneder, thi det er utvivlsomt saaledes, at den Uvilje, der i store Kredse af Befolkningen findes mod, at saadanne Handlinger sker, er stærkere, jo mere udviklet Fosteret er. Som en Overgangsregel kunde jeg derfor godt tænke mig en saadan Begrænsning til de første tre Maaneder. Men der maa, som ogsaa den ærede Indleder var inde paa, være en vid Adgang til at gøre Undtagelser, baade fordi det ofte vil være umuligt at faa en Afgørelse inden Udløbet af de første tre Maaneder, og ogsaa af andre Grunde; jeg kan f. Eks. nævne det Tilfælde, at en ung Pige besvangres af sin Forlovede, og det er Mening, at de skal giftes, og saa forlader han hende. I et saadant Tilfælde vilde det være ganske urimeligt, at Afbrydelsen, naar den ellers var afgørende for hendes Velfærd, ikke skulde kunne foretages ogsaa efter de tre Maaneders Forløb.

Jeg har hermed nævnt de Punkter, hvor jeg er enig med den ærede Indleder, og de Punkter, hvor jeg ikke mener at kunne slutte mig til hans Standpunkt. For mig vilde den bedste Regel være den, at Straffen helt bortfaldt, og at der blot blev indført strenge Bestemmelser for ukyndige, der gav sig af med Fosterdrab. Dette vilde saa naturligvis medføre en vis Pligt for Samfundet til at sikre lægekyndig Behandling i de Tilfælde, hvor den paagældende ikke vilde kunne skaffe den selv.

Høiesterettsdommer *Ferdinand Schjelderup* (Oslo): Jeg må så å si over hele linjen erklære mig enig med innlederen, statsråd Schlyter, ikke bare i hans hovedsynspunkter, men stort sett også i enkelthetene. Jeg tror det arbeide statsråd Schlyter har utført i denne sak er noe man vil komme til å minnes, når de nuværende tilstander er en saga blott.

I samklang med denne min opfatning kan jeg ikke dele det syn som overrettssakfører Magnussen har hevdet. Jeg tror at ogsaa samfundet bør ha sitt ord med i laget i en ganske annen utstrekning enn han fant det nødvendig.

Når jeg som jurist skal treffe en vanskelig avgjørelse, som sterkt berører et annet menneske, da prøver jeg gjerne mitt eget standpunkt ved å spørre mig selv: Er mine grunner så holdbare, at jeg helt ut vilde hevde og forsvare dem også ansikt til ansikt med vedkommende menneske? Eller er de kanskje i virkeligheten litt livsfjerne eller skyter de forbi målet på en eller annen måte?

Motstanden mot en legalisert begrenset adgang til svangerskapsavbrytelse bunner vel som regel enten i bestemte samfundspolitiske opfatninger eller i en sterkt følelsesbetonet innstilling, gjerne av religiøs art og ofte hos menensker, hvis eget liv er blitt mer eller mindre preget av en lengsel etter barn, som forholdene tilfeldigvis har nektet dem.

Men hvor klart enn motstandernes argumenter — de være av den ene eller annen art — kan være fremsatt på et møte eller under en pressediskusjon, så tror jeg mange vilde kvie sig for å gjenta dem, om det var spørsmål om å gjøre dette så å si ansikt til ansikt med livet selv. Jeg vil derfor inntrengende be enhver motstander tenke sig selv i en *læges* stilling, en læge som blir søkt av en kvinne som står i åpenbar fare for å bli knekket av å gå igjennom et svangerskap, slik som forholdene ligger an for henne. Vilde De da, om loven idag stillet Dem fritt, nekte å hjelpe i det alt overveiende antall av tilfeller, og vilde De begrunne nektelsen med de samme argumenter, som nok kan føres frem i en diskusjon i pressen eller på et møte? Hvis disse argumenter ikke kan føres frem overfor vedkommende mennesker, da tror jeg de i virkeligheten er lite holdbare.

Saken er jo at livet selv har dømt den nugjeldende lov.

For de *læger* som skal treffe avgjørelsen, vil det stadig bli til at de — for å bruke tidligere president i Den norske Lægeforening overlæge Olaf Tandbergs ord — «må velge mellem lovens bokstav og sin samvittighet. En samvittighetsfull læge følger sin overbevisning, og så får han forsøke å resignere overfor den nedverdiggende følelse, at han kanskje ved den anledning har befunnet sig på kanten av loven. Slik er stillingen for de fleste sykehuslæger idag, og under den synsvinkel bør vi se på det foreliggende forslag.» Ingen norsk læge har mig bekjent bestridt riktigheten av disse Tandbergs ord.

Vi *jurister* ser sjelden disse triste tilstander på nærmeste hold. Som påtalemyndighet eller som dommer hender det imidlertid at også vi må ta et standpunkt. Jeg har selv, riktignok for 23—24 år siden, som sorenskriverfullmektig tilbragt en våken natt eller to, fordi jeg i en tilståelsessak skulde dømme en pike efter strl. § 245. Enkelthetene skal jeg la ligge. Resultatet blev imidlertid at jeg, som saken lå an, fant den krevede fengselsstraff så dypt urettferdig, at jeg gav betinget dom, som jeg så støttet op med alle de straffenedsettende grunner, jeg var i stand til å fremtrylle. Fred i min sjel fikk jeg allikevel ikke, før jeg selv hadde reist direkte til statsadvokaten og efter et svare strev fått ham til å love, at dommen ikke skulde bli påanket. Men — en slik fremgangsmåte vil jo alltid være både tungvint og usikker.

For å si det i få ord: Jeg synes det også for oss jurister er nedverdiggende, at med loven som den lyder idag kan vi som dommere bli kalt til å straffedømme en økonomisk dårlig stillet kvinne for noe, som hendes bedre stillede medsøstre regelmessig kan få foretatt under et kortvarig opphold på en privatklinik. Det er vel ingen anker som rammer respekten for et rettssystem dypere enn dem, som går ut på at det på det ene eller annet felt i virkeligheten er en lov for de rike og en for de fattige.

For oss jurister burde ingen oppgave være helligere enn den å bøte de steder i loven, hvor vi mener at denne kreftskaden er tilstede.

Ser man saken *fra et almindelig samfundsmessig synspunkt*, står den for mig slik:

Vi anser det for samfundets pligt mest mulig å forebygge social nød. Med vår ulykkes- og sykeforsikring, med fabrikktilsynslovens mange bestemmelser til vern om kvinner og barn og med vår barnebeskyttelseslovgivning forøvrig stemmer det ytterst dårlig, synes jeg, at ethvert nettop påbegynt svangerskap efter loven skal føres frem, såfremt det ikke står om morens liv eller at hun alt *er* utslitt. Er det ikke ut fra den ånd, som preger vår øvrige sociallovgivning, et rimelig krav at denne reforms motstandere gir en fyldestgjørende begrunnelse for, at man skal oprettholde — eller rettere sagt:

gi nytt liv til et straffebud, som påtalemyndighetens menn, efter hvad vi nettop har fått bekreftet av riksadvokat Sund, ytterst sjelden bringer i anvendelse?

Enkelthetene i statsråd Schlyters forslag faller, såvidt jeg har forstått, i det vesentlige sammen med hvad medisinaldirektør Heitmann nylig har foreslått for det norske socialdepartement. Av den grunn har en kommentar fra min side liten interesse. Jeg skal derfor bare si noen få ord:

Efter min mening er det riktig at de medisinske indikasjoner ikke blir angitt i selve loven, men at utformningen blir overlatt de medisinske autoriteter.

Videre anser jeg den form som statsråd Schlyter har gitt hovedbestemmelsen om de såkalte sociale indikasjoner for den ubetinget heldigste som hittil har vært foreslått. Klart og enkelt formet som den er, skulde den helt ut dekke lovens formål: Det avgjørende skal være *graden* av den skade som må befryktes å ville ramme kvinden, barnet og hennes øvrige familie, og som berettiger den provoserte abort som en nødhjelp. I lovteksten å angi de forskjellige nødstilfelle efter sin art, vil derimot neppe være heldig. De vil uvegerlig utgjøre en broket blanding: arbeiderkoner som sliter med svære familier, og andre kvinner hvem en fødsel vil bringe påtagelig ulykke av forskjellig slags.

Hvad gjennomføringen angår er jeg enig med statsråd Schlyter i, at kommisjonsbehandling neppe vil være det rette. Den enkelte behandlende læges intimere kontakt med patienten vil sikkerlig yde større garanti for, at man får rede på det virkelige forhold, enn hvor undersøkelsen skal foretas av en kommisjon, — det vilde vel som regel måtte foregå ad skriftlig vei. Dertil kommer at kommisjonsbehandling sikkert for svært mange kvinner vil stå som ensbetydende med en slags offentliggjørelse av hele forholdet. Men da vilde det straks være mange, som foretrakk å gå til en kone eller en kvakksalver.

Jeg tror den heldigste ordning også her er statsråd Schlyters, — eller nærmere bestemt den som hos oss dr. Tove Mohr og medisinaldirektør Heitmann har foreslått, — at svangerskapsavbrytelse må foregå på offentlig eller autorisert sykehus med tre instanser: innleggende læge, sykehuslægen og medisinal-

direktøren. Da vil man, såvidt jeg forstår, få en garanti god nok for hurtige, vel overveiede og stillferdige avgjørelser, hvor de nevnte læger under lovens ansvar i hvert enkelt tilfelle avveier grunnene for og imot den ønskede svangerskapsavbrytelse.

For mig står altså statsråd Schlyters forslag, som det er utformet i de fremlagte teser, som en særdeles lykkelig løsning av dette alvorlige og vanskelige emne. Forslaget er klokt og forsiktig utformet, og efter sitt formål er det i beste forstand samfundsbevarende.

Presidenten *Ekeberg* (Stockholm): Det är med allra största intresse jag åhört de föregående talarna och alldeles särskilt inledarens klara och ingående motivering för sin ståndpunkt. Jag beklagar bara att, på grund av ämnets natur av sektionsämne, detta hans anförande icke i god tid på förhand varit tillgängligt för mötesdeltagarna. Under de få dagar som gått sedan teserna delades ut, ha helt visst de allra flesta saknat tillfälle att orientera sig på egen hand, och följderna härav kan ju ganska lätt bli, att diskussionen icke ger en så fyllig bild av det verkliga åsiktsläget här vid mötet, som med hänsyn till ämnets vikt varit önskligt, något som i sin tur kan inverka på frågans vidare behandling.

För min del tar jag endast med allra största tvekan till ordet efter de av ett ingående studium av ämnet präglade anföranden, som förut hållits. Alldeles särskilt är det otacksamt att, sedan den näst föregående talaren i sitt briljanta anförande i främsta rummet vädjat till våra känslor, nu söka vädja till förståndet. Det förhåller sig ju så, att hos många människor känslorna äro mera lätttrorda än förståndet. Så har varit fallet i många församlingar, där detta ämne tidigare diskuterats. Jag hoppas, att det inte skall vara förhållandet här.

Bland reformsträvandena på detta område kan man skilja mellan två väsentligt olika riktningar. Enligt en uppfattning äger kvinnan principiellt fri förfoganderätt över fostret såsom en del av hennes kropp. I extrem form accepterades denna ståndpunkt av lagstiftningen i Sovjetryssland år 1917, men mycket snart — redan 1920 — modifierades den därhän, att

abort skulle få framkallas endast av läkare och å sjukhus. Efter ytterligare några år — om jag inte misstar mig år 1924 — fann man sig nödsakad att övergiva principen om kvinnans förfoganderätt över fostret och välja det andra alternativet för frågans lösning. Man uppställde nu krav på särskilda indikationer, liksom inledaren sålunda, fastän saken var ordnad på annat sätt än enligt hans förslag. Denna senare ståndpunkt är också accepterad i Lettland, såvitt jag vet det enda land förutom Ryssland, där frågan är löst genom lagstiftning.

Det har sitt intresse att efterforska, vilka verkningarna varit av den ryska lagstiftningen. Dessa hava ganska ingående studerats av tyska läkare. Enligt uppgifter, meddelade vid sammanträde i september 1932 med den tyska landsgruppen av internationella kriminalistföreningen, har sovjetlagstiftningen medfört en enorm ökning av aborterna och märkligt nog även en ökning av den smygtrafik man trott sig förebygga. De tyska läkarna ha frågat sig, hur särskilt detta senare kan ha blivit följden, och man har sökt svaret i två olika skäl: dels, säger man, har efter all sannolikhet legaliseringen föranlett den uppfattningen, att aborten är ett jämförelsevis ofarligt ingrepp, och dels har den nya lagstiftningen haft moraliskt upplösande verkningar. Den har framkallat en uppfattning, som tyskarna kallat «Glas-Wasser-Theorie», enligt vilken ett köns- umgänge inte har mer att betyda än att dricka ett glas vatten. Lagstiftningen verkar vidare, säger man, som en kraftig propaganda för aborterna, så att dessa sprida sig även till kretsar, där man förut har levat lycklig utan aborter.

Det invändes kanske att förhållandena här i Norden i många avseenden starkt skilja sig från förhållandena i Ryssland och att vi på den grund ha mycket litet att lära av de ryska erfarenheterna. Häri ligger en viss sanning. Men särskilt den nu sist berörda synpunkten tror jag inte vi skola lämna alldeles ur räkningen.

Inledarens ståndpunkt känna vi alla. Han vill medge abort på indikationer av tre olika typer. Av dessa tre typer skiljer sig den sista, de sociala indikationerna, från de båda föregående bland annat därutinnan, att medan de båda föregående äro

någorlunda begränsade och gripbara, är den sista ytterst flytande. Den knappa tiden och den omständigheten, att de båda första grupperna inte erbjuda samma principiella och praktiska intresse som den tredje, föranleda mig att uteslutande hålla mig till sistnämnda grupp.

Havandeskap får avbrytas av sociala skäl, «när genom barnets tillkomst kvinnan skulle försättas i nöd eller eljest allvarlig fara uppstå för hennes välfärd». Vad är det? För vissa fall är naturligtvis meningen klar. Om en kvinna vädjar till en läkare och åberopar som skäl att hon finner moderskapet besvärligt, att hon skulle få sin figur förstörd eller något dylikt, är ju svaret givet. Men dessa fall äro dess bättre så sällsynta, att vi kunna lämna dem ur räkningen för att i stället tänka på andra: kvinnan skulle förlora sin plats och ha svårt att få en annan, hennes giftermålsutsikter skulle gå till spillo, hon skulle bli förskjuten eller i varje fall mer eller mindre illa behandlad av sin familj eller eljest lida socialt, hon skulle få svårt att försörja sitt barn, ett horsbrott skulle uppdragas o. s. v. Var går i alla dessa fall gränsen? Det var på den frågan man framför allt väntade ett svar i inledarens anförande, men jag måste säga, att svaret utföll ytterst obestämt: «de som ha att bedöma saken få söka väga vilken olycka som är störst», förklarade han. Avgörandet skjutes alltså över i läkarnas händer. Det kunde, såvitt jag förstår, befaras, att det anförda stadgandet komme att ges en så vidsträckt tolkning, att därunder fölle en mycket, mycket stor del av de utomäktenskapliga havandeskapen. Regeln är där den, att barnbörden för kvinnan medför antingen ekonomiska svårigheter eller sociala svårigheter eller bägge delarna. När det gäller gift kvinna, skulle väl i främsta hand den ekonomiska situationen, de ekonomiska svårigheterna komma i betraktande, men även därvidlag är ju gränsen flytande och tänjbar.

Faran för en ytterst extensiv tillämpning blir överhängande därigenom att avgörandet lägges helt i läkarnas händer, såvitt jag förstått inledaren med fri eller åtminstone ganska fri rätt för kvinnan att bestämma, till vilken läkare hon skall vända sig. Vad inledaren sagt om våra svenska läkares höga och ansvarsmedvetna uppfattning om sitt kall vill jag till

fullo vitsorda. Jag är övertygad, att våra läkare komme att bedöma frågan efter bästa förstånd och samvete. Men det ligger i sakens natur, att läkarna gärna få en benägenhet att mer taga hänsyn till de skäl, som i det särskilda fallet åberopas av patienten, än till vådorna ur allmän synpunkt av en för slapp lagtillämpning. Och det är ju känt, att många av våra läkare på ideella grunder, som man väl kan förstå, även om man inte gillar dem, i hithörande frågor intaga en mycket avancerad ståndpunkt. Följden skulle, såsom en föregående talare framhållit, bli antingen en mycket ojämn lagtillämpning eller — enligt den gamla regeln att man söker sig fram enligt det minsta motståndets lag, i detta fall alltså söker upp de läkare, som ha den mest outrerade uppfattningen — en slapp lagtillämpning.

Det kunde vara frestande att i detta sammanhang bemöta hoiesterettsdommer Schjelderup. Jag skall emellertid inte här upptaga hans argument till närmare prövning. Jag vill endast erinra, att dessa argument kunde åberopas såsom grund för straffrihet också på många andra straffrättens områden, även om situationen där i viss mån är en annan.

Det invändes kanske, att läkaren enligt inledarens förslag utsätter sig för straff. Då jag förutsätter, att läkaren handlat efter bästa förstånd och övertygelse, ligger det emellertid i sakens natur, att det vill ganska mycket till, innan hans kolleger i medicinalstyrelsen anmäla honom till åtal och ännu mer innan en domstol fäller honom på grundval av en så svävande lagbestämmelse som den föreslagna.

Jag fruktar sålunda, att om förslaget bleve upphöjt till lag, man komme mycket långt ut på det sluttande planet och hamnade icke synnerligen långt ifrån den förut berörda ytterlighetsståndpunkten. Det är möjligt att jag missuppfattat inledaren, men det föreföll mig, som om han icke alltför ogärna skulle se, att läkarna på detta sätt bleve pionjärer för en radikalare ståndpunkt. Då inledaren här i dag med sympatisk öppenhet har antytt, att han ser straffrihet för kvinnan såsom det slutliga målet, förstår jag bättre än förut tesernas verkliga innebörd. Straffrihet för kvinnan innebär ju i själva verket principiellt straffrihet för fosterfördrivning, ty det straff, som

alltjämt kunde drabba medhjälparen, bleve ju ett straff för någonting annat, ett kvalificerat fall av kvacksalveri eller hur man nu vill rubricera det.

Prövning av två läkare men på så obestämda indikationer som det här är fråga om ger å ena sidan, såvitt jag förstår, ingen verklig garanti för att den fosterfördrivning, som sker i samhällets namn och på dess ansvar, får den snäva begränsning, utan vilken en förhandsprövning är skäligen meningslös, men å andra sidan är det, enligt min tro, åtminstone mycket ovisst, huruvida man genom inledarens förslag skulle komma att minska smygtrafiken på detta område. De avhållande motiven komme, liksom i Ryssland, att avtrubbas och det finnes anledning befara, att aborterna skulle spridas till förut mera oberörda trakter och befolkningslager, men allra största delen av det klientel det här rör sig om komme sannolikt, av skilda grunder, att rygga tillbaka också för det mått av oifentlighet, som inledarens förslag innebär, och följaktligen vända sig till kvacksalvare.

Jag understryker vidare, att de ryska läkarna, som ju ha största erfarenheten på området, enligt vad förenämnda källa upplyser ställa sig alltmer betänksamma mot abortus provocatus ur medicinsk synpunkt med hänsyn till dess i många fall fysiskt och psykiskt ödeläggande verkningar på kvinnan. I detta sammanhang kan jag inte underlåta att åberopa ett argument mot frigivande av fosterfördrivningen, vilket har spelat en mycket stor roll i den tyska diskussionen. En abort är, säger man, även om den sker med kvinnans verkliga önskan, icke minst i psykiskt hänseende en mycket allvarlig sak. Men vida värre blir det, om kvinnans samtycke i verkligheten är framtvinget av barnafadern, som ju här kan ha starka ekonomiska eller andra intressen. Och han får, säger man, i detta avseende större möjligheter än förr att göra sin vilja gällande, om kvinnan icke genom att göra honom till viljes utsätter sig för straffansvar.

I den offentliga diskussionen i Sverige — denna fråga har ju motionsvis varit förelagd svenska riksdagen — är det särskilt ett typfall, som spelat en mycket stor roll. En arbetarhustru har en supig man, vilken mest är till last och besvär. Hon får

ensam kämpa för familjen, och det finnes en stor barnskara. Nu är hon återigen i grossess, och hon kommer till läkaren och säger: «Nu står jag inte ut längre. En katastrof hotar mig och vårt hem. Befria mig från mitt foster!» Här skulle nu enligt förslaget ett par läkare å samhällets vägnar konstatera ett fall av nöd, som måste lösas därigenom, att man utsläckte det spirande livet. Är detta verkligen oundvikligt? Äro våra nordiska samhällen så utblottade på medel och tro på sin framtid, att vi i en sådan situation inte kunna finna någon annan utväg än ett officiellt beslut att slå ihjäl den väntade lilla medborgaren? Innebörden av den nya ståndpunkten framstår klarare, om man tänker sig, att kvinnan i nämnda fall endast klagar sin nöd utan att själv föreslå någon lösning. Då kan väl inte meningen vara, att man från samhällets sida skall tillråda fostrets fördrivande; det allmänna måste här erbjuda sig att i annan form träda emellan. Men om detta är händelsen, låter man i själva verket kvinnan själv träffa avgörandet, ty skillnaden mellan de båda fallen ligger ju däruti, att i det förra fallet kvinnan påkallat abort, medan hon i det senare icke uttalat någon önskan därom. Och det är väl icke denna omständighet, som principiellt borde fälla utslaget. Kan problemet i det senare fallet lösas utan abort, så låter detta sig göra även i det förra.

Det synes mig vara angeläget, att man vid behandlingen av denna fråga icke lämnar de allmänna straffrättsliga principerna i större eller mindre utsträckning bakom sig. Man låter ju inte folk straffritt stjäla eller förskingra eller bedraga för att undgå ekonomisk nöd och sociala olägenheter. Det är endast av strafflagen erkända allmänna grunder för straffskyldighetens bortfallande, som komma i betraktande. Om man uppställer som utgångspunkt, att fosterfördrivning är straffbar, kräver, menar jag, konsekvensen, att man bedömer frågan huruvida fosterfördrivning i vissa fall skall få ske ostraffat efter enahanda grunder. Det är den straffrättsliga nödkategorien, som tillämpas beträffande fosterfördrivning på medicinska indikationer. Man bör, menar jag, anlägga ett motsvarande mått av stränghet beträffande indikationer av annan art. Det är möjligt, at nödkonflikten här kräver en

närmare reglering i lag, men inledarens förslag innefattar, såvitt jag förstår — i varje fall sådant det kommer att te sig i tillämpningen — något annat och vida mera.

Av nu i korthet anförda skäl tror jag inte, att denna ömtåliga fråga har vunnit sin lösning genom det föreliggande förslaget. Jag måste säga, att detta förslag snarast varit ägnat att för mig understryka de synnerliga svårigheter man kommer in på, om man över huvud taget upptar tanken att legalisera fosterfördrivning på sociala indikationer.

Overrettssagfører *Henrik Sachs* (København): Den foregaaende ærede Taler vilde sondre mellem Forstandens og Hjertets Stilling til Sagen. Jeg tror, at man kan foretage en anden Sondring, nemlig mellem den mere spekulative Opfattelse af de heromhandlede Retsgoder og den rent umiddelbare Indstilling, som f. Eks. vi Advokater erfarer, naar vi bliver konsulerede som Sjælesørgere — det bliver vi nemlig ofte, lige saa vel som Lægerne bliver det — og som vi ogsaa ofte mærker i Diskussioner med Folk, som vil høre vor Mening, selv om Spørgsmaalet ikke har nogen egentlig praktisk Betydning for dem. Jeg tror at turde sige, at det, som har virket allerstærkest paa Folks rent umiddelbare Opfattelse af dette Spørgsmaal, er Oplysningen om det uhyre Antal kriminelle Aborter, der finder Sted. Man er klar over, at overfor et saadant Antal er der kun et af to at gøre: *Enten* maa man forsøge en i høj Grad forøget strafferetlig Repression, med energisk politimæssig Efterforskning overalt, hvor man aner et strafbart Forhold, Sagens Unddragelse fra Lægdommernes erfaringsmæssigt overbærende Behandling, Ophævelse af den danske Straffelovs korte Forældelsesfrist o. s. v.; men en saadan skærpet Repression vil de allerfleste, saaledes som hele Indstillingen nu engang er, paa Forhaand tage Afstand fra, og selv de, der kunde ønske den, tror sikkert ikke paa Muligheden deraf. *Eller* man maa opgive at lade Samfundet ad strafferetlig Vej bekæmpe de paagældende Handlinger, altsaa give Fosterdrabet fri, i hvert Fald til en vis Grad, saaledes som man har frigivet de antikonceptionelle Midler.

Betragtningen her er dels en ideel og dels en mere praktisk.

Den ideelle Betragtning er den, der siger: Vi kan ikke taale den Vilkaarlighed at vide, at der daglig foretages 20—30—40 maaske 50 kriminelle Aborter, medens det kun er nogle enkelte Gange om Aaret, at der overhodet kommer en Sag frem til Paadømmelse, og saa sker det endda mere eller mindre ved et Tilfælde; en saadan Uretfærdighed, en saadan Vilkaarlighed kan man ikke tolerere. Det føles ogsaa som Vilkaarlighed, at nogle af de bedste, de lovlydige — skønt de maaske lider aller- mest under dette Svangerskab — viger tilbage for at lade fremkalde en «kriminell Abort» og altsaa tager paa sig alle de Ulykker, som følger med det uønskede Barns Fødsel, medens de mere robuste, som ikke viger tilbage for det strafbare, i 999 af 1000 Tilfælde kommer godt fra det. Det *ideelle* Synspunkt finder, at dette er en Vilkaarlighed, som et retsordnet Samfund ikke bør acceptere, og dette Synspunkt er vel nok det, der stærkest gør sig gældende. Oplysningene om det store Antal kriminelle Aborter, der faktisk finder Sted, fremkalder i vide Kredse — i hvert Fald i vort Land — denne Opfattelse. Det mere *praktiske* Synspunkt fører til, at man siger: Naar der altsaa i saa vidt Omfang foretages kriminelle Aborter, og de tilmed foretages af ukyndige, med alle de deraf følgende uheldige Virkninger, saa er det dog mere praktisk at faa det hele ind i en legaliseret Form, hvorved man dog i hvert Fald vil undgaa alle de baade for de enkelte Individuer og for Samfundet som Helhed saa frygtelige Misgreb, der finder Sted ved denne Kvaksalvervirksomhed. Og disse Synspunkter tror jeg, vi Jurister maa forsone os med, selv om vi ad spekulativ Vej kunde naa til andre Resultater. Jeg tror nemlig afgjort, det er ud fra disse to Synspunkter, at Befolkningen bedømmer disse Forhold. Vi kan se det af, hvorledes Nævningekendelser Gang paa Gang frifinder Mødrene, eller dog, selv om Mødrene kendes skyldige, fritager dem for Straf. Og saadanne Kendelser modtages gennemgaaende med største Tilfredshed, der rejser sig saa at sige aldrig offentlige Røster imod dem; selv i konservative Blade kan man se saadanne Afgørelser billigede, og af Redaktionen Behandling deraf fremgaar ofte, at man er klar over, at de som Regel har Lærernes Billigelse. Saaledes er altsaa Synspunkterne, og ud fra dette maa man bedømme Sagen.

Men saa er det ogsaa klart, at det yderst interessante Forslag, som Statsraad Schlyter nu har fremsat, kun faar praktisk Betydning i Henseende til at tilfredsstille Publikums Opfattelse i begge de nævnte Henseender, hvis hans Pkt. 2 c i Praksis fortolkes saa vidt, at der, som min ærede danske Kollega sagde, saa godt som ikke bliver noget Tilfælde tilbage, hvor man kan vente, at en af den paagældende Kvinde ønsket Svangerskabsafbrydelse vil blive nægtet. Det bliver da efter min Mening nærmest et Opportunitetshensyn — men det er ogsaa et Hensyn, man i høj Grad maa vurdere — om man vil gaa til den fulde legale Frihed, eller om man — i hvert Fald som en Overgang — hvad der vistnok kan anføres overordentlig stærke Grunde for, ikke vil give den fulde Frihed, men netop gennem en Ordning som den af Statsraad Schlyter foreslaaede, understrege, at dette, om et Fosters Liv skal udslukkes, ikke er en ganske ligegyldig og tilfældig Handling, som kan foretages i et Øjeblikks Stemning, men at der er Tale om en *Intersekollision*, som kræver en omhyggelig og alvorlig Overvejelse under sagkyndig Ledelse, en Overvejelse, der bl. a. giver Plads for den utvivlsomt rigtige Betragtning, som den forrige ærede Taler fremhævede, nemlig at der ogsaa maa tages Hensyn til den store sjælelige og legemlige Risiko, der for Kvinden er forbundet med denne Operation.

Dette adskiller mig altsaa fra min ærede danske Kollega i Synet paa dette Forhold, at jeg mener, at der netop er meget, som taler for en vis Kontrolordning, taler for, at det indskærpes i Loven, at det er et alvorligt og for Kvinden selv i flere Henseender yderst betænkeligt Skridt, hun indlader sig paa, naar hun underkaster sig denne Operation.

Men understreges maa det, at hvis denne Reform skal fyldestgøre baade Folks ideelle Betragtning og de praktiske Hensyn til Kvaksalveriets Bekæmpelse, saa maa Lægernes Bedømmelse af de sociale Grunde, som Indlederen kalder dem, være særdeles liberal, for ellers udrydder vi ikke Ondet, saa gaar Folk til Kvaksalverne alligevel. Og man maa ogsaa sørge for, at den Prøvelse, der foreslaas, mister enhver Karakter af en Rettergang, en Kommissionsbehandling eller lignende; den maa indrettes saaledes, at Kvinden føler den udelukkende som en

Konsultation hos en Læge, hvor hun kan være sikker paa Discretion og føle, at hun staar over for en, der fuldt ud vil forstaa hende. Det er afgørende.

Jeg maa endnu tilføje, at i Almindelighed forstaar Folk slet ikke, navnlig heller ikke de Kvinder, man taler med om dette Spørgsmaal, hvorfor det sociale Moment ikke i disse Forhold skal have samme Værdi som deres Helbred. Kvinden siger: Der kan da for mig være det, der er endnu mere værd end mit Helbred, min sociale Position er mig mindst ligesaa vigtig som mit Helbred. Og naar man taler om de sociale Grunde, vil Kvinderne absolut ikke acceptere — jeg synes med Rette — at man særlig stiller de økonomiske Hensyn i Forgrunden; de hævder, at der kan være andre, mere ideelle Forhold, som vejer fuldt saa meget som det økonomiske Hensyn. Disse Synspunkter maa man være ganske paa det rene med, hvis man gaar til en Reform som den her foreslaaede.

Statsadvokat *Reidar Aasgaard* (Oslo): Høiesterettsdommer Schjelderup har allerede tatt statsadvokatens navn forfengelig, og det kunde da kanskje ikke være uten interesse for forsamlingen å få litt innblikk i hvorledes en statsadvokat er stillet når det gjelder disse forbrytelser.

Statsadvokaten er den offentlige myndighet som har avgjørelsen av tiltalespørsmålet. Forsøk mine damer og herrer å sette dere inn i hvorledes statsadvokaten er stillet, når han skal treffe avgjørelse i tiltalespørsmålet i slike saker, — med det ansvar han har overfor samfundet og overfor den enkelte som han setter under tiltale. Hvad er det jeg *vet*? Jeg vet at der foreligger en statistikk fra Ullevål sykehus for 10 år, for årene 1920—29, og av den fremgår det at der hvert år er innlagt på Ullevål sykehus 200 patienter, med hvilke der er begått kriminell abort. Og efter den erfaring jeg har fra min lange tjenestetid, vet jeg at de der er innlagt på Ullevål sykehus, er i hvert fall bare en del av de affærer som dreier sig om kriminell abort. Det må være mange flere enn disse 200 fra Ullevål sykehus, og for å være forsiktig regner jeg med 400, men det kan godt være det er mange flere.

Når jeg da i 1934 skal reise tiltale, så vet jeg at dette for-

hold slett ikke er blitt bedre, det er snarere blitt verre. Hvor mange saker har jeg hatt i 1932—33? Jeg har hatt 5 som er blitt dømt hvert av disse år, og 5 kvinner har vi undlatt påtale mot hvert år. Og jeg kan altså se det, at hver gang jeg skal reise tiltale mot én, er det 98 eller 99 som er i samme kaus, men som jeg ikke kan reise tiltale mot. Det ansvar har jeg altså at jeg må ta den ene og la de 98—99 gå, fordi vi vet ikke noe om dem, får ikke vite noe om dem. Jeg vet ennvidere det, at i de år jeg har vært statsadvokat, har det bare vært kvinner av småfolket, aldri noen av de høiere klasser, som har vært satt under tiltale i disse saker, jeg har aldri opplevet at det har vært noen av de høiere klasser.

Nu, vi reiser ikke tiltale mot disse kvinner nu, men vi er nødt til å trekke dem frem som vidner i lagmannsretten. Det er hemmelige forhandlinger, men det blir allikevel en viss offentlighet. Disse kvinner av småfolket må vi trekke frem for å få dom, men de såkalte høiere klassers kvinner er gjemt og skjult. Dette vet påtalemyndigheten, dette vet jeg, hver gang jeg skal treffe avgjørelse i disse vanskelige spørsmål.

Da vil jeg spørre: Kan det være riktig å fortsette med dette, at påtalemyndigheten skal være stillet slik?

Jeg for min del må naturligvis med den største glede hilse alle reformbestrebelse på dette område velkommen. Og det sier sig selv at det må gjøres, ikke bare litt, men det må gjøres meget. Såpass vanskelig er stillingen for påtalemyndigheten, så meget kan jeg si, og av alt jeg har hørt her idag har det slått mig at det svenske forslag efter min mening, efter min erfaring, vil hjelpe oss overmåte godt. Og likesom høiesterrettsdommer Schjelderup ut fra erfaring fra sin dommergjerning må jeg ut fra erfaring fra min påtalegjerning støtte det svenske forslag.

F. d. justitierådet *N. Gärde* (Stockholm): Herr Ordförande, mina damer och herrar! Jag skall inte ta tiden alltför länge i anspråk. Jag kan i allt väsentligt ansluta mig till den ståndpunkt, som här intagits av presidenten Ekeberg. Jag instämmer givetvis med den ärade inledaren så till vida, att även jag anser, att de förhållanden, som kommit att inträda på

detta område, äro i längden ohållbara och att djupgående åtgärder måste vidtagas. Frågan blir då, i vilken riktning man skall verka för att förbättra förhållandena. Här har av flera talare, särskilt lektor Magnussen, framhållits, att man på detta område i första hand har att söka ledning av och följa opinionen. Ja, opinionen, i den mån den utkristalliserar sig i ett verkligt rättsmedvetande, kan vara något att fästa sig vid, men jag tror inte, att lagstiftaren på vare sig detta eller andra områden får alltför mycket lyssna till folkstämningen, utan han bör i första hand pröva från egna utgångspunkter vad som verkligen är samhällsgagneligt, vad som länder till såväl samhällets som de enskilda individernas nytta, och detta inte bara med hänsyn till det nu levande släktet, utan även till de framtida generationerna.

Man kan fråga sig: i vilken riktning ha vi då att gå? Enligt min mening har man här att väga mellan samtliga de faktorer av samhällelig betydelse, som inverka på lösningen. Jag bortser här helt från det rent straffrättsliga bedömandet, från frågan, huruvida det kan anses som ett brott i juridisk mening, när kvinnan tar livet av sitt foster — den juridiska synpunkten spelar för mig i detta sammanhang icke någon större roll — utan jag menar, att man har att undersöka och pröva betydelsen för samhällslivet och utvecklingen i dess helhet och alltså inte bara för individen av de åtgärder, man ämnar vidtaga.

Man har sagt: Det är önskvärt att avskaffa de kriminella aborterna. Medlet är ganska enkelt: man legaliserar dem. Det är nu inte säkert, att det går att avskaffa dem på den vägen, men jag utgår här från det antagendet. Emellertid är det uppenbart, att aborterna redan i och för sig äro en olycka, en kräftskada på samhällslivet. Uppenbarligen bör man i första hand gå den vägen att söka motverka aborternas förekomst som sådan. Det är där missförhållandet kommer fram. Ur social och samhällelig synpunkt är det i och för sig tämligen likgiltigt, om de äro kriminaliserade eller ej. Det är själva det faktum, att i vår tid aborter förekomma i så oerhört stor omfattning, som är det beklagliga, och det är mot denna samhällsföreteelse man skall söka ingripa. Historien lär oss, att

aborterna äro ett tecken på en viss åderförkalkning hos släktet. Man kan också säga, att just förekomsten av aborter är en social fråga, som man i första hand med sociala medel måste söka lösa. Samhällets skyldigheter gentemot de mödrar, som göra sin värnplikt för släktets bestånd, måste utvecklas. Det är icke tillfredsställande, att modern under sitt havandeskap skall behöva gå till läkare och få sitt livsdugliga foster avlivat på grund av *nöd*. Det är samhällets skyldighet att här träda till och taga hand om dessa mödrar liksom om deras livsdugliga foster. Vi ha inte råd att låta de *fattiga* mödrarnas foster avlivas, kanske till och med emot moderns innersta önskningsar. Vår nordiska ras behöver alltför väl för sin kamp för kulturen och friheten i världen även de fattiga mödrarnas barn.

Det är ganska egendomligt, att man här talar om sociala indikationer. Vad äro de sociala indikationerna? Jo, det är just de fall, då samhället icke iakttagit sin sociala plikt att hjälpa dessa mödrar och deras väntade barn.

Jag menar, att denna fråga är av så invecklad och djupt ingripande beskaffenhet, att den kräver en allsidig belysning ur samtliga samhälleliga synpunkter. En sådan belysning har, såvitt jag förstår, ännu icke — och det ligger i sakens natur att det icke kunnat ske under en diskussion sådan som den i dag förda — kommit ämnet till del. I vilken riktning lösningen är att söka och huruvida därvid de av statsrådet Schlyter angivna riktlinjerna komma att beaktas — givetvis äro de alltid ett diskussionsinlägg av mycket stor betydelse — det är, tror jag, för tidigt att nu yttra sig om.

Borgmästaren *Georg Bissmark* (Halmstad): Herr ordförande, mina damer och herrar! Anledningen till att jag tagit till orda här är den manstarka uppslutning, som skett kring det av inledaren framlagda förslaget. Här ha statsadvokater och domare stigit upp och vittnat om vilket dåligt intryck det gör på dem att nödgas döma ett fåtal eller nödgas inskränka åtalet till ett fåtal av de många brottslingarna. Det är min uppfattning, att man icke får se frågan ur denna synpunkt. Den statistik jag skulle vilja ha men aldrig kan få är den,

som besvarar frågan: hur många fosterfördrivningar har den nuvarande lagstiftningen *förhindrat*? Det är det, som är huvudsynpunkten i denna fråga. De andra äro relativt underordnade. Det är tråkigt, att en lag skall vara av den beskaffenhet, att de, som bryta mot densamma, icke kunna lagföras i de flesta fall, men kärnpunkten är: hur kommer det att ställa sig, om man släpper fältet fritt för en fosterfördrivning utan nämnvärd kontroll. Det kommer alltid att finnas sådana läkare, som tillämpa en ytterligt liberal tolkning, och släpper man bara principiellt fram rätten att fördriva foster av sociala skäl, då äro enligt min mening dammarna öppna för den fullkomliga frihet, som förordas här av ett par talare.

Nå, hur kommer detta att verka i fortsättningen? Äro de närvarande anhängarna av en reform beredda att ta konsekvenserna av vad det kan innebära för folkets moraliska kraft och dess utveckling i framtiden? En av våra skaldes har sagt, att vad som är sanning i Jena, är bara dåligt skämt i Heidelberg. Även i denna oerhört viktiga sak torde man få säga, att vad som är sanning här i Skandinavien eller förefaller vara sanning här, är bara dåligt skämt på andra håll. Vid en kvinnlig läkarekongress i Stockholm för någon tid sedan uppträdde med stor energi de kvinnliga läkarna från Amerika, Italien, Frankrike, England och Tyskland *emot* en sådan födelsekontroll, som här föreslås. I dessa länder, som nyligen genomgått det svåra världskriget och som känt påfrestningar utan like, är man icke beredd att gå in för en dylik humanisering av förhållandena. Där är man beredd att upprätthålla ett helt annat system. Där har man klart för sig, att ett insläende på den väg, som här förordas, *kan* vara ägnat att förslappa rasen och framkalla konsekvenser för framtiden, vilka nu inte kunna förutses.

Jag har samma känsla för min del, att det land, som tar första steget, när det gäller att införa en reform av detta slag, går i spetsen för en degeneration, som kan vara synnerligen farlig; och jag skulle önska att detta land icke bleve Sverige. Jag har i egenskap av riksdagsman haft tillfälle att flera gånger bidra till abortus provocatus i fråga om motioner,

som förelegat i denna riktning, och jag tror, att det vore mycket lyckligt, om även i framtiden denna metod tillämpades på förslag i samma riktning, även om de skulle komma från regeringshåll.

Statsrådet *Schlyter* (Stockholm): Mina damer och herrar! Sedan samtliga mina nu levande företrädare i ämbetet från de senare årens borgerliga regeringar i Sverige varit uppe och omtalat sin inställning till det föreliggande problemet, förefaller det, som om borgmästare Bissmark icke skulle behöva hysa så stor farhåga för att Sverige skall bli det land i Norden, som går före med en lagstiftning på detta område.

Jag skall nu inte upptaga till bemötande alla de synpunkter, som av dessa mina företrädare ha anförts mot mina teser. Det skulle till stor del bli en upprepning av vad jag tidigare anfört. Jag skall endast med några få repliker lämna ett litet slutligt bidrag till diskussionen.

Från borgmästare Bissmarks anförande antecknade jag ett meddelande, att vid en nyligen hållen internationell läkarkongress i Stockholm representanter för ett antal av honom uppräknade länder skulle ha energiskt gått emot de samhälls-upplösande tendenser, som skulle ligga i kravet på införande av den födelsekontroll som enligt hans yttrande här förordats.

Mot detta yttrande ber jag först att få antecknat, att jag inte tror att han efter minnet riktigt återgav de länder, vilkas representanter uttalade sig i angiven riktning. Jag har läst om denna läkarkongress i Sveriges ledande konservativa tidning, och där återgavs diskussionen på det sättet, att av alla representanter, som yttrade sig från den skandinaviska Norden, England, Amerika, Österrike och några länder till, var det inte mer än en, nämligen en kvinnlig norsk läkare, som talade mot födelsekontroll, under det att representanterna för diktaturstaterna bestämt togo avstånd från alla tendenser som på något sätt vore ägnade att minska befolkningstillväxten. Jag minns inte, om det stod omnämnt i detta tidningsreferat, men säkert torde till grund för de anföranden, som höllos till förmån för diktaturstaternas ståndpunkt, hava legat tanken

att de behövde dessa önskade massor av människor för sina härar.

Vidare vill jag korrigera borgmästare Bissmarks yttrande, när han talade om «en sådan födelsekontroll som här föreslås», därmed åsyftande de föreslagna bestämmelserna om havandeskaps avbrytande. Det finns inte någonting i mitt inledningsanförande, som jag starkare betonade, än att fosterfördrivning icke får begagnas såsom normalt medel i födelsekontrollens tjänst.

Presidenten Ekeberg utmanade speciellt genom ett yttrande, som jag har antecknat sålunda, att sedan den första talaren¹⁾ vädjat till våra känslor, vore det otacksamt för honom att vädja till förståndet.

Jag beklagar, att den svenske kriminalist, som mer än någon annan har studerat detta spörsmål, på grund av sjukdom är hindrad att här närvara. Jag tror, att han skulle ha kommit med argument vilka, liksom höiesterettsdommer Schjelderups, i hög grad varit tillgängliga för vårt förstånd.

När jag hörde presidenten Ekeberg, fick jag den känslan, att det inte så mycket var den straffrättslige vetenskapsmannen som där talade, utan fastmera den mycket sympatiska moderate rättspolitikern. Han försmädde emellertid i alla fall icke att något vädja till våra känslor, t. ex. när han tillspetsade definitionen på en av de sociala indikationer, som jag antytt, genom att kalla den för «faran för upptäckten av ett horsbrott». Tror verkligen presidenten Ekeberg, att när vi få en ny svensk strafflag, det nuvarande 17 kap. i 1864 års lag kommer att återfinnas där? Jag tror det icke. Hade vi diskuterat denna fråga i vår ungdom, när vi voro ute som fullmäktige och hade att döma i sådana här mål, skulle jag ha kunnat tänka mig, att en annan av de sociala indikationer som jag berörde, nämligen den nödställda ogifta modern, av samma ärade talare hade kunnat betecknas såsom en indikation som åberopade «faran för upptäckt av ett straffbart lönskaläge». Jag har faktiskt själv varit med som domare

---

1) Omedveten lapsus linguæ för «den föregående talaren» (höiesterettsdommer Schjelderup). K. J. S.

och dömt till straff för lönskaläge. En tidigare talare antydde, att på de områden, där vi nu röra oss, växla uppfattningarna under tidernas lopp om vad som bör vara straffbart, liksom den reaktion, som den allmänna opinionen visar i förhållande till dessa gärningar. Jag tror, att utvecklingen kommer att gå därhän, att vi i rent straffrättsligt hänseende komma att se något olika på dessa frågor framdeles mot vad som nu är vanligt.

Jag beklagar, att presidenten Ekeberg alldeles avhöll sig från att säga någonting om de två mycket viktiga delar av mitt förslag, som betecknas såsom de etiska och de eugeniska indikationerna. Jag vill bara konstatera hans tystnad på den punkten.

För övrigt känner jag mig inte beroende av opinionen på detta område inom den ena eller andra samhällsgruppen. Vad opinionen bland juristerna beträffar, så ha vi ju från vår tidigaste ungdom, alltsedan vi vid universitetet började läsa straffrätt, fått inpräntat i oss, att fosterfördrivning är ett grovt och snuskigt brott, mot vilket lagen i samhällsmoralens namn måste på det strängaste reagera. När denna fråga diskuterades 1913 i den danska kriminalistföreningen, yttrade professor Torp, som ju knappast kan beskyllas för att ha sett på straffrättsliga frågor mera ur känslsynpunkt än ur förståndssynpunkt, i en replik till birkedommer Jespersen några ord, som jag skall be att få avsluta mitt yttrande med att återge. Birkedommer Jespersen hade i diskussionen varit uppe och vittnat emot läkarna och framhållit, att bland juristerna den uppfattningen rådde att fosterfördrivning vore i högsta grad förkastlig och borde vara straffbelagd, även när den verkställdes av kvinnan själv. Torp ifrågasatte, om icke detta förhållande kunde förklaras därigenom, att just juristerna, som länge sysslat med strafflagen, blivit starkt påverkade av den ståndpunkt, som alla äldre strafflagar härutinnan intagit. Föreligger icke här, frågade Torp, ett av de många fall, då det är mycket sannolikt att den i lagen uttalade förkastelse- domen över en handling hade haft ett visst inflytande på deras uppfattning, som hade att tillämpa lagen? Torp ville icke inlåta sig på någon undersökning av om detta inflytande

vore lyckligt eller inte. Han ville blott konstatera det faktum, att det låge rätt nära till hands att antaga, att om just ett stort antal jurister hade en känsla av att fosterfördrivning obetingat borde straffas — och Torp ville icke förneka, att han själv hade haft mycket svårt att göra sig helt fri härifrån — kunde detta bero på en sådan påverkan, under det att andra, som icke varit utsatta för denna påverkan, kommit till en annan uppfattning.

Mina damer och herrar! Jag har inte ett ögonblick trott, att jag i en samling jurister år 1934 skulle kunna vinna majoritet för en uppfattning, som gick i en annan riktning än den hävdvunna på detta område. Men jag menar, att den omständigheten icke får avhålla en från att någon gång även bland svenska jurister säga ett första ord i denna fråga. Den kommer med naturnödvändighet att tränga sig fram till en lösning, och då torde jag för min del icke komma att ångra vad jag sagt 1934.

Presidenten *Ekeberg*: Endast ett par ord för att klara upp ett litet missförstånd, till vilket statsrådet Schlyter gjorde sig skyldig.

Vad jag yttrade om känsluskäl och förståndsskäl riktade sig inte alls emot honom utan emot en annan talare, och jag hoppas, att denne icke däri inlagt en maliciös mening, som var för mig främmande.

Vad återigen angår horsbrott och deras uppdagande, tänkte jag inte ett ögonblick på huruvida de skulle uppdagas av statsåklagare eller ej, utan på deras uppdagande av den äkta mannen, och jag förmodar, att statsrådet Schlyter med mig är ense därom, att även om *strafflagen* inte längre betraktar otrohet såsom ett brott, *den äkta mannen* alltjämt kan komma att göra det.

Derefter behandlet man under ledelse av professor, dr. jur. H. Munch-Petersen emnet:

PRIVAT PÅTALE I STRAFFESAKER

Innlederen, professor dr. *O. Hj. Granfelt* (Helsingfors): Mina Damer och Herrar. Frågan om privat-åtalet de lege lata sagnar, så förefaller det mig, frånsatt dess rättshistoriska perspektiv, större intresse såsom rent rättsvetenskapligt problem. Men den är ett legislativpolitiskt spörsmål av betydighet, uti icke ringa mån ett sådant med samhällspolitisk bakgrund. Och frågan kan utan tvivel anses värd att diskuteras, åtminstone av Sveriges och Finlands jurister, enär ju processreformen allt jämt bör anses där stå på dagordningen. Visserligen kan det ställas under debatt, huruvida problemet i första hand är av materiellt straffrättslig eller — vilket jag håller före — av processrättslig innebörd, men även om man är av förstnämnda åsikt, är det dock uppenbart, att lagstiftaren, då han går att nyordna straffprocessrätten, är tvungen inntaga en bestämd position beträffande spörsmålet om den enskildas rätt att väcka och utföra åtal. I Danmark och Norge är ju hela frågan ganska nyligen slutligt löst och genom lagstiftning ordnad, och jag förmodar därför, att den i dessa land knappast kan sägas för närvarande vara aktuell. Men för oss från Sverige och Finland är det av stort intresse att få erfara, huruvida man i Danmark och Norge är tillfreds med där nu gällande lag och praxis eller vilka förändringar, som tilläventyrs där ansets önskvärda.

Måhända förväntar någon att jag inledningsvis gäve en exposé över lagstiftningen i ämnet i olika land. Mig synes detta emellertid icke påkallat, emedan docenten vid Stockholms högskola Ivar Agge, just med tanke på detta möte, avfattet och till tryck i «Tidskrift, utgiven av Juridiska Föreningen i Finland», befordrat en dylik översikt, vilken ock här vid mötet av honom ställts till mötesdeltagarnas förfogande. Under hänvisning till uppsatsen konstaterar jag blott helt kort, att intet av de nordiska landen principiellt godtagit den allmänt medborgerliga åtalsrätten, *actio popularis*; men att både i Sverige och i Finland den genom brottet omedelbart kränkta, den s. k. målsägaren, vid sidan av åklagaremyndigheten, med undan-

tag för speciella fall, har en fullt principal åtalsrätt; att ej heller i Norge åklagarmakten någonsin förmått helt uttränga den enskilda målsägarens åtalsrätt, ehuru denna i praktiken fått en mera subsidiär karaktär, och att ännu efter 1887 års processreform målsägaren efter domstols prövning har talerätt för den händelse att åtalsmyndigheten nekat utföra åtal för ett allmänt brott eller nedlagt sin talan eller godtagit en lägre instans dom, varigenom den tilltalade helt eller delvis frikänts; men att i Danmark enligt «Retsplejeloven» av 1916 målsägaren saknar en allmän subsidiär åtalsrätt, vilken rätt förekommer endast i några specialfall av brott, lagda under offentligt åtal samt vid de mindre betydande angivelsebrotten.

Jag går nu härefter att ange min egen inställning till discussionsfrågan.

I närvarande tid lärer det knappast råda mera än en mening därom, att rätten att straffa för brott, straffrätten såsom en subjektiv rätt, tillhör staten. Och en nära till hands liggande, naturlig konsekvens därav är, att jämväl rätten att påyrka straff för brott bör tillkomma staten. Rent teoretiskt kunde därför privatåtalet anses böra vara i princip uteslutet och statsmaktens åtalsorgan inneha åtalsmonopol.

Man lärer emellertid ganska allmänt vara ense därom, att vissa förbrytelser i så övervägande grad innefatta läsion av, icke statens, utan enskilds rättsintressen, att dessas straffbarhet bör göras beroende därav, om någon enskild funnit sig genom gärningen kränkt och vill påkalla ett inskridande av statsmaktens straffande hand. Andra förbrytelser kränka återigen så pass interna, subtila enskilda rättshåvor, att goda skäl tala för, att det lämnas beroende av den läderade själv, om han vill eller icke vill att åtal väckes; huruvida han vill t. ex. utsätta sig för den publicitet med allt vad detta innebär, vilken är en oundviklig följd av åtal och rättegång. Huvudsakligen på grund av dessa skäl har lagstiftaren i många land — även i Danmark, Norge och Sverige — vid sidan av de brott, som underligga offentligt åtal, uppställt två undantagskategorier av brott, nämligen sådana som få åtalas blott av den, vars rättssfär genom förbrytelsen lidit ett straffbart intrång, d. ä. målsegaren, och sådana, vilka visserligen kunna

föranleda publikt åtal, men allenast efter angivelse av den läderade. Man har sålunda med hänsyn till brottens åtalande ernått en tredelning av dem. Också i de förslag till straffprocessens omorganisation, som i Finland inom senaste decennium utarbetats, är denna tredelning vidmakthållen. Och själv har jag ju uppgjort ett av dessa förslag. Icke desto mindre synes det mig dock numera alltför principvidrigt att helt och hållet undandraga vissa brott offentligt åtal. Då en gång rätten att straffa tillhör staten, bör dennas åtalsorgan alltid kunna påyrka straff. Däremot finnes det ju onekligen goda opportuna skäl, vilka kunna anses tala för att i fråga om vissa brott även målsägarens åtalsbegäran göres till en förutsättning för publikt åtal.

Ett av statsmaktens främsta uppgifter är ju rättsordningens upprätthållande. Stratijustisen utgör ett av de medel, som avse förverkligandet av denna uppgift. Då straffjustis utövas, sker väl detta främst i generalpreventivt syfte. Därigenom förverkligas dessutom den medborgerliga rättskänslan. Så vitt allt detta är förhållandet, tillgodoses såväl den enskilda medborgares rättsintresse, vilken genom den ifrågavarande förbrytelsen blivit i en sin personliga rätt läderad, som ock den medborgares, som, utan att personligen hava lidit någon orätt, dock i sin etiska eller sociala rättsuppfattning känt sig kränkt. Härvid sammanfalla sålunda statens och den enskilda, sunda medborgares intressen.

Håller man före, att den enskildas rättskrav är det primära, det som i första hand bör tillgodoses och att statens blott är av supplerande natur, då kan därav härledas en allmänt medborgerlig åtalsrätt, en *actio popularis*, som bör tillerkännas varje medborgare, *quivis ex populo*. Så var ju en tid förhållandet i det romerska riket, så är det i viss utsträckning ännu i England. Enligt — om det tillåtes mig att så uttrycka mig — nutida kontinental uppfattning anses ju emellertid staten hava övertagit förverkligandet av den enskildas rättskrav och å samtliga medborgares vägnar utöva straffrätten. Om man, trots detta förhållande, för den enskilda medborgaren vill bibehålla eller skapa en åtalsrätt såsom en *actio popularis*, då synes denna böra, så att säga, träda i funktion, endast då åtal

från statsmaktens sida uteblir; den enskildas åtalsrätt bör sålunda vara subsidiär.

Det ligger onekligen ett i viss mån bestickande skimmer över den allmänt medborgerliga åtalsrätten. Den är eller kan åtminstone vara uttryck för en socialt stark och levande medborgaranda. Den ger ock, då statens åtalsorgan vare sig av regeringsmakten hindras eller av egen efterlåtenhet underlåta att objektivt utöva sin åtalsrätt, den enskilda medborgaren möjlighet att suppleerande ingripa och utgör sålunda eller kan utgöra en säkerhet mot tjänstemannaförsumlighet eller ett av politiska hänsyn dikterat handhavande av åtalsrätten. Just i det sist angivna ligger emellertid även en fara, faran att åtalsrätten skall missbrukas mot personliga ovänner eller politiska motståndare i rent personliga eller partipolitiska syften. I *actio popularis* ineligger slutligen ock, har det sagts, ett visst mistroende mot statmaktens åtalsorgan, vilka befaras icke vilja eller kunna med erforderlig effektivitet sakligt tillfredsställande utöva sin åtalsplikt. Slutligen må det ej förbises, att de samhälls- och rättsintressen lagstiftaren i det moderna samhället söker tilgodose genom att ordna åklagaremaktens åtalsplikt med beaktande av den s. k. opportunitetsprincipen kunna anses löpa risken att tillspilloges, om man ger varje enskild medborgare rätt att väcka åtal oberoende av de opportuna skäl, som föranlett den offentliga åklagarens beslut i saken.

Alla dessa skäl mot varandra avvägda synas mig åtminstone i land, där icke den historiska utvecklingen och rådande förhållanden kunna påvisas betinga annat, avgjort tala emot den allmänt medborgaliga åtalsrättens införande. Min inställning till *actio popularis* är alltså, så vitt fråga är om mitt hemland, Finland, negativ.

Väsentligen annorlunda ställer sig frågan om åtalsrätten, ifall denna begränsas till den, mot vars rättsgoda förbrytelsen i första hand varit riktad eller som omedelbart genom brottet läderats, d. v. s. emot den s. k. målsägaren. Icke så som om sakläget, rent principiellt, vore ett annat. Men åtskilligt talar likväl för en annan inställning i avseende å denne.

Först och främst finnes ju, såsom av mig redan förut påpekats, förbrytelser av den personliga eller obetydliga eller per-

sonligt interna, subtila art, att fullgod orsak finnes att göra dessas åtalande beroende av den kränkts vilja. Och erkännes en gång detta, då finnes väl knappast anledning att tvinga målsägaren att för åtalets anställande påkalla statsåklagarens åtgärd; fastmer ter det sig vida naturligare att giva målsägaren rätt att själv utföra åtalet. Men man kan gå längre och med fog göra gällande, att även sådana brott finnas, vilkas åtalande med hänsyn till samhällssäkerheten icke skäligen kan lämnas beroende av målsägarens vilja, men likvisst så pass djupt intränga i enskilds rättssfär eller så nära beröra honom, att det av målsägaren förnummes stötande, om han icke själv finge mot den brottsliga anhängiggöra åtal, utan alltid vore nödsakad vända sig till en statsåklagare. Säkerligen kunde det i många fall för den genom brottet läderade t. o. m. kännas som en ökning av den honom tillfogade kränkningen, om honom icke tillkomme rätt att själv väcka åtal, synnerligast i den händelse att den offentliga åklagaren på skäl, som målsägaren för sin del ej finner hållbara, vägrat utföra åtal.

Det måste emellertid erkännas, att vad av målsägaren i antytt hänseende förnimmes, vad denne finner rätt och billigt, hans rättskänslas krav härvidlag merändels beror av rådande, historiskt motiverade förhållanden, vid vilka han vuxit sig fast. I land där målsägaren av ålder, intill dag som är, haft rätt att själv väcka och utföra åtal, där uppfattas denna rätt lätt som ett uttryck för medborgerlig frihet eller åtminstone som en garanti för denna frihet. Och är en gång detta fallet, då finnes det väl knappast anledning att beröva medborgaren-målsägaren denna rätt. Teoretiska motskäl, om än i och för sig doktrinärt följdriktiga, få då vika.

I Finland och, jag vågar kanske anta detta, även i Sverige har förhållandet varit och är åtminstone i några trakter ännu sådant. Därför är väl ock den enskilda målsägarens åtalsrätt bibehållen i samtliga nyare finländska processreformförslag. Och även i den svenska processkommissionens principbetänkande av 1926 förordas det samma.

Ett påtagligt bevis härpå finner man ju även såväl däri att jämlikt Sveriges och Finlands nu gällande StrL. målsägaren har principal åtalsrätt, som däri att det gamla forumstadgandet i

R. B. X : 27 i vartdera landet ännu är — i Sverige delvis — bibehållet, i vilket stadgande otvetydigt förutsättes, att landsbygdens allmoge äger åtala kronofogde och länsman för tjänstebrott, som av dessa begåtts vid utmätning eller uppbörd. Och i Finland har uti landets nya Reg. Form av 1919 — en lag som alltså tillkommit efter det landet ernått självständighet och vilken avser att för medborgarna säkerställa den nuvarande friheten — uti lagens 93 § intagits ett stadgande därom, att «envar, som lidit rättskränkning eller skada genom lagstridig åtgärd eller försummelse av tjänsteman», har «rätt att yrka tjänstemannens dömande till straff». Det är otvivelaktigt ganska intressant att konstatera, att man sålunda velat i grundlag tillförsäkra medborgarna-målsägarna rätt att åtala t. o. m. landets tjänstemän. Man har således uppfattat och uppskattat den privata åtalsrätten som en värdefull garanti för medborgarnas anspråk att njuta rättsordningens skydd gentemot en därtutinnan mindre noggrann styrelses nitiska funktionärer. Det var för visso erfarenheten från tidigare tider under kejsarväldets dagar, som lärt oss i Finland att högt värdera den enskildas rätt att mot regeringstrognas tjänstemäns lagstridiga förfarande påkalla domstols skydd. Och det förefaller mig som om jag ej sade för mycket, då jag påstår, att det icke är allenast uti imperialistiska välden den privata åtalsrätten har sin betydelse, utan att det också i parlamentariskt styrda land, både i kungadömen och i republiker, finnes statsfunktionärer, vilkas tjänsten är uttryck för en strävan att mot den styrelse, som för tillfallat regerar, vara starkt programtrognas och som härvid ej taga det så noga med lagens bud. Den enskilda medborgarens åtalsrätt har då ett avsevärt rättsvärde.

Det senast yttrade har ju uttalats närmast med tanke på den enskildas rätt att väcka och uföra åtal mot tjänsteman för tjänstebrott. Det äger emellertid sin tillämpning även i avseende å andra brott. Också beträffande dem har onekligen den privata åtalsrätten sitt värde.

Här i detta sammanhang inskjutes måhända den anmärkning, att det finnes åtskilliga brott, vid vilka det ej kan påstås existera någon enskild målsägare och att åtminstone beträffande dem en *actio popularis* borde vara tillåten. Kanske

ligger det något berättigat i denna anmärkning. Dess praktiska betydelse är emellertid i hög grad beroende på vidden av målsägarebegreppet; därpå vilka alla personer som kunna och böra som målsägare anses. Men huru vittomfattande cirkeln än drages, säkert är dock, att flere förbrytelser, ja hela brottskategorier finnas, vid vilka ingen enskild målsägare kan påvisas. Dessa brott kunna nämligen ej sägas direkt lädera någon enskilds rätt. Den enskildas rättskrav på grund av dem sammanfaller därför med samhällets. Den enskilda medborgarens intresse av förbrytelsernas beivran är i dessa fall identisk med statens. Den enskilda kan icke anses därutöver hava något personligt anspråk. Där åter enskild målsägare finnes, där tillstöter ett personligt moment, vilket kan eller måhända bör upplattas och värdesättas såsom ett subjektivt rättskrav, vilket fordrar att bliva tillgodosett. Och just detta avser rätten till privat åtal.

Det synes mig emellertid fullt naturligt, att även om man erkänner det senast anförda, så bör man likväl ej förbise, att rätten att åtala en brottsling och å denna påyrka straff för visst brott primärt är en statens rätt och att den enskilda målsägarens åtalsätt alltså hör i förhållande till åtalsmyndighetens vara subsidiär. Detta så vitt det gäller sådana förbrytelser, som principiellt underlyda publikt åtal.

Beträffande återigen förbrytelser, med anledning av vilka åtal får av offentlig åklagare väckas endast efter målsägarens angivelse, är ju förhållandet ett väsentligen annat. Vidkommande dem ter det sig nämligen fullt följdriktigt att anse, att målsägarens rätt att bestämma, om åtal skall väckas eller ej, innefattar även befogenhet att själv principalt anhängiggöra och utföra åtal.

Det vore givetvis möjligt och kanske t. o. m. konsekventast att i fråga om brott, som underligga publikt åtal, så starkt fasthålla vid privatåtalets subsidiära natur, att man aldrig tillläte målsägaren att framställa åtalsyrknaden, förutom i den händelse att visshet föreläge därom, att offentligt åtal ej komme att utföras. Utan risk synes mig dock vara att, såsom hitintills i Sverige och Finland, anse den enskildas åtalsrätt även innefatta rätt att, där åtal utföres av offentlig åklagare, härom

förena sig eller kumulativt vid sidan av åklagaremyndighetens åtalspåståenden framställa egna; än vidare innebära rätt för målsägaren att i högre domstolsinstans fullfölja publik åklagares åtalsyrknaden, som i underrätt helt och hållet eller delvis förkastats, oavsett om den offentliga åklagaren tilläventyrs nöjes åt underdomstolens avgörande.

En fullt motsvarande rätt bör, enligt mitt förmenande, tillkomma statens åtalsorgan, då målsägare själv anhängiggjort och utför åtal för angivelsebrott; en rätt således att självmant förena sig i målsägarens talan, att kumulativt framställa egna straffyrkanden utöver målsägarens och att i högre domstol fullfölja ett av underrätt avdömt straffyrkande, även då målsägaren nöjes med underdomstolens avgörande.

Min tidigare framställning lärer till fullo hava ådagalagt, att jag håller före, att målsägarens rätt till privatåtal är av värde speciellt i fråga om tjänstemannabrotten. I Finlands Reg. Form har ju ock, såsom jag förut nämnt, denna uppfattning fått ett positivt uttryck. Det får emellertid ej förbises, att offentliga statsintressen kunna för vissa fall betinga avvikelser från regeln. Så är fallet icke allenast beträffande statsöverhuvudet — vidkommande honom är ju saken självklar — utan även i fråga om en del andra statsfunktionärer, t. ex. medlemmarna av landets regering och högsta domstolsinstanser. Det synes mig icke kunna i frågakomma att här under dagens diskussion söka ange alla dylika specialfall. Det vare nog att förekomsten av nödvändiga undantag från huvudregeln fastslås.

Huru entusiastisk man än må vara beträffande den privata åtalsrätten, vilka goda skäl för dess bibehållande än må framhävas, kan man ändå ej vara blind för dess faror. Den kan brukas i oträngt mål av oförstånd eller av hämnd- eller stridslystnad; den kan missbrukas i syfte att skandalisera en ovän eller politisk motståndare. Det allvarliga i en sådan möjlighet är alldeles uppenbart och bjärt, där lagen tillägger redan ett anhängigt åtal viss infamerande verkan. Detta kan givetvis i någon mån förebyggas genom uttrycklig bestämmelse i lag därom, att en dylik verkan tillkommer blott det åtal, som väkkes av offentlig åklagare. Men även om saken är de jure så ordnad, kvarstår dock, att varje åtal de facto i den allmänna

meningen kan hava och även merändels har en för den åtalade nedsättande verkan. Emot privatåtalets risker, äro icke, synes det mig, det straffhot, som inneligger i gällande strafflags stadganden om straff för falsk angivelse eller uti straffet för rättegångsmissbruk, tillräckliga korrektiv.

Spörsmålet är onekligen ett ganska svårlöst legislativt problem. Lösningen måste säkerligen sökas och ges med särskilt beaktande av rättsförhållandena i det speciella land, varom fråga är.

Initiativet till åtal för brott, som underlyda publikt åtal, skall, enligt mitt förmenande, i regel utgå från statens åtalsorgan. Men då behörig offentlig åklagare förklarar sig ej finna skäl till åtal föreligga, bör initiativ kunna tas av målsägaren. Och på det att den enskildas åtalsrätt ej må bliva illusorisk — detta ter sig för mig som en omständighet av vikt — bör målsägarens rätt icke inskränkas till en befogenhet att hos en överordnad åtalsmyndighet överklaga underåklagarens åtalsavslag eller lämnas beroende på ett tillstånd, vars meddelande ankomme å åtalsmyndigheten, låt vara å en överåklagare. Prövningen av målsägarens rätt till åtal i visst fall skall tvärtom göras helt oberoende av statens åklagarmyndighet. Så skedde om den överlämnades åt ett opartiskt domstolsorgan. Dess granskning skulle i första hand inriktas på frågan, om den person, som påstår sig hava rätt till åtal, verkligen innehar ställning av åtalsberättigad målsägare och därefter innefatta en preliminär värdesättning av den utredning målsägaren åberopar, så att fullkomligt ohemula åtal bleve förhindrade. Däremot håller jag före, att domstolen icke i detta sammanhang ägde inlåta sig på frågan, huruvida vederbörande åklagare måhända uti fallet in casu haft goda opportuna skäl för sitt beslut att ej skrida till åtal. Vad lagstiftaren genom att ge offentlig åklagare en dylik befogenhet velat ernå, synes mig icke få beröva målsägaren dennes åtalsrätt. Lagstiftarens kriminalpolitiska syftemål kunna härvid, förefaller det mig, ifall målsägarens åtal tilläventyrs ledde till en fällande dom, erforderligen tillgodoses medelst rättsinstitutet villkorlig dom. — Det avgörande domstol träffar beträffande målsägarens påyrkade åtalsrätt torde utan risk kunna göras inappellabelt. — Vidkom-

mande återigen spörsmålet, vilket domstolsorgan som lämpligen kunde ombetros med förberörda prövnings- och decisionsrätt, så måste säkerligen svaret bero på vilka domstolar i resp. land stå til buds. Någon särskild domstol bör icke skapas för detta ändamål. Finnas speciella undersökningsdomare, förefaller det naturligt att ombetro dem uppdraget. Där återigen sådana ej finnas, lärer väl allmän underrätt få anses vara därtill fullt kvalificerad, utan avseende därå om åtalets vidare handläggning ankomme på samma eller högre domstol. Blev samman rätt för åtalets avdömande kompetent, är det dock knappast att befara, att denna genom sitt tidigare beslut beträffande målsägarens rätt til åtal vore i saken prejudicierad. Analogi preliminära avgöranden sträffas ju ofta av dömande rätt; så t. ex. rörande häktning av den åtalade, vilket beslut i regel förutsätter även en viss värdesättning av den bevisning, som i saken då förebragts.

Det sätt att förebygga missbruk av den privata åtalsrätten jag tillåtit mig skissera återger i väsentliga delar de finländska processreformförslagen av 1923, 1925 och 1927. Ur förslaget av 1929 hava däremot alla korrekтив uti nu ifrågavarande hänseende avlägsnats. Av förslagens motivering framgår ej skälet därtill, men orsaken får kanske helt enkelt sökas däri, att man förmodat särskilda korrektiv vara opåkallade, enär erfarenheten hitintills icke ådagalagt deras nödvändighet. Mig förefaller emellertid denna tro alltför sangvinisk och jag vågar vidhålla, att en ordning bör stadgas, vilken, så vitt möjligt, utesluter missbruk.

De frågor jag berört i den sista av mina till ledning för diskussionen framlagda teser falla egentligen, enligt min tanke, utanför diskussionsämnet. Då jag emellertid vet, att många jurister anse frågan om den s. k. förundersökningen, synnerligast dess betydelse som en processpraktisk förutsättning för åtalets handläggning vid domstol, innefatta i förhållande till frågan om privatåtalet ett korrelatsspörsmål, har jag ej velat undandraga mig att i den utsträckning, som uti tesen anges, därom antyda min uppfattning. Där gjorda uttalanden synas mig, åtminstone tillsvidare, icke erfordra någon närmare be-lysning.

Professor *Oluf H. Krabbe* (København): Jeg skal tillade mig at fremsætte nogle Bemærkninger om det foreliggende Emne ud fra et dansk Synspunkt. Jeg vil paa Forhaand bemærke, at dansk almindelig Retsopfattelse og Lovgivning afviger betydeligt fra den ærede Indleders interessant udviklede Standpunkt, men jeg maa samtidig tilføje, at Emnet for dansk Rets Vedkommende næppe har nogen praktisk Aktualitet. Vi har nylig efter mange Aars Slid faaet baade en ny Straffelov og en ny Retsplejelov, og der er næppe nogen levende Stemning for nu at indføre Ændringer i disse Loves Ordning af disse Forhold, selv om det maatte erkendes, at Ordningen, som den er i Danmark, paa visse Punkter kan have enkelte Mangler.

Jeg skal ganske kort rekapitulere dansk Lovgivning i Spørgsmaalet. Hovedregelen er den, at Straffesager forfølges *ex officio* af det Offentlige i Strafferetsplejens Former. Der gives enkelte Afvigelser, dels saaledes at offentlig Paatale undertiden er betinget af 'den Forurettedes Begæring, dels saaledes at Paatalen i visse Tilfælde er privat. Men begge disse Undtagelser maa have særlig Lovhjemmel. De Tilfælde, hvor Paatale er betinget af den private Begæring, er kun faa og lidet betydningsfulde. Med Hensyn til *priva Paatale* har vi Lovhjemmel herfor, dels i Straffeloven og dels udenfor Straffeloven.

Indenfor Straffeloven har vi 3 Grupper af Lovovertrædelser, hvor Paatalen er privat, nemlig 1) ved Legemsangreb, der ikke har medført Skade, altsaa simpel Vold, 2) ved Krænkelse af den private Fred og den private Ære, og endelig 3) ved Selvtægt og en enkelt i Forbindelse dermed staaende beslægtet Forseelse; men undertiden kan Paatalen ogsaa i disse Tilfælde være offentlig. Dette gælder for det første, hvor der er Tale om Vold mod sagesløs Person, dernæst for Æresfornærmelsers Vedkommende, efter den Forurettedes Begæring, bl. a. hvor en æreioernærmende Sigtelse er fremsat i anonymt Skrift.

Udenfor Straffeloven er privat Paatale hjemlet i enkelte Love, navnlig ved Krænkelser af Jagt- og Fiskerirettigheder og ved Krænkelser af Patent- og Forfatterrettigheder.

Hvad der sammenbinder disse Tilfælde af privat Paatale

er tre Momenter: For det første at Krænkelsen er et Angreb paa den angrebnes individuelle Retssfære uden samtidig at indeholde et Angreb paa nogen selvstændig Samfundsinteresse, for det andet at Straffen kun undtagelsesvis overstiger Hæfte og i Almindelighed kun er Bøder, og for det tredje at Forseelsen er af den Art, at Gerningsmanden saa at sige frembyder sig af sig selv, der behøves ingen politimæssig Undersøgelse for at komme paa Sporet efter Gerningsmanden, man ved normalt paa Forhaand hvem det er. Er dette ikke Tilfældet, hvis Gerningsmanden altsaa er anonym, hjemles der som Regel alternativt offentlig Paatale, i hvert Fald efter den Forurettedes Begæring. Dette gælder, som jeg nævnede før, naar der er Tale om Sigtelse i anonymt Skrift, og endvidere ved Krænkelser af Jagt- og Fiskerirettigheder. Her er Gerningsmanden ofte en ubekendt Person, som det ikke er let at komme paa Sporet. Der hjemles da *alternativt* betinget offentlig Paatale, men det gælder ikke Krænkelse af Patent- og Forfatterrettigheder, hvor Paatale altid er privat, og hvor Gerningsmanden normalt er kendt.

Jeg vil særlig fremhæve, at denne Betragtning: at Afgørelsen af Spørgsmaalet privat eller offentlig Paatale beror paa, om Gerningsmanden er en kendt Person eller ej, har ført til, at vi i vor nye Straffelov er gaaet over til offentlig Paatale ved forsætlig Beskadigelse eller Ødelæggelse af fremmed Ejendom, hvor Gerningsmanden jævnlig kan være en ukendt Person.

Som det vel allerede vil fremgaa af, hvad jeg har sagt, er *Tendensen* i dansk Lovgivning i de senere Aar gaaet i Retning af udvidet offentlig Paatale, ikke blot paa Bekostning af privat Paatale, men ogsaa i Tilfælde, hvor man tidligere lod den offentlige Paatale være afhængig af den Fornærmedes Begæring. Dette sidste gælder navnlig ved *Underslæb* af betroede Penge, hvor Paatalen i den gamle Straffelov var betinget af den Fornærmedes Begæring, men hvor offentlig Paatale nu er ubetinget. Det gælder *Vold mod sagesløs Person* uden Tilføjelse af Skade, hvor Paatalen ifølge Straffeloven af 1866 var privat, ved Straffelovstillægget af 1905 blev gjort offentlig betinget af den Fornærmedes Begæring, men hvor Paatale er ubetinget offentlig efter den nye Straffelov af 1930.

Beskadigelse af fremmed Ejendom var Genstand for privat Paatale efter Straffeloven af 1866, mens Paatalen nu er offentlig efter den forurettedes Begæring. Den mest generelle Udvidelse i Retning af offentlig Paatale har vi faaet ved Retsplejeloven af 1916, § 725, hvor det hjemles, at i alle Tilfælde hvor en Forseelse ifølge Lovgivningen paatales privat, kan det offentlige alternativt paatale, *naar almene Hensyn kræver det*.

Denne Tendens er Udtryk dels for, at dansk Lovgivning ikke tiltror den forurettede tilstrækkeligt Initiativ til at varetage Paatalemyndighedens Opgave, dels for, at det offentlige anser sig forpligtet til at yde den private Beskyttelse i alle Tilfælde, hvor dette tiltrænges.

Der gives altsaa dels Tilfælde, hvor den forurettede har Valget mellem selv at forfølge privat og at begære offentlig Paatale, dels Tilfælde, hvor det offentlige har selvstændig Paataleret parallelt med den private.

Derimod kender dansk Lovgivning praktisk talt *ikke* Institutet *subsidiær privat Paatale*. Det første Udkast til vor Retsplejelov af 1875 havde rigtignok en Bestemmelse, hvorefter der skulde være subsidiær privat Paataleret i vidt Omfang, men dette Forslag udgik under Reformens videre Behandling, uden at det tilsyneladende har vakt større Opmærksomhed eller har givet Anledning til videre Diskussion.

Subsidiær privat Paataleret er som sagt af meget ringe praktisk Betydning, men jeg skal nævne de Tilfælde, hvor den forekommer. Det er ifølge Retsplejeloven i alle Tilfælde, hvor offentlig Paatale er betinget af den forurettedes Begæring, dog kun hvis Straffen ikke kan overstige Hæfte. Men ifølge den nye Straffelov er det kun i et ganske enkelt Tilfælde, at Straffen for disse Forseelser ikke kan overstige Hæfte; det er kun ved uagtsom Legemsbeskadigelse, at dette gælder, hvilket altsaa bliver det eneste Tilfælde, hvor der er Adgang til subsidiær privat Paatale. Nævnes maa det dog, at Straffelovens § 75 i Tilfælde, hvor en Person er truet paa Livet, hjemler Adgang til privat Paatale, ikke til Straf, men til Sikringsforanstaltninger. Hvis det offentlige her ikke vil rejse Paatale, har den forurettede subsidiær privat Paataleret.

Naar man spørger, om den danske Lovgivning bør udvide Adgangen til subsidiær privat Paataleret, maa dette Spørgsmaal efter min Mening, saaledes som Forholdene ligger i Danmark, besvares benægtende.

For det første er der næppe hos Befolkningen nogen virkelig Trang tilstede til en saadan Reform. Jeg mener bl. a. at kunne støtte dette paa følgende Betragtning: Under den ældre inkvisitoriske Straffepoces var det et omtvistet Spørgsmaal i Teorien, om ikke den oprindelige historisk hjemlede private Paataleret stadig maatte bestaa som subsidiær i Forhold til den almindelige offentlige Paataleret, der efterhaanden trængte igennem. Men Spørgsmaalet forblev rent teoretisk; jeg ved ikke, at det nogensinde har været forelagt Domstolene; saa liden Interesse synes det at have haft i Befolkningen.

Dernæst tror jeg, at den danske Folkekarakter i det hele er meget lidt proceslysten. Bortset fra Injuriesager, hvor den krænkede jo har en iøjnefaldende Interesse i at faa sin Ære rensset ved en Straffedom over Injurianten, er private Straffesager meget sjældent forekommende. Med private Straffesager tænker jeg paa Straffesager, hvor den privates Paataleret er principal eller eksklusiv. Nogen Statistik over, hvor hyppigt de forekommer, findes ikke, men Københavns Politi har meddelt mig at der kun forekommer meget faa Domme i disse Sager, og Politiet faar af Hensyn til Exekutionen af de idømte Straffe Besked om alle Straffedomme i disse Sager. Det maa vistnok antages, at den offentlige Paatalemyndighed netop i Sager, hvor en privat forurettet har anmeldt en Forbrydelse, vil imødekomme ethvert rimeligt Krav om Undersøgelse og Paatale. Hvis en Klage afvises uden rimelig Grund, risikerer Paatalemyndigheden, at den forurettede gaar andre Veje, f. Ex. at han offentliggør Sagen i Dagspressen, eller han kan gaa «Pièce-vejen». Vi kender vist alle disse «Pièces», hvor den formentlig forurettede i de kraftigste Vendinger anklager Myndighederne for at have forsømt deres Pligt. Det ender som Regel med en Injuriesag, hvor Kværulanten trækker det korteste Straa.

Til Begrundelse af det ønskelige i at give den forurettede Adgang til subsidiær Paatale kan efter min Mening anføres to *Hovedbetragtninger*.

Der er for det første *Kontrolbetragtningen*, Hensynet til at forebygge Paatalemyndighedens ubeføjede eller maaske endog vilkaarlige Undladelse af at paatale. Dernæst er der *Beskyttelsesbetragtningen*, Hensynet til gennem subsidiaer privat Paatale at yde den forurettede for hans egen Skyld et effektivt strafferetligt Værn. Den første Betragtning er samfundsmæssig, den anden har en mere individualistisk Karakter.

Hvad først *Kontrolbetragtningen* angaar, er den efter min Mening uden tilstrækkelig Værdi, i hvert Fald for Danmarks Vedkommende. For det første vil den kun have Betydning i Tilfælde, hvor der virkelig er en individuelt forurettet; den vil være uden Værdi ved de mange Forbrydelser mod det borgerlige og det politiske Samfund, som ikke er rettede mod Eekeltmand. Dernæst tror jeg, efter den Erfaring jeg har, at den forurettede er i ganske særlig Grad uegnet til at udøve en samfundsmæssig Kontrol med Anklagemyndigheden. Forholdet vil være det, at hvis den forurettede virkelig vil lægge sig i Selen, saa er det for hans egen Skyld og ikke for Samfundets. Privat Paatale vil let kunne virke som et Tvangsmiddel til at skaffe sig Erstatning, men det er jo ikke Straffens Mening.

Hvorledes det stiller sig i de andre nordiske Lande, ved jeg ikke; men hvad Forholdene i Danmark angaar er det min sikre Erfaring, at de forurettede i langt de fleste Tilfælde ikke ønsker at faa Gerningsmanden straffet. Den jævne Mand ræsonnerer ganske sikkert saaledes, at Straf ikke er *ham* til Nytte; den skaffer ham ikke hans frastjaalne Penge eller hans mistede Førlighed tilbage. Det er denne manglende Interesse i Paatalen, som tildels har været Grunden til de stadige Udvidelser af det offentlige Paataleret i dansk Ret.

Kontrolbetragtningen maa efter min Mening føre til *actiones populares*: ikke alene den forurettede men en hvilkensomhelst Statsborger bør have Paataleret. Imidlertid er det næppe til at tænke paa at indføre et saadant System paa Steder, hvor det ikke har været i Brug fra Arilds Tid og er indlevet i Befolkningen. Dette System kræver et samfundsmæssigt Syn paa og en samfundsmæssig Forstaaelse af den straffende Retshaandhævelses Værdi, som i hvert Fald i Danmark savnes i høj

Grad, — efter min Mening i beklagelig høj Grad, og det ikke blot hos den enkelte Borger, men ogsaa hos Pressen. Naturligvis er Aviserne paa deres Post med at kræve Paatale og Straf over politiske Modstandere, saa snart det drejer sig om Forseelser, der indholder et politisk Moment, som f. Ex. hvor der er Tale om Overtrædelse af det nylig udstedte Uniformsforbud. Men i det hele er Anmelderen, som Opfattelsen er i Danmark, en misliebige Person, og hvad der gælder Anmelderen, vil ogsaa gælde den private Klager. I Pressen sker det altfor ofte, at en Anmelder stilles i Gabestokken, næsten som en æreløs Person, naar han anmelder en Medborger for en eller anden Forseelse. Jeg har ofte beklaget denne Mangel paa Forstaaelse, denne Mangel paa Samfundssyn, som har givet sig til kende i Pressen. Jeg husker et Tilfælde for nogle Aar siden, hvor en Dame havde anmeldt sin Husassistent for at have skaffet sig Plads ved Hjælp af falske Anbefalinger. Der blev — i visse Blade — ikke levnet Almelderinden megen Ære. Jeg var forarget over det, fordi jeg fandt det af betydelig samfundsmæssig Værdi, at en saa farlig og gemen Forbrydelse som denne blev ramt af Lovens Straf, og fordi et Standpunkt som det Pressen indtog dengang kan virke demoraliserende. For faa Aar siden havde vi en Affære, hvor en Bedrager havde tilsvindlet sig flere Hundred Tusend Kroner, og hvor *alle* de forurettede slog Kreds om ham for at han skulde undgaa Straf, tildels maaske fordi de selv var noget kompromitterede. Hele Byen talte om Sagen, men Myndighederne forholdt sig passive, selv efter at en højtstaaende Personlighed havde afsløret den paagældende i et aabent Brev til Myndighederne. Saa var der en Mand, som anmeldte, at denne Bedrager tillige havde begaaet et Tyveri af mange Tusend Kroner; det kunde da ikke undgaa, at Sagen blev Genstand for offentlig Paatale, og saa blev den paagældende straffet baade for Tyveriet og for Bedrageri. Men Anmelderen, som havde gjort en meget fortjenstfuld Gerning, som efter min Mening havde rensset Luften, blev i visse Blade overfaldet som privat Bøddel eller Amatørbøddel.

Jeg tror altsaa, at som Forholdene er i Danmark, er der ingen Stemning for og ingen Mulighed for med nogen effek-

tiv Nytte at indføre et privat Paatalesystem i Offentlighedens Interesse *som en Kontrol* med Paatalemyndigheden.

Derimod mener jeg, at den anden Betragtning, *Beskyttelsesbetragtningen*, er rigtig: — at den forurettede for sin egen Skyld har Krav paa den størst mulige Strafbeskyttelse. Men Betragtningen er af meget begrænset Rækkevidde. I Almindelighed gælder det, at den Skade eller Tort, en Person har lidt ved en Forbrydelse, ikke kan oprejses ved, at Vedkommende faar Straf. Der kan imidlertid forekomme Tilfælde, hvor det virkelig maa siges at være af Værdi for den forurettede, at Gerningsmanden bliver straffet.

Først og fremmest gælder dette ved Ærefornærmelser, hvor en Straffedom over Injurianten utvivlsomt i Almenhedens Øjne indeholder en Oprejsning for den krænkede og det en Oprejsning, som er des mere effektiv, jo kraftigere Straffen er. Men her har vi jo i Danmark som i andre Lande principal privat Paatale, saa det har ingen praktisk Betydning. Muligvis kunde en lignende Betragtning, nemlig Hensynet til Oprejsningen for den kvindelige *Kønsære*, anføres til Fordel for, at en afvist Klage over Voldtægt burde kunne søges gennemført ved privat Straffesag. Men jeg vilde dog anse det meget betænkeligt, at netop en *Kønsfrihedskrænkelse* gøres til Genstand for privat Paatale. Man risikerer netop ved den Slags Forbrydelser i altfor høj Grad, at der finder urigtige Anmeldelser Sted. Mindre paalidelige Paasagn fra Klagerindens Side kan blive af skæbnsvanger Betydning for den Sigtede.

Dernæst er der et andet Moment, som kunde begrunde subsidiær privat Paatale, nemlig i visse typiske Tilfælde, hvor der er *særlige Grunde* for at *befrygte en Gentagelse* af Forbrydelsen eller fortsatte Angreb paa en Person, som vedkommende Gerningsmand har særlig Forkærlighed for som et Offer for sine Angreb. Der kan da være Trang til, selv om det offentlige i og for sig ikke skønner, at det i det foreliggende Tilfælde er paakrævet, at yde Gerningsmanden saa megen Strafbeskyttelse som muligt. Dette Forhold gør sig særlig gældende ved Krænkelser af Privatlivets Fred og med Hensyn til alvorlige Trusler, hvor man bør yde den private

Person størst mulig Strafbeskyttelse af Hensyn til Faren for Truselens Gennemførelse og Forbrydelsens Gentagelse.

Denne Betragtning indeholder vel ogsaa en vis Forklaring paa, at man i Danmark tillader privat Paatale alternativt med offentlig Paatale, naar det er Tale om Krybskytteri. Krybskytten er, i Modsætning til Tyven, meget tilbøjelig til at komme tilbage til samme Sted.

Et andet Forhold, hvor der kan være Trang til privat Paatale, er *Chikanerier fra Naboers Side*.

Men i alle de her nævnte Tilfælde har vi jo, som jeg allerede har fremholdt, i dansk Ret privat Paatale, enten primært eller subsidiært, saa nogen Trang til Ændringer, i hvert Fald væsentlige Ændringer, i dansk Lovgivning tror jeg ikke er tilstede ud fra almindelige kriminalistiske Betragtninger.

Naar jeg herefter skulde resumere min Stilling til den ærede Indleders Teses, vil jeg sige, at jeg er enig i Tesis I: at der paa strafferetsligt Grundlag bør gøres Forskel mellem offentlig Paatale og privat Paatale. Ligeledes kan jeg tiltræde Tesis II Pkt. 1.

Derimod maa jeg, efter det Standpunkt jeg har indtaget, tage Afstand fra Tesis II, Punkterne 2 og 3; og hvad Punkt 4 angaar, har det, naar man som jeg paa Forhaand ikke anerkender den subsidiære private Paataleret, ingen Betydning. Men jeg vil dog fremhæve, at *hvis* man indfører eller oprettholder subsidiær privat Paataleret, er det efter min Mening ganske paakrævet, at der haves Garantier imod Misbrug, og jeg kan slutte mig til de Garantier, som den ærede Indleder har foreslaaet, nemlig at det gøres afhængigt af en Domstols Afgørelse, om der er rimelig Grund til at tillade privat Paatale. Jeg tror ikke, man i denne Henseende bør have nogen principielle Betæneligheder med Hensyn til Opportunitetsprincipets Anvendelse.

Hvad den 3die Hovedtesis angaar, er jeg enig i den. Denne Tesis, der i det væsentlige svarer til, hvad der allerede gælder i dansk Ret, gaar ud paa, at ved en Forseelse, som er privat Paatale undergivet, bør det offentlige have Ret til at overtage

Paatalen. Det mener jeg er rigtigt. Naar almene Hensyn kræver det, bør den private ikke kunne forhindre det offentlige i at skride ind.

Til Tesis IV har jeg ingen Bemærkninger at gøre.

Professor, dr. jur. *Munch-Petersen* (København): Jeg vil gerne have Lov til paa et Par Punkter at gøre nogle faa Bemærkninger.

Først skal jeg gøre opmærksom paa, at det egentlig er et historisk Spørgsmaal, vi behandler her. Det er den gamle Brydning mellem offentlig Ret og privat Ret, mellem Samfundssynspunktet og andre Synspunkter, baade inden for Strafferetten og inden for Processen. Efter min Mening viser en Betragtning af dette Problem, at Samfundssynspunktet bliver det sejrende, og det andet trænges tilbage. Det vil ikke kunne nægtes, at inden for Strafferetsplejen er det de mere samfundsretlige Synspunkter som vinder frem, medens de privatretlige trænges tilbage, og jeg mener, at det samme gør sig gældende inden for Processen. Det er da ogsaa min Opfattelse, at de privatretlige Synsmaader bør holdes udenfor; de har haft deres historiske Betydning, men i Nutiden har de ikke længer nogen Berettigelse. Det glæder mig derfor, at jeg kan være enig baade med den ærede Indleder og med min danske Kollega. *Actio popularis* skal vi ikke have noget af her. Man har det i England, men der er det en Overlevering fra gammel Tid.

Selv om man nu tænkte sig, at man gik til Indførelse af privat Paataleret, er det givet, at den ikke vilde være til nogen virkelig Nytte, i hvert Fald ikke i Danmark. Hvis Anklagemyndigheden er sikker paa, at den eller den Sag er der ikke Grund til at forfølge, og der saa kommer en Borger fra Gaden og siger, at *han* synes nu alligevel, der er Grund til det, gad jeg se, om man med den sædvanlige Dygtighed og Energi vilde tage sig af denne paatvungne Sag. Og hvis man tænker paa andre Lande, ser man jo, hvordan Strafferetsplejen misbruges i politiske Forhold, idet Magthaverne benytter den til at ramme deres politiske Modstandere, medens de glemmer at være lige saa ivrige, naar det gælder andre. Det er trist, at Retten kan

være et Magtmiddel i Statens Haand og derfor til en vis Grad kan formes af de til enhver Tid siddende politiske Magthavere — det er trist, men det er et Faktum.

Med Hensyn til den subsidiære private Paataleret er jeg i det væsentlige enig med min danske Kollega og ikke helt enig med den ærede Indleder; jeg mener, den bør ikke finde Sted. Jeg vil sige det noget skarpere end Indlederen: Jeg finder, at der er ingen, som er mindre egnet til at rejse Paatale end den umiddelbart forurettede; han er optaget af sin Forbitrelse, det er ham, det er gaact ud over, og han mangler enhver Evne til at tage de objektive Hensyn, der bør tages, han er altfor meget Part i Sagen til at være rette Vedkommende med Hensyn til Paatale.

Der er yderligere det Moment at tage i Betragtning, at allerede nu viser det sig, at Strafferetsplejen kan misbruges i private Formaals Tjeneste. Vi ser, hvorledes der i alle Lande finder Misbrug Sted, f. Eks. naar det drejer sig om Afbetalingskontrakter, idet Strafferetsplejen ligefrem bruges til Pengeafpresning. Privat Paataleret paa dette Omraade vilde føre til, at der rent ud sagt iværksattes officiel Pengeafpresning, Bedragerisigtelser og mange andre Ting.

Hvis man skulde tænke sig, at den private ikke engang behøvede at have vedkommende offentlige Myndighed med, men den private skulde selv kunne staa frem og forlange Paatale, er det klart, at Faren for Misbrug vilde stige i høj Grad. Der maa, det siger jeg som Processualist, et kraftigt Bremseapparat til, og det har man ogsaa i alle Lande, hvor der er subsidiær privat Paataleret; der maa en judiciel Sanktion til, for at Sagen skal føres frem. Denne Sanktion gaar kun ud paa, at der findes saa meget Grundlag for Mistanke, at det er rimeligt at føre Sagen videre; man gør ikke derved den, mod hvem Sagen rejses, til sigtet, endsige til skyldig. Men alligevel kan det ikke andet end præjudicere. Det, som alene skulde være Anklagemyndighedens Sag: at afgøre, om Anklage skal rejses, bliver i Virkeligheden til en Domstolsag, og dermed er vi inde i den gamle Inkquisition.

Til en vis Grad er det naturligtvis beklageligt, at man ikke her kan opstille Garantier, men jeg tror ikke, det er muligt.

Der er sikkert ikke andet at gøre end at skabe en tilstrækkelig effektiv, dygtig og samvittighedsfuld Anklagemyndighed; dermed vil Sagen være i Orden. Og selv, naar der ikke findes en saadan Anklagemyndighed, tror jeg ikke, der opnaas noget ved, at den tilfældige privat forurettede optræder.

Professor, jur. dr. *Thore Engströmer* (Uppsala): Jag skall be att endast med några ord få draga vissa andra slutsatser av de premisser, som min ärade vän professor Munch-Petersen nyss anförde, än dem han själv drog.

Professor Munch-Petersen sade, att man beträffande den offentliga åtalsmyndigheten måste vara optimistisk och hoppas på att den förfar självständigt och opartiskt vid utövandet av sitt ämbete och att man ingenting annat har att göra än att resignera inför detta hopp ehuru han medgav, att stora faror funnos för att detta hopp icke kunde uppfyllas. Samtidigt var han mycket pessimistisk beträffande den enskilda målsäganderätten, i det att man, enligt hans uppfattning, av den enskilda målsäganderätten ingenting annat än olägenheter hade att vänta, varför den borde avskaffas.

För min del ser jag saken på det sättet, att beträffande den allmänna åtalsrätten finner jag en av de viktigaste förutsättningarna för ett rättssamhälle vara, om icke lagstiftningens så rättskipningens oberoende av tillfälliga dagspolitiska strömningar. Professor Munch-Petersen resignerade dock i detta avseende och sade, att den allsmäktiga nutida statsmakten måste man böja sig för. Den gör sitt inflytande gällande gentemot åklagare i högre eller lägre ställning, och det är ingenting att göra åt den saken utan bara att finna sig däri.

Naturligtvis kan läget också i de nordiska länderna bli sådant, att vi måste böja oss för en allsmäktig och därigenom också så småningom godtycklig statsmakt, men till dess man måste foga sig i detta, finner jag, att man bör söka bibehålla de korrektiv, som man på denna punkt dock har. Det är detta inflytande över åklagarmakten som en stark statsmakt, bestämmd av tillfälliga politiska meningsriktningar, har, som jag för min del hyser mycket starka farhågor för; och man behöver inte gå till diktaturländerna för att få dessa farhågor bekräfs-

tade, utan det är tillräckligt att gå till ett av de västeuropeiska, parlamentariskt styrda länderna för att finna avskräckande exempel på varthän det leder, när statsmakten begagnar sitt inflytande över åklagarmakten, icke så, att den framtvingar åtal, där icke åtal bort ske, — ty därvidlag ha alltid domstolarna möjlighet att ingripa korrigerande genom att frikänna — utan så, att regeringsmakten *förbjuder* åtal, i fall där åtal bort ske.

För min del tror jag, även om denna, såsom professor Krabbe kallade det, kontroll från den enskilda åtalsrätten gentemot det allmänna åtalet icke har så stor praktisk betydelse, att åtminstone i länder, där denna enskilda åtalsrätt alljämt lever kvar, denna rätt dock har den betydelsen att vara ett korrektiv i sista hand mot en åtalsmyndighet, som låter bestämma sig av dagspolitiska riktningar eller dagspolitiska regeringsbefallningar. Det är sant, att därigenom sker en förskjutning i motivet för den enskilda åtalsrätten, såsom här påpekats, då den ursprungliga tanken givetvis varit, att det skulle vara den enskilde kränkte, som borde utkräva straffet, och jag håller med professor Munch-Petersen därom, att naturligtvis har den förändringen skett i fråga om straffuppgiften, att man betraktar den såsom det allmännas och icke den enskildes angelägenhet, men jag drar därav icke den slutsatsen, att man skall lägga varje uppdrag att iakttaga denna samhällets uppgift i ämbetsmäns händer och frantaga de enskilda medborgarna den. I många fall kunna de enskilda medborgarna bära upp dylika samhällets uppgifter väl så bra som några ämbetsmän. Naturligtvis finnes även därvidlag en fara för att den enskilde kränkte missbrukar sin rätt eller överdriver sina anspråk och driver processen för hårt eller att han till och med förfaller till kverulans. Jag är fullt ense med föregående talare därom, att det finnes en viss fara i detta avseende. Emellertid menar jag, att faran icke är så stor av dessa åtal, om domstolarna äro självständiga och oberoende, ty i sådana fall leder åtalet dock till frikännande dom, och i sista hand kan man tillgripa rekonventionstalan.

Justitierådet Granfelt har framfört ytterligare ett förslag till korrektiv mot missbruk av det enskilda åtalet, och detta

förslag går ut på icke blott att det enskilda åtalet skulle vara subsidiärt — en mening som jag fullt kan dela — utan också att den enskilde åklagaren, sedan han fått sitt yrkande på åtal avslaget av allmänna åklagaren, skulle vara tvungen gå till domstol och begära dess prövning av frågan, om åtal finge ske. På den punkten är jag ense med professor Munch-Petersen därom, att jag har svårt att förstå, hur ett sådant korrektiv skulle kunna fungera. Vad innebär nämligen ett dylikt förfarande? Den enskilde målsägaren har vänt sig till åklagaren och begärt att få ett åtal till stånd. Åklagaren har sagt: «Det finns intet skäl att åtala.» Därefter skulle den enskilde vända sig till domstol, som skulle ta ställning till åklagarens beslut. Domstolen skulle i ena fallet säga: «Nej, ni får inte åtala», i vilket fall, om jag inte missuppfattade justitierådet Granfelt, den enskilde skall vara definitivt utesluten från åtalsrätt. I andra fallet skulle domstolen säga ja. Då skulle ju domstolen ställa sig i konfliktsställning till den åklagare, som sagt nej, och detta synes knappt kunna vara en lämplig inledning till en process, där det skulle utrönas vilken som haft rätt, åklagaren eller målsägaren.

För min del är jag villig att acceptera den subsidiära åtalsrätten för målsägaren, men jag har svårt att förstå, att man bör ytterligare beskära denna rätt för målsägaren genom att göra den betingad av ett tillstånd från domstolens sida. Särskilt i Sverige ha vi haft rätt stor obenägenhet för att i straffprocess på ett tidigt stadium blanda in domstolen, ty vi ha befarat, att domstolen därigenom mer eller mindre omedvetet skulle tvingas att i förväg taga ställning till saken, vilket skulle kunna påverka domen i målet.

Man kan då invända: det behöver inte vara samma domstol, som beslutar om åtalet och som sedan behandlar saken. Och justitierådet Granfelt antydde också möjligheten av att det skulle kunna bli olika domstolar. Men då blir frågan, om inte respekten för den ena domstolens beslut alltid kommer att spela in på ena eller andra sättet.

Jag har sålunda, även om jag tror, att i praktiken den enskilda subsidiära åtalsrätten inte kommer att spela någon stor roll, den åsikten, att den bara genom att existera innebär ett

korrektiv mot en fara, som består däri, att en åklagarmakt, som inte är fullt självständig, tar direktiv och lyder direktiv från en regeringsmakt, vilken, såsom professor Munch-Petersen själv medgav, kan falla för frestelsen att använda också sina maktmedel över rättskipningen för fullföljande av sina tillfälliga politiska syften.

Professor, dr. jur. *Munch-Petersen*: Jeg vil gerne gøre en enkelt supplerende Bemærkning. Jeg er enig med den ærede Indleder, naar han betoner, at den private Påtaleret bør bibeholdes i de Lande, hvor den har sin historiske Berettigelse. Men hos os i Danmark har vi absolut ikke den Opfattelse at man i privat Paataleret skulde have et Kontrolmiddel. Hvis man i Sverige og Finland virkelig har en Kontrol gennem den private Paataleret, en Kontrol, som har sin Betydning, ja, da indrømmer jeg, det er godt, omend jeg anser denne Kontrol for irrationel. Naturligvis skal man være forsigtig med at afskaffe det, man har, naar man ikke er sikker paa at faa noget bedre i Stedet, men jeg fastholder, at den subsidiære private Paataleret er irrationel, og den vil ogsaa vise sig ineffektiv.

Møtet hevet kl. 16,30.

TREDJE MØTEDAG

Lördag den 25. august kl. 10.

Under ledelse av formannen, professor, dr. jur. Fredrik Stang, behandlet man emnet:

ERSTATNINGSANSVAR FOR FARLIG VIRKSOMHET

F. d. justitierådet *Emil Sandström* (Stockholm): Culparegeln, vilken som förutsättningar för skadeståndsskyldigheten fordrar rättsstridig handling och oaktsamhet, var en tribut till handlingsfriheten och initiativet. Knappt hade den emellertid kommit till allmänt erkännande, förrän de stora tekniska uppfinningarna började omforma det mänskliga handlandet och dess räckvidd i en sådan omfattning, att nästan omedelbart en allmän reaktion började göra sig gällande mot regeln. Inom rättsvetenskapen höjdes till och med röster för en fullständig återgång till utgångspunkten för rättsutvecklingen på området, skadeståndsansvarets grundande på det yttre orsakssammenhanget mellan den handlande och skadan.

Lagstiftning och rättspraxis ha emellertid icke gått så långt. Alltjämt gäller culparegeln som den allmänna regeln inom skadeståndsrätten. Men överallt ha inskränkningar gjorts i dess tillämpningsområde, och reaktionen har kristalliserat ut sig i en tendens att särskilt vid vissa former av farlig verksamhet medge ett skadeståndsansvar utan culpa.

Den teoretiska behandlingen av den nya företeelsen på skadeståndsrättens område har erbjudit vissa svårigheter. En mängd olika teorier ha framställts för att förklara den. Därvid ha åtskilliga försök gjorts att finna en gemensam grund för de nya skadeståndsreglerna och den gamla culparegeln. Dessa

försök måste anses ha misslyckats. Bland de försök, som eljest gjorts för att finna en grund för de nya skadestandsreglerna, äro de förtjänta av den största uppmärksamheten som vilja se grunden däri att en persons intresse fått göra sig gällande på bekostnad av en annans. Med utgångspunkt från den s. k. nordiska rättsstridighetsläran har till och med den tanken framställtts att den objektiva skadestandsregeln principiellt skulle vara berättigad vid varje farlig handling, som tillåtes av rättsordningen. En sådan handling skulle principiellt strida mot rättsordningen men bli rättsenlig genom den nytta den representerar. Den handlande skulle genom att betala skadestånd så att säga köpa sig rätten att företa handlingen i likhet med vad som äger rum vid expropriation eller de s.k. direkta ingreppen.

Jag har funnit den nordiska rättsstridighetsläran icke vara en tillräckligt säker grund för att draga en så vittgående slutledning.

Såtillyvida synes emellertid denna teoretiska uppfattning vila på en riktig iakttagelse, att en analogi föreligger mellan farlig verksamhet å ena sidan samt expropriationstillfällena och de direkta ingreppen å andra sidan och att på grund därav i viss omfattning en likartad rättslig behandling kan vara berättigad. Att medge ersättning endast då såsom vid expropriation eller de direkta ingreppen intrånget i en annans rättigheter är absolut säkert synes vara att dra upp en alltför snäv regel.

Med en sådan teoretisk utgångspunkt har man gjort spörsmålet om skadeståndsskyldigheten på grund av farlig verksamhet i hög grad beroende på lämplighets- och billighetshänsyn, och det kan vara vanskligt nog att dra gränserna för dess tillämpningsområde. Även anhängarna av den mera vittgående teori som har den s. k. nordiska rättsstridighetsläran till utgångspunkt låta emellertid i högre eller mindre grad tillämpningsområdet för en sådan skadeståndsskyldighet bero på lämplighets- och billighetshänsyn.

Den viktigaste billighetssynpunkten är naturligtvis den att utan en skadeståndsskyldighet, som är frigjord från fordringen på culpa, en person skulle få tillfälle att driva en verksamhet på en annans bekostnad. Den bör likväl stå risken, som

båtnaden och profiten haver, för att tala med de gamla domarreglerna.

Enligt min mening låter sig särskilt en grupp av fall av farlig verksamhet urskiljas där tillämpningen av den objektiva ansvarsregeln är särskilt påkallad; det är där skadan är mer eller mindre oundviklig, t. ex. vid skada av betande kreatur, elflara från tåg och elektriska ledningar. Man är här mycket nära de förhållanden, vars reglering man analogiskt vill tillämpa, och det är här påtagligt att utan en objektiv ansvarsregel en verksamhet skulle komma att bedrivas på annans bekostnad.

Något svårare blir tillämpningen av ett objektivt skadeståndsansvar, då man kommer utanför de oundvikliga skadorna. Svårigheten ligger till stor del däri, att skadeståndsansvaret kan hämma handlingsfriheten och initiativet. Detta manar till en viss försiktighet, då man kommit längre från analogiens utgångspunkt. Saken kanske icke heller här skulle möta några större svårigheter, om ansvarsförsäkring genomgående kunde tänkas genomförd. Det är emellertid inte alltid fallet. Särskilt gäller det där en rörelse vanligen utövas av många små företagare. Med hänsyn till dessa svårigheter synes ett objektivt skadeståndsansvar böra förordas huvudsakligen, då faran är särskilt stor och en verksamhetsart är samlad på få händer eller i större företag.

Jag har påpekat att särskilt utanför de oundvikliga skadornas område det, med hänsyn till de svårigheter varom nämnts, kan vara lämpligt att i vissa fall nöja sig med en utsträckning av ansvaret på culparegelns grund: arbetsgivarens ansvar för underordnade, där ett allmänt sådant ansvar saknas, eller omkastning av bevisbördan.

En särskild behandling förtjänar farlig verksamhet i grannskapsförhållanden. På grund av de regler, som gälla här sedan gammalt, är man i regel ej skyldig att tåla mer än ett visst mått av obehag från en grannfastighets utnyttjande. Överskrides det, kan man få olägenheten avlägsnad. I den mån en stadigvarande olägenhet kan anses auktoriserad genom offentlig myndighets tillstånd till en verksamhet och man därför icke kan få den avlägsnad, bör emellertid skadeståndsskyldig-

het följa. För industriens trygghet synes ett system, som förutsätter auktorisering mot skadeståndsskyldighet, innebära beaktansvärda fördelar.

Korreferenten, professor, dr. jur. *Henry Ussing* (København): Hr. Formand, mine Damer og Herrer! Referenten har i sin velovervejede og instruktive Afhandling og i sine klare indledende Bemærkninger givet et fortrinligt Grundlag for Drøftelsen. Han har til en vis Grad gjort mig Arbejdet let ved at vise mig den Courtoisi at gøre udførligt og loyalt Rede for de Anskuelser, jeg selv har udviklet, saa jeg i og for sig kunde nøjes med at henvise hertil, hvis jeg ikke havde andet at sige, end da jeg i 1914 første Gang skrev om Emnet. Ved denne Fremgangsmaade har Referenten i nogen Grad taget Brødet ud af Munden paa mig, og det saa meget mere som hans Standpunkt iøvrigt ligger ret nær ved mit eget, i alt Fald saaledes som det er i Dag. Referentens praktiske Resultater kan jeg for en stor Del tiltræde. Jeg er først og fremmest enig med ham i, at man maa tage Afstand fra Yderstandpunkterne. Til den ene Side maa man afvise de rene Foraarsagelsesteorier. Man kan ikke uden videre slaa en Streg over den nedarvede Ansvarsregel, Culpareglen, og knytte Ansvar til den blotte Foraarsagelse eller til den adækvate Foraarsagelse. Til den anden Side maa man afvise den Teori, der vil fastholde den klassiske Culparegel som den eneste Erstatningsregel, der ingen Undtagelse har. Ved Siden af Culpareglen maa der i et vist Omfang anerkendes Erstatningsansvar uden Culpa.

Spørger man da, i hvilket Omfang, kan jeg ogsaa følge Referenten et godt Stykke Vej. Ansvar uden Culpa er særlig paa krævet, hvor Skaden voldes ved varige Ulemper i Naboforhold. Dette Spørgsmaal skal jeg imidlertid lade ligge, da jeg tror, at Enigheden er saa stor, at der ingen Grund er til at gaa ind paa de Bagateller, der kan være at diskutere. Men Ansvar uden Culpa maa ogsaa gennemføres ved visse farlige Virksomheder. Uenigheden kommer først frem, naar Spørgsmaalet bliver, ved *hvilke* farlige Virksomheder der skal være Ansvar uden Culpa. Efter min Mening er Referenten her lidt for tilbageholdende; jeg mener, der kan opstilles en noget videre og fastere Regel,

nemlig at Ansvar uden Culpa som Hovedregel indtræder ved ekstraordinære Handlinger, som medfører en særegen Fare.

Selve denne Sætning falder sammen med de Anskuelse, jeg hævdede i sin Tid. Min Anskuelse har Referenten for saa vidt haft Lejlighed til at tage Stilling til, og han har navnlig søgt at imødegaa den ved at kritisere den Intersekollisionsbetragtning, hvorpaa jeg i første Række opbyggede den i 1914 i min Afhandling «Skyld og Skade». Der vil imidlertid ikke blive nogen Diskussion herom imellem os, da jeg *ikke* i Dag vil forsvare denne Betragtning som Grundlaget eller Hovedgrundlaget for den Ansvarsregel, jeg hævder; jeg har forlængst selv erkendt, at denne Betragtning lider af visse Svagheder og navnlig ikke rækker saa vidt, som jeg antog i 1914. Jeg kan derfor erklære mig tilfreds med Referentens Syn: at det drejer sig om en mere eller mindre god Analogi fra de Betragtninger, man bygger Ansvaret paa ved Ekspropriation og andre direkte Indgreb. Jeg skal ogsaa indrømme, at den nordiske Retstridighedslære trænger til en fornyet Undersøgelse. Disse interessante Problemer gaar Referenten tildels ind paa i sin Afhandling, men dem maa jeg lade ligge i Dag af Hensyn til Tiden, ligesom jeg maa forbigaa et andet vigtigt Problem, som Referenten lige rører ved, nemlig Spørgsmaalet om Culpareglens almindelige Værdi.

Da det Grundlag for min Anskuelse, Referenten har omtalt, saaledes til en vis Grad svigter, bliver jeg nødt til kort at omtale de Grunde, som fører mig til at fastholde min Mening. Først og fremmest maa jeg anføre de Grunde, som faar mig til at mene, at et ikke helt ringe Omraade kræver Ansvar uden Culpa, og jeg nødsages her for saa vidt til foreløbig at gøre fælles Front med Referenten, som i Virkeligheden har forsvaret samme Standpunkt. — Det er kun en Nuance, der adskiller os, idet jeg gaar *noget* videre, som det senere skal vise sig.

Det, jeg først og fremmest tillægger Betydning til Støtte for min Anskuelse, er Retsudviklingen i Europa i den nyeste Tid. Som Referenten nærmere har skildret, har Ansvaret uden Culpa i den eller de sidste Menneskealdre banet sig Vej i de vigtigste Lande, for en stor Del gennem Retspraksis uden Støtte i Lovgivningen, ja endog paa Trods af bestaaende Lov-

givning, og det sidste turde være et klart Bevis for, at de praktiserende Jurister og Domstolene har følt stærk Trang til de nye Regler.

Interessantest er Udviklingen i Frankrig, som Referenten ogsaa har omtalt udførligt. Her har Domstolene skabt en helt ny Ansvarsregel, efter hvilken Ansvar uden Culpa indtræder i Tilfælde, hvor Skaden er voldt af Ting. Det er en Regel, man har lagt ind i et Par Indledningsord til Art. 1384 i Code Civil. Ord som tidligere ikke antoges at indeholde nogen særlig Retsregel. Denne Udvikling er særlig lærerig, fordi der i Løbet af de 40 Aar, i hvilke Praksis har hyldet den nye Fortolkning, er afsagt et Utal af Domme om Spørgsmaalet, og i Frankrig er det ikke saaledes, at en Lære slaas fast ved en enkelt Dom af Kassationsretten, og saa følger Praksis efter uden at blinke. Nej, Appelretterne hævder ofte deres Anskuelse i Aarevis, efter at Kassationsretten har talt. Ogsaa paa dette Omraade har Kassationsretten Gang paa Gang maattet tage Standpunkt; det er en sand Ildprøve, de nye Teorier har maattet gennemgaa. Praksis har faaet Tid til at gennemprøve mange forskellige Løsninger og vælge den bedste.

Stort set kan man sige, at Udviklingen i Frankrig i disse 40 Aar er gaaet i Retning af en stadig videre Udformning af Ansvarsreglen. I de aller sidste Aar er Ansvar et blevet udvidet i flere Retninger, ogsaa ud over det, som Referenten har skildret i sin Afhandling Side 4 ff.; der er i den nyeste Praksis kommet Ting frem, som Referenten ikke har haft Lejlighed til at iagttage. Referenten omtaler, at Reglen i Art. 1384 ikke anvendes, hvor den skadevoldende Ting blev styret af Menneskehaand, med mindre det paavises, at en Fejl ved Tingen var Aarsag til Skaden. Dette fik særlig Betydning for Kørsel med Motorkøretøjer eller Cykler; almindelige Motorulykker kunde ikke rammes af Reglen, medmindre Skaden skyldtes Fejl ved Køretøjet. Den nyeste Praksis har imidlertid forladt dette Standpunkt, først og fremmest fordi man følte Trang til at gennemføre den strenge Ansvarsregel overfor Automobilkørsel, idet man ikke havde nogen særlig Automobillov i Frankrig. At Ansvar et for Automobilet blev ringere, i det Øjeblik, da Maskinen blev sat i Bevægelse og den netop begyndte at

blive farlig, maatte forekomme underligt, og det gjorde, at Domstolene førtes ind paa en ny Fortolkning af Art. 1384 netop overfor Motorkøretøjer. Fortolkningen er slaaet endelig fast ved en Dom af 13. Februar 1930, afsagt af den samlede Kassationsret, af hvilken Grund den er afgørende. Dommen fastslaar, at Art. 1384, 1ste Stk., maa anvendes, naar f. Eks. et Motorkøretøj paakører et Menneske, og den begrundet det med, at Art. 1384 ikke sondrer mellem, om Tingen blev sat i Virksomhed av Menneskehaand eller ej, og at det ikke er nødvendigt, at Tingen har en Fejl, som er en Følge af dens Natur og (let) kan fremkalde Skaden. Altsaa kategorisk Afstandtagen fra tidligere Praksis.

Nogle Domme fra de nærmest foregaaende Aar havde til Genæld søgt at opstille et andet Kriterium og krævet, at Tingen skulde være særlig farlig for andre; der var et Par Kassationsretsdomme, der syntes at antyde dette. Dette Krav stilles ikke i Plenumsdommen fra 1930, og der foreligger et Par senere Domme, som positivt tager Afstand fra det.

Hvorledes Praksis herefter vil afgrænse Art. 1384, 1ste Stk., fra Art. 1382, den almindelige Culparegel, staar herefter lidt uklart. Det kunde synes, som om den nye Fortolkning vilde gøre Art. 1384, 1ste Stk., til Hovedreglen, saa at den anden Regel næsten blev upraktisk. — Som en Forfatter har sagt, er der jo en Ting med i Spillet ved næsten enhver Skade, der sker; man kan næsten ikke nævne andet, der klart falder udenfor Art. 1384, end Sammenstød mellem to Personer, der praktiserer fuldstændig Nøgenkultur. — Jeg vil dog anse det for mest sandsynligt, at Praksis finder et nyt Middel til at begrænse Art. 1384, 1ste Stk., men hvorledes det vil ske, er foreløbig uklart.

Praksis har nu ogsaa udvidet Art. 1384, 1ste Stk., i andre Retninger, idet den tillige anvendes ved Skader, som voldes af fast Ejendom, blot med den Undtagelse, at naar en Bygning eller en Del af en Bygning styrter ned, maa man anvende den positive Regel i Art. 1386, som er noget mildere.

Det er saaledes en overordentlig vidtrækkende Regel, man her har udviklet, og en fransk Forfatter har da ogsaa betegnet det som den vigtigste Reform af Civilretten siden Code Civil.

Udenfor Kontraktsforhold indtræder der Ansvar uden Culpa

overalt, hvor Skaden er voldt af Ting, blot med et Par positive Undtagelser, dels den lige nævnte Art. 1386, dels Loven af 7. November 1922, der er omtalt af Referenten Side 7, og som i Tilfælde af Brand udelukker at anvende Art. 1384, 1ste Stk., overfor Besidderen af den faste Ejendom eller Løsørengstand, hvori Ilden er opstaaet, en Regel som Brandforsikrings-selskaberne fik sat igennem. Begge Undtagelser anser franske Forfattere iøvrigt som vilkaarlige og urigtige. Reglen i Art. 1384 er fremdeles streng. Ansvarret bortfalder vel ved vis major, men Praksis stiller meget strenge Krav i saa Henseende. Lidt Tvivl har der været om Ansvarret, hvor Skaden er voldt af en udenforstaaende Trediemand, men jeg tror, den overvejende Mening gaar i Retning af, at dette ikke altid kan betragtes som vis major.

Denne Retsudvikling i Frankrig og andre Lande er et stærkt Vidnesbyrd om, at der er Trang til et Ansvar uden Culpa. At der føles en saadan Trang, skyldes sikkert for en væsentlig Del, at den moderne tekniske Udvikling har skabt en Række nye Farekilder, som man føler Trang til Sikring imod, dels fordi der kan voldes Skader af hidtil ukendt Omfang, dels fordi Ulykernes stigende Antal paa visse Omraader fremkalder almindelig Utryghed, dels endelig fordi selve Farekilderne er nye og ukendte, saa man staar ængstelig overfor disse nye Risikoer. Jeg tror imidlertid, at den Sikkerhedstrang, som Publikum og Domstolene føler, for en Del ogsaa er begrundet i, at vi i den nyere Tid har vænnet os til større økonomisk Sikkerhed gennem Forsikringsvæsenets Udvikling og Sociallovgivningens Udbygning, og at vi derfor stiller større Krav paa alle Omraader til den Sikkerhed, vi tilstræber. En saadan Trang til Sikring behøver i og for sig ikke at føre til egentlige Erstatningsregler, men adskillige Grunde kan anføres for, at man lader den faa Udslag i en Erstatningsregel. Jeg skal nævne nogle af disse Grunde; Rækkefølgen er ikke Udtryk for en Vurdering af Grundenes Vægt.

Først nævner jeg Ansvarsreglens Evne til at modvirke Skadeforvoldelse, Præventionshensynet, om man vil. Jeg skal ikke gaa ind paa Spørgsmaalet om, i hvilken Grad den almindelige Erstatningsregel, Culpareglen, virker præventivt, men ved de

ekstraordinære Virksomheder tror jeg, Ansvarsreglen har en vigtig præventiv Funktion, fordi Chancen for Skade her er noget, Virksomhedens Indehaver maa regne med, og derfor vil han tage Hensyn til Risikoen for Ansvar.

Ved at lægge det strenge Ansvar paa Bedriften gør man Driftsherren interesseret i at træffe alle økonomisk rimelige Foranstaltninger til at undgaa Skade. Og netop ved ekstraordinære Virksomheder vil Culpareglen i Almindelighed ikke være tilstrækkelig hertil, ikke engang i Forbindelse med en Regel om Ansvar for underordnede Funktionærer og Tjenere. Man kunde ganske vist mene, at Præventionshensynet i alt Fald maatte være fyldestgjort ved den Regel, at Driftsherren er ansvarlig, naar han ikke beviser, at der ikke er udvist Culpa i Bedriften, at der ikke er nogen i Bedriften, hvem der kan lægges noget til Last. Men ved ekstraordinære Virksomheder vil for det første Bevisvanskelighederne i mangfoldige Tilfælde være store, og for det andet vil Domstolene ofte savne fornøden Sagskundskab til at bedømme, om der er handlet forsvarligt. Derfor er der Fare for, at Domstolene alt for tit vil stille for svage Krav og ikke haandhæve Ansvarret strengt nok. I hvert Fald vil Domstolenes Skøn blive meget usikkert, og Resultaterne vil derfor blive ret tilfældige og uberegnelige. Dette undgaar man ved en ubetinget Ansvarsregel, og den har yderligere den væsentlige Fordel, at den sparer mange Processer og besværlig Bevisførelse, som ellers vil være nødvendig.

Men, siger mange, Ansvarsreglens præventive Virkning forsvinder, helt eller delvis, naar der tegnes Ansvarsforsikring. Jeg tror, det er en stor Overdrivelse og navnlig ved de ekstraordinære Virksomheder. Ved disse er Faren for Trediemand nemlig først og fremmest afhængig af den Maade, hvorpaa hele Virksomheden er indrettet; og de Forsigtighedsforanstaltninger, der træffes, vil, i hvert Fald i det lange Løb, faa væsentlig Indflydelse paa Forsikringspræmien. Desuden kan Ansvarsforsikringsselskaberne paa forskellige Maader skabe Motiver til at vise Agtpaagivenhed. Navnlig hvor det drejer sig om gensidige Ansvarsforsikringsselskaber indenfor en bestemt Farebranche af særegen Karakter, vil det være ganske naturligt, at Forsikringsselskaberne interesserer sig for Arbejdet paa at

finde hensigtsmæssige Foranstaltninger til at mindske Farerne. Endelig vil selve det, at der eksisterer Ansvarsforsikring, bevirke, at man faar et Overblik over Skaderne og deres Betydning, og det vil føre til, at der sættes Kræfter ind paa at mindske dem, f. Eks. ved nye Opfindelser.

Jeg erkender dog, at Ansvarsreglens præventive Virkning ikke er lige stærk i alle Tilfælde, og derfor mener jeg ikke, at denne Betragtning alene vil kunne bære en Regel som den, jeg har opstillet.

Der er imidlertid visse Tilfælde, hvor Præventionshensynet faar en særlig Farve, og det er de Tilfælde, hvor den farlige Virksomheds samfundsmæssige Berettigelse er tvivlsom. Fra et samfundøkonomisk Synspunkt maa de Skader, en Virksomhed volder ved sin Farlighed, i Virkeligheden betragtes som Driftsomkostninger, de maa tages med i Betragtning, naar Virksomhedens Værdi for Samfundet skal prøves. Dette opnaar man imidlertid ganske automatisk ved at lægge Ansvaret paa Bedriften. Uden Ansvarsreglen kan det tænkes, at en Virksomhed drives i Aarevis, skønt den samfundsmæssig set er uheldig, fordi den ikke frembringer Værdier, der overstiger Skaderne. Naar Ansvarsreglen gælder, bliver Virksomheden imidlertid nødt til at gøre sit samfundsmæssige Regnskab op, og hvis det viser sig, at den giver Underskud i den Henseende, maa den indstilles, med mindre man finder, den har en saadan ideel Værdi, at den fortjener at opretholdes til Trods for det økonomiske Underskud, den giver i Samfundets Husholdning. Jeg skal fremhæve, at denne præventive Side af Ansvarsreglen ikke i mindste Maade svækkes ved, at der tegnes Ansvarsforsikring, for ogsaa Præmien vil i disse Tilfælde blive en Udgift, som Virksomheden ikke kan bære.

Jeg nævner dernæst, at fra et økonomisk Synspunkt er det overhovedet det sundeste, at enhver Virksomhed bærer sine egne Omkostninger, og dertil hører samfundsmæssig set Skaderne. Jeg skal straks paavise, at det dog vilde være uøkonomisk at gennemføre dette ved almindelige dagligdags Handlinger, men hvor det drejer sig om ekstraordinære Virksomheder, kan man uden Vanskelighed gennemføre dette sunde økonomiske Princip.

Men rent bortset fra, om Ansvarsreglen effektivt formindsker Antallet af Skader, vil dens Gennemførelse ved ekstraordinære Virksomheder bevirke større økonomisk Sikkerhed. Den medfører nemlig, at Skaderne samles paa færre Hænder, og derved bliver de mere beregnelige. Uden Ansvarsreglen vil Skaderne falde paa det store ubestemte Antal af almindelige Mennesker, som Skaderne tilfældig gaar ud over, og for dem er Skaderne i Reglen ganske uberegnelige. Har man Ansvarsreglen, samles Skaderne paa de forholdsvis faa farlige ekstraordinære Virksomheder, og for dem vil Skaderne være mere beregnelige. Hvis Virksomheden har Karakter af Stordrift, vil Skaderne blive nogenlunde regelmæssige, og Erstatningerne vil i Virkeligheden blive en Driftsudgift, som indgaar i det aarlige Budget. Ved mindre Virksomheder bliver der en Usikkerhed, men Usikkerheden vil i alt Fald blive langt ringere end for de skadelidende, og den kan som Regel fjernes helt ved Ansvarsforsikring. Jeg vil ikke paastaa, at der findes Ansvarsforsikringsformer, som svarer til alle de Ansvarstilfælde, man kunde komme ind paa ved en saadan Ordning, men Erfaringen har vist, at hver Gang der indføres en ny og streng Ansvarsregel, er Ansvarsforsikringen sin Opgave voksen og stiller sine Midler til Raadighed, og jeg er derfor ikke i Tvivl om, at det ogsaa vil gaa saaledes i Fremtiden. Hvad enten der tegnes Ansvarsforsikring eller ej — nemlig hvor det drejer sig om en stor Virksomhed, der er Selvforsikrer — vil Skaderne i det lange Løb blive fordelt umærkelig paa den store Kreds af Mennesker, som nyder godt af Virksomhederne, altsaa Virksomhedernes Kunder i videste Omfang. I Sammenhæng hermed minder jeg om, hvad Referenten har anført i sin Afhandling, at Forsikring kan gennemføres lettere og mere økonomisk af de forholdsvis faatallige farlige Virksomheder end af det store Publikum.

Men, siger man saa — og Referenten var lidt inde paa det — en vidtgaaende Ansvarsregel lammer Initiativet. Jeg tror, at denne Frygt i det væsentlige er et Tankefoster; man har i hvert Fald ikke i de Lande, hvor der er gennemført ret vidtgaaende Ansvarsregler, klaget over, at det har haft uheldig Indflydelse paa Initiativ og Handlekraft. Og det er ogsaa naturligt efter

de Grunde, som jeg lige har anført, thi i de fleste Tilfælde vil der ikke blive nogen følelig Risiko for den, der handler, og i hvert Fald ikke, naar han tegner Ansvarsforsikring.

Man kan saa indvende, at der er Virksomheder, som ikke kan bære denne yderligere Belastning. Ja, det er tænkeligt, skønt jeg tror, det vil være sjældent, at Udgiften til Erstatninger uden Culpa bliver den Draabe, som faar Bægeret til at fælde over. Men selv om noget saadant skulde ske, kan det i Almindelighed ikke være afgørende. Ud fra det økonomiske Princip, jeg nævnte, maa man nemlig sige, at hvor det drejer sig om rene Erhvervsvirksomheder, er de kun berettigede, hvis de kan give saadant Overskud, at de kan bære disse Skader. De bør altsaa nedlægges, hvis de giver Underskud i Samfundshusholdningen. Og hvis en Samfundsinteresse af ikke-økonomisk Art kræver en Virksomhed opretholdt, er det naturligt, at Samfundet betaler, hvad det koster at opretholde den. Ellers kunde man lige saa godt hævde, at en Jernbane, der ikke kan betale sig, skal være fri for at erstatte den Jord, der afstaaes til den.

Hvor det drejer sig om enkeltstaaende Handlinger, der fremkalder en højere Grad af Fare, er det vel sandsynligt, at Ansvarsreglen vil faa Folk til at betænke sig noget, før de handler, men det er ingen Skade til, at saadanne særlig farlige Handlinger kun foretages, naar den handlende i det enkelte Tilfælde har tilstrækkelig Interesse i Handlingen.

Forøvrigt rummer det netop en Fare for Handlefriheden at blive staaende ved Culpareglen i saadanne Forhold. Hvis man kun har Culpareglen, fristes Domstolene til at stramme Kravene til Forsigtighedsforholdsregler altfor stærkt og til at statuere, at der foreligger Culpa, hvor almindelige Mennesker vilde ryste paa Hovedet ad en saadan Afgørelse. Og naar Domstolene først har karakteriseret en vis Handlemaade som uforvarlig, tvinges de ogsaa til efter Paastand at forbyde den. Hvis man derimod har en Regel om Erstatning uden Culpa, behøver Domstolene ikke at forbyde saa mange Handlinger, men kan afgøre Spørgsmaalet om Forbud frit, efter en selvstændig Prøvelse af Grundene for og imod, og behøver ikke at drage Konsekvenser af Erstatningsansvaret.

Der kan altsaa anføres en Række praktiske Grunde for en

Regel om Ansvar uden Culpa. Spørgsmaalet er saa, hvor langt Reglen bør gaa, og det er vel nok det vanskeligste Spørgsmaal. Her er det, Meningerne deler sig. Efter fornyet Prøvelse er jeg selv blevet staaende ved de Resultater, jeg kom til i 1914. Ser man paa de Grunde, jeg har anført til Støtte for mine Resultater, er det klart, at de ikke enkeltvis dækker i alle Tilfælde, det er jeg enig med Referenten i, men jeg tror, at naar de lægges sammen, kan de bære den almindelige Regel, jeg har opstillet. Og en saadan almindelig Regel er nødvendig, hvis Ansaret uden Culpa skal kunne gennemføres i Praksis.

Man kan for det første kun gennemføre Ansvar uden Culpa ved de ekstraordinære Handlinger; hvis man udvidede Ansaret til de sædvanlige Handlinger, vilde man ikke opnaa den forøgede Sikkerhed, som er et af Hovedformaalene. Den enkeltes Risiko for selv at lide Tab bliver ganske vist mindre, men til Gengæld vil han komme til at løbe Risiko for uden Skyld at ifalde Ansvar overfor andre. Og naar det drejer sig om almindelige Handlinger, som foretages af de fleste Mennesker, vil den sidste Risiko gennemgaaende være ligesaa stor som den første. Der opnaaes altsaa ikke nogen øget Sikkerhed.

Derimod er det givet, at det ubetingede Ansvar for almindelige Handlinger vil medføre forøgede økonomiske Byrder. Ikke blot er det gennemsnitlig en tungere Byrde at skulle udrede en Erstatning af sin egen Lomme end f. Eks. at miste en eller anden Ting, man har i Forvejen, men det, der er Hovedsagen, er, at alle de mange Erstatningssager vil kræve store Opofrelser af Tid, Kraft og Penge, saa der er ingen Tvivl om, at en saa vid Ansvarsregel vil medføre positive Tab for Samfundet. En almindelig Regel om Ansvar uden Culpa ved sædvanlige Handlinger maa derfor afvises.

Dermed vil jeg dog ikke sige, at der *aldrig* bør være Ansvar uden Culpa ved sædvanlige Handlinger; der kan være særlige Grunde, der gør den almindelige Culparegel utilfredsstillende i særlige Grupper af Tilfælde. Jeg misbilliger saaledes ingenlunde visse Regler om Ansvar uden Culpa for Husdyr. Men der skal særlige Grunde til for at gaa ud over Culpareglen.

Den Hovedregel, jeg forsvarer, strækker Ansaret videre end den Regel, Referenten har ment at kunne gaa ind for. Kaster

vi et Blik paa fremmed Ret for at faa et Bidrag til Afgørelse af, hvem af os der har Ret, maa man sige, at Billedet er meget broget. Der er Lande, der nærmest staar paa samme Standpunkt som Referenten, andre Lande staar nærmere ved det, jeg har hævdet, og atter andre gaar endnu videre og strækker Ansvarret ud over de ekstraordinære Handlinger; dette sidste gælder navnlig fransk Ret efter den nyeste Udvikling.

Det Mellestandpunkt, jeg har indtaget, har for det første den Fordel, at det er en rimelig Mellemsvej, og dernæst har det en vis Støtte i engelsk Ret, hvor Grundsætningen i Dommen Rylands v. Fletcher kun antages anvendelig, naar der foreligger en usædvanlig Benyttelse af Ejendommen. Efter mit Skøn stemmer min Lære i Hovedsagen ogsaa med de Resultater, man er naaet til i norsk Retspraksis, uden at man i og for sig har sluttet sig til Læren; norsk Praksis gaar jo tilbage til en Tid, der ligger langt forud for, at det lykkedes mig at opdage dette Problem. At den nyeste franske Praksis er gaaet adskilligt videre, maa reelt forklares dels med, at man ønskede at faa Automobildrift med ind under Reglen, og dels med, at Ansvarsreglen skulde knyttes til positive Lovord, og saa var der jo kun et begrænset Udvalg af Løsninger at vælge imellem. Det tidligere opstillede Kriterium, at der skulde foreligge en særlig stor Fare, har vist sig uanvendeligt, og det er forkastet af den nyeste franske Praksis; det er i Virkeligheden umuligt at drage nogen Grænse mellem større og mindre Fare. Derimod er der en praktikabel Grænse mellem ekstraordinære og dagligdags Handlinger. Den samme Grænse møder man i andre Forhold. Naar det drejer sig om Behandlingen af vedvarende Ulemper i Naboforhold, lægger man i høj Grad Vægt paa dette Moment.

Den nærmere Udformning af Ansvarsreglen faar jeg ikke Tid til at komme ind paa, men Referenten har jo ogsaa gjort Rede for den. Som jeg antydede, kræves der ikke nogen særlig høj Grad af Fare, men der maa være noget særegent ved den; det maa ikke være den almindelige Fare, der er forbundet med al menneskelig Virksomhed. Reglen maa begrænses til at gælde, hvor Skaden rammer udenforstaaende; dette er ogsaa anerkendt i en af de nyeste norske Højesteretsdomme, der er nævnt

af Referenten S. 18. Hermed skal dog ikke være sagt, at der ikke i mange Kontraktsforhold er Grund til at gaa ud over Culpareglen, men kun at der næppe kan opstilles en almindelig Regel.

Jeg er enig med Referenten i, at Ansvarret ikke bør bortfalde ved vis major.

Hvad angaar Reglens Gennemførelse i dansk Ret, mener jeg ligesom Referenten for svensk Ret, at det ikke er ønskeligt at indføre den ved Lov. Jeg mener, at Domstolene bedre kan løse Spørgsmaalet og ogsaa fuldstændig er i Stand til det. Siden vi har faaet de nye Lovregler om Jernbaner og Luftfart, som Referenten omhandler S. 13—14, kan vor Lovgivning ikke mere hindre Domstolene i at gennemføre Princippet i ulovbestemte Tilfælde. Efter de nævnte Love har vore Domstole imidlertid ikke taget afgørende Stilling til Spørgsmaalet. Der er ingen Dom, der principielt fastslaar, at Ansvarret ikke kan strækkes ud over Culpareglen, men der er ganske vist et Par Landsretsdomme, der frifinder for Ansvar under Henvisning til Culpareglen i Tilfælde, hvor der kunde have været Tale om at paalægge Ansvar uden Culpa, Afgørelser, som jeg ud fra min Anskuelse vil anse for urigtige. Der er saaledes en Østre Landsrets Dom — U. f. R. 1926 Side 785 — om et Tilfælde, hvor Gniester fra en Damptromleskorsten havde sat Ild paa et Hus ved Vejen, og en Østre Landsrets Dom — U. f. R. 1930 Side 1068 — om et Tilfælde, hvor der var gaaet Brud paa en Kloak i en Gade og en Ejendom havde lidt Vandskade. I Tilfælde som det sidste har man i Norge paalagt Ansvar uden Culpa, og i Tilfælde som det første endogsaa i England, hvor man ellers er forsigtig med at paalægge Ansvar uden Culpa.

Paa den anden Side har Østre Landsret et Par Gange paalagt Ansvar for farlige Handlinger med udtrykkelig Tilkendegivelse af, at det var uden Betydning, om der forelaa Culpa — jeg henviser til U. f. R. 1923 Side 531 og 1930 Side 615. Begge Domme havde den Skæbne at blive stadfæstet af Højesteret, men med nye Præmisser, hvor Højesteret gik udenom Spørgsmaalet, idet Højesteret antog, at der var udvist Culpa. Endelig har Sø- og Handelsretten ved en Dom af 27. April 1927 — U. f. R. 1927 Side 857 — paalagt Ansvar uden Culpa i et Tilfælde, hvor en af Toldvæsenets Patruljebaade, der i Mørke

sejlede med slukkede Lanterner, havde beskadiget nogle Fiskegarn. Skaden var dog delvis foraarsaget ved, at Baaden kappede Garnet for at frigøre Skruen, hvilket maa kaldes en Nødretshandling; men en Del af Skaden maa antages foraarsaget ved selve Paasejlingen. Jeg indrømmer, at dette Tilfælde er noget for specielt til, at man kan drage videre Slutninger fra det.

Ved Siden af den almindelige Regel, som jeg mener man kan forsvare og bør gennemføre i dansk Ret, vil der stadig være Brug for Speciallovgivning. I Danmark tiltrænges der navnlig moderne Regler om Naboforhold og om Skade voldt af Dyr. Desuden maa Ansvarsreglen i Stærkstrømsloven ændres, saa at Ansaret gøres uafhængigt af Culpa, i hvert Fald udadtil; det er den eneste af vore Love, som positivt kan siges at have en uheldig Form, fordi den har bibeholdt Culpareglen.

Til sidst kun dette. For mig drejer det sig ikke om den lille Divergens mellem Referenten og mig, om man skal udstrække Ansaret lidt mere eller lidt mindre vidt. Hovedsagen for mig er at opnaa, at vore Domstole i Princippet anerkender, at der kan paalægges Ansvar uden Culpa ved farlige Virksomheder. Den nærmere Afgrænsning finder Domstolene nok ud af efterhaanden. Den norske Højesteret har paa dette Felt givet et Forbillede, som jeg mener de andre Lande vil gøre vel i at efterligne, i hvert Fald Danmark.

Højesteretssagfører *N. H. Bache* (København): Højtærede Forsamling! Naar man kun har 15 Minutter til at tale i, saa følger det af sig selv, at man maa holde sig til de store Linier og springe Enkelthederne over. De vigtigste Enkeltheder i praktisk Henseende er Spørgsmaalene om Jernbaners og navnlig Automobilers Ansvar, og disse Spørgsmaal er jo tilfredsstillende løst i samtlige nordiske Lande gennem Speciallove.

Det foreliggende Emne har iøvrigt, naar man behandler det ud fra Ønsket om et forøget Ansvar, saare ringe praktisk Betydning for Danmark. Vi er i Forvejen velsignet med en meget vidtgaaende almindelig Erstatningsregel, og vi har tillige strenge Speciallove for de praktisk vigtige farlige Bedrifter, Jernbaner, Motorkøretøjer, Luftfartøjer og Stærkstrømsanlæg.

Og saa har vi desuden den gamle, fra de døde genopvækkede Bestemmelse i D. L. 3—19—2 om Bedriftsherrens ubetingede Ansvar for hans Underordnede. Da det saa godt som altid er muligt at finde en Fejl fra en Arbejders eller en Funktionærs Side, bliver de praktiske Tilfælde, hvor der kan være Tale om Ønske om udvidet Erstatningsret ved farlige Bedrifter, næppe 1 af 1000. Hele Spørgsmaalet har altsaa for Danmark forsvindende lille praktisk Interesse.

Behandler man derimod Spørgsmaalet ud fra Ønsket om en *Indskrænkning* i farlige Bedrifters Erstatningsansvar, faar Spørgsmaalet en meget stor praktisk Betydning ogsaa for Danmarks Vedkommende, da det er klart, at man ikke kan indskrænke Ansvaret for de mere farlige Bedrifter uden at tage de mindre farlige med. Og herom ønsker jeg at sige nogle Ord ud fra et socialt Synspunkt, idet jeg om de privatretlige Grunde, der ogsaa taler for en saadan Nedsættelse, maa henviser til mine forskjellige Artikler i T. f. F. og U. f. R., den første allerede for 1917.

Gennem den sidste Menneskealder har man ustandseligt skærpet Erstatningsretten, og Teorien bliver ved med at kræve yderligere Erstatningsret, saaledes som det nu ogsaa fordres her i Dag. Man betragter utvivlsomt disse Krav som værende i Overensstemmelse med hele Retsudviklingen og med Forholdets Natur, man mener sig i den Henseende i fuld Samklang med Tiden; jo mere man skærper Kravet om Erstatning, des mere betragter man sig som fuldt moderne Jurist. Jeg tillader mig at hævde, at dette er en Misforstaaelse, og at man netop derved gør sig til Talsmand for gamle overlevede Synspunkter, som ikke har nogen Tilknytning til den Tid, vi lever i. Man er saa langt fra moderne, at man netop er antikveret; man drager logiske Slutninger ud fra overleverede Synspunkter.

Hvori bunder nemlig disse Krav om øget Erstatningsret? Kan der være nogen Tvivl om, at de har deres Udspring i de gamle liberalistiske Ideer med deres overdrevne Hensyntagen til det enkelte Individ og dette Individ's Formueomraade, de liberalistiske Ideer om den private Ejendomsrets Ukrænkelighed, som der staar saa smukt i den danske Grundlov. Det enkelte Individ har i Kraft af de liberalistiske Ideer Krav paa

fuld Beskyttelse for hele sit private Formueomraade, derunder ogsaa Erhvervsevnen, og ethvert Angreb herpaa bør mødes med fuldt Erstatningsansvar. Nu kunde de liberalistiske Ideer være meget gode for deres Tid, og naar de nu fra alle Sider angribes og smædes, bør i hvert Fald vi gamle være ærlige nok til at erklære dem vor Taknemmelighed, thi der er ingen Tvivl om, at i Kraft af dem har vort Slægtled, det gamle Slægtled, henlevet en Periode i et legemligt og aandeligt Velvære, som Verdenshistorien ikke kan opvise Magen til. Men derfor er det alligevel rigtigt, at de liberalistiske Ideer ikke har nogen Tilknytning til de nuværende haarde Tider og de endnu strengere Tider, som vi gaar i Møde. Nu tager man det i Almindelighed sandelig ikke alt for højtideligt med Ejendomsrettens Ukrænkelighed. Jeg vil nærmest betragte selv den danske Grundlovs Bud i saa Henseende som et dødt Bogstav. Nu er det ikke Individets Ret, der gaar foran, det er Samfundets Ret. Helhedens Ret, Samfundets Ret maa gaa forud for den privates Interesser og de formodede velerhvervede Rettigheder. Det moderne Synspunkt har faaet en skarp Formulering af en udenlandsk Statsmand, som siger, at Hensynet til Helheden maa gaa forud for den enkeltes Tragik.

Juristerne synes imidlertid ikke i tilstrækkelig Grad at have opdaget denne indgribende Ændring i Samfundssynet. De hygger sig trods forskellige smukke Udtryk om samfundsmæssige Hensyn endnu altfor meget i liberalistiske, rent privatretlige Ideer. Og hvad navnlig Erstatningsrettens Omraade angaar, docerer man lige det modsatte: at det enkelte Individets Krav maa gaa forud for Helhedens Krav, at man først skal tage Hensyn til Individet, og derfor belemrer man Bedrifterne, som dog repræsenterer Helheden, med Erstatningskrav til Fordel for den enkelte, ja man gaar endog saa vidt som den sidste Taler, der sagde, at naar Bedrifterne saa ikke kan taale disse fulde Erstatningskrav, maa de standse.

Jeg skal gerne som Eksempel tage en af de allerfarligste Bedrifter, der kan være Tale om, nemlig en Sprængstoffabrik. Her siger altsaa det, som jeg kalder det overlevede Synspunkt: det er en meget farlig Bedrift, den maa i fuldeste Omfang bære de Skader, den foraarsager, og hvis den ikke kan det, maa

den lukke. Men dertil vil den moderne Statsmand utvivlsomt sige: Nej, det Synspunkt kan vi absolut ikke acceptere, thi det er saavel af indenlandske som af udenrigspolitiske Hensyn af den største Interesse, at en saadan Fabrik ikke blot kan fortsætte, men ogsaa arbejde med de mindst mulige Omkostninger, saa alle Omkostninger, der ikke er strengt nødvendige, maa vi stryge, og vi kan f. Eks. ikke anerkende, at der er nogen Nødvendighed for at belejre Fabrikken med privatretlige Erstatningskrav, ja, vi kan ikke engang se nogen rimelig Grund dertil. For de omboende maa jo paa Forhaand regne med og indrette deres Liv paa denne Risiko; de har maaske endog faaet billigere Husleje, fordi de bor i Nærheden af denne Fabrik, og saa kan de passende benytte Forskellen til at tegne en rimelig Forsikring. Og hvad andre mere tilfældig ramte Mennesker angaar, er der blot dertil at sige, at det er nu engang livsfarligt at leve, og det er ikke blot livsfarligt, men det er ogsaa formueretlig set farligt at leve, ja, navnlig formueretlig maa man regne med en ret betydelig Risiko, og den kan man jo netop i et moderne Samfund sikre sig imod ved at tegne en passende Forsikring.

Naar man ser paa Sagen uden ethvert Hensyn til nedarvede liberalistiske privatretlige Ideer, kan man ogsaa spørge: Hvorfor skal man egentlig kunne rejse Krav om Erstatning, naar en fuldt lovlig og samfundsnødvendig Erhvervsvirksomhed paa en eller anden Maade foraarsager en Skade, medens man ikke kan rejse noget Erstatningskrav, hvis en hensynsløs Konkurrent ruinerer En i Bund og Grund

Lovgiveren vil endvidere sige: Vi sørger for gennem en omfattende Lovordning og et Utal af Funktionærer, at denne Risiko i Samfundet bliver saa ringe som mulig, men vi har i de nuværende Tider en ganske uomtvistelig Pligt til for enhver Pris at holde Bedrifterne i Gang — det er Hensynet til Helheden — Skatter og Afgifter kan vi desværre ikke fritage dem for, men saa maa vi paa anden Maade sørge for, at deres Omkostninger bliver de mindst mulige. Og de smaa i Samfundet hjælper vi gennem Socialforsikring, de store maa vi henvise til at tegne Privatforsikring. Vi maa anlægge Helhedsbetragtninger for at faa det hele til at løbe rundt, de enkelte Individider

kan vi ikke tage altfor meget Hensyn til, dem er der nok af — dem er der altfor mange af.

Jeg skal her indskyde en enkelt Bemærkning til Illustration af, hvorledes det overlevede Synspunkt, der altsaa ikke stemmer med de moderne haarde Tider, er løbet imod den økonomiske Udvikling. For 25 Aar siden tilkendte de danske Domstole en Arbejders Enke som Erstatning for Tab af Forsørger 5000 Kr. Nu tilkender de samme Domstole i tilsvarende Tilfælde mindst 12 000 Kr., altsaa over det dobbelte, og det til Trods for at der ikke kan være nogen som helst Tvivl om, at et Menneskes økonomiske Værdi var meget større i 1909, end den er nu. I 1909 gik hele Samfundsbedriften, i hvert Fald tilsyneladende, for fuldt Sving, og der var kun ubetydelig Arbejdsløshed. Nu er Forholdet desværre lige det modsatte, og derfor maa ogsaa Værdien af et Menneskeliv siges at være betydelig mindre. Dengang hed det: Hvor skal vi faa Arbejdskraft fra? Men nu: Hvad skal vi gøre med alle de overflødige Mennesker?

Det kan godt være, at den paaberaabte Retsudvikling fører i en anden Retning, men det er ikke den rent juridiske Udvikling, det kommer an paa, det er sandelig Samfundsudviklingen. Og jeg konkluderer følgelig derhen, at de nuværende haarde Tider saa langt fra opfordrer til en Udvidelse af Erstatningsretten, at de tværtimod bydende kræver en Indskrænkning af Erstatningsretten, ja maaske en fuld Ophævelse af Erstatningspligten og dennes Udligning gennem social og privat Forsikring. Derfor er den skandinaviske Forsikringsaftalelovs § 25 om Forsikringsselskabernes indskrænkede Ret til at gøre Regres gældende et Skridt i den rigtige Retning, men et altfor lille Skridt. Bortset fra det sociale Synspunkt kan der ikke være Tvivl om, at Bortfald af Erstatningsretten vilde være en uhyre Simplificering, og er der noget, den moderne Samfundsmekanisme kræver, er det Simplificering.

Høiestoretsadvokat *E. Corneliussen* (Oslo): Jeg skal gjøre et forsøk på å klæ litt norsk kjøtt og blod på enkelte av de spørsmål vi her drøfter og skal gjøre det med utgangspunkt i en dom som blev avsagt av Høiesterett i 1931, Rt. s. 513. Skal søke å belyse hvor selve avgjørelsesgrunlaget etter norsk rett ligger.

Dommen gjaldt de såkalte «Undergrunnssaker», som blev anlagt for Oslo Byrett i 1914, blev pådømt av Byretten i 1924 og derefter altså avgjordes av Høiesterett i 1931. Det er de vidløftigste saker som nogensinde er pådømt av Norges Høiesterett.

På et tidlig tidspunkt måtte vi i form av trykte innlegg skrive hele avhandlinger om de rettslige spørsmål for å undersøke *hvor* pointene egentlig lå. Uansett mengden av eldre domme og uansett den inngående behandling spørsmålene hadde vært gjenstand for i litteraturen forekom det mig meget vanskelig å få ordentlig tak i hvad de eldre domme egentlig inneholdt og hvor langt de rakk.

Den undergrunnsbane som påbegyntes i Oslo i 1912 er ca. 2 000 m. lang og er stort sett bygget gjennom fjell i en dybde under terreng av 20—30 m. På flere steder krysses tunnellinjen i dagen av såkalte «dyprenner», store lerfylte renner eller kløfter i fjellet, som tildels går så dypt ned, at bunden ikke ligger så svært mange meter over tunneltaket, og hvor leren i dypet tildels er overordentlig bløt.

Eftersom tunnelarbeidet skred frem viste det sig at en rekke Oslo-gårder som stod over dyprennene og i tunnelens nærhet sank og slog sprekker. Ganske særlig gjaldt dette gårder, som for sin ene del var fundamentert på fjell, på dyprennens kant, og som med sin annen del hang ut over dyprennens lere. Det må i denne forbindelse nevnes, at på grunn av Oslo's særdeles farlige undergrunn er det i sig selv en meget vanlig foreteelse at hus synker og sprekker.

I rent faktisk henseende fremkom der en rekke sterkt divergerende teorier om årsaksforholdet. Man skyldte på rystelser fra mineringen, uaktet disse rystelser måtte ansees som relativt svake. Der blev talt om *glidninger* i terrenget. Og endelig påstodes det, at der forelå en *drenering* til tunnelen, idet leren skulde ha avgitt vann gjennom sprekkesystemer i fjellet, som munnet ut i tunnelen. Dreneringsteoriene varierte tildels meget sterkt under prosessenes gang. Men pointet var tilslutt nærmest, at der var voldt forandringer i det hydrostatiske trykk i det cirkulerende vann på dyprennens bunn, og at dette hadde virket like med et øket overtrykk, hvorved vann pressedes ut av leren.

Banen, som mitt firma representerte gjennom alle år, tok sitt utgangspunkt i det faktum, at husbeskadigelser i Oslo så å si hører til dagens orden, likesom vi påpekte en rekke forskjellige forklaringsmetoder, som var uavhengige av tunnelarbeidet.

Ved Høiesteretts dom blev alle de positive teorier vi hadde opstillet forkastet. Men samtidig blev ingen av teoriene fra den annen side positivt godkjent.

Det heter i dommen:

«Å stille det krav til saksøkeren at han skal føre bevis for riktigheten av nogen bestemt årsaksteori ligger ganske utenfor de krav som det i det foreliggende tilfelle er berettiget å stille til bevisplikten.»

Jeg tror nok jeg tør si, at stillingen var denne, at det hadde lykkedes oss å avkrefte de positive teorier grunneierne hadde på en så avgjørende måte, at Høiesterett ikke kunde anse riktigheten av noen enkelt teori bevist eller tilstrekkelig sannsynliggjort. Dommen synes mig forsåvidt nærmest å gå ut på, at selv om alle teorier ansåes å være gale, og selv om man intet skjønnte av den virkelige årsakssammenheng, måtte Holmenkolbanen allikevel betale, nemlig fordi tidssammenhengen og den måte hvorpå skadene ytret sig ikke antokes å holde andre muligheter åpne enn den, at banen måtte være skyld i skaden.

Jeg skal citere den mest avgjørende del av begrunnelsen med understrekning av de momenter, som synes å ha generell betydning:

«Hvad den rettslige side av ansvarsspørsmålet angår, finnes det ikke tvilsomt at banen efter gjeldende rettsregler er forpliktet til å erstatte den skade, som den i det foreliggende tilfelle har forårsaket, *uten hensyn til om den hvad planleggelse og utførelse av anlegget angår, kan bebreides uaktsomhet.* Hvor det gjelder et anlegg av en så *ekstraordinær karakter* som et tunnelanlegg under bebygget strøk, og *et anlegg som ingen annen hjemmel har å støtte sig til enn kongelig tillatelse,* tilsier en rimelig avveien av alle interesser, at erstatningsplikten ikke skal være avhengig av om banen kan overføres uaktsomhet. Det gjelder her forhold hvor banen måtte eller burde ha vært klar over at fremmed eiendom utsattes for fare.»

Man må vel igrunnen si, at denne dom ikke egentlig gjør annet enn å opsummere resultatet av eldre dommer.

Men jeg skal med utgangspunkt i dommen si litt om hvorledes utviklingen har vært og hvor vi nu står.

Som det vil sees, gir man hos oss klart og tydelig alle uaktsomhetsfiksjoner på båten. Man erkjenner, at der foreligger ansvar for *rettmessige handlinger*. Til dette synspunkt er man dog først nådd efterhvert, idet utviklingsgangen har vært den, at man til å begynne med i stor utstrekning fingerte culpa, men så efterhvert ved å henvise til eldre domme fastslår, at uaktsomhetskravet slett ikke stilles.

Professor Ussing vilde under sin behandling legge til side domsavgjørelser, som nærmest omhandler rettsstillingen i *naborforhold*.

Hos oss er forholdet det, at det objektive ansvar i naborforhold i stor utstrekning var fastslått allerede ved dommer fra 1870-årene, mens naboloven først er av 1887. Men i virkeligheten er det meget vanskelig å si i hvilken utsrekning de eldre domme, hvorpå både vår nabolov og våre rettsregler om ansvar for farlig bedrift er bygget op hører hjemme i den ene rettslige kategori eller i den annen. Dommene går nærmest over i hverandre.

Så sent som i 1898 (Rt. 1898 s. 817) hadde Høiesterett til pådømmelse en sak, hvor resonnementene fra de forskjellige voterendes side nærmest er en underlig blanding av hnevisning til naborettsregler, til vassdragsrettslige regler, til ekspropriasjonsrettslige regler og til mere almindelige betraktninger à la farlig bedrift:

En jernbaneskjæring gikk gjennom lerterreng og en bekk blev forurenset, hvorved bl. a. en manns fiskedam adskillig lenger nede blev ødelagt. *Alle* dommere var i og for sig enige om å pålegge ansvar.

Hvad jeg særlig vil peke på er, at *ekspropriasjonsrettsreglene* blev trukket sterkt i forgrunnen, og det som direkte anvendelige på tilfellet, altså ikke bare således at man bygget på analogislutninger. Det blev sagt, at hvis denne skade var tilføiet den mann, fra hvem der var blitt ekspropriet, var det

klart, at han vilde ha fått erstatning, og hvorfor skal så den mann, hvis eiendom ligger litt unda stå i en annen stilling?

Delvis med utgangspunkt i denne dom prosederte min motpart i «Undergrunnssakene» på, at Holmenkolbanen måtte være ansvarlig med direkte hjemmel i ekspropriasjonsrettsreglene.

Forholdet for Holmenkolbanen var det, at på etpar steder hadde Banen måttet ekspropriere sig frem i undergrunnen. Men stort sett gikk banen under byens gater, og de eiendommer som senere viste sig å bli skadelidnede lå helt utenfor ekspropriasjonen. Mange av de berørte gårder lå flere hundre meter til side for tunneltracéet, op til ca. 500 m. vekk.

Jeg gjorde sterkt gjeldende i sakene, at et direkte ekspropriasjons-synspunkt umulig kunde være anvendelig. Og Høiesterett tok da heller intet hensyn til grunneiernes prosedyre på dette punkt.

Visstnok sies det i dommen — som foran citert — at der her handledes om «et anlegg som ingen annen hjemmel har å støtte sig til enn kongelig tillatelse». Men dermed menes iallfall ikke annet eller mere enn at den mulighet holdes åpen, at man kanskje kunde være tilbøielig til å strekke plikten til å betale erstatning noe videre, hvor der handles om et ekspropriasjonsberettiget foretagende enn hvor en mann utfører arbeider i kraft av eiendomsretten eil egen grunn.

Når Høiesterett overhodet ikke bygget direkte på ekspropriasjonsrettslige grunnsetninger, henger det sikkert sammen med, at *den* side av spørsmålet nu må ansees helt avklaret i norsk rett (for øvrig nøiaktig på same måte som efter engelske domme jeg har hatt anledning til å gjennomgå).

Hvor det gjelder en *ekspropriat*, hvad enten der nn eksproprieres fra ham til *eiendom* eller *servitutter* berøres, vil han regelmessig ha krav på erstatning også for alle skader og ulemper, som tilføies ham, selv om de nødvendige erstatningsbetingelser ikke *ellers vilde foreligge*, og selv om ulempene ikke er så store eller så nærliggende, at de vilde fylle målet efter nabolovens ansvarsbestemmelser.

Men hvor vedkommende *ikke er ekspropriat*, vil hans erstatningskrav, selv i forhold til et ekspropriasjonsberettiget fore-

tagende, måtte bedømmes på grunnlag av de vanlige erstatningsregler.

Som nevnt har man imidlertid ikke alltid i norsk rett holdt disse ting ut fra hinannen.

Som eksempel nevner jeg, at man ofte vil betrakte jernbanenes ansvar for gnistantendelse fra lokomotivet som et klart utslag av rettsreglene om farlig bedrift. Men i virkeligheten er forholdet det, at i de første domme hvor slik erstatning blev tilkjent, handledes der om saksøkere, som hadde vært ekspropriater, da banen blev anlagt, men for hvem dette spesielle faremoment ikke var tatt i betraktning ved erstatningsansettelsen. Og i flere vota finner man det i virkeligheten fremhevet, hvorledes rettsstillingen kunde ha vært en annen, hvis kravet var fremkommet fra helt utenforstående personer, fra folk som ikke kunde ha påberopt sig sin stilling som oprinnelig ekspropriat.

Imidlertid kan der ingen tvil være om, at hvis spørsmålet nu kom op for Høiesterett i ren og klar skikkelse, vilde erstatning bli tilkjent under henvisning til reglene om «farlig bedrift».

Også i spørsmålet om bedriften eller virksomheten må være *særlig farlig* eller må ha en *ekstraordinær karakter* gir Høiesterett forsåvidt en viss veiledning, som der i dommen i «Undergrunssakene» pekes på, at saken gjelder «et anlegg av en så ekstraordinær karakter som et tunnelanlegg under bebygget strøk». Tiden tillater mig imidlertid ikke å komme nærmere inn på den side av saken.

Jeg vil imidlertid peke på et enkelt moment, som i sin tid er sterkt trukket frem i Ussings «Skyld og Skade», og som man stadig vil finne i de norske høiesterettsdomme, når man virkelig legger an på å bringe på det rene hvor langt disse rekker.

Det er dette, at skadeforvoldelsen må være et typisk utslag nettop av de faremomenter ved bedriften, av hensyn til hvilke man har villet karakterisere bedriften som «farlig» i rettslig forstand.

Jeg skal nevne en del eksempler, uten at jeg dog rekker å citere dommer.

Jernbanen holdes ansvarlig for gnistantendelser. Men man holder ikke jernbanen ubetinget ansvarlig for overkjørsler. Dampbåtene blir ansvarlige for skade ved bølgeslag, men ikke ubetinget ansvarlige for sammenstøt eller f. eks. for ødeleggelse av fiskegarn. Sporveiene blir ansvarlige, når noe klikker vedrørende det elektriske materiell, men ikke ubetinget ansvarlige for overkjørsler.

Jeg har inntrykk av at synspunktet forsåvidt er dette, at overkjørsler og påkjørsler er et gammelt kjent fenomen, hvor folk i tidligere tider ikke hadde krav på erstatning. Og visstnok kan *den større fart* være et moment, men ikke et tilstrekkelig moment til å fravike de almindelige erstatningsregler. Anderledes stiller det sig derimot, hvor helt nye og tidligere upåregnelige faremomenter oppstår. Og her gjøres bedriften ansvarlig for utslag av disse nye faremomenter, mens den samtidig slipper fri ansvar, hvor ulykken har annen årsak.

I denne forbindelse kan jeg nevne, at vel har vi som andre land fått lover, hvorved der etableres et objektivt ansvar for automobiloverkjørsler. Men etterat vår første lov herom var kommet fikk vi en høiesterettsdom av 1912, som handlet om forholdene før loven, og hvor erstatningsplikt *ikke* blev ilagt.

Et utslag av det synspunkt, at bedriften bare holdes ansvarlig hvor der handles om det i en viss grad *påregnelige*, har man også i den høiesterettsdom av 1929, som handler om et eksploderende kjøleskap, og som er citert av justisråd Sandström. Her heter det:

«De heromhandlede rettsreglers naturlige begrunnelse, som fremgår av den hithørende domspraksis, går ut på å statuere ansvar uten hensyn til subjektiv skyld, hvor man på grunn av bedriftens farlighet har måttet være forberedt på at skade kunde forvoldes uten påviselig uaktsom adferd. Men således ligger saken ikke an når som i nærværende tilfelle bedriftens innehaver ikke kan bebreides å ha vært uten kjennskap til, at der var noen fare forbundet med bruken av den maskine, hvis eksplosjon har voldt skaden. Jeg må nemlig gå ut fra, at der ikke er noe å bebreide Jensen eller hans betjenter i anledning av at de savnet kjennskap til eksplosjonsfaren. Hverken gjen- nem den instruks for bruken, som det mottatte cirkulære av 6.

november 1923 inneholder, eller de driftsforskrifter, som vedkommende fabrikk opgir å ha medsendt ved leveringen, var det meddelt opplysning om faren for eksplosjon, og da sådant kjøleskap som omhandlet har hatt adskillig utbredelse — av vedkommende fabrikk skaper skal der således være over 1500 i bruk — kunde det ikke for den almindelige bevissthet ligge nær å frykte for fare.»

Imidlertid er det ikke bare så, at adækvans-synspunktet så å si danner et utgangspunkt for det hele. Men det er dessuten så, også hvor det gjelder å håndheve rettsreglene om farlig bedrift, at man selv hvor ansvar ilegges begrenser ansvaret til de adækvate følger.

Også her kan jeg henvise til høiesterettsdommen i «Undergrunnssakene», hvor det sies:

«Et spørsmål for sig er det imidlertid, om ikke enkelte av de skadede eiendommer ligger så langt borte fra tunnelen, at man kan si, at skadetilføielse på dem lå utenfor hvad der objektivt bedømt kunde være forutseelig».

I dette tilfelle gikk Høiesterett så langt som til å illegge ansvar overfor etpar gårder som lå 470 m. borte fra tunnelen, gårder hvor skuddrystelsene vanskelig kunde være merkbare, og hvor intet menneske vilde ha kunnet tenke sig på forhånd, at dreneringsvirkninger skulde gjøre sig gjeldende.

I denne forbindelse kan jeg nevne, at jeg i sin tid har sett en dom av House of Lords, hvor saksøkerens advokat prosederte til fordel for et ubegrenset dreneringsansvar. Han blev da avbrutt av Lord Brougham, som spurte:

«Hvad vil De si om den artesiske brønn i Grenelle, som påvirker vannføringen i 40—50 miles' omkrets?»

Til slutning vil jeg gjerne nevne, at jeg har vanskelig for å forstå hvorledes de spørsmål vi her drøfter kan generelt ordnes gjennom lovparagrafer, som bygger på objektivt ansvar og trekker op generelle regler.

Det måtte bli uhyre vanskelig å avgjøre hvor langt man skal gå og ikke lenger og hvorledes man skulde formulere sine rettsregler for å være endog noenlunde sikre på, at man skulde få med de tilfelle, hvor det ansåes praktisk riktig å illegge ansvar, og ikke andre.

Jeg vil ikke ha uttalt noe om hvorvidt praksis i enkelte land kanskje kan ha utviklet sig så stivt og i så umedgjørilig retning, at det blir nødvendig å gripe inn gjennom lovgivningen. Men jeg tror nok man må være takknemlig i de land, hvor utviklingen går sin egen vei på en slik måte, at man stort sett kan holde lovgivningen utenfor.

Høiesterettsadvokat *Magne Schjødt* (Oslo): At det eksisterer et spesielt ansvar for farlig bedrift uten hensyn til skyld er uttrykkelig fastslått ved en rekke dommer og anerkjent i teorien. Men saken byr allikevel på en rekke omtvistede spørsmål og det er to av disse jeg vil tale om, nemlig betydningen av skadelidendes eget forhold og hvor vidt et erstatningskrav som begrunnes på reglen om ansvar for farlig bedrift har prioritet forut for panthavere i det skadegjørende anlegg.

I det første spørsmål — *spørsmålet om virkningen av skadelidendes forhold* — forfekter jeg det standpunkt, at rent prinsipielt opstår ikke det spesielle ansvar for farlig bedrift hvis den skadelidendes eget forhold *på noen som helst måte* spiller inn. Dette gjelder selv om man ikke kan bebreide ham uakt-somhet. Bedriften svarer prinsipielt bare for det uundgåelige, av virksomhetens art bestemte spill, som finner sted, *uavhengig* av den skadelidende tredjemann. Har han bragt sig selv inn i spillet, må han selv være med å bære ansvaret for hvad som hender.

At man ved lov har pålagt visse bedrifter, særlig nyere, f. eks. automobiler, et videregående ansvar, er noe annet. Der er det andre betraktningsmåter enn de som følger av reglen om ansvar for farlig bedrift som griper inn.

Utgangspunktet og begrunnelsen for det særlige ansvar for farlig bedrift er «*Handeln auf eigene Gefahr*». Setter man igang en virksomhet som etter sin natur kan gjøre skade, så må man erstatte denne skade, ikke velte tapet over på andre. Man kan nevne andre prinsipper som ligger til grunn for forskjellige lovbestemmelser om enkelte arter bedrifters ansvar — men dette prinsipp og alene det, er det som selve den gjen-nemgripende erstatningsregel for farlige bedrifter er grunnet på.

Av dette utgangspunkt følger den begrensning jeg har nevnt. Det er gitt uttrykk for den i høiesterettsdom i Rt. 1931 s. 97 ff. Jernbanen blev frifunnet for erstatningsplikt for skade ved overkjørsel på en planovergang, skjønt retten gikk ut fra at man ikke kunde laste den overkjørte for hans forhold. Høiesterett tar i voteringen uttrykkelig avstand fra professor Stangs lære om ubetinget erstatningsansvar i et slikt tilfelle. Har man adgang til å passe sig selv må man gjøre det — da settes reglen om ansvar for farlig bedrift ut av kraft.

Betraktningen leder også til at den som frivillig innlater sig med den farlige bedrift ikke kan påberope sig den spesielle erstatningsregel. Dette er antatt av Høiesterett i et tilfelle som nevnes hos Sandström s. 18 (Rt. 1933 s. 509) hvor et sykehus blev frifunnet for erstatningskrav fra en sykepleierske for skade ved forgiftning. Likedan mener jeg at en passasjer på jernbanen ikke kan grunne et erstatningsansvar for skade han lider ved en jernbaneulykke på at jernbanen er en farlig bedrift, som ubetinget er ansvarlig. Jernbanen tvinger sig ikke inn på ham. Det er passasjeren som frivillig gjør sig nytte av bedriften — han gir sig selv ut på en farlig bedrift, kan man si, og da må han handle på *sin* risiko og ikke på bedriftens. Jernbanen gjør ikke noe inngrep i hans rettssfære eller interessefære, således som f. eks. overfor tilstøtende eiendommer, som den generer med røk og truer med gnister. Tvertimot, jernbanen tjener hans interesser. Jeg ser av Sandström s. 13 at en dansk lov av 1921 bestemmer et vidtgående ansvar for jernbanen overfor passasjerer, men hvor det ikke finnes lovbestemmelse eksisterer ikke slikt ansvar. Det mere vidtgående ansvar kan ikke begrunnes med reglen for farlig bedrift, men hviler nærmest på et forsikringsprinsipp.

Hvad spørsmålet om *panthavernes* stilling angår følger logisk av prinsippet om at man er erstatningspliktig for skade når man setter igang farlige bedrifter — et ansvar for *alle interessenter*, ikke bare for den egentlige eier, men også for panthavere. De er med på å sette bedriften igang og holde den gående.

I motsetning til hvad ellers gjelder må derfor i de tilfeller hvor ansvar begrunnes på reglen om farlig bedrift, pantegjel-

den stå tilbake for et skadeserstatningskrav. Med andre ord: De skadelidende kan holde sig til hele den verdi som ligger i bedriften.

Dette spørsmål er såvidt jeg har kunnet bringe i erfaring, ikke behandlet tidligere undtagen i en artikkel som jeg skrev i *Dagbladet* 7. november 1932.

Når spørsmålet ikke er behandlet er det fordi det først i den senere tid har fått praktisk betydning. Likesom teorien om ansvar for farlig bedrift er reist av den *industrielle* utvikling er dette spørsmål reist av den *økonomiske* utvikling. Det er blitt aktuelt fordi bedriftene i større utstrekning enn før arbeider med lånekapital — og fordi eierkapitalen i mange tilfeller på grunn av tidene er blitt redusert til et minimum eller kanskje helt er bortelimineret.

Efter min mening følger det av utgangspunktet: at det er selve bedriften — det at den i det hele drives — som er erstatningsgrunnlag (uten hensyn til skyld), at også *selve bedriften og alt som dertil hører* står inne for skaden. Bedriften voldes skaden — bedriften svarer. Ikke bare eierkapitalen i bedriften, men de samlede verdier. Det er helt logisk at panthaverne har risikoen for den skade som voldes med hvad de har skutt inn. Bedriften drives av alle de kapitalinteresserte. Det kan innvendes at dette er i strid med all panterett, og enkelte teoretikere har vist sig tilbøielig til uten videre å forkaste tanken på det grunnlag. Men det må gjelde også overfor panthaverne at de får drive sin bedrift på egen risiko og ikke på andres. Hvorfor ikke like godt overfor dem som overfor eieren? Kan reglen om ansvar for farlig bedrift gripe inn i eierens rettigheter må den også kunne gripe inn i panthaverens. Man har lover som etablerer et slikt ansvar for panthavere som her hevdet, f. eks. den danske lov om motorkjøretøier (det kan også henvises til sjørettens bestemmelser om prioritet for visse krav), men det er dessuten et almindelig prinsipp som gjelder overalt hvor skade opstår ifølge reglen om farlig bedrift.

Det er ialfall min påstand og er ikke dette gjeldende rett må det bli det. Jeg skal nevne et par tilfeller fra praksis som viser at denne regel likefrem er nødvendig for å hindre oplagt urettferdighet.

Det som vakte min interesse for spørsmålet var de ulykker som Undergrunnsbanen (Holmenkolbanen) her i Oslo førte med sig, altså den sak som advokat Corneliussen har uttalt sig om. Den pådrog sig et ansvar på et par millioner kroner for sprukne gårder — og det så ut som om den ikke kunde klare å betale det uten at realverdiene blev angrepet, således at det altså vilde gå ut over panthaverne. Dette er ordnet nu, men man kan tenke sig: Hvem burde i tilfelle kollisjon ha krav på Holmenkolbanens aktiva — panthaverne eller do skadelidende gårdeiere? Vilde det være noen mening i at de som hadde lånt sine penger til bygning av denne farlige bedrift, skulde få bemektige sig og drive banen uten å betale den skade som anlegget hadde påført en rekke naboeiendommer? Om tunnelen hadde styrtet sammen var det gått ut over panthaverne, som hadde anbragt sine penger i et risikabelt foretagende. Om tunnelen holder, men gårdene omkring styrter sammen, bør panthaverne også bære ansvaret for sin pengeanbringelse og med sine innskudd stå inne for erstatningen.

Jeg skal nevne et annet tilfelle hvor spørsmålet for tiden er brennende. Et tresliperi volder ved sin drift betydelig skade på et meget verdifullt laksefiske. Egentlig skulde tresliperiet da dømmes til å slutte som ulovlig, men Høiesterett har i flere tilfeller tatt det meget forklarlige og rimelige standpunkt at en bedrift tillates å fortsette mot å betale erstatning for voldt og fremtidig skade. I det tilfelle jeg taler om foreligger en underrettsdom i den retning — saken har ennå ikke vært for Høiesterett. Vedkommende tresliperi er helt insolvent. En bank har en pantobligasjon som går langt over verdien. Det er banken som driver tresliperiet, men den har ikke slått det til sig og akter heller ikke å gjøre det. Blir det aksjeselskap som i navnet eier tresliperiet dømt til erstatning men ikke til å nedlegge bedriften kan banken høist sannsynlig fortsette driften uten å betale noe, dersom de erstatningsberettigede med sine krav skal stå tilbake for panthaveren. Det er iallfall meget tvilsomt om man kan hindre dette. Hverken gjennom eksekusjon eller konkurs kan man komme noen vei. De skade-

lidendes rettigheder er da berøvet dem til fordel for den eneste interessent i bedriften — uden erstatning.

Det er klart at dette kan ikke være rett. Den skadelidende må fremfor noen annen ha krav på de verdier som ligger i bedriften. Han er jo den helt uskyldige som har lidt overlast. Panthaveren derimot har støttet bedriften med sine penger og har medvirket til at den kommer igang eller holdes gående. Derfor kan man heller ikke som panthaver være fri det ansvar som følger med anlegg og drift av foretagender, som efter sin art må henregnes til farlige. Også overfor panthavere gjelder at de ikke kan velte risikoen over på andre.

Højesteretssagfører *Karsten Meyer* (København): Hr. Formand, højtærede Forsamling! Jeg vil gerne begynde med at takke Justitieraad Sandstrøm for det klare og udmærkede Referat, der har givet os saa godt et Grundlag for Forhandling. For de tilstedeværende danske Jurister er Forholdet endvidere det, at naar Professor Ussing er Indleder, føler man sig paa samme Maade, som naar Skibet nærmer sig et farligt Farvand, og man ved, at Lodsens er kommet ombord. Lige fra Professor Ussing første Gang behandlede disse Spørgsmaal, har han sat sit Præg paa Opfattelsen hos de praktiserende Jurister og Domstolene i Danmark. Det, der kalder mig frem, er da ogsaa de Betragtninger, som Højesteretssagfører Bache fremkom med.

Det kan jo lyde meget godt, at vi nu ikke mere skal beherskes af de liberalistiske Tanker. Men vi maa passe paa, at Slagord som dette kun anvendes paa de Omraader, de har Tilknnytning til, og det kan ikke nytte, at man i saa ringe Grad tænker over, hvor de anvendes, at man f. Eks. siger, at der ingen Retsbeskyttelse er overfor den hensynsløse Konkurrent, thi Forholdet er jo det, at vi igaar hørte Direktør Thagaard udvikle, at man havde Rettens Vej gennem Trustlovgivning til at træffe Beskyttelse mod hensynsløse Konkurrenter. Og paa samme Maade her: Naar man vil undersøge, hvor Samfundsinteresserne er i Erstatningslæren, og man rejser Spørgsmaalet om, hvad der er det økonomisk rigtige for Samfundet,

kan det ikke nytte at sige, at det spiller ingen Rolle, om den enkelte er vanskelig stillet overfor en Sprængstoffabrik, for Sprængstoffabrikken skal bevares. Man maa jo dog begynde med at tage sin Fornuft fangen og spørge: Hvor bør en Sprængstoffabrik anbringes? Og Svaret er, at den maa anbringes paa et øde Sted. De Værdier, der først og fremmest staar i Fare, er selvfølgelig Fabrikken selv og dens Maskiner, og derfor er det indlysende, at det Ansvar, den eventuelt kan paadrage sig overfor Trediemand, spiller saa ringe en Rolle, at dette ikke kan standse Virksomheden. Gaar den ustandseligt i Luiten, kan man ikke blive ved med at bygge den op og købe nye Maskiner. Derimod kan man sagtens lægge den et Sted, hvor den ikke kan gøre Skade paa Trediemand. Den maa lægges der, hvor den gør mindst Skade, og ikke anbringes ud fra den Betragtning, at det kan være ligegyldigt for Naboerne, om de bor lidt farligt, for de kan forsikre sig. Forholdet er jo det, at i Højesteretssagfører Baches Tankegang henvises alt til Forsikring. Men er der noget Omraade, hvor man bør være forsigtig, saa er det Forsikringsomraadet. Thi vi ved alle, at Akquisitions- og Administrationsomkostninger er uproduktive Udgifter. Det er ikke nogen social Betragtning at henviser alt til at klares ved Hjælp af Udgifter af den Art. Nej, den sociale Linie er den, der lægger Vægten paa Værdien af Mennesket. Den vurderer ikke Mennesket efter den forhaandenværende Arbejdsløshed, men efter hvad det betyder at miste en Forsørger i det paagældende Tilfælde. Den Erstatning, der gives, maa Samfundet bære. Om det hele skal socialiseres eller ej, er ikke noget, der kan diskuteres i denne Forbindelse. Men saa længe Samfundet er baseret, som det er i Øjeblikket, er det et Spild af Kræfter og først og fremmest, som Professor Ussing fremhævede igaar, en Nedbryden af den almindelige Moral at svække Ersatningsgrundlaget, det skaber et Usikkerhedsmoment, som er skadeligt, thi hvem er det, der skal bære Tabet? Ja, det er de store Virksomheder, og de kommer sikkert nok igennem med det.

Det var et interessant Spørgsmaal Højesteretsadvokat Schjødt rejste. Det Forhold, vi har haft i Danmark, og som Højesteretsadvokaten nævnede, har bevirket, at det hos os er

en meget farlig Sag at købe et brugt Automobil, man skal i hvert Fald kende den, der sælger det, thi ellers risikerer man, at Automobilet har en Fortid; hvis det engang har bevirket en Skade, og den ikke er betalt, kan det komme til at gaa ud over Køberen. Det forekommer mig, at allerede efter gældende Ret maa man, for saa vidt Erstatningsansvaret har været med til at bygge Virksomhederne op, kunne sige ud fra en vis Analogi med Reglerne om Frembringelse, hvor paa en vis Maade andres Ting har været med til at skabe Panthaverens Værdi: I kan ikke tage de Virksomheder uden at tage de Byrder med, der hæfter ved Virksomheden. Det er mærkeligt, hvorledes alt vender tilbage, ogsaa de ældste Principper i Skadeserstatningslæren, at selve den døde Ting hæfter; men det bliver altsaa Praksis nu, fordi det kan ske, at den egentlig erstatningspligtige kun er en Straamand.

Derfor tror jeg, at man i alle disse Spørgsmaal ikke skal være bange for at søge efter, hvor den økonomiske Interesse i de skadegørende Handlinger ligger, og at lægge Ansvaret der. Det er ligegyldigt, om man kalder det socialistisk eller liberalistisk, det mest samfundsøkonomiske er dog, at der ingen Tab lides, at der ingen Værdier gaar til Spilde.

Hovrättsassessorn jur. dr. *Ivar Strahl* (Stockholm): Man möter ofta den föreställningen, att farliga verksamheter skulle kunna ordnas i en kontinuerlig serie alltefter sin farlighet, så att man finge liksom en skala alltifrån mindre farlig verksamhet upp till mycket farlig verksamhet, och bakom det vanliga och även hos referenten förekommande talet om att ersättningsansvar bör vara knutet till höggradigt farlig eller osedvanlig farlig eller särskilt farlig verksamhet ligger väl i allmänhet en sådan föreställning. Det möter emellertid, om man går närmare in på saken, stora svårigheter att ordna verksamheterna i en dylik rangordning, och det möter ytterligare svårigheter att, om man har en sådan skala, draga en gräns så, att man urskiljer en grupp av höggradigt farliga verksamheter.

Jag skall be att få säga några ord för att belysa de svårigheter, som här möta, ty jag tror att svårigheterna äro så stora,

att man inte bör gå förbi dem, när man talar om hur skadeståndsrätten bör utvecklas.

Som en första svårighet vill jag nämna denna svårighet med gränsdragningen. Den är särskilt lätt att inse. Även om man lyckas ordna verksamheterna i en kontinuerlig serie, så blir det just genom seriens kontinuitet svårt att någonstades i serien draga en gräns, genom vilken man skulle kunna urskilja de mera farliga verksamheterna från de andra. Men detta är en svårighet, som förekommer på många håll inom juridiken; det är ju en typisk gränsdragningssvårighet.

Allvarligare är en annan svårighet som möter: graden av farlighet måste mätas med hänsyn till de skador, för vilkas inträffande risk föreligger. Skadorna kunna emellertid vara av mycket olika slag: det kan vara fråga om död eller lemlästning, det kan vara fråga om skador av endast ekonomisk betydelse o. s. v. Dessa alldeles olika skador måste emellertid, om man vill komma fram till en sådan rangordning eller skala, vägas mot varandra med hänsyn till skadornas olika vikt, och det är ytterst svårt, nära nog ogörligt, att uppställa en taxa för den vikt, som bör tillmätas olika slags skador vid en jämförelse mellan skilda verksamheters farlighet. Ett exempel: hur skall ett dödsfall taxeras i jämförelse med lemlästning? Skall ett dödsfall räknas lika med tio invaliditetsfall, eller hur skall man göra?

Man möter en tredje svårighet, som jag för min del anser större. Farlighet består i risk att skada skall inträffa. En risk kan man dock inte tala om, såvida man icke är oviss, huruvida en skada skall inträffa. Den ovisshet huruvida en viss situation skall utveckla sig till skada, varpå föreställningen om situationens farlighet vilar, beror till en del på vår okunnighet om det särskilda fallets omständigheter och om verklighetens lagar. Men när man ger sig in på statistiska beräkningar — och det måste man väl göra, om man skall försöka ordna verksamheterna med hänsyn till deras farlighet — då måste man med vett och vilja abstrahera från de särskilda fallens enskildheter. Man måste verkställa abstraktion från en hel del fakta för att kunna sammanföra företeelserna i grupper i syfte att få ett siffermaterial att arbeta med. Vid denna gruppsamman-

föring ser man alltså bort från en hel del omständigheter, som förekomma i verkligheten.

Nu är det emellertid tydligt, att man vid denna abstraktion kan gå olika långt, och svaret på frågan, i vilken grad verksamheter äro farliga, blir olika, beroende på till vilken grad man driver denna abstraktion. Ett exempel! På frågan, om järnvägsdrift är farlig eller hur farlig järnvägsdrift är, blir svaret olika, om man ställer frågan så: hur stor är farligheten av järnvägar i allmänhet i ett visst land?, eller, vilken är farligheten hos ångtåg?, eller, vilken är farligheten hos en viss särskild järnvägssträcka? Ett annat exempel: det har uppstått en explosionsolycka i en knallpulverfabrik, och man frågar efter verksamhetens farlighet. Svaret blir då olika, allt efter det man ställer frågan på knallpulverfabrikers farlighet, krutfabrikers farlighet eller sprängämnesfabrikers farlighet.

Jag tror, att resultatet av dessa överväganden blir att det är mycket svårt eller rättare sagt omöjligt att på ett objektivt sätt ordna verksamheterna i serie efter deras farlighet. Ett undantag bör kanske göras för grannelagsförhållandena. Där är det nog lättare att kunna komma fram till en serie av farliga verksamheter. Man jämför där med varandra närliggande fastigheter och har då jämförelsesvis lätt att konstatera, att på en fastighet bedrivs en verksamhet, som är farligare än de i omgivningen bedrivna verksamheterna.

Ett annat kriterium på graden av farlighet, vilket är av annan art än nu nämnts, framskymtar, om man såsom förekommer i referentens avhandling, talar om att höggradig farlighet föreligger då «en mycket liten oförsiktighet är ägnad att framkalla olycka». Jag tror emellertid icke, att det kriterium, som ligger i de nu citerade orden, är användbart, när det gäller att få fram en definition på höggradig farlighet, ty detta kriterium föreligger, såvitt jag förstår, alldeles för ofta. Det är mycket vanligt, att en verksamhet är så beskaffad att även en mycket liten oförsiktighet kan åstadkomma olycka. Vid den fredligaste metning av aborrar kan kroken genom en ringa oaktsamhet vålla stor olycka och vid vedhuggning kan yxan glida av skaffet och åstadkomma skada genom en mycket liten oförsiktighet.

Det resonemang, jag här fört, drabbar icke till fullo, när man som professor Ussing talar om ersättningsskyldighet vid extraordinära och farliga verksamheter. Men då uppkommer frågan: vilka verksamheter äro extraordinära? Jag förmodar, att det även där är svårt att komma fram till ett bestämt svar. Och frågan, huruvida farlighet föreligger eller ej, är blott en annan vändning av problemet om bedömande av graden av farlighet. Ty professor Ussing önskar icke, att låggradig farlighet skall medföra ansvar. Man tvingas även med en sådan åsikt i viss mån att söka uppställa en skala av verksamheter, ordnade efter deras farlighet.

I själva verket torde det på det hela taget icke finnas något verkligt användbart mått för farlighet. Man får, när man jämför verksameters farlighet, nöja sig med ett mycket grovt ögonmått. I allmänhet låter man sig vid omdömet, att en verksamhet är farligare än en annan leda av mycket dunkla föreställningar. Man saknar nämligen hållpunkter för ett verkligt grundat bedömande.

När i Sverige lagstiftningen började på att införa ett ersättningsansvar utan villkor av culpa för vissa verksamheter, var skälet icke heller bara det, att man börjat driva verksamheter som voro särskilt farliga, utan övervägandena voro mera komplicerade än så. Av väsentlig betydelse för rättsutvecklingen voro nog följande omständigheter: Å ena sidan var det så, att de skador, som uppkommo — jag tänker på järnvägsdrift och bilkörning — ofta drabbade den skadade katastrofalt hårt. Det var ofta fråga om dödsfall, invaliditet eller ekonomisk ruin. Å andra sidan var det för företaget en jämförelsevis lätt sak att bära dessa skador: ersättningen kunde betraktas som föga mer än en driftkostnad eller kunde i allt fall genom försäkring förvandlas till driftkostnad.

Om svensk praxis torde man kunna säga, att för närvarande föreligger ett antal mer eller mindre tydligt utbildade regler eller principer om skadeståndsansvar utanför culparegeln. Jag nämner som exempel, att det torde vara så, att en arbetsgivare är ersättningsskyldig om en arbetsförman genom culpöst förfarande vållar skada å arbetare. Vidare torde det föreligga ersättningsansvar för en företagare på grund av en jämförel-

sevis självständig arbetslednings culpa. Vid den utveckling, som lett fram till sådana mer eller mindre tydligt skönjbara principer, har hänsynen till verksamhetens farlighet varit en pådrivande faktor. Emellertid torde, såsom framgår av referentens avhandling, man i svensk praxis icke, möjligen frånsatt granskingsförhållanden, känna någon regel, som direkt skulle gå ut på att särskilt farlig verksamhet skulle föranleda skadeståndsskyldighet, så att domstolen alltså i det enskilda fallet skulle ha att fråga sig, om den verksamhet det gällde vore särskilt farlig, och i fall av jakande svar borde döma ut skadestånd.

Att varken lagstiftning eller praxis i Sverige antagit en sådan regel, möjligen med nyss nämnda undantag, är, såvitt jag förstår, lyckligt, ty jag tror för min del, att man genom att knyta ansvar vid särskild farlighet i allmänhet taget gör skadeståndsrätten i hög grad svårpraktikabel och osäker.

Enligt min mening måste man därför ställa sig betänksam gentemot eventuella tendenser att i praxis utveckla den svenska skadeståndsrätten genom att ålägga skadeståndsskyldighet med hänsyn till verksamheters särskilda farlighet. I Sverige finnes det i själva verket faktiskt i stor utsträckning ersättningsansvar för farlig verksamhet genom de nyss antydda reglerna i lag och praxis. Dessa regler upptaga dock icke efter min mening farlighet såsom förutsättning för ersättningskyldighets utdömande, och det vore enligt min uppfattning beklagligt, om svensk praxis av de modernt klingande orden «ansvar för särskilt farlig verksamhet» låte förleda sig att lämna sin försiktiga hållning.

Universitetsadjunkten, jur. dr. *Erik af Hällström* (Helsingfors): Herr ordförande, mina damer och herrar! Jag ber att få säga ett par ord om uppfattningen i Finland angående den fråga vi nu diskutera.

Såsom redan i referatet antydes, ha vi i Finland en hel del lagar, som ålägga skadeståndsskyldighet vid farlig verksamhet, oberoende av culpa. Hit höra lagen om ansvarighet för skada i följd av järnvägsdrift, lagen om trafik med motorfordon, en lag om elektriska anläggningar, en annan om luftfart; vidare

stadganden i vattenrättslagen, lagen om grannelagsförhållanden, Byggningsabalken m. fl. Jag skall icke ingå närmare på innehållet i dessa lagar, emedan det är det samma som i motsvarande utländska lagar, speciellt Sveriges.

Dessa lagar och lagrum reglera skadeståndsläran var på sitt noga angivna område. Men den omständigheten, att dessa lagars tillämpningsområde är så inskränkt, får, synes det mig, icke uppfattas så, att på alla andra områden och i alla andra fall den motsatta principen, d. v. s. nödvändigheten av skuld såsom grund för skadeståndet, vore ensamrådande. Vår lag innehåller intet stadgande om att i utomobligatoriska förhållanden skadestånd kunde utdömas blott vid vållande. Såsom härav framgår, är vår lagstiftning splittrad, och jag ville därför påstå, att lagstiftningen i Finland, sådan den nu föreligger, icke intar någon deciderad ståndpunkt i striden mellan culpateorien och de motsatta teorierna, utan vår lagstiftning innehåller stadganden, vilka ge båda dessa teorier rätt och — orätt.

Vad vår doktrin beträffar, är förhållandet enahanda. Fler-talet författare utgå väl från culpateorien, men det finnes även flera, som hylla läran om det adekvata förorsakandet som tillfyllestgörande grund för skadeståndet. Vad särskilt beträffar vår främste författare på privaträttens område från senare tid, Ekström, uttalar han i sin för tio år sedan utgivna lärobok i privaträtt, att gällande rätt i Finland i huvudsak utgår från culpateorien, men han tillägger, att det vore skäl att överge den och nöja sig med det adekvata förorsakandet.

Praxis i Finland åberopar med förkärlek vållande, oaktsamhet, vårdslöshet såsom grund för skadeståndsplikten, t. o. m. i sådana fall, då skadestånd enligt lag kan utdömas utan skuld. Och i domsmotiven t. o. m. fingerar man skuld, där den inte finnes och grundar domen på garantiavtal och dylikt, ehuru det är uppenbart, att något sådant alls icke förefunnits. Det råder icke något tvivel om att upplattningen om skuld såsom avgörande för skadeståndsskyldigheten leder rättstillämpningen i Finland på ett helt annat sätt än t. ex. här i Norge. Ett jämförande exempel visar detta.

Det förekommer ibland, att vattenledningsrör spricka. Vatt-

net strömmar ut och anställer skador i lagerrum och dylikt. Man frågar sig då: bör skadan ersättas av den, låt oss säga, stadskommun, som lagt ut och äger dessa rör, eller är det ägaren av det förstörda lagret, som skall stå skadan? Eftersom det knappast kan hindras, att skador uppstå till följd av läckage, är det enligt adekvatteorien klart, att staden står skadan. Culpateorien däremot frågar dessutom efter vållande hos stadens funktionärer. I en norsk höiesterettsdom av 1905 ålades kommunen ersätta skadan i ett dylikt fall. I en svensk dom av 1923, som åberopas i referatet, sid. 60, ogillades skadeståndskravet av samtliga domstolar, med motivering, att läckan berott av omständigheter, för vilka staden icke kunde göras ansvarig. I ett liknande rättsfall från Finland uttalade rådstuvurätten, att skadan, ehuru icke vållad av staden, likväl i anseende till sakens natur bort kunna förutses, och då staden sasom utövare av vattenledningsrörelsen måste gentemot tredje man anses vara ansvarig för den av rörelsen förorsakade skadan, så ålades staden att ersätta den. Hovrätten fastställde detta utslag. Men Högsta domstolen förkastade i dom den 28 november 1930 skadeståndskravet, enär läckan icke uppstått till följd av försumlighet hos stadens funktionärer vid övervakandet av vattenledningsnätet eller av annat deras vållande. I denna dom kommer alltså culpateorien klart till uttryck.

Culpateorien har sålunda en avsevärd anslutning bland finländska jurister. Men de fall bli allt talrikare, då vår Högsta domstol nödgas döma ut skadestånd oberoende av skuld. Hit höra strängt taget alla de fall, då man opererar med fiktioner, ty en fiktion är ett tydligt bevis på att man frångått den princip man vill bevara.

I Finland ha vi — tvärtemot vad förhållandet lär vara i Norge och Danmark — ingen allmän rättsregel av innehåll, att arbetsgivare skulle svara för skada, förorsakad av hans arbetare. Icke desto mindre ålägger vår Högsta domstol allt som oftast arbetsgivare att ersätta dylik skada, utan att någon skuld lägges arbetsgivaren till last. Ett par exempel.

En stadskommun hade, på grund av halkan, låtit strö ut sand på gatan. Bland sanden fanns också små stenar. En bil

kör fram längs gatan, och bilringen slungar en sten mot ett skyltfönster, som slås i spillror. Högsta domstolen ansåg i dom den 12 april 1933, att skadan uppstått till följd av vårdslöshet hos de stadens arbetare, vilka utfört sandningen, varför staden måste ersätta fönstrets värde. Arbetsgivaren nödgades här ersätta skada, som han själv icke vållat. Men just emedan vi icke ha en allmän princip om att arbetsgivare skall svara för av arbetare vållade skador, måste detta uppfattas som en tillämpning av principen om skadestånd utan skuld.

Ett liknande fall beröres i en Högsta domstolens dom av den 13 februari 1933. En advokat hade för sin klients räkning in-tecknat en innehavareskuldsedel. Medan skuldsedeln ännu fanns å advokatbyrån, pantsatte advokatens biträde olovligen och på ett sätt, som ådrog biträdet kriminellt ansvar, sagda skuldsedel och tillgodogjorde sig de medel, som han sålunda erhållit. Högsta domstolen fastslog, att advokaten såsom by-rans ägare vore ansvarig för den sålunda uppkomna skadan, oberoende av att hans biträde på ett kriminellt sätt förorsakat den. Också i detta fall anser jag, att principen om skadestånd utan culpa avgick med seger. Ty man åberopar icke ens en culpa in eligendo.

Vidare kan man nämna de talrika fall, då skada orsakas av gnistor. Vi ha lagar, som alägga skadestånd då gnistan kommit från ångbåt eller lokomotiv. Då utdömes skadestånd oberoende av culpa. Men Högsta domstolen har, t. ex. i domar av 1921 och 1927, utdömt skadestånd, ehuru gnistorna icke kommit från lokomotiv utan från järnvägens pumphus och från en av järnvägen ägd grävningsmaskin. Lagen om ansvarighet för järnvägsdrift har då icke kunnat tillämpas, men i stället har Högsta domstolen grundat domslutet på vållande. Men det är väl icke så stor skillnad mellan de gnistor, som komma från lokomotiv, och dem, som härstamma från ett pumphus, och i själva verket utgår sålunda skadeersättningen i dessa fall icke till följd av vårdslöshet o. s. v. utan på grund av de skäl, med vilka man plägar motivera skadeståndsplikt utan skuld.

Culpteorien och de motstående teorierna kämpa sålunda om herraväldet hos oss i Finland såväl i lagstiftningen som i

teori och praxis. Culpateorien har för närvarande övertaget, men den motsatta teorien tränger på alltmer, ju längre det lider. Det synes mig, som om den uppfattningen vore oriktig, att culpateorien vore regel och det övriga undantag. Riktigare är att säga, att i skadeståndsläran tillämpas två jämbördiga teorier, var på sitt område. Svårigheten är sedan att draga upp gränsen mellan dessa teoriers tillämpningsområden. Att göra detta i lagstiftningsväg genom en generell regel torde vara omöjligt. Vi måste alltfört nöja oss med att speciallagar stiftas. Men jag mistänker, att hos oss icke göres behov av flera speciallagar, ty de vi redan ha reglera de viktigaste områdena, och i övrigt måste domstolarna lämnas möjlighet att efter fri prövning tillämpa de olika grundsatserna. Detta betonas alldeles riktigt i inledningsreferatet, och de synpunkter referenten anger för gränsdragningen mellan skadestånd utan skuld och med skuld tillåter jag mig rekommendera för praxis i Finland. Törhända har referenten fattat en väl deciderad ståndpunkt till förmån för culpateorien, men just detta gör, att hans framställning lättare finner omedelbar anknytning till förhållandena i Finland, och hans råd och regler komma därför utan tvivel att påverka den fortgående rättsutvecklingen i vårt land.

Rettspresident *Michael Hansson* (Oslo): Jeg skal tillate mig a behandle et enkelt punkt i reglene om erstatningsplikt for skadegjørende handlinger. Det ligger innenfor rammen av den diskusjon som her er reist, og det har en ganske særlig betydning og stigende betydning, eftersom utviklingen av vår samferdsel mere og mere kommer til å avhenge av automobilens bruk.

Jeg sikter til den bestemmelse i automobilloven hvorefter bilens eier i tilfelle av skade på tredjemann, er nødt til å bevise ikke bare at skylden ligger hos vedkommende skadelidte selv, men også at han har gjort sig skyldig i *grov* uaktsomhet. Det er altså i dobbelt henseende en undtagelse fra de almindelige rettsregler, og allerede derav skulde følge at en sådan bestemmelse, efter de regler som, tror jeg, gjelder i alle land, skulde fortolkes innskrenkende. Spørsmålet er som jeg nevnte av den

aller største betydning, og de bestemmelser som norsk lovgivning nu håndhever, har tildradd sig ikke liten opmerksomhet i utlandet.

Personlig har jeg oplevet at en kjent amerikansk jurist har henvendt sig til mig med anmodning om å få redegjort for hvorledes egentlig den norske automobillovs bestemmelser er i denne henseende, og da han hadde fått det, meddelte han mig at han fant dem av overordentlig stor interesse og vilde forelegge dem for sin regjering. På den annen side har en fransk høiesterettsdommer spurt mig om det forholdt sig så, at denne bestemmelse om automobileierens spesielle ansvar fortolkes derhen, at den grove uaktsomhet han skal bevise hos den skadelidte er av subjektiv art, om den med andre ord skulde avhenge av den skadelidtes intellektuelle utvikling eller av hans alder o. s. v. Jeg kunde naturligvis ikke på stedet gi uttømmende opplysninger, men jeg sa at jeg ikke kunde tenke mig muligheten av at den norske høiesterett hadde knesatt en sådan lære, som i hvert fall efter min mening vilde være i strid med hvad der annetsteds praktiseres ved lignende undtagelsesbestemmelser.

Det har også vært en glede i disse dager å se at Høiesterett i en sak som var den forelagt, er kommet med en uttalelse som kan tydes nettop i motsatt retning. Den skadelidte gjorde i Høiesterett gjeldende — det gjaldt et barn — at forskjellige lovbestemmelser hos oss skulde medføre, at det overhodet ikke kan spørres om «skyld», og derfor heller ikke om grov uaktsomhet hos barn under 14 år, det skulde bare kunne spørres om hvad man kan vente av et barn, altså den rent subjektive teori.

Hertil bemerket førstvoterende, som de øvrige voterende sluttet sig til, at det var vanskelig å bringe disse påstander i overensstemmelse med gjeldende teori og praksis. Han fant det imidlertid ike nødvendig å avgjøre spørsmålet i realiteten, idet han under enhver omstendighet mente at uansett dette spørsmål hadde det skadelidte barn ikke gjort sig skyldig i grov uaktsomhet i og for sig altså objektivt sett.

Imidlertid foreligger der visse tegn til at det er en tendens hos våre domstoler til å gi den anførte undtagelsesbestem-

melse i den norske automobillov en utvidende fortolkning. Jeg tror man i tide bør være opmerksom på de farer som her melder sig.

For noen dager siden — siste lørdag — avsa Høiesterett en dom, hvor en gutt som var blitt påkjørt av en av Oslos sporveisbusser, fikk 10 000 kroner i erstatning. Gutten hadde kjøpt noe hos en kone, som var blitt sint så gutten blev skremt, han sprang eller hoppet ut i gaten, og så blev han overkjørt av bussen.

Jeg mener ikke at det i og for sig var urimelig at gutten fikk erstatning, men det jeg heftet mig ved er at Høiesterett i sin dom taler om, at barnet kun hadde gjort sig skyldig i «barnslig ubetenksomhet». Jeg har forsøkt å få lese Høiesteretts begrunnelse. Dommen blev som nevnt avsagt forrige lørdag, men inntil igår forelå den ikke for publikum, så jeg må ta den reservasjon at jeg må holde mig til dagspressen hvor det stod at Høiesterett hadde funnet at gutten bare hadde gjort sig skyldig i barnslig ubetenksomhet.

Det er her jeg mener man har rett til å sette et spørsmålstegn. Automobilloven taler ikke om barnslig ubetenksomhet, den taler om grov uaktsomhet, og det er en meget stor forskjell mellom disse to ting.

Jeg har som sorenskriver oplevet et tilfelle hvor en gutt blev knust mot en fjellvegg. Han hadde hoppet op på en lastebil som var lastet med ved, og automobilens fører kunde ikke ha opdaget gutten, selv om han hadde sett sig om, så høit som lasset var. Veien som chaufføren skulde kjøre var en av de gamle smale norske landeveier, avgrenset på den ene side av fjellveggen med fremstående knauser og en bratt avgrunn på den annen side. Veien var neppe to meter bred, så chaufføren måtte holde sig tett inntil fjellveggen for ikke å risikere å falle utfor stupet. I et øieblikk da han hadde stoppet for å svinge inn mot veien, hadde en 7 års gutt hoppet op på bilen og stillet sig på stigbretet. Noen sekunder efter var gutten knust mot fjellveggen. Gutten døde og spørsmålet om erstatning kunde derfor ikke komme op hos oss. I enkelte andre land hender det at et barns død gjennom et ulykkestilfelle blir en kilde til rikdom for foreldrene. Men hvis gutten bare var blitt skadet,

vilde det spørsmål sannsynligvis ha foreligget for våre domstoler om han hadde gjort sig skyldig i grov uaktsomhet eller i barnslig ubetenksomhet. Jeg tror ikke man da burde ha gitt noen erstatning. Men man ser hvor vanskelig det er å opstille faste regler, hvis man ikke holder sig strengt til lovens ord: grov uaktsomhet».

På den annen side er jeg opmerksom på at man ved underrettene stundom praktiserer noe, som jeg vil tillate mig å betegne som barnepiketeorien i norsk rett. Man har f. eks. sett tilfeller av jernbaneoverkjørsler, små barn som er blitt overkjørt idet de har krøpet over jernbanelinjen i byer eller i tett bebyggede strøk, og man har da fått dom for, at da barnets foreldre ikke hadde råd til å holde barnepike, måtte jernbanen være ansvarlig.

Jeg mener at den teori i hvert fall ikke bør oprettholdes. For hvem er det som har råd til å holde barnepike her i landet? Det er visse klasser som absolutt ikke har råd til det, f. eks. arbeiderne og norske embedsmenn. Andre kan ha råd til det, men det skulde da i tilfelle bileieren bevise. Og for øvrig bruker vi nesten ikke barnepiker her i Norge uten for babyer. Barna læres meget tidlig op til å være selvstendige. De vil ikke ledsages av barnepiker. De springer fritt omkring ikke bare i våre småbyer, men også i Oslo, det kan ingen forhindre.

Tar man nu f. eks. det konkrete eksempel som meget ofte forekommer, at en mann hopper eller springer av sporvognen før den stanser og derved kaster sig like mot en bil — vil da våre domstoler ha rett til å si, at når det gjelder en voksen mann, en normalt utviklet mann, da har han gjort sig skyldig i grov uaktsomhet, men ikke når det gjelder et barn? Og hvis nu en mann med nedsatt intelligens, en mann på et barns standpunkt, har handlet på den måten, hvad skal man da si? Skal man si at han også har handlet i barnslig ubetenksomhet, han skal ha erstatning? Neppe — men jeg vet ikke hvorfor det skadelidte barn i det tilfelle skal ha mere krav på erstatning enn en mann med et barns intelligens. Og har ikke også gamle forvirrede damer eller distrete professorer krav på beskyttelse? I det ene som i det annet tilfelle må man si, at der foreligger undskyldende omstendigheter.

Det har en stor praktisk betydning dette, blandt andet av hensyn til forsikringen. Merkelig nok kan man også blandt jurister høre den opfatning bli gjort gjeldende, at det er jo ikke så farlig, for man har ansvarsforsikring, og selskapet betaler. Men man overser at man også tross forsikringens eksistens jo må ha visse rettsregler å holde sig til. Man kan ikke forandre en rettsregel fordi der finns solvente selskaper som kan betale. Og man bør ikke overse at forsikringen blir så meget dyrere, hvis der her skjer en utgildning. Den er allerede så dyr at det er en alvorlig byrde for yrkesbilene. Og automobilforsikring er her i landet en slett forretning, så slett at selskapene har måttet sette premiene op til en sådan høide, at de er blitt en stor utgift for bileierne, samtidig som selskapene har måttet fremtvinge selvforsikring for et visst beløp. Jeg mener, at hvis man ikke vil ut på viddene, må det fastholdes at denne bestemmelse i automobiloven må fortolkes innskrenkende, og at det kun kan være spørsmål om den absolutt objektive uaktsomhet.

Professor *H. Munch-Petersen* (København): Det er ikke som speciel Sagkyndig i dette Emne, jeg gerne vil gøre et Par Bemærkninger, thi den specielle Sagkundskab er fra dansk Side saa udmærket repræsenteret, at det er ganske overflødigt, at flere optræder. Men det, der kalder mig frem, er det samme Indlæg, som kaldte Højesteretssagfører Karsten Meyer frem, idet jeg gerne vil protestere imod, at Begreber forvanskes.

Man har nævnt Hensynet til det sociale, og det vil vistnok være bekendt, at jeg er en af de Jurister, der hyppigst tager dette Ord i min Mund, men desto ængsteligere maa jeg være for, at Misbrug finder Sted. Højesteretssagfører Karsten Meyers udmærkede Repræsalier overfor Højesteretssagfører Bache er det egentlig overflødigt at føje noget til; men jeg vil dog gerne sige, at det er ikke faldet mig ind, at Samfundshensynet og Hensynet til Forsikringsvæsenets rigest mulige Udvikling var to identiske Begreber — for at komme ind paa en saadan Idé maa man være Forsikringsmand. Højesteretssagfører Bache talte i den Forbindelse om Boliger. Spørgsmaalet om en varig Boliglovgivning er jo paa Programmet i Dan-

mark, og det er ikke blot et i høj Grad juridisk interessant Spørgsmaal, men jeg kan sige, at den store Befolkning med Ængstelse ser hen til Juristerne og spørger, om de nu kan faa lavet en Lovgivning, der kommer dem til Hjælp. Jeg kunde tænke mig, at man, naar vi vender hjem, vil spørge: Skete der ikke noget paa Juristmødet med Hensyn til Boligspørgsmaalet? Og saa matte man altsaa svare: Jo, en udmærket Jurist — en indenfor sit begrænsede Omraade, Forsikringsvæsenet, udmærket Jurist — sagde: Hvis I f. Eks. kommer til at bo paa Amager, hvor der er saa mange farlige Sprængstoffer, Skydeøvelser o. l., saa skal I bare forlange Lejenedsættelse, og naar I har faaet det, skal I tegne en Forsikring for det, I sparer i Husleje. Men jeg tror ikke, dette vil vække nogen egentlig Respekt for Juristmødet eller for Juristerne i det hele.

Det andet Begreb, jeg ogsaa gerne vil værne mod at blive misbrugt, er Begrebet Simplifikation. Ogsaa Ordet Simplifikation er et Ord, jeg anvender overordentlig hyppigt, thi hele den moderne Retspleje, som nu engang er mit Speciale, gaar jo ud paa større Simplifikation. Der bør intet Spild være, hverken økonomisk eller tidsmæssigt, det gælder om at naa til Retten paa den billigste, letteste og simpleste Maade. Men den Simplifikation, som Højesteretssagfører Bache tog Ordet for, kan jeg ikke anerkende. Han nævnte en Udtalelse af en udenlandsk Statsmand; jeg kender den ikke, men den minder stærkt om en Statsmand umiddelbart syd for Nordens Grænse; denne Statsmand har i hvert Fald erklæret noget i Retning af, at man skal have Simplifikation over det hele. Men jeg minder om, hvor langt ud denne Simplifikationstendens synes at blive drevet, idet det ogsaa fra ret officiel Side er blevet udtalt, at Spørgsmaalet om Skyld eller Ikke-Skyld egentlig er ligegyldigt. Ja, tænk hvor simpelt, det vilde blive, om man aldrig behøvede at spørge, om der var Skyld eller ikke, om der var nogen særlig Fare, om der var noget, der kunde lægges vedkommende til Last. Hvor dejligt simpelt vilde Processen i det hele taget ikke blive! Vi kunde spare megen Tid og megen Kraft. Og det er ikke blot indenfor Erstatningsretten, dette gælder. Hvilken Simplifikation vilde det ikke være i Strafferetsplejen, som i Virkeligheden er den allervanskeligste Del af vor Retspleje!

Hvor behageligt vilde det ikke være at have en Ordning, der forenede Hensynet til Simplifikation og Hensynet til Sigtedes Interesser, naar Ordningen gik ud paa, at Spørgsmaalet om Skyld eller Ikke-Skyld var fuldstændig ligegyldigt, det er en Undersøgelse, man kan spare sig, thi for Samfundet kan det ofte være lige meget, om nogle uskyldige gaar med i Løbet, der er jo saa mange overflødige Mennesker, saa det gør saamænd ingenting! Det er *ikke* en saadan Simplifikation jeg har tænkt paa, naar jeg har taget dette Ord i min Mund.

Professor, dr. juris *Henry Ussing*: Jeg skal ikke inklade mig i Diskussion med Højesteretssagfører Bache. Men der er en enkelt Bemærkning, jeg vil gøre Indsigelse imod af Hensyn til Deltagerne fra de andre Lande. Højesteretssagfører Bache sagde i Dag, og sagde forresten omtrent det samme igaar, at Teorien — det er et Ord, han ynder at tage i Munden, naar der er noget, der skal skældes ud paa — kræver bestandig et forøget Ansvar, vil bestandig have Erstatningsansvaret udvidet. Man maa jo tro, da jeg i Øjeblikket staar som Hovedrepræsentanten for Teorien i Hr. Baches Land, at det er en Gengivelse af mit Standpunkt, men intet kan være mere forkert, og det burde Højesteretssagfører Bache have været opmærksom paa. Der er nemlig adskillige Lejligheder, hvor jeg har taget Ordet ikke for en Udvidelse af Ansvaret, men for en Begrænsning. Jeg skal gøre opmærksom paa et Par Punkter. Jeg er en af de første, som har gjort Indsigelse imod, at man ubetinget gennemfører Culpabegrebet som rent objektivt Begreb, der ikke tager Hensyn til individuelle Forhold hos Skadevolderen — det er en Begrænsning af Ansvaret. Det vil fremdeles være Højesteretssagfører Bache bekendt, at da der kom Forslag til den nuværende Regel i Forsikringsaftalelovens § 25, der forminsker Ansvar, tog jeg ikke Afstand derfra, men var ganske vist medvirkende til, at der kom en Begrænsning ind i Loven, nemlig med Hensyn til de farlige Virksomheder, der ifalder Ansvar uden Culpa. Jeg har ved andre Lejligheder, særlig i Anledning af den Teori, der er fremsat af den norske Forfatter Astrup Hoel, taget bestemt Afstand fra Tanken om en stærk Udbygning af Erstatningsreglerne paa Baggrund af Ansvarsforsik-

ring, og jeg har antydnet, at jeg udmærket godt kan tænke mig, at der indenfor Culpareglens Rammer kan blive Tale om en yderligere tilbagegaaende Bevægelse. Indenfor Culpareglens Rammer er det muligt, at Ansvarret kan begrænses yderligere som Følge af Forsikringsvæsenets Udvikling. Jeg er aldeles ikke af den Anskuelse, at Culpareglen er noget, der staar saa fast, at der ikke indenfor dens Rammer kan blive Tale om betydelige Reforme, ogsaa med Hensyn til en Begrænsning af Ansvarret. Hvad jeg har hævdet er, at der — paa Baggrund af den nuværende danske Ordning af Erstatningsansvarret iøvrigt — er Trang til en vis Udvidelse af Erstatningsansvarret, bl. a. ud fra den Betragtning, at Virksomhederne bør bære deres egne Omkostninger. Denne Betragtning kan iøvrigt siges at have faaet en vis Godkendelse ved Reglen i § 25 i Forsikringsaftaleloven, som de nordiske Kommissioner, ogsaa under Hr. Baches Medvirkning og Vejledning, har gennemført. Der hjemles her under visse Betingelser en Lettelse af Skadevolderens Ansvar — saaledes i den danske Lov — eller dog hans Regresansvar, men denne Lettelse kan ikke ske, hvor Ansvarret beror paa Reglerne om Ansvar uden Culpa, den kan kun ske, hvor der er Tale om Ansvar, der indtræder paa Grund af ringe Uagtsomhed eller paa Grund af D. L. 3—19—2. Jeg skal nævne, at denne Regel begrundes i norske Motiver med, at det synes mest nærliggende, at de Skader, som Bedriften maatte volde, indgaar under Driftsbudgettet ogsaa i de Tilfælde, hvor den Skadelidende maatte have tegnet en Forsikring, der dækker Skaden. Det er netop, hvad jeg har hævdet.

Efter en lunsjpause fortsattes forhandlingene kl. 15 under ledelse af formannen, professor, dr. jur. Fredrik Stang.

VALG AV STYRE.

I lunsjpausen var foretatt valg på styre, særskilt for hvert land. Det blev meddelt at følgende var valgt:

For Danmark:

Professor, Dr. juris H. Munch-Petersen,
Nationalbankdirektør F. Schrøder,

Højesteretsdommer Julius Møller,
Højesteretsdommer V. Topsøe-Jensen,
Højesteretssagfører C. B. Henriques.

Varamenn:

Departementschef Aage Svendsen,
Professor, Dr. juris Fr. Vinding Kruse,
Højesteretssagfører Ø. Ahnfelt-Rønne.

For Finland:

Vicehäradshövdingen, advokat Lauri Castrén,
Professor, Jur. dr. Lauri Cederberg,
Professor, f. d. justitieråd, Jur. dr. O. Hj. Granfelt,
Hovrättspresidenten Hugo Malmberg,
Professor Jur. dr. Bertil Sjöström.

Varamenn:

Vicehäradshövdingen, advokat Lauri Borenius,
Jurisutriusquekandidaten, direktör Åke H. Gartz,
Vicehäradshövdingen, bankdirektör Rainer von Fieandt,
Professor, Jur. dr. Kaarlo Kaira,
Professor, Jur. dr. Kalle Kauppi.

For Norge:

Høiesterettsjustitiarius P. Berg,
Professor R. Knoph,
Høiesterettsadvokat A. Skjelderup,
Høiesterettsdommer E. Alten,
Høiesterettsadvokat J. M. Lund.

Varamenn:

Høiesterettsdommer F. Schjelderup,
Professor A. Lindvik,
Overrettssakfører H. Ameln,
Sorenskriver E. Solem,
Høifjellsdommer S. Grette.

For Sverige:

Presidenten B. Ekeberg,
Statsrådet K. Schlyter,

Advokaten T. Forssner,
Borgmästaren G. Bissmark,
Professor T. Engströmer.

Varamenn:

Justitierådet E. Stenbeck,
Häradshövdingen C. Arhusiander,
Justitierådet E. Lind,
Advokaten A. Forssman,
Professor R. Bergendal.

Nationalbankdirektör Schröder meddelte, at valg av 4de varamann til det danske styre var utsatt til et senere tidspunkt, inntil man hadde hatt anledning til å konferere med de personer som det var tale om å velge.

Formannen refererte skrivelse av 26. juli 1934 fra det islandske styre, hvorefter der til nytt styre for Island var valgt:

Højesteretsdommer Einar Arnorsson, højesteretssagfører L. Johannesson og professor Bjarni Benediktsson. Varamenn: Fhv. højesteretsdommer L. H. Bjarnason, fhv. byfoged Johannes Johannesson og fhv. professor Magnus Johnsson.

FORSLAG TIL FORANDRING AV LOVENES § 8.

Fra det finske lokalstyre forelå forslag til forandring i lovenes § 8. Forslaget var behandlet av fellesstyret i møte den 22. august 1934, og der var samme dag av fellesstyret utsendt et sirkulære herom til møtets deltagere (bilag IX).

Fellesstyret hadde besluttet å foreslå at § 8 overensstemmende med det finske forslag herefter skal lyde således:

«Forhandlingene føres på dansk, norsk og svensk.

Deltagerne skal dog, når møtet holdes i Finland, under møtets offentlige muntlige forhandlinger ha rett til å delta i diskusjonen på finsk. Skjer dette, skal innlegget efter foranledning av det derværende lokalstyre og på dets bekostning straks oversettes til et av de sprog som er nevnt i første ledd, og på dette sprog inntas i den trykte beretning over møtets forhandlinger.»

Formannen: Jeg anser det riktigst bare å sette den norske tekst under votering istedenfor å votere over parallelle tekster. Det vil da bli de øvrige styrers sak å tilveiebringe oversettelse på hvert sitt sprog.

Votering.

Forslaget blev enstemmig bifalt.

BESTEMMELSE AV TID OG STED FOR NESTE MØTE.

Professor O. Hj. Granfelt: Enligt den cirkulationsordning, som tillämpats beträffande de nordiska juristmötena är ju nu turen kommen till Finland att vara inbjudare. Mina landsmän hava ock därför givit mig i uppdrag att till detta juristmöte rikta vår inbjudan; och vi anhålla nu, att mötet ville besluta, att nästa ordinarie möte skall förläggas til Helsingfors i Finland. Likasom inför den samfälda styrelsen beledsagar jag min anhållan med försäkran, att vi jurister i Finland hava ett verkligt behov att söka i någon mån gengälda den gästfrihet vi njutit i Danmark och Sverige och vi nu njuta i Norge. Vi uttala till slut vår livliga förhoppning, att besannad i stor utsträckning måtte bli den gamla nordiska sagans gyllene regel, formulerad av den svenske skalden i orden:

«Till trofast vän, — — till fosterbror
är vägen gen, om också han fjärran bor.»

Formannen: Jeg tror jeg gjør mig til talsmann for hele forsamlingen, når jeg takker for innbydelsen og sier at det vil glede oss å imøtekomme den.

Så nærmer da det 16de nordiske juristmöte sig sin avslutning. Hvad der er utrettet vil først en eftertid kunne dømme om. Jeg vil imidlertid få lov til å nevne et par punkter som jeg synes har vært karakteristisk for disse forhandlinger.

For det første, at vi har hatt virkelig debatt på disse møter, levende meningsskifte. For det annet, at våre forhandlinger har vakt interesse langt utover vår egen krets. Vi har sett det av avisenes holdning i disse dager. Det representerer et

utviklingstrin i Juristmøtenes historie, ikke tilfeldig men vel forberedt gjennom år.

Det var jo blitt til det ved juristmøtene, at forhandlingene blev optatt hovedsagelig av en referent, som hadde skrevet en avhandling på forhånd og som innledet forhandlingene med å gjenta den i et langt foredrag, og så to korreferenter som var opnevnt av styret, og som møtte frem med foredrag som de hadde skrevet hjemme. Når så disse foredrag var holdt, var det liten anledning for andre til å få ordet, tiden var for knapp. Med andre ord: den skriftlige prosess som behersket sindene dengang, satte sitt preg også på juristmøtene. Forhandlingene hadde et i høi grad skriftlig preg.

Gjennom en rekke av år har Juristmøtenes styrer arbeidet for å komme over på et annet grunnlag. Vi har søkt å finne aktuelle spørsmål, som kunde bli gjenstand for en virkelig diskusjon, og vi har forsøkt å planlegge møtene slik, at de kunde gi plass for et virkelig fritt ordskifte. Antallet av korreferenter er innskrenket til 1, og referenten som har skrevet avhandlingen, innleder ikke forhandlingene med en forelesning, han får bare — hvis han forlanger det — ordet til en kort uttalelse straks i begynnelsen og henvises så til å svare på det debatten bringer frem. Som nye ledd i forhandlingene er seksjonsmøter og forelesninger føiet til.

Jeg synes at vi, med dette møte bak oss, ma kunne si at nu er Juristmøtenes forhandlinger blitt muntlig — den muntlige prosedyre har seiret også i våre forhandlinger.

En stor glede er det også å se at våre forhandlinger har vakt interesse utenfor vår egen krets. Juristens virke vender sig jo til den hele verden, slik som loven vender sig til alle. De emner vi behandler har betydning for de mange. Men skal vi nå frem til andre og fange deres interesse, må vi legge emnene frem i en slik form at andre kan forstå dem. Dette møtes forhandlinger viser at det lar sig gjøre.

Seksjonsmøtene har denne gang fått en særlig betydning, idet viktige emner blev behandlet paa dem.

Så kommer som det tredje ledd forelesninger, som vi begynte med for noen år siden. Ved alle videnskapelige kongres-

ser som jeg kjenner, pleier enkeltstående forelesninger å spille en stor rolle. Jeg har for min del den tro, at forelesningene som et ledd i Juristmøtenes forhandlinger etterhånden bør få større betydning enn de hittil har hatt. Det var for så vidt en skuffelse at det denne gang bare har vært holdt en forelesning.

Det er særlig et emne som jeg vil nevne, og som jeg synes vi bør se å skaffe rede på til bruk for våre juristmøter, kanskje gjennom en forelesning, nemlig det arbeide for unification of law, som foregår i Amerika, og som ligner vårt nordiske lovgivningsarbeide overordentlig meget. En utredning av det arbeide som foregår i Amerika, måtte vel utarbeides på stedet, så man kunde skaffe sig de nødvendige opplysninger muntlig. Men de nordiske land i forening måtte vel kunne ordne det, når det gjelder opplysning om et arbeide, som ligger vårt eget så nær.

Hermed takker jeg på de norske juristers vegne alle våre fremmede gjester for deres deltagelse i møtet. Det er en glede for oss å møtes med kolleger fra de andre nordiske land, vi føler oss styrket i vår gjerning og er glad tilsins når vi kan treffe dem og delta i forhandlinger med dem.

Professor *O. Hj. Granfelt*: Herr ordförande. Mina damer och herrar. Nu i mötets yttersta timme, då Herr ordföranden står i beråd att förklara detta, det sextonde nordiska juristmötet, avslutat, vill jag ännu taga Eder uppmärksamhet i anspråk för några ord av tack, riktade till hela «Det Norske Styret» och alldeles särskilt till vår ordförande; ett uppriktigt tack från alla dem, som i mötet tagit del. Vi tacka framförallt Eder, Professor Stang, för den osparda möda, varmed Ni handhaft ledningen av mötet, från dess förberedande till dess slut. Vi förknippa därmed ock ett tack för all Eder tidigare verksamhet under en följd av år till gagn för det nordiska samarbetet. Vi göra detta för att tillika ge uttryck åt den beundrande sympati vi alla önska visa Eder.

Vi jurister äro ej annorlunda skapta än andra människor. Också vi ej blott kunna imponeras av, utan även se upp till folkens andliga ledare, utan avseende därå om vi äro deras politiska meningsfränder eller ej, ifall de blott förete något

av den vidsynthet, som bör vara en ledares särmärke. Hos Eder, Herr Ordförande, skönja vi detta särmärke.

Ifall någon frågade mig, om det är något hos Eder eller rättare vad i Ert liv, som synes mig ge ett fullödigt uttryck åt det vi särskilt hos Eder värdera, då skulle jag för min del svara, bland annat valet av Edert sommarbo.

Eder gammalnorska sommarbostad befinner sig ju i en björklid, där fjällvärlden övergår till leende dal; i en omgivning alltså, som i sig förenar båda. Betraktaren omsusas där av fjällvinden; lyssnar till och hör brusets från fallen, där elven från vidderna störtar ned mot Ustadalen; ser längs denna milslångt mot de blånande höjderna kring den namnkunniga Hallingdalen, i våra dagar icke mera en vildmark, utan en odlad kulturbygd. Där befinner man sig likasom i en brännpunkt, som i sig förenar så mycket av norsk bygd; där sammangår det storslagna, mäktiga, klara och friska i naturen med det poesifyllda, spirande, grönskande livet; där dominerar framförallt den vidsträckta synkretsen. Det är just föreningen av allt detta, känslan för allt detta, vi hos Eder skatta så högt.

Det är ock detta vi spåra i Eder juridiska gärning, varav ju ordförandeskapet vid detta möte är blot en liten spåna.

Vi veta även att Eder gärning har djupa rötter i Norges liv. Den kan ju betraktas som en frukt av minst tre generationers högt uppskattade verksamhet i norskt kultur- och rättsliv.

Då vi nu bringa Eder, vår ordförande, vår hyllning, så hylla vi Eder även som Norges rotstarke, vidsynte rättslärde.

Låt oss, mina Damer och Herrar, uttrycka vår hyllning genom fasta handslag. Leve professor Fredrik Stang.

Formannen: Dermed erklærer jeg det sekstende nordiske Juristmøtes forhandlinger for avsluttet.

Bilag 1

RAGNAR KNOPH

.

**BEDRIFTSHEMME-
LIGHETERS
RETTSBESKYTTELSE**

— — — — —
**FORHANDLINGSEMNE
VED DET SEKSTENDE NORDISKE JURISTMØTE**
— — — — —

**OSLO 1934
FABRITIUS & SØNNERS BOKTRYKKERI**

BEDRIFTSHEMMELEIGHETERS RETTS- BESKYTTELSE

Av professor Ragnar Knoph.

BEDRIFTSHEMMELEIGHETER OG ERHVERVSSPIONASJE

Likheten mellom krigen og den moderne konkurransekamp i handel og industri er på mange punkter slående. Bl. a. har de begge skjerpert sine våben og sine virkemidler i de senere år. En forretningsmann som skal møte fullt rustet til konkurransen må i våre dager rå over et temmelig velforsynt våbenarsenal. Det er ikke nok at han har sikret sig krigens tre klassiske nødvendighetsartikler, penger, penger og penger. Han bør også ha en solid kreditt, hans forretning bør ligge godt til, ha en god innkjøps-, produksjons- og salgsorganisasjon, nyttige patenter, gode varemerker o.s.v. Alt dette er ting som hjelper ham til å erobre og beholde den kundekrets som hans forretning avhenger av.

Skal forretningsmannen imidlertid kunne dra full nytte av alle sine strategiske muligheter, er det som i krigen ofte nødvendig å holde dem skjult for motstanderne. De hemmelige våben, hvis art og plasing er fienden ukjent, har langt kraftigere virkning enn de han kjenner, og derfor kan verge sig mot. En god feltherre på industriens eller handelens slagmark vil derfor legge vekt på å bevare sine egne konkurransevåben som en hemmelighet, mens han efter evne forsøker å orientere sig om hvad motstanderne rår over, så han vet hvor han bør sette sine krefter inn. Her som ellers er kunnskap makt, mens den uvidende kjemper i blinde.

Det er dog ikke alle konkurransekampens våben som må holdes hemmelige for å være fullt effektive. En fordelaktig beliggenhet er således en notorisk kjensgjerning, og det samme er et patent. At driftskapitalen er stor, og kreditten grunnfestet, har man ikke interesse i å stikke under stol, men ønsker

det tvertimot utbasunert så godt som mulig. Gode fabrikasjonsmetoder eller nye maskiner, heldige innkjøpssteder og et fordelaktig salgsapparat er derimot ting som man bare kan dra full nytte av ved å beholde dem for sig selv, så konkurrentene hindres i å benytte dem. Og disse faktorer spiller så stor rolle, at det fullt ut forklarer hvor viktig det er for moderne forretningsfolk at deres *bedriftshemmeligheter* er godt beskyttet. Særlig i industrien kan en åpenbarelse av dem virke likefrem skjebnesvangert, mens handelslivets hemmeligheter sjelden er av så vital betydning. Innenfor industrien er det igjen den kjemiske industri og visse grener av metallindustrien som er mest sårbare, og som sterkest reiser krav om vern for sine hemmeligheter. For disse industrigrener betyr det ofte å være eller ikke være, om de kan bevare sine metoder og innretninger som bedriftshemmeligheter.

Dette er naturligvis ikke spørsmål om rettsregler alene. Men den måte som konkurransekampen i nutiden drives på, har gjort behovet for rettsregler til vern for bedriftshemmelighetene særlig aktuelt. Rasjonalisering er jo tidens løsen på hele erhvervslivets område. Den er imidlertid ikke bare kommet de egentlige produksjonskrefter til gode; også de våben som sikter på å lamme eller tilintetgjøre konkurrentene er rasjonalisert og blitt mere fullkomne. *Erhvervsspionasje* gjøres i våre dager til gjenstand for omhyggelig studium, og dens teknikk og metoder går stadig fremover. Naturligvis blir heller ikke forsvaret for driftshemmelighetene forsømt. Som i krigskunsten viser også her angreps- og forsvarsmidlenes utvikling sig å foregå noenlunde parallelt. Imidlertid er bedriftshemmelighetene oftest så vanskelige å beskytte, at uten effektiv hjelp fra rettsordenens side er det umulig å holde den pågående erhvervsspionasje stangen. Problemet om bedriftshemmelighetenes rettslige behandling er derfor i øieblikket aktuelt i alle land.

Ikke minst har utviklingen siden krigen tilspisset det. Ganske visst har den mektige sammenslutningsbevegelse i industrien og til dels også i handelen mildnet konkurransen innenlands, og har forsåvidt bidratt til å dempe behovet for bedriftshemmelighetenes beskyttelse. Til gjengjeld er midlertid konkurran-

sen mellom landene blitt dobbelt hård, fordi merkantilismens ånd påny er vakt til live, og det ene land etter det annet stiller økonomisk selvhjulpenhet op som sitt mål. Og i kampen for dette skyr man snart intet middel. Den internasjonale erhvervsspionasje er således blitt uhyggelig utviklet, og har fått en likeså aktet og honorabel stilling i det såkalte «fredelige» handelssamkvem mellom landene, som den militære spionasje har hatt fra gammel tid. Dens virkninger er heller ikke vanskelige å spore. I Tyskland f. eks. klages det bitterlig over at fremmede land driver organisert industrispionasje, særlig i dets kjemiske industri, som alltid har stått høit. Bare for året 1930 mente førende tyske industrimenn at utenlandsk spionasje påførte landets industri skade for over 800 millioner mark. Og Tyskland er naturligvis ikke det eneste land som er offer for slik spionasje. Også vårt eget land har således fått merke den.

At interessen for bedriftshemmelighetenes beskyttelse ikke blir mindre under slike omstendigheter sier sig selv. Men problemet har til dels fått en *annen skikkelse* enn før. Før gjaldt det vesentlig å beskytte den enkelte bedrift mot konkurrerende bedrifter, regelmessig i samme land. Nu gjelder det mere om å verne den nasjonale industri og handel mot angrep utenfra, som truer hele landets stilling i den mellempfolkelige konkurransekamp. Denne forskyvning av problemet har naturligvis lett for å sette merker også i dets rettslige behandling.

HVAD ER EN BEDRIFTSHEMMEIGHET?

Jeg har hittil snakket om bedriftshemmeligheter som et begrep alle kjenner, og som det derfor ikke er nødvendig å bestemme i enkelthetene. Denne opfatning deler forsåvidt også de forskjellige lands lover om bedriftshemmeligheter, som ingen av dem ledsager sine regler med en definisjon av hvad de egentlig mener med dette. Enkelte lovgivere har også offisielt gitt uttrykk for at ordet bedriftshemmelighet forstår sig av sig selv. Da den tyske regjering i 1895 la frem sitt forslag til lov om illojal konkurranse, uttalte den således at man ikke hadde gitt noen definisjon av dette begrep, fordi det «ist dem Sprachgebrauche des täglichen Lebens, wie auch der Strafrechtspflege ohnehin geläufig».

Ingenting kan imidlertid være galere. Ordet bedriftshemmelighet kan nemlig dekke en masse forskjellige ting. Så forskjellige, at det slett ikke er sikkert at det går an å ha samme regler om dem alle. Mere og mere går det op for både lovgivere og for videnskapsmenn, at når diskusjonen om bedriftshemmelighetene har vært så hissig og så resultatløs, er hovedgrunnen at man har latt være å analysere og begrense det man egentlig taler om. En fruktbar undersøkelse av bedriftshemmelighetenes problem må derfor begynne med å gi et bilde av hvad man forstår med dem, og hvilke forskjellige forhold det blir tale om.

For å begynne med selve ordet «bedriftshemmeligheter», tas det undertiden i motsetning til «forretningshemmeligheter». De siste er handelens hemmeligheter, de første industriens. Man kan imidlertid også ta ordet bedriftshemmelighet som det videre begrep, der omfatter både handelens og industriens hemmeligheter; vil man ha et særskilt navn på disse siste, kan man kalle dem for «driftshemmeligheter» eller «tekniske» hemmeligheter. Det gjør den norske strl. § 294, og også lovgivningen ellers. Jeg skal ikke gå nærmere inn på hvad det sproglig er å foretrekke. Det er iallfall fullt forsvarlig å bruke ordet bedriftshemmelighet som et overbegrep som omfatter alle hemmeligheter innenfor erhvervslivet. Og da dette er den ramme problemet bør ha, bruker jeg ordet slik i det følgende.

Men hvad forstås så ved en bedriftshemmelighet? Først og fremst en *hemmelighet*. D. v. s. en kjensgjerning eller et forhold som en bestemt person kjenner til, men som er ukjent for andre. Bedriftshemmeligheten er altså et typisk forholdsbegrep: det betegner ingen egenskap ved tingen, men sier bare noe om forholdet mellom tingen og omverdenens bevissthet. Det «hemmelige» ligger i at det er forbeholdt en enkelt person eller en krets av personer å ha kjennskap til den.

For å bestemme hvad det ligger i dette må man legge *praktiske* betraktninger til grunn, ikke operere med abstrakte krav til erkjennelse eller ikke-erkjennelse. Det er klart man ikke kan tale om hemmelighet, når et forhold er kjent av alle, eller av en særlig omfattende krets. «Offentlige hemmeligheter» som livet ellers byr eksempler på, kan iallfall ikke kreve vern efter reglene om bedriftshemmeligheter. På det annet ytterpunkt

står de hemmeligheter som bokstavelig talt bare kjennes av en enkelt mann, bedriftens herre. Men selv om han deler sin viden med andre, kan en hemmelighet godt være forhånden. Således når han har betrodd den til en eller flere medarbeidere som skal anvende den under sitt arbeide, eller solgt den til en annen fabrikk som også holder den skjult. Ja, selv om det er to forretninger som hver for sig har kommet over en metode og anvender den i hemmelighet, er den fremdeles en virkelig bedriftshemmelighet, når man kan regne med at bedriftene av lojalitet eller av egeninteresse vil sørge for at uvedkommende ikke får fatt i den.

Her står vi naturligvis overfor en flytende grense, hvor et praktisk skjønn må avgjøre hvad det kan anses for en hemmelighet og hvad ikke. Også i andre tilfelle må man falle tilbake på et slikt skjønn. Således når en fabrikk holder en vares sammensetning for sig selv, men den kan bringes på det rene ved en kostbar og vanskelig analyse og undersøkelse av det ferdige produkt, som bys frem offentlig. Det er klart at man vanligvis ikke kan snakke om hemmelighet i slike fall; men så vanskelig og kostbar kan analysen være, at man — iallfall i forhold til visse rettsregler — allikevel anerkjenner metoden som en virkelig driftshemmelighet.¹⁾

En hemmelighet behøver *ikke nødvendigvis å være ny.*²⁾ Gjelder det tekniske hemmeligheter, er dette ganske visst regelen, fordi det som engang har vært erkjent på dette område opmagasineres i tidens tekniske innsikt, og derfor gjerne er kjent av en større krets. Men det kan forekomme undtagelser. En metode kan ha falt i glemsel, f. eks. fordi den efter tidens forhold falt for dyr, og så blir den påny opdaget under gunstiger økonomiske vilkår. I slike fall kan den godt være en bedriftshemmelighet for den mann som drog den frem igjen.

Om et forhold er hemmelig eller ikke, må være gjenstand for en *objektiv bedømmelse*. Hvis en metode er alment kjent, blir den ikke en hemmelighet, fordi om en enkelt fabrikant bestemmer at den skal være det, og legger streng taushetsplikt på

---

1) Det har tysk praksis gjort.

2) Dette er en betingelse i Frankrike.

sine medarbeidere. Ikke engang om han tror at han selv er den eneste innviede, hjelper dette ham. Dette synes selvsagt, og derfor overflødig å fremheve. Bedriftshemmelighetenes historie viser imidlertid at det ikke er så. Når det nemlig har stått så hård kamp om disse, og man har trodd å ha uforsonlige interessemotsetninger for sig, skyldes det i stor utstrekning at man ikke har holdt det klart, *når* man overhodet kan tale om bedriftshemmeligheter som kan ha krav på vern. Ganske visst har det også på dette punkt optrådt en «viljesteori» — naturligvis skriver den sig fra Tyskland — som var tilbøielig til å anerkjenne alt som hemmeligheter, som innehaveren vil skal være det. Således også almindelige innsikter og ferdigheter som er nødvendig for å skape et godt produkt eller en stor omsetning, men som også konkurrentene er fullt klar over og arbeider efter. Hvis en prinsipal krever av sine folk at de skal tie med disse i tid og evighet, er det imidlertid ikke i kraft av reglene om bedriftshemmeligheter at et slikt forbud muligvis har krav på respekt^{2 a)}.

Hermed er det ikke sagt at *viljen til hemmeligholdelse* er uten betydning, når bedriftshemmelighetenes begrep skal beskrives. Tvert imot. Ved siden av det rent objektive hemmelighetskrav forlanges det nemlig også at hemmelighetens innehaver viser at han betrakter den som sådan, og gjør hvad han kan for å bevare den. Man beskytter ikke gjerne interesser som innehaveren tydelig er like glad med. I ganske særlig grad gjelder dette, når selve rettsgodet slik som her ikke lar sig objektivt ettervise. Hvilke krav det i denne henseende må stilles til den beskyttedes optreden, avhenger av forholdene. Vi kommer nedenfor tilbake til det i forskjellige relasjoner.

Men skal nu alt som tilfredsstillende disse objektive og subjektive krav anerkjennes som sanne bedriftshemmeligheter? I så fall blir det et broget innhold begrepet får, og temmelig forskjellige interesser som det dekker. I tysk rettspraksis har man gjennomgående tatt begrepet i så vidt et omfang. For å gi et billede av hvad det da faller inn under det, gjengir jeg en oversikt over hvad det i tysk praksis er blitt holdt for bedrifts-

---

2 a) Den tsjekko-slovakiske lov sier dette uttrykkelig.

hemmeligheter³⁾: «Warenabsatz, Einkaufsquellen, Lieferanten-, Kunden-, Agentenverzeichnisse, Fälligkeiten von Versicherungen, Rabatte, Verfahrensvorschriften, Rezeptbücher, Modelle, Muster, Kataloge, Methoden und Systeme, Bilanzen, geschäftliche Vorverhandlungen, dass zur Herstellung einer Ware nur bekannte und nicht, wie vermutet, auch wertvolle Stoffe benützt werden, dass ein Medikament ekelerregende Bestandteile enthält, Geld- und Freiheitsstrafen des Geschäftsinhabers oder leitender Angestellter, Vorbereitung von Reklamefeldzügen, Krankheit des Geschäftsinhabers, technische Versuche, Brandunglück, Zahlungsschwierigkeiten, Vorbereitungen zu saisonmässiger Überraschung, eine Liste der Handelsbezeichnungen, welchen die Patentnummern gegenübergestellt sind, Patentanmeldungen vor ihrer Auslegung, Skizzenhefte mit besonderen Massen und technischen Einzelheiten, Akkordlöhne und ihre Berechnungsgrundlage, Musterkarten, Anzahl der hergestellten Maschinen und die dabei gezogenen Reingewinne.» — Med rette kan man si, at efter dette kan «wirklich alles was in einem Geschäftsbetrieb vorgeht, Geheimnis sein.»⁴⁾

Jeg tror alle må bli slått av hvilket heterogent innhold begrepet bedriftshemmelighet får, når det skal dekke alt dette. Og selv uten nærmere undersøkelse får man mistanke om at det ikke kan være riktig, å skjære alle disse tilfelle av hemmeligholdelse over en kam. For å komme problemet inn på livet er det nyttig å løse dette konfuse begrep op i sine enkelte faktorer. Man får da følgende slags hemmeligheter som nokså skarpt kan holdes ut fra hverandre:

1. Fabrikkhemmeligheter, eller om man så vil, tekniske hemmeligheter. De angår selve produksjonsprosessen, og består enten i nye tekniske resultater eller fremgangsmåter, opdagelsen av verdifulle egenskaper hos et stoff eller en stoffkombinasjon eller lignende. Slike tekniske fremskritt kan undertiden være en patenterbar oppfinnelse, men behøver ikke være det. Det kan jo hende at fremskrittet ikke når op til det nivå som kreves av en oppfinnelse. Eller loven utelukker patent, fordi

---

3) *Martin Wassermann*: Werkspionage und Vorschläge zu ihrer Bekämpfung (1931) s. 39.

4) *Blum* hos *Wassermann* l. c.

opfinnelsen ikke er ny, er et nytelses- eller lægemiddel eller lignende.

2. Neste gruppe er forretningshemmelighetene, en forretnings innkjøpssteder, kundelister, salgs- eller innkjøpsorganisasjon, markeder etc. Alt dette er forhold som har *varig verdi* for konkurransedyktigheten, forutsatt at de kan holdes hemmelig for konkurrentene. Men også forhold som bare har betydning i en enkelt *forbigående situasjon*, kan forretningen ha sterk interesse i å holde for sig selv. F. eks. forberedelsen til et sesongsalg eller til å lansere en ny artikkel, et planlagt propagandafelttog, en rundreise som chefen akter sig ut på o. s. v. Også i dette stykke gjelder parallellen med krigsførslen: Ikke bare de strategiske stillinger må hemmeligholdes, men kanskje enda mere de taktiske disposisjoner, for at bevegelsene ikke skal miste det preg av overraskelse som ofte bringer seiren hjem.

3. Endelig finner man blandt de bedriftshemmeligheter som opregningen fra Tyskland rummer, også forhold som ikke ønskes holdt hemmelig fordi de betegner en øket konkurransevne, men av andre grunner. Således at firmaets chef tidligere er straffet, at man har hatt økonomiske vanskeligheter, at det anvendes motbydelige stoffer ved fabrikasjonen, at det hemmelige just ligger i at man ingen hemmeligheter har, eller endog at man forfalsker de varer som sendes ut på markedet som fullgode.

Enkelte av disse ting kan en forretningsmann ganske vist ha krav på å bevare i taushet, f. eks. at han tidligere er straffet. Om andre av dem gjelder til en viss grad det samme, således at firmaet har hatt forbigående vanskeligheter. Ikke enhver offentlig meddelelse om et firmas aktuelle dårlige økonomi bør være absolutt tillatt, bare den er sann. Men dersom man i slike tilfelle kaller rettens regler til hjelp mot offentlig meddelelse, er det ut fra andre betraktninger enn når det gjelder fabrikkasjonsmetoder eller organisasjonsmessige fordeler. Snarest er det hensynet til «privatlivets fred» man i så fall må føre i marken. Og tar man for sig de hemmeligheter som består i at det ingen hemmeligheter er, eller at der anvendes ekle eller forfalskede ingredienser under fabrikasjonen, synes det tem-

melig klart at denne sort forretningshemmeligheter har samfundet ingen virkelig interesse i å ta under vingene. Å føre den slags op på bedriftshemmelighetenes konto, og kreve vern for dem i rettens navn, kan bare føre til at de virkelige bedriftshemmeligheters berettigede krav på beskyttelse blir kompromittert⁵⁾.

Denne innsnevring av bedriftshemmelighetenes begrep har man også følt behov for i Tyskland. En såkalt «*interesseteori*» har skarpt fremhevet at man ikke kan nøie sig med å kreve hemmelighet, og viljen til hemmeligholdelse. Det som holdes hemmelig må gi bedriften en virkelig og legitim fordel i konkurransen, og forsåvidt bidra til å skape dens individuelle, eiendommelige «*Wettbewerbsfähigkeit*», som bedriften har interesse i å beholde for sig selv⁶⁾. Det er ikke lett å gi denne tanke uttrykk i helt presise vendinger, og særlig ikke å presse den inn i en definisjon av hvad bedriftshemmeligheter er. Men at tanken er riktig, og at den danner en nødvendig begrensning av begrepet, er det efter min mening ikke tvil om.

LOVGIVNINGENS STILLING TIL BEDRIFTS- HEMMEIGHETENE, FØR OG NU.

Først efter denne oversikt over hvad det faller inn under bedriftshemmelighetene, kan man med fordel ta spørsmålet om deres eventuelle rettsbeskyttelse op til diskusjon. Her som ellers kan det imidlertid være nyttig å begynne med å skaffe sig overblikk over hvordan de forskjellige lands lovgivning stiller sig til problemet — såvel i nutiden som gjennom et historisk tilbakeblikk.

Overalt viser det sig å være en temmelig ny erkjennelse fra

---

5) I Tyskland hendte det engang at da en butiksvønn meldte sin chef for melkeforfalskning, blev han til gjengjeld selv anmeldt for å ha forrådt forretningens hemmeligheter. Hemmeligheten bestod i en «fremgangsmåte til å frembringe et produkt som ligner melk, kjennetegnet ved at man tilsetter melken en lukt-, smak- og farvefri veske, f. eks. vann». Saken gikk i tre instanser, og endte med at betjenten blev frikjent.

6) Således *Eberhard Schmidt*, Verhandlungen des 36. deutschen Juristentages (1930) s. 137 og 140.

lovens side, at bedriftshemmeligheter har krav på et særlig rettsvern. Dette henger sammen med at det først er forholdsvis nylig at det virkelig er blitt bruk for det. Slik som handel og håndverk var organisert i laugenes tid, kunde det ikke bli særlig behov for en slik beskyttelse. Alt erhverv var monopolisert innenfor laugene, som våket strengt over hvordan produksjonen blev drevet. Synnerlig konkurranse utenfra risikerte man ikke; den internasjonale handel var i sin vorden, og hvert land produserte for sig selv. Dette blev dog som bekjent anderledes, og under inntrykk av merkantilismens handelspolitiske idéer ser man her og der at loven griper inn overfor dem som åpenbarer bedriftshemmeligheter, særlig til utlandet, men også ellers.

Med næringsfrihetens frembrudd forsvant imidlertid disse spredte tilløp nesten fullstendig. Også når det gjaldt bedriftshemmeligheter burde næringslivet overlates til sig selv. Kunde det på egen hånd klare å holde på sine hemmeligheter, var det bra. De vanlige forsvarsmidler som loven byr alle borgere, i form av straff for innbrudd, tvang og lignende, kunde jo også bedriftene benytte sig av, likesom de i kontrakten hadde et middel til å binde sine funksjonærer til taushet. Men utover dette var det efter liberalismens syn ingen grunn til å komme erhvervslivet til hjelp med rettsregler om vern for bedriftshemmeligheter.

Som på mange andre felter viste det sig imidlertid også her, at liberalismens tanker ikke kunde gjennomføres i sin renhet uten skade for erhvervslivet. Det første land som grep inn til vern mot utnyttelse av bedriftshemmeligheter var Frankrike, hvor man i 1791 hadde gjennomført den mest ubetingede næringsfrihet. Det skjedde ved en regel i art. 418 i Code pénal, som jeg citerer, fordi den har hatt betydning også for rettsutviklingen i andre land:

«Tout directeur, commis, ouvrier de fabrique, qui aura communiqué ou tenté de communiquer, à des étrangers ou à des Français résidant en pays étrangers, des secrets de la fabrique où il est employé, sera puni d'un emprisonnement de 2 à 5 ans, et d'une amende de 500 à 20,000 francs. Si ces secrets ont été communiqué à des Français résidant en France, la peine

sera d'un emprisonnement de 3 mois à 2 ans, et d'une amende de 16 francs à 200 francs. Le maximum de la peine prononcée sera nécessairement appliqué, s'il s'agit de secrets de fabriques d'armes et munitions de guerre, appartenant à l'État.»

Denne bestemmelse — som bare beskytter fabrikkhemmeligheter, og bare mens ansettelsestiden varer — blev efterlignet i mange av Europas land, særlig der hvor man fra gammelt var vant til å hente sine forbilleder fra Frankrike, som i Belgia, Holland⁷⁾, Spania, Portugal og Italia. I Tyskland vant den fotfeste i enkelte stater, men ikke i Prøissen, og da Tyskland fikk sin første felles straffelov i 1871, blev den ikke tatt op i denne. Heller ikke i Norden gav man særlige straffebud mot brudd på bedriftshemmeligheter; men enkelte av de almindelige straffeparagrafer kunde efter omstendighetene anvendes, således reglene om innbrudd, ulovlig tvang, utroskap, bedrageri. På samme måte lå saken an i England og U. S. A. Civilrettslig sett kunde man dog efter «common law» (eller «equity») undertiden ramme både den som forrådte en bedriftshemmelighet og den som brukte den.

En ny epoke i utviklingen betegner den tyske lov om illojal konkurranse av 1896. Efter inngående drøftelse blev det her tatt inn flere bestemmelser som tok sikte på bedriftshemmeligheter. Funksjonærene ved bedriften blev under straff forbudt å røpe dens hemmeligheter så lenge de var ansatt, og utenforstående trues med straff hvis de bruker hemmeligheter som rettsstridig er meddelt dem, eller som de har skaffet sig kunnskap om på en måte som strider mot gode seder. Dessuten straffes de som misbruker tegninger etc. som er betrodd dem i forretningsøiemed, og det uten hensyn til om det er virkelige hemmeligheter eller ikke. Det er dog mindre ved sitt innhold enn ved sitt almindelige syn på bedriftshemmelighetene at den tyske lov gjorde epoke. Her var for første gang problemet om vern for bedriftshemmeligheter stillet inn som et ledd i et større problem som dag for dag optok lovgiveren sterkere: *problemet om den illojale konkurranse*. På denne vei har Tysk-

7) I disse to land straffes funksjonæren også om han røper fabrikkhemmeligheter etterat han er fratrådt.

land senere gått videre, og omtrent alle de land hvis lovgivning gir regler til vern for bedriftshemmeligheter har gjort det samme. Det gjelder således Østerrike (1923), Ungarn (1923), Tsjekkoslovakiet (1927), Finland (1930), Danmark (1924) og Sverige (1931).

Norge står for så vidt i en særstilling, som vår lov om illojal konkurranse av 1922, som ellers er sterkt påvirket av den tyske, *ikke* har nogen bestemmelse om de egentlige bedriftshemmeligheter, men bare om misbruk av betrodde tegninger o. l. Dette betyr dog ikke at loven er uenig i at reglene om vern for bedriftshemmeligheter er et ledd i kampen mot den utilbørlige konkurranse. Forklaringen er at man alt hadde en bestemmelse mot misbruk av bedriftshemmeligheter, nemlig strl. § 294 II, og den vilde man ikke flytte på. Etter sin plass i straffeloven hører § 294 til de forbrytelser som tilføier «skade på eiendom og formue». Men det var den tyske lovs eksempel som inspirerte den, og i forarbeiderne til loven om utilbørlig konkurranse sies det like frem at § 294 er et utslag av de samme tanker som loven selv hviler på.

Det kan ha en viss interesse å stille de nordiske lover om bedriftshemmeligheter op ved siden av hverandre.

Norsk straffelov § 294 II: «Med bøter eller med fengsel inntil 6 måneder straffes den som uberettiget enten selv gjør bruk av en forretnings- eller driftshemmelighet vedkommende en bedrift, hvori han er eller i løpet av de to siste år har vært ansatt, eller hvori han har eller i løpet av de siste 2 år har hatt del, eller åpenbarer en sådan i hensikt å sette en annen i stand til å gjøre bruk av den, eller som ved forledelse eller tilskynnelse medvirker hertil. Offentlig påtale finner alene sted, når det begjæres av fornærmede og finnes påkrevet av almene hensyn».

Den *danske* hovedbestemmelse om bedriftshemmeligheters beskyttelse står i § 11 i «Lov om Bestemmelser mod uretmæssig Konkurrence og Varebetegnelse» av 29 mars 1924. Den løste av § 12 i den tidligere lov om det samme emne av 8 juni 1912, som var noe anderledes avfattet. «Den der ved ubeføiet at benytte eller give Meddelelse til andre om sin nuværende eller tidligere Principals eller Kompagnons Forretnings- eller Driftshemmelighe-

der, forsætlig krænker et kontraktligt Tillidsforhold i Kraft af hvilket disse Hemmeligheder er kommet til hans Kundskab, straffes med Bøder indtil 6000 Kr., under skærpene Omstændigheder med simpelt Fængsel indtil 6 Måneder. Straffrihed indtræder dog, hvis Kontraktsforholdet er ophørt for mere end 3 Aar siden». Overtredelse påtales af det offentlige når den fornærmede begjærer det, og dette er tiltrådt af en forening af erhvervsdrivende som har fått søksmålsrett efter loven. (Lovens § 15).

I *Sverige* inneholder «Lag av 29. mai 1931 med vissa bestämmelser mot illojal konkurrens» et eget kapitel med overskriften: «Obehörigt användande eller yppande av yrkeshemligheter samt liknande brott». Loven löste av Lagen av 19. juni 1919 med vissa bestämmelser mot illojal konkurrens, som i dette stycke inneholdt det samme. Kapitlet lyder: «I näringsverksamhet anställd person, som under den tid, tjänstavtalet är gällande, i avsikt att bereda sig eller annan fördel eller att göra skade, obehörigen använder sig av eller yppar fabrikationssätt, anordning, affärsförhållande eller annat, varom han under samma tid erhållit kännedom och som han vet utgöra en arbetsgivarens yrkeshemlighet, straffes med böter från och med 5 till och med 2000 kr. eller med fängelse från och med en månad till och med ett år; ersätta och uppkommen skada.

§ 5. Om någon i avsikt som omförmäles i 3 §, obehörigen använder sig av eller giver annan del av yrkeshemlighet ..... varom han vunnit kännedom genom honom lämnat meddelande av den i samma paragraf angivna art, varde, såframt han då han mottog meddelandet, ägde kännedom om de förhållanden som gjorde det samma otillåtit, straffad på sätt i 3 § sägs ävensom förpliktad att gottgöra uppkommen skada». Overtredelse påtales af det offentlige når fornærmede begjærer det. (Lovens § 10).

Den *finske* hovedregel om bedriftshemmeligheder finner man i § 11 i «Lag om illojal konkurrens» av 31. januar 1930: «Där i annans näringsverksamhet anställd person under den tid anställningen varar, i avsikt att bereda sig eller annan fördel eller att skada annan, olovligen yppar näringsidkarens affärs- eller yrkeshemlighet, varom han under sagda tid erhållit kän-

nedom, eller använder sig av sådan hemlighet, straffas med böter eller fängelse i högst sex månader.

Lag samma vara, om någon använder sig av eller giver annen del av annans affärs- eller yrkeshemligheter, varom han genom meddelandet som i 1. momentet avses, eller genom egen mot lag eller god sed stridande handling vunnit knne- dom». Ptalen er efter § 17 betinget offentlig.

Jeg har hittil holdt mig bare til de centrale bestemmelser som tar sikte på bedriftshemmelighetene. Ved siden av disse har de forskjellige lands lover imidlertid også andre regler som iallfall leilighetsvis kan få anvendelse overfor dem.

I de land hvis lovgivning om illojal konkurranse har en *generalklausul* som forbyr alt som strider mot god forretnings- skikk, er det således mulig at visse slags meddelelser eller bruk av bedriftshemmeligheter kan rammes av denne klausul, selv om den særlige forskrift om brudd på hemmeligheter ikke dekker forholdet. Her i Norden finner man som bekjent slike generalklausuler i norsk og finsk lovgivning, men ikke i dansk og svensk. Videre har man i de fleste land regler om at teg- ninger, modeller, undertiden også opskrifter, som overlates noen under erhversvirksomhet, ikke må *misbrukes av den annen part*. Det er klart at dette også gjelder, dersom det er en virkelig bedriftshemmelighet tegningen representerer. Også lovene om *bestikkelse* kan naturligvis komme i betraktning. Men da disse regler ikke bare gjelder bedriftshemmeligheter, ligger de i periferien av vr undersøkelse.

Derimot må man ikke gå forbi et helt annet sett av retts- regler til beskyttelse av bedriftshemmelighetene, som i den senere tid har fått strre og strre betydning. De ligger ganske visst i en annen gate enn de vi hittil har nevnt, og har tildels en annen karakter. Jeg sikter til alle reglene om *offentlige funksjonærers taushetsplikt* overfor forhold som de får kjenn- skap til i stillings medfr. Loven slår jo her direkte hull i den rustning som bedriftene sker å skape sig. Da er det rimelig at den gjør sitt til å minske den fare som dette betyr for dem, ved å legge taushetsplikt på vedkommende funksjonærer. Reg- lene om dette blir derfor et viktig trekk i den beskyttelse be-

driftshemmelighetene nyter. Det samme blir de prosessuelle regler som regulerer kollisjonen mellom vidneplikten og taushetsplikten, og som søker å hindre at hemmeligheter blir offentlig kjent gjennom forhandlinger i rettene etc. I de fleste land har disse regler et tilfeldig og nokså uensartet preg. Det er tydelig at lovgivningen ingensteds har søkt å se bedriftshemmelighetenes problem i øinene i hele dets sammenheng, men har operert fra fall til fall, nærmest etter et skipperskjønn. Også i denne retning kan derfor en prinsipiell undersøkelse av bedriftshemmelighetene ha betydning, og i mange land har det vært reist krav om dette i den senere tid.

Men også i andre henseender er reglene om bedriftshemmeligheter for tiden i bevegelse, eller iallfall under diskusjon. Gjennomgående kreves beskyttelsen skjerpet, til dels lagt om etter andre linjer. Det er bedriftshemmelighetenes stigende betydning for industrien som i første rekke bærer kravene frem, dels også erhvervsspionasjens utvikling, og skjerpelsen av konkurransekampen mellom landene. Særlig har bevegelsen vært sterk i Tyskland, hvor spionasjen fra utlandet synes ekstra nærgående, som vi alt har nevnt. Ved en «Notverordning» — om hvis konstitusjonelle tilstedelighet det for øvrig gjorde sig berettigede tvil gjeldende — av 9. mars 1932 blev bestemmelsene i konkurranse-loven av 1909 endret og skjerpet. Særlig var det om å gjøre å trekke taushetsbrudd begått i utlandet inn under loven. At det er tanken om å verne tysk industri mot utenlandsk konkurranse som er det springende punkt for lovgiveren, kommer tydelig frem i forordningens begrunnelse⁸⁾: «Die Erfahrungen namentlich des letzten Jahrzehnts haben gezeigt, dass die bisherigen Strafvorschriften gegen den Verrat von Geschäfts- und Betriebsgeheimnissen nicht genügen, um den unter den heutigen Verhältnissen dringend erforderlichen Schutz der deutschen Arbeit und Wirtschaft gegen die Industrispionage zu gewährleisten. Durch den Verrat von Geschäftsgeheimnissen ist die deutsche Wirtschaft überaus schwer geschädigt worden . . . . Namentlich der Verrat von Geschäftsgeheimnissen an das Ausland, dessen Bestrafung nach bisheri-

8) Den var først satt frem som et almindelig lovforslag.

gem Recht nur in unzureichendem Umfang möglich ist, hat die Wettbewerbsfähigkeit der deutschen Industrie stark beeinträchtigt, und nicht selten zur Absatzminderung, zur Beschränkung der Arbeitsmöglichkeiten und zur Vermehrung der Arbeitslosigkeit geführt.»

Også i Italia har reglene om bedriftshemmeligheter vært under diskusjon. Og her er lovgivningens nye front enda mere markert. Den nye italienske straffelov inneholdt oprinnelig en art. § 517 som i tysk oversettelse lød så: «Der Staatsangehörige, der im Inland oder Ausland ohne die Ermächtigung der Regierung, Nachrichten über die von ihm oder einem anderen Staatsangehörigen gemachten wissenschaftlichen Entdeckungen oder Erfindungen oder neue industriellen Verfahren, deren Offenbarung der heimischen Industrie Schaden verursachen kann, veröffentlicht, verbreitet oder auch nur offenbart, wird mit Gefängnis bis zu 3 Jahren und mit Geldstrafe nicht unter 50 000 Lire bestraft. Tritt Schädigung ein, so wird die Strafe erhöht.» Av grunner som ikke betydde at man tok saklig avstand fra bestemmelsen, blev denne paragraf ikke tatt med i loven. Den er imidlertid i mange henseender ytterst interessant, og jeg kommer nedenfor tilbake til den.

Her i Norge blev det reist sterke krav om å skjerpe reglene om bedriftshemmeligheter under og efter den store «Hydrosak» i 1932. Men også stemmer i motsatt retning lot sig høre. At spørsmålet imidlertid hadde stor betydning var alle enige om.

PRINSIPIELLE BETRAKTNINGER

I. For å få fast grunn under føttene, når man tar fatt på undersøkelsen av om bedriftshemmelighetene har et berettiget krav på beskyttelse, tør det være praktisk å gjøre sig klart *hvilke interesser* det er som her krever rettens vern. Også en annen slags hemmeligheter beskyttes jo med rette i våre dager, nemlig de som tilhører «privatlivets fred», og som ikke enhver bør kunne utleverø til offentligheten.

Det er dem som hevder at det her er nært slektskap til stede, og at det derfor er både praktisk og opplysende å behandle all slags hemmeligholdelse under ett. Dette er imidlertid sikkert ikke tilfelle. Mens det overveiende er *personlige* hensyn, og

ønsket om å bekjempe nysgjerrighet og skandaltrang som motiverer reglene om vern for privatlivets hemmeligheter, er det *økonomiske* interesser som vilde skades, om bedriftshemmelighetene blev lagt åpne for hvermann. Og sammen med dette henger en annen betydningsfull forskjell: Det er selve *åpenbarelsen* av hemmeligheten det gjelder å hindre ved privat-hemmeligheter, mens det ved bedriftshemmelighetene gjerne ikke skader bedriften om kunnskap om forholdet lekker ut, så lenge det ikke er noen som gjør bruk av den i sin økonomiske virksomhet. Ikke selve diskresjonsbruddet, men *anvendelse av hemmeligheten* i den økonomiske konkurransekamp, er det altså bedriften må søke å hindre. Disse forskjeller går så dypt, at det bare bringer forvirring og uklarhet å blande privat-hemmeligheters beskyttelse inn i diskusjonen om bedriftshemmelighetene.

II. Men hvilken begrunnelse kan nu bedriften gi sitt krav om beskyttelse, hvilke almindelige synspunkter må reglene i tilfelle søke tilknytning til?

Den begrunnelse som kanskje ligger nærmest for hånden, og som man da også grep først til i alle land, var å se hemmelighetens åpenbarelse som et *troskapsbrudd*, en krenkelse av den taushetsplikt som «forræderen» hadde, i kraft av sitt særlige forhold til bedriften. Vernet for bedriftshemmeligheter måtte altså til syvende og sist hvile på almindelig kontraktsmessig basis. Om man — i motsetning til hvad liberalismens kontraktsrett hadde for skikk — også la straff på den som brøt kontrakten, var dette ikke noen forrykkelse av selve grunnlaget for hemmelighetenes beskyttelse.

Forholdsvis fort blev man dog klar over at man ikke kunde nå frem til en effektiv beskyttelse av bedriftshemmelighetene på denne måte. Først og fremst fikk vernet for snevert omfang, og dets tyngdepunkt blev dessuten lagt på urette sted. Det er nemlig ikke de ansattes diskresjonsbrudd, men *konkurrentenes utnyttelse* av det, som er det farlige. Og selv om man også kunde ramme dette som en medvirkning til de ansattes brudd på sine plikter, fikk man aldri has på de utenforståendes spionasje, og gav også rettsreglene en feil adresse, eller iallfall en gal betoning.

III. Det varte da heller ikke lenge før man søkte et annet rettsgrunnlag for kravet, og det var tanken om den *åndelige eiendomsrett* man da først grep til. Grunnsetningen om at den som skaper åndsverdier skal beholde dem for sig selv og høste fruktene av dem, hadde jo vunnet fotfeste i rettslivet, særlig gjennom patentretten og ophavsretten til åndsverker. I og for sig var det derfor ikke rart at man søkte å slå mynt av disse ideer til fordel for bedriftshemmelighetene. Også disse dekker jo i mange tilfelle et «*åndsprodukt*», nemlig et teknisk eller kommersielt fremskritt som skyldes skapende originalt åndsarbeide fra innehaverens side, en metode, en ny maskin o.s.v.

Ved nærmere overveielse måtte det imidlertid vise sig, at tanken om den åndelige eiendomsrett ikke var det grunnlag som en hensiktsmessig beskyttelse av bedriftshemmelighetene burde bygges på. Dels strekker det ikke til over hele linjen, dels vilde beskyttelsen gå lenger enn behovet tilsier. Selv med en meget liberal fortolkning av den innsats som kreves for å vinne åndelig eiendomsrett, er det nemlig klart at *ikke alle* de hemmeligheter som med rette kan kreves vernet, hører til åndsverkenes kategori. En kundeliste, en planlagt reklameaksjon, kjennskap til et bestemt, fordelaktig innkjøpssted, er ikke resultatet av originalt åndsarbeide, som naturlig bør honoreres med en slik utelukkende rådighetsrett som den åndelige eiendomsrett regelmessig gir. På den annen side vilde bedriftene få sterkere vern enn de har krav på, om de fikk utelukkende rådighet over hemmeligheten. Det vilde bety at *enhver anvendelse* av den var forbudt, uten hensyn til måten den var blitt kjent på. Om en konkurrent på egen hånd opdaget det gunstige innkjøpssted som bedriften hittil har holdt hemmelig, skulde den «*åndelige eiendomsrett*» til denne erkjennelse allikevel hindre at konkurrenten dro fordel av sin opdagelse.

Særlig tydelig blir det at vernet for bedriftshemmeligheter ikke kan bygges på noen åndelig eiendomsrett, når man sammenligner det med den beskyttelse som bys oppfinnelser gjennom patentretten. Det blotte faktum at en oppfinnelse er gjort, gir nemlig ikke enerett til å bruke oppfinnelsen. Først når den er patentert vinner oppfinneren en slik rett, men bare for en begrenset tid. Og retten er videre betinget av at oppfinneren

offentliggjør sin oppfinnelse, slik at samfundet kan dra full nytte av den når vernetiden er forbi. Det viser sig altså at det bare er på ganske bestemte vilkår, som sikter på å tilgodese almenhetens interesser, at den åndelige eiendomsrett blir innrømmet ved oppfinnelser. Det vilde da være liten sammenheng i å gi absolutt og betingelsesløs eiendomsrett til bedriftshemmelighetene, som efter sin hensikt nettop vil unddra almenheten enhver adgang til å bruke hemmeligheten.

Snarere kunde det spørres om ikke all beskyttelse for bedriftshemmeligheter burde *avvises*, dersom hemmeligheten var slik at man gjennom patentering og dermed følgende offentliggjørelse kunde vinne enerett til å bruke den. Dette vilde dog være å gå for langt til den annen side. Den oppfinner som av en eller annen grunn foretrekker å renonsere på patentbeskyttelsen og holde oppfinnelsen for sig selv, bør ha krav på å stilles på linje med andre som har gjort heldige forretningserfaringer, som de ikke ønsker at konkurrentene skal få del i. Patentvernet bør være en *særlig rett* for de virkelige oppfinnelser, men ikke legge noen *særlig plikt* på de oppfinnere som ikke ønsker å bruke det.^{8 a)}

IV. Heller ikke forsøket på å knytte bedriftshemmelighetenes beskyttelse til den åndelige eiendomsrett førte således frem. Et tilfredsstillende prinsipielt grunnlag fikk reglene først, da det blev erkjent at det er som et ledd i *kampen for lojale konkurransemetoder*, at bedriftshemmelighetenes beskyttelse må sees. Som alt nevnt var det den tyske lov av 1896 som for første gang satte bedriftshemmelighetene klart inn i denne sin naturlige sammenheng.

Illojal konkurranse er ganske visst omtrent like gammel som konkurransen selv. Men til et virkelig og betydningsfullt rettsbegrep har den først utviklet sig i det 19. århundre. Så lenge nemlig erhvervslivet bare fikk lov til å virke innenfor de skranker som laugs- og monopolordninger satte, kunde heller ikke den illojale foretaksomhet få utfolde sine rike muligheter i frihet. Men da næringsfrihetens prinsipp åpnet slusene for alle konkurransens bundne krefter, viste det sig snart at prin-

^{8 a)} Det er ikke minst fordi bedriftene av forskjellige grunner kan være engstelige for å ta ut patent, at behovet for vern for bedriftshemmeligheter er blitt så sterkt.

sippet var som Pandoras eske, fylt med både godt og ondt. Og etterat den første begeistring over frikonkurransens velsignelser hadde gitt sig, begynte man å overveie om man ikke hadde overdrevet prinsippet om at næringslivet burde overlates til sig selv, siden det ikke bare førte til det gode, men også til åpenbare misbruk. Under samlingsmerket «kamp mot den illojale konkurranse» søkte man snart i alle land å komme de utvekster tillivs, som den fri konkurranse gav anledning til. Hvad det egentlig er som stempler en konkurransehandling som illojal, er det imidlertid ikke lett å si i to ord. Konkurransens lojalitet kan vurderes fra konkurrentenes synspunkt, fra det kjøpende publikums og fra samfundets. Eftersom synspunktet veksler, blir det flere eller færre handlinger som faller inn under det illojales område. Saken anskues slett ikke helt på samme måte i alle land. Men det er allikevel visse slags handlinger som overalt stemples som utilbørlige, slik at man tross alt kan si at begrepet illojal konkurranse har en felles kjerne i alle kulturland. Og det er innenfor rammen av denne man må søke de prinsipper som gir bedriftshemmelighetene deres beskyttelse.

En central side ved den illojale konkurranse er det således at den forsøker å *utnytte andres arbeide på en utilbørlig måte*, og høste der andre har sådd. Mens konkurransens idé er kappestrid gjennom stimulans av de produktive krefter, søker denne form for konkurranse isteden å nå sitt mål ved å snylte på andre. Det er klart at fordømmelsen av slik snylting er i nær slekt med de prinsipper som den åndelige eiendomsrett hviler på: når ophavsmannen får rett til å beholde for sig selv hvad han har skapt, er det fordi man finner det illojalt og utilbørlig, om andre tilegner sig frukten av hans arbeide. Dette slektskap er så utpreget at det endog lar sig gjøre å se *all ophavsrett* under konkurranserettens synspunkt, idet det betraktes som en kvalifisert form for illojal konkurranse at man søker å utnytte andres åndsverker eller oppfinnelser.

Men snyltetankens plass i den illojale konkurranses begrep faller ikke sammen med det område som ophavsretten dekker. Dels er den *videre*: det er ikke bare arbeide som har resultert i et nytt åndsprodukt det kan være illojalt å utnytte. Dels må

det gjøres en *vesentlig reservasjon*: Ikke all snylting er forkastelig, moralsk eller socialt sett. Overfor ophavsmannens eller produsentens rett må også etterlignerens rett understrekes, siden etterligning av andre er en hovedbetingelse for alt kulturfremskritt. Selv overfor åndsverker og oppfinnelser gjør denne tanke sig gjeldende, og fører til å begrense den enerett som innrømmes ophavsmannen. Klarligvis kan da forbudet mot snylting ikke rekke lenger utenfor åndsverkene — m. a. o. det kan ikke være enhver tilegnelse av andres arbeide som er illojal konkurranse. Et nytt moment må komme til: måten det skjer på må være anstøtelig, eller iallfall socialt usmakelig.

Her kunde man kanskje tenke at det var nok at man tilegnet sig og utnyttet hvad konkurrenten selv ikke ønsket tilgjengelig for andre, men vilde holde hemmelig for sig selv. En så fornem opfatning av hvad en konkurrent bør tillate sig, stemmer imidlertid hverken med opfatningen innen handelsverdenen eller med samfundets interesse, når den bedømmes nøkternt og usnerpet. Hvis konkurrentens forhold skal fordømmes som illojalt, må noe mere komme til: Han må ha erhvervet sin kunnskap på en efter god handelsmoral forkastelig måte, eller han må bruke den for å fremkalle forveksling eller uriktige forestillinger om sine varer eller deres opprinnelse. Dette siste alternativ kan vi dog her se bort fra, men det første er desto viktigere. Og de metoder som her kommer i betraktning kan være mange slags: Det kan være at konkurrenten begår et rettsbrudd for å få fatt i hemmeligheten, foretar innbrudd eller presser hemmeligheten frem med revolver. Det kan også hende at han bestikker konkurrentens folk, eller i øvrig optrer moralsk forkastelig, f. eks. fordi han vet at hjemmelsmannen begår et tillitsbrudd. Og endelig kan det også være at han visstnok har kommet i besiddelse av hemmeligheten på lojal måte, men det er forbudt ham å benytte den, eller meddele den til andre.

Den beskyttelse av bedriftshemmeligheten som disse betraktninger resulterer i, må nødvendigvis bli anderledes enn den som den åndelige eiendomsrett nyter. Det blir ingen absolutt rett til å beholde hemmeligheten for sig selv, slik som ophavsretten gir enerett til å rå over åndsverket eller oppfinnelsen. Det

blir en utpreget *relativ beskyttelse*, som varierer med forholdene, og hvis utstrekning avhenger av en rekke konkrete forhold som det ikke lar sig gjøre å regne uttømmende op. Derimot kan man søke å gi et bilde av de viktigste av de situasjoner hvor bedriftshemmelighetens beskyttelse er særlig praktisk. Og ser vi da på de farer som truer dem, er det vesentlig fra *tre forskjellige kanter* at angrep på hemmelighetene kan bli aktuelt:

1. De ansatte funksjonærer kan forråde hvad det er betrodd dem, eller selv bruke hemmeligheten i konkurranseøiemed.
2. Konkurrentene kan få fatt i hemmeligheten gjennom spionasje, gjennom de ansattes forræderi, eller gjennom andre midler som moralsk er forkastelige.
3. Offentlige funksjonærer som på embeds vegne er blitt orientert om hemmeligheten, kan begå diskresjonsbrudd.

Det er ikke bare for å få et overblikk over slagfeltet at det er nyttig å foreta denne 3-delning. I virkeligheten vil det vise sig, at både det legislative problem og dets positive løsning arter sig temmelig forskjellig i de tre tilfelle. Den følgende fremstilling tar dem derfor hver for sig.

BEDRIFTSHEMMEIGHETENES BESKYTTELSE MOT FUNKSJONÆRER OG ARBEIDSFELLER.

I. Det er forklarlig at det var denne side av problemet som først falt i øinene. Moderne handels- og fabrikkvirksomhet drives jo ikke i enrum av bedriftens innehaver. Han trenger hjelpere i sin bedrift, og ettersom den vokser trenger han fler og fler. Selv om han derfor helst vilde beholde alle sine bedriftshemmeligheter for sig selv, lar det sig ikke gjøre. I stor utstrekning må de betros til funksjonærer og arbeidere. Med åpne øine gjør driftsherren derfor en åpning i den hemmelighetsfullhet han ellers omgir sig med, og stoler på at folkene ikke misbruker sin viden til hans skade.

Det er imidlertid ikke bare de egentlige funksjonærer som bedriftens innehaver ofte betror sine hemmeligheter til. Det samme kan han gjøre til en kompanjong, eller til en forretningsforbindelse som han håper å få utført et arbeide for. Alle

disse folk står dog for så vidt på linje med de egentlige funksjonærer, som de forutsettes å arbeide på samme front i konkurranskampen som bedriftsherren selv, eller iallfall ikke i direkte konkurranse med ham. Vi holder oss imidlertid i det følgende til de medarbeidere som står i et varig forhold til innehaveren, som funksjonærer eller deleiere i bedriften. De andre «betroelser», hvor det vesentlig dreier sig om misbruk av tegninger etc., gjelder nemlig ikke bare virkelige bedriftshemmeligheter, og har heller ikke den praktiske betydning at det er nødvendig å komplisere fremstillingen for deres skyld.

De farer som truer fra de medarbeidere som hemmeligheten er betrodd til, kan være av dobbelt art: De kan enten selv bruke den hemmelighet de er blitt kjent med, eller forråde den til andre som utnytter den i konkurranseøiemed. I begge fall er det riktig å se tillitsbruddet under den illojale konkurranses synsvinkel. Bruker de hemmeligheten selv, er det i virkeligheten bare når det skjer i konkurranseøiemed at bedriften lider skade, selv om man av tekniske grunner kanskje ikke tar dette moment med, når rettsreglene mot taushetsbruddet blir formet. Og forråder funksjonæren hemmeligheten til andre, er dette det første skritt til å gi konkurrentene våben i hende.

Når man efter disse innledende bemerkninger skal undersøke hvor langt funksjonærene plikter å respektere sin chefs eller kompanjongs bedriftshemmeligheter, er det en sontring som straks melder sig: Det er nemlig påtagelig at saken ikke kan stå ganske i samme stilling, mens funksjonæren enda *står i tjenesten*, og efterat han *har forlatt den*. Vi holder oss foreløbig til den første situasjon.

II. Dette problem har både en civilrettslig og en strafferettslig side. Men det tør være klart at det er den strafferettslige som er den viktigste. Funksjonærene mangler nemlig som regel den økonomiske motstandskraft som kan gjøre et civilt erstatningskrav avskrekkende og effektivt — man skal huske at det ikke er småsummer det kan dreie sig om for bedriftene.

Det hjelper derfor lite at den almindelige kontrakts- og erstatningsrett gir bedriftene god beskyttelse mot funksjonærenes taushetsbrudd. Det kan nemlig ikke være tvilsomt at det strider mot kontrakten, når en funksjonær utnytter en betrodd

bedriftshemmelighet i konkurranse med sin egen bedrift, og det samme gjelder når han forråder den til andre. Ofte hviler denne lojalitetsplikt på uttrykkelig vedtagelse, og det kan så lenge kontraktsforholdet består vanskelig settes spørsmålstegn ved slike vedtagelser, selv om de går meget vidt. Men selv uten uttrykkelig avtale følger det oftest av sig selv, at bedriftshemmeligheter skal respekteres; det består en «implied contract» av dette innhold, som engelskmennene sier. Alt dette er dog bare en trøst på papiret, hvis funksjonæren er uten midler. I alle land har bedriftene derfor reist krav om straff for de utro funksjonærer som forråder sin bedrifts hemmeligheter.

Å gjøre kontraktsbrudd straffbare var imidlertid ikke god latin for den klassiske, liberale kontraktsrett: Man mente det aldri skulde være nødvendig, og i grunnen også urettferdig, idet man da i virkeligheten behandler folk ulikt, og straffer fattigdommen, fordi den mangler midler til å svare for sig civilrettslig. Mere praktiske argumenter mot straff er at en straffetrussel lett vil ødelegge det naturlige tillitsforhold mellom bedrift og funksjonær, og at det er betenkelig å knytte straff til et begrep som er så skjønsmessig bestemt som bedriftshemmeligheten.

Alt dette hjelper dog litet, når det praktiske liv finner straffebud *nødvendige*, dersom bedriftshemmelighetene skal få et effektivt vern. Og da det her dreier sig om store verdier, som ikke lar sig reparere når først skaden er skjedd, må man ikke være redd for å ta nokså kraftig i. Ganske visst har både England og U. S. A. like til det siste ment å kunne undvære slik straff; men dels er forholdene her anderledes, og dels synes det også i disse land i det siste å ha gjort sig en annen opfatning gjeldende. Heller ikke er det noe avgjørende argument, at man ikke må knytte straff til kriterier hvor dommerens skjønn spiller inn. Vi har nok av eksempler på at dette er gjort. Og moderne strafferett er dessuten i full gang med å orientere sig bort fra de gamle prinsipper for straffebudenes avfattelse. Selv maksimen *nullum crimen sine lege* settes mangesteds under debatt.

At bedriftshemmeligheter bør ha strafferettslig vern mens

ansettelsen varer, kan man derfor gå ut fra. Men mange enkeltspørsmål kan det være forskjellige meninger om. Uten å forsøke på å være uttømmende skal jeg nevne noen av dem:

1. Når det gjelder selve definisjonen av hvad man skal forstå ved bedriftshemmeligheter, gjør det sig som alt antydte visse vanskeligheter gjeldende, i forhold til de ansatte som får kunnskap om dem under sitt arbeide i bedriften. Bedriftshemmeligheter må nemlig holdes ut fra de almindelige kunnskaper og erfaringer som den ansatte vinner under sitt arbeide, og som det ikke ubetinget kan være ham forment å bruke eller lære fra sig til andre. Fra funksjonærhold hevdes det imidlertid undertiden at det ikke lar sig gjøre å trekke nogen grense her. Og ut fra det sociale synspunkt at innsikt og kunnskaper ikke må legges brakk, trekker man så den slutning at bedriftshemmeligheter ingen beskyttelse bør ha.

På den annen side er det dem som mener at bedriftshemmeligheter og funksjonærenes almindelige erfaringer ingenting har med hverandre å gjøre, ja er likefrem «inkommensurable ting». Således *Eberhard Schmidt* i den betenkning om dette spørsmål som blev forelagt det 36. tyske juristmøte i 1930. Schmidt hevder bestemt at alt som er av almen, fagmessig karakter aldri kan bli bedriftshemmeligheter. Det er bare ting og forhold som er eiendommelig for den enkelte bedrift, som kan gjøre krav på vern som virkelige bedriftshemmeligheter. Ut fra denne opfatning mener Schmidt at en funksjonær aldri lider virkelig skade ved å måtte holde sig borte fra sin principals bedriftshemmeligheter. Ingen behøver å bruke andres hemmeligheter for selv å komme frem⁹⁾.

Hvis Schmidt helt ut hadde rett i dette, vilde bedriftshemmelighetenes problem forenkles i betydelig grad. Men det har han neppe. Ganske visst er det i *hovedsaken riktig* at almindelige kunnskaper og erfaringer faller utenfor det område hvor man kan tale om bedriftshemmeligheter. Det har vi alt før fremhevet. Men det lar sig ikke nekte at grensen undertiden er flytende, og det erkjennes også i våre dager av de fleste. Vi tenker oss f. eks. at lang erfaring har lært en ingeniør hvor-

---

⁹⁾ Jfr. *Calmann* hos *Wassermann* l. c. s. 69.

dan en bestemt maskindel skal plaseres, dersom resultatet skal bli best mulig. Kan dette betegnes som en bedriftshemmelighet som ingeniøren må la bli igjen hos fabrikkens, eller er det en del av hans innsikt og erfaring om denne slags maskiner?

I denne fase av vår undersøkelse er problemets brodd dog ikke synnerlig skarp. For når det bare er tale om funksjonærens plikt til å respektere hemmeligheten mens han er ansatt ved bedriften, må grensen for hvad det er fabrikkhemmelighet under ingen omstendighet trekkes for snever. De interesser som funksjonæren har i å kunne bruke hemmeligheten eller meddele den til andre, er nemlig ikke særlig beskyttelsesverdige, så lenge han er i bedriftens brød. Den samme betraktning gjør sig gjeldende overfor andre sider ved bedriftshemmelighetenes begrep, hvor grensen ellers kan være flytende. F. eks. forskjellen mellom de egentlige bedriftshemmeligheter, og mere eller mindre interne forhold i forretningen, som innehaveren ikke ønsker bragt ut. Skjønt det også her må holdes fast at det bare er virkelige bedriftshemmeligheter som nyter vern, kan det allikevel forsvares å trekke grensen temmelig vid. Særlig gjelder dette når bedriften selv tydelig betrakter forholdet som en bedriftshemmelighet, og gjør store anstrengelser for å bevare den.

2. Det neste punkt hvor tvil kan tenkes gjelder den *måte funksjonæren har erhvervet sin kunnskap* på, og hvilken stilling han må innta, for at han skal kunne straffes for å ha røpet bedriftshemmeligheter.

Det er dem som holder på at det må bestå et særlig tillitsforhold mellom chefen og den ansatte, hvis det skal være straffbart å røpe hvad der er vedkommende betrodd. Efter engelsk og amerikansk rett følger dette likefrem av selve bedriftshemmelighetens begrep. Hvis nemlig alle bedriftens folk, eller alle som har en bestemt stilling, blir kjent med forholdet, kan man ikke tale om noen virkelig hemmelighet. Bare når betroelsen er begrenset til bestemte funksjonærer, som velges ut på grunn av sine særlige egenskaper, anses hemmeligheten for bevart som sådan, slik at det er rettstridig å bryte den.

En viss gjenklang av dette resonnement finner man i den danske lovs bestemmelser om bedriftshemmeligheter. Her

trues det nemlig bare med straff, dersom det er et «kontraktlig tillitsforhold» som er krenket. Det vilde dog formentlig ikke være riktig å tolke disse uttrykk så snevert som engelsk rett er tilbøielig til. Og det vilde heller ikke være en tilstrekkelig beskyttelse bedriftene fikk på denne måte. Selv om en hemmelighet blir betrodd til alle de arbeidere som har med vedkommende maskin å gjøre, må bedriften allikevel kunne betrakte den som hemmelig, og kreve straff over den som åpenbarer den. Noget annet er at hvis bedriften lar «hemmeligheten» ligge åpen for gud og hvermann, viser den i gjerning at den ikke holder den for hemmelig, og da står naturligvis saken anderledes.

Det bør heller ikke spille avgjørende rolle *hvilken stilling* vedkommende inntar i bedriften, om han i egentlig forstand er ansatt innenfor forretningen, eller har en løsere tilknytning til den som agent, provisjonsreisende eller lignende. Også i slike forhold er straff på sin plass, dersom det består et fast kontraktsforhold mellom bedriften og den ansatte, og det er i kraft av dette at han er blitt bekjent med bedriftshemmeligheten. Det tør også være riktig å likestille deleierne i forretningen med de ansatte funksjonærer. Det gjør både den norske og den danske lov, men ikke den svenske og finske.

En annen forskjell som skiller dansk rett fra de andre nordiske lands er denne: I Danmark forlanger man at det er *i kraft av det kontraktslige tillitsforhold*, at funksjonæren har fått kunnskap om hemmeligheten. I Norge, Sverige og Finland er det derimot nok at kunnskapen er erhvervet *under tjenestetiden*, f. eks. når en arbeider finner en fabrikkasjonsopskrift på landeveien. Det kan ganske visst anføres en viss grov teknisk betraktning for denne siste regel. Allikevel er den danske sikkert riktigere, og er også almindelig annetsteds.

3. Både når det gjelder funksjonærens egen utnyttelse av hemmeligheten og hans meddelelse av den til andre, blir det spørsmål om hvilke subjektive betingelser det skal stilles for straffbarheten.

Gjelder det *meddelelse* til andre, kan meget tale for å se bort fra funksjonærens hensikt overhodet, og straffe ethvert taushetsbrudd, fordi det erfaringsmessig så lett vil bli skjebne-

svangert for bedriften, uansett hvad funksjonærens hensikt har vært. Det gjør den danske lov. Den norske krever at hemmeligheten skal være åpenbart i «hensikt å sette en annen i stand til å gjøre bruk av den». Den svenske og den finske krever at hensikten skal være «att bereda sig eller annan fördel eller att göra skada».

Det samme vilkår stiller de to siste lovene også for *utnyttelsens* straffbarhet. Den norske og danske krever derimot bare at bruken skal være uberettiget. Dette synes dog å være å strekke straffbarheten for langt. Når bedriften skal vernes ved straffebed, bør det kreves at hemmeligheten anvendes i *konkurransen med* bedriften, slik at denne virkelig lider skade ved det. Derimot ikke om en arbeider brygger sig en flaske likør efter en hemmelig resept, og drikker den op selv. Det konkurransesynspunkt som bedriftshemmelighetenes beskyttelse stort sett hviler på, synes å burde føre til dette resultat. Det stemmer også med en hovedlinje på hele den åndelige eiendomsretts område, hvorefter den private mangfoldiggjørelse og den private bruk regelmessig passerer uantastet av den berettigedes enerett.

De fleste fremmede lover gjør det da også til en uttrykkelig betingelse for straff at hemmeligheten enten er brukt i konkurranseøimed, eller i forkastelig «egennytte» eller lignende. Om den formulering som den svenske og finske lov har valgt er den beste, er et tvilsomt — men også nokså underordnet spørsmål.

4. Et eget spørsmål er om funksjonæren også må tie stille med de oppfinnelser han selv har gjort, eller overhodet med tekniske eller kommersielle innsikter som skyldes hans eget arbeide og initiativ. For en overfladisk betraktning synes jo dette særlig hårdt overfor ham.

Prinsipielt sett står imidlertid disse hemmeligheter ikke i annen stilling enn andre, hvis det først er *på det rene at det er bedriften som har rett til dem*. Ikke minst for de virkelige oppfinnelsers vedkommende er det et vanskelig og viktig spørsmål hvordan rettsforholdet i så henseende er ordnet. Til støtte for den rettslige behandling deler man ofte inn i bedriftsoppfinnelser, tjenesteoppfinnelser og fri oppfinnelser. De to første

slags har bedriften gjerne en eller annen rett til, derimot ikke til de siste. Også blandt de andre bedriftshemmeligheter kan det kanskje være plass for en lignende sontring. (Jfr. *Elster* i G. R. U. R. 1932 s. 32 ff.). Men her vil det sikkert være sjeldnere at ikke bedriften har den fulle rett til de innsatser som skyldes funksjonærens arbeide i tjenesten. Og er dette tilfelle, og bedriften behandler dem som hemmeligheter, står funksjonæren neppe i annen stilling overfor dem, enn om de var blitt betrodd ham av prinsipalen selv.¹⁰⁾

III. Det er imidlertid først når funksjonæren har *forlatt* tjenesten, at problemet om hans forhold til bedriftens hemmeligheter tilspisser sig til gagns. For mens bedriftens behov for å se hemmeligheten bevart fremdeles er aktuelt og berettiget, har den ansatte her en legitim motinteresse å føre i marken: Når han ikke lenger er i bedriftens brød, gjelder det å kunne bruke alle sine evner og krefter for å skaffe utkomme for sig og sine, enten på egen hånd eller hos en ny driftsherre.

Denne konfliktsituasjon har ført til ganske bitter diskusjon mellom driftsherrer og funksjonærer, og mellom deres organisasjoner på begge sider. Problemet har både en civilrettslig og en strafferettslig side. Den siste er også her den viktigste.

1. Civilrettslig sett må det først og fremst spørres om det står i bedriftens makt å binde den ansatte til taushet, også etterat tjenesten er forbi: Den gamle liberale kontraktsrett svarte ubetinget ja på dette; nutidens rett, som bl. a. holder det for en oppgave å sørge for at verdier ikke går til spille for samfundet, har til dels et annet syn.

Både fra et positivt og et legislativt standpunkt henger spørsmålet om lovligheten av slike taushetsløfter sammen med de *konkurransforbud* som moderne forretningsliv er å rikt på, og som de nordiske avtalelover gir regler om. Som bekjent går disse ut på, at løfter om at en funksjonær ikke senere skal ta plass i eller drive forretning eller virksomhet av en viss art, ikke er bindende, hvis de enten går lenger enn det er påkrevet for å verne mot konkurranse, eller innskrenker funksjonærens adgang til erhverv på utilbørlig måte.

---

10) Helt uten betydning for beskyttelsen er dog ophavsforholdet neppe, se nedenfor s. 34.

Rent ytre og formelt sett er et konkurranseforbud og et påbud om å bevare taushet om bedriftshemmeligheter naturligvis to forskjellige ting: Det første forbyr å ta stilling eller drive virksomhet. Det siste forplikter bare til å tie stille med hvad man vet, men tillater ellers å ta stilling hvor som helst, og konkurrere så meget man vil. Reelt sett er sammenhengen mellom de to slags klausuler derimot iøinefallende: Den viktigste grunn til at man ønsker konkurranseforbud er nettop at man vil gardere sig mot at ens gamle funksjonærer røper bedriftshemmeligheter, eller blir fristet til å gjøre dette. I engelsk-amerikansk rett kommer denne sammenheng særlig tydelig frem: det er bare når et konkurranseforbud er pålagt for å verne om bedriftshemmeligheter, at domstolene anser den «restraint of trade» som de innebærer, for «reasonable». Dertil kommer at iallfall enkelte taushetsløfter går så vidt at funksjonæren faktisk er avskåret fra å ta stilling i en konkurrerende bedrift, dersom han skal respektere dem.

Når et taushetsløfte går så langt at det faktisk virker som et konkurranseforbud, synes det å burde behandles efter de samme regler som gjelder åpent uttalte forbud av denne art. Men er det tenkelig at en kontraktsklausul som innskrenker sig til å kreve taushet om virkelige bedriftshemmeligheter, kan virke på denne måte? De norske motiver til avtaleloven går ut fra at dette aldri er tilfellet, og tenker sig derfor at slike taushetsløfter alltid går klar av regelen i lovens § 38. Når begrepet bedriftshemmelighet opfattes så strengt og snevert som det bør, vil dette også som regel slå til. Men det *kan* nok tenkes forhold, hvor en produksjonsgrens hemmeligheter er så vesentlige, og de almindelige innsikter og kunnskaper så underordnede, at det faktisk ikke lar sig gjøre å opta arbeide i denne særlige branche, dersom bedriftshemmelighetene skal respekteres. I så fall virker en klausul som innskrenker sig til å verne virkelige bedriftshemmeligheter, allikevel ganske som en konkurranseklausul. Og da må dens gyldighet være undergitt de samme begrensninger som disse. Således også at taushetsplikten faller bort, dersom den ingen interesse har for bedriften. Slik forstås da også gjerne de tilsvarende bestemmelser i den tyske handelslovboken. (Jfr. *Staub*, anm. 7 til § 74.)

Det civilrettslige spørsmål om taushetsplikt etter tjenesteforholdets ophør er naturligvis ikke uttømt med drøftelsen av om et uttrykkelig taushetsløfte er gyldig. I engelsk-amerikansk rett antar man således at der består en «implied contract» om ikke å røpe bedriftshemmeligheter, også etterat tjenesten er slutt. Her i Europa vil man være enig i dette, forsåvidt funksjonæren har fått fatt i hemmeligheten på illojal eller iallfall på uregelmessig måte. Men ellers vil man være lite tilbøielig til å gå med på det, hvis ikke positiv lov har grepet uttrykkelig inn. Men er dette først skjedd, pleier lovene ikke nøie sig med å erklære brudd på tausheten for rettsstridig, men truer også med straff, hvis hemmeligheten blir åpenbaret. Hermed kommer vi imidlertid over til den strafferettslige side av saken.

2. Vi nevnte foran at her i Norge straffes brudd på taushetsplikten i inntil 2 år etter fratredelsen, i Danmark i 3, mens de fleste andre land ingen straffetrusel har når tjenesten er forbi. Helt siden loven av 1896 blev vedtatt, har det ganske visst vært mosjon om det i Tyskland med visse mellemrum. Men også nødforordningen av 1932, som ellers skjerpet straffen for trokapsbrudd, lot det i dette stykke forbli ved det gamle.

Her i Norge har det — ikke bare fra funksjonærhold — hevet sig stemmer for å opheve straffen etter ansettelsestidens slutt. Og det skal innrømmes at det ikke var på noe sterkt grunnlag at bestemmelsen i sin tid kom inn. Straffelovkommissjonen, hvis formann var *Bernhard Getz*, hadde bare foreslått straff når hemmeligheten blev forrådt eller brukt, mens ansettelsen varte. I stortinget blev vernet imidlertid forlenget, i henhold til en muntlig beskjed fra advokat *Stang Lund*, som var formann i den kommisjon som skulde utarbeide nye lover om den industrielle eiendomsrett. Dette hindrer imidlertid ikke at bestemmelsen allikevel kan forsvare sin plass, om enn kanskje ikke akkurat i sin nuværende form.

Det er nemlig efter min mening ikke tvilsomt at der i våre dager er trang til en strafferettslig beskyttelse for bedriftshemmelighetene, også etterat ansettelsestiden er forbi. Å bevare en bedriftshemmelighet *kan* nemlig være så viktig for bedriften, og å forråde den *kan* også efter fratredelsen være

så forkastelig, at det er full grunn til å ramme forholdet med straff. Passerer det allikevel straffritt, mens det minste tyveri av bedriftens materielle ting honoreres med fengsel, er det vanskelig å undgå å tenke på ordsproget: de små tyver henger man, men de store lar man gå.

Hvis vedkommende funksjonær har fått kunnskap om hemmeligheten på illojal eller iallfall usmakelig måte, er det heller ikke mange som nekter at straff er på sin plass. Således når en ingeniør skaffer sig adgang til grener av bedriften som ligger utenfor hans eget arbeidsfelt, og så tar avskjed for å utnytte sine nyerhvervede kunnskaper i konkurrentenes tjeneste. Derimot fremheves det fra funksjonærhold at det er moralsk og sosialt forkastelig å straffe en ingeniør som blir satt på gaten etter å ha arbeidet i en spesiell branche hele sitt liv, og som anvender sine erfaringer til å tjene sitt brød, når han derefter begynner for sig selv.

Dette vil noen hver være enig i. Men argumentasjonens kraft er meget ringe, når den anføres som bevis for at bedriftshemmeligheter fritt må kunne brukes, bare ansettelsen er forbi. Som vi flere ganger har understreket faller de almindelige erfaringer og kunnskaper i en produksjonsgren ikke innenfor området av hvad den enkelte bedrift kan kreve beskyttet som en hemmelighet. Følgelig vil det i prinsippet ikke bety noe utilstedelig bånd på funksjonærens anvendelse av hvad han har lært, om han må respektere sin tidligere chefs hemmeligheter, også efterat tjenesteforholdet er forbi. Dersom denne grense var klar og absolutt, kunde det endog være spørsmål om å la bedriftshemmelighetene nyte strafferettslig vern i *ubegrenset tid*.¹¹⁾ Men så enkelt er forholdet ulykkeligvis ikke. Som foran påvist er det et belte hvor grensen mellem bedriftshemmelighetene og de almindelige kunnskaper og erfaringer er temmelig flytende, skjønt den på ytterpunktene er klar og skarp. Denne praktisk viktige mellempgruppe må lovgiverne ta hensyn til. Og også ellers kan en tidsgrense for den strafferetts-

---

11) Dette er tilfellet i Holland og Belgia for fabrikkhemmelighetenes vedkommende.

lige beskyttelse av hemmelighetene anbefale sig, som en social utfligningsforanstaltning overfor de motstridende interesser.

Et forsøk på å finne en formidlende løsning av interesse-motsetningen er det å *begrense straffbarheten til en viss tid* etter ansettelsen, f. eks. til 2 år som den norske lov gjør, eller 3 år som den danske. En fast og vilkårlig tidsgrense vil imidlertid være særlig uheldig i et forhold som dette, hvor så mange individuelle omstendigheter bør spille inn ved den strafferettslige bedømmelse. For mange bedriftshemmeligheter kan 2—3 år være en altfor kort beskyttelsesfrist, i andre tilfelle kan den føles urimelig lang.

Heller ikke er det noen heldig løsning å gjøre straffbarheten betinget av at det foreligger en *uttrykkelig kontraktsklausul* som pålegger å respektere hemmeligheten, men til gjengjeld la straffetruslen være så lenge denne klausul har gyldighet. Når man betenker hvor lett en bedrift får sine kontraktsformularer vedtatt av den funksjonær som søker plass, innser man lett at det er en illusjon, at kravet om uttrykkelig kontraktsmessig vedtagelse skal være noen betryggelse for funksjonæren. Hvis man setter visse skranker for hvad kontrakten kan inneholde, f. eks. krever en viss betaling for «karensen», og gjør undtagelse for funksjonærens anvendelse av sin kunnskap til eget bruk, taper naturligvis disse betenkeligheter en del av sin styrke; men det er vanskelig å nå frem til en regel som er rettfærdig til begge sider, og samtidig gir plass for den individuelle vurdering av forholdet som her i virkeligheten er uundværlig.

Andre forslag til problemets løsning går ut på at man ikke bare trekker skarpe grenser for hvad det er bedriftshemmeligheter, men også foretar *visse sondringer* innenfor disse. Man kunde således tenke sig at man, som i Frankrike, forbeholdt straffen for fabrikkhemmelighetene, men lot forretningshemmelighetene falle utenfor. En slik tanke må dog sikkert avvises. Ganske visst er fabrikkhemmelighetene de viktigste, men også de egentlige forretningshemmeligheter kan ha berettiget krav på vern. Og heller ikke kan man godta tyskeren *Calmanns* forsøk på å sondre mellom det han kaller «*Beziehungsgeheimnisse*» som ikke skal ha vern mot benyttelse efter kontraktstiden, og de hemmeligheter som refererer sig til «*ein Erzeugnis*,

ein Verfahren, eine Vorrichtung oder Anordnung»,¹²⁾ som skal nytte strafferettslig vern i ubegrenset tid.¹³⁾

En siste utvei står da tilbake, nemlig å *overlate det i noen grad til rettens skjønn*, om det skal straffes eller ikke. F. eks. slik at straffen knyttes til de krenkelser av hemmeligheten som må betegnes som stridende mot god forretningsskikk, mot «redelighet eller god tro» eller lignende. For å innskrenke spillerummet for skjønnet kunde det kanskje anbefale sig å kreve et «åpenbart» brudd med sømmelighetsopfatningen, og kanskje også fikser et absolutt maksimum for vernetiden, f. eks. 10 år fra ansettelsens slutt. En løsning som denne synes mig å være den eneste som passer til forholdene. Man befinner sig jo her på den illojale konkurranses område, hvor det mere og mere erkjennes at man ikke kan komme ut bare med stive og abstrakte regler. Livets overveldende rikdom på nyanser gjør det nødvendig å ha rettsregler som tillater dommeren å la det enkelte tilfelles eiendommelighet komme til sin rett. Og skal man nå frem til en god løsning av det problem som her beskjeftiger oss, er det i virkeligheten en lang rekke momenter som må tas med i betraktningen. Uten å kunne være uttømmende nevner jeg noen av dem: Hemmelighetens art og dens verdi for bedriften. Måten den er kommet til funksjonærens kunnskap på, særlig om han selv har funnet den for bedriften, eller iallfall har hatt del i den tekniske eller kommersielle innsats som hemmeligheten er resultatet av. Om det dreier sig om meddelelse til andre, eller om funksjonærens egen bruk av hemmeligheten; forrådes den til andre for betaling, vil forholdet lett dømmes strengere enn når han bruker den selv i sin bedrift, eller hos en ny driftsherre, hvor han har tatt arbeid til livets ophold. Om funksjonæren lett eller vanskelig vil kunne fortsette sin erhvervsvirksomhet under respekt for hemmeligheten o.s.v. o.s.v.

Det må dog innrømmes at også denne løsning har sine svakheter. Den strider bl. a. mot den ortodokse strafferetts krav om at straffespørsmålet helst skal løses efter klare og abstrakte kriterier, som gir minst mulig spillerum for dommerens skjønn.

12) Hos *Wassermann* l. c. s. 82.

13) Se *Reimers* kritikk sammesteds s. 29—31.

Det sies videre fra funksjonærhold at en ordning som denne helt prisgir dem til dommeres og sakkyndiges vilkårlighet, og utsetter dem for å leve sitt liv med et Damoklessverd over hodet. Jeg holder dog ikke disse innvendinger for avgjørende. Som foran nevnt kjenner moderne rett mange eksempler på at dommerskjønnet spiller avgjørende inn, når grensen for det straffbare skal trekkes. Og hvad Damoklessverdet angår, er det ikke hele strafferettens grunntanke, at straffen skal henge som et slikt sverd over hodet på dem som kunde fristes til å forlate rettens vei? Ganske visst bør ikke loven innrettes slik, at den som har rent mel i posen allikevel må føle sig engstelig for at snoren ikke skal holde. Men for den hederlige og samvittighetsfulle ingeniør vil en slik strafferegulering som den foreslåtte ikke være noen grunn til engstelse. Derimot kan den nok forekomme de funksjonærer ubehagelig, som ikke generes syndelig av hvad sømmelighet og anstendighet påbyr, men holder det for sin gode rett å balansere på kanten av det straffbares område, men uten å risikere å få noe sverd i hodet på sig. Men a innrette rettsreglene efter disse folks behov er det dog neppe grunn til.

IV. Både under ansettelsestiden og etterpå er det et viktig spørsmål om også *forsøk* på å forråde eller utnytte driftshemmeligheter skal være straffbare. Vår lov svarer ja på dette spørsmål, og det samme gjør visstnok de andre nordiske lands. I Tyskland har derimot ikke loven om illojal konkurranse funnet å burde ta dette skritt, og heller ikke er det skjedd ved nødforordningen av 1932. Når man har vært så engstelig for å anvende straff for forsøk, har dette sin grunn i at man er redd for at ikke bare direkte tilbud om å forråde hemmeligheter, eller utvetydige foranstaltninger for å sette den forbudte konkurranse i verk, skulde bli ramt av bestemmelsen. En hvilken som helst foreløbig henvendelse, et notat om en fremgangsmåte, en tilegnelse av en tegning etc. kunde bli holdt for straffbart forsøk, og dette vilde lett gjøre funksjonærens stilling i bedriften uutholdelig.

Jeg tror imidlertid ikke det er tvilsomt at også forsøk på hemmelighetsforræderi bør være straffbart. Uten en slik regel er nemlig bedriftshemmelighetene aldri effektivt beskyttet,

idet det er litt sent om bedriften skrider inn, etterat hemmeligheten alt er kommet ut. Og anvender man med forståelse regelen om at forberedende handlinger er straffri, er det neppe grunn til å frykte for, at handlinger som i virkeligheten er uskyldige, men som også kan være foretatt i illojal hensikt, skal bringe sin gjerningsmann i uleilighet. Det vil naturligvis alltid være et tvilsomt spørsmål i hvilken utstrekning en funksjonær har rett til å ta notater om de bedriftshemmeligheter han arbeider med, eller sikre sig og beholde tegninger som bedriften ønsker holdt hemmelige. Dersom en funksjonær tar med sig slikt materiale etterat han er fratrådtt, vil man efter omstendighetene nok kunne tale om straffbart forsøk. Likeså når han under ansettelsestiden skaffer sig tegninger eller beskrivelser av bedriftshemmeligheter som ikke vedkommer hans arbeide, og hvor formålet derfor *må* være fordektig. På den annen side er det klart at når notatet eller tegningen ikke angår virkelige bedriftshemmeligheter, blir det aldri tale om straff, selv om bedriften uttrykkelig har forbudt funksjonæren å gjøre eller beholde slike optegnelser. Det kan naturligvis være rettsstridig om funksjonæren allikevel gjør det, men forsøk på å røpe bedriftshemmeligheter er det ikke.

V. Hittil har vi behandlet spørsmålet om bedriftshemmelighetenes beskyttelse overfor funksjonærene så å si *utenfra*. Vi har sett på det fra konkurranserettens synspunkt, og betraktet bruddet på hemmeligholdelsen som en form for illojal konkurranse, eller som et innledende skritt til denne. Men saken må også sees *innenfra*, som et arbeidsrettslig spørsmål, og denne side av saken er både socialt og rettslig av stor betydning. Ja det er dem som mener at hele bedriftshemmelighetenes problem i virkeligheten kan reduseres til et spørsmål om funksjonærenes lønnings- og arbeidsvilkår i det hele. Er disse tilfredsstillende, faller faren for brudd på bedriftshemmeligheter bort av sig selv. Dette er vel nok en overdrivelse. Men den sannhet blir tilbake, at man aldri når helt til bunns i bedriftshemmelighetenes problem, før man erkjenner dets sammenheng med funksjonærenes arbeids- og livsvilkår, og med arbeidskontraktens rettslige behandling overhodet.

Jeg har alt pekt på hvordan spørsmålet om konkurranse-

forbud og om bedriftshemmeligheter henger sammen. Fra dette siste spørsmål fører en klar overgang til problemet om funksjonæropfinnelsen, og videre til et stort og viktig spørsmål som ingenlunde er blitt så inngående behandlet i rettsvidenskapen som det har krav på: spørsmålet om *retten til de åndelige verdier som skyldes arbeide i andres tjeneste*. Mens nemlig retten til det materielle arbeidsresultat siden gammelt har vært arbeidsherrens, er det i virkeligheten slett ikke sikkert at den samme regel ubetinget er hensiktsmessig, når det er åndelige arbeidsresultater det gjelder. Det er klart at også dette spørsmål henger sammen med de andre kontrakts- og arbeidsvilkår, først og fremst med lønnsvilkårene. Like klart er det imidlertid at det frembyr eiendommeligheter og vanskeligheter som ikke kommer op, når det bare er materielle verdier som arbeideren fremstiller. Og om mulig enda klarere er det, at det her ligger viktige oppgaver og venter på sin rettslige behandling og løsning.

Imidlertid er det mange tegn i nutiden som tyder på at dette arbeide holder på å bli tatt op. Og veien synes å være den som i særlig grad karakteriserer moderne arbeidsrett, *tariffavtalens*. Tar man bedriftshemmelighetenes problem op fra grunnen på denne basis, og ser det i tilbørlig sammenheng med hele arbeidsforholdet overhodet, kan det være godt håb om med tiden å nå til løsninger som begge parter i forholdet er fornøid med, og som kanskje kommer til å betegne en utvidelse av våre nåværende rettslige horisonter. Iallfall vil den straffelovgiver som har et slikt tariffmessig materiale å ta utgangspunkt i, ha en betydelig lettere oppgave å løse, enn når han som nu skal gi sine regler på et forholdsvis ubearbeidet grunnlag.

Her i Norge pågår det for tiden arbeide med å skape en tilfredsstillende normalkontrakt for den gruppe funksjonærer som er sterkest interessert i spørsmålet om bedriftshemmeligheter, nemlig ingeniørene. Om dette arbeide vil føre til gode og endelige resultater vil tiden vise.

BESKYTTELSEN OVERFOR KONKURRENTENE.

I. Når det er så om å gjøre for en bedrift å beskytte sine hemmeligheter, er det imidlertid ikke funksjonærenes viden og

utnyttelse som er det farlige, men *konkurrentenes*. Funksjonærene er oftest bare som en kanal, der slipper den farlige kunnskap videre. Det skulde derfor synes naturlig at arbeidet for å verne bedriftshemmelighetene gjorde særlig skarp front mot konkurrentenes angrep på dem, gjennom organisert spionasje og derpå følgende utnyttelse i konkurranseøiemed.

Slik har man dog ingensteds grepet saken an, iallfall ikke fra begynnelsen. Det har overalt vært funksjonærenes forræderi man har rettet hovedopmerksomheten på, og i høiden sett konkurrentenes attentater på hemmelighetene som en forkastelig medvirkning til de ansattes troskapsbrudd. Når dette har vært tilfelle har det flere grunner. For det første er det klart, at det er gjennom de ansattes forræderi at bedriften er lettest sårbar. Dernest hadde man her et gammelt og kjent rettsgrunnlag å bygge på, nemlig den kontraktmessige troskapsplikt, mens tanken om den illojale konkurranses rettsstrid bare demret i bevisstheten. Endelig var den aktive og målbevisste erhvervs-spionasje dengang bare i sin vorden.

Som vi nevnte i innledningen er dette nu dessverre anderledes, og dette må også rettsreglene se i øinene. Man kan ikke nøie sig med å beklage den moralske utglidning som har funnet sted, og overlate det til andre krefter å bekjempe den. Bedriftenes sikkerhet krever at man også rettslig legger forsvaret for bedriftshemmelighetene slik an, at det kraftigste skyts blir rettet mot den farligste fiende, som utvilsomt i øieblikket er konkurrentenes aktive spionasje. Å rette hovedangrepet mot funksjonærenes taushetsbrudd er i virkeligheten å samle sine krefter mot redskapet eller medhjelperen, mens man lar hovedmotstanderen ha fritt spill.

Heller ikke fra et teknisk-rettslig synspunkt er det lenger noen grunn til dette. Den illojale konkurranses rettstanker har nu fast fot i alle lands rett. Man behøver ikke lenger gå omveien om en av de gamle kjente rettskategorier, for å slå ned på de utvekster på erhvervslivet som den illojale konkurranse betegner. Og når disse hemninger er falt bort, erkjennes det nu almindelig, at det både teoretisk og praktisk er skjevt å bygge vernet for bedriftshemmelighetene på funksjonærenes troskapsplikt i første rekke. Spionasjen er den virkelig far-

lige fiende, og jo før dette blir klart erkjent desto bedre. Dertil kommer at saken fra et lovgivningspolitisk synspunkt ligger meget enklere an ved konkurrentenes spionasje enn ved funksjonærenes diskresjonsbrudd. I siste fall står man nemlig overfor høist ømtålelige forhold, hvor det iallfall i noen grad er berettigede interesser som må ofres, av hensyn til bedriftenes sikkerhet. Dette vil vanskelig være tilfelle, når det er konkurrentenes illojale angrep på hemmelighetene det dreier sig om, og her kan derfor loven med god samvittighet gå skarpt til verks. En kraftig reaksjon mot all erhvervsspionasje vil dessuten ha en gunstig virkning på funksjonærenes stilling i bedriftene: Når konkurrentene vet sig under opsikt av en streng straffelov, vil de være forsiktige med å friste funksjonærene til troskapsbrudd, og disse selv vil vite at de ikke så lett vinner gehør for sine betroelser.

II. Skjønt det, som ofte fremhevet, er utnyttelsen av hemmelighetene som er det farlige, kan man heller ikke her nøie sig med å reagere mot dette, men må søke å bevare selve hemmeligheten fra å komme til konkurrentenes kunnskap. De almindelige regler om innbrudd, tyveri, voldsom tvang, underslag etc. byr ganske visst en viss beskyttelse i så henseende. Og eftersom de vanlige forbrydelseskategorier, f. eks. tyveri og underslag, far et noe mindre «tinglig» og legemlig preg enn før, beskytter de også bedre mot tyveri av hemmeligheter. De kan dog neppe tøies så langt, at de også rammer tyveri av hemmeligheter som ikke engang gjennom å være festet til papiret har tilknytning til en legemlig ting. Man trenger derfor regler som mere direkte tar sikte på de midler som moderne erhvervsspionasje betjener sig av.

Til en viss grad har man alt slike, bl. a. i reglene om *bestikkelse*. Ganske visst har disse et videre formål enn å verne bedriftshemmeligheter, men også i denne henseende kan de være til stor hjelp. I England f. eks., hvor man som nevnt ikke har særlig straff for å røpe bedriftshemmeligheter, virker de forbud mot bestikkelse som man har fått i *Prevention of Corruption Act* av 1906 sterkt i denne retning. Men også andre former for aktiv utspionering av bedriftshemmelighetene bør rammes av ganske streng straff. Det gjelder således slik «for-

ledelse eller tilskyndelse» til å røpe hemmeligheter, som den norske strl. § 294 taler om. Og dersom en straffetrussel skal få den nødvendige effektivitet i så henseende, må også *forsøk* falle inn under loven. Det gjør det også efter den norske lov.

III. Det vilde imidlertid være å stanse på halvveien, om man nøide sig med å reagere mot konkurrentenes forsøk på å *til-egne sig* andres bedriftshemmeligheter. Også mot den *utnyttelse* av disse som er den naturlige fortsettelse på prosessen, må straffeloven gripe inn. Først og fremst må utnyttelsen straffes, når den skjer på grunnlag av bestikkelser, forledelse eller andre straffbare spionasjehandlinger fra den erhvervsdrivendes side. Det er da også reglen i Tyskland, Danmark, Sverige, Finland og de fleste land, men derimot ikke hos oss. Strl. § 294 erklærer nemlig uttrykkelig, at det bare er medvirkning ved selve taushetsbruddet som kan straffes, ikke bruken av den kunnskap som er erhvervet. Men selv om konkurrenten ikke har fått fatt på hemmeligheten på straffbar måte, bør det allikevel være straffbart å bruke den, når han vet at den person som har betrodd ham hemmeligheten har gjort sig skyldig i et straffbart diskresjonsbrudd. Den danske lov fortolkes slik at den gir beskyttelse mot dette, og den svenske og den finske er utvilsom i samme retning. Derimot inneholder den norske lov ingen slik regel, og det er en meget følelig mangel.

Jeg tror man uten betenkelighet kunde gå enda et skritt videre. I tilslutning bl. a. til den tyske og den finske lov burde all bruk av andres bedriftshemmeligheter være straffbar, dersom konkurrenten har fått kjennskap til dem på en måte som må fordømmes efter god forretningsmoral, eller som tyskerne sier strider mot «die guten Sitten». Dette vilde bl. a. ramme den konkurrent som skaffer sig adgang til bedriften under et falsk navn, får se en maskin under angivelse av at han ikke er sakkyndig, benytter adgangen til å kikke i kundeprotokoller mens personalet er ute, etc. Og det vil ramme den ansatte som har brukt sin stilling i bedriften til å få kjennskap til dens interne affærer på illojal måte, selv om man ikke ellers vil betrakte ham forpliktet til å bevare taushet om hemmelighetene utover ansettelsestiden.

Hvad straffens størrelse angår, må man ikke være redd for

å slå hårdt til. Det er nemlig ikke *berettigede* interesser som står bak industrispionasjen. Og man skal heller ikke se særlig pedantisk på spørsmålet om det er en bedriftshemmelighet man har for sig. Naturligvis kan man ikke opgi kravet om at det må være en virkelig hemmelighet, som bedriften har en legitim konkurransemessig interesse i å bevare. Og man må heller ikke la falle det vilkår for rettsbeskyttelse, at bedriften har vist i gjerning at den betrakter forholdet som en hemmelighet, og har foretatt rimelige foranstaltninger for å bevare og forsvare den. Men både når det er tvil i sistnevnte henseende, og når man befinner sig på grensefeltet mellom de spesielle bedriftshemmeligheter og de almindelige kunnskaper og erfaringer som er bransjens felleseie, tør det være riktig å opfatte hemmelighetsbegrepet rummeligere, enn når det er funksjonærenes diskresjonsplikt det gjelder. Her står nemlig to interesser mot hverandre, som begge er beskyttelse verd. Men rettsordenen har ingen grunn til å vise særlig hensynsfullhet overfor ønsket om å stikke nesen i andres forretningsaffærer, når det skjer på en usmakelig og illojal måte.

BESKYTTELSENS TERRITORIALE UTSTREKNING.

Slik som konkurransen arter sig i våre dager, blir det et meget viktig spørsmål for bedriftene, hvor langt beskyttelsen for deres hemmeligheter rekker, rent territorielt sett. Som alle immaterielle verdier er jo også bedriftshemmelighetene i sitt vesen internasjonale. De kan utnyttes — og forrådes — hvor som helst. En effektiv beskyttelse av dem forutsetter derfor at de forskjellige lands lovgivning arbeider så paralelt som mulig på dette område.

I denne henseende har Paris-konvensjonen til vern for den industrielle eiendomsrett adskillig betydning. For det første følger det av § 2 at den beskyttelse for hemmeligheter som lovgivningen gir sine egne statsborgere, også skal komme de utlendinger til gode som tilhører et unionsland. Dernest bestemmer § 10 bis at unionslandene forplikter sig til å skaffe unionens undersåtter en virksom beskyttelse mot illojal konkurranse. Hvad det skal forstås ved dette er naturligvis litt

ubestemt. Derfor foreskriver den samme paragraf at «den Tatbestand unlauteren Wettbewerbs erfüllt jede Wettbewerbs-handlung, die den anständigen Gebräuchen auf dem Gebiet des Gewerbes oder des Handels zuwiderläuft». Blandt de eksempler som artiklen derefter nevner på dette, er imidlertid misbruk av bedriftshemmeligheter ikke opført. Allikevel må det visst antas at vern for bedriftshemmeligheter er en så central side av vernet mot illojal konkurranse, at medlemmerne av Parisunionen er forpliktet til å sørge for effektive bestemmelser i denne retning, og la dem i like grad komme innlendinger som unionsborgere til gode.

Imidlertid stoler man jo mere på sin egen lovgivning enn på naboens. Og det er heller ikke sikkert at nabolandet har anledning til å straffe de brudd på bedriftshemmeligheter som er foregått på dets territorium, selv om det i og for sig har vilje til dette. Det spørres da i hvilken utstrekning den innenlandske lov bør være anvendelig overfor forgåelser som er begått i utlandet.

Det er neppe tvilsomt at en lov om bedriftshemmeligheter dårlig vilde nå sin hensikt, om den ikke også ramte de innlendinger som forrådde innenlandske hemmeligheter i utlandet, eller utnyttet dem der i konkurranse med den innenlandske industri. Slik er da også den norske strl. § 294 formet, når den sammenholdes med strl. § 12 nr. 3.

Derimot er det et stort spørsmål om man skal legge slik vekt på at forbrytelsen skjer til fordel for utenlandske interesser, at man i den anledning skal *skjerpe* den straff som rammer handlingsmannen -- hvis man får tak i ham. Som nevnt foran tok den første moderne lov om bedriftshemmeligheter, nemlig den franske code pénal § 418, dette standpunkt. Hvis fabrikkhemmeligheten var forrådt til utlendinger, var straffen fra 2 til 5 år og bot fra 500 fr. til 20 000 fr; for å forråde en lignende hemmelighet til en franskmann var straffen fra 3 måneder til 2 år og en bot fra 16 til 200 fr. Det er tydelig at det var litt av merkantilismens syn som her hang igjen. Og eftersom de liberale idéer om frihandel trengte frem, trådte hensynet til landets interesser mere i bakgrunnen. Det var den enkelte bedrift som trengte vern mot konkurrentene, ikke det ene land

mot det annet. Under den svingning i nymerkantilistisk retning som vi idag står midt op i, har synsvinkelen imidlertid igjen blitt en annen. Den tyske nødforordning av 1932 er karakteristisk i så henseende. Det var den økende spionasje fra *utlandets* side som var den røde tråd i det resonnement som førte til loven. Og det var derfor bare naturlig at det særlig var de forgåelser som kom utlandet til gode, der blev belagt med skjerpet straff. Ganske visst blev strafferammen i § 17 i almindelighet hevet fra 1 til 3 år. Men dessuten fikk paragrafen føiet til et tredje avsnitt sålydende: «Weiss der Täter bei der Mitteilung dass das Geheimnis im Ausland verwertet werden soll, oder verwertet er es selbst im Ausland, so kann auf eine Gefängnisstrafe bis zu 5 Jahren erkannt werden».

Til forsvar for denne bestemmelse har det vært trukket en paralell mellom den som forråder sitt land og dets militære hemmeligheter, og den som begår «industriforræderi» ved å legge bedriftshemmeligheter åpne for utlandet. Det er utvilsomt en riktig kjerne i dette. Men det er en betenkelig vei Tyskland har slått inn på, når det bare er *funksjonærenes hemmelighetsbrudd* som behandles særlig strengt, hvis utlandet nyter godt av dem. Mens driftsherrer fritt kan selge eller betro sine hemmeligheter til utlandet, har funksjonærene en særlig plikt til lojalitet mot fedrelandet.

Gjør man imidlertid alvor av å se brudd på bedriftshemmeligheter mindre som et angrep på bedriften enn på landet, er det sikkert riktigere å velge den linje som § 517 i det italienske straffelovutkast hadde slått inn på, og som vi har gjengitt foran. Her er straffetruslen rettet mot enhver som betror hemmeligheter til utlandet, funksjonærer såvel som bedriftens eiere. Og det er bare med samtykke av regjeringen at slik åpenbarelse kan skje. Dette er en regel som både er klar og konsekvent. Men det er riktignok ikke meget igjen av de synsmåter som tidligere lå til grunn for bedriftshemmelighetenes beskyttelse.

VERN MOT OFFENTLIGE MYNDIGHETER.

Da lovgivningen til vern for bedriftshemmeligheter var i sin begynnelse, var oppmerksomheten utelukkende festet ved de

farer som kan true bedriftene fra deres funksjonærers side. Siden har tyngdepunktet i reglene hatt en viss tendens til å forlegges, slik at kampen også rettes mot den aktive og bevisste spionasje fra konkurrentenes side, innenlandske såvel som utenlandske.

Imidlertid trues bedriftshemmelighetene i våre dager også av fare fra en tredje side, som man tidligere ikke behøvet å regne med. Jeg tenker på den stadig stigende skare av offentlige funksjonærer som på embeds vegner har adgang til bedriftenes aller helligste. I næringsfrihetens barndom, da f. eks. code pénal kom til, var denne risiko ikke tilstede. Men eftersom tilsyn og kontroll i stadig større utstrekning har avløst prinsippet om at næringslivet burde overlates til sig selv, er det blitt nødvendig å åpne flere og flere sider ved bedriftene for folk som skal påse at alle forskriftene blir etterlevet.

Når så er tilfelle, er det imidlertid et billig og rettfærdig krav, at loven sørger for at disse tjenestemenn holder tett med hvad de får vite om bedriftens hemmeligheter.¹⁴⁾ De bør ha streng taushetsplikt. Ikke bare mens de er ansatt, men — som hovedregel iallfall — også etterpå. Ellers vilde det være altfor fristende å bruke sine erhvervede innsikter til å etablere sig som konkurrent, etterat man har tatt avskjed som kontrollør. Og det bør være ganske strenge straffer for å bryte den taushetsplikt som stillingen pålegger.

Her i Norge finner vi reglene om offentlige funksjonærers taushetsplikt i en lang rekke lover. Slik er forholdet også gjerne annensteds. Det er imidlertid ikke noen ubetinget god ordning. For selv om det er så noenlunde samklang mellom reglene — slik som det stort sett er hos oss — skader det ikke å se disse ting i sammenheng, og uttale som en almindelig og viktig regel, at de folk som ansettes av det offentlige for å føre tilsyn med erhvervslivet, har en ubetinget plikt til å respektere de bedriftshemmeligheter de i stillings medfør er kommet under vær med.

Denne plikt bør neppe innskrenkes til bedriftshemmelighe-

---

14) Ifølge trustlovens § 12 kan dog forretningshemmeligheter offentliggjøres, når almene hensyn krever det.

tene i streng forstand. Det gjør heller ikke den norske lovgivning. Den taler som regel om «drifts- og forretningsforhold». Men det forstår sig at tausheten om de virkelige bedriftshemmeligheter er det viktigste, ikke minst efter at funksjonstiden er slutt.

TAUSHETSPLIKTEN OG OFFENTLIGRETTSLIG OPLYSNINGSPLIKT

Plikten til å holde sin viden om bedriftshemmeligheter for sig selv krysses ofte av en plikt av høiere orden: den plikt til å meddele opplysninger som det offentlige av forskjellige grunner pålegger borgerne.

Det kan dels være av hensyn til *kontrollen med erhvervslivet* at slik plikt er pålagt. Hos oss gir f. eks. trustloven av 12. mars 1926 § 10 et almindelig påbud om å gi kontrollmyndighetene «de opplysninger om priser, omsetning og andre forhold, som de krever for å kunne utføre sine gjøremål efter denne lov». Denne plikt faller ikke bort, fordi om det er bedriftshemmeligheter det gjelder. Men da kontrollmyndighetene efter § 26 skal bevare opplysningene i taushet, og ikke bruke dem i sin næring, vil bedriftene vanligvis være tilstrekkelig betrygget. Om de *tekniske* hemmeligheter — men derimot ikke om forretningshemmelighetene — gir loven dessuten et par særregler som sikter på å skaffe dem et ekstra vern: Opplysning om dem kan forlanges avgitt for kontroldirektøren eller kontrollrådets formann personlig (§ 10). Og kontrollmyndighetenes adgang til å offentliggjøre sine opplysninger, når «almene hensyn» krever det, gjelder ikke hemmeligheter av denne slags (§ 12, jfr. også § 7).

Også den almindelige *vidneplikt* kan komme i kollisjon med plikten til å bevare taushet om bedriftshemmeligheter. Hos oss løses kollisjonen slik, at vidnet kan nekte å svare på spørsmål som ikke kan besvares uten at en bedriftshemmelighet blir røpet (straffeprosesslovens § 180, tvistemålslovens § 209). Retten kan dog beslutte at vidnesbyrd skal avgis, når den «efter avveining av de stridende interesser finner det påkrevet». I så fall kan den tillike bestemme at vidnesbyrdet bare skal med-

deles den selv og partene i møte for lukkede dører, og under pålegg av taushetsplikt, hvis overtredelse er straffbar (domstolslovens § 199). Også når det ikke er vidner, men f. eks. saksøkeren, som må uttale sig om sine bedriftshemmeligheter, kan dette føre til at dørene blir lukket, og retten pålegger alle vedkommende å holde opplysningene hemmelige, enten for en viss tid eller for bestandig. (Domstolslovens § 130.)

Bestemmelser i denne retning har man i alle land. Og skal det gjøres alvor av tanken om at bedriftshemmeligheter beskyttes, må det sørges for at faren for at kunnskap om hemmeligheten lekker ut gjennom rettsforhandlinger blir så liten som mulig. Hvis det nemlig ikke er synderlig risikabelt å bryte plikten til å tie med hvad man har lært under slike forhandlinger, vil dette føre til at en bedrift simpelthen ikke våger å gå til rettssak for brudd på sine hemmeligheter, for ikke å risikere at det som tross alt er tilbake av dem blir prisgitt under rettens forhandlinger. Og da blir jo resultatet, at reglene om det straffbare i å røpe bedriftshemmelighetene blir stående på papiret.

Her i Norge kan det dessverre ikke sies at man har ofret denne side av saken tilstrekkelig oppmerksomhet. Mens nemlig straffen for den funksjonær som bryter en hemmelighet går til fengsel i 6 måneder, er straffen bare bøter inntil 5 000 kr., om en tiltalt eller en annen person som er til stede i retten, røper de bedriftshemmeligheter han under taushetspålegg har fått rede på. Og nøier han sig med å bruke dem selv, rammes han slett ikke av straffeloven. I betraktning av de interesser det her gjelder, kan man si med sikkerhet at denne rettsstand ikke er betryggende.

Overhodet gjelder det i Norge, at det er denne side av bedriftshemmelighetenes beskyttelse det haster mest med å få reformert. Så meget lettere skulde dette kunne la sig gjøre, som man heller ikke her er i nærheten av de brennbare deler av bedriftshemmelighetenes problem. Noen berettiget interesse vilde nemlig ikke bli skadet, om den risiko blev redusert, som nu truer bedriftene fra rettens forhandlinger. Bedriftenes behov og statens interesse og verdighet faller her sammen på det smukkeste.

SLUTNING

Bedriftshemmelighetenes problem er så mangesidig og omfattende at jeg på ingen måte har kunnet behandle det fra alle de synspunkter som kommer i betraktning.

Heller ikke har det vært mulig å gå synderlig i detaljer, og holde rettsreglene i de forskjellige nordiske land op mot hverandre i det enkelte. Antagelig er det heller ikke så meget vunnet ved å gjøre dette. Noen formell rettsenhet på dette område er hverken særlig påkrevet eller praktisk mulig.

Som grunnlag for diskusjonen skal jeg imidlertid søke å sammenfatte i få ord de grunnlinjer jeg mener man bør ha for øie, når bedriftshemmelighetene står på dagsordenen:

I. Bedriftshemmeligheter kan ikke, slik som åndsverker eller oppfinnelser, kreve noen *absolutt* beskyttelse, men reglene om dem må være forskjellige i forhold til de ulike slags angrep som de kan være utsatt for. I hovedsaken må de sees som særlige uttrykk for et stort og alment rettsprinsipp, som har stor betydning i nntidens rett, prinsippet om at konkurransekampen skal drives på tilbørlig vis.

II. Enhver diskusjon om bedriftshemmeligheter forutsetter at man holder sig klart hvad begrepet rummer, og ikke trekker dets grenser for vidt. Sannsynligvis vil det undertiden være nødvendig å sondre mellom forskjellige arter av hemmeligheter — f. eks. fabrikk- og forretningshemmeligheter — og man må også forbeholde sig adgang til å trekke grensene for begrepet mere eller mindre stramt, i forhold til de rettskollisjoner det er tale om.

III. Når det gjelder funksjonærenes plikt til å respektere hemmeligheten, må rammen for begrepet trekkes snevert og kraftig op. Her står vi overhodet overfor den vanskeligste side av problemet, siden det i adskillig utstrekning er berettigede interesser som må avveies mot hverandre. Også efter ansettelsens slutt er dog straff i visse tilfelle på sin plass. Skal forholdet mellom funksjonærer og bedriftens hemmeligheter få en tilfredsstillende behandling, må man erkjenne sammenhengen mellom taushetsplikten og funksjonærenes øvrige rettsvilkår i bedriften. Å finne en god ordning her er ikke bare en viktig rettsoppgave, men i like høi grad et socialt spørsmål. Det er

sannsynlig at tariffavtalene kan bli rettsordenen til god hjelp i dette stykke.

IV. Mot konkurrenters utnyttelse av bedriftshemmelighetene, og særlig mot den aktive utspionering av andre erhvervsdrivende, bør rettsordenen slå hårdt til. Slik som erhvervsspionasjen for tiden er satt i system, er det mot den kampen for å verne bedriftshemmelighetene først og fremst bør rettes.

V. Det er et absolutt vilkår for en effektiv beskyttelse, at hemmeligheten vernes mot forræderi fra offentlige funksjonærer, som er blitt kjent med dem på embeds vegne. Likeså må det sørges for at reglene om hemmeligheters meddelelse under rettergang ikke kommer til å bety større risiko for bedriftene enn høist nødvendig. Er reglene utilfredsstillende på dette punkt, kan følgen lett bli at hele beskyttelsen blir illusorisk, fordi bedriften heller vil la en overtredelse ligge, enn utsette sig for ytterligere publisering av sine hemmeligheter gjennom forhandlingene i rettssalen.

Innhold.

Bedriftshemmeligheter og erhvervsspionasje	S. 1
Hvad er en bedriftshemmelighet?	» 3
Lovgivningens stilling til bedriftshemmelighetene -- før og nu	» 9
Prinsipielle betraktninger	16
Bedriftshemmelighetenes beskyttelse mot funksjonærer og arbeid- feller	» 22
Beskyttelsen overfor konkurrentene	» 37
Beskyttelsens territoriale utstrekning	» 41
Vern mot offentlige myndigheter	» 43
Taushetsplikten og offentligrettslig opplysningsplikt	» 45
Slutning	» 46

Bilag II

EMIL SANDSTRÖM

SKADESTÅNDSSKYLDIGHET
PÅ GRUND AV FARLIG
VERKSAMHET

FORHANDLINGSEMNE
VED DET SEKSTENDE NORDISKE JURISTMØTE

OSLO 1934
FABRITIUS & SØNNERS BOKTRYKKERI

SKADESTÅNDSSKYLDIGHET PÅ GRUND AV FARLIG VERKSAMHET¹⁾

Av f. d. Justitierådet Emil Sandström.

De väldiga krafter, som de stora tekniska uppfinningarna under förra århundradet satte i samfärdselns och produktionens tjänst, införde nya riskmoment i tillvaron och gävo därmed upphov till problemet om skadeståndsskyldighet på grund av farlig verksamhet.

Den rättsregel, som det närmast kom i fråga att tillämpa, då skadestånd begärdes på grund av de inträffade skadefallen, var culparegeln. Denna, som grundade skadeståndsskyldigheten i utomobligatoriska förhållanden på subjektiv skuld, betecknade i romarrätten slutpunkten av en utveckling, som börjat med ansvar på grund av ett yttre orsakssammanhang med den handlande, och den hade så småningom även i den germanska världen undanträngt liknande, på s. k. objektiv skuld grundade rättsregler. Även om rester funnos kvar av den äldre rättsuppfattningen, hade culparegeln kommit att anses som den all-

---

1) För denna undersökning har särskild hänsyn tagits till Ussing, Skyld och Skade, och Stang, Erstatningsansvar (citeras Ussing och Stang). I dessa arbeten finnas fullständiga litteraturförteckningar. Bland senare tidskriftslitteratur märkes en längre artikel av Lundstedt: Kritik av nordiska skadeståndsläror i Tidsskrift for Retsvidenskab 1923 s. 55 (citeras Lundstedt). Bland andra uppsatser, där Lundstedts teorier utvecklas eller behandlas, märkas följande i Svensk Juristtidning: 1920 s. 321, Hägerström: Naturrätt i straffrättsvetenskapen; 1920 s. 325, Lundstedt: Kan härskande tolkning av 24 § köplagen anses riktig?; 1922 s. 361, Gustaf Carlson: Olyckshändelse och omöjlighet i 24 § köplagen; 1923 s. 281, Björling: Har gängse tolkning av 24 § köplagen visats vara oriktig?; samt 1924 s. 241, Lundstedt: Fiktion eller sanning i juridiken?

männa skadeståndsregeln, och det var därför naturligt att domstolarna i första hand skulle undersöka dess tillämplighet även på de nya skadefallen.

Culparegeln innebär, kan man säga, ett standardmått för den hänsyn man är skyldig sina medmänniskors rättsligt skyddade intressen. Detta standardmått — naturligtvis växlande efter olikhet i yrke och andra livsförhållanden — är det handlingsätt romarnas *bonus pater familias* och vad som i modern terminologi motsvarar denne, t. ex. «en klok och förständig man», skulle ha använt under givna omständigheter. Den, som ej följer handlingsnormen och därigenom vållar skada, blir ersättningskyldig. För en närmare undersökning visar sig culpa innefatta två moment, dels att den skadegörande handlingen ej är tillåten enligt rättsordningen och dels att den handlande vid handlingens utförande brister i den uppmärksamhet och aktsamhet som i den givna situationen kräves av hänsyn till den skadelidandes intresse. Det är det sista momentet som utgör den subjektiva sidan av culpabegreppet, men även detta subjektiva moment företer ett starkt objektivi drag genom det mått, som ligger till grund för bedömandet. I stort sett kommer icke den skadegörandes egen förmåga av uppmärksamhet och aktsamhet att bli avgörande för bedömandet av frågan om culpa ligger honom till last utan den uppmärksamhet och aktsamhet som en *bonus pater familias* i liknande omständigheter skulle ha visat.

Tillämpningen av culparegeln på de nya skadefallen kunde naturligtvis i en skadeståndsprocess leda till ett fällande, om det kunde visas att handlingen varit rättsstridig och att det visats försummelse. Detta var emellertid många gånger redan från början omöjligt. Gnistor från ett lokomotiv hade t. ex. antänt en byggnad invid järnvägslinjen. Här förelåg en av statsmakterna befrämjad samt genom expropriationstillstånd eller koncession medgiven rörelse, och olyckan kunde ha inträtt, fastän lokomotivet varit försett med gnistsläckare av bästa konstruktion och fastän eljest på alla håll gjorts vad som stått i mänsklig förmåga för att förebygga en sådan olyckshändelse. Under sådana förhållanden skulle culparegeln leda till ett frikännande. Detta kunde också bliu fallet, då försummelse vi-

sats av en underordnad men lagen icke kände ansvar för underordnads handling.

Särskilt med hänsyn till olyckornas mångfald och omfattning kunde ett sådant resultat ej anses tillfredsställande. Rättsosäkerhet skulle uppkomma med en strikt tillämpning av culperegeln. Något av gamla tiders relativa jämvikt var dessutom borta. Den skada de nya företagen vållade hade en helt annan omfattning än den som eljest brukade förekomma. Den rörelse, som åstadkommit skadan, ägdes vidare ofta av ett opersonligt «företag» med stora ekonomiska resurser bakom sig. Det var onaturligt att företaget, som uppbar vinsten, ej också skulle bära skaderiskerna utan så att säga driva rörelsen på andras bekostnad. I förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare kom ytterligare till ett socialt moment. Den skadade arbetaren förlorade många gånger sin enda utkomstmöjlighet och föll samhället till last. Å andra sidan medförde det moderna försäkringsväsendets utveckling möjligheten att ålägga det skadebringande företaget ersättningsskyldighet utan att det blev alltför kännbart. En riskfördelning blev möjlig, och den kostnad skadeståndsskyldigheten kunde medföra blev möjlig att beräkna.

Under intryck av synpunkter sådana som de anförda började domstolarna, på många håll understödda av rättsvetenskapen, att med fingerande av skuld eller alldeles oavsett tillvaron av sådan lägga ansvaret på rörelsens utövare. Jämväl lagstiftningen ingrep reglerande, och speciallagar tillkommo, vilka ålade utövaren ansvar utan culpa eller eljest ålade ansvar utöver de vanliga skadeståndsreglerna.

En rörelse hade sålunda uppstått, som tenderade att återföra skadeståndsreglerna till utgångspunkten, skadestånd utan culpa. Särskilt markerad har en sådan återgång varit i fråga om vissa arter av s. k. farlig verksamhet.

Förevarande undersökning avser närmast att utröna vad som för svensk rätts del gäller om skadeståndsskyldighet vid sådan verksamhet och om några riktlinjer kunna uppdragas för en önskvärd rättsutveckling.^{1 a)}

Även för detta begränsade ändamål är emellertid av intresse

^{1 a)} Frågan om skadeståndsskyldighet på grund av farlig verksamhet ställer sig väsentligt olika för de särskilda nordiska länderna. Oavsett

att söka klarlägga åtminstone tendensen i utländsk lagstiftning och rättspraxis liksom att undersöka huruvida rättsvetenskapen kan anses ha lagt någon fast grundval för en rättsregel. Behandlingen i denna del gör icke anspråk på fullständighet och är till stor del byggd på den förträffliga och utförliga framställning som lämnas av Ussing i hans stora arbete «Skyld och Skade». För norsk rätts del ligger Stangs framställning till grund.

UTLÄNSK RÄTT.

Av de stora kulturländerna är det kanske *Frankrike*, som gått längst i den riktning, som antytts. Code Civil står i princip på culpatorins ståndpunkt; som förutsättning för ersättningsskyldighet fordras i allmänhet «faute», vilket motsvarar culpa i här förut angiven betydelse. Lagbestämmelserna äro emellertid delvis oklara. Detta gäller särskilt bestämmelsen i artikel 1384, som här är av det största intresset. Denna följer efter bestämmelser, vilka otvetydigt fastslå culpa som förutsättning för ansvarighet, och stadgar att man är ansvarig icke endast för skada förorsakad av egen handling (par son propre fait) utan även för skada förorsakad av handling av sådana personer, för vilka man bör svara, och av saker, som man har under sin vård (par le fait des personnes — — on des choses que l'on a sous sa garde. Under tiden närmast efter civillagens utfärdande utgingo domstolarna i fråga om ansvar för sak från den tolkning, som ovedersägligen synes ha varit lagens, eller att ägaren eller innehavaren gjort sig skyldig till culpa. Under

---

den olikhet i ekonomisk struktur, som må finnas, ha sålunda, vad angår positiv rätt, Norge och Danmark ett allmänt arbetsgivaransvar, undra det att ett sådant saknas i Sverige och Finland. Redan härigenom skapas ett olika utgångsläge. Norge skiljer sig dessutom från de övriga länderna genom den ställning rättspraxis redan på et tidigt stadium intagit till de nya strömningarna inom skadeståndsrätten. Slutligen har i Norge och Danmark doktrinen intagit en annan ställning till dessa nya strömningar och andra frågor, som stå i samband med dessa, än åtminstone i Sverige. Det har därför ansetts lämpligt att i försvarande undersökning mera taga sikte på det egna landets rätt. Även med denna inriktning synas undersökningen kunna ligga till grund för en diskussion, som berör samtliga nordiska länder.

de sista årtiondena av det förra århundradet och början av det innevarande ha emellertid domstolarna, därtill uppmuntrade av de nya riktningarnas förespråkare inom doktrinen, begagnat oklarheten i artikelns text för en tolkning som går vida utöver den ursprungliga. Enligt den nu vedertagna tolkningen skulle innehavaren utan culpa svara för sådan skada, som förorsakas av en handling så att säga av saken själv, «de naturliga krafternas spel eller sakens egna fel». Sistnämnda fordran betecknar en motsats till de fall, då saken styres av människohand. Exempel på fall, som med denna tolkning komma under artikeln, äro skada som förorsakas bl. a av ångmaskiner, vare sig till följd av explosion eller på grund av deras farliga verkningssätt, av gasexplosion, av elektrisk ström eller av gnistor från tröskmaskin samt åtskilliga fall av föremåls nedstörtande. Artikeln har använts även i sådana fall då t. ex. en resande på ett tåg snavat på en golvmatta, som varit i oordning, eller fallit ut genom en dörr som gått upp. Exempel på fall där en sak icke anses utföra en egen «handling» och där följaktigen skadeståndsskyldigheten beror på de vanliga reglerna, äro användandet av handredskap, cykelåkning, spårvägsdrift och framför allt bilkörning. Det är emellertid icke uteslutet att artikel 1384 kommer till användning även vid sådana handlingar, nämligen i den mån skadan beror t. ex. på något fel i saken som undandrar den människans herravälde. Vid bilkörning antages för övrigt alltid culpa föreligga, när den bestämda låga maximalhastigheten överskridits. Som sak anses i detta sammanhang icke djur eller byggnad, men eljest ges åt begreppet en så vidsträckt tolkning att däri innefattas saker som utgöra beståndsdelar av en byggnad. Ett viktigt spörsmål, som knyter sig till tolkningen av artikeln, är om innehavaren kan bli fri genom att ådagalägga att han icke begått något fel eller under vilka omständigheter han eljast kan vinna befrielse. Man har slutligen stannat vid den lösningen att innehavaren icke kan befria sig genom bevisning att han icke begått någon försummelse, utan det erfordras bevis om att skadan orsakats av den skadelidande, tredje man eller force majeure (force majeure ou cas fortuit), varmed man synes förstå en annan främmande orsak.

De principiella anhängarna av culpateorien åberopa dessa undantag som stöd för påståendet att bestämmelsen även enligt domstolarnas tolkning vilar på en presumtion om culpa med rätten för innehavaren att motbevisa presumtionen inskränkt till sådana fall då han kan precisera den yttre omständighet som orsakat skaden^{1 b)}. I själva verket är det tydligt att domstolarna genom den tolkning, som vunnit hävd, faktiskt utvidgat skadeståndsskyldigheten att avse många fall av skadegörelse vid farlig verksamhet utan att culpa föreligger. Anknytningen till den gamla regeln i artikeln 1384 har emellertid medfört att man gått ändå längre, såsom då en värdshusvärd gjorts ansvarig för skada som tillfogats en gäst genom en vattensifon som sprungit sönder. Å andra sidan har 1922, på initiativ av försäkringsbolagen, ett undantag stadgats från artikelns culpapresumtion, nämligen i fråga om eld som sprider sig från en byggnad.

Bland Code Civil's bestämmelser på områden, där en liknande ansvarsgrund kan tänkas, må vidare nämnas ansvar för vårdaren på grund av skada förorsakad av djur av dess egen drift. Bevis om culpa erfordras ej, men vårdaren må föra samma exkulpationsbevis som för skada enligt artikel 1384. För skada genom instörtande av byggnad är ägaren ansvarig, då instörtandet beror på bristande underhåll eller fel i uppförandet. Culpa är ej alltid nödvändigt. Slutligen stadgas ansvar för husbonden på grund av underlydandes försumliga handling i tjänsten. Exkulpationsbevis är här ej tillåtet²⁾.

För skada förorsakad av gnistor från lokomotiv ha domstolarna tillerkänt ersättning bl. a. med den motiveringen att den nödvändiga skada en industri vållar, bör falla denna till last och att staten varken velat eller kunnat tillerkänna bolagen rätten att sätta eld på angränsande egendom utan ersättning.

^{1 b)} Colin et Capitant, Cours Élémentaire de droit civil Français II. s. 402.

²⁾ För varje land meddelas gällande regler om husbondeansvar med hänsyn till den betydelse förhållandet har för möjligheten att erhålla skadestånd vid farlig verksamhet enligt culparegeln. I Frankrike anföres ofta såsom skäl för husbondeansvaret den fara, som användandet av tjänare medför.

Genom en speciallag av 1924 har innehavare av luftfartyg gjorts ansvarig för skada förorsakad genom fartygets manövrer eller av föremål som lösgöras därifrån, utan att den skadelidande behöver visa annat än skadan. Om den skadelidande själv gjort sig skyldig till fel eller skadan vållats av force majeure, kan skadeståndsskyldigheten bortfalla.

Grannskapsförhållanden ha alltid krävt en särskild reglering, och den franska rätten har slutligen, i fråga om rök, sot, ånga, dunster, buller och i övrigt vad som går under namnet immissioner, samt jämväl i fråga om andra obehag, stannat vid den regel, som nästan överallt synes gälla, eller att en granne icke är skyldig att tåla mera av sådana stadigvarande olägenheter än vad som vanligen följer av grannskapsförhållandet. För vad som går däröver skall betalas ersättning. I den mån den verksamhet det gäller inrättats på grund av särskilt föreskriven administrativ tillåtelse, kan domstol icke föreskriva verksamhetens upphörande, och då föreligger skadeståndsansvar utan culpa, ehuru culpa många gånger presumeras. Finnes icke tillåtelse, föreligger alltid culpa och ersättningsskyldigheten är då grundad därå.

De för grannskapsförhållanden anförda reglerna gälla jämväl för liknande obehag av järnvägsdrift. För skada, som vållas av gruvdrift å ovanför gruvgångarna belägen egendom, ådömes gruvvägaren ersättningsskyldighet utan culpa. Vid offentliga arbeten ha civilrättens vanliga regler icke ansetts tillämpliga, och de administrativa domstolarna, som på detta område äro kompetenta, ha utan att fordra bevis om culpa ålagt skadeståndsskyldighet i vidsträckt omfattning då skada uppstått ej blott till följd av själva anläggningsarbetet utan jämväl på grund av anläggningens drift, såsom för översvämning från kloaker, för skada uppkommen då en vagn törnat mot en spårvagnsskena som kommit i oordning etc. Ansvarsregeln har emellertid betydlig förlorat i vikt därigenom att ansvaret ansetts bortfalla vid vis major.

Beträffande *tysk rätt* innehåller B. G. B., som eljest fasthåller vid culpa såsom förutsättning för skadeståndsskyldighet, några bestämmelser som stadga sådan skyldighet oberoende av culpa. En sådan (§ 904) gäller ingrepp i annans rätt till en

sak, då ingreppet är nödvändigt för att avvärja en imminent fara och den hotande skadan är väsentligt större än den skada, som förorsakas genom ingreppet. En annan (§ 835) avser skadeståndsskyldighet för jakträttsinnehavare på grund av skada som villebråd förorsakar å jordegendom. Den ledande synpunkten är här den fara för skada, som villebrådet utgör, och fallet hänföres till s. k. Gefährdungshaftung, varmed avses skadeståndsskyldighet på grund av farlig verksamhet eller handling.

Det betydelsefullaste fallet av Gefährdungshaftung innehåller emellertid § 833, som handlar om kropps- eller egendoms-skada, förorsakad av djur. Djurets innehavare (derjenige welcher das Tier hält) ansvarar utan culpa, och till en början inbegreps i stadgandet jämväl husdjur. På grund av den opposition, som bestämmelsen mötte, blev emellertid senare undantag gjort för skada föranledd av husdjur, vilka tjäna till yrkesutövning eller förvärvsverksamhet, under förutsättning att innehavaren vid vården av djuret visat den i samfärdseln erforderliga omsorgen eller också skadan trots användandet av sådan omsorg skulle hava uppstått. Ansvaret bortfaller, då en yttre omständighet har påverkat djuret med ett oemotståndligt våld såsom en mekanisk orsak, t. ex. då en häst, som fasthålls, underkastas en smärtsam operation och därvid sparkar till någon av de medverkande. Ansvar inträder även gentemot en person som enligt kontrakt sköter djuret, t. ex. en tjänare. Kontraktet kan dock understundom anses innehålla en tyst befrielseklausul. Skadeståndsskyldigheten kan även bortfalla vid egen skuld av den skadelidande.

Genom speciallagar har ytterligare stadgats skadeståndsskyldighet utan culpa i ett par fall. Enligt Haftpflichtgesetz ansvarar vid järnvägsdrift företagaren för dödande eller kroppsskada, som tillfogas någon genom driften, såvida han icke visar att olyckshändelsen inträffat till följd av vis major (durch höhere Gewalt). För att bestämmelsen skall bliva tillämplig fordras att olyckshändelsen är ett utslag av den speciella fara, som järnvägsdriften medför (är en adekvat följd av denna). Utesluten är därför t. ex. skada vid lossning av stillastående vagnar. Vis-major-begreppet har fått en i viss

man annan utformning än vanligt. Däri inbegripas sålunda icke sådana olycksfall, som hava sin grund i företagens farliga natur eller i det av företaget självt skapade farliga läget och som driftsledningen alltså på förhand må förutse.

I vissa delstater bl. a. i Preussen finnes stadgat ett jämväl till egendomsskada utsträckt skadeståndsansvar utan culpa vid järnvägsdrift.

En lag om biltrafik pålägger den, som för egen räkning brukar automobil, ersättningsskyldighet utan culpa för skada som drabbar utomstående, således icke person eller egendom som befordras med bilen. Ansvariet bortfaller, då olyckshändelsen förorsakas av en oundviklig händelse, som varken beror på ett fel i fordonets beskaffenhet eller på att dess inrättningar bringas ur funktion. Som oundviklig gäller en händelse i synnerhet då den måste tillskrivas den skadelidandes eget förvållande eller en i framförandet ej sysselsatt person eller ett djur samt såväl innehavaren som föraren iakttagit all den omsorg som omständigheterna i fallet påkallat. Regler givas om skadeståndsskyldigheten vid samverkan av flera farliga handlingar av beskaffenhet att föranleda ersättningsskyldighet utan skuld.

Enligt en lag om lufttrafik av 1922 är innehavaren (der Halter) av ett luftfartyg ansvarig för genom olyckshändelse i driften inträffad skada å person eller egendom. Undantagna äro fall av egen medverkan av den skadelidande. Skadeståndet är maximerat och försäkringsskyldighet föreligger.

I fråga om gruvdrift har genom vissa bestämmelser i preussisk landsrätt, vilka i själva verket synas utgöra bekräftelse av äldre praxis, införts skadeståndsskyldighet för gruvägare på grund av skada som genom driften tillfogas fast egendom eller dess tillbehör. Ussing citerar på grund av dess intresse ur teoretisk synpunkt motiveringen till en dom i en dylik skadeståndssak av 1839. Domen konstaterar först att det vid gruvdrift är fråga om utövning av en lovlig näring och att det inte kan vara fråga om skuld, även om man förutser skadan och likväl fortsätter arbetet. Å andra sidan, säges det, kan det icke heller vara fråga om casus ens om skadan inträder mot beräkning, i det vetenskap och erfarenhet icke giva abso-

lut säkerhet för sådana beräkningar och fastighetsägaren därför alltid till en viss grad hotas av fara. «Det torde nu med hänsyn till det anförda stämma med billighet att den, som för sin fördels skuld bestämmer sig för ett företag, vars följder han icke alls har i sin makt och som genom sina handlingar direkt bringar tredjemans egendom i fara, kännes skyldig att ersätta denne tredjeman för den honom således förorsakade skadan». Slutligen åberopas expropriationsprinciperna.

För «immission av imponderabilier» vid grannskapsförhållande uppställer B. G. B. den regeln (§ 906) att de icke kunna förbjudas, såvida de icke medföra någon eller endast medföra oväsentlig olägenhet i bruket av grannfastigheten eller de häröra från ett begagnande av en fastighet i överensstämmelse med vad som är brukligt i orten. Överskridande av de sålunda bestämda gränserna medför principiellt skadeståndsskyldighet enligt de allmänna reglerna. Det är sålunda culparegeln som då kommer till användning. I princip skulle också, såvida olägenheter med säkerhet kunna förutses, en talan på avlägsnande av desamma, en *actio negatoria*, vara medgiven. Emellertid beror enligt Gewerbeordnung rätten till anläggande av nästan samtliga industrier, som kunna föranleda obehag för grannarna, på tillstånd av offentlig myndighet närmast med hänsyn till de faror och olägenheter som kunna uppkomma för grannar och allmänheten. *Actio negatoria* kan i fråga om ett på detta sätt tillåtet företag endast gå ut på anbringande av sådana anordningar, som förhindra de skadliga verkningarna av företaget, och, i den mån detta icke låter sig göra, ersättes den med en talan på skadestånd. Denna skadeståndstalan förutsätter icke culpa.

Redan innan B. G. B. tillkom, hade tysk rättspraxis med fingerande av culpa ålagt järnvägar ersättningsskyldighet för skada, förorsakad av rök, buller och skakningar, ävensom för brandskada, föranledd av gnistor från lokomotiv. En bayersk dom hade sålunda uttalat «att järnvägsdrift med lokomotiv nödvändigt och oundvikligt förde med sig ett kulpöst handlingsätt». Senare har praxis i denna del åberopat bestämmelserna angående grannskapsförhållanden, i det att koncessionen för driften anses innebära att *actio negatoria* bortfaller.

Samma betraktelsesätt har av praxis använts även i andra fall och lett til ersättningsskyldighet vid skada å fast egendom, som med säkerhet kunnat förutses, såsom följd av uppdämning genom en järnvägsbank, buller från ett spårvagns-stall, en spårvagns urspärning i en skarp kurva, militära skjut-övningar etc. Även utanför grannskapsförhållanden, såsom vid egendomsskada på grund av lufttrafik, hade, före tillkomsten av 1922 års lag, liknande grundsatser tillämpats. Domstolarna ha uttalat som en allmänt gällande regel att, överallt där utövandet av privata rättigheter måste stå tillbaka för det allmännas högre intressen, den, som nödgas uppoffra sin rätt, måste erhålla ett anspråk på skadestånd oberoende av visad skuld hos skadegöraren.

Enligt B. G. B. § 831 är en person ansvarig för rättsstridig handling, som annan person i utförandet av något uppdrag begår, men han kan fria sig från ansvar genom bevis om vanlig omsorg vid valet av personen i fråga och vid arbetets ledning.

Jämväl enligt *engelsk rätt*, vars system och hela uppfattning ju i viss mån skiljer sig från kontinental rätt, är culpa i vanliga fall förutsättningen för skadeståndsskyldighet. Sådan torde dock ej erfordras vid intrång på annans fasta egendom (trespass) och i vissa fall vid skada förorsakad av djur. Beträffande grannskapsförhållanden gäller i huvudsak samma regel som i fransk och tysk rätt. Ett överskridande av gränsen för det tillåtna gör verksamheten rättsstridig och ger upphov till talan på såväl upphörande av obehaget som skadestånd. För att verksamheten trots överskridandet skall vara rättsenlig fordras att den är auktoriserad av lagen, t. ex. då koncession erhållits. De engelska domstolarna ha av handlingens rättsenlighet i sådant fall dragit den slutsatsen att skadeståndsskyldighet ej kunde ådömas. Därigenom uteslöts ansvar för eldskada, förorsakad av gnistor från lokomotiv, och andra olägenheter av koncessionerad järnvägsdrift. Senare har dock i andra koncessionslagar införts den bestämmelsen att koncessionen ej befriade från ersättningsskyldighet, då sådan följde av Common Law's regler. Slutligen blev genom The Railway Fires Act 1905 skyldighet stadgad att gälda genom gnistor från lokomotiv upp-

kommen skada å jordbruksegendom och skörd upp till visst fastställt belopp.

En annan regel, som tillämpas i förhållandet mellan grannar, fick uttryck i en dom på 1860-talet (Rylands v. Fletcher). R. lät på sin egendom inrätta en vattenreservoar för sin kvarn. Under utgrävningen stötte man på gamla schakt, fyllda med jord och avfall, vilka i själva verket voro gruvgångar. Ingenjören, som ledde arbetet, anade emellertid icke att de förde till en gruva. Då vattnet fylldes på i reservoaren, gav underlaget i ett av schakten efter och F.s gruva blev skadad. I den sak, som F. anlade mot R., blev denne förklarad ersättningsskyldig. I domen konstaterades att R. var fri från allt klander och att han företagit en rättsenlig (lawful) handling. Det uttalades emellertid som en allmän rättsregel «att den som för egna ändamål placerar på sin egendom och där samlar och förvarar något som är ägnat att göra skada, då det slipper löst (escapes), måste förvara det på egen risk, och är, om han icke gör det, prima facie ansvarig för all den skada, som är den naturliga följden av att det kommer löst (of its escape). Han kan ursäkta sig med att det skedde till följd av kärandens eget fel eller kanske därmed att det var en följd av vis major eller Act of God». Det förutsattes en mera osedvanlig handling. Regeln har tillämpats bl. a. vid översvämning till följd av brott i vattenledningsrör, då en i en gata nedlagd kabel smält och till följd därav utvecklade sig gas, som exploderade och antänd varor, då gnistor från lokomotiv förorsakade brandskada (i fall då koncession ej förelegat) samt då en järnvägsbank skadades genom jordskred, förorsakat av jordens översköljande med vatten.

En liknande regel som den i Rylands v. Fletcher fastställda synes gälla för bruket av eld för ändamål, som icke sammanhånga med det vanliga innehavet av fast egendom, t. ex. i fråga om en traktor som framdrives på en väg.

I engelsk rätt svarar arbetsgivaren för skada vållad i tjänsten av den anställda, dock endast i förhållande till utomstående, ej i förhållande till andra anställda (common employment).

Även i de nordiska länderna liksom överallt annorstädes ha de nya riktningarna inom skadeståndsrätten satt djupa spår.

Vad angår *dansk rätt* och dess utveckling på området, så finnas vissa bestämmelser om ansvar utan culpa för vilda djur, lösgående hundar och i viss mån för andra husdjur. Jaktlagen av 1894 pålägger ansvar utan culpa för viss skada vid jakt.

I övrigt synes dansk lagstiftning ha visat en viss obenägenhet att pålägga ansvar utan culpa. Lagar av 1898, 1907 och 1913 respektive gävo bestämmelser om skadeståndsskyldighet vid järnvägsdrift, om elektriska starkströmsanläggningar och om motorfordon. I stort sett stadgades i samtliga ersättningskyldighet för person- eller egendomsskada med möjlighet för svaranden att fria sig genom bevis att skadan berodde på den skadelidandes egen skuld eller att svaranden själv och allt hans folk visat nödig aktsamhet och omsorg i varje hänseende. I fråga om spårvagnar gällde liknande bestämmelser enligt föreskrifter i deras koncessioner. Järnvägslagen tolkades så, att den kom att gälla skada jämväl å fast egendom, och därigenom kom eldskada förorsakad av gnistor från lokomotiv att vara underkastad denna regel. Beträffande biltrafik gällde regeln också det fall att maskineriet kom i olag.

Sedermera ha emellertid nya lagar tillkommit, som delvis ordnat skadeståndsskyldigheten på annat sätt.

En ny lag om motorfordon av 1918 utvidgade något ansvarsskyldigheten men bibehöll i stort sett principen i den gamla lagen. Ansvarsförsäkring infördes.

En lag av 1921 ålägger järnväg ansvar, även i händelse av casus: 1) för skada, som genom järnvägsdriften tillfogas person, resande eller annan, för vilken icke på grund av tjänsteförhållande gälla andra ersättningsregler, 2) för skada å handbagage eller annan egendom som den resande för med sig, 3) för eldskada å fast eller lös egendom utanför järnvägens gränser, föranledd av gnistor eller glöd från lokomotiv, och 4) för skada å egendom, som icke befordras med järnvägen, föranledd genom påkörning av annat än lösgående djur eller genom andra driftsolyckor. I fallet nr. 3 kan ansvaret uteslutas eller jämkas på grund av den skadelidandes egen medverkan. Särskilt är ansvarsfrihet stadgad för det fall att den skadelidande brutit mot vissa samtidigt med lagen utfärdade bestämmelser till undvikande av brandfara vid järnvägsdrift

eller då den skadelidande efter påbörjandet av järnvägsanläggningen vidtagit anstalter som ökat brandfaran. I övriga fall är befrielsegrund eller jämningsgrund (i händelse av medverkan från järnvägens sida) att den skadelidande själv eller en järnvägen ovidkommande tredje man uppsåtligt eller genom oaktsamhet förorsakat skadan. I fallen nr. 1 och 2 finnas maximibestämmelser för skadeståndsbeloppen.

1923 tillkom vidare en lag om luftfart, som stadgar ersättningsskyldighet utan culpa. Endast skada å person eller sak (ting) utanför luftfartyget avses och undantag göres för person eller sak, som befinner sig inom området för en godkänd landningsplats. Ersättningsskyldigheten bortfaller då den skadelidande själv genom uppsåt eller grov vårdslöshet vållat skadan. Vid sammanstötning gälla sjölagens regler. Försäkringstvång föreligger.

På de områden, som ligga utanför de nu nämnda lagarna, synes jämväl dansk rättspraxis ha visat föga benägenhet att ålägga skadeståndsskyldighet utan culpa. Detta tillskrives den motvilja, som lagstiftningen tidigare visat mot att antaga principen och som haft till följd att tillämpningen av denna på grund av uttrycklig lag varit utesluten för några av de fall, där skadeståndsskyldigheten utan culpa varit mest påkallad och annorstädes allmänt genomförds. Emellertid anser sig Ussing kunna påvisa några fall där principen kommit till användning. För grannskapsförhållanden skulle den av praxis antagna regeln vara ungefär densamma som den, vilken användes i utlandet, eller att det är rättsstridigt att företaga handlingar, medförande olägenheter för granne utöver vad som är vanligt. I ett fall, där det var fråga om buller och rök från ett statsjärnvägarnas lokomotivstall, har, då det visat sig att olägenheterna icke kunde avhjälpas eller minskas, ersättningsskyldighet ådömts. Underrätten anförde i sin dom, att käranden icke kunde vara skyldig att utan gottgörelse finna sig i den värdeminskning hans egendom led. I ett annat fall av grannskapsförhållande gällde det några lägenhetsägare på Amager, som besvärade sig över olägenheter de ledo därigenom att deras jord blivit avspärrad för militära skjutövningar. Höjesteret fann i motsats till underrätten att militärmynd-

digheterna hade rätt att företaga övningarna bl. a. på grund därav, att faran för grannegendomarna måste anses ringa och att avspärrning endast ägde rum några få dagar om året. Samtidigt uttalades emellertid att det följde av lagstiftningens allmänna grundsatser att vederbörande lägenhetsägare hade anspråk på ersättning för den förlust de måste lida genom avspärrningarna. De båda fallen avse verksamhet från det allmännas sida i offentligt intresse, men Ussing anser detta icke böra föranleda en inskränkning i regelns användning.

Den granskning, som jag varit i tillfälle att underkasta danska rättsfall, tillåter mig icke att uttala mig om huruvida efter den nya järnvägslagen domstolarna visat större benägenhet att tillämpa skadeståndsansvar utan culpa. Ussing förmenar emellertid, att redan före den nya lagen en omsvängning inträtt i domstolarnas uppfattning såtillvida, att man i vissa tillfällen utsträckt ansvaret så långt som möjligt. Särskilt skulle detta ha varit fallet i fråga om brandskada förorsakad genom gnistor från lokomotiv.

I dansk rätt gäller ansvar för arbetsgivare på grund av anställdas vållande.

I *Norge* har rättsutvecklingen på ifrågavarande område gått längre än i de övriga nordiska staterna och längre än i något annat land möjligen med undantag av Frankrike.

Redan sedan gammalt känner norsk rätt ett vidsträckt ansvar utan culpa för djur.

De norska rättsreglerna beträffande grannskapsförhållanden återfinnas i en lag av 1887, som inför ett system liknande det tyska. Lagens 12 § förbjuder att utan grannens samtycke anordna inrättning som förorsakar honom osedvanlig eller opåräknelig olägenhet såsom genom rök, gnistor, hetta, ånga, damm, lukt eller buller. Drives en verksamhet, som strider mot denna bestämmelse, föreligger ersättningsskyldighet på grund av rättsstridig handling. Verksamheten kan emellertid bli rättsenlig därigenom att den tillåtits efter s. k. «naboskjøn». Verksamheten kan då icke förbjudas, men ersättning skall gäldas, om skadan och olägenheterna bli större än vid «skjønnen» förutsatts. Även på annat sätt kan verksamheten bli rättsenlig,

nämligen om den pågått i tre år och icke medför större olägenhet för grannegendomen än under denna tidrymd.

Lagstiftningen är i stort sett en stadfästelse av äldre praxis, som bl. a. ålagt ersättningsskyldighet på grund av skakning, föranledd av järnvägsdrift, rök och lukt från gasverk, brandskada, föranledd av explosion av en nitroglycerinfabrik, och buller och rök från en ångsåg. Lagstiftningen har i sin ordning tjänat såsom utgångspunkt för den av rättspraxis antagna vidsträcktare principen om ersättningsskyldighet på grund av farlig verksamhet.

Bland andra lagbestämmelser, som intressera i detta sammanhang, märkas sådana i «vassdragsloven», som föreskriva ersättningsskyldighet utan culpa för skada, tillfogad mark eller anläggning genom flottning och fartygstrafik, såsom genom stöt, gnistor och vågskvalp. (Jfr. rättsfall N. R. 1921 s. 519). Även denna regel hade tidigare utbildats i praxis. Utom för förändring i vattendragets lopp efter syn, stadgar «vassdragsloven» ersättningsskyldighet för industriella anläggningar på grund av utsläppande i vattendraget av avfall så att skada därav uppkommer för andra intresserade.

Den nuvarande lagen om motorvagnar är av 1926 och stadgar ersättningsskyldighet för ägaren eller den, som brukar vagnen utan lov, på grund av skada som genom «bruken» av vagnen förorsakas å person eller egendom, utan att vare sig ägaren eller föraren gjort sig skyldig till vårdslöshet. Befrielse eller jämkning inträder endast vid medverkan av den skadelidande genom uppsåt eller grov vårdslöshet. I fråga om personer eller gods, som befordras med vagnen, stadgas ersättningsskyldighet endast om befordringen sker mot betalning. Ansvarsförsäkring eller annan garanti fordras.

Även i fråga om motortrafiken hade rättspraxis före tillkomsten av lagstiftning på området fastslagit ett ansvar utan culpa, nämligen när styrapparaten kommit i olag och vagnen på den grund gjorde skada.

Redan 1854 fick Norge en lag om järnvägar. Denna innehåller en bestämmelse att järnvägs egendom svarar för den skadeståndsskyldighet som kan uppkomma för genom järnvägens drift förorsakad förlust av liv eller skada på personen

eller egendom. Trots de vidsträckta ordalagen synes endast hava avsetts att stadga ett ansvar för personalens fel. Då i norsk rätt finnes samma bestämmelse som i dansk rätt angående arbetsgivares ansvar för anställda, var emellertid, såsom Stang anmärker, en föreskrift i detta hänseende onödig. Oavsett lagens räckvidd ålägga emellertid de norska domstolarna i vissa fall av skada i följd av järnvägsdrift ett ansvar utan culpa jämlikt de redan förut återgivna reglerna om skadeståndsskyldighet i grannskapsförhållanden liksom på grund av de regler som utbildats i fråga om farlig handling.

1923 utfärdades en lag om luftfart, som i fråga om ersättningskyldighet i huvudsak överensstämmer med den danska.

Även utöver vad sålunda nämnts ålägger rättspraxis i vidsträckt omfattning skadeståndsskyldighet på grund av farlig verksamhet. Stang meddelar ett omfattande rättsfallsmaterial³⁾, som grupperats under vissa rubriker. De fall, där ersättningskyldighet ådömts, återgivas här kompletterade med några senare tillkomna.

Under rubriken anläggningsarbeten anföres ett fall, då en järnväg ansågs betalningsskyldig för en häst, vilken fanns ligga död i en genomskärning som ej försetts med skydd, och under rubriken sprängämnen meddelas ett fall, då skadestånd tillerkändes en pojke för kroppsskada till följd av explosion av en dynamittändhatt, som en hans kamrat funnit och som förskrev sig från en järnvägsanläggning. En kommun har i ett liknande fall ådömts skadeståndsskyldighet. Redan förut har omnämnts ett par domar som i förhållande till granne ålagt ansvar för farlig och generande fabriksverksamhet (nitroglycerinfabrik och ångsåg). I förhållande till annan person har skadeståndsskyldighet, utan undersökning om oaktsamhet förelegat, ålagts på grund av olyckor som inträffat till följd av dålig konstruktion av maskinella anordningar (vinschar, bergbana). Ersättningskyldighet har vidare ålagts för skada förorsakad genom brott i vattenledningsrör, för skada å växterna i ett drivhus genom läckage i ett i en gata nedlagt gasrör och för skada, orsakad av en nedfallen ledningstråd för en

---

3) S. 255.

elektrisk spårvagn, och genom överföring av elektrisk ström från en starkströmsledning till en lågspänningsledning (N. R. 1932 s. 416). Beträffande järnvägar har slutligen ålagts ersättningskyldighet för brandskada uppkommen genom gnistor från lokomotiv och på grund av reglerna om grannförhållanden för skakningar, buller, rök o. s. v. Då det gäller överkörning av människor och djur synas emellertid domstolarna fordra bevis om oaktsamhet från järnvägens sida, i senare fallet genom underlåtenhet att hålla ordentligt stängsel. Då en ölutkörarvagn blev skadad genom en spårvagn, som kommit i drift nedför en backe, tilldömdes emellertid ersättning (N. R. 1926 s. 1899).

Ett intressant exempel på regelns tillämpning lämnar en underrättsdom från Bergen. En idrottsplats hade anlagts och vid tillställningar där brukade publiken ta väg över en närliggande egendom. Ägaren tillerkändes ersättning av idrottsplatsens innehavare med motivering att ägaren knappast kunde hindra publikens tilltag och att innehavaren av idrottsplatsen, som uppbar inkomsten av tillställningarna, därför borde ersätta skadan (N. R. 1929 s. 80).

Bland fall där ersättningsanspråk avvisats må nämnas sådana 1) där en person skadats i svängdörren till ett hotell (N. R. 1933 s. 965), 2) där mot ett sjukhus framstälts ersättningsanspråk av en sjuksköterska för förgiftning (N. R. 1933 s. 509), 3) där skada vållats på grund av explosion av en kylskåpsanläggning (N. R. 1929 s. 737) och 4) där skadan uppkommit därigenom att en järntråd, som skulle sträckas över en starkströmsledning, gått av och fallit ned (N. R. 1933 s. 475).

Grunden för anspråkens avvisande var i fallet nr. 2 att sjuksköterskan ej var en utomstående person och i fallen nr. 3 och nr. 4 att företagens innehavare icke haft anledning förutse de inträffade olyckshändelserna (fordran på adekvat orsakssammanhang).

Det har redan påpekats att norsk rätt erkänner ersättningskyldighet för arbetsgivare på grund av anställd persons fel i tjänsteutövningen.

Vad slutligen angår *Finland* ha där åtskilliga speciallagar stadgat ett utsträckt skadestånsansvar på många av de områ-

den där detta gäller i utlandet. Sådana bestämmelser återfinnas i en lag av 1921 angående ägors fredande mot skada av husdjur, 1902 års vattenlag (skada genom flottning; bl. a. nämnes särskilt skada som tillfogas farkost genom sjunket eller sjunkande virke), en lag av 1898 angående ansvarighet för skada i följd av järnvägs drift, en lag av 1925 angående ansvarighet för skada i följd av trafik med motorfordon, en lag av 1928 angående elektriska anläggningar och en lag av 1923 om luftfart. Dessa bestämmelser ge uttryck åt liknande tankar som dem, vilka kommit till uttryck i andra länders lagstiftning eller i svensk lagstiftning, och detaljerna kunna därför utelämnas. Det må endast anmärkas att i järnvägslagen återfinnes en bestämmelse om skadeståndsskyldighet i fråga om resande och att såsom befrielsesgrunder angives 1) vållande av denne, 2) att skadeståndsskyldigheten stannar å annan ej i järnvägens tjänst stående person, utan att järnvägens förvaltning eller betjäning tillika ha skuld, samt 3) övermäktig tilldragelse eller annan händelse som ej står i samband med järnvägs drift.

Finsk rätt erkänner icke ett allmänt husbondeansvar.

I den redogörelse, som här lämnats för främmande rätt i ämnet, ha uteslutits de bestämmelser som gälla olycksfall i arbete. De bruka visserligen ofta upptagas under samma rubrik, och såsom skäl för deras tillkomst ha säkerligen, särskilt i början, anförts de risker som hotade arbetarna. Säkerligen är det också så att de i en farlig verksamhet sysselsatta arbetarna många gånger hotas av större fara än utomstående. Emellertid göra sig beträffande olycksfall i arbetet andra synpunkter gällande än för skada som drabbar utomstående. Frågan om olycksfall i arbete är mera en social fråga, och sedan ersättningskyldigheten numera ordnats genom försäkring, har även det yttre sambandet med frågan om skadeståndsskyldighet på grund av farlig verksamhet upphört.

Ett visst samband med frågan om skadeståndsskyldighet på grund av farlig verksamhet ha däremot andra bestämmelser, som ej blivit berörda. Redan för att visa culparegelns begränsning kan det sålunda vara anledning att påminna om det skadeståndsansvar, som flerstädes påvilar barn och person som är berövad förståndets bruk. Ett samband av vida större

intresse ha emellertid, såsom av den följande framställningen skall framgå, de bestämmelser angående skadeståndsskyldighet, som överallt gälla för expropriation och därmed likartade förfaranden. Besläktade med dessa bestämmelser äro återigen de, som stadga skadeståndsansvar för s. k. direkta ingrepp i andras rättigheter, t. ex. då man för att rädda sin egendom uppoffrar annans.

I sin utformning förete onekligen de utländska rättsregler, för vilka redogjorts, en brokig bild. Detta hänger tillsammans därmed att en säker teoretisk grundval saknats och att reglerna till stor del utbildats i rättspraxis. Denna söker gärna stöd i en lagbestämmelse, åt vilken kan ges en vidsträckt tolkning, eller utbildar en regel på grundval av ett visst fall, som kommit under bedömande. Det land, där rättsutvecklingen mest synes ha stått under inflytande av teoretiska synpunkter och där rättsreglerna också synas ha fått den mest enhetliga utbildningen, är Norge.

TEORETISKA SYNPUNKTER.

Förete rättsreglerna på området en brokig bild, så är detta icke mindre fallet med de talrika försök, som gjorts att ge dem ett teoretiskt underlag. De mest skilda uppfattningar äro företrädde. Det kan här endast bli tal om att till behandling upptaga så mycket av dem, att de frågor som diskuteras bli belysta och att hållpunkter erhållas för besvarande av frågan, huruvida och i vilken mån den utvidgade skadeståndsskyldigheten kan anses berättigad ur teoretisk synpunkt. Urvalet är också gjort med tanke på vad som kan ha intresse ur nordisk och speciellt svensk synpunkt. För en fylligare framställning hänvisas till Ussings arbete⁴⁾.

Den härskande culpateorin torde utgå från att skadeståndets uppgift är att bereda den skadelidande gottgörelse (reparation) för skadan. Då det säges att den «subjektiva» skulden är grunden till skadeståndsskyldigheten, anges därmed en begränsning i skadeståndsskyldigheten, d. v. s. det fordras ett särskilt förhållande hos den person, som skall gälda skadeståndet, för att

---

⁴⁾ Ussing s. 233 ff.

berättiga ett sådant ingrepp i hans rättssfär. Enligt den allmänna uppfattningen torde den subjektiva skuldens förmåga att utgöra grund för skadeståndsskyldigheten bero därpå att skadegöraren gjort sig skyldig till en klandervärd handling och därigenom själv ådragit sig ingreppet. Han har sig själv att skylla. Emellertid finnas de, som i fordran på skuld endast se ett indicium för en biuppgift, som skadeståndet har att fylla vid sidan av huvuduppgiften att giva gottgörelse. Denna biuppgift skulle vara att förebygga de kulpösa handlingarna i allmänhet⁵⁾. Även med den allmänna meningen har skadeståndet naturligtvis en preventiv uppgift att fylla särskilt utanför straffrättens område, och det är möjligt att det icke har större betydelse om man förstår grunden för skadeståndet på det ena eller andra sättet. Med den allmänna meningen förklaras emellertid lättare den allmänna skadeståndsskyldighetens tillämpningsområde. I fråga om skadeståndsskyldighet vid brott, och särskilt vid grövre brott, ger icke preventionssyftet en naturlig förklaring⁶⁾.

Det är klart, att då det gäller att finna en förklaring och en grund för en skadeståndsskyldighet utan culpa, frågan om den härskande lärans riktighet måste ha ställts. Det är också naturligt, att teorier måste ha kommit fram där, med förnekande av den härskande lärans resultat, man försökt finna en enhetlig grund för all skadeståndsskyldighet.

De teorier, som i sin kritik av den härskande läran, kommit till det mest skiljaktiga resultatet, bruka sammanfattas under benämningar sådana som objektiva skuld- eller objektiva ansvarsteorier, «forårsagelsesteorier» etc. Enligt dessa teorier skulle en person alltid oberoende av culpa vara ansvarig för den skada han åsamkar andra genom sina handlingar. Man återvänder sålunda helt till utgångspunkten för skadeståndsrättens utveckling. Till stöd för dessa teorier föres ungefär följande resonemang: Då en skada skett, uppstår frågan vem som skall bära den, det passiva offret eller den som handlat och släppt lös den skadegörande kraften. Svaret är givet: na-

5) Jfr. Ussing, s. 28 o. ff. samt s. 52 ff.

6) Jfr. Ussing s. 53; Lundstedt s. 107, 108.

turligtvis den som handlat och genom att underlåta handlingen kunnat undvika skadan. Det är han, som har vinsten av handlingen eller företaget, och han bör därför också, även utan culpa, bära risken. En sådan ordning svarar bättre mot tidens förhållanden i övrigt: boskillnaden mellan civilrätt och straffrätt, betoningen av det opersonliga företaget i stället för personen, det sociala ansvarets trädande i förgrunden i stället för de gamla individualistiska formlerna.

Det må vara mycket, som är värt beaktande i de anförda skälen — åtskilligt äger särskild tillämpning på vissa farliga handlingar — och ansvaret för en persons handlingar skulle väl icke heller bli helt obegränsat särskilt då det fordras att skadan för att ådraga ansvar skall vara en adekvat följd av handlingen såsom orsak. I denna fordran ligger att handlingen enligt erfarenhetens regler varit ägnad att medföra skadan såsom följd, d. v. s. att denna kunnat av en klok och förståndig man förutses eller eljest av den handlande på grund av hans speciella kännedom om förhållandena bort kunna förutses. Även med denna inskränkning förefaller det dock som om teoriens konsekventa genomförande skulle medföra ett olidligt band på handlingsfriheten och vara ägnat att döda företagsamhet och handlingslust. Då det sociala ansvaret åberopas, kan också anföras att även företagsamheten och handlingslusten, produktionens drivkrafter, ha ett socialt värde.

De nu omnämnda teorierna ha haft många anhängare. Bland skandinaver må nämnas Forsman⁷⁾. Stang uttalar sympatier för riktningen, men har icke anslutit sig til den⁸⁾.

En kritik, som i resultatet icke kommer så långt från den härskande lärans men som i stället i fråga om utgångspunkterna skiljer sig så mycket mera från denna, har levererats av Lundstedt. Inspirerad av den Hägerströmska rättsfilosofien, anger han själv sitt arbete vara ett led i strävan att omlägga hela rättsvetenskapen⁹⁾. I den mån han vänder sig mot samtliga de traditionella grundläggande begreppen på området,

---

⁷⁾ Bidrag til läran om skadestånd i brottmål enligt finsk rätt

⁸⁾ Se förordet s. VII.

⁹⁾ S. 57.

såsom rättsstridighet, plikt, skuld, samhällsvilja, rättsordning o. s. v., kan det här icke vara fråga om att ingå på kritiken. Det må endast anmärkas att de traditionella begreppen dock i hög grad bestämma människors föreställningar och därigenom rättsutvecklingen och att de därför kunna vara realiteter att räkna med. Angående den härskande uppfattningen om den allmänna skadeståndsskyldigheten bestrider Lundstedt¹⁰⁾ såväl att skadeståndets huvuduppgift är reparation som att skulden skulle vara dess begränsande grund. Skadeståndsskyldigheten vid culpa skulle i stället dikteras av samhällsnyttans krav som här skulle sammanfalla med preventionssyftet. I samband härmed framställer Lundstedt den meningen att preventionssyftet i en mängd fall också skulle vara bestämmande för skadeståndsskyldigheten utan culpa. I många fall skulle ett enligt culparegeln inskränkt ansvar bli ineffektivt ur preventionssynpunkten, vilken fordrar skadeståndsskyldighetens regelbundna inträde vid visad försumlighet. Domstolsproceduren skulle dessutom ofta belastas med ett onyttigt utredningsarbete.

Mot denna kritik kan anföras att hur stor betydelse än må tillerkännas preventionssynpunkten, för den härskande läran dock talar skadeståndslärans utveckling och framför allt det förhållandet att preventionssynpunkten icke i regel satt spår i den positiva rättens utformning. Det är förut berört hur preventionssynpunkten kommer til korta då det gäller att förklara skadeståndsskyldigheten vid särskilt de grövre brotten, och den förklarar ej heller att skadeståndet utgår till den skadelidande eller att det utgår med skadans belopp. De försök till förklaringar, som gjorts på dessa punkter, kunna ej anses tillfredsställande¹¹⁾.

Icke heller beträffande skadeståndsskyldigheten utan culpa kan preventionssynpunkten ge någon tillfyllestgörande eller enhetlig grund. Det skall icke förnekas att de av Lundstedt framförda synpunkterna kunna ha stor betydelse. Den särskilt på detta område vanliga ansvarsförsäkringen är emellertid i hög grad ägnad att avtrubba skadeståndets preventionsverkan, och

---

10) S. 85 ff. samt 104 ff.

11) Lundstedt s. 87 och 105 ff. Jfr. Stang s. 54 ff.

då lagstiftningen det oaktat i de fall, där preventionssynpunkten kanske gör sig starkast gällande, föreskriver försäkrings tvång, visar sig bäst, hur mycket omsorgen är inriktad på att den skadelidande skall erhålla sin gottgörelse och hur för denna synpunkt preventionssyftet får träda tillbaka. I flera av de typiska fallen måste för övrigt preventionsverkan vara synnerligen ringa, och preventionssynpunktens genomförande skulle dessutom knappast motivera skadestånd i sådana fall som dolda konstruktionsfel eller tillfälliga funktionsstörningar i en maskin.

Ett annat försök til en enhetlig förklaring av skadeståndsskyldigheten såväl vid som utan culpa har gjorts av Sjögren¹²⁾. För Sjögren är icke culpan den egentliga rättsgrunden til skadeståndsskyldigheten vid culpa utan endast ett symptom på den rättsgrund, som är grundval för all skadeståndsskyldighet: att den verksamhet som vållar skadan är knuten til skadegörarens vilja. Detta kan den vara antingen så att viljan utgör verksamhetens «causa efficiens» (vid skadeståndsskyldighet på grund av culpa) eller också så att den framstår til viljan såsom «causa finalis». I sistnämnda fall skulle inträda skadeståndsskyldighet utan culpa. I utvecklingen av denna tanke påpekar Sjögren¹³⁾, att «ingen verksamhet är så ändamålsenlig att icke, på samma gång ändamålet i större eller mindre mån förverkligas, jämväl biprodukter framkallas, som icke äro inbegripna i det egentliga syftet». De senare äro oskiljaktigt givna med verksamheten. En sådan biprodukt är nu den skada, som orsakas andra genom en verksamhet i en bestämd persons intresse, och då en persons verksamhet, begränsad genom objektiva ändamål (hans intressen), bildar en slutna kausalserie, bör han ansvara för den förmögenhetsskada, som genom verksamheten orsakas annan, oberoende därav huruvida just en sådan verkan var, subjektivt sett, hans syfte. Dessa synpunkter utvecklas sedan ytterligare för de särskilda fallen av skadeståndsansvar utan culpa. I fråga om skadeståndsskyl-

---

12) Om rättsstridighetens former med särskild hänsyn till skadeståndsproblemet, s. 188 ff.

13) S. 210 ff.

dighet, som ålägges utövare av vissa arter av förvärvsverksamhet¹⁴⁾ — därunder inbegripes tillgodogörandet av de ekonomiska krafter, som fast egendom avser att giva, och hållandet av djur — fäster Sjögren¹⁵⁾ uppmärksamheten på att här ordet handling tages i en annan bemärkelse än den vanliga. Här avses en serie av handlingar, vilka sammanhållas till en enhet genom verksamhetens finala sida eller det objektiva ändamålet med handlingarna. Såsom egendomligt för de för den nyare tiden utmärkande stora förvärvsföretagen framhålles¹⁶⁾ att de ansvara icke blott i förhållande till tredje man utan jämväl i förhållande till de personer, som användas i företagets tjänst, för skada som i arbetet träffar dessa.

Mot Sjögrens teori har med rätta gjorts gällande att han, vad angår den teoretiska utformningen, rör sig med ett alltför lösligt viljebegrepp¹⁷⁾ och att den för allt för långt¹⁸⁾. All mänsklig verksamhet skulle kunna föras in under ändamåls-synpunkten.

Ett intressant försök att finna en gemensam rättsgrund för skadeståndsskyldigheten med och utan culpa har senare gjorts av Stang¹⁹⁾. Han vill finna den gemensamma grundvalen i den snävaste av de förutsättningar, som de båda arterna av skadeståndsskyldighet ha gemensamma, eller det adekvata orsakssammanhanget. Han är medveten om²⁰⁾ att för ingendera av arterna detta är den ansvarsbetingelse, som drar den yttersta gränsen för ansvaret — han är dock för skadeståndsskyldigheten vid culpa inne på tanken att förkasta oaktsamheten som förutsättning — men ser däri den djupaste grundvalen för de båda arterna och därför det som ger den verkliga grunden. Han utgår därvid från att skadeståndet, som i likhet med försäkringen har till uppgift att flytta skadorna, har denna uppgift för att betaga skadorna deras farligaste moment, oberäk-

---

14) S. 229 ff.

15) S. 230.

16) S. 239 ff.

17) Ussing s. 262.

18) Thyrén T. f. R. 1895, s. 314 ff.

19) S. 48 ff.

20) S. 51 och 136 ff.

neligheten. Vid försäkringen sker detta genom att samla skadorna och sålunda föra dem in under de stora talens lag. I skadeståndsrätten sker det genom kravet på adekvat orsakssammanhang, vilket innebär att skadan, från den handlandes synpunkt sett, är beräknelig och därför möjlig att avvända.

Beträffande Stangs betraktelsessätt, som, bortsett från de teoretiska utgångspunkterna, påminner om Sjögrens²¹⁾, kan ifrågasättas, om man verkligen nått den djupaste grunden för skadeståndsskyldigheten, då man icke för någondera av arterna av densamma kommit fram till den yttersta begränsningen.

De teorier, som på detta sätt söka finna en gemensam grund för all skadeståndsskyldighet, utgå från antagandet att samma verkan måste ha samma orsak. Det kan emellertid icke inses att detta nödvändigt behöver vara fallet. Även om skadeståndets huvuduppgift vid båda arterna av skadeståndsskyldighet måste anses vara reparation, kan den begränsande grunden mycket väl vara olika.

Många teorier utgå också därifrån. Åtskilliga av dem se i skadeståndsskyldigheten utan culpa endast av billighetsskäl förestavade undantag från den allmänna culparegeln. Andra återigen ha försökt att ge de nya reglerna en verklig teoretisk grundval, och särskilt djupgående har den behandling varit, som ägnats dem i Tyskland samt i Norge och Danmark. De teorier, som tilldraga sig största intresset, ha det gemensamma draget att de se grunden till de nya skadeståndsreglerna däri att en persons berättigade intresse fått göra sig gällande på bekostnad av en annans. Dessa teorier förete sins emellan vissa olikheter, men här skall endast redogöras för en, som utbildats i norsk och dansk rättsvetenskap. Det är den av dessa teorier, som är fastast utbildad, och den anknyter dessutom till begrepp som här äro kända.

Utgångspunkten för denna teori är den intresseavvägning, som enligt den s. k. nordiska rättsstridighetsläran blir avgörande för bedömandet av frågan om en handling är rättsstridig.

Det har förut framhållits att culpa, vid sidan av det (objek-

---

21) Jfr. Ussing s. 262.

tivt färgade) s. k. subjektiva momentet, innesluter ett objektivt moment, nämligen handlingens rättsstridighet. I allmänhet säges en handling icke var tillåten, som innebär ett ingrepp i en annans rättsligt skyddade intressen eller utsätter det för en viss grad av fara — en mycket liten fara räknar man icke med. Undantag göres emellertid för fall, då särskilda bestämda omständigheter föreligga, såsom nödvärn, samtycke etc.

Den nordiska rättsstridighetsteorin, utformad av Getz och Goos, uppställer en regel enligt vilken även utanför dessa särskilda omständigheter en handling, som kränker ett rättsligt skyddat intresse eller sätter det i fara, kan bli tillåten, nämligen på grund av den nytta handlingen gör eller det intresse som är knutet til densamma. I sin undersökning av handlingsfrihetens gränser utvecklar Goos²²⁾, att en handling tillåtlig het i allmänhet — för handlingar i strid med en viss persons befogenhet att tillgodogöra sig en rättighet gälla andra regler — beror på en avvägning emellan på den ena sidan kravet på den handlingsfrihet, som är nödvändig «for Opnaaelsen av Livsvirksomhedens berettigede Formaal», och på den andra sidan «en saadan Betyggelse for Rættighederne, som er Betingelse for en virkelig Retssikkerhed». Om icke på ett särskilt område avsatt sig fastare regler, måste ledtråden vara en bonus-paterfamiliasprövning.

Anhängarna av den skadeståndsteori varom det här är fråga föra nu i huvudsak följande resonemang: Då, på sätt den nordiska rättsstridighetsläran angiver, en intressekollision föreligger och en handling blir tillåten på grund av det övervägande intresset i dess företagande — detta intresse bör naturligtvis ses ur synpunkten av nyttan för samhället — blir resultatet att det motstående kravet på rättsskydd icke kan uppehållas. Men det är ingalunda logiskt nödvändigt att det måste helt vika. Den lösningen är möjlig att ingreppet eller skadan må tålas men att vederlag lämnas för skadan. Rättssystemen ha långt före uppkomsten av det moderna skadeståndsproblemet känt denna lösning av intressekollisioner, nämligen dels vid expropriation och dels vid de direkta ingreppen i någons

²²⁾ Se t. ex. Goos, Den danske Strafferets almindelige Del, 2, s. 190.

rättssfär, t. ex. för räddande av egendom. Skillnaden mellan expropriation och de s. k. direkta ingreppen är att vid expropriation rättsordningen fordrat ett föregående rättsligt avgörande av frågan om ingreppets tillåtlighet och ersättningsfrågans ordnande, under det att något sådant icke kunnat ifrågakomma vid de direkta ingreppen. Gemensamt för båda fallen är emellertid att rättsskyddsintresset i allmänhet^{22 a)} ansetts kräva att vederlag lämnas för skadan. Vid en farlig handling, som rättsordningen tillåter, föreligger en intressekollision av i stort sett samma slag som vid expropriation och de s. k. direkta ingreppen och därför är också principiellt samma lösning berättigad. Visserligen föreligger sätillvida en skillnad, att vid expropriation och de direkta ingreppen intrånget på en annan persons rättssfär är säkert, under det att vid en farlig handling en sådan kränkning endast är mer eller mindre sannolik. Denna skillnad är emellertid endast en gradskillnad, som särskilt vid högre sannolikhetsgrader av fara kan vara helt obetydlig. Även här kan därför uppställas den regeln, att det ekonomiska värdet av den rättighet, som vid intresseavvägningen legat under, bör ersättas.

Denna teori förefaller från sin utgångspunkt enkel och naturlig. Svårigheten särskilt för en praktisk jurist att bedöma dess värde sammanfaller med svårigheten att bedöma riktigheten av utgångspunkten. Denna utgångspunkt, den nordiska rättsstridighetsläran, vilken i detta sammanhang antages som ett axiom, har visserligen allmänt accepterats i nordisk rättsvetenskap. Av svenska författare ha sålunda Hagströmer²³⁾ och Thyrén²⁴⁾ anslutit sig till densamma. Den har dock icke lämnats helt utan kritik. Väl måste här lämnas ur räkningen den kritik, som framföres av Lundstedt²⁵⁾, med de speciella synpunkter från vilka han utgår. En kritik, som framställts av

---

^{22 a)} Det är icke alltid fallet; jfr. de svenska bestämmelserna om brandbefäls rätt att uppföra enskild egendom för släckande av eld och det norska rättsfallet N. R. 1921 s. 648 (kapning av fiskegarn, då två båtars garn trasslat in sig).

²³⁾ Svensk straffrätt I s. 97 ff.

²⁴⁾ Principerna för en straffrättsreform II s. 111 ff.

²⁵⁾ S. 56 ff.

Sjögren²⁶⁾, är däremot ägnad att tjäna till utgångspunkt för några anmärkningar angående ifrågavarande skadeståndsteori. Sjögren förstår den nordiska rättsstridighetsläran så, att handlingens konkreta farlighet framställs såsom det egentligt positiva i handlingens rättsstridighet, under det att vikten av handlingens företagande avser en negativ betingelse. Han vänder sig mot denna söndring av de båda momenten i den teoretiska behandlingen av rättsstridigheten och fremhåller, «att en rättsstridig handling är enheten av sina betingningar, icke resultatet av en sammanräkning av desamma, som åt vissa faktorer ger positiv, åt andra negativ betydelse». Han anmärker vidare, att då kärnpunkten i denna rättsstridighetslära reduceras till läran om handlingens objektiva farlighet såsom det positiva i handlingens rättsstridighet, en annan omständighet faller i ögonen, som ger anledning till en annan invändning. Denna omständighet är det svaga sambandet mellan den objektiva rätten och den rättsstridiga handlingen. Den objektiva rätten synes reducerad till ett enda rättsbud: handla som en bonus paterfamilias! Rättsordningen kunde emellertid icke stanna därvid att man i varje särskilt fall hade att avväga omständigheterna mot varandra utan måste uppställa ett system av regler, efter vilka dessa omständigheter skulle begrundas. Den, som begått ett brott, straffas icke därför att han handlat annorlunda än en bonus paterfamilias under föreliggande omständigheter skulle ha handlat utan därför att han överträtt en genom en särskild norm individualiserad rättsplikt.

Denna kritik är kanske icke så mycket ägnad att hos den praktiske juristen väcka tvivel om att en intresseavvägning åtminstone i stor utsträckning sker för att avgöra vad som är rättsstridigt eller rättsenligt. Däremot kan väl ifrågasättas huruvida icke kritiken är berättigad, i den mån den vänder sig mot ett alltför skarpt särskiljande av rättsstridighetens positiva och negativa betingelser — i själva verket kanske kritiken här syftar längre än till den nordiska rättsstridighetsläran. Det kan frågas huruvida icke ett handlande även med fara att göra intrång i andras rättssfär är så nödvändigt och så över-

---

²⁶⁾ Om rättsstridighetens former s. 134 ff.

ensstämmande med livets regler, att det icke låter sig göra att såsom en allmän huvudregel påstå att den handling, som är ägnad att medföra fara för annans rättsligt skyddade intressen, är rättsstridig och att såsom undantag från regeln angiva att handlingen kan bli rättsenlig, då ett viktigt intresse i dess företagande är för handen.

Frågan är särskilt betydelsesfull med hänsyn till den användning, som rättsstridighetsläran får uti ifrågavarande skadeståndsteori. Den synpunkt, från vilken skadeståndsskyldigheten utan culpa försvaras, är den att här tillåtes en handling, som egentligen enligt rättsordningen borde vara förbjuden, och att den tillåtes på grund av det intresse, som är förenat med dess företagande. Särskiljandet är således här det väsentliga. Vidare är att märka, att då det antydes att en handling egentligen på grund av sin farlighet borde vara förbjuden, det gäller icke endast sättet för företagandet av en i allmänhet tillåten handling, t. ex. hur en häst skall köras eller hur en ångpanna skall vara beskaffad, utan huruvida en handling eller verksamhet av viss art, t. ex. körandet av en häst eller uppsättandet av en ångpanna, överhuvudtaget borde vara tillåten.

Körandet med häst eller uppsättandet av ångpannor innebär från livets synpunkt en nödvändighet. Då man hunnit så långt att man som princip ifrågasätter sådana verksamheters rättsenlighet, synes det som om från rättsstridighetslärans egen utgångspunkt, som är handlingsfrihetens princip, det skulle ha varit anledning att företaga en undersökning av de uppställda reglerna och att fråga sig om man icke här antagit en rättsordning, som gjorts till självändamål, och ej med en rättsordning som har till ändamål att reglera livets förhållanden. Det kan i detta sammanhang erinras om Goos egna ord²⁷⁾: «Det naturlige Forhold vendes om naar Forbudet bliver Regelen. Friheden Undtagelsen, der maa have særlig Hjemmel. Retsordenens Opgave er ikke att smede Livet i Lænker, som hindre den Fri Rørelse. Finis rei publicae libertas est. Det er derfor ikke for Frihedens Ret, men for Frihedens Indskrænkning, at der skal paavises Hjemmel».

---

27) Den Danske Strafferets almindelige Del II s. 167.

Ifrågavarande skadeståndsteori måste säkerligen tillerkännas en stor förtjänst i arbetet för en djupare förståelse av de nya riktningarna inom skadeståndsrätten. Med hänsyn till vad här sagts måste det dock anses som en svaghet hos densamma att den icke underkastat den nordiska rättsstridighetsläran, som för densamma har en så stor betydelse, en förnyad undersökning, särskilt från de synpunkter, som dess användning för teorin anvisar. Det kan därför icke heller erkännas att det föreligger ett riktigt fast teoretiskt underlag för skadeståndsskyldigheten på grund av farlig verksamhet i den meningen att man skulle kunna uppställa en allmän regel, från vilken det endast gäller att av praktiska skäl göra vissa undantag.

Därmed är icke sagt att icke åtskilliga fall av farlig handling eller verksamhet kunna bringas in under synpunkten av en intressekollision och att icke på sådan grund åläggandet av skadeståndsskyldighet kan vara berättigat. Tvärtom är det påtagligt att i vissa fall uppkommer ett förhållande som i hög grad liknar expropriationstillfällena och de direkta ingreppen och därför påkallar samma rättsliga reglering. I själva verket torde det vara detta som ligger bakom skadeståndsansvaret på grund av farlig verksamhet. Den skillnad, som gjorts mellan å ena sidan expropriationstillfällena och de direkta ingreppen, där intrånget i en annans rättssfär är säkert, och å andra sidan de fall, där annans rättssfär endast utsättes för fara, har befunnits vara alltför oförmedlad. Med denna utgångspunkt kommer emellertid skadeståndsansvaret på grund av farlig verksamhet att framstå som en på lämplighets- och billighetsskäl grundad, analogisk tillämpning av de regler, som gälla vid expropriation och de direkta ingreppen.

Innan till behandling upptages frågan i vilken utsträckning en sådan analogisk tillämpning kan anses berättigad, skola ytterligare några anmärkningar göras av mer allmän art.

Det har antytts att i den mänskliga förvärvsverksamheten, farlig eller ej, ligger ett drag av nödvändighet, och detta drag förstärkes ju mera det är fråga om tillfredsställande av primitiva behov. Det är värt särskilt beaktande i fråga om skadeståndsskyldighet på grund av farlig verksamhet. Det kan så-

lunda sättas ett frågetecken för uppfattningen att adekvansen anger det djupaste underlaget för skadeståndsskyldigheten på den grund att skadan från den handlandes synpunkt måste te sig icke endast «som paaregnelig, men ogsaa *arvendelig*»²⁸⁾. Vidare är detta drag av nödvändighet ägnat att inverka på bedömandet av frågan om skadeståndsskyldighet bör åläggas, i den mån lämplighetssynpunkter göra sig gällande.

I den senast avhandlade skadeståndsteorin framhålls att skada, orsakad av farlig verksamhet, principiellt bör föranleda skadeståndsskyldighet trots frånvaro av en rättsstridig handling. De norska och danska benämningarna äro också «ansvar uten retsbrud», «ansvar for retmæssige handlinger».

Det är vidare anledning att erinra om att begreppet «farlig» i denna teori icke har fullt den betydelse ordet har i dagligt tal. Som «farlig» betecknas här en handling eller verksamhet i allmänhet av natur att utsätta andras rättsligt skyddade intressen för risk att skadas.

Av teorins grund följer att det i regel är den, vars intresse gjorts gällande på en annans bekostnad, som bör ådömas ersättningsskyldighet^{28 a)}. Här saknas anledning att ingå på den närmare utformningen av denna regel, och det skall endast påpekas, att även med ifrågavarande teori som utgångspunkt skadeståndsskyldigheten i vissa typer av fall kan tjäna speciella syften, som betinga en särskild reglering i förevarande avseende.

*Tillämpningsområdet för en utvidgad skadeståndsskyldighet
på grund av farlig verksamhet.*

Då den utvidgade skadeståndsskyldighetens tillämpningsområde skall bestämmas, är det av intresse redan för jämförelsens skull att angiva de gränser, som med utgångspunkt från den norsk-danska teorin dragas för densamma.

Först skola därvid nämnas några begränsningar som ligga i teorins grund och som böra gälla vid varje försök att basera

²⁸⁾ Stang s. 50.

^{28 a)} Se Ussing s. 169.

skadeståndsskyldigheten på en intressekollision i den nordiska rättsstridighetslärans mening.

En intressekollision är utesluten då den skadelidande gjort sig själv till medintressent i handlingens företagande. Detta kan ske t. ex. genom kontrakt om transport eller om tjänst. För sådana fall gälla av kontraktsförhållandet föranledda regler. Bland sålunda uteslutna fall må särskilt nämnas arbetares olycksfall i arbetet.

Det har redan antytts att även vid en allmän objektiv ansvarsregel den begränsningen måste gälla att endast den skada, som är en adekvat följd av handlingen, skall ersättas. Vid skadeståndsskyldighet på grund av farlig verksamhet följer redan därav att faran är grunden för ersättningsskyldighetens inträde, att endast den skada skall ersättas, som inträffat på grund av den med verksamheten förbundna typiska och således beräkneliga faran, icke tillfällig oberäknelig skada^{28 b)}. Av redogörelsen för den utländska rätten har framgått att frågan om inverkan av vis major som befrielsegrund spelat en stor roll vid utformandet av ansvarsreglerna. Då tillstötdet av sådana omständigheter som eljest grunda vis major, såsom då blixten antänder explosiva ämnen eller inverkar på ett elektriskt ledningsnät, här ofta just konstituerar ett av de farliga momenten i verksamheten, är ingen anledning att, om skadeståndsansvar utan culpa accepteras, utesluta vanliga fall av vis major utan endast att hålla sig till fordran på adekvat orsakssammanhang. Därigenom torde endast uteslutas skada vållad av händelser av alldeles osedvanlig beskaffenhet^{28 c)}. Då den skadelidande själv är vållande till olyckan, bör naturligtvis icke någon skadeståndsskyldighet inträda.

Utöver de angivna begränsningarna bör enligt anhängarna av den norsk-danska intressekollisionsteorin en ytterligare begränsning göras på grund av praktiska skäl, men gränserna dragas väsentligt olika.

Den största utsträckningen av ansvarsområdet förordas av Stang, vilket väl är naturligt med hans sympatier för den

^{28 b)} Jfr. Ussing s. 176 ff.

^{28 c)} Jfr. vis-major-bestämmelsen i den svenska lagen om elektriska ledningar och lagutskottets yttrande i denna del.

objektiva ansvarsteorin. Kritiserande den norska lagstiftningen och rättspraxis, anmärker han²⁹⁾ att man varit villigare att pålägga ansvar på nya verksamhetsarter än på gamla. Således hade man icke tillämpat de nya reglerna på sjöfarten. Det hade endast delvis införts för denna genom «vassdragsloven». Man hade varit mera benägen att lägga ansvar på större företag än på företag som vanligen drivas av enskilda och i begränsad omfattning. Det skulle huvudsakligen vara grunden till att man icke gjort hästägaren ansvarig för skada av en skenande häst. Man skulle slutligen ha dragit sig för att ådöma statsverket ansvar, och man hade behandlat järnvägarna för mildt.

Sin egen ståndpunkt anger Stang³⁰⁾ så, att han principiellt vill ha med alla tillfällen av farlig handling, såväl enstaka handlingar som varaktig både ekonomisk och annan verksamhet. De starkaste skälen tala därvid för att låta skadeståndsskyldighet åvila den farliga varaktiga förvärvsverksamheten, det farliga företaget: fabriker, flottning, den maskinellt drivna sjöfarten, droskbilar och annat. Här skulle icke blott oberäkneligheten försvinna från skadan. Skadeståndet skulle utöva en stark preventiv verkan. De tekniska framstegen skulle komma till användning, farliga och skadliga biprodukter skulle bättre utnyttjas, och man skulle få ett bättre värn mot skadegörelse. I regel skulle ett farligt företag kunna bära den ökade bördan. Skadeståndet skulle också verka som en ekonomisk regulator. Beträffande annan farlig varaktig verksamhet gällde i huvudsak detsamma. Det vore endast den skillnaden att här oftast det allmänna vore företagare och att i regel utgifterna komme att vältas över på skattedragarna. En sådan verksamhet borde dock icke bedrivas på bekostnad av den enskilde medborgaren. Mindre starka skäl talade för sådan skadeståndsskyldighet för enstaka handlingar.

Även Stang menar emellertid, att vissa hänsyn tala mot principens fullständiga genomförande. Såsom sådana hänsyn nämner han fall, där skadeståndsskyldigheten skulle verka

---

²⁹⁾ S. 277 ff.

³⁰⁾ S. 145 ff.

prohibitivt eller i hög grad motverkande på vissa nödvändiga handlingar, t. ex. användandet av rättsliga anstalter, utövan- det av konkurrens och vidare fall där den skadellidande genomgående också är skadevallande, t. ex. i grannskapsförhållanden då *olägenheterna* ej gå utöver det sedvanliga. Hänsyn bör jämväl tagas till möjligheten att anordna försäkring. Särskilt i fråga om farliga företag böra de lätt kunna teckna ansvars- försäkring. Det finnes dock fall då det är lättare för den för fara utsatte att teckna försäkring, såsom i fråga om far- tygskollision. Slutligen får man taga hänsyn till att det är ny rätt som införes, vilket gör att man får gå fram med en viss varsamhet. I sistnämnda hänseende är det emellertid fråga om övergångssvårigheter. Hit böra hänföras krav på att faran skall vara extraordinär, att naturkrafter skola tagas i bruk, att faran skall vara osedvanligt stor, att man skall närma sig ingreppet, att man skall ta hänsyn till företagets bärkraft och att ansvar endast skall läggas på stora företag.

Ussing³¹⁾ återigen anser att principens tillämpning bör in- skränkas til extraordinära handlingar, som frambringa en osedvanlig fara, och nämner särskilt storindustrin. Han grun- dar denna uppfattning på praktiska synpunkter, som gälla icke endast övergångstiden. Ussing undersöker noga möjligheterna vid olika slag av handlingar att bära den börda, som skulle vara förenad med de nya ansvarsreglerna, och hur de skulle verka. Ur dessa synpunkter finner han att det skulle vara olyckligt att genomföra den nya ansvarsprincipen, då faran är ringa såsom vid sedvanliga handlingar och handlingar som höra till det dagliga livet. Den nytta bäraren av ett intresse vinner därigenom att han berättigas göra det gällande på bekostnad av ett annat intresse måste visserligen i regel antagas över- stiga förlusten på grund av ett eventuellt skadestånd, åtmin- stone då det föres in under de stora talens lag, vilket sker genom försäkringen. Ett sådant mervärde är förutsättningen för att intresset berättigats att göra sig gällande. Vid ifråga- varande sedvanliga handlingar kan emellertid nyttan av den enstaka handlingen, därför att faran är ringa, vara liten i för-

---

31) S. 114 ff.

hållande till förlusten, och skadeståndet skulle kunna komma att tynga lika hårt på den handlande som skadan på den skadelidande. Försäkring är icke i dessa fall praktiskt genomförbar. Vidare gör sig här gällande den synpunkten att sådana risker äro ungefär desamma för alla och från alla håll. Vad som nu sagts gäller icke de extraordinära farliga handlingarna. Det avgörande vid bedömandet om handlingen är extraordinär bör vara om den företages av flera eller färre personer. Det kräves något som klart lyfter sig över det allmännas nivå, så att ansvaret blir ett undantag. I kravet på att faran skall vara osedvanlig ligger att faran skall ha en viss betydelse antingen på grund av chansens storlek eller på grund av omfånget av den hotande faran. Det betyder således icke att faran skall vara större än den som skapas av de sedvanliga handlingarna utan endast att faran överstiger den som medföres av det stora flertalet sedvanliga eller osedvanliga handlingar. Såsom exempel på vad som skulle falla under regeln nämner Ussing all lufttrafik. Däremot skulle det inom kort (Ussings verk utkom 1914) kunna bli tal om huruvida automobiler eller motorcyklar skulle kunna anses för något extraordinärt. Man skulle där vara nära gränsen. Utanför gränsen låge säkert hästar och en lantbrukares vanliga husdjur. Däremot skulle vilda djur och lyxdjur hållas på egen risk. Såsom andra exempel nämnas anläggning av tunnlar, järnvägsgenomskärningar, ovanligt djupa utgrävningar i gatan eller på en tomt samt uppläggande av stora jordmassor, som kunna föranleda ras. Den viktigaste gruppen skulle vara stadigvarande industriell verksamhet, som medför osedvanlig fara för omgivningarna: tåg som föranleda skakningar och eldfara, gasverk, elektricitetsverk med ledningar, trådlösa telegrafstationer, vattenverk och andra vattenanläggningar, all verksamhet som angår sprängämnen samt överhuvudtaget alla industriella anläggningar, som medföra särskild fara för omgivningen, och på det hela taget oftast användandet av ångpannor på grund av faran för explosion och eldfara (landsvägslokomotiv och ångplogar). Slutligen nämnas också tillfällen då någon bränner skog eller svedjar och grannen lider skada eller då projektiler förirra sig in på en egendom från en skjutbana.

Särskilt för sig har Ussing därförinnan³²⁾ behandlat stadigvarande olägenheter vid grannskapsförhållanden, där han tänker sig en möjlighet att i vissa fall utvidga gränserna för det tillåtna påförandet av obehag för grannar efter en förhandsprövning enligt norskt mönster.

Från den här antagna utgångspunkten blir, såsom förut antytts, den utvidgade skadeståndsskyldigheten vid farlig verksamhet i hög grad en billighets- och lämplighetsfråga.

Från en sådan utgångspunkt kan det framstå som tillräckligt att möta den särskilda risk en viss verksamhet medför genom en utvidgning av skadeståndsskyldigheten på culparegelns grund. Det ligger i sakens natur att vid all verksamhet, som är ägnad att utgöra en fara för annans rättsligt skyddade intressen, kravet på aktsamhet redan enligt culparegeln skärpes. Ytterligare skärpning kan av lagstiftningen åstadkommas genom utfärdande av säkerhetsföreskrifter, vilkas åsidosättande konstituera culpa. En annan skärpning ligger i införandet av ett arbetsgivaransvar där sådant saknas. Ytterligare ett sätt att åstadkomma skärpning i ansvaret är omkastning av bevisbördan. Lagstiftningen har i åtskilliga fall gått fram på dessa linjer. Särskilt kan framhållas att arbetsgivaransvar och omkastning av bevisbördan förefaller att väl tillgodose behoven vid vissa trafikolyckor. Här kan i regel skada undvikas genom användande av försiktighet. En olyckas uppkomst är ofta beroende på två personers uppträdande, och sakens natur kräver att det å ömse sidor visas all den aktsamhet som är erforderlig för undvikande av olycka. Visserligen äro de moderna fortskaffningsmedlen, som skapa den stora faran, nya, men det är livets krav att en anpassning äger rum efter de nya förhållandena, och det kan därför icke anses oberättigat att lägga en del av ansvaret på fotgängaren eller den som nyttjar äldre fortskaffningsmedel. Det är betecknande för utvecklingen att såväl straffrättsligt som civilrättsligt ansvar också börjat påläggas fotgängaren för hans uppträdande i trafiken.

I vissa fall måste emellertid förhållandena anses kräva en

---

³²⁾ S. 102.

skadeståndsskyldighet oberoende av culpa. För att bestämma i vilken utsträckning det är berättigat blir förfarandet det motsatta till det av Stang och Ussing använda. Det gäller mera att finna positiva skäl för dess tillämpning. Därav följer en annan tendens i fråga om tillämpningsområdets utsträckning, och det är klart att man icke skall vara benägen att gå så långt som Stang och knappast så långt som Ussing. Det är anledning att starkare än den sistnämnde betona att det är fråga om en undantagsföreteelse.

I regel torde det icke vara anledning att pålägga ett skadeståndsansvar utan culpa vid en enstaka handling, och denna undersökning avser också närmast farlig verksamhet av mera stadigvarande karaktär. Det är huvudsakligen i sistnämnda fall, där synpunkten av en vinst gjord på annans bekostnad kan anläggas och likaså övriga billighetssynpunkter som från början gjort sig gällande på området. Emellertid må det påpekas att gränsen mellan en enstaka handling och varaktig verksamhet är flytande och att icke verksamhetens långvarighet alltid kan vara avgörande. Man tänke t. ex. på en automobil- eller motorcykeltävling. Trots verksamhetens kortvariga beskaffenhet kunna här föreligga fullgoda skäl för att pålägga arrangörerna obetingad skyldighet att ersätta uppkommen skada för utomstående.

Det område, där skadeståndsskyldighet utan culpa är särskilt påkallad, är där skadan är mer eller mindre oundviklig, alltså då man närmar sig de kollisionstillfällen vilka här tjänat till ledning. De typiska exemplen äro betande kreatur, flottnings-, eldfara från tåg och elektriska ledningar. Här är skadan många gånger, oavsett de försiktighetsåtgärder som vidtagas, oundviklig. Intressekollisionen är klart framträdande, och utan en obetingad skadeståndsskyldighet skulle ofta med rätta kunna talas om en verksamhet, som bedrives på andras bekostnad. Analogien från expropriationstillfällena och de direkta ingreppen ligger mycket nära till hands. Förhållandet är ofta också ett granskapsförhållande eller något som liknar ett sådant, och från reglerna för dessa kunna jämväl hämtas analogier för åläggande av skadeståndsskyldighet. Storleksgraden av det företag, som orsakat skadan, synes här icke böra

spela någon roll. Skadans oundviklighet överväger andra hänsyn.

De oundvikliga skadorna bilda det egentliga området för skadeståndsskyldighet utan culpa på grund av farlig verksamhet. Det kan emellertid icke förnekas att även utanför detta område finnas fall, där liknande synpunkter göra sig gällande. Då skadan icke är oundviklig och man sålunda befinner sig längre från utgångspunkten, är det emellertid naturligt att hänsynen till handlingsfriheten kraftigare skall göra sig gällande. Under sådana förhållanden kan fråga ofta uppstå om icke rättssäkerhetens krav kunna tillgodoses på annat sätt, t. ex. genom arbetsgivaransvar eller genom omkastning av bevisbördan.

För att en skadeståndsskyldighet utan culpa här skall kunna sättas i fråga synes den fara verksamheten skapar böra vara av en hög grad, så att en mycket liten oförsiktighet är ägnad att framkalla en olycka. I sådana fall framstår intressekollisions-synpunkten ofta som naturlig. Det är emellertid tydligt att skadeståndsansvar utan culpa kan drabba hårt och det lämpar sig därför bättre, då den skadegörande är ett större företag än då det är ett mindre. Utom den rent ekonomiska synpunkten gör sig för de senare det drag av nödvändighet, varom förut talats, gällande på ett särskilt sätt. Försäkringsmöjligheten, som vid en skadeståndsskyldighet av denna art spelar en stor roll och i allmänhet talar för en utsträckning av dess tillämplighet, är dessutom lättare ordnad då det gäller större företag. Emellertid förete de verksamhetsarter, varom det är fråga, inom sina respektiva områden en mångfald typer av företag och förhållanden som övergå i varandra. Som exempel kan nämnas sådan verksamhet, där sprängämnen handhas. Företaget som producerar, åkaren som verkställer transporter, järnhandlaren som utminuterar, det stora anläggningsföretaget som använder stora mängder, den enskilde bergssprängaren som använder mycket små kvantiteter, representera vitt skilda typer av företag och vitt skilda sätt att handha den farliga varan. All denna verksamhet är lika däruti att den framkallar en stor fara för omgivningen. Emellertid ställa sig i fråga om de olika typerna av företag skälen för och emot ett åläggande

av skadeståndsskyldighet utan culpa mycket olika. Mot rätts-säkerhetens krav göra sig i det ena fallet de skäl, som kunna hämtas ur handlingsfrihetens princip, starkt gällande, under det att i andra fall dessa skäl äro svagare. Det kan vara vanskligt att göra en distinktion mellan verksamheter eller företag, som utåt te sig likartade. Emellertid kan å andra sidan i vissa fall en objektiv skillnad konstateras i graden av fara, som sammanfaller med skillnaden i företagets typ. Den norska Høiesterett, som i allmänhet med stor varsamhet tillämpat den nya skadeståndsregeln, gör i detta hänseende ett intressant uttalande i det mål som gällde den genom explosion av en dynamittändhatt skadade pojken. Efter Stangs referat³³⁾ yttrade «førstevoterende», som dikterade domen, bl. a. följande: «Det vil i mange anvendelser være så, at grensen mellem de virksomheter, som uavhengig av personlig skyld medfører erstatningsplikt, og dem, som ikke gjør det, ikke kan trekkes efter ganske skarpe kriterier, men må bero på bedømmelsen av en gradforskjell. Virksomheter av nogenlunde like art kan volde omgivelsene ulemper i større eller mindre mon. Det kan for enkelte av disse virksomheter være klart, at ulempe er så ringe, at omgivelsene må finne sig i dem uten krav på erstatning. For andres vedkommende kan det være blitt fullt på det rene, at ulempen overskrider, hvad man behøver å finne sig i uten erstatning. Her forelå et tilfelle, hvor en sådan skjønsmessig avgjørelse måtte treffes. Det forekom imidlertid førstevoterende klart, at i det store flertall av tilfelle, hvor der anvendes f. eks. dynamitt til småarbeider som planering av hustomter, bortsprenkning av klippestykker eller lignende, vil risikoen for at noe av sprengstoffet uten uforsiktighet skal komme på avveie, være så ringe, at der ikke kan være tale om erstatning. Men i det foreliggende tilfelle var der spørsmål om en virksomhet av meget stort omfang, hvor der i meget stor utstrekning anvendes dynamitt av en mengde mennesker, og hvor som følge derav forholdenes natur fører med sig, at man måtte være forberedt på, at mere eller mindre av sprengstoffet uten foreliggende uaktsomhet fra noen side kom på avveie og

---

³³⁾ S. 261.

altså utsatte omgivelsene for ulykker av alvorlig art. Han mente, at en virksomhet av den natur, at slike følger måtte sies å være påregnelig knyttet til dens utøvelse, burde medføre erstatningsplikt for utøveren på grunnlag av den nyere objektive erstatningsregel».

I stort sett måtte inom denna grupp av farlig verksamhet skadeståndsskyldighet utan culpa anses passa bäst för verksamhetsarter, som äro monopoliserade eller samlade på få händer, t. ex. fabriker för tillverkning av explosiva medel och gasverk.

At draga en gräns för de verksamhetsarter, som skola anses särskilt farliga, är naturligtvis synnerligen svårt, men företag, där det brukar förekomma skada genom explosioner, ras och nedstörtande föremål, synes böra räknas hit. Bland de exempel, som nämnas av Ussing, kan frågas om bruket av ångpannor innebär en sådan fara at det bör motivera den utsträckta skadeståndsskyldigheten. Beträffande svedjning av skog och bruk av eld i skog kunna naturligtvis förhållandena ställa sig olika i skilda länder. I länder med riklig skogstillgång, där svedjning och kolning allmänt förekommer i vanligt jord- och skogsbruk, synes den utsträckta skadeståndsskyldigheten icke motiverad. Den torde vara det så mycket mindre som förhållandenas natur ändå anvisar ägaren av angränsande egendom att försäkra.

Det bör uppmärksammas att faran kan uppkomma icke endast genom beskaffenheten av de naturkrafter, som i en viss verksamhet utnyttjas, utan även därigenom att allmänheten kommer i närmare beröring med en farokälla. Även i sådant fall kan faran bli höggradig, ehuru den i sig själv betraktad är ringa. Detta gäller särskilt allmänna trafikrättningar, verksamhet i närheten av sådana och lokaler dit allmänheten har tillträde.

I en särklass står farlig verksamhet vid grannskapsförhållande. Här gälla de för grannskapsförhållandet säregna reglerna. Vid olägenhet eller skada över en viss gräns upphör skyldigheten att tåla olägenheten eller skadan, men är möjligheten att få den avlägsnad stängd genom offentlig myndighets auktorisering av verksamheten, är det naturligt att skade-

ståndsskyldighet måste följa. Det är då fråga om en verklig utflyttning av handlingsfrihetens gränser.

Närstående detta fall är ett påtvunget mer eller mindre tillfälligt grannskap till en farlig verksamhet, t. ex. en motortävling eller en militär skjutövning.

SVENSK RÄTT.

6 kap. 1 § i 1864 års strafflag innehåller följande bestämmelse: «Skada, som någon genom brott annan tillfogar, skall av den brottslige gäldas, evad brottet skett med uppsåt eller av vållande. Har den, som skadan led, genom eget vållande, därtill medverkat, varde skadeståndet jämkat, efter ty som skäligt prövas».

Här har endast reglerats skadeståndsskyldighet på grund av brottslig handling. Beträffande den allmänna skadeståndsskyldigheten utanför straffrättens område finnes ej något lagstaddande. Ett tidigare lagförslag³⁴⁾ hade emellertid i Handelsbalken innehållit den allmänna bestämmelsen att skada, som någon lidit genom annans vållande, skulle gäldas även i de fall, som ej i lagen särskilt utsatts, och skadeståndsskyldigheten utanför strafflagens område har allmänt i svensk rättsvetenskap och praxis ansetts bero på vållande, d. v. s. culpa.

Skadeståndsansvar utan culpa.

Lagstiftning.

Lagen känner emellertid åtskilliga fall av skadeståndsskyldighet utan culpa. Detta gäller även utanför den lagstiftning, som föranletts av den nya tidens förhållanden.

Vid expropriationstillfällena, till vilka kunna hänföras allt intrång i en persons rättigheter där ett förutgående tillståndsförfarande är anordnat, är naturligtvis den genomgående grundsatsen att ersättning skall lämnas³⁵⁾. Då fråga är om

³⁴⁾ Lagkommitténs förslag av 1826 Handelsbalken kap. 15 § 5.

³⁵⁾ T. ex. lag om expropriation 12. maj 1917 § 7. lag om elektriska anläggningar 27 juni 1902 § 1. vattenlagen 28 juni 1918 2 kap. 3, 14—16, 36 §§. 3 kap. 2 §. 5 kap. 4 §. 6 kap. 5 §. 7 kap. 3. 38 §§. 8 kap. 1 § etc.

avstående av en del av en fastighet tages hänsyn även till den skada för den återstående delen, som uppkommer genom expropriationen. I vissa fall föreskrives ett visst förhållande mellan nyttan resp. skadan för de motstående intressena³⁶⁾. Då vid uppskattning av skada hänsyn ej kunnat tagas till viss skada eller intrång, lämnas rätt att senare i vanlig ordning göra gällande anspråk därpå³⁷⁾.

Vad angår direkta ingrepp utan expropriationsförfarande, har den svenska lagen icke något allmänt stadgande, som reglerar förhållandet då någon hjälper sig eller sin eller annans egendom ur fara på tredje mans bekostnad³⁸⁾. Winroth anser en sådan handling i regel böra betraktas såsom rättsstridig och på denna grund föranleda ersättningsskyldighet. Särskilda bestämmelser finnas dock i sjölagen om gemensamt haveri samt i brandstadgan den 15 juni 1923 och lagen den 14 oktober 1914 angående förekommande och släckning av skogseld om rätt för vederbörande brandbefäl att för hämmande av eld beordra bl. a. nedrivning av hus. Någon rätt till ersättning i sistnämnda fall för den, vars egendom uppfodrats, torde ej finnas. Vidare finnas i speciallagar flera stadganden angående direkta ingrepp, där ersättning skall lämnas. Det kan sålunda nämnas att, då kreatur dödas för att undvika spridande av smittosam kreaturssjuka, ersättning av allmänna medel utgår³⁹⁾. I lag den 27 juni 1896 om rätt till fiske lämnas i vissa fall fiskande rätt att nyttja annans strand. Skada och intrång ersätts (§ 3). Detsamma gäller vid flottning i allmän flottled⁴⁰⁾.

Innan redogörelse lämnas för lagstiftning angående farlig verksamhet, må slutligen nämnas, att svensk lag ej har något allmänt stadgande angående *husbondeansvar*, vilket i sin mån är ägnat att förringa möjligheten att utfå ersättning vid skada på grund av sådan verksamhet. I den gamla Byggningsbalkens 28 kap. 3 § fanns en bestämmelse angående gästgivares ansvar

36) T. ex. vattenlagen 2 kap. 3 §.

37) T. ex. expropriationslagen § 64 och vattenlagen 2 kap. 24 §.

38) Jfr. Winroth s. 117 ff.

39) T. ex. K. Förordn. 9 februari 1898 §§ 10. 11 o. s. v. § 39.

40) Lag 19 juni 1919 §§ 5 och 6.

för hans husfolks vallande⁴¹⁾, men denna bestämmelse, som i likhet med övriga stadganden i samma kapitel under många år varit ur bruk, blev definitivt upphävd 1911, och den allmänna rättsregeln, som fordrar eget vallande för skadeståndsskyldighet, torde gälla även här. Bestämmelser, som fastställa ett ansvar för underlydandes handling och som fortfarande gälla, återfinnas däremot i sjölagen och därjämte i den speciella lagstiftning angående farlig verksamhet för vilken längre fram skall redogöras. Hit kunna också hänföras de bestämmelser, som avse kronans ansvar för ämbets- och tjänstemän. Sådant ansvar är stadgat under vissa villkor, då oskyldig blivit häktad eller dömd och då tjänstemän tillgripit och förskingrat medel som de i tjänsten fått mottaga⁴²⁾.

Beträffande lagstiftning, som kan anses grundad på handlingens farliga beskaffenhet, lämnar även här *flottning* ett exempel. För skada och intrång, som vållas av flottgodset eller eljest i följd av flottningen, skall gäldas ersättning⁴³⁾.

Skada av djur. Angående skada av djur märkas först åtskilliga ålderdomliga bestämmelser i Byggningsbalken i 1734 års lag. 22 kap. 7 § stadgar, för fall att fä dräper annans fä, ersättningsskyldighet för ägaren med hälften av värdet, då det dödade fäet ej kan ätas, eljest med en fjärdedel. I händelse av annan skada betalas halva «läkeslön» och halva skadan. Är fåvant att skada göra och ägaren vet det, gäldas dubbelt mot vad som sagts. I 8 § stadgas skyldighet för ägare av hund eller annat djur, «som vilt varder», att instänga eller döda det vid äventyr av böter och skadestånd. Samma skyldighet stadgas för den, som har *vilda djur*, björn, varg, lokatt, räv eller annat odjur och «ej häktar eller stänger dem så inne, att de annans fä ej kunna skada». För okynneshund eller hund, «som fä biter eller sargar», gällde liknande regler. Genom lag den 9 juni 1893 ersattes emellertid dessa bestämmelser i vad de avse hund med bestämmelser av innehåll att «okynnes *hund*, som biter folk

41) Jfr. Winroth s. 157 ff.

42) Se Winroth s. 160 ff. Jfr. Förhandlingarna å nordiska juristmötet 1931 s. 226 ff. och särskilt Castbergs avhandling Bil. II s. 49 ff.

43) 1919 års lag § 5.

eller få, ej må vara lös och att ägaren har att betala skadestånd för skada å hemdjur, som göres av hund.

Därutöver finnas vissa bestämmelser av nyare datum. Lag den 2 juni 1933 om ägfred stadgar som allmän regel att den, som äger eller till underhåll eller nyttjande mottagit *hemdjur*, är skyldig att genom hägnad, vallning eller på annat sätt hålla sådan vård om dem att de ej olovligen inkomma å annans ägor (§ 1). Det stadgas vidare att om någons hemdjur olovligen kommer in å annans ägor och därå gör skada, djurets ägare eller den, som mottagit djuret till underhåll eller nyttjande, är pliktig att ersätta skadan ändå att han ej är vållande (§ 47). I lag den 18 juli 1928 om de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige finnas utförliga bestämmelser angående skada av *ren*, vilka i stort sett utgå från samma grundsatser men i viss utsträckning fritaga lapparna från annan skadeståndsskyldighet än på grund av vållande dels å trakter där de äga rätt beta sina djur och dels å tider då faran för skada är ringa (§§ 27—28).

Ägfredslagens bestämmelser torde närmast böra ses som en reglering av ett grannskapsförhållande, men de ge samtidigt uttryck åt sådana grundsatser, som gälla i fråga om farlig verksamhet. I flera fall har skyldighet att ersätta skada av djur stadgats i samband med skyldighet att hålla vård om dem, varför åt skadeståndsskyldigheten i viss mån givits sken av att vila på presumerad culpa.

Den 25 november 1927 infördes i lag angående nationalparker den 25 juni 1909 ett tillägg av innehåll, att därest inom nationalparks område björn eller lo förorsakar skada å renar, vilka där må föras på bete, och skadan icke är beroende av vårdslöshet vid renarnas bevakning, skadan skall ersättas av statsverket. Bestämmelsen bör ses mot bakgrunden av ett i samma lag stadgat förbud att jaga eller döda djur av vad slag det vara må på nationalparks område. Staten, som därigenom i naturskyddets intresse utsätter renägarna för fara, anser sig skyldig att i gengäld betala skadan.

De bestämmelser angående skadeståndsskyldighet, för vilka hittills redogjorts, hava, ehuru åtskilliga av sen datum, i regel anknytning i äldre lagbestämmelser.

Järnvägsdrift. Speciallagsstiftningen, föranledd av de nya förhållandena, började med lagen den 12 mars 1886 om ansvarighet för skada i följd av järnvägs drift.

Denna lag stadgade i tre avseenden ansvar utöver culpa-regeln vid skada till följd av järnvägs drift: 1) Där någon i järnvägens tjänst anställd person ljugit döden eller lidit kroppsskada, skulle innehavaren svara obetingat med undantag för fall av grov vårdslöshet från den som led skadan. 2) Kom eld lös från lokomotiv eller från eldstad i annat järnvägsfordon, svarade innehavaren likaledes utan culpa för skada å egendom, som icke mottagits för befordran. Undantag stadgades för fall, a) då egendomens ägare åtagit sig att svara för skadan, b) då han underlåtit att fullgöra åtagande gentemot järnvägen och därigenom föranlett skadan och c) då eldfaran uppenbarligen i väsentlig mån ökats därigenom att annan än järnvägens innehavare efter anläggningens påbörjande vidtagit eldfarlig anordning inom 30 meters avstånd från spåret. 3) I övrigt skulle järnvägens innehavare vid fall av skada å person eller egendom, som ej av järnvägen mottagits för befordran, svara jämväl för vållande av järnvägens förvaltning eller betjäning. På grund av de allmänna skadeståndsbestämmelserna, till vilka hänvisades, skulle jämkning äga rum vid medverkan från den skadelidande. Särskilda bestämmelser meddelades angående fall av samtrafik, angående ansvar för järnvägens ägare, då nyttjanderätt till järnvägen upplåtits, angående preskription m. m.

Lagen tillkom närmast med anledning av en hemställan hos riksdagen att staten skulle övertaga den ersättningsskyldighet till åtskilliga personer, som en lokomotivförare blivit ådömd till följd av en olyckshändelse. Såsom allmänna skäl för lagen anfördes i lagutskottet billighet och det allmänna rättsmedvetandets krav samt den fara, som var förknippad med driften.

Beträffande skada på grund av den med driften förenade eldfaran påpekades i motiven ⁴⁴⁾ att något fullt verksamt medel till förekommande av gnistor icke funnes. Därefter anfördes: «Då det svårligen kan förnekas, att den, som företager en handling, oaktat han på förhand vet, att han därigenom utsätter

---

⁴⁴⁾ N. J. A. II 1886 nr. 4 s. 15.

annans egendom för en bestämd och omedelbar fara att skadas, är, även om staten, såsom förhållandet är med järnvägstrafiken med hänsyn till dess nytta för det allmänna, ansett sig böra tillåta företaget, dock, därest den befarade skadan verkligen inträffar, betydligt närmare att vidkännas densamma, än den skadade egendomens ägare, som icke på något sätt givit anledning till skadan, torde, huru angeläget det än må vara, att järnvägsdriften ej betungas med alltför svåra villkor, rättvisa och billighet fordra att järnvägs innehavare själv bär den med järnvägstrafiken oundgängligen förbundna fara och i följd därav har skyldighet att ersätta den på förut omfömda sätt uppkomna eldskada å annans egendom, ändå att den icke härrört från vårdslöshet i avseende å järnvägens drift».

Intressekollisionen är här tämligen tydligt åberopad som skäl.

Redan före lagens tillkomst hade praxis uppnått samma resultat genom fingerande av skuld⁴⁵⁾. Den vanliga motiveringen var att eld vid andra tillfällen åsatts och att det finge antagas att skadan vållats genom underlåtenhet att iakttaga nödiga försiktighetsmått⁴⁶⁾.

I fråga om utsträckningen av ansvaret att avse jämväl personalens vållande, som ansågs vara den genomgående principen i lagen, åberopades i motiven⁴⁷⁾ att det med hänsyn till järnvägsdriftens farlighet var av synnerlig vikt att endast skickligt, erfaret och pålitligt folk anställdes, och syftet med det utsträckta ansvaret var att förmå järnvägsinnehavaren att fylla sina plikter i avseende å urvalet. Det har således här närmast varit ett preventionssyfte som fullföljts. Att det icke stadgats något obetingat ansvar kan försvaras från den här förut intagna ståndpunkten. Det har icke heller varit nödvändigt att omkasta bevisbördan. Förhållandena äro icke, när det gäller järnväg, så komplicerade som vid automobiltrafik.

Lagen har reglerat även fall utanför intressekollisionernas område. Bestämmelsen om personalens skadeståndsrätt har numera till största delen ersatts genom de allmänna föreskrifterna om försäkring för olycksfall i arbete.

45) N. J. A. II 1886 nr. 8 s. 38.

46) Ex. N. J. A. I 1881 s. 12 och 1884 s. 429.

47) N. J. A. II 1886 nr. 4 s. 8.

I fråga om kreatur gällde den allmänna regeln angående skada å egendom, d. v. s. järnvägsinnehavaren svarade även för vållande från personalens sida. Sådant vållande ansågs föreligga, då järnvägen försummat att hålla stängsel enligt åtagande eller föreskrift i koncession⁴⁸⁾. Var ej järnvägsinnehavaren skyldig at hålla stängsel, ansågs ägaren böra hålla vård om sina kreatur. Genom lag den 8 juli 1904 stadgades undantag från dessa regler såtillvida att järnvägs innehavare även utan vållande från järnvägens sida blev skyldig att ersätta skada å ren, om sådan skada skedde å trakt där lapparna ägde uppehålla sig med sina renar och såvida ej den, som vården av djuret ålegat, uppsåtligen eller genom grov vårdslöshet varit vållande til skadan.

Grunden angavs här i motiven⁴⁹⁾ vara den att lapparna icke kunde hava renarna så i sin hand som den bofaste sin boskap. Lapparna voro därför i allmänhet å de trakter, där de ägde uppehålla sig, under större delen av året fritagna från ansvaret att hålla sådan vård om renarna att icke skada skedde å de bofastas ägor. I den förmånen skulle de lida intrång, om de skulle behöva tillse att renarna ej inkomme å järnvägens område. De stängsel, som vanligen förekomme, vore ej tillräckliga att hålla renarna från banan.

Grunden till skadeståndsskyldigheten har sålunda konstruerats som en komensation för ett intrång i en förmån, och tankegången är tydligen besläktad med den som gjorts gällande i fråga om eldskada.

Genom lag den 18 maj 1928 gjordes ny ändring i reglerna angående järnvägs skyldighet att giva ersättning för skada å kreatur. Den angående skada å ren gällande regeln kom att omfatta jämväl skada å nötkreatur eller häst under betesgång. Undantag stadgades likväl för fall, då djurets ägare själv var pliktig att vidkännas skada av järnvägens drift eller föranlett skadan genom försummelse att fullgöra hägnadsskyldighet eller då djuret inkommit å banan, oaktat järnvägen uppfört hägnad av beskaffenhet att böra utestänga djur, som ej är

---

⁴⁸⁾ N. J. A. II 1886 nr. 8 s. 46, 47.

⁴⁹⁾ N. J. A. II 1904 nr. 7 s. 57 ff.

okynnes eller otamt. I det första och sista fallet kunde dock vållande å järnvägens sida föranleda skadeståndsskyldighet.

Bakom de nya bestämmelserna lågo övertväganden angående järnvägs hägnadsskyldighet och därmed sammanhängande ekonomiska frågor. Man hade kommit till den uppfattningen att hägnadsskyldighet borde åligga järnväg i allmänhet och ej endast i de fall, där järnvägen genom föreskrift i koncession eller särskilt åtagande hade sådan skyldighet. Emellertid måste det i många fall, särskilt där järnvägen gick genom trakter där lösgående kreatur ej i större antal funnos, vara onödigt betungande att hålla stängsel. Genom de nya bestämmelserna ville man öppna möjlighet för järnväg att underlåta uppsättande av stängsel eller att till och med nedlägga befintligt sådant. En förutsättning härför var emellertid den utsträckta skadeståndsskyldigheten. Fallet är intressant såsom exempel på en skadeståndsskyldighet utan culpa, ålagd såsom motprestation för en verklig utflyttning av gränserna för handlingsfriheten.

1886 års lag avsåg endast tåg framfört med ångkraft. Genom lag den 17 juni 1916 blevo dess bestämmelser tillämpliga jämväl å skada uppkommen genom elektrisk järnvägs drift. Skada till följd av inverkan av elektrisk ström skulle emellertid regleras enligt därom gällande särskild lag.

Automobiltrafik. Den 8 juni 1906 utfärdades en lag angående ansvarighet för skada i följd av automobiltrafik. Efter förbild från 1886 års järnvägslag gjordes ägaren ansvarig för skada i följd av automobiltrafik, vållad av föraren och drabbande person eller egendom som ej befordrades med bilen. Sådan skadeståndsskyldighet ålades ägaren jämväl beträffande skada å person, som befordrades med bil, tillhandahållen allmänheten mot ersättning. Såsom automobil skulle anses varje fordon, framdrivet med motor och icke löpande på skenor.

Den kommitté, som utarbetade lagen, framhöll⁵⁰⁾ «att genom automobilen ett nytt befordringsmedel tillkommit, det där visserligen å ena sidan är av det gagn för kommunikationsväsendet, att dess ändamålsenliga användande ej bör förhindras,

50) N. J. A. II 1907 nr. 4 s. 45.

utan snarare uppmuntras, men som å andra sidan, åtminstone innan hästarna hunnit vänja sig därvid, utgör en viss fara för annan gatu- och vägtrafik». Hastighetsbestämmelserna räckte icke utan det vore nödvändigt att «söka vinna en större garanti för att automobilerna framföras med största varsamhet och under oavlåtligt aktgivande på annan trafik». Det åberopades således samma preventionssyfte som kommit till synes i järnvägslagen.

Ett yttrande av chefen för justitedepartementet har ett visst intresse. Han ansåg sig beträffande principen om ägarens ansvarighet kunna fastslå att den «står i full överensstämmelse med en på olika områden av vår lagstiftning tillämpad grundsats att, när särskild fara är förenad med drivandet av någon rörelse, utövaren härav bör vara skyldig att ersätta även av hans underordnade arbetspersonal därvid förorsakad skada». Endast i andra hand åberopade han preventionssyftet.

I Högsta Domstolen uttalade ett justitieråd den meningen att det torde överensstämma med allmänt erkända rättsgrundsatser att vid drivandet av farliga företag den är ansvarig för uppkommen skada, i vars intresse företaget drives.

Den 30 juni 1916 utkom en ny författning i ämnet. Enligt denna skulle ägaren oberoende av vållande ansvara för skada å person eller egendom som ej befordrades. Han skulle dock vara fri, såvida av omständigheterna framgick att skadan varken förorsakats av bristfällighet å bilen eller vållats av föraren. För förare stadgades enahanda ansvar med exkulpation i händelse av icke-vållande. I fråga om skada å person, som befordras med bil, kvarstod den gamla lagens bestämmelser. I den nya lagen meddelas, delvis i överensstämmelse med den äldre, regler angående jämkning i fall av medverkan från den skadelidande, fördelning av ersättningskyldigheten i förhållandet mellan ägare och förare, fördelning av ansvaret vid olyckshändelse, därvid flera automobiler medverkat,⁵¹⁾ ansvarsförhållandet då någon brukar automobil utan lov och då bilen är upplåten till nyttjande åt annan etc.

Huvudprinciperna för skadeståndsskyldigheten ändrades genom denna lag i två avseenden. Ägaren hade gjorts ansvarig

---

⁵¹⁾ I detta avseende har lagen ändrats innevarande år.

utan vållande för bristfällighet å bilen och beviskyldigheten hade omkastats. Med de stränga krav, som ställas på bevisningen, närmar man sig, även då det ej är fråga om bristfällighet å automobilen, en regel om ansvar utan vållande. Ansvaret är ytterligare skärpt genom de särskilda ordningsföreskrifter som finnas utfärdade för automobiltrafik.

Även vid den nya lagens tillkomst gjordes liknande uttalanden som vid den äldre lagens tillkomst. Beträffande skada till följd av bristfällighet å automobilen anmärktes att den härflöt omedelbart ur den med trafiken förenade särskilda risken och rimligvis borde falla å ägaren. Beträffande omkastningen av bevisbördan gjordes gällande att med de vanliga bevisreglerna den skadelidande ej alltid komme till sin rätt samt att föraren i regel haft uppmärksamheten riktad på de omständigheter, som föranlett olyckan, och att därför omkastningen av bevisbördan ej var obillig. För övrigt påpekades att de ekonomiska bördor, som det ökade ansvaret innebar, kunde väsentligen lättas genom ett förståndgt bruk av försäkringsmöjligheterna.

Genom lag den 10 maj 1929 har införts försäkrngstväng. I motiven till denna lag beröres icke med ett ord det motverkande av preventionssyftet som måste bli en följd av försäkringen.

Luftfart. Genom lag den 26 maj 1922 angående ansvarighet för skada i följd av luftfart pålades luftfartygs ägare ansvar utan vållande för skada, som i följd av luftfartygs begagnande i luftfart tillfogas person eller egendom som icke befordras med luftfartyget. Jämkning föreskrives för fall av medverkan. Då flera luftfartyg medverkat till olyckan stadgas solidariskt ansvar. Vid skada å någotdera luftfartyget till följd av sammanstötning gälla de allmänna skadeståndsbestämmelserna.

I fråga om denna lag anfördes av departementschefen ⁵²⁾: «Den för bestämmande av denna ansvarighets omfång avgörande omständigheten synes mig vara, att luftfartyget som transportmedel är så nytt och ur vissa synpunkter oprövat, att dess begagnande ännu tämligen allmänt betraktas som något mera extraordinärt. Inträffar i följd av begagnandet av ett sådant transportmedel skada för utomstående, synes det därför

---

52) N. J. A. II 1922 s. 309.

vara med billigheten bäst överensstämmande, att denna skada stannar icke å den skadelidande utan å den, för vars räkning detta transportmedel brukas. Häri bör ingen ändring ske av det skälet, att det uppenbarligen är fråga om en ren olyckshändelse, som varken beror på något fel hos luftfartyget eller orsakas av försummelse från dess besättning. Överväger man å vilkendera av den skadelidande utomstående eller fartygsägaren en dylik skada bör stanna, synas de otvivelaktigt starkare skälen tala för att den senare bör vara ansvarig för den, särskilt som det för honom bör ligga närmare än för den utomstående att försäkra sig mot risken». Här har således det nya och det extraordinära i befordringsmedlet tillmätts betydelse. I övrigt åberopades analogin särskilt med automobiltrafiken. I fråga om passagerare diskuterades ansvarsfrågan med särskild hänsyn till vem som i första hand skulle svara för försäkringspremien, och luftfarten ansågs icke böra belastas med en börda som kunde verka synnerligen hämmande på dess utveckling. Beträffande slutligen frågan om förarens ansvar uttalades att preventionssynpunkten här i motsats till i automobiltrafiken ej kunde tillmätas någon betydelse. Risken för honom själv medförde i detta avseende den skärpning av försiktighet och omtänksamhet, som kunde erfordras.

Elektriska ledningar. En lag av den 27 juni 1902 innefattar vissa bestämmelser om elektriska anläggningar. Däri stadgas expropriationsrätt i vissa fall, bl. a. för framdragande av elektrisk starkstömsledning. För skada, orsakad genom inverkan av elektrisk ström, ansvarar oberoende av vållande innehavaren av anläggning, som har egen generator eller transformator, även då skadan skett genom anläggning, till vilken ström därifrån tillförts. Undantag göres för vissa mera privata anläggningar med viss lägre spänning, och med generator eller transformator avses icke apparat, som alstrar ofarlig elektrisk ström för användning i telegraf-, telefon- eller annan dylik anläggning. För skada å elektrisk anläggning ansvaras endast på grund av vållande. Anläggningens innehavare är vidare fri från ansvar då skadan tillkommit genom händelse av högre hand, där han icke kunnat genom iakttagande av föreskrivna skyddsåtgärder avvända densamma, och slutligen då den skade-

lidande medverkat genom grov vårdslöshet eller föranlett skadan genom försummelse att fullgöra åtagen skyldighet eller åtagit sig att svara för skadan. I sistnämnda fall inträder dock ansvar för fall av vårdslöshet vid anläggningens utförande eller skötsel. Angående regress givas särskilda regler.

I fråga om den här stadgade skadeståndsskyldigheten åberopades järnvägslagstiftningen, varjämte särskilt framhölls faromomentet. Beträffande skadeståndsskyldighetens ordnande olika anläggningar emellan åberopades preventionssyftet; båda anläggningarnas innehavare skulle av sitt eget intresse manas att iakttaga erforderlig omsorg. Med händelse av högre hand förstods, enligt lagutskottets utlåtande, «övermäktiga naturkrafter, vilkas verkningar ej kunnat på förhand beräknas eller över-skådas, såsom orkaner av i vårt klimat sällspord styrka, jordbävningar eller åskslag av oberäknelig intensitet».

Angående lagstiftning, avseende farlig handling eller farlig verksamhet, som ej stadgar skadeståndsansvar utan culpa, må nämnas bestämmelserna om vållande av eldskada. Byggningsbalken innehåller i 24 kapitlet bestämmelser om «vådeld i by». 1 §, sådant lagrummet lyder enligt lag den 15 oktober 1880, stadgar skadeståndsskyldighet för eldskada, som uppkommer genom någons försummelse eller «vangömmo», därvid lämnas detaljerade föreskrifter om vad som skall räknas såsom försummelse: bl. a. att ha och bära ljus utan lykta och eld i uthus, att ha ljus vid säng och somna ifrån det, att röka tobak i lada, foderhus eller «annorstädes där eld lätteligen kan tändas» etc. 3 § stadgar skadeståndsskyldighet för legohjon, som «emot husbondens varning och vilja burit eld i uthus och andra rum eller annorledes ovarsamt därmed umgått». Samma principer följas i en lag av den 14 oktober 1914 om förekommande och släckning av skogseld, vilken ersatte Byggningsbalkens ålderdomliga bestämmelser på området. I denna föreskrivas, för uppgörande av eld för kolning eller tjärbränning eller svedjande eller bränning av ris eller ljung eller för annat ändamål, skyldighet att vidtaga omfattande försiktighetsmått. Vidare stadgas att man ej må handskas ovarsamt med brinnande eller glödande föremål å sådan plats eller under sådana omständig-

heter att skogseld därav lätt kan uppstå. För överträdelse av dessa föreskrifter stadgas straffansvar. Några skadeståndsbestämmelser ha ej givits, men det är tydligt att man avsett att skadeståndsskyldigheten skulle följa de allmänna reglerna. De bestämmelser, som genom denna lag upphävdes, stadgade väl i regel endast ansvar för vållande, men det föreskrevs bl. a. också viss återplanteringsskyldighet för den, som förorsakat skogsbrand genom svedjande oaktat han iakttagit alla försiktighetsmått. Culpaansvaret i skogseldslagen måste anses berättigat på grund av de skäl vilka förut anförts.

Om den svenska lagstiftningen på området gäller det samma som om den flestades i utlandet förekommande. Den saknar allmängiltiga föreskrifter, och den har i hög grad fått sin prägel av syftet att genom speciallagstiftning reglera den särskilda verksamhet varom det vid varje tillfälle varit fråga. Man har i allmänhet hållit sig inom gränserna för trafikverksamhet och sådan verksamhet där skadan framstår som oundviklig. Från den norsk-danska intressekollisionsteorins ståndpunkt kan möjligen anmärkas att skadeståndsskyldigheten utan culpa icke helt genomförts vid typiska faror av verksamheten. Från den här förfäktade meningen låta sig dess bestämmelser emellertid väl försvara. Med hänsyn till rättsvetenskapens ställning är det helt naturligt att man i förarbetena till de särskilda lagarna icke återfinner någon enhetlig teoretisk motivering utan försök att med olika billighets- och lämplighetsskäl ge stöd för ett undantag från den allmänna regeln. Motiven förete en provkarta på de skäl som därvid brukas åberopas. Uttalanden med en allmännare syftning saknas dock icke och genomgående är att i verksamhetens farlighet se det avgörande momentet.

Rättspraxis.

Med den lagstiftning, för vilken redogjorts, äro, såsom förut framhållits, de fall, då utvidgad skadeståndsskyldighet på grund av farlig verksamhet kan anses berättigad, icke uttömda. Bestämmelser i svensk lag, som lägga hinder i vägen för en utsträckt tillämpning av det utvidgade skadeståndsansvaret, finnas icke heller, även om man utgått från culpa som den

allmänna förutsättningen för den utomobligatoriska skadeståndsskyldigheten. Tvärtom kunde den lagstiftning, för vilken redogjorts, anses giva anvisning på en begränsning i culpa reglens giltighetsområde. Emellertid är culparegeln så förankrad i det allmänna medvetandet att det, åtminstone utanför mera speciella områden, ytterst sällan torde påkallas att domstolarna skola ådöma skadeståndsskyldighet utan culpa. I varje fall har svensk rättspraxis visat föga benägenhet att följa exemplet av de utländska domstolar, som på ifrågavarande område kraftigt bidragit till rättsutvecklingen. En redogörelse för svensk domstolpraxis blir därför närmast ett försök att spåra tendenser.

På det område, som givit utgångspunkten för den norska rättsutvecklingen på området och där i utländsk rätt flerstädes skadeståndsskyldighet utan culpa stadgats, nämligen i *grannskapsförhållandena*, har i Sverige utvecklingen stannat vid de på området vanliga reglerna för grannes handlingsfrihet. Dessa regler ha utbildats av rättspraxis. En granne har icke ansetts skyldig tåla mer än ett visst mått av varaktig olägenhet (s.k. *immisioner*) orsakad av grannfastighetens bruk. Ett över-skridande av gränsen har ansetts medföra skadeståndsskyldighet och anspråk på avlägsnande av olägenheten. Det har varit fråga om sådana olägenheter som sot och rök från fabriks-skorsten⁵³⁾, utstrålning av värme från bakugn⁵⁴⁾, buller och skakning från maskiner⁵⁵⁾ samt gaser skadliga för växtligheten⁵⁶⁾. I fråga om gränsen för grannes skyldighet att tåla sådana obehag kan säkerligen såsom svensk rätts ståndpunkt antagas den regel lagberedningen i sitt 1909 avgivna förslag till jordabalk förordade eller att man ej finge nyttja sin fastighet på sådant sätt, att granne utöver vad i orten är vanligt kommer att besväras av rök, gnistor, hetta, buller, skakning, stank eller annat dylikt och att därav för honom uppkommer

53) N. J. A. 1900 s. 189. Jfr. N. J. A. 1877 s. 389 och 1931 s. 475.

54) N. J. A. 1878 s. 124.

55) N. J. A. 1877 s. 514; 1889 s. 385; 1900 s. 189; 1903 s. 365; 1910 s. 604; 1914 s. 423.

56) N. J. A. 1911 s. 574.

57) S. 7; Jfr. motiven s. 167 ff.

märkligt men vid nyttjandet av hans fastighet.⁵⁸⁾ Sådant i byggnads- eller häsovårdsförfattningarna förskrivet tillstånd, som administrativ myndighet meddelat för anläggning eller verksamhet, har ej ansetts utgöra hinder för prövning av talan om olägenhetens upphörande⁵⁹⁾. Det har därför i allmänhet ej funnits rum för någon skadeståndsskyldighet på grund av avstängning från utövandet av actio negatoria och därför i allmänhet ej heller för skadeståndsskyldighet utan culpa, åtminstone i vad angår den objektiva sidan. Beträffande den subjektiva sidan torde denna på grund av den speciella reglering grannskapsförhållandena äro underkastade spela en mindre roll. Sjögren talar i en principutveckling till sitt votum i rättsfallet N.J.A. 1911 sid. 580 om en skadeståndsskyldighet utan culpa vid grannskapsförhållandena. Han torde därvid närmast hava avsett den subjektiva sidan i culpan. Emellertid lärer vid varaktiga olägenheter culpa föreligga åtminstone efter det de skadliga följderna av verksamheten blivit kända. Vid järnvägsdrift skulle möjligen en skadeståndsskyldighet i grannförhållande på grund av avstängning från actio negatoria kunna tänkas, men de obehag, som orsakas av sådan drift, ha antagligen beaktats vid expropriationen, och rättsfallssamlingarna erbjuda ej exempel på sådana skadeståndsfall.

Det framgår ej av rättsfallssamlingarna huruvida i något fall domstolarna ställts inför utsikten att nödgas förbjuda utövandet av någon mera betydande verksamhet på grund av skada å grannfastighet överstigande vad granne skäligen må tåla. För att bereda industrien trygghet föreslog lagberedningen en förhandsprövning efter norskt mönster, och genomförandet av en sådan anordning skulle naturligtvis som på andra håll nödvändigögra införandet av en skadeståndsskyldighet utan culpa.

I fråga om *grävningar å tomt*, därvid skada kan uppkomma för granntomt, torde den regel, som så småningom utvecklats sig, kunna formuleras så, att man är skyldig vidtagna föreskrivna eller sedvanliga eller eljest av omständigheterna på-

---

⁵⁸⁾ Jfr. N. J. A. 1929 s. 178.

⁵⁹⁾ N. J. A. 1878 s. 124 och 1900 s. 189; Jfr. 1892 s. 317.

kallade försiktighetsmått till undvikande av skada samt att ägaren av granntomten har att själv stå risken för bristfälligheter i grunden till byggnad å hans tomt. Åsidosättandet av nödig försiktighet medför skadeståndsskyldighet⁶⁰). I ett rättsfall^{60 a}), där Högsta Domstolens majoritet, bestående av tre justitieråd bland vilka avdelningens äldste ledamot, utdömde skadestånd enligt denna regel, anfördes av dåvarande justitierådet Ekeberg med instämmande av två andra justitieråd en skiljaktig mening, enligt vilken skadestånd borde utgå för skada även till den del sådan icke berodde på bristande omsorg vid arbetenas planläggning och utförande. Som skäl åberopades at det icke var utrett att skada skulle ha uppkommit även vid ett med tillbörlig omsorg utfört grundläggningsföretag av normal omfattning samt att «den, som å sin fastighet låter utföra arbeten av förevarande, osedvanligt ingripande art, måste bära de särskilda risker för angränsande fastighet, vilka äro förenade med företaget.» Minoriteten kan ha avsett tillämpning av den angående immisioner gällande regeln, därvid man då skulle ha utgått från att arbetet överskridit den enligt grannelagsreglerna fastställda gränsen för handlingsfriheten. Uttryckssättet tyder dock närmast på att man ansett arbetet vara tillåtet men bära medföra skadeståndsskyldighet på grund av dess farliga beskaffenhet.

Beträffande en kloakledning vars framdragande föranlett minskning i vattentillgången i en brunn ha ungefär samma grundsatser som i fråga om immisioner gjorts gällande. Skadeståndstalan ogillades på den grund att åtgärden icke innefattat ett sådant med hänsyn till förhållandena osedvanligt och för angränsande fastigheter menligt förfarande, som i och för sig kunde medföra skadeståndsskyldighet, samt att bristande aktsamhet icke ansågs ådagalagd⁶¹).

Vattenlagen, som förbjuder utsläppande i vatten av avfall, som kan förorsaka uppgrundning eller hinder för vattens

---

⁶⁰) Jfr. N. J. A. 1876 s. 535; 1883 s. 517; 1884 s. 304; 1894 s. 38; 1896 s. 212; 1917 s. 183; 1927 s. 72 samt 1931 s. 126 och 208. Jfr. vidare lagberedningens förslag til jordabalk s. 7 samt 180 ff.

^{60 a}) N. J. A. 1927 s. 72.

⁶¹) N. J. A. 1929 s. 178.

lopp, har förutsatt att särskilda bestämmelser skulle utfädas angående *förorening av vatten* (2 kap. 35 § och 8 kap. 17 §) liksom angående förorening av luften genom kloak (8 kap. 17 §). Sådana bestämmelser hava icke utfärdats, men i åtskilliga rättsfall har fastslagits att skadestånd bör utgå för förorening av vatten. Så har skett i fall då fiske skadats genom uttömning i en å av gasolja och varjehanda kemiska ämnen från fabriksanläggning⁶²⁾ eller genom spillvatten från en sockerfabrik⁶³⁾ (jfr fall då kräftor i sump skadats av fotogén som runnit ut från sågverk; skadestånd ej utdömt på grund av försummelse av ägaren att vidtaga åtgärder för begränsning av skadan⁶⁴⁾). I ett annat fall ålades Kungl. järnvägsstyrelsen ersättningskyldighet på grund av förorening av brunn genom tjärämnen som runnit ut från en styrelsen tillhörig impregneringsanstalt⁶⁵⁾. Sistnämnda fall är av intresse därutinnan att Högsta Domstolen godkände häradsrättens motivering, däri vållande icke åberopats, under det att hovrätten grundat sin dom på presumerat vållande. Här föreligger möjligen ett fall, där man i grannskapsförhållande erkänt grundsatsen om skadeståndsskyldighet utan culpa på grund av farlig verksamhet. I de övriga rättsfallen angående förorening av vatten har däremot vållande åtminstone av överrätterna konstaterats, ehuru det tydligen rör sig om en fingerad culpa. Även där torde emellertid en viss utvidgning av skadeståndsskyldigheten medvetet ha skett, i det man icke strängt uppehållit kravet på egen handling som förutsättning⁶⁶⁾.

En kommitté, som 1915 avgav betänkande om förslag till lag angående vatten- och luftförorening, förordade, liksom lagberedningen i fråga om immissioner, ett koncessionsförfarande efter norskt mönster.

---

62) N. J. A. 1881 s. 211.

63) N. J. A. 1914 s. 67.

64) N. J. A. 1917 s. 514.

65) N. J. A. 1909 s. 248.

66) Se t. ex. N. J. A. 1881 s. 211. Jfr. Alexanderson: Ett par skadeståndsproblem i svensk rättsskipning, 1926 års Nordiska juriststämma s. 37.

Att i viss mån hänsyn tages till bestående förhållanden framgår av rättsfallet N. J. A. 1891 s. 438 ⁶⁷⁾.

I grannskapsförhållanden har en viss bönägenhet att ålägga skadeståndsskyldighet utan vållande kommit till synes, men på grund av den särskilda reglering, som grannskapsförhållandena alltid varit underkastade, kan icke av rättsfallen på området några längre gående slutsatser dragas angående skadeståndsskyldigheten på grund av farlig verksamhet i allmänhet, och av samma grund saknas anledning att ingå på de mera speciella förhållandena i fråga om rätten till vatten.

Endast ett rättsfall skall anmärkas, där de för vattenrättsförhållandena gällande reglerna vunnit tillämpning på ett grannskapsförhållande av mera säregen art.

Ett kanalbolag, som måste anses ha auktoriserats att ombesörja ångbåtsfart i en kanal, blev förklarad skyldigt ersätta en tillstötande jordägare den å hans jord genom vägsvall från trafikerande ångbåtar förorsakade skadan ⁶⁸⁾. Det åberopades uttryckligen i motiveringen, att bolaget, som ägde kanalen och uppbure avgifterna för farten å densamma, lagligen vore lika med ägare av annan inrättning til vattens nyttjande pliktigt ej mindre att så inrätta att annan icke av farten på kanalen tillskyndades skada, än även att i händelse av underlåtenhet därutinnan giva skadestånd. Man torde icke här kunna tala om skadeståndsskyldighet på grund av rättsenlig handling, då möjlighet antagligen fanns att få kanalbolaget förpliktat att vidtaga nödiga skyddsåtgärder.

Beträffande ansvar för *skada orsakad av djur* finnes i Svensk Juristtidning ett fall — de där refererade rättsfallen ha icke fullföljts till Högsta Domstolen — där skada av duvor behandlats enligt samma regler som skada, orsakad av hemdjur ⁶⁹⁾. I samma tidskrift finnes refererat ett fall angående skada orsakad av hästar, vilka, skrämde av en motorecykels igångsättande, råkat i sken. Underrätten ådömde skadeståndsskyldighet oberoende av vållande men hovrätten ogillade den mot

⁶⁷⁾ Jfr. greve Hamilton Forhandlingar på 3dje nord. Juristmote s. 142.

⁶⁸⁾ N. J. A. 1883 s. 304.

⁶⁹⁾ 1921 s. 34.

ägaren förda talan, då han icke varit vållande⁷⁰). Samma slutliga utgång fick en skadeståndstalan, förd av en motorcyklist vilken på natten kört omkull till följd av att en lös fölunge sprungit in på vägen framför cykeln⁷¹). I båda de sistnämnda fallen förekommo i hovrätten skiljaktiga meningar. Ett annat fall som förtjänar nämnas är från Högsta Domstolen. Den omständigheten att en hund skällande rusat ut på vägen och skrämt hästar i sken ansågs icke i och för sig föranleda skadeståndsskyldighet⁷²).

Rättspraxis har således i viss mån utsträckt de genom lag stadgade ersättningsreglernas tillämpningsområde men i regel fordrat verklig culpa genom bristande omvårdnad⁷³). Vid bedömandet av frågan huruvida vårdnadsplikten fyllts har naturligtvis hänsyn tagits till rådande sed.

Utänför området för ansvar i grannskapsförhållanden och för djur må först nämnas att i åtskilliga fall, där ett utvidgat skadeståndsansvar kunnat tänkas komma till tillämpning, frågan helt bedömts efter culparegeln.

Så har varit förhållandet vid eldskada uppkommen genom kokning av linolja för en målerirörelse⁷⁴) och genom tjärkokning i en verkstadsrörelse⁷⁵). Båda fallen, där Högsta Domstolen mot de lägre instanserna ogillade skadeståndstalan på den grund att oaktsamhet ej ådagalagts, äro exempel på en ytterlig stränghet i kravet på bevisning, som synes främmande för varje tanke på en skadeståndsskyldighet utan culpa. Ett annat fall gällde skada genom vatten å ett handelslager, orsakad av en läcka å en stads vattenledning. Samtliga domstolarna ogillade skadeståndstalan med motivering att läckan berott av omständigheter, för vilka staden icke kunde göras ansvarig⁷⁶). Fallet är av intresse ur den synpunkten att här

---

70) Sv. J. 1925 s. 81.

71) Sv. J. 1930 s. 15.

72) N. J. A. 1907 s. 133.

73) Jfr. ytterligare Sv. J. 1922 s. 3 och 4 samt N. J. A. 1876 s. 458; 1898 s. 53; 1920 s. 160 och 1924 s. 173.

74) N. J. A. 1912 s. 580.

75) N. J. A. 1922 s. 115.

76) N. J. A. 1923 s. 230.

påståtts skadeståndsansvar utan culpa med åberopande av lagstiftningen angående järnvägar och elektriska ledningar. Ytterligare kunna nämnas ett par fall av avvisad skadeståndstalan mot arbetsgivare på grund av eldskada föranledd av sprängning med dynamit, som anställd person verkställt⁷⁷. I det ena fallet var det fråga om en lantbrukare, i det andra däremot om Kronan, för vars räkning sprängning verkställdes. I det senare fallet var dock osäkert huruvida Kronan var att anse som arbetsgivare. Slutligen må nämnas ett fall, då en hos en entreprenör för gasinledningar anställd arbetare genom oförsiktighet vållat en gasexplosion. Skadeståndstalan mot entreprenören ogillades⁷⁸).

Endast ett enda rättsfall, där skadeståndsskyldighet oberoende av culpa och utan stöd av lag klart ålagts, har det varit möjligt att finna^{78 a}). På ett arméns övningsfält och i närheten av en Kronan tillhörig egendom anordnades en övning avseende artillerieldgivning genom ljussignaler avgivna medelst lypistol. En lyskula hade fallit ned på taket av en av byggnaderna å egendomen och en omfattande eldsvåda uppkom. Det brandstodsbolag, som ersatt arrendatorn av den angränsande egendom värdet av nedbrunnen löseegendom, begärde skadestånd av Kronan under påstående att Kronan vore skadeståndsskyldig dels på grund av vållande och dels enligt allmänna rättsgrundsatser. Underdomstolen utdömde skadestånd på grund av vållande. Hovrätten fastställde enhälligt slutet men med anförande som skäl att med hänsyn till den fara för eldskada, som varit förenad med anordnandet av ifrågavarande militära övning, Kronan vore ansvarig för den eldskada, som i följd av övningen uppkommit. Högsta Domstolen fastställde med tre röster mot två hovrättens dom. De två skiljaktiga justitieråden ansågo vållande icke föreligga, men ville tydligen å andra sidan icke principiellt förneka möjligheten av en skade-

77) N. J. A. 1922 s. 53 och 1926 s. 220. I båda fallen utdömde vederbörande häradsrätt skadestånd med åberopande av arbetsgivarens försummelse att meddela nödiga säkerhetsföreskrifter. I det första fallet godkände en minoritet av två justitieråd häradsrättens mening.

78) N. J. A. 1914 s. 29. Jfr. Alexanderson l. c. s. 32.

78 a) N. J. A. 1928 s. 316.

ståndsskyldighet på annan grund än culpa, i det de tillade att sådana omständigheter icke varit för handen att Kronan eljest var pliktig att ersätta skadan. Fallet är särskilt anmärkningsvärt i belysning av stadgandena i 24 kapitlet Byggningsbalken. Vad som varit bestämmande för överinstanserna har säkerligen varit den synnerliga eldfara, som i den grannelagsliknande situationen tvingats på arrendatorn från militär-maktens sida.

Då man undersöker om de nya strömningarna på skadeståndslärens område i övrigt avsatt spår i svensk rättspraxis kan detta möjligen väntas ha skett på det sättet att ett arbetsgivaransvar erkänts. Det behöver endast erinras om hur speciallagstiftningen till en början ansåg just arbetsgivaransvaret vara den naturliga utvidgning av skadeståndsansvaret, som påkallades av farlig verksamhet. Nu har i ett stort antal fall ett sådant arbetsgivaransvar erkänts. Emellertid har, såsom framgår av Alexandersons undersökning av de svenska rättsfallen angående arbetsgivaransvar, i så gott som samtliga fall, där klart vållande konstaterats å någon underlydandes sida och arbetsgivaren hållits ansvarig därför, antingen förelegat ett kontrakts- eller kvasikontraktsförhållande mellan den skadelidande och arbetsgivaren, som kunnat förklara och ibland uttryckligen åberopats för att förklara skadeståndsskyldigheten, eller också har culpa ansetts ligga arbetsgivaren eller, om det varit fråga om en juridisk person, dess organ till last. Även om det varit fråga om farlig verksamhet, är det därför svårt att konstatera ett direkt erkännande av ett arbetsgivaransvar som en följd av en verksamhets farlighet⁷⁹).

En känsla av culparegelns otillräcklighet vid farlig verksamhet torde emellertid, jämväl i åtskilliga av de av Alexanderson omnämnda rättsfallen, kunna spåras däri att fordringarna på utövarens omsorg och tillsynsplikt skärpts i en

---

⁷⁹) I ett rättsfall har telegrafstyrelsen gjorts ansvarig för skada å en automobil uppkommen därigenom att arbetarna vid ett reparationsarbete låtit telefontråd kvarligga å vägen. Utgången torde möjligen ha berott på ett antagande att telegrafstyrelsen genom vägens begagnande för arbetet iklätt sig vissa förpliktelser. Se N. J. A. 1929 s. 520.

grad, som i många fall på en omväg infört ett arbetsgivaransvar och som i vissa fall kanske rent av närmar sig en fingerad culpa. Som exempel kunna nämnas de av Alexanderson anförda fallen av ådömd skadeståndsskyldighet utan att kontraktsförhållande förelegat⁸⁰). Det har i dessa fall varit fråga om eldskada uppkommen genom ris- och torvbränning, gnistor från en med ved eldad ångbåt, en vid arbete å telefonledning använd lödugn eller stensprängning, samt om kroppsskada, vållad av plankor, som från en bristfällig rälsbana i en brädgård störtat ned på en utmed densamma gående väg, eller av nedstörtande i en grav som uppgrävts för nedläggning av en rörledning. I fallet med gnistorna från ångbåten är det naturligt om järnvägslagen skapat en benägenhet för skärpning av aktsamhetsplikten.

Särskilt påfallande äro de krav, som ställas på företagarens tillsynsplikt i fråga om material och vidtagna anordningar för arbetets utförande. Som exempel kunna nämnas, utom åtskilliga av de nyss nämnda fallen, sådana då ett teaterbolag hållits ansvarigt för avsaknad av staket på en bakgård från vilken en teaterbesökare fallit ned, då en byggmästare gjorts ansvarig för det sätt, på vilket en underentreprenörs arbetare uppstaplat cementsäckar, och då ett spårvägsbolag gjorts ansvarigt för bristande säkerhetsanordningar vid arbete med omläggning av skenor⁸¹).

Kraven ha särskilt skärpts då det gällt lokaler eller transportmedel, till vilka kunder eller allmänheten haft tillträde och där följaktligen faran varit särskilt stor. Utöver fall som redan nämnts, må anmärkas fall då en icke-hyresgäst skadats genom att träda ned benet i ett mellanrum mellan en hiss och förstugugolvet, då kunder hos ett kvarnbolag eller en vedgård skadats av resp. nedfallande rullstock till en hiss och nedrasande vedtrave, då passagerare i en spårvagn snubblat på en i golvet för dess upplyftande anbragt krok, då en motoreyklist kört omkull i en svacka å en väg, som uppkommit efter nedläggande av rör under vägbanan, och då hästar skrämpts av en stenkross,

80) N. J. A. 1882 s. 449; 1899 s. 247; 1910 s. 628; 1897 s. 249; 1903 s. 11. samt 1908 s. 380.

81) N. J. A. 1897 s. 269; 1932 s. 150 och 154.

som en vägstyrelse uppställt vid en vägkant⁸²). I flera av dessa fall har säkerligen kontraktsförhållandet mellan rörelsens utövare och den skadelidande eller eljest möjligheten att konstruera en garantiutfästelse haft stor betydelse för skadeståndsskyldighetens åläggande. Emellertid torde här ytterst vara fråga om sådana synpunkter, som gjort sig gällande vid utbildandet av ansvarsreglerna för skadeståndsskyldighet på grund av farlig verksamhet. Att kontraktsförhållandet ej är en tillfredsställande förklaring och i varje fall endast inom ett begränsat område förklarar en på ett vidsträcktare område påkallad utvidgning av skadeståndsskyldigheten framstår tydligt, om man i de fall, då kunder kommit till skada, tänker sig omständigheterna ändrade så att en tjänare skickats att hämta varan och denne skadats eller att köparen haft i sällskap någon person, som samtidigt kommit till skada⁸³).

De här framhållna tendenserna i svensk rättspraxis ha redan påpekats av en författare, som föranletts att uppställa en princip om företagares ersättningsansvar för bristfälliga anordningar, vilken skulle hålla på att formas⁸⁴). Som skäl för denna princip, för vars tillämpning skulle fordras att det vore fråga om ett med risk förbundet tillstånd av någon varaktighet⁸⁵), framhållas bevissvårigheterna, svårigheten att i ett stort företag personligen övervaka detaljerna, svårigheten att genomföra bonus-paterfamilias-måttstocken och preventionssynpunkten. Författaren avslutar framställningen med att såsom en jämförelse antyda den tillämpning som art. 1384 i den franska Code Civil erhållit. Sammanställningen är i viss mån befogad. Även om resultaten högst väsentligt skilja sig, torde tendensen i de båda ländernas rättspraxis vara densamma och ytterst också grunden.

Genom de krav, som i svensk rättspraxis ställas på utrustningen och anordningarnas beskaffenhet, skapas på culporegelns

---

⁸²) N. J. A. 1932 s. 472; 1901 s. 216; 1925 s. 119; 1909 s. 549; 1932 s. 546 och 1933 s. 187.

⁸³) Jfr. Alexandersons utläggning s. 33.

⁸⁴) Ivar Strahl: Ersättning för bristfälliga anordningar, Festschrift för Marks v. Würtemberg s. 577.

⁸⁵) S. 588.

grundval ett förstärkt rättsskydd, vilket sasom förut påpekats väsentligt utvidgat skadeståndsskyldigheten enligt de vanliga reglerna.

Angående svensk rättspraxis må slutligen anmärkas att adekvat orsakssammanhang genomgående fordras för inträde av skadeståndsskyldighet ⁸⁶⁾.

SAMMANFATTNING

I sammanhang med behandlingen av teorierna på området har gjorts gällande att en allmän skadeståndsskyldighet utan culpa på grund av farlig verksamhet icke kan anses teoretiskt grundad men att vid viss farlig verksamhet en på lämplighets- och billighetsskäl grundad, analogisk tillämpning av de ersättningsregler, som gälla vid expropriationstillfällen och direkta ingrepp, kan vara berättigad. Som det egentliga området för en sålunda grundad skadeståndsskyldighet utan culpa har angivits de fall där skadan är oundviklig, t. ex. vid skada orsakad av betande kreatur, flottning, gnistor och glöd från lokomotiv samt elektriska ledningar. Utanför detta område har en sådan skadeståndsskyldighet satts i fråga vid verksamhet, som skapar höggradig fara, så att en mycket liten oförsiktighet är ägnad att framkalla olycka, farans storlek må bero på beskaffenheten av de naturkrafter, som i verksamheten utnyttjas, eller därpå att allmänheten kommer i närmare beröring med farokällan. Hänsynen till handlingsfriheten gör sig emellertid utanför området för de oundvikliga skadorna kraftigare gällande, och där lämpar sig fördenskull ett skadeståndsansvar utan culpa bäst då en verksamhet är monopoliserad eller utövas av ett fåtal större företag. I dessa fall är också ansvarsförsäkring lättare genomförd. Särskilt utanför området för de oundvikliga skadorna kan det framstå såsom tillräckligt att möta den särskilda risk, som en verksamhet medför, genom en utvidgning av skadeståndsskyldigheten på culparegelns grund t. ex. genom ett arbetsgivaransvar eller genom omkastning av bevisbördan. I en särklass står farlig verksamhet vid grann-

⁸⁶⁾ Se N. J. A. 1925 s. 398; 1927 s. 72; 1931 s. 126; 1932 s. 493 och 572. samt 1933 s. 441.

skapsförhållande. I den mån här genom offentlig myndighets auktorisering av verksamheten, möjligheten att få avlägsnad en olägenhet, som överstiger vad grannfastigheten är skyldig att tåla, berövats dess ägare, måste skadeståndsskyldighet följa.

Beträffande den svenska rättens ställning till frågan om skadeståndsskyldighet på grund av farlig verksamhet kan till en början konstateras, att genom speciallagstiftning skadeståndsansvar utan vållande finnes stadgat för skada av flottning, för viss skada orsakad av djur, för eldskada orsakad av gnistor och glöd från järnvägståg, för viss skada å djur orsakad av järnvägsdrift, för skada orsakad i automobiltrafik till följd av bristfällighet å bilen, för viss skada i följd av luftfartygs begagnande i luftfart samt för viss skada orsakad genom inverkan av elektrisk ström. I speciallagstiftningen stadgas dessutom ansvar för underordnads vållande vid skada till följd av järnvägsdrift samt vid viss skada i följd av automobiltrafik och i följd av elektrisk anläggnings drift. Vid skada i följd av automobiltrafik är bevisbördan omkastad, så att ägaren och föraren ha att visa frånvaro av vållande. Utanför denna speciallagstiftning har praxis i regel uppehållit fordran på culpa som förutsättning för skadeståndsskyldighet. I grannförhållanden kan dock spåras en viss benägenhet att tillämpa skadeståndsansvar utan culpa och utanför detta område har åtminstone i ett rättsfall fordran på culpa släppts. I vissa fall av skada på grund av farlig verksamhet har rättspraxis dessutom, speciellt genom skärpning av kraven på tillsynsplikt i fråga om material och vidtagna anordningar för arbetets utförande, praktiskt taget infört ett arbetsgivaransvar, vilket eljest ej förekommer i svensk rätt.

Genom den svenska speciallagstiftningen torde skadeståndsskyldighet utan culpa i det väsentliga ha genomförts på det område, vilket betecknats som det egentliga området för en skadeståndsskyldighet utan culpa. Utanför detta har däremot det utvidgade skadeståndsansvaret icke ännu genomförts i hela den utsträckning, i vilken det, enligt vad nyss angivits, är berättigat och jämväl måste anses önskvärt.

Av vissa författare har gjorts gällande att det skulle tillkomma lagstiftningen att stadga undantag från den allmänna

culparegeln. Culparegeln har emellertid utbildats av rättspraxis, och något hinder för denna att i de fall då den ej är lämplig ersätta den med andra regler finnes ej. Det måste också anses lämpligare att som regel på ett så föga överskådligt område, där en fast teoretisk grundval ej kan anses vara för handen för en lagstiftning av allmän natur och där svåråtkomliga distinktioner måste göras, rättspraxis tar hand om rättsutvecklingen. En speciell ställning intaga de skadeståndsfrågor, som ansluta sig till grannskapsförhållandena. Här måste ett koncessionsförfarande enligt norskt mönster, såsom också av lagberedningen föreslagits, anses vara på sin plats, och med ett sådant följer nödvändigheten att stadga skadeståndsskyldighet vid bortfallande av actio negatoria.

Bilag III—X

RETTENS STILLING TIL KONKURRANSEREGULERINGER

Innleder: Direktør Wilhelm Thagaard.

INNLEDERENS TESER

Konkurransereguleringene faller i to hovedgrupper:

- a) Konkurransereguleringer vedkommende arbeidsforhold (arbeidsgiverne og arbeidernes faglige sammenslutninger, tariffavtaler m. v.).
- b) Konkurransereguleringer til ordning av bedriftenes innbyrdes forhold for øvrig og deres forhold til leverandører og avtagere. (Truster, karteller og andre bedriftsmessige sammenslutninger eller avtaler).

Foredraget omhandler vesentlig de konkurransereguleringer som er nevnt under b).

Statens stilling til næringslivet i det 19. århundre og inntil verdenskrigens utbrudd var i de fleste land basert på næringsfrihetens og den frie, individuelle konkurranses grunnsetninger. Ut fra dette syn var det naturlig at rettsordenen så med misbilligelse på forsøk som blev gjort på å innskrenke eller regulere konkurransen gjennom sammenslutninger eller avtaler. I en rekke land var slike avtaler ugyldige og kunde også i visse tilfelle medføre straffeansvar. Den første spesiallovgivning på dette område — trustlovgivningen i De forenede Stater — hadde også denne *anti-trust*messige karakter.

Efter krigen er statens stilling til næringslivet i alle land blitt en annen enn før. Overalt kreves det at staten skal gjennomføre en bedre organisasjon av den økonomiske virksomhet, avpasset efter de moderne produksjonsforhold og avstemt efter det sociale syn som vår tid er gjennemtrenget av. De alterna-

tiver som utviklingen peker imot er *enten* et fullstendig socialistisk system som i Sovjetsamveldet *eller* et privat næringsliv, bygget på samvirke og solidaritet og undergitt statens kontroll.

Denne utvikling avspeiler sig også i rettens stilling til konkurransereguleringene. I socialistiske land har spørsmålet tapt sin særlige betydning. Med det private næringsliv faller jo også de private konkurransereguleringer bort. I andre land har derimot spørsmålet om statens forhold til konkurransereguleringene nettop i vår tid en særlig aktualitet. Utgangspunktet for den moderne trust- og kartell-lovgivning er at slike sammenslutninger ikke prinsipielt bør motarbeides, men at de kan tjene som grunnlag for en bedre organisasjon av næringslivet. Konkurransereguleringene bør i dette øiemed stilles under offentlig kontroll for at misbruk kan skjæres bort og de gagnlige virkninger fremmes. Det offentlige bør heller ikke nøie sig hermed. Det bør selv medvirke til å få gjennomført samfundsgagnlige konkurransereguleringer, hvor bedriftene selv ikke makter å få dem istand.

I foredraget vil disse synspunkter søkes nærmere belyst gjennom en oversikt over nyere trust- og kartell-lovgivning i forskjellige fremmede land og ved en utredning av prinsippene i den norske trustlovgivning. Til slutt vil den moderne trust- og kartell-lovgivning søkes bedømt ut fra de produksjons- og omsetningsforhold og det samfundssyn som råder idag.

KRÆVER SIKKERHEDSHENSYN, AT MAN BEGRÆNSER ADGANGEN TIL AT DÆKKE SIG VED ANSVARFORSIKRING?

Indleder: Direktør Knud Christensen.

INDLEDERENS TESER.

- I. Det bestrides at Erstatningsreglerne almindeligvis virker præventivt.
- II. I følgende Tilfælde har Erstatningsreglerne præventiv Virkning:
  - a. Kontraktmæssige Hvervs Udførelse paa behørig Maade.
  - b. Forhold, hvor Faren for Skades Indtræden er særlig stor.
  - c. Tilfælde af grov Uagtsomhed.
- III. Om Erstatningsreglernes præventive Evne i de under II nævnte Tilfælde bør søges bevaret ved Begrænsning i Adgangen til at dække sig ved Ansvarsforsikring, afhænger af, om andre til Raadighed staaende Midler (Straf, regulerende og kontrollerende Lovbestemmelser) er saa effektive, at Erstatningsreglernes præventive Evne kan undværes.

Dette er ikke Tilfældet for de under II a omhandlede Forholds Vedkommende og i disse Forhold er det derfor ønskeligt, at der ikke er ubegrænset Adgang til at dække sig ved Ansvarsforsikring. De fornødne Begrænsninger iagttages imidlertid i Ansvarsforsikringens Praksis, idet Skade forvoldt ved ikke behørig Udførelse af Hverv enten ikke forsikres eller (med enkelte Undtagelser) kun forsikres med Selvrisiko (Formueskadesforsikringen).

Også i de under II b og c behandlede Forhold skønnes det hensigtsmæssigt, at Erstatningsreglernes præventive

Evne et vist Omfang søges bevaret, men i de fleste af de under II b behandlede Forhold er Lovgivningens Regler om Straf m. v. saa effektive, at det er tilstrækkeligt, at bevare Erstatningsreglernes præventive Evne, naar der er udvist grov Uagtsomhed.

- IV. Præventionshensynet kræver ikke, at Skadøvolderen skal udrede hele Erstatningen af egne Midler, men kun en større eller mindre Del, bestemt efter pønale Hensyn.

SELVFORSIKRING.

- V. a. Ansvarsforsikringens Erfaringer viser, at Selvforsikring ikke er berettiget som almindelig Foranstaltning.
 b. Selvforsikring er nødvendig i Formueskadesforsikring.
 c. Der forekommer i almindelig Ansvarsforsikring spredte Tilfælde, hvor særlige Skadesaarsager maa bekæmpes med Selvforsikring.
 d. I Ansvarsforsikring for farlig Bedrift er Selvforsikring irrational som Middel til Opnaaelse af Prævention.
 e. Lovgivning om Selvforsikring er overflødig.

UDELUKKELSE AF GROVE UAGTSOMHEDSTILFÆLDE.

- VI. I dansk Ansvarsforsikring er grove Uagtsomhedstilfælde overordentlig sjældne udenfor Automobilansvarsforsikring.

For en praktisk Betragtning er det derfor tilstrækkeligt at undtage grov Uagtsomhed for denne Branches vedkommende.

De indvundne Erfaringer viser, at det hævdvundne Begreb «grov Uagtsomhed» er uegnet som Afgrænsning af de Tilfælde, der bør udelukkes fra Dækning. Begrebet er baade for vidtgaaende og for daarligt afgrænset. Endvidere erindres det under IV anførte.

- VII. En almenlydig Løsning paa Spørgsmaalet om Udelukkelse af grov Uagtsomhed findes ved at gennemføre de for almindelig Skadesforsikring gældende Regler om grov Uagtsomhed paa Ansvarsforsikring. Herved skønnes Præventionshensynet tilstrækkelig varetaget. Af Hensyn til skadelidte maa man forkaste en Regel, der udelukker grov

Uagtsomhed paa en saadan Maade, at skadelidte ikke faar Erstatning.

Følgende Løsning opstilles til Debat: Blandt Forsikringsaftalelovenes Bestemmelser om Regres i Skadesforsikring optages en ufravigelig Regel om, at Ansvarsforsikringsselskabet har Regres mod den for Skaden ansvarlige Person, hvis han har udvist særlig grov Uagtsomhed.

Om Afgrænsningen af de Uagtsomhedstilfælde, som skulde medføre Regres og om Regressens Omfang henvises til det under VI om Automobilansvarsforsikring anførte.

I koncessionerede Brancher (som den danske Automobilansvarsforsikring) kan det ved særlige Lovregler paabydes, at Regresretten *skal* gøres gældende. Dette skønnes dog kun at burde ske, naar der er Fare for hyppige Tilfælde af grov Uagtsomhed.

DEN STRAFFRÄTTSLIGA BEHANDLINGEN AV FOSTERFÖRDRIVNING

(*Inledare: Statsrådet K. Schlyter.*)

INLEDARENS TESER

1. I särskild lag regleras, i vilka fall havandeskap får avbrytas under iakttagande av de i samma lag föreskrivna former. Avbrytande av havandeskap på medicinska indikationer lämnas hädanefter som hittills utan legal reglering. Dock införas i administrativ väg skyldighet för läkare att till landets högsta medicinska myndighet (i Sverige medicinalstyrelsen) insända rapport rörande varje fall då avbrytande av havandeskap ägt rum på medicinska skäl.

Efterföljande punkter avse allenast havandeskaps avbrytande på andra än medicinska indikationer.

2. Havandeskap får avbrytas:

a) av *etiska* skäl, nämligen när havandeskapet förorsakats av våldtäkt eller av blodskam, eller när kvinnan är sinnesslö eller vid det hävdande samlaget lidit av sinnessjukdom eller ännu ej uppnått 15 års ålder, eller när samlaget eljest ägt rum under sådana förhållanden att det får anses hava inneburit en kränkning av kvinnans könsfrihet;

b) av *eugeniska* skäl, nämligen när det med skäl kan antagas att barnet på grund av arvsanlag skulle komma att lida av sinnessjukdom eller sinnesslöhet eller av svår kroppslig sjukdom;

c) av *sociala* skäl, nämligen när genom barnets tillkomst kvinnan skulle försättas i nöd eller eljest allvarlig fara uppstå för hennes välfärd.

I samband med havandeskaps avbrytande på eugeniska skäl bör undersökas, huruvida skäl föreligger att samtidigt sterilisera kvinnan.

Avbrytande av havandeskap får icke äga rum efter havandeskapets tredje månad, med mindre särskilda skäl därtill föreligga.

3. När kvinna på grund av sinnessjukdom eller sinnesslöhet eller av annan orsak ej kan lämna giltigt samtycke till sitt havandeskaps avbrytande, får initiativ därtill tagas av förmyndare eller annan som har vårdnaden om henne. Avbrytande får dock aldrig ske mot kvinnans bestämda nekande.

Gör kvinna under 18 (21?) år framställning om havandeskaps avbrytande, bör, om så lämpligen kan ske, yttrande inhämtas från föräldrar eller förmyndare.

Det väntade barnets fader skall som regel beredas tillfälle att yttra sig.

4. Till förekommande av missbruk uppställas följande garantier:

a) Förhandenvaron av de i punkt 2 angivna förutsättningarna för att havandeskap skall få avbrytas prövas av två läkare, därav en tjänsteläkare, eller ock av medicinalstyrelsen, därvid tillika tillses att föreskrifterna i punkt 3 iakttagits. Kan kvinnan på grund av sinnessjukdom eller av annan orsak ej lämna giltigt samtycke till åtgärden, verkställes prövningen av medicinalstyrelsen. Läkarnas nyssnämnda prövning av förutsättningarna skall atteras i en av dem före åtgärdens verkställande undertecknad handling, upptagande jämväl de grunder på vilka de stödjade sitt omdöme. (Har medicinalstyrelsen medgivit havandeskaps avbrytande, bör allmän sjukvårdsanstalt till vilken kvinnan hänvänder sig som regel vara skyldig verkställa åtgärden.)

b) Det kan ifrågasättas att i lag stadga förbud för läkare, som verkställer den under a) omnämnda prövningen eller som utför havandeskapets avbrytande, att uppbära arvode härför utöver viss taxa.

c) Det har ifrågasatts, att avbrytande av havandeskap endast skulle få utföras å statlig eller kommunal sjukvårdsanstalt (i Sverige lasarett eller sjukstuga). Åtgärden får i varje fall al-

lenast verkställas av legitimerad läkare med viss utbildning enligt särskilt meddelade föreskrifter, eventuellt med viss tjänsteställning.

d) Bestämmelser meddelas om rapport till medicinalstyrelsen rörande varje verkställt avbrytande av havandeskap.

5. Straffrättsliga bestämmelser.

a) *Avbrytes havandeskap utan att den under 4 a) omförmälda prövning ägt rum, men kan den tilltalade styrka att skäl till åtgärden enligt punkt 2 varit för handen, straffas han efter en lindrigare straffskala än för fosterfördrivning. Begår någon brottet vanemässigt eller för att därmed bereda sig vinning, höjes straffmaximum. Även försök är straffbart.*

Kan den tilltalade icke visa att skäl till havandeskaps avbrytande varit för handen, tillämpas straffbestämmelserna för fosterfördrivning.

b) *Har läkare i utfärdad attest angående verkställd prövning enligt 4 a) förklarat att skäl till avbrytande av havandeskap föreligger, ehuru han måste antagas hava insett att sådant skäl icke var för handen, utgår straff enligt en särskild straffbestämmelse.*

Intygar läkare mot bättre vetande att skäl till havandeskaps avbrytande är för handen, bör han, om åtgärden vidtages med stöd av detta intyg, straffas såsom för fosterfördrivning.

c) *Beträffande straff för kvinnan bör följande gälla.*

Har havandeskap avbrutits av legitimerad läkare och straffas denne därför, är kvinnan straffri.

Har kvinnan själv eller ock annan än legitimerad läkare med hennes vilja avbrutit havandeskap, straffas hon såsom enligt nu gällande lag. Dock skall, om hon kan visa att skäl till havandeskapets avbrytande enligt punkt 2 varit för handen, eller där omständigheterna eljest äro synnerligen förmildrande, straffet kunna bortfalla.

Frågan huruvida åtal mot kvinnan skall väckas underställes justitiekanslerns (riksadvokatens) prövning och avgörande med hänsyn till omständigheterna i det särskilda fallet. Åtalsrätten mot kvinnan preskriberas på ett år från brottets begående.

d) Därjämte erfordras straffbestämmelser bl. a. för de fall, att

avbrytande av havandeskap utföres av annan än legitimerad läkare med den stadgade, särskilda kompetensen; *att* läkare mottager arvode utöver fastställd taxa för avbrytande av havandeskap eller för prövning enligt 4 a) här ovan; *att* läkare försummar att till medicinalstyrelsen insända rapport över verkställt avbrytande av havandeskap; *att* någon till läkare som har att verkställa prövning enligt 4 a) eller till medicinalstyrelsen uppsåtligen lämnar oriktig uppgift rörande omständighet av betydelse för bedömande av frågan huruvida avbrytande av havandeskap må äga rum; samt *att* den, som haft att taga befattning med avbrytande av havandeskap eller med ärende angående sådan åtgärd, i oträngt mål yppar något av vad därvid förekommit.

Stockholm, juli 1934.

PRIVAT-ÅTAL

Inledare: Professor Justitierådet O. Hj. Granfelt.

INLEDARENS TESER.

- I. På straffrättslig grund bör skillnad göras emellan (A) brott, som underligga offentligt åtal och (B) s. k. målsägandebrott, vilka föranleda åtal endast om den, som kränkts genom brottet (målsägaren), vill sådant.
Innefattar en gärning brott av vartdera slaget (ideell brottskonkurrens), anses den underligga offentligt åtal.
- II. 1. Beträffande brott av först angivna huvudkategori (A) bör — med uteslutande av en allmänt medborgerlig åtalsrätt (*actio popularis*) — åtalsrätten principalt tillkomma statens åklagaramyndighet.
2. Den genom brottet kränkte synes emellertid — om än principiella invändningar häremot kunna göras — åtminstone i land där målsägaren av ålder haft åtalsrätt, böra bibehållas i denna rätt. Detta bör gälla även i avseende å tjänstebrott, för så vitt icke motsatsen är uttryckligen stadgad vidkommande viss statsfunktionär.
3. Denna målsägarens åtalsrätt bör i princip innefatta ej mindre rätt att förena sig om offentlig åklagares åtalsyrkanden och att i mål, där offentlig åklagare utför åtal, jämsides med denne framställa egna åtalspåståenden, än ock rätt att fullt självständigt utröra åtal, då offentlig åklagare icke gör detta.
4. Målsägarens rätt att självständigt utföra åtal bör likväl vara av blott subsidiär natur, så att dess utövning förutsätter såväl att behörig offentlig åklagare vägrat utföra åtal, som ock att ett av åtalsmyndigheten oberoende domstolsorgan — vare sig undersökningsdomare eller, där sådan ej finnes, lägste underrätt — förklarar

gjord åtalsbegäran vara av behörig målsägare framställd och icke sakna sannolika skäl.

- III. I fråga om s. k. målsägandebrott (B) bör principal åtalsrätt tillkomma målsägaren, med rätt dock för offentlig åklagare att, efter angivelse av målsägaren, utföra åtal.

Jämväl då målsägare själv utför åtal, bör offentlig åklagare äga rätt att antingen övertaga åtalet och självständigt fullfölja detsamma eller ock accessoriskt förena sig om målsägarens åtalsyrkanden.

- IV. Då åtal utföras med anledning av brott, som underliggör offentligt åtal, bör dess framställande föregås av s. k. förundersökning. Detta är däremot icke nödvändigt, då åtalet avser målsägandebrott, men domstol skall vara berättigad att i visst föreliggande fall påbjuda förundersökning, innan till vidare domstolsförhandling skrides.

Finner domstol anställd förundersökning vara bristfällig, bör den alltid ega rätt att förordna om dess komplettering.

LOVER FOR DE NORDISKE JURISTMØTER

Vedtatt 1872, forandret 1919, 1928 og 1934.

§ 1.

De nordiske juristmøter har til hensikt gjennom en ordnet forhandling mellom danske, finlandske, islandske, norske og svenske jurister å virke til å utdanne en såvidt mulig samstemmende sakkyndig dom angående retts- og lovgivnings-spørsmål, som er av viktighet for de nordiske riker.

§ 2.

På hvert juristmøte bestemmes tid og sted for den neste sammenkomst.

§ 3.

På hvert juristmøte velges for hvert rike av deltagerne fra dette rike en lokalbestyrelse, som fungerer til slutningen av neste møte. Den består av høist fem medlemmer med høist fem suppleanter. Lokalbestyrelsene danner tilsammen en fellesbestyrelse.

§ 4.

Det påhviler lokalbestyrelsen i det land, hvor møtet skal holdes, å treffe de til dettes forberedelse og avholdelse fornødne foranstaltninger.

Alle forhandlingsforslag, betenkninger, erklæringer o. lign. som ønskes forelagt møtet blir å avgi til den.

§ 5.

Såvidt mulig skal de muntlige forhandlinger på juristmøtene forberedes derved, at forhandlingsforslagene, forsynt med en kortfattet motivering eller utvikling, omdeles til deltagerne en passende tid forut for møtet. Hvor det anses for hensiktsmes-

sig, kan der enn videre forinnen møtet innhentes skriftlige betenkninger eller erklæringer om de innkomne forhandlingsforslag, hvilke likeledes omdeles trykt forut for møtet.

§ 6.

Når en sak ikke skjønnes å være tilstrekkelig utdebattert på et juristmøte, kan dens videre forhandling utsettes til et følgende møte, og det kan da overdras en eller flere deltagere i møtet om den å avgi skriftlige betenkninger eller erklæringer, som skal trykkes og omdeles en passende tid forut for det neste møte.

Forhandlingene på et møte om en sak kan, når dette av formannen finnes hensiktsmessig, avsluttes med en avstemning over resolusjoner.

§ 7.

Forhandlingene på juristmøtene ledes av en for hvert møte valgt formann, der tillike bestemmer i hvilken orden forhandlingsgjenstandene skal foretas.

Formannen velges ved forhandlingenes begynnelse av og blandt deltagerne i møtet.

På samme måte velges fire viceformenn og fem sekretærer, en for hvert rike.

§ 8.

Forhandlingene føres på dansk, norsk og svensk.

Deltagerne skal dog, når møtet holdes i Finnland, under møtets offentlige muntlige forhandlinger ha rett til å delta i diskusjonen på finsk. Skjer dette, skal innlegget efter foranledning av det derværende lokalstyre og på dets bekostning straks oversettes til et av de sprog som er nevnt i første ledd, og på dette sprog inntas i den trykte beretning over møtets forhandlinger.

§ 9.

Der skal utgis en trykt beretning om forhandlingene på hvert juristmøte.

§ 10.

Enhver deltager i de nordiske juristmøter har å erlegge en kontingent av 15 kroner, eller et dertil svarende beløp i finnländsk mynt, for hver gang et møte avholdes. Herfor has adgang til selve forhandlingene samt rett til å erholde de trykte meddelelser, som omdeles forut for møtet, og den trykte beretning om forhandlingene som utgis bakefter. Den som engang har tegnet sig anses som deltager i juristmøtene inntil han melder sig ut.

§ 11.

Lokalbestyrelsen i det land, hvor det pågjeldende møte holdes, fører regnskap over samtlige inntekter og utgifter vedrørende møtet. Kontingenter opkreves for hvert lands vedkommende av den pågjeldende lokalbestyrelse, der senest en måned efter møtets avholdelse innbetaler det herved innkomne beløp — med fradrag av utgifter til administrasjon ifølge opgjør — til lokalbestyrelsen i det land, hvor møtet er avholdt. Kontingenter, som derefter erlegges i annet land enn der hvor møtet er avholdt, skal, efterhånden som de innkommer, oversendes uten fradrag.

PROGRAM

FOR DET SEKSTENDE NORDISKE JURISTMØTE

I OSLO 23.—25. AUGUST 1934.

Onsdag den 22. august.

- Kl. 14. Styret for De nordiske Juristmøter trer sammen på Universitetet.

Torsdag den 23. august.

- Kl. 11. *Plenums møte i Universitetets aula.*
a. Møtet åpnes.
b. Foreningsanliggender.
c. Behandling av emnet: Rettsbeskyttelsen for bedriftshemmeligheter.
Referent: Professor *Ragnar Knoph*, Norge.
Korreferent: Professor *Eberstein*, Sverige.
- Kl. 13.³⁰—15.³⁰. Lunsjpause.
- Kl. 15.³⁰. Møtet fortsettes.
- Kl. 19. Oslo Kommunes mottagelse på Akershus festning for møtets deltagere. Daglig antrekk.

Fredag den 24. august.

Seksjonsmøter på Universitetet.

Seksjon I.

Forhandlingsemner:

- a. Kl. 10. Rettens stilling til konkurransereguleringer.
Innleder: Trustkontroll-direktør *W. Thagaard*, Norge.
- b. Kl. 15. Krever sikkerhetshensyn at man begrenser adgangen til å dekke sig ved ansvarsforsikring?
Innleder: Direktør *Knud Christensen*, Danmark.

Seksjon II.

Forhandlingsemner:

- a. Kl. 10. Den strafferettslige behandling av fosterfordrivelse.

Innleder: Statsrådet *Karl Schlyter*, Sverige.

- b. Kl. 15. Privat påtale i straffesaker.

Innleder: Justitierådet *O. Hj. Granfelt*, Finland.

Foredrag:

- Kl. 12.15. Foredrag av advokat *Märta Björnbom*, Sverige, over emnet: «Några spørsmål rörande avbetalningsköp».

- Kl. 13—15. Lunsjpause.

- Kl. 15. Møtet fortsettes.

- Kl. 19. Middag i Frimurerlogen. Antrekk gala.

Lørdag den 25. august.

- Kl. 10. *Plenums møte i Universitetets aula.*

Forhandlingsemne:

Erstatningsansvar for farlig virksomhet.

Referent: Justitierådet *Emil Sandström*, Sverige.

Korreferent: Professor Dr. jur. *Henry Ussing*, Danmark.

- Kl. 13—15. Lunsjpause.

- Kl. 15. Møtet fortsettes.

Foreningsanliggender.

Møtet avsluttes.

Nærmere angivelse av sted for seksjonsmøter og foredraget vil bli kunngjort i møtets mottagelsesbyrå på Universitetet.

For forhandlingene gjelder følgende bestemmelser:

Ved plenarmøter får innlederen, hvis han så ønsker, ordet i høist 10 minutter, derefter korreferenten i høist en halv time. For øvrige diskusjonsinnlegg gjelder en maksimaltid av 15 minutter, dog således at innlederen til replikk kan disponere over en halv time.

Ved seksjonsmøtene kan innlederen disponere 45 minutter. Iøvrig gjelder en maksimaltid av 15 minutter for hvert innlegg.

FORSLAG TIL FORANDRING AV LOVENES § 8

Det finske lokalstyre har fremsatt forslag om forandring i § 8 i lovene for de nordiske juristmøter. Det finske styre foreslår at § 8 herefter skal lyde således:

«Förhandlingarna äga rum å danska, norska och svenska språken.

Mötesdeltagare är dock, då mötet försiggår i Finland, berättigad att under mötets offentliga muntliga förhandlingar göra diskussionsinlägg även på finska språket. Sker detta, bör yttrandet genast genom därvarande lokalstyrelses försorg och på dess bekostnad översättas till något av de språk som i första stycket sägs och på samma språk intagas i den tryckta redogörelsen över mötets förhandlingar.»

Forslaget har vært behandlet av fellesstyret, som i møte den 22 august 1934 mot 1 stemme (advokaten T. Forssner, Sverige) har besluttet å innstille på forslagens vedtagelse.

I henhold hertil *foreslår styret*, at møtet vedtar den foreslåtte forandring i lovenes § 8, således at denne paragraf herefter kommer til å lyde:

«Forhandlingene føres på dansk, norsk og svensk.

Deltagerne skal dog, når møtet holdes i Finnland, under møtets offentlige muntlige forhandlinger ha rett til å delta i diskusjonen på finsk. Skjer dette, skal innlegget efter foranledning av det derværende lokalstyre og på dets bekostning straks oversettes til et av de sprog som er nevnt i første ledd, og på dette sprog inntas i den trykte beretning over møtets forhandlinger.»

Oslo den 22. august 1934.

Fellesstyret.

REVISIONSBERÄTTELSE

ÖVER GUNNAR SWENSONS FOND FÖR DE NORDISKA JURISTMÖTENA,
OMFATTANDE ÅREN 1931, 1932 OCH 1933.

Undertecknade, av styrelsen för det femtonde nordiska juristmötet utsedda revisorer, hava denna dag granskat fondens räkenskaper och böcker.

Fondens kapitalbehållning vid 1933 års utgång utgjordes av Svenska Statens 3½ % obligationer 1904/7 å nom.

kr. 83.160:-- bokförda till ett värde av	kr. 41.438:05
Konungariket Sveriges Stadshypotekskassas 3½ % obligationer 1910 å nom. kr. 82.800:— bokförda till ett värde av	» 40.638:83
Sveriges Allm. Hypoteksbanks 4 % obligationer 1910 å nom. kr. 7.000:— bokförda till ett värde av »	5.104:46
Danska Statens 5 % obligationer 1928 å nom. kr. 12.000:— bokförda till ett värde av	» 11.891:90
Konungariket Sveriges Stadshypotekskassas 4½ % obligationer 1914 å nom. kr. 7.000:— bokförda till ett värde av	» 7.023:59
Sveriges Allm. Hypoteksbanks 4 % obligationer 1931 å nom. kr. 15.000:— bokförda till ett värde av »	14.371:55
Å kapitalräkning i Skandinaviska Kreditaktiebo- laget inestående	» 601:58

Summa kronor: 121.069:96

Fondens disponibla medel uppgingo vid samma tidpunkt till kr. 15.738:47, placerade å kapitalräkning i Skandinaviska Kreditaktiebolaget.

För oss företeddes dels Riksgäldskontorets certifikat den 27 juni 1925 och Sveriges Allm. Hypoteksbanks certifikat den 10 och 18 juni 1925 samt 24 februari 1933, utvisande att fonden

blivit a sagda dagar inskriven i svenska statsskuldboken och Hypoteksbankens skuldbok såsom ägare till ovan angivna Svenska Statens och Hypoteksbankens obligationer, varande de av Hypoteksbanken emottagna obligationerna i certifikaten specificerade, *dels ock* Skandinaviska Kreditaktiebolagets besked den 31 maj 1934, utvisande dels att sagda dag i bankens förvar innelågo ovan angivna Konungariket Sveriges Stads-hypotekskassas samt Danska Statens obligationer och dels att den 31 december 1933 å kapitalräkningar i banken inestodo ovan angivna belopp.

Utgiftsposterna voro med verifikationer vederbörligen styrkta.

Vi föresla, att styrelsen för det sextonde nordiska juristmötet beviljar den svenska lokalstyrelsen full och tacksam ansvarsbefrielse för dess förvaltning under ovan nämnda år.

Stockholm den 31 maj 1934.

A. Henning-Sjöberg.

Nils Stjernberg.

Bilag XI

ANMELDTE DELTAGERE I DET SEKSTENDE NORDISKE JURISTMØTE

I OSLO 1934

1. DANMARK

- Aagesen, Vagn, Kammeradvokat, Højesteretssagfører, f. 66, Frederiksholms Kanal 16, København K.
- * Ahnfelt-Rønne, Ø., Højesteretssagfører, f. 85, Gyldenløvesgade 3, København V.
- Algreen-Ussing, Holger, Landsretssagfører, f. 04, Nørre-Sundby.
- Allerup, F., Højesteretssagfører, f. 93, Skindergade 38, København K.
- Alstrup, Gunnar, Landsretssagfører, f. 96, Esbjerg.
- Andersen, Arnold, Sagfører, f. 79, Gl. Strand 42, København K.
- Andersen, Chr., Sparekassedirektør, f. 85, Hillerød.
- Andersen, Poul, Professor, Dr. jur., f. 88, Rungsted.
- Anker, H., Dommer, f. 75, Worsaaesvej 24, København V.
- * Arnskov, L. Th., Dommer, f. 78, Rudkøbing.
- * Bache, Anders, Politifuldmægtig, Vesterport 3, Randers.
- ** Bache, Henrik, Landsretssagfører, f. 02, Stormgade 12, København K.
- ** Bache, N. H., Højesteretssagfører, f. 69, Stormgade 12, København K.
- * Balthazar-Christensen, T. V., Civildommer, f. 68, Haderslev.
- * Bang, Axel, Overretssagfører, f. 57, Nygade 4, København K.

---

* betyr at vedkommende har anmeldt at han (hun) personlig akter å delta i møtet.

** betyr at vedkommende ledsages av dame.

- Bang, Otto, Højesteretssagfører, f. 83, Nygade 4, København K.
- * Bang-Jensen, Povl, Sagførerfuldmægtig, Cand. jur., Gyldenløvesgade 3, København V.
- Bechmann, H. G., Dommer, f. 83, Charlottenlund.
- Bechtolsheim, V. Holten, Højesteretssagfører, f. 77, Nørregade 36, København K.
- ** Bentzon, Asbjørn Drachmann, Landsdommer, f. 87, Hellerup.
- Bentzon, Viggo, Professor, Dr. jur., f. 61, Sortedamsdossering 95 A, København Ø.
- Berning, Hugo, Expeditionssekretær i Justitsministeriet, f. 96, Rahbeksallé 32, København V.
- Berning, Sigurd, Landsretssagfører, f. 03, Jarmersgade 2, København V.
- Bertelsen, Hans, Sekretær i Udenrigsministeriet, f. 06, Kastelsvej 23, København Ø.
- Bierfreund, Povl, Landsretssagfører, Niels Hemmingsens Gade 9, København K.
- Bing, Ludvig, Overretssagfører, f. 92, Stormgade 6, København K.
- Bing, Otto, Overretssagfører, f. 74, Stormgade 6, København K.
- Boas, Vilhelm, Sekretær i Justitsministeriet, f. 98, Svanholmsvej 6 A, København V.
- Boeg, N. V., Retspræsident, f. 81, Reventlowsgade 14, København V.
- Bohn-Rasmussen, Højesteretsdommer, f. 77, Hellerup.
- Borchorst, O., Politimester, f. 75, Horsens.
- Borre, Johannes, Landsretssagfører, f. 95, Frederiksberggade 27, København K.
- Borum, O. A., Professor, Dr. jur., f. 94, Ehlersvej 17, Hellerup.
- Bramsen, Eigil, Direktør, f. 77, Bjerregaardsvej 7, Valby.
- Brendstrup, H., Birkedommer, f. 62, Nykøbing Sj.
- Brorson, Chr. F., Overretssagfører, f. 72, Skindergade 38, København K.
- Brun, C. A. C., Fuldmægtig i Udenrigsministeriet, f. 97, Stockholmsgade 25, København Ø.
- Brun, Erik, Landsdommer, f. 84, Hellerup.
- Bruun, Niels, Dommerfuldmægtig, f. 91, Ribe.

- Brüel, Erik, Landsretssagfører, f. 92, Nikolaj Plads 26, København K.
- Bryld, H. C., Landsretssagfører, f. 00, Raadhuspladsen 55, København K.
- Bunch-Jensen, K., Landsretssagfører, f. 01, Vennemindevej 7, København Ø.
- Busch-Jensen, N., Overretssagfører, f. 86, Nørrebrogade 93, København N.
- Busch-Steenberg, Chr., Sagførerfuldmægtig, cand. jur., f. 07, Hobro.
- Bülow, Fritz, Højesteretssagfører, f. 72, Niels Hemmingsens Gade 9, København K.
- Bülow, J. K., Overpræsident, Kammerherre, f. 85, St. Kongensgade 128, København K.
- Bülow, P., Højesteretsdommer, f. 75, Klampenborg.
- Bünsow-Johansen, Politifuldmægtig, f. 05, Kongensvej 16, København F.
- Byrdal, V., Overretssagfører, f. 75, Vestre Boulevard 40, København V.
- ** Bærentsen, Chr., Landsdommer, f. 62, St. Knudsvej 23 B, København V.
- Bærentsen, H., Landsretssagfører, f. 93, Bredgade 38, København K.
- Bærentsen, O., Dommerfuldmægtig, f. 94, Stege.
- * Carlsen, Bent, Direktør, Cand. jur., f. 98, Ny Vestergade 19, København V.
- ** Carstensen, V., Landsretssagfører, f. 99, St. Kongensgade 72, København K.
- * Christensen, Andr., Overretssagfører, f. 83, Aarhus.
- Christensen, Harald, Overretssagfører, f. 82, Ved Stranden 20, København K.
- * Christensen, Knud Emil, Direktør, f. 95, Ved Stranden 14, København K.
- Christensen, Poul, Landsretssagfører, f. 00, Bredgade 3, København K.
- Christensen, Wilfred Frank, Landsretssagfører, f. 95, Holmens Kanal 5, København K.
- * Clan, E., Cand. jur., Østerbrogade 102, København Ø.

- Cohn, N., Højesteretssagfører, Dr. jur., f. 88, Højbroplads 21, København K.
- Cohn, Poul G., Overretssagfører, f. 80, Nørre Voldgade 2, København K.
- Cohn, Bernhard P., Fuldmægtig, f. 06, Hellerup.
- ** Colov, Ernst, Kontorchef i Justitsministeriet, f. 91, Hellerup.
- Dahl, Frantz, Professor, Dr. jur., f. 69, Østerbrogade 5, København Ø.
- * Dam, Immanuel, Kommunaldirektør, f. 76, Klampenborg.
- * Dam, Leo A., Civil-Ingeniør, Landsretssagfører, f. 94, Hagemannsgade 2, København K.
- * Damgaard, Elly, Sekretær i Socialministeriet, Cand. jur., Frøken, f. 08, Nørrebrogade 26, København N.
- Dannin, Leo, Landsretssagfører, f. 98, Vestervoldgade 86, København K.
- * David, C. L., Højesteretssagfører, f. 78, Kronprinsessegade 30, København K.
- Dietrichson, E., Landsretssagfører, f. 96, Amagertorv 24, København K.
- Dornonville de la Cour, Albert, Landsdommer, f. 81, Viborg.
- Dragsted, F., Overretssagfører, f. 66, Graabrødretorv 16, København K.
- Dybdal, Bodil, Sekretær i Justitsministeriet, f. 01, Bredgade 49, København K.
- * Eberth, C., Overretssagfører, f. 86, Nybrogade 12, København K.
- * Eggers, Christian von, Baron, Overretssagfører, Vicekonsul, f. 78, Raadhustræde 11, København K.
- Eich, Otto, Overretssagfører, f. 88, Hørsholm.
- Eigtved, Cai, Sekretær i Ministeriet for offentlige Arbejder, f. 03, Sdr. Fasanvej 53, København K.
- * Elmquist, A. L. H., Landsretssagfører, f. 88, Svendborg.
- Engelsen, Povl A., Landsretssagfører, f. 03, Valkendorffsgade 16, København K.
- Eriksen, Niels Guttman, Sekretær i Aktieselskabs-Registret, f. 90, Gl. Kongevej 162, København V.
- Ernst, Louis, Overretssagfører, f. 85, Aalborg.
- Eyser, H. V., Dommer, f. 82, Skjern.

- Fabricius Hansen, A., Politidirektør, f. 75, Politigaarden, København V.
- Falbe-Hansen, V., Overretssagfører, f. 75, Holmens Kanal 18, København K.
- Faurholt, Johs., Byretsdommer, f. 96, Østerbrogade 120, København Ø.
- Faurschou, Aage, Overretssagfører, f. 83, Skoubogade 1, København K.
- * Federspiel, Per, Cand. jur., f. 05, Mikkel Vibesgade 5, København K.
- ** Fich, Oskar, Højesteretssagfører, Formand i Sagførerrådet, f. 77, Raadhusstræde 1, København K.
- Finsen, Aage, Kontorchef i Indenrigsministeriet, f. 91, Gisselfeldts Alle 14, Gentofte.
- Fischer, Johan, Statsadvokat, f. 93, Viborg.
- * Fischer, Leo, Landsretssagfører, f. 02, Skindergade 38, København K.
- Fischer-Møller, H. O., Landsretssagfører, f. 02, Godthaabsvej 100, København F.
- Flensborg, Erhard, Overretssagfører, f. 89, Nybrogade 12, København K.
- ** Florander, V., Amtsfuldmægtig, Cand. jur., f. 90, Tønder.
- * Fløystrup, Aage, Amtsfuldmægtig, Cand. jur., f. 88, Hillerød.
- Fode, Octavius, Overretssagfører, f. 91, Raadhusplads 59, København V.
- * Frandsen, Valdemar, Overretssagfører, f. 78, Odense.
- ** Frost, I. L., Dommerfuldmægtig, f. 94, Ebeltoft.
- Fränkel, Vald., Landsretssagfører, f. 01, Frederiksberggade 27, København K.
- Frølund, Th., Højesteretsdommer, f. 83, Asmussens Allé 1, København V.
- Gamborg, Leif, Højesteretssagfører, f. 96, Bredgade 30, København K.
- Gammelgaard, C., Overretssagfører, f. 77, Nørrevoldgade 25, København K.
- ** Gammeltoft, Poul, Landsdommer, f. 84, Springforbi.
- Gelting, Jacob E., Højesteretssagfører, f. 81, Vingaardstræde 3, København K.

- ** Goldschmidt, Albert, Overretssagfører, f. 69, Nørregade 33, København K.
 Goll, Aug., Rigsadvokat, f. 66, St. Annæ Plads 9, København K.
- ** Gorrissen, N. J., Højesteretssagfører, f. 96, Kronprinsessegade 8, København K.
 Graae, Gustav, Højesteretssagfører, f. 78, Bredgade 3, København K.
 Gram, R., fhv. Højesteretspræsident, Dr. jur., f. 57, Serridslevvej 6, København Ø.
 Grandjean, L. C., Overretssagfører, f. 80, Aarhus.
 Grøn, H. Howard, Stiftamtmand, Kammerherre, f. 61, Skodsborg.
- ** Gudsøe, P. A., Landsretssagfører, f. 76, Fredericia.
 Gulman, C., Landsretssagfører, f. 02, Gl. Strand 40, København K.
- * Gædeken, P. C. R., Dr. jur., Dommer, f. 77, Fjerritslev.
- * Gøtzsche, A., Byretsdommer, f. 94, Borupsallé 137, København L.
 Haack, Olaf, Præsident for Østre Landsret, f. 74, Jacobys Allé 16, København V.
 Hallager, Overretssagfører, f. 86, Skindergade 21, København K.
 Hammerich, K. F., Retspræsident, f. 77, Hellerup.
 Hansen, C. P. M., Kabinetssekretær, Kammerherre, f. 74, Stavangergade 30, København Ø.
- ** Hansen, H. J., Landsretssagfører, f. 93, Sorø.
 Hansen, Ingeborg, Landsretssagfører, Frue, f. 86, St. Strandstræde 9, København K.
- * Hansen, Johs., Sekretær i Industriraadet, Cand. jur., St. Strandstræde 14, København K.
 Hasle, Henning, Landsretssagfører, Folketingsmand, f. 00, Aarhus.
 Hasted, S. O., Landsretssagfører, f. 96, Aarhus.
 Hauer, Chr., Landsretssagfører, f. 90, Stormgade 10, København K.
- ** Hay-Schmidt, H. Ph., Dommer, f. 89, Thorshavn.

- Hede, Holger, Overretssagfører, f. 94, Nygade 4, København K.
- Hede, Poul, Landsretssagfører, f. 95, Amagertorv 19, København K.
- * Heide-Jørgensen, Sigrid, Sagførerfuldmægtig, Cand. jur., Frøken, f. 04, Skindergade 38, København K.
- Heise, C., Landsretssagfører, f. 98, Ny Vestergade 1, København V.
- Heise, Peter, Overretssagfører, f. 66, Ny Vestergade 1, København V.
- Helper, A., Kontorchef i Handelsministeriet, f. 85, Harsdorffsvej 12, København V.
- Helsted, Eivind, Landsretssagfører, f. 01, Raadhusstræde 1, København V.
- * Henriksen, J. V., Sekretær i Finansministeriet, Ingolfs Allé 44, København S.
- Henriques, Arthur, Overretssagfører, f. 78, Nybrogade 10, København K.
- * Henriques, C. B., Højesteretssagfører, f. 70, Skodsborg.
- * Herfelt, J., Fuldmægtig i Justitsministeriet, f. 94, Hellerup.
- ** Herforth, Carl, Sagfører, Kreditforeningsdirektør, f. 66, Amagertorv 19, København K.
- Hertz, Knud, Overretssagfører, f. 86, Kolding.
- Hetsch, Stefan, Overretssagfører, f. 72, Schönbergsgade 15, København V.
- Heuser, V., Landsretssagfører, f. 99, St. Kongensgade 68, København K.
- Hjejle, Bernt, Landsretssagfører, f. 01, Charlottenlund.
- ** Hoff, Troels, Landsdommer, f. 72, Lyngby.
- * Holm, Agnes, Frue, Landsretssagfører, f. 98, Frederiksberg Allé 50, København V.
- Holten, Hans Emil, Sekretær i Indenrigsministeriet, f. 98, Dalgas Boulevard 68, København F.
- * Holten, V., Sagførerfuldmægtig, Cand. jur., f. 03, Amagertorv 24, København K.
- Hoppe, Knud, Byretsdommer, f. 90, Blytsvej 8, København F.
- Hultberg, Oskar Frederik, Dommerfuldmægtig, f. 97, Kolding.

- Hurwitz, Stephan, Landsretssagfører, Dr. jur., f. 01, Frederiksholms Kanal 6, København K.
- Hvidt, L. N., Dispachør, f. 69, Højbroplads 21, København K.
- Hvidt, Vald., Højesteretssagfører, f. 97, Nikolaj Plads 23, København K.
- * Illum, Knud, Sekretær i Justitsministeriet, Dr. jur., Marievej 10, Hellerup.
- Ingerslev, L., Overformynder, f. 78, Sortedamsdossering 87, København Ø.
- ** Jacobi, Helge, Fuldmægtig i Justitsministeriet, f. 98, Ceresvej 12, København V.
- Jacobi, K., Overretssagfører, f. 87, Thorvaldsensvej 8, København V.
- * Jacobsen, Estrid, Sekretær, Frøken, f. 90, Raadhuspladsen 45, København K.
- Jacobsen, J. Hartvig, Højesteretssagfører, Dr. jur., f. 92, Gl. Torv 18, København K.
- Jacobsen, Poul, Højesteretssagfører, f. 89, Ny Vestergade 1, København K.
- ** Jacobæus, H., Landsdommer, f. 81, Charlottenlund.
- Jantzen, Eigil, Sagfører, f. 69, Vesterbrogade 2, København V.
- Jarby, Einar, Dommerfuldmægtig, f. 97, Vejle.
- Jarding, Julius, Landsretssagfører, f. 83, Aarhus.
- Jarner, Knud, Overretssagfører, f. 76, Skindergade 43, København K.
- * Jensen, A. F., Landsretssagfører, f. 81, Aarhus.
- Jensen, C. C., Overretssagfører, f. 85, Hovedvagtsgade 2, København K.
- Jessen, Gert, Fuldmægtig, f. 04, Joachim Larsensvej 31, København F.
- * Johnsen, Anna E., Sagførerfuldmægtig, Cand. jur., Frøken, Bredgade 38, København K.
- Johnsen, Poul, est. Politiadvokat, f. 04, Charlottenlund.
- Juhl, S. C., Overretssagfører, f. 79, Vestergade 2, København K.

- Jungløv, F., Overretssagfører, f. 72, Nørre Voldgade 20, København K.
- * Jørgensen, Alb. V., Højesteretssagfører, f. 86, Knabrostræde 30, København K.
- Jørgensen, Anna Marie, Sekretær i Aktieselskabs-Registret, Frøken, f. 93, Holte.
- Jørgensen, Poul Johs., Professor, f. 73, Bülowvej 7 A, København V.
- * Jørgensen, Troels G., Højesteretsdommer, f. 74, Amaliegade 6, København K.
- Kaarsberg, Otto Irminger, Byretsdommer, f. 94, Østerled 5, København Ø.
- Kaas, Edvard, Dommer, f. 82, Randers.
- Kastel, Henry, Landsretssagfører, f. 05, Hellerup.
- Kiær, Rolf, Legationssekretær, 4 Altenstrasse, Berlin N. W. 40.
- Kiørboe, Otto, Civildommer, f. 80, Viborg.
- Knox, John, Dommer, f. 67, Soldalen 7, København Ø.
- Knudsen, H., Preisler, Byretsdommer, f. 88, Ordrup pr. Charlottenlund.
- Knudsen, Richard, Landsretssagfører, f. 84, Frederikssund.
- Knudtzon, Th., Højesteretssagfører, f. 84, Frederiksholms Kanal 16, København K.
- Knuth, Axel, Baron, Landsretssagfører, f. 78, Smallegade 2, København F.
- Koch, I., fhv. Retspræsident, f. 61, Amaliegade 40, København K.
- ** Koefoed, Erling, Landsretssagfører, f. 01, Bredgade 25, København K.
- Koefoed, V., Overretssagfører, f. 66, Amagertorv 24, København K.
- Kondrup, Ivan, Højesteretssagfører, f. 72, Kronprinsessegade 8, København K.
- ** Kondrup, Ivan Alexis, Cand. jur., f. 05, Kronprinsessegade 8, København K.
- * Krabbe, Karen, Amtsfuldmægtig, Frøken, f. 01, 5. Juni Plads 1, København F.

- **Krabbe, Oluf H., Professor, f. 72, 5. Juni Plads 1, København F.
Krag, Erik, Højesteretssagfører, Direktør, f. 78, Jarmers Plads 2, København V.
Krarup, Ove, Dommer, f. 72, Aarhus.
Krenchel, H. B., Overregistrator, f. 72, Rømersgade 3, København K.
- * Krenchel, Steen G., Landsretssagfører, f. 04, Vestre Boulevard 29, København V.
- ** Kruse, F. Vinding, Professor, Dr. jur., f. 80, Bülowvej 32 A, København V.
- ** Kühl, Poul de Fine, Sagfører, f. 89, Stege.
Langballe, Chr., Overretssagfører, f. 81, Nybrogade 22, København K.
Larsen, Aksel E., Overretssagfører, f. 88, St. Strandstræde 9, København K.
- * Larsen, A. P., Dommer, f. 71, Helsinge.
- * Larsen, Egon, Fuldmægtig, Strandvej 130 D, Hellerup.
- * Larsen, Poggaard, Sagfører, Ved Stranden 6, København K.
Lauritzen, Hans, Overretssagfører, f. 79, Raadhusstræde 1, København K.
- * Leifer, Vilhelm, Sekretær i Statspolitiet, f. 04, Hellerup.
Lembourn, E., Ekspeditionssekretær, f. 85, Kristiansgade 4 B, København K.
Lett, G. J., Højesteretsdommer, f. 79, Ved Kløvermarken 1, København S.
Levin, Benny, Fuldmægtig i Finansministeriet, f. 93, Forchammersvej 13, København V.
Levinsen, Carl T., Overretssagfører, f. 80, Ny Vestergade 1, København V.
Levysohn, Alfred, Landsretssagfører, Skindergade 38, København K.
- Lind, Volmer, Sagfører, f. 81, Holbæk.
- Lindboe, Poul, Fuldmægtig, f. 06, Jacobys Allé 8, København V.
- Lucas, F., Landsdommer, f. 86, Hellerup.
- Lund, William, Overretssagfører, f. 80, Charlottenlund.
- Lund-Andersen, O., Dommerfuldmægtig, f. 02, Køge.

- Macholm, C., Landsretssagfører, f. 87, Fredericia.
- Madsen, Hans, Overretssagfører, f. 87, Bredgade 3, København K.
- * Magnussen, Henny, Frue, Overretssagfører, f. 78, Jarmersgade 2, København V.
- * Magnussen, Ove Knud, Lektor, Overretssagfører, f. 81, Jarmersgade 2, København V.
- Martensen-Larsen, A., Højesteretssagfører, f. 82, Frederiksholms Kanal 18, København K.
- Martensen-Larsen, F., Stiftamtmand, f. 72, Suomisvej 7, København V.
- Melchior, J. A., Landsretssagfører, f. 03, Bredgade 30, København K.
- Melchior, Mogens Max, Sekretær i Udenrigsministeriet, f. 04, 26 The Bund, Shanghai, Kina, Danish Consulate General.
- Meyer, Cosmus, Højesteretspræsident, f. 66, Livjærggade 21, København Ø.
- * Meyer, Karsten, Højesteretssagfører, f. 87, Ny Vestergade 13, København K.
- ** Mollerup, Terje, Landsretssagfører, f. 03, Horsens.
- Moltke, V., Statsadvokat, f. 72, Charlottenlund.
- Mortensen, V., Overretssagfører, f. 88, Børsen, København K.
- Munch, H. V., Dommerfuldmægtig, f. 02, Rønne.
- * Munch-Petersen, E., est. Fuldmægtig i Justitsministeriet, f. 00, Kronprinsessegade 40, København K.
- ** Munch-Petersen, H., Professor, Dr. jur., f. 69, Frb. Bredegade 13, København F.
- * Myrdahl, Thorkil, Byretsdommer, f. 94, Rahbeks Allé 18, København V.
- Møller, Aksel, Professor, Dr. jur., f. 73, Holte.
- Møller, Ejvind, Højesteretssagfører, f. 91, St. Kongensgade 77, København K.
- * Møller, Jul., Højesteretsdommer, f. 68, Rosenvængets Sideallé 1, København Ø.
- * Nannestad, L., Stiftsforvalter, f. 64, Vallø.
- Neergaard-Petersen, F. C. L., Sekretær, Cand. jur., f. 98, Jægersborgallé 71, Charlottenlund.

- * Nellemann, Torben, Fuldmægtig, Cand. jur., f. 02, Arendalsgade 3, København Ø.
- * Nielsen, Anth., Sagfører, f. 81, Vestervoldgade 115, København V.
Nielsen, C. E., Landsdommer, f. 82, Nørrebrogade 8, København N.
Nielsen, Kai, Dommerfuldmægtig, f. 88, Blegdamsvej 6, København N.
- * Nielsen, Kay, Sekretær, f. 02, Kastellet, Nordre Magasin 6, København Ø.
Nielsen, N. C., Landsretssagfører, f. 90, Frederiksberggade 3, København K.
- ** Nielsen, Poul G., Landsretssagfører, f. 05, Jarmersgade 2, København V.
- * Nielsen, Sv. Aage, Sekretær, Borups Allé 127, København N.
Nordlien, P., Dommer, f. 84, Kalundborg.
Oldenburg, M. A., Gesandt, 77 Avenue Marceau, Paris 16.
- ** Olesen, Niels, Overretssagfører, f. 81, Amagertorv 24, København K.
Olsen, Poul M., Overretssagfører, f. 90, Nørregade 39, København K.
- ** Olsen, William, Hovedkasserer, f. 82, Ved Stranden 14, København K.
Olufsen, P., Overretssagfører, f. 91, Amagertorv 24, København K.
Paludan, Knud, Dommerfuldmægtig, f. 03, Hillerød.
Park, Aage, Overretssagfører, f. 85, St. Kongensgade 77, København K.
Pedersen, Niels Aage, Landsretssagfører, f. 00, Vennemindevej 5, København Ø.
Petersen, Aage, Landsretssagfører, f. 95, Graabrødre Torv 14, København K.
Petersen, Ernst, Landsretssagfører, f. 90, Odense.
- * Petersen, Harald, Statsadvokat, f. 95, Rahbeks Allé 18, København V.
Petersen, Oluf, Højesteretssagfører, f. 89, Bredgade 3, København K.

- Popp-Madsen, Carl, Sekretær i Justitsministeriet, Dr. jur., f. 00, St. Knudsvej 31, København V.
- Poulsen, P. C., Højesteretsdommer, f. 83, Hellerup.
- * Preitz, C. H., Amtsfuldmægtig, Hillerød.
- Prior, Otto, Overretssagfører, f. 73, Raadhusstræde 7, København V.
- * Pürschel, Victor, Generalauditor, f. 77, Klampenborg.
- Raffenberg, Mogens, Overretssagfører, f. 92, Østerbrogade 140, København Ø.
- Raaschou, Carl F., Overretssagfører, f. 79, Hillerød.
- Ramm, Georg, Landsretssagfører, f. 01, Bredgade 30, København K.
- Ramsing, Svend, Landsretssagfører, f. 02, Fredericia.
- ** Rasmussen, Axel, Landsdommer, f. 66, Charlottenlund.
- Rasting, Carl, Lektor, Dr. jur., Gothersgade 165, København K.
- * Reiserer, Max, Byretsdommer, f. 94, Jens Kofodsgade 4, København K.
- Repsdorph, H., Overretssagfører, f. 68, Frederiksborggade 7, København K.
- Repsdorph, Henning, Landsretssagfører, f. 01, Frederiksborggade 7, København K.
- Ricard, Carl, Sekretær, Landsretssagfører, f. 02, Bredgade 30, København K.
- Ricard, Jean, Fuldmægtig, Cand. jur., f. 03, Bredgade 30, København K.
- * Richter, Einar, Landsretssagfører, f. 98, Nygade 1, København K.
- Ringberg, H., Amtmand, f. 89, Thorshavn.
- Rode, Stig, Højesteretsagfører, f. 96, Nørrevoldgade 16, København K.
- Rohbeck, Poul G., Fuldmægtig, Cand. jur., Vesterport 410, København V.
- Rosendahl, E., Landsdommer, f. 73, Klampenborg.
- Rosman, C., Sekretær, f. 92, Svinget 8, København S.
- Rosman, Georg W. E., Politiassistent, f. 94, Søndre Allé 22, Valby.

- * Ross, Alf, Dr. jur., f. 99, Markvej 17, København F.
- * Rothenborg, Max, Overretssagfører, f. 88, Skindergade 38, København K.
Rudbeck, A., Dommer, f. 70, Vejle.
- Rump, C. D., Højesteretsdommer, f. 71, Tagesbakke 3, Gentofte.
- Rye, Hans, Underdirektør i Privatbanken, f. 86, Børsgade 4, København K.
- Rytter, Svenning, Byretspræsident, f. 75, Niels Juelsgade 3, København K.
- Rønnow, Knud, Landsretssagfører, f. 01, Aarhus.
- Rønsted, Karmark, Landsretssagfører, f. 95, Hovedvagtsgade 2, København K.
- ** Rørdam, Kjeld, Højesteretssagfører, f. 97, Frederiksberggade 1 A, København K.
Sachs, Aage, Ekspeditionssekretær, f. 87, Østersøgade 10, København Ø.
- * Sachs, H., Overretssagfører, f. 84, Gl. Strand 40, København K.
- ** Salomon, Erik, Overretssagfører, f. 85, Krystalgade 24, København K.
- * Salomon, Jacob, Landsretssagfører, f. 82, Ny Kongensgade 16 A, København K.
Sand, E., Kontorchef i Indenrigsministeriet, f. 79, Vendersgade 25, København K.
- Sandholt, P., Overretssagfører, f. 77, Skindergade 23, København K.
- Saxild, P. C., Amtmand, f. 71, Holbæk.
- Scharling, Johs., Landsdommer, f. 80, Vodroffsvej 10, København V.
- Scheel-Jensen, K., Landsretssagfører, f. 00, Frederiksholms Kanal 6, København K.
- * Schierning, Julie, Frue, Ekspeditionssekretær i Københavns Magistrat, f. 85, Charlottenlund.
- Schiørring, Geo K., Højesteretssagfører, f. 92, Vesterport, København V.
- Schlegel, Otto, Statsadvokat, f. 92, Vesterbrogade 94, København V.

- Schlichtkrull, O. P., Overretssagfører, f. 84, Vestervoldgade 96, København V.
- Schmidt, Axel, Landsretssagfører, f. 91, Bredgade 3, København K.
- ** Schrøder, F., Nationalbankdirektør, f. 66, Strandagervej 20, Hellerup.
- Schrøder, H. H., Generalkonsul, f. 92, Leningrad.
- Schulin, Oscar, Greve, Expeditionssekretær i Justitsministeriet, f. 97, Frederiksdal pr. Lyngby.
- Sebbelov, Aage, Landsretssagfører, f. 78, Aarhus.
- * Seidelin, Erik, Sekretær, Søndre Fasanvej 53, København F.
- Seidelin-Larsen, Carl, Dommer ved de blandede Domstole i Ægypten, f. 91, Tribunal Mixte, Egypte.
- Seidenfaden, Aage, Politimester, f. 77, Blegdamsvej 6, København N.
- Shaw, Guy, Højesteretssagfører, f. 77, Amagertorv 24, København K.
- Siesby, A. H., Overretssagfører, f. 56, Nørregade 36, København K.
- Simonsen, Jesper, Landsdommer, f. 81, Lundehusvej 7, København Ø.
- Sindballe, Kr., Professor, Dr. jur., f. 84, Gentofte.
- Smith, Winkel, Direktør, f. 72, Niels Hemmingsensgade 24, København K.
- Spang-Hansen, T., Landsdommer, f. 82, St. Thomas Allé 2, København V.
- Stakemann, E., Overretssagfører, f. 87, Nybrogade 10, København K.
- ** Steglich-Petersen, K., Højesteretssagfører, f. 80, Bredgade 3, København K.
- Steinthal, H., Overretssagfører, f. 69, Ny Vestergade 21, København V.
- Stensballe, Holger, Sekretær, Cand. jur., f. 03, Amaliegade 7, København K.
- Sundbo, Arne, Overretssagfører, f. 86, Frederiksborgsgade 20, København K.
- Svane, Axel, Landsfoged, f. 98, Godthaab, Grønland.

- **Svane, Oskar Bondo, Højesteretssagfører, f. 99, Dr. Tværgade 4, København K.
Svedstrup, Gerner, Dommer, f. 81, Frederiksberg.
- **Svendsen, Aage, Departementschef, f. 80, Rosenvængets Sideallé 1, København Ø.
Svendsen, N. Borup, Landsretssagfører, f. 91, Nytorv 19, København K.
- *Sørensen, Viggo, Expeditionssekretær i Skattedepartementet, f. 91, Charlottenlund.
Thomsen, Ditlef, Landsretssagfører, f. 99, Halls Allé 9, København V.
Thorlacius, G., Direktør, Cand. jur., f. 89, Gaasebækvej 4, Valby.
Thulstrup, Andreas, Landsretssagfører, Borgmester, f. 97, Haderslev.
Thye, Georg, Landsretssagfører, f. 96, Hillerød.
- *Thygesen, J. C., Sekretær, Cand. jur., f. 01, Havnegade 29, København K.
- **Thyssen, P. Schjørring, Landsretssagfører, f. 96, Raadhusstræde 7, København K.
Tobiesen, E., Landsretssagfører, f. 99, Ny Vestergade 13, København V.
- *Tobiesen, Hans Henrik, Politifuldmægtig, f. 05, Aalsgaarde, Sjælland.
Topsøe-Jensen, V., Højesteretsdommer, f. 74, Gentofte.
Torkild-Hansen, Carl, Landsretssagfører, f. 93, Gl. Torv 16, København K.
Trolle, E., Højesteretsdommer, f. 75, Gl. Kongevej 136, København V.
- *Tvermoes, Max, Politiassistent, f. 67, Rosenvængets Allé 9, København Ø.
Tybjerg, N., Dispachør, f. 97, Højbroplads 21, København K.
Ulrich, Kay, Departementschef, f. 90, Soldenfeldtsgade 1, København V.
Ussing, Elisa, est. Landsdommer, Frøken, f. 85, I. M. Thielesvej 1 A, København K.
- **Ussing, Henry, Professor, Dr. jur., f. 86, Charlottenlund.
Valløe, K., Amtmand, Kammerherre, f. 67, Vejle.

- Wechselmann, S., Sekretær i Socialministeriet, f. 04, Solgaarden 10, København Ø.
- ** Wegener, Erik, Landsretssagfører, f. 03, Fiolstræde 12, København K.
- Vestergaard, Harald, Landsretssagfører, f. 98, Raadhuspladsen 59, København K.
- Vibe-Hastrup, Johs., Overretssagfører, f. 86, Gyldenløvesgade 3, København V.
- Wilhelm, Otto, Landsretssagfører, f. 02, Vimmelskaftet 47, København K.
- Winkel, Holger, Landsretsfuldmægtig, f. 79, Viborg.
- Winther, Jacob, Overretssagfører, f. 81, Gl. Mønt 2, København K.
- Vøltz, Gustav, Landretssagfører, f. 96, Gl. Mønt 10—12, København K.
- * Zahle, Holger, Overretssagfører, f. 84, Chr. IX:s Gade 3, København K.
- Zieler, H. L., Sagfører, Branddirektør, f. 94, Horsens.
- Zieler, K., Overretssagfører, f. 92, Amagertorv 31, København K.
- Ørn, Chr., Sagfører, f. 63, Valkendorfs-gade 16, København K.
- Ørum, Aage, Overretssagfører, f. 90, Vesterbrogade 2, København V.
-

2. FINNLAND

- Aalto, Yrjö L., Vicehäradshövding, f. 02, Helsingfors.
Ahava, Iivar, Förvaltningsråd, f. 73, Helsingfors.
Ahlman, Einar, Vicehäradshövding, Bergsråd, f. 72, Kuusankoski.
Ahola, S. J., Vicehäradshövding, f. 94, Helsingfors.
Aminoff, Gregori, Justitieråd, f. 65, Helsingfors.
Ant-Wuorinen, A., Vicehäradshövding, Advokat, f. 93, Helsingfors.
Arpiainen, K. K., Vicehäradshövding, f. 95, Helsingfors.
Aura, Matti, Förvaltningsråd, f. 85, Helsingfors.
Beckman, Rudolf, Hovrättsassessor, f. 89, Åbo.
* Berner, Tauno, Häradshövding, f. 80, Kexholm.
** Björk, M. V., Häradshövding, f. d. Hovrättsråd, f. 67, Alavus.
Björkqvist, Viktor, Vicehäradshövding, f. 88, Helsingfors.
* Boisman, Torsten, Häradshövding, f. d. Hovrättsråd, f. 72, Villmanstrand.
von Bonsdorff, Erik, Justitierådman, f. 88, Helsingfors.
Borenius, Heikki, Jurisutriusquekandidat, Advokat, f. 84, Helsingfors.
* Borenius, Lauri, Vicehäradshövding, Advokat, f. 00, Helsingfors.
Brunou, K. A., Häradshövding, f. d. Hovrättsråd, f. 73, Lahdenpohja.
Bruun, Th., Jurisutriusquekandidat, Advokat, f. 94, Helsingfors.
Candolin, A., Justitieborgmästare, f. 79, Helsingfors.
Carlson, B. C., Justitierådman, f. 90, Helsingfors.
Castrén, Aarne, Vicehäradshövding, Advokat, f. 92, Helsingfors.
Castrén, Lauri, Vicehäradshövding, Advokat, f. 81, Helsingfors.
Castrén, U. J., President i Högsta Förvaltningsdomstolen, f. 86, Helsingfors.
* Cederberg, Lauri, Professor, Jur. dr., f. 81, Helsingfors.

- Cederercutz, Gustaf, Friherre, Vicehäradshövding, Advokat, f. 76, Helsingfors.
- ** Charpentier, Axel, Justitiekansler, f. 65, jur. dr., Travastehus, Hahkiala.
- * von Collan, Clas, Jurisutriusquekandidat, f. d. Ordförande i Finlands Banks direktion, f. 62, Helsingfors.
- ** Eck, Hakon, Vicehäradshövding, Kronofogde, f. 88, Ekenäs. Edelman, Edv., Vicehäradshövding, Direktör, f. 81, Helsingfors.
- Ehrnrooth, C. J., Vicehäradshövding, Advokat, f. 98, Helsingfors.
- Ehrnrooth, Georg, Vicehäradshövding, Bergsråd, f. 66, Helsingfors.
- Erikson, Karl, Justitieråd, f. 73, Helsingfors.
- * Feiring, Ragnar, Vicehäradshövding, f. 98, Varkaus. von Fieandt, Rainer, Vicehäradshövding, Bankdirektör, f. 70, Helsingfors.
- Forss, Alfred, Vicehäradshövding, Advokat, f. 70, Helsingfors.
- Forss, Gunnar, Hovrättsassessor, f. 89, Åbo.
- Frey, Alexander, Jur. dr., Bankdirektör, f. 77, Helsingfors.
- Friedmann, Herman, Advokat, Professor, Jur. dr., f. 73, Helsingfors.
- Gadolin, Alexander, Professor, Jur. dr., f. 68, Åbo.
- Gartz, Åke H., Jurisutriusquekandidat, Direktör, f. 88, Norrmark.
- Gestrin, Lars, Vicehäradshövding, Advokat, f. 91, Helsingfors.
- Godenhielm, Bertil, Vicehäradshövding, Advokat, f. 85, Helsingfors.
- ** Granfelt, O. Hj., Professor, Jur. dr., f. d. Justitieråd, f. 74, Helsingfors.
- Granfelt, Rolf, Jurisutriusquekandidat, Advokat, f. 91, Helsingfors.
- Grunér, Håkon S., Hovrättsassessor, f. 89, Åbo.
- Gröndahl, Artur, Justitierådman, f. 64, Åbo.
- Gummerus, Johannes, Vicehäradshövding, Legationsråd, f. 70, Helsingfors.

- Gylling, Fritiof, f. d. Justitierådman, f. 64, Helsingfors.
- * Gyllström, Konrad, Vicehäradshövding, f. 95, Helsingfors.
- Haataja, Kyösti, Professor, Jur. dr., f. 81, Helsingfors.
- Heilimo, Eino, Häradshövding, f. d. Hovrättsråd, f. 87.
Kuopio.
- * Hellén, Gunnar, Vicehäradshövding, Justitiesekreterare,
f. 88, Helsingfors.
- Hellström, H. M., Jurisutriusquekandidat, Legationsråd, f. 77,
Helsingfors.
- Hellström, Hjalmar, Vicehäradshövding, Advokat, f. 64,
Helsingfors.
- ** Homén, Lars, Vicehäradshövding, f. 98, Helsingfors.
- Honka, Olavi, Vicehäradshövding, Advokatfiskal, f. 94, Åbo.
- Hällfors, Edv., Häradshövding, f. d. Hovrättsråd, f. 78,
Karkku.
- * af Hällström, Erik, Universitetsadjunkt, Jur. dr., f. 97, Hel-
singfors.
- Idestam, Gunnar, Justitieråd, f. 70, Helsingfors.
- * Jack, N. H. J., Häradshövding, f. d. Hovrättsassessor, f. 80,
Kuopio.
- Joutsenlahti, V., Vicehäradshövding, Advokat, f. 84, Hel-
singfors.
- von Julin, Jacob, Vicehäradshövding, Bergsråd, f. 81, Hel-
singfors.
- Kahelin, Hjalmar, Förvaltningsråd, f. 68, Helsingfors.
- * Kaira, Kaarlo, Professor, Jur. dr., f. 86, Helsingfors.
- * Kauppi, Kalle, Professor, Jur. dr., f. 92, Helsingfors.
- Kivimäki, T. M., Professor, Statsminister, Jur. dr., f. 86, Hel-
singfors.
- Koroleff, Herman, Förvaltningssekreterare, f. 83, Grankulla.
- Krogerus, Arvid, Förvaltningsråd, f. 68, Helsingfors.
- Kuffschinoff, Axel, Borgmästare, f. 96, Mariehamn.
- Kuokkanen, E. V., Häradshövding, f. 87, St. Michel.
- Köhler, Wolter, Vicehäradshövding, Advokat, f. 88, Åbo.
- Lagerblad, Gustaf, Justitierådman, f. 66, Helsingfors.
- Lagus, Julius, Vicehäradshövding, Advokat, f. 90, Jyväskylä.
- Lang, N. A., Justitiesekreterare, f. 95, Helsingfors.
- Lassenius, A. M., Vicehäradshövding, Direktør, f. 65, Enso.

- Laurila, O. J., Justitieråd, f. 86, Helsingfors.
- Lehtonen, Oskari, Jurisutriusquekandidat, Advokat, f. 89, Lahti.
- Leopold, Göran, Justitierådman, f. 90, Helsingfors.
- Lindberg, Einar, Häradshövding, f. d. Hovrättsråd, f. 72, Salo.
- * Lindberg, Per, Vicehäradshövding, Bitr. Notariatechef, f. 00, Helsingfors.
- Lyytikäinen, William, Justitieråd, f. 77, Helsingfors.
- * Löfberg, Hj., Vicehäradshövding, f. 93, Helsingfors.
- Makkonen, A. H., Häradshövding, Justitiekansler, f. 77, Toijala.
- Malinen, Torsten, Häradshövding, f. d. Hovrättsassessor, f. 77, Jämsä.
- Malmberg, Hugo, Hovrättspresident, f. 64, Wasa.
- Molin, Knut, Hovrättsråd, f. 76, Åbo.
- Möller, Carl Gustaf, Justitiekanslersadjoint, f. 88, Helsingfors.
- Möller, Oskar, Justitieråd, f. 80, Helsingfors.
- Mölsé, B. F., Förvaltningsråd, f. 69, Helsingfors.
- Neovius, N. Hj., Justitieråd, f. 77, Brändö, Helsingfors.
- Neronen, V. A., Vicehäradshövding, f. 86, Helsingfors.
- Niiranen, Ilmari, Hovrättsvicepresident, f. 78, Wiborg.
- Norrmén, Gustaf, Jurisutriusquekandidat, Advokat, f. 86, Helsingfors.
- Nybergh, Jarl, Hovrättsråd, Ordf. i Överkrigsdomstolen, f. 84, Helsingfors.
- Nygrén, V. F., Vicehäradshövding, Advokat, f. 92, Helsingfors.
- Olsson, Martti, Vicehäradshövding, Advokat, f. 88, Helsingfors.
- Palmgren, Axel, Vicehäradshövding, Direktör, f. 67, Helsingfors.
- Palmgren, John, Vicehäradshövding, Direktör i Post- och Telegrafstyrelsen, f. 70, Helsingfors.
- Pehkonen, F. A., President i Högsta Domstolen, f. 70, Brändö, Helsingfors.

- Pellinen, Akseli, Jurisutriusquekandidat, Advokat, f. 83, Helsingfors.
- ** Pentti, S. J., Jurisutriusquekandidat, Chefredaktör, f. 85, Helsingfors.
- * Pulkkinen, Yrjö, Vicehäradshövding, Bergsråd, Överbudsman vid centralhandelskammaren, f. 75, Helsingfors.
- Ramsay, Gustaf, Vicehäradshövding, f. 01, Helsingfors.
- Rekola, Aarne, Vicehäradshövding, Advokat, f. 93, Tammerfors.
- * Relander, E. J., Jurisutriusquekandidat, Notarie vid Högsta Domstolen, f. 92, Helsingfors.
- * Rewell, Eero, Hovrättsauskultant, f. 1907, Wasa.
- Riska, Wilhelm, Vicehäradshövding, Advokat, f. 79, Helsingfors.
- * Rosenbröijer, B., Vicehäradshövding, Kronofogde, f. 82, Helsingfors.
- Routamo, Albin, Lagman, Häradshövding, f. 70, Orimattila.
- * Sandelin, J. H., Vicehäradshövding, Hovrättsnotarie, f. 02, Wasa.
- Sandelin, Odo, Häradshövding, f. 68, Jakobstad.
- Schultz, Leif, Vicehäradshövding, Advokat, f. 92, Åbo.
- Selin, J. F., Häradshövding, f. d. Hovrättspresident, f. 78, Helsingfors.
- Serlachius, Allan, f. d. Professor, Justitieråd, jur. dr., f. 70, Helsingfors.
- Sipilä, Arvo, Jur. kand. Dispasehör, f. 1898, Helsingfors.
- * Sjöblom, J. A., Häradshövding, f. 73, Mariehamn.
- Sjöström, Bertil, Professor, Jur. dr., f. 79, Helsingfors.
- Snellman, V. K., Häradshövding, f. d. Hovrättsassessor, f. 74, Ryttylä.
- Solja, Niilo, Vicehäradshövding, Advokat, f. 88, Tammerfors.
- Stenström, John, Justitieråd, f. 74, Helsingfors.
- Strang, Yrjö, Vicehäradshövding, Advokat, f. 85, Helsingfors.
- Söderholm, Arthur, Vicehäradshövding, Direktör, f. 75, Helsingfors.

- Söderholm, Karl, f. d. President i Högsta Förvaltningsdomstolen, f. 59, Helsingfors.
- Talas, Jorma, Vicehäradshövding, f. 02, Helsingfors.
- Talas, Onni, Finlands sändebud i Ungarn, Jur. dr., f. 77, Budapest.
- Tauleri, Veikko, Justitierådman, f. 86, Helsingfors.
- Tollander, Rolf, Jurisutriusquekandidat, Förvaltningssekreterare, f. 92, Helsingfors.
- von Troil, Eric, Friherre, Häradshövding, f. d. Hovrättsråd, f. 65, Wasa.
- Tulenheimo, Antti, f. d. Professor, Jur. dr., överborgmästare, f. 79, Helsingfors.
- Uggla, John, Lagman, Ledamot i lagberedningen, f. 70, Helsingfors.
- Wasastjerna, Lars, Vicehäradshövding, f. 66, Helsingfors.
- Wasastjerna, Victor, Häradshövding, f. d. Hovrättsråd, f. 79, Borgå.
- von Winther, Gustaf, Vicehäradshövding, Advokat, f. 78, Helsingfors.
- * Zitting, Christian, Vicehäradshövding, Advokat, f. 94, Helsingfors.
- Alenius, Axel, f. d. Hovrättsråd, Bankdirektör, f. 63, Abo.
- Ängelin, Knut, Hovrättsråd, f. 78, Wasa.
-

3. ISLAND

Arnason, Isleifur, Fuldmægtig, Reykjavik.
Arnórsson, Einar, Højesteretsdommer, Reykjavik.
Ásbjörnsson, Jón, Højesteretssagfører, Reykjavik.
Benediktsson, Bjarni, Prof. jur., Reykjavik.
Benediktsson, Gunnar E., Sagfører, Reykjavik.
Bergsteinsson, Gissur, Fuldmægtig, Reykjavik.
Bjarnason, Lárus, H., fhv. Højesteretsdommer, Reykjavik.
Björnsson, Sveinn, Minister, København.
Briem, Eggert, Højesteretsdommer, Reykjavik.
Claessen, Eggert, Højesteretssagfører, Reykjavik.
Einarsson, Páll, Højesteretsdommer, Reykjavik.
Einarsson, Vigfús, Kontorchef, Reykjavik.
Fjeldsted, Lárus, Højesteretssagfører, Reykjavik.
Gudmundsson, Asgeir, Sagfører, Reykjavik.
Gudmundsson, Magnús, Justitsminister, Reykjavik.
Hermansson, Jón, Tolddirektør, Reykjavik.
Johnsson, Bjarni P., Højesteretssagfører, Reykjavik.
Jóhannesson, Jóhannes, fhv. Byfoged, Reykjavik.
Jóhannesson, Lárus, Højesteretssagfører, Reykjavik.
Jónasson, Hermann, Politimester, Reykjavik.
Jónsson, Bergur, Sysselmand, Patriksfjord.
Jónsson, Sveinbjörn, Højesteretssagfører, Reykjavik.
Lárusson, Olafur, Prof. jur., Reykjavik.
Líndal, Theódór, Højesteretssagfører, Reykjavik.
Magnússon, Pjetur, Højesteretssagfører, Reykjavik.
Ólafsson, Gudmundur, Højesteretssagfører, Reykjavik.
Pálmason, Páll, Fuldmægtig, Reykjavik.
Sigurdsson, Magnús, Bankdirektør, Reykjavik.
Stefánsson, Stefán, Jóh., Højesteretssagfører, Reykjavik.
Sveinsbjörnsson, Gudmundur, Kontorchef, Reykjavik.
Thors, Thor, Cand. jur., Reykjavik.
Tulinius, A. V., Direktør, Reykjavik.

Vigfússon, Björgvin, Syssemand, Rangárvallasýsla.
Pórdarson, Björn, Dr. jur., Byfoged, Reykjavík.
Þorgrimsson, Olafur, Sagfører, Reykjavík.
Þorsteinsson, Gardar, Højesteretssagfører, Reykjavík.
Þorsteinsson, Þorsteinn, Syssemand, Dalasýsla.

---

4. N O R G E

- * Aalholm, O. A., Sekretær i Justisdepartementet, f. 02, Oslo.
- Aall, N., Generalkonsul, f. 83, Shanghai.
- ** Aars, Jakob, Høiesterettsdommer, f. 77, Thomlesgt. 6, Oslo.
- ** Aasland, Øyvind, Overrettssakfører, f. 99, Pilestredet 8 II, Oslo.
- ** Alten, E., Høiesterettsdommer, f. 76, Uranienborg Terrasse 17, Oslo.
- * Ameln, Henrik, Overrettssakfører, f. 79, Bergen.
- * Andersen, Eyvind, Høiesterettsdommer, f. 74, Pilestredet 81, Oslo.
- * Andersen, Johan Meling, Cand. jur., f. 10, Heggeliveien 49, Vestre Aker.
- * Andersen, Kristen, Cand. jur., f. 07, Kristiansand S.
- * Anderssen, J. Falck, Høiesterettsadvokat, f. 72, Nedre Slottsgate 7, Oslo.
- ** Apenes, Chr. N., Overrettssakfører, f. 00, Trondheim.
- * Arnesen, David D. S., Rettsskriver, f. 84, Akersgt. 40, Oslo.
- ** Arnesen, Finn, Høiesterettsadvokat, f. 01, Øvre Slottsgt. 8, Oslo.
- * Arnholm, Carl Jacob, Professor, Dr. jur., f. 99, Tollbodgt. 24, Oslo.
- ** Arnholm, Carsten, Høiesterettsadvokat, f. 95, Sjøfartsbygningen, Oslo.
- ** Arntzen, Sven, Høiesterettsadvokat, f. 97, Stortingsplass 7, Oslo.
- * Bachke, O. A., Høiesterettsadvokat, f. 72, Kirkegt. 14, Oslo.
- Backe, T., Sorenskriver, f. 78, Toten.
- ** Backer, M. C., Høiesterettsdommer, f. 66, Majorstuveien 11, Oslo.
- * Bade, L. C. A., Høiesterettsdommer, f. 65, Oslo.
- ** Bech, Stian, Høiesterettsadvokat, f. 74, Karl Johansgt. 41, Oslo.
- * Beckman, Folke, Overrettssakfører, f. 02, Karl Johansgt. 23, Oslo.

- Berg, Nicolay, Overrettssakfører, f. 94, Fagernes.
- ** Berg, O. Chr., Overrettssakfører, f. 77, Tollbodgt. 28, Oslo.
- ** Berg, Paal, Høiesterettsjustitiarius, f. 73, Oslo.
- ** Bergh, Henrik, Høiesterettsadvokat, f. 78, Kongensgt. 18, Oslo.
- ** Bergh, Johannes, Høiesterettsadvokat, f. 00, Drammensvn. 4, Oslo.
- Bettum, Frithjof, Overrettssakfører, f. 00, Sandefjord.
- * Bjerke, Olaf, Høiesterettsadvokat, f. 79, Prinsensgt. 22, Oslo.
- * Bjerke, Ragnar, Overrettssakfører, f. 87, Prinsensgt. 26 B, Oslo.
- Bjerge, Knut, Høiesterettsadvokat, f. 97, Sarpsborg.
- * Bjørnvik, Henning, Høiesterettsadvokat, f. 95, Hønefoss.
- * Blom, Chr., Høiesterettsadvokat, f. 77, Tollbodgt. 28, Oslo.
- * Blom, H. J., Høiesterettsadvokat, f. 75, Rådhusgt. 5 B, Oslo.
- Boberg, Otter, Overrettssakfører, f. 02, Mysen.
- * Borch, Enevold, Overrettsdommer, f. 72, Gimleveien 17, Oslo.
- Borchsenius, H. C., Sorenskriver, f. 72, Ytre Sogn.
- ** Boye, Th., Høiesterettsdommer, Dr. jur., f. 71, Pilestredet 81 B, Oslo.
- Boye-Jensen, E., Høiesterettsadvokat, f. 99, Skippergt. 23, Oslo.
- Boye-Jensen, R., Overrettssakfører, f. 97, Skippergt. 23, Oslo.
- * Boysen, Einar, Høiesterettsadvokat, f. 64, Prinsensgt. 22, Oslo.
- Bratfos, Hans, Overrettssakfører, f. 01, Jessheim.
- * Bredal, Johan, Høiesterettsadvokat, Statsråd, f. 62, Bestun pr. Oslo.
- * Brinch, Lorentz, Cand. jur., f. 10, Skogveien 4, Oslo.
- ** Broch, Erling, Høiesterettsdommer, f. 75, Vinderen pr. Oslo.
- ** Broch, Jens Trampe, Sekretær i Justisdepartementet, f. 97, Oslo.
- * Brun, Sven, Høiesterettsadvokat, f. 77, Karl Johansgt. 27, Oslo.
- * Brøgger, Kr. Fr., Høiesterettsadvokat, f. 78, Tordenskjoldsplass 3, Oslo.
- * Bugge, Folkvard, Høiesterettsadvokat, f. 78, Kongensgt. 18, Oslo.
- Bugge, I. C. Heuch, Overrettssakfører, f. 04, Kongensgt. 27, Oslo.

- * Bugge, Nicolay L., Høiesterettsadvokat, f. 83, Stortingsplass 7, Oslo.
- * Bugge, Wilhelm, Høiesterettsadvokat, f. 93, Karl Johansgt. 41, Oslo.
- * Bull, E. Hagerup, Høiesterettsassessor, f. 55, Jar, Bærum.
- ** Bødtker, Henning, Høiesterettsadvokat, f. 91, Karl Johansgt. 27, Oslo.
Cappelen, J. M., Høiesterettsadvokat, f. 84, Stavanger.
Carlsen, Arne, Finansdirektør, f. 65, Blommenholm.
- ** Castberg, Frede, Professor, Dr. jur., f. 93, Smestad pr. Oslo.
- ** Castberg, Leif, Overrettssakfører, f. 76, Gjøvik.
- ** Christiansen, Ditlef H., Høiesterettsdommer, f. 65, Bygdøy.
- ** Corneliussen, E., Høiesterettsadvokat, f. 87, Tollbodg. 24, Oslo.
- * Dahl, Dagfinn, Høiesterettsadvokat, f. 87, Prinsensgt. 22, Oslo.
- ** Dahl, K. F., Høiesterettsdommer, f. 68, Fritznersgt. 19, Oslo.
- * Dahl-Hansen, Birger, Høiesterettsadvokat, f. 82, Kongensgt. 18, Oslo.
- * Dahll, Olaf, Høiesterettsadvokat, f. 89, Kongensgt. 18, Oslo.
- * Dannevig, Inger, Cand. jur., Oscarsgt. 39, Oslo.
Debes, Inge, Byrettsdommer, f. 82, Oslo.
- * Diesen, Peter A., Sørenskriver, f. 76, Sørumsand.
- ** Due, Leif Gude, Høiesterettsadvokat, f. 85, Kongensgt. 33, Oslo.
Dunker, Bernhard, Sekretær i Finansdepartementet, f. 99, Oslo.
- ** Dæhli, Sverre, Dommer, f. 96, Lilleaker pr. Oslo.
- * Dybsjord, Arnold, Sekretær i Justisdepartementet, f. 97, Oslo.
- * Eckbo, Eivind, Høiesterettsadvokat, f. 73, Kongensgt. 6, Oslo.
- ** Eid, Hans A., Overrettssakfører, f. 80, Gjøvik.
- ** Engh, Arnljot, Sekretær, f. 06, Sorgenfrig. 37, Oslo.
- ** Erichsen, Finn, Høiesterettsadvokat, f. 73, Prinsensgt. 5, Oslo.
- ** Erichsen, Leif Nagell, Overrettssakfører, f. 01, Prinsensgt. 5, Oslo.
Eriksen, Bjarne, Høiesterettsadvokat, Direktør i Norsk Hydro, f. 86, Solligt. 7, Oslo.
- Eriksrud, Birger, Høiesterettsadvokat, f. 92, Karl Johansgt. 16, Oslo.

- Esmarch, Knut, Høiesteretsadvokat, f. 95, Karl Johansgt. 8, Oslo.
- Espeland, Niels, Overrettssakfører, f. 85, Ø. Slottsgt. 8, Oslo.
- ** Evensen, Svend, Høiesterettsdommer, f. 80, Leiv Erikssønsgt. 9, Oslo.
- * Faleh, Ingvald, Sørenskriver, f. 84, Tromsø.
- * Faye-Hansen, W., Statsadvokat, f. 77, Hegdehaugsvn. 22, Oslo.
- Fleischer, J. S., Cand. jur., f. 85, Elisenbergvn. 20, Oslo.
- * Foltmar, Ludvig, Byråchef i Handelsdepartementet, f. 81, Oslo.
- * Fougner, Eiliv, Overrettssakfører, f. 04, Kongens gt. 18, Oslo.
- ** Fougner, Sigurd, Høiesteretsadvokat, f. 79, Karl Johansgt. 25, Oslo.
- * Frank, Paul, Høiesteretsadvokat, f. 79, Rådhusgt. 6, Oslo.
- Frisak, Henr., Høiesterettsassessor, f. 52, Valkyriegt. 7, Oslo.
- Færden, Andr., fhv. Byrettsdommer, f. 60, Klekken pr. Hønefoss.
- Gaarder, Karsten, Sekretær i Justisdepartementet, f. 02, Oslo.
- * Gaden, Birger M., Byråchef i Justisdepartementet, f. 84, Oslo.
- ** Galtung, Otto, Høiesteretsadvokat, f. 90, Kongensgt. 33, Oslo.
- ** Getz, Karl, Høiesteretsadvokat, f. 89, Akersgt. 8, Oslo.
- * Gjerdrum, A., Høiesteretsadvokat, f. 69, Karl Johansgt. 27, Oslo.
- ** Gjerdrum, C. F., Overrettssakfører, f. 98, Karl Johansgt. 27, Oslo.
- ** Gløersen, H. Ad., Direktør, f. 86, Drammensvn. 4, Oslo.
- * Gløersen, Kynh, Ekspedisjonschef i Justisdepartementet, f. 81, Oslo.
- ** Gløersen, P. J., Byrettsdommer, f. 86, Ths. Heftyesgt. 52, Oslo.
- * Graff, Ragnvald, Høiesteretsadvokat, f. 87, Tollbodgt. 24, Oslo.
- ** Gram, Herman, Høiesteretsadvokat, f. 89, Kongensgt. 6, Oslo.
- * Gram, Jens, Høiesteretsadvokat, f. 97, Tollbodgt. 28, Oslo.
- ** Grette, Einar, Høiesteretsadvokat, f. 93, Karl Johansgt. 25, Oslo.
- ** Grette, Sverre, Høifjellsdommer, f. 88, Erling Skjalgssønsgt. 1, Oslo.
- * Grundt, Th., Professor, f. 87, Lilleaker pr. Oslo.
- Gudbrandsen, Jon, Overrettssakfører, f. 82, Halden.

- ** Gulbranson, Carl, Høiesterettsadvokat, f. 00, Prinsensgt. 5, Oslo.
- * Gullestad, A. L., Overrettssakfører, f. 04, Kristiansand.
- * Gundersen, Gunnar, Høiesterettsadvokat, f. 63, Kongensgt. 33, Oslo.
Gundersen, Reidar W., Overrettssakfører, f. 02, Kongensgt. 33, Oslo.
Haaland, Alf, Høiesterettsadvokat, f. 93, Harstad.
- ** Haavind, Thor, Høiesterettsadvokat, f. 82, Øvre Slottsgt. 8, Oslo.
- ** Halbo, Sigurd, Høiesterettsadvokat, f. 83, Prinsensgt. 21, Oslo.
- * Halbo, Sverre M., Høiesterettsadvokat, f. 99, Akersgt. 39, Oslo.
Halvorsen, Otto H., Overrettssakfører, f. 01, Fredrikstad.
- * Hambro, E. I., Høiesterettsassessor, f. 51, Ths. Heftyestgt. 64, Oslo.
- * Hansen, Helge Birger, Cand. jur., Lillehammer.
- ** Hansson, Chr., Direktør, f. 70, Kirkegt. 24, Oslo.
- * Hansson, Kristian, Byråchef i Justisdepartementet, f. 95, Oslo.
- ** Hansson, Michael, Rettspresident, f. 75, Bygdø Allé 76, Oslo.
- * Hansson, P. Mørch, Sekretær, f. 05, Forsikringsselskapet Storebrand, Oslo.
- * Harbek, Ole F., Byråchef i Justisdepartementet, f. 87, Oslo.
- ** Haugan, Reiulf, Høiesterettsadvokat, f. 74, Drammen.
- * Haxthow, Victor, Høiesterettsadvokat, f. 74, Prinsensgt. 12, Oslo.
- ** Heffermehl, Rolf Einar, Overrettssakfører, f. 94, Torvet 2, Oslo.
- ** Heiberg, Axel, Høiesterettsadvokat, f. 75, Akersgt. 35, Oslo.
- * Heiberg, Axel, Dommerfullmektig, f. 08, Kapp, Toten.
Heiberg, Gustav, Høiesterettsadvokat, f. 75, Øvre Slottsgt. 8, Oslo.
- * Henningstad, Robert, Overrettssakfører, f. 80, Sarpsborg.
- ** Heyerdahl, Anton, Høiesterettsadvokat, f. 81, Karl Johansgt. 27, Oslo.
- * Heyerdahl, Jens P., Høiesterettsadvokat, f. 77, Tollbodgt. 24, Oslo.

- ** Hilditch, E. W., Høiesterettsadvokat, f. 68, Kongensgt. 18, Oslo.
- * Hjelm-Hansen, Honoratus, Lagmann, f. 77, Oslo.
- ** Hoel, Jacob, Høiesterettsadvokat, f. 99, Kirkegaten 8, Oslo.
- ** Hoel, Th., Høiesterettsadvokat, f. 65, Toten.
- * Holaker, Sigurd, Sørenskriver, f. 67, Hamar.
- * Holm, Gerh., Høiesterettsadvokat, f. 76, Tollbodgt. 30, Oslo.
- Holm, P. A., Høiesterettsadvokat, f. 71, Karl Johansgt. 27, Oslo.
- Holmboe, C. Stub, Høiesterettsadvokat, f. 92, Kirkegt. 21, Oslo.
- ** Holmesland, Eilif, Høiesterettsadvokat, f. 96, Arendal.
- Hvistendahl, Y., Overrettssakfører, f. 92, Tønsberg.
- Hytten, S. O., Sekretær i Statsrevisjonen, f. 04, Oslo.
- Høgebøl, Haakon, Overrettssakfører, f. 01, Stortingsgt. 14, Oslo.
- Jacobsen, Finn, Statspolitichef, f. 89, Kristiansund N.
- ** Jensen, Chr. L., Høiesterettsadvokat, f. 85, Akersgt. 16, Oslo.
- * Jordan, Keyser, Høiesterettsadvokat, f. 63, Kirkegt. 17, Oslo.
- * Julsrud, Harald, Byrettsdommer, f. 95, Oslo.
- Kierulf, Per, Cand. jur., f. 04, Grensen 3, Oslo.
- * Kittilsen, Elise, Overrettssakfører, f. 05, Blommenholm pr. Oslo.
- ** Kjendlie, Gunnar, Overrettssakfører, f. 94, Kongensgt. 33, Oslo.
- Kjerschow, Chr., Cand. jur., f. 05, Oslo.
- Klæboe, Lars, Byråchef i Kirkedepartementet, f. 64, Oslo.
- Klæstad, Helge, Høiesterettsdommer, Dr. jur., f. 85, Drammensvn. 82, Oslo.
- Knagenhjelm, Kai, Sekretær i Finansdepartementet, f. 98, Drammensvn. 102, Oslo.
- ** Knoph, Ragnar, Professor, f. 94, Niels Juelsgt. 13, Oslo.
- * Knudtson, Harald B., Høiesterettsadvokat, f. 03, Karl Johansgt. 27, Oslo.
- * Koefoed, Johs., Byrettsdommer, f. 80, Neuberggt. 16, Oslo.
- Kolderup, W. Rosenvinge, Høiesterettsadvokat, f. 85, Mandal.
- Komdahl, Bjarne, Overrettssakfører, f. 03, Brandbu.
- * Larsen, R. Ø. K., Overrettssakfører, f. 02, Øvre Slottsgt. 7, Oslo.

- Laurantzon, Th., Overrettssakfører, f. 75, Tønsberg.
- Lie, Bjarne, Overrettssakfører, f. 00, Lille Frogner Allé 8, Oslo.
- * Lindebrække, Sjur, Universitetsstipendiat, f. 09, Oslo.
- ** Lindvik, A., Professor, Dr. jur., f. 86, Koppang.
- ** Lindvik, Bernhard, Overrettssakfører, f. 99, Karl Johansgt. 45, Oslo.
- * Lous, Georg, Høiesterettsadvokat, f. 78, Drammensvn. 4, Oslo.
- * Lund, Bernt, Høiesterettsadvokat, f. 98, Akersgt. 16, Oslo.
- * Lund, J. M., Høiesterettsadvokat, f. 72, Akersgt. 16, Oslo.
- ** Lundevall, Tarald, Sorenskriver, f. 76, Moss.
- * Lundh, Carl, Høiesterettsadvokat, f. 66, Tollbodgt. 24, Oslo.
- ** Lundh, Henrik, Byråchef i Justisdepartementet, Dr. jur., f. 94, Oslo.
- * Lütken, Hans, Statsrevisor, f. 82, Lyder Sagensgt. 28, Oslo.
- * Lyng, J. D. F., Overrettssakfører, f. 05, Trondheim.
- ** Løchen, Edvard, Høiesterettsadvokat, f. 89, Akersgt. 8, Oslo.
- ** Løchen, Rolf, Høiesterettsadvokat, f. 95, Akersgt. 8, Oslo.
- * Løken, Johan, Sakfører, f. 06, Prinsensgt. 3 B, Oslo.
- * Malm, Erling, Høiesterettsadvokat, f. 82, Karl Johansgt. 27, Oslo.
- * Martens, Erik Møinichen, Overrettssakfører, f. 06, Bergen.
- * Mathiesen, Einar, Overrettssakfører, f. 77, Sarpsborg.
- ** Mauritz, H., Høiesterettsadvokat, f. 80, Karl Johansgt. 25, Oslo.
- ** Meinich, Robert, Overrettssakfører, f. 03, Parkvn. 68, Oslo.
- * Meland, P. A., Overrettssakfører, f. 00, Stjørdal.
- * Miøen, O. A., Overrettsdommer, f. 80, Jørgen Moesgt. 1 B, Oslo.
- ** Moe, Eilif, Høiesterettsadvokat, f. 89, Lillehammer.
- Moe, Wilhelm, Overrettssakfører, f. 86, Trondheim.
- ** Mordt, H. Kiær, Høiesterettsadvokat, f. 87, Karl Johansgt. 16, Oslo.
- Mortensen, Harald, Høiesterettsadvokat, f. 60, Kongensgt. 18, Oslo.
- ** Motzfeldt, U. A., Høiesterettsdommer, Dr. jur., f. 71, Fagerborggt. 17 B, Oslo.
- ** Mustad, S., Høiesterettsadvokat, f. 97, Gjøvik.
- ** Mæland, Tor, Overrettssakfører, f. 06, Haugesund.
- * Møller, Dagny, Overrettssakfører, f. 04, Skien.

- * Nansen, E. W., Høiesterettsadvokat, f. 92, Akersgt. 35, Oslo.
- * Nicolaysen, W., Høiesterettsadvokat, f. 69, Kongensgt. 18, Oslo.
- * Nielsen, Niels, Overrettssakfører, f. 81, Tollbodgt. 24, Oslo.
- * Norbye, Bjørn, Borgermester, f. 97, Trondheim.
- ** Norgren, Per, Høiesterettsadvokat, f. 94, Grensen 3, Oslo.
- ** Nygaard, Finn, Lagmann, f. 73, Bygdø Allé 64, Oslo.
- ** Nygaard, Marius, Sekretær i Justisdepartementet, f. 02, Oslo.
- * Næss, Knut, Overrettssakfører, f. 82, Øvre Slottsgt. 12, Oslo.
- Odberg, Irgens, Overrettssakfører, f. 86, Sandefjord.
- * Olafsen, Birger, Høiesterettsadvokat, f. 85, Tordenskjoldspl. 3, Oslo.
- * Olafsen, Arnet, Auksjonsforvalter, f. 65, Kr. 4desgt. 13, Oslo.
- * Older, Bjarne B., Sekretær i Mek. Verksteders Landsforening, Kr. 4desgt. 8/10, Oslo.
- Olsen, Finn Meinich, Bankdirektør, f. 88, Bergen.
- * Olsen, Joh. G., Overrettssakfører, f. 69, Arendal.
- ** Olsen, K. Meinich, Høiesterettsadvokat, Dr. jur., f. 92, Solligt. 7, Oslo.
- ** Olsson, E. B., Sorenskriver, f. 86, Alta.
- ** Omsted, Arne, Skifteforvalter, f. 68, Holmenveien 24, Vestre Aker.
- * Onsager, Nils, Høiesterettsadvokat, f. 74, Prinsensgt. 26 B, Oslo.
- Orning, O. Chr., Overrettssakfører, f. 73, Drammen.
- ** Paasche, Johan, Sorenskriver, f. 78, Ophaug pr. Trondheim.
- ** Paulsen, P. I., Høiesterettsdommer, f. 68, Ths. Heftyesgt. 23, Oslo.
- * Pedersen, Carl Oppen, Fullmektig hos Riksadvokaten, f. 98, Akersgt. 40, Oslo.
- * Petersen, N. A., Høiesterettsadvokat, f. 78, Prinsensgt. 21, Oslo.
- * Platou, Carl, Ekspedisjonschef i Justisdepartementet, f. 85, Oslo.
- ** Poulsson, Erik T., Høiesterettsadvokat, f. 97, Tollbodgt. 30, Oslo.
- * Prebensen, Søren, Overrettssakfører, f. 99, Tollbodgt. 28, Oslo.
- Puntervold, Michael, Høiesterettsadvokat, f. 79, Ø. Slottsgt. 12, Oslo.
- ** Qvale, Erling, Rettspresident, f. 80, Sigynsgt. 8, Oslo.

- * Raadim, O., Politiinspektør, f. 80, Møllergt. 19, Oslo.
- * Ramm, Harald, Høiesterettsadvokat, f. 95, Prinsensgt. 5, Oslo.
- ** Rode, Leif S., Høiesterettsadvokat, f. 85, Karl Johansgt. 27, Oslo.
- Roll, Otto, Høiesterettsadvokat, f. 87, Bergen.
- * Rosenkilde, Georg, Overrettssakfører, f. 04, Kongensgt. 18, Oslo.
- * Rynning, Christian, Sakfører, f. 08, Kirkegt. 17, Oslo.
- ** Rynning, Lorents, Høiesterettsadvokat, f. 70, Kirkegt. 17, Oslo.
- * Ræder, Johan Munch, Sekretær i Finansdepartementet, f. 99, Oslo.
- Røed, Ole, Høiesterettsadvokat, f. 79, Kirkegt. 17, Oslo.
- Rønning, B., Overrettssakfører, f. 76, Fredrikstad.
- * Saxlund, Alf, Høiesterettsadvokat, f. 90, Kirkegaten 7, Oslo.
- * Scheel, H., fhv. Høiesterettsjustitiarius, Dr. jur., f. 59, Slemdal, V. Aker.
- * Scheel, Jørgen, Byråchef i Justisdepartementet, f. 83, Oslo.
- Schei, Andreas, Sekretær i Justisdepartementet, f. 02, Oslo.
- Schei, Nikolai, Fylkesfullmektig, f. 01, Oslo.
- Schilling, F., Overrettssakfører, f. 79, Torvet 10, Oslo.
- Schibbye, Arnold, Høiesterettsadvokat, f. 94, Prinsensgt. 25, Oslo.
- * Schjelderup, Ferdinand, Høiesterettsdommer, f. 86, Vettakollen.
- ** Schjødt, Annæus, Høiesterettsadvokat, f. 88, Tostrupgården, Oslo.
- Schjødt, Finn R., Høiesterettsadvokat, f. 90, Ø. Slottsgt. 7, Oslo.
- ** Schjødt, Magne, Høiesterettsadvokat, f. 86, Ø. Slottsgt. 7, Oslo.
- Schneider, H., Overrettssakfører, f. 81, Molde.
- * Schult, Gidske, Cand. jur., Stortingsplass 7, Oslo.
- Schulze, Jacob, Høiesterettsadvokat, f. 86, Karl Johansgt. 2, Oslo.
- Seeberg, Per, Høiesterettsadvokat, f. 87, Drammen.
- Sejersted, Fredrik, Høiesterettsadvokat, f. 01, Solligt. 7, Oslo.
- * Selmer, P. M., Overrettssakfører, f. 72, Sarpsborg.
- * Sem, Elise, Høiesterettsadvokat, f. 70, Torvet 9, Oslo.

- ** Simonsen, Jon, Overrettssakfører, f. 01, Karl Johansgt. 27, Oslo.
- * Simonsen, Nils Finn, Høiesterettsadvokat, f. 97, Kirkegt. 24, Oslo.
- ** Skavlan, I. K., Høiesterettsadvokat, f. 85, Tollbodgt. 28, Oslo.
Skjelbred, Lars, Høiesterettsadvokat, f. 77, Skien.
- ** Skjelderup, Arthur, Høiesterettsadvokat, f. 74, Kirkegt. 8, Oslo.
Skougaard, J., Høiesterettsadvokat, f. 96, Kirkegt. 20, Oslo.
- * Smedal, Olaf, Direktør, f. 87, Kirkegt. 24, Oslo.
- * Smith, Oscar, Høiesterettsadvokat, f. 95, Tostrupsgården, Oslo.
- ** Soelseth, A. E., Byrettsdommer, f. 86, Bergen.
- ** Soldan, J., Overrettsjustitiarius, f. 66, Bjørn Farmannsgt. 11, Oslo.
- ** Solem, Erik, Sorenskriver, f. 77, Røykenvik.
Spilling, Knut, Sorenskriver, f. 65, Kragerø.
- * Stang, Fr., Professor, Dr. jur., f. 67, Kristinelundvei 14, Oslo.
- * Stang, Solveig, Cand. jur., Ole Vigsst. 32 B, Oslo.
- * Storm, Aage, Høiesterettsadvokat, f. 79, Tollbodgt. 28, Oslo.
- * Stray, Chr., Høiesterettsadvokat, f. 94, Arendal.
- * Stray, Sigrid, Høiesterettsadvokat, f. 93, Arendal.
- ** Strøm, Finn H., Overrettssakfører, f. 85, Stortingsgt. 2, Oslo.
Størvold, Gunnar, Byråchef i Socialdepartementet, f. 84, Oslo.
- ** Støylen, Andreas, Høiesterettsadvokat, f. 96, Ø. Slottsgt. 8, Oslo.
- ** Sund, Haakon, Riksadvokat, f. 73, Bestun pr. Oslo.
- ** Sunde, Arne, Statsråd, f. 83, Oslo.
- ** Sunde, Einar, Høiesterettsadvokat, f. 86, Stortingsgt. 14, Oslo.
Sunde, Ole, Overrettssakfører, f. 62, Stavanger.
- * Sundt, Trygve, Overrettssakfører, f. 73, Stortingsgt. 18, Oslo.
Sveen, Reidar, Chef for Opdagelsespolitiet, f. 85, Suhmsgt. 3 B, Oslo.
Svendsen, Olav, Politifullmektig, f. 99, Oslo.
Tessem, Sverre, Fylkesfullmektig, f. 03, Bergen.
- ** Thagaard, Wilhelm, Trustkontrolldirektør, f. 90, Niels Juelsgt. 50, Oslo.
- * Thallaug, Haakon, Overrettssakfører, f. 03, Lillehammer.

- ** Thommessen, Ø., Høiesterettsadvokat, f. 90, Ths. Heftyesgt. 42, Oslo.
Thorsen, Thomas, Overrettssakfører, f. 02, Tønsberg.
- ** Thorvildsen, Alf, Høiesterettsadvokat, f. 83, Prinsensgt. 9, Oslo.
- ** Torstensen, C. A., Høiesterettsadvokat, f. 90, Prinsensgt. 21, Oslo.
- * Tvedt, Knut, Dommerfullmektig, f. 06, Drammen.
- * Ubberud, M., Overrettsdommer, f. 77, Gimle Terrasse 5, Oslo.
- * Ustvedt, Lars, Kriminaldommer, f. 74, Svoldergt. 9, Oslo.
Utheim, Trygve, Statsråd, f. 84, Oslo.
- * Vik, Ivar, Overrettssakfører, f. 03, Karl Johansgt. 16, Oslo.
- ** Villars-Dahl, L., Høiesterettsadvokat, f. 95, Torvet 7, Oslo.
Voss, Chr., Høiesterettsadvokat, f. 84, Kongsvinger.
Voss, Valentin, Høiesterettsadvokat, f. 80, Kirkegt. 17, Oslo.
Walnum, Ragnvald, Byråchef i Handelsdepartementet, f. 83, Nordråksgt. 22, Oslo.
- ** Wang, Arne, Overrettssakfører, f. 03, Stortingsgt. 14, Oslo.
- ** Wichstrøm, S., Sorenskriver, f. 78, Kviteseid.
- ** Wiersholm, O. L., Høiesterettsadvokat, f. 91, Torvet 9, Oslo.
- ** Wiese, Karl Johan, Høiesterettsadvokat, f. 74, Ø. Slottsgt. 8, Oslo.
- * Wiese, Karl Johan, Cand. jur., f. 09, Røykenvik.
- * Wiesener, Albert, Overrettssakfører, f. 02, Akersgt. 20, Oslo.
- ** Wikborg, E., Høiesterettsadvokat, f. 94, Sjøfartsbygningen, Oslo.
- Wilberg, Ragnvald, Høiesterettsadvokat, f. 95, Fredrikstad.
- ** Winsnes, Fr., Høiesterettsadvokat, f. 85, Kirkegt. 17, Oslo.
Zimmer, Frederik A., Dommerfullmektig, f. 04, Drammen.
- ** Arstad, Edvard, Høiesterettsadvokat, f. 95, Stavanger.
Øen, Finn, Direktør, f. 02, Bergen.
- * Østberg, Kristian, Dr. jur., Dosent, f. 67, Aas pr. Oslo.
- * Østrem, Sigurd, Dr. jur., Sekretær i Statsrevisjonen, f. 84, Herman Fossgt. 3, Oslo.
-

5. SVERIGE

- Abenius, Gustaf, v. Häradshövding, f. 63, Drottninggatan 11, Stockholm.
- Adolphson, Karl, Advokat, f. 84, Terrasshuset, Hälsingborg.
- Afzelius, Axel, Justitieråd, f. 85, Lill-Jans plan 1, Stockholm.
- Afzelius, Sven, Hovrättsråd, f. 93, Djurgårdsslätten 86, Stockholm.
- * Agge, Ivar, Docent, Jur. dr., f. 03, Bröderna Grimms väg 16, Äppelviken.
- Ahlner, Edward, Landskamrerare, f. 68, Nyköping.
- ** Ahrnberg, Bertil, Advokat, f. 97, Kungsgatan 7, Stockholm.
- Alexanderson, Nils, Justitieråd, Jur. dr., f. 75, Karlavägen 65, Stockholm.
- Alrutz, Otto, Advokat, f. 72, Djursholm.
- Alsén, John, Justitieråd, f. 88, Lidingö.
- ** Alsén, Olof, Hovrättsråd, Expeditionschef i socialdepartementet, f. 94, Stockholm.
- Andén, Eva, Advokat, f. 86, Norrlandsgatan 18, Stockholm.
- Andersson, Torsten, Advokat, f. 94, Blasieholmstorg 11 C, Stockholm.
- Appelberg, Gustaf, Justitieråd, f. 71, Valhallavägen 100, Stockholm.
- ** Arhusiander, Carl, Häradshövding, f. 67, Vara.
- Ask, Fritz, Advokat, f. 70, Engelbrektsgatan 31, Stockholm.
- ** Atmer, Ivan, Advokat, f. 76, Warendorffsgatan 1, Stockholm.
- Baekström, Erik, Advokat, f. 89, Jakobsgatan 24, Stockholm.
- Barre, Birger, v. Hovauditör, f. 89, Drottninggatan 11, Stockholm.
- * Bauer, Harald, Advokat, f. 97, Drottninggatan 11, Stockholm.
- Beckman, Nils, e. o. Hovrättsassessor, f. 02, Sveavägen 39, Stockholm.
- Behrman, Walter, Hovrättsassessor, f. 00, Författarvägen 42, Nockeby.

- ** Bellinder, Sven, Justitieråd, f. 82, Karlavägen 59, Stockholm.
- ** Benckert, Karl, Professor, Jur. dr., f. 83, Johannesgatan 20, Stockholm.
- ** Bendz, Gunnar, President i Göta hovrätt, f. 83, Jönköping.
Bengtsson, Carl, f. d. Vattenrättsdomare, f. 62, Kungsholms-
torg 3 A, Stockholm.
- Bergelmer, Einar, Häradshövding, f. 70, Djursholm.
- Bergendal, Ragnar, Professor, Ledamot i lagberedningen,
Jur. dr., f. 90, Lund.
- Berglund, Nils, Advokat, f. 94, Kungsgatan 36, Stockholm.
- * Berglund, Hadar, Professor, Jur. dr., f. 91, Skårsgatan 34,
Göteborg.
- Bergman, Carl Gunnar, Professor, Jur. dr., f. 81, Stenbocks-
gatan 10, Lund.
- Bergman, Dick, Advokat, f. 89, Drottninggatan 11, Stock-
holm.
- ** Bergquist, Thorwald, Borgmästare, f. 99, Västerås.
Bergquist, Åke Tor, v. Auditor, f. 92, Skaraborgs Enskilda
Bank, Skövde.
- Beskow, Gunnar, Hovrättsråd, f. 79, Regementsgatan 8,
Malmö.
- ** Beyer, Henning, Konsul, f. 84, Viktor Rydbergsgatan 20,
Göteborg.
- Billing, Folke, Advokat, f. 86, Vasagatan 58, Göteborg.
- ** Bissmark, Georg, Borgmästare, f. 71, Halmstad.
- * Bjurner, Seth C:son, Hovrättsråd, f. 80, Djursholm.
Björck, Carl Gustaf, Polisdomare, f. 87, Johannesbergs-
gatan 30, Göteborg.
- Björklund, Ivan, Häradshövding, f. 80, Hässleholm.
- Björkman, Erik, Häradshövding, f. 80, Ludvika.
- * Björnbom, Märta, Advokat, Fru, f. 88, Kungsgatan 59, Stock-
holm.
- Bohman, Knut, e. o. Hovrättsnotarie, f. 98, Grevturegatan
16 B, Stockholm.
- Borgström, Axel, f. d. Justitieråd, f. 62, Kungsholmstorg 8,
Stockholm.
- * Braathen, Mix Anker, Jur. kand., Fru, Hovid.

- Brandt, T., Häradshövding, f. 87, Gamleby.
- ** Bratt, Lennart, Jur. kand., f. 03, Chapmansgatan 6, Stockholm.
- Bring, Richard, Underståthållare, f. 77, Slottsbacken 6, Stockholm.
- Brunnberg, A., Häradshövding, f. 71, Klippan.
- Bruno, Carl-Gustaf, Kansliråd, f. 86, Stenbocksvägen 11, Djursholm.
- ** Brück, Sture, Docent, Jur. dr., f. 98, Lund.
- Bäcksin, Orvar, Revisionssekreterare, f. 92, Eriksbergsgatan 7, Stockholm.
- ** Bäärnhielm, Gösta, t. f. Rådman, f. 90, Rådhuset, Göteborg.
- Carlson, Axel, v. Häradshövding, f. 59, Adolf Fredriks Kyrkogata 12, Stockholm.
- Carlson, Mauritz, Direktör, f. 77, Djursholm.
- ** Carlsten, Allan, Bankombudsman, f. 94, Linköping.
- Cavallin, Sven, Bankdirektör, f. 99, Fredsgatan 2, Stockholm.
- * Cederlund, Carl, Advokat, f. 03, Drottninggatan 11, Stockholm.
- Cederschiöld, Henrik, Häradshövding, f. 69, Kisa.
- Cederschiöld, Pehr, Häradshövding, f. 83, Eksjö.
- Christiansson, Carl, Justitieråd, f. 66, Karlavägen 64, Stockholm.
- Colliander, Ernst, Rådman, f. 67, Ö. Fogelbergsgatan 4, Göteborg.
- Cronioe, Severin, Rådman, f. 82, Rönneholmsvägen 11 B, Malmö.
- Cronvall, Per, Jur. utr. kand., f. 73, Uggleviksgatan 5, Stockholm.
- Dahlberg, Erik, Advokat, f. 76, Norra Strandgatan 1, Örebro.
- ** Dahlberg, Sven, Advokat, f. 91, Klarabergsgatan 23, Stockholm.
- Dahlin, Harald, Advokat, f. 88, Stureplan 15, Stockholm.
- Dahlman, Gunnar, Hovrättsråd, Expeditionschef i justitiedepartementet, f. 95, Rörstrandsgatan 33, Stockholm.
- Dahlqvist, Styrbjörn, Häradshövding, f. 82, Uppsala.
- Dalén, Hjalmar, Advokat, f. 75, Regeringsgatan 5, Stockholm.
- * Dalén, Per, Rådman, f. 65, Engelbrektsgatan 28, Göteborg.

- ** de Verdier, Anders, Häradshövding, f. 83, Ljusdal.
Dickson, Charles, Bankdirektör, f. 76, Linnégatan 86, Stockholm.
- * Dillén, Nils, Docent, Jur. dr., f. 00, Hornsgatan 39 A, Stockholm.
- * Dillén, Rolf, Advokat, f. 04, Hornsgatan 39 A, Stockholm.
- ** Drakenberg, Sven, Ombudsman, f. 98, Billeruds Aktiebolag, Säffle.
- * Drangel, Eskil, Hovrättsråd, f. 86, Narvavägen 5, Stockholm.
- * Eberstein, Christian, Notarie, f. 10, Djursholm.
- ** Eberstein, Gösta, Professor, Jur. dr., f. 80, Djursholm.
Eckerberg, Enar, Hovrättsassessor, f. 00, S:t Eriksgatan 9, Stockholm.
- Edelstam, Axel, Justitieråd, f. 73, Hovslagaregatan 5, Stockholm.
- Edling, Nils, Häradshövding, f. 80, Uppsala.
- * von Ehrenheim, Per, Hovrättsråd, f. 89, Ehrenswärdsgatan 2, Stockholm.
- Ehrnberg, Gustaf, Borgmästare, f. 67, Simrishamn.
- Ekberg, Seve, Häradshövding, f. 87, Nytorngsgatan 11, Stockholm.
- * Ekeberg, Birger, President i Svea hovrätt, Jur. dr., f. 80, Bragevägen 8, Stockholm.
- * Ekelöf, P. O., Jur. kand., f. 06, Kyrkogårdsgatan 5, Uppsala.
- Ekenberg, Otto, Kammarrättsråd, f. 82, Riddaregatan 39, Stockholm.
- ** Eklund, Gustaf, Revisionssekreterare, Statssekreterare i justitiedepartementet, f. 94, Riddaregatan 23, Stockholm.
- ** Eklund, Rudolf, Justitieråd, f. 83, Riddaregatan 35—37, Stockholm.
- Elliot, Holger, Hovrättsråd, f. 87, Odengatan 23, Stockholm.
- Elliot, Knut, Hovrättsassessor, f. 97, Östermalmsgatan 61, Stockholm.
- ** Elmström, Allvar, Advokat, f. 88, Drottninggatan 65, Stockholm.
- ** Engelmark, Frans, f. d. Stiftssekreterare, f. 64, Gudrunsvägen 3, Nockeby.
- Engström, Harald, Direktör, f. 90, Kungsgatan 19, Stockholm.

- * Engströmer, Thore, Professor, Rektor vid Uppsala universitet, Jur. dr., f. 78, Uppsala.
Ericsson, Eric, Advokat, Posthuset, Västerås.
- ** Ericsson, Hugo, Revisionssekreterare, f. 93, Strandvägen 65, Stockholm.
- ** Eriksson, Gustaf, Hovrättsråd, Lagbyråchef i justitiedepartementet, f. 95, Wittstockgatan 3, Stockholm.
Ernberg, Albert, Professor, Jur. dr., f. 72, Lund.
Ernberg, Jarl, f. d. Regeringsråd, f. 63, Linnégatan 22, Stockholm.
- Fahlbeck, Erik, Docent, Fil. dr., Jur. kand., f. 93, Djursholm 2.
- * Falck, Hans, Assessor, f. 91, Fridhemsgatan 8, Malmö.
Falk, John, Landshövding, f. 73, Kalmar.
- * Falkenberg, Hans, Friherre, Advokat, f. 03, Östermalmsgatan 77, Stockholm.
- * Fant, Gunnar, Borgmästare, f. 79, Rådhuset, Stockholm.
Fehr, Martin, Professor, Jur. dr., f. 85, Kungsträdgårdsgatan 10, Stockholm.
- ** Flodin, Tore, Advokat, f. 00, Drottninggatan 5, Stockholm.
Forsberg, Hans, Justitieråd, f. 81, Observatoriegatan 2 A, Stockholm.
- * Forssman, Axel, Advokat, Ordf. i Sveriges advokatsamfund, f. 77, Östra Hamngatan 24, Göteborg.
Forssman, Hilding, Justitieråd, f. 86, Odengatan 32, Stockholm.
- * Forssner, Tom, Advokat, Jur. dr., f. 74, Drottninggatan 11, Stockholm.
- * Frænckel, Wilhelm, Advokat, f. 92, Västra Trädgårdsgatan 9, Stockholm.
Frisk, Georg, Advokat, f. 88, Kristinehamn.
Fristedt, Fredr., f. d. Lantränmästare, f. 61, Ålberga.
Gamstorp, Pehr, Borgmästare, f. 86, Lund.
Geber, Arvid, Advokat, f. 84, Kungsträdgårdsgatan 10, Stockholm.
Geijer, Erik, Justitieråd, f. 83, Vasavägen 24, Lidingö.
- ** Gemzell, Christer, Hovrättsassessor, f. 98, Sveavägen 6, Djurs-holm.

- * Genell, Erik, Ombudsman, f. 98, A/B Svenska Metallverken, Västerås.
- ** Gidén, Edvin, Advokat, f. 88, Drottninggatan 18, Göteborg.
- ** Giertta, Adam, Friherre, Hovrättsråd, f. 72, Engelbrektsgratan 19, Stockholm.
Graucob, Sven, Advokat, f. 94, Birger Jarlsgatan 12, Stockholm.
Grefberg, Gustaf, Justitieråd, f. 79, Vasavägen 25, Stocksund.
Grundén, Eric, Hovrättsassessor, f. 96, Dalagatan 16, Stockholm.
- ** Grönberg, Gösta, Advokat, f. 89, Stureplan 15, Stockholm.
Guldberg, Harry, Justitieråd, f. 90, Högbergsgatan 28, Stockholm.
Gyllenswärd, Ragnar, Justitieombudsman, f. 91, Linnégatan 28—30, Stockholm.
- * Gärde, Natanael, f. d. Justitieråd, Ordf. i processlagberedningen, f. 80, Styrmansgatan 19, Stockholm.
Hadding, Carl, Advokat, f. 82, Norrlandsgatan 18, Stockholm.
- ** Hagström, Bertil, Hovrättsassessor, f. 98, Stavgårdsgatan 72, Äppelviken.
Hallberg, Bertel, Rådman, f. 86, Linköping.
- ** Hallert, Gunnar, Rådman, f. 92, Falun.
Hamilton, Hugo, Greve, Vattenrättsdomare, f. 74, Karlavägen 1, Stockholm.
Hammar, Gudmund, Rådman, f. 77, Övre Husargatan 25 A, Göteborg.
Hammar skjöld, Bo, Regeringsråd, f. 91, Lidingö 1.
Hammar skjöld, Hjalmar, f. d. Landshövding, Jur. dr., f. 62, Sturegatan 14, Stockholm.
- ⁵ Hansgård, Hilma, Advokat, Fru, f. 84, Appelbergsgatan 36, Stockholm.
- * Hanson, Sture, e. Hovrättsfiskal, f. 05, Jönköping.
- ** Hasselgren, Arne, Advokat, f. 01, Drottninggatan 4, Stockholm.
Hasselgren, Ludvig, Notarius publicus, f. 73, Drottninggatan 4, Stockholm.
- ** Hasselrot, Axel, Direktör, f. d. Byrådirektör, Docent, f. 83, Kommendörsgatan 10, Stockholm.
Hasselrot, Per, Dispaschör, f. 75, Slussplan 5, Stockholm.

- Hassler, Åke, Professor, Jur. dr., f. 93, Kommendörsgatan 35, Stockholm.
- Hedlund, Knut, Advokat, f. 82, Norrlandsgatan 31—33, Stockholm.
- ** Hedman, Ivar, Borgmästare, f. 86, Sala.
- * Hedström, Carl-Gunder, Advokat, f. 02, Drottninggatan 11, Stockholm.
- * Hedström, Klas, Revisionssekreterare, f. 88, Kommendörsgatan 5, Stockholm.
- Heijne, Emil, Advokat, f. 91, Regeringsgatan 45, Stockholm.
- Heimer, Henrik, Jur. dr., f. 92, Stockholm 24.
- Hellberg, Arvid, Direktör, Jur. kand., f. 90, Försäkringsaktiebolaget Nornan, Box 186, Göteborg.
- Helling, Nils, Häradshövding, f. 70, Kalmar.
- Hellquist, Carl Gustaf, Hovrättsassessor, f. 96, Terrassvägen, Stocksund.
- * Hemming-Sjöberg, Axel, Advokat, f. 84, Bredgränd 20, Uppsala.
- Henriques, Emil, Advokat, f. 83, Kungsträdgårdsgatan 16, Stockholm.
- * Henriques, Mårten, Advokat, f. 86, Lilla Torget 5—6, Göteborg.
- Herlitz, Nils, Professor, Fil. dr., f. 88, Ymervägen 50, Djursholm.
- Hernlund, Ebbe H:son, Häradshövding, f. 91, Umeå.
- Hesse, Samuel, Advokat, f. 82, Härnösand.
- ** Heüman, Maths, Hovrättsassessor, f. 99, Justitiedepartementet, Stockholm.
- Himmelstrand, Hjalmar, Hovrättsråd, Fil. dr., f. 70, Dalagatan 12, Stockholm.
- ** Hjärne, Karl-Gustaf, Justitiekansler, f. 92, Yngvevägen 13, Djursholm.
- ** Holmberg, Folke, Rådman, f. 88, Västervik.
- Holmberg, Martha, e. o. Hovrättsnotarie, Fru, f. 92, Adelgatan 2, Malmö.
- ** Holmbäck, Åke, Professor, Jur. dr., f. 89, Uppsala.
- Holmgren, Kurt, e. Hovrättsfiskal, f. 05, Coldinutrappan 5, Stockholm.

- Hult, Phillips, Docent, Jur. dr., f. 95, Värtavägen 16, Stockholm.
- ** Häckner, Yngve, Advokat, f. 95, Västra Trädgårdsgatan 11 A, Stockholm.
- ** Hägglund, John, Riksgäldssekreterare, f. 83, Djursholm.
Högberg, Nils, Advokat, f. 84, Örebro.
- Högstedt, Karl-Henrik, President i kammarrätten, f. 72, Sturegatan 14, Stockholm.
- * Högstedt, Otto, Rådman, f. 81, Västra Amiralitetsgatan 10, Karlskrona.
- Hörstadius, Ejnar, Revisionssekreterare, f. 93, S:t Eriksgatan 81, Stockholm.
- * Hörstadius, Wilhelm, f. d. Hovrättsråd, f. 56, Engelbrekts-gatan 39, Stockholm.
- * Ihrfelt, Gösta, Stadsombudsman, f. 88, Dalsgatan 3, Norrköping.
- Ihrén, Sam, Advokat, f. 83, Kungsgatan 66, Stockholm.
- Ihrfors, C. G., Länsassessor, Jur. dr., f. 76, Västerås.
- Jacobsson, Lennart, Advokat, f. 89, Hamngatan 4, Malmö.
- Johansson, Johan Edmund, Stadsombudsman, f. 74, Ragnaröksvägen 3, Djursholm.
- Junker, Gunnar, Rådman, f. 83, Kungsholmstorg 12, Stockholm.
- ** Jörgensen, Folke, Advokat, f. 81, Västra Hamngatan 3, Göteborg.
- Kalling, Göran, Greve, Advokat, f. 86, Norrmalmstorg 2, Stockholm.
- Karlsson, Hans Fredrik Knagenhielm, Hovrättsassessor, f. 97, Karlbergsvägen 26, Stockholm.
- ** Karlsson, Otto, Häradshövding, f. 84, Sala.
- ** Kewenter, Alf, Jur. kand., f. 96, Frejavägen 6, Stocksund.
- Kleberg, Gillis, Advokat, f. 99, Kungsgatan 17, Stockholm.
- Klein, Walter, Advokat, f. 82, Stortorget 7, Hälsingborg.
- Kock, Ebbe, Hovrättsnotarie, Jur. dr., f. 87, Thottsgatan 16, Malmö.
- von Koch, Ragnar, Häradshövding, f. 81, Södra Vägen 25, Göteborg.
- Kramer, Ingemar, Häradshövding, f. 82, Sundsvall.

- ** Kugelberg, Bertil, Jur. och fil. kand., direktörsassistent, Svenska Arbetsgivareföreningens Allmänna Grupp, f. 00, Stockholm.
- Kylander, Hadar, Häradshövding, f. 82, Eskilstuna.
- ** Köhler, Nils, Advokat, f. 02, Katarinavägen 11, Stockholm.
- Körner, Adolf, Advokat, f. 82, Kungsgatan 66, Stockholm.
- Lagerbielke, Johan, f. d. Hovrättsråd, f. 61, Lästringe.
- Lagercrantz, Ivar, Advokat, f. 74, Regeringsgatan 5, Stockholm.
- Lagerström, Otto, Advokat, f. 79, Västra Trädgårdsgatan 4, Stockholm.
- Lamm, Kurt, Hovrättsråd, Jur. dr., f. 83, Kaptensgatan 13, Stockholm.
- Landberg, Thore, Advokat, f. 86, Falun.
- Larsson, A. T., Häradshövding, f. 68, Östersund.
- Larsson, Gerhard, Sekreterare, f. 91, Uddeholm.
- ** Leche, Ernst, Hovrättsassessor, f. 97, Brahegatan 56, Stockholm.
- Leijon, Hugo, Hovrättsråd, f. 86, S:t Eriksgatan 63, Stockholm.
- Leijonhufvud, Erik, Friherre, Revisionssekreterare, f. 93, Moravägen 27, Nockeby.
- * Lejman, Fritiof, e. o. Hovrättsnotarie, f. 07, Döbelnsgatan 16 A, Stockholm.
- ** Levinson, Karl, Statsråd, f. 85, Grevgatan 7, Stockholm.
- ** Lewerth, Gunnar, Advokat, f. 92, Östra Hamngatan 24, Göteborg.
- Lidforss, Erik, Advokat, f. 70, Norrlandsgatan 15 B, Stockholm.
- ** Lind, Erik, Justitieråd, f. 88, Djursholm 2.
- Lind, Gösta, Hovrättsassessor, f. 98, Kaplansbacken 3, Stockholm.
- Lindahl, Alf, Advokat, f. 89, Djursholm.
- ** Lindberg, Bernhard, Justitieborgmästare, f. 65, Kungsportsav. 25, Göteborg.
- ** Lindberg, Linus, Advokat, f. 90, Kungsgatan 7, Stockholm.
- Lindeberg, Karin, Advokat, f. 96, Drottningtorget 1, Malmö.

- Lindeberg, Sven, Hovrättsassessor, f. 96, Linnégatan 90, Stockholm.
- Lindell, Ingvar, e. o. Hovrättsassessor, f. 04, Hantverkaregatan 54, Stockholm.
- Linder, William, Borgmästare, f. 76, Stortorget 29, Malmö.
- Linders, Jacob, Häradshövding, f. 68, Ängelholm.
- Lindhagen, Arthur, f. d. Justitieråd, Ordf. i arbetsdomstolen. Jur. dr., f. 84, Norr Mälarstrand 8—10, Stockholm.
- Lindheimer, Martin, Assessor, f. 98, Domkyrkoesplanaden 4, Västerås.
- * Lindquist, Gustaf, Häradshövding, f. 68, Örebro.
- Lindskog, Alarik, Advokat, f. 81, Västervik.
- Lindstedt, Gustaf, Häradshövding, f. 83, Eslöf.
- ** Littorin, Knut, Advokat, f. 89, Drottninggatan 7, Stockholm.
- Ljung, Erik, Advokat, f. 99, Kommendörsgatan 4, Stockholm.
- Ljunggren, Nils, Hovrättsråd, f. 93, Brahegatan 21, Stockholm.
- Ljungholm, Carl, Hovauditör, f. 77, Snäckvägen 11, Äppelviken.
- Ljungholm, Hans, Hovrättsråd, f. 86, Polhemsgatan 15, Jönköping.
- * Ljungman, John, Bankdirektör, f. 76, A.-B. Svenska Handelsbanken, Stockholm.
- * Ljungman, Seve, Notarie, f. 09, Skolgatan 39, Uppsala.
- Lodén, John, v. Häradshövding, f. 64, Drottninggatan 28, Stockholm.
- Lothigijs, Ragnar, Assessor, f. 80, Djursholm.
- Lundbergh, Ragnar, Hovrättsråd, f. 85, Nåsvägen 5, Nockeby.
- Lundevall, Adolf, Landskamrerare, f. 89, Uppsala.
- * Lundin, Runo, Jur. kand. f. 10, Göteborg.
- ** Lundquist, Carl, Advokat, f. 79, Drottninggatan 11, Stockholm.
- Lundvall, Björn, Hovrättsråd, f. 77, Birger Jarlsgatan 69, Stockholm.
- ** Löfgren, Erik, Försäkringsdirektör, f. 87, Brandförsäkringsaktiebolaget Norrland, Drottninggatan 4, Stockholm C.
- * Lönnroth, M., Distriktssekreterare, f. 68, Vasagatan 23, Göteborg.
- Löwenberg, Harald, Rådman, f. 95, Visby.

- ** Malm, Fredrik, Byråchef i vattenfallsstyrelsen, f. 73, Karlavägen 27, Stockholm.
- ** Malmar, Folke, Utrikesråd, f. 90, Grönviksvägen 104, Nockeby.
Malmgren, Robert, Professor, f. 75, Lund.
Malmström, Birger, Häradshövding, f. 66, Västerås.
- * Malmström, Åke, Docent, Jur. dr., f. 05, Bergsgatan 2, Uppsala.
Marks von Würtemberg, Erik, Friherre, f. d. President, Ordf. i lagberedningen, Jur. dr., f. 61, Linnégatan 85, Stockholm.
- ** Melander, Elis, Hovrättsassessor, f. 99, Regentgatan 21, Malmö.
- ** Melin, Birger, Advokat, f. 98, Västra Hamngatan 5, Göteborg.
- * Moberg, Wilhelm, Advokat, f. 98, Birger Jarlsgatan 46, Stockholm.
- ** Molt, Johan, Häradshövding, f. 90, Kungsbacka.
Montelius, Alvar, Revisionssekreterare, Jur. dr., f. 80, Djursholm.
- * Montelius, Oscar, Häradshövding, f. 85, Köping.
Morssing, Ivar, Advokat, f. 69, Brunkebergstorg 12, Stockholm.
- ** Munck af Rosenschöld, Thomas, Hovrättsassessor, f. 99, Ryttmästaregatan 3, Malmö.
Munktell, Henrik, Docent, Jur. dr., f. 03, Järnbrogatan 10 A, Uppsala.
Myrberg, Israel, Kansliråd, Jur. dr., f. 75, Grevgatan 60, Stockholm.
Nathorst-Böös, Ernst, Advokat, f. 91, Drottninggatan 9, Stockholm.
- * Nial, Håkan, Docent, Jur. dr., f. 99, Moravägen 13, Nockeby.
- * Niklason, Algot, Stadsfogde, f. 93, Rådhuset, Karlskrona.
Nilsson, Axel, Advokat, f. 85, Drottninggatan 17, Stockholm.
Nisell, Samuel, Advokat, f. 92, Drottninggatan 14, Stockholm.
Nissen, Harry, Notarius publicus, f. 72, Gustaf Adolfs Torg 18—20, Stockholm.
Nissen, Knut, Hovrättsråd, f. 93, Hantverkaregatan 86, Stockholm.
Nordenström, Nils, Rådman, f. 84, Falun.
Nordin, John, Chef för arbetsrådet, f. 82, Sturegatan 24, Stockholm.

- * Nordström, Albert, f. d. Häradshövding, f. 60, Vinö gård, Lofta.
Nohrlander, Hugo, Häradshövding, f. 92, Söderköping.
- * Norlander, Ingrid, Advokat, Fru, f. 07, Drottninggatan 15, Stockholm.
Nyborg, Ivan, Rådman, f. 79, Vasaplatsen 6, Göteborg.
Nycander, Berndt, Advokat, f. 89, Brunkebergstorg 12, Stockholm.
- Nyman, Hjalmar, Kansliråd, f. 84, Banérgatan 45, Stockholm.
Nyrén, Sigurd, Häradshövding, f. 78, Södra Promenaden 7, Norrköping.
Odéen, Sigurd, Häradshövding, f. 83, Härnösand.
Odenrants, Olof, Revisionssekreterare, f. 91, Djursholm 2.
- ** von Oelreich, Axel, Hovrättsråd, f. 65, Stureparken 5, Stockholm.
Oldenburg, Uno, Notarius publicus, f. 65, Drottninggatan 4, Stockholm.
Olin, Gustav, Hovrättsråd, f. 72, Hovslagaregatan 5 B, Stockholm.
- * Olivecrona, Karl, Professor, Jur. dr., f. 97, Gyllenkroks allé 11, Lund.
Palmgren, Sten, Advokat, f. 85, Skellefteå.
Palmquist, Per Olof, e. Hovrättsfiskal, f. 04, Hovslagaregatan 3, Stockholm.
Paulson, G. A., e. o. Hovrättsnotarie, f. 94, Landbygatan 1, Malmö.
Pettersson, Sture, Häradshövding, f. 91, Hammenhög.
Pettersson, Erik, Häradshövding, f. 66, Mjölby.
- ** Petré, Ragnar, Häradshövding, f. 92, Sundsvall.
** Petré, Viktor, Hovrättsråd, f. 76, Långängen, Stocksund.
** Pettersson, Jakob, Borgmästare, Jur. dr., f. 66, Södertälje.
Pflanzenstill, Bo, Advokat, f. 03, Södra Promenaden 63, Malmö.
- * Philipson, Ivar, Advokat, f. 01, Västra Trädgårdsgatan 17, Stockholm.
Phragmén, E., f. d. Professor, Fil. dr., f. 63, Djursholm.
Planting-Gyllenbåga, Erik, Regeringsråd, f. 69, Baldersgatan 6, Stockholm.
Ploman, Edward, Rådman, f. 80, Ringvägen, Lidingö.

- Quennerstedt, Nils, Häradshövding, Vattenrättsdomare, f. 74, Umeå.
- Quensel, Conrad, Advokat, f. 01, Kungsträdgårdsgatan 16, Stockholm.
- Rabenius, Lars, Advokat, f. 79, Kungsgatan 7, Stockholm.
- ** Ramstedt, Gunnar, Häradshövding, f. 86, Olaigatan 17 A, Örebro.
- Rehn, Georg, Hovrättsnotarie, f. 67, Engelbrektsgatan 43 B, Stockholm.
- Renström, Anders, Hovrättsråd, f. 68, Grevturegatan 70, Stockholm.
- Ribbing, Gustaf, f. d. Häradshövding, Jur. dr., f. 49, Uppsala.
- ** Richter, Gerlach, Advokat, f. 87, Kalendegatan 9, Malmö.
- * Rignell, Nils, Vattenrättssekreterare, f. 02, Edsgatan 18, Vänersborg.
- * Rogard, Folke, Advokat, f. 99, Kungsträdgårdsgatan 16, Stockholm.
- Rodhe, Alvar, Landshövding, f. 82, Visby.
- ** Ros, Axel, Jur. kand., f. 01, Försäkringsaktiebolaget Nornan, Göteborg.
- Rosenerantz, Gottlob, Rådman, f. 85, Simrishamn.
- Rudberg, Inge, Advokat, f. 86, Västra Trädgårdsgatan 11, Stockholm.
- Rune, Per, Advokat, f. 98, Norrmalmstorg 1, Stockholm.
- Sachs, Josef, Generalkonsul, f. 72, Villagatan 5—7, Stockholm.
- Samuelsson, John, Häradshövding, f. 81, Falkenberg.
- * Sandberg, Knut, Jur. kand., f. 03, Fylgia, Stockholm.
- * Sandberg, Margareta, Advokat, Fru, f. 97, Stockholms stads rättshjälpsanstalt, Stockholm.
- Sandblad, John, Rådman, f. 79, Lund.
- Sandell, Hugo, Rådman, f. 82, Hälsingborg.
- ** Sandström, Emil, f. d. Justitieråd, f. 86, Eriksbergsgatan 5, Stockholm.
- Santesson, Per, Revisionssekreterare, f. 92, Birger Jarlgatan 58, Stockholm.
- ** Schartau, Yngve, Advokat, f. 86, Fredsgatan 10, Stockholm.
- ** Schell, Otto, Hovrättsassessor, f. 01, Erik Dahlbergsgatan 16 A, Malmö.

- * Scherling, Sten, Kommunalborgmästare, f. 97, Sundbyberg.
- ** Schlyter, Karl, Statsråd, Jur. dr., f. 79, Norr Mälarstrand 8—10, Stockholm.
- ** Schultz, Nils, Jur. kand., f. 01, Tingshuset, Skara.
Schönmeyr, Carl Ludvig, Advokat, f. 79, Wahrendorffsgatan 1, Stockholm.
Schött, C. Fr., Ombudsman, f. 71, Majvägen 21, Äppelviken.
- Selander, Erik, Advokat, f. 89, Östersund.
- Selander, Georg, Advokat, f. 82, Motala.
- Seldén, Ragnar, Häradshövding, f. 83, Robertsfors.
- ** von Seth, Pehr, Justitieråd, Jur. dr., f. 67, Djursholm.
- * Silfverstolpe, Gudmund, Advokat, f. 05, Fredsgatan 9, Stockholm.
- * Silfverstolpe, Maja, Jur. kand., Fru, f. 04, Lidingö.
Siljeström, Gösta, Revisionssekreterare, f. 87, Linnégatan 6, Stockholm.
- Sjöfors, Thor, Hovrättsråd, f. 86, Styrmansgatan 4, Stockholm.
- Sjögren, Folke, Advokat, f. 85, Kyrkogatan 20, Göteborg.
- Sjögren, Ivar W., Docent, f. 97, Lund.
- Sjölin, Magnus, Borgmästare, f. 80, Lindesberg.
- ** Skiöld, Åke, Advokat, f. 93, Västra Trädgårdsgatan 4, Stockholm.
- * Staël von Holstein, Mathilda, Advokat, f. 76, Malmtorgsgatan 3, Stockholm.
Stafsing, Ivar, Direktör, f. 83, Floragatan 5, Stockholm.
- * Stenbeck, Einar, f. d. Justitieråd, f. 81, Linnégatan 14, Stockholm.
- * Stenberg, Steno, Justitieråd, Jur. dr., f. 70, Östermalmsgatan 101, Stockholm.
Stenmarek, Gustaf, Rådman, f. 86, Drottningtorget 6, Malmö.
- Sterzel, Fritz, Revisionssekreterare, Ledamot i lagberedningen, Jur. dr., f. 90, Riddaregatan 19, Stockholm.
- von Steyern, Nils, Justitieråd, f. 87, Stallgatan 3, Stockholm.
- Stjernberg, Nils, Professor, Jur. dr., f. 73, Tegnérhlunden 4, Stockholm.
- Stjernstedt, Georg, Friherre, Advokat, f. 76, Kungsgatan 42, Stockholm.

- Stjernstedt, Ruth, Friherrinna, Advokat, f. 79, Kungsgatan 42, Stockholm.
- * Strahl, Ivar, Hovrättsassessor, Jur. dr., f. 99, Vanadisvägen 22 B, Stockholm.
- Strandberg, Georg, Advokat, f. 70, Hamngatan 4, Malmö.
- Strandberg, Tore, Hovrättsassessor, f. 96, Vanadisvägen 18, Stockholm.
- Strandell, Gösta, Hovrättsassessor, f. 95, Villagatan 17, Stockholm.
- * Ström, Malte, Sekreterare, f. 91, Handelskammaren, Malmö.
- Ström, Sam, Hovrättsråd, f. 80, Odengatan 54 A, Stockholm.
- Strömbom, Ragnar, Auditör, f. 84, Jönköping.
- ** Sundberg, Emil, f. d. Justitieråd, f. 63, Nybrogatan 63, Stockholm.
- Sundberg, Halvar, Docent, Jur. dr., f. 94, Stadshuset, Stockholm.
- Swalander, Herman, f. d. Stadsnotarie, f. 75, Gällstad.
- Svanström, Peter Arvid, Borgmästare, f. 84, Umeå.
- Swartling, Arvid, Häradshövding, f. 93, Kalix.
- * Svedelius, Arvid, Justitieråd, f. 67, Karlaplan 18, Stockholm.
- ** Svensson, Konrad, Advokat, f. 95, Centralpalatset, Linköping.
- ** von Sydow, Christian, Direktör, Jur. kand., f. 99, Blasieholmstorg 11 C, Stockholm.
- Sylwan, Theodor, Advokat, f. 87, Falun.
- ** Söderström, Carl, Häradshövding, f. 79, Ronneby.
- Tarschys, Arthur, Advokat, f. 04, Vasagatan 42, Stockholm.
- Tauvon, Gerhard, Advokat, f. 83, Kungsgatan 66, Stockholm.
- ** Tengbom, Johan, Borgmästare, f. 82, Karlshamn.
- Themptander, Sven, Advokat, f. 79, Västra Trädgårdsgatan 17, Stockholm.
- Thomasson, Erik, Hovrättsassessor, f. 01, Lill Jans plan 2, Stockholm.
- Thulin, Gösta, e. Hovrättsfiskal, f. 05, Narvavägen 30, Stockholm.
- Thulin, Olof, Hovrättsassessor, f. 97, Danderydsgatan 18, Stockholm.
- Thureson, Bertil, Revisionssekreterare, f. 93, Djursholm.

- Treffenberg, Ernst, Advokat, f. 68, Strandvägen 1, Stockholm.
- Tröeng, Daniel, Advokat, f. 90, Drottninggatan 55, Stockholm.
- Trygger, Ernst, f. d. Justitieråd, Universitetskansler, Jur. dr., f. 57, Laboratoriegatan 4, Stockholm.
- Turén, Sven, Revisionssekreterare, f. 89, Brötvägen 8, Alsten.
- ** Ullsparre, Knut, Hovrättsassessor, f. 92, Skepparegatan 49 B, Stockholm.
- Ulfwi, Volrat, Advokat, f. 92, Norra Kungstorget, Stockholm.
- Undén, Göran, Bankombudsman, f. 84, A.-B. Svenska Handelsbanken, Stockholm.
- Undén, Östen, Statsråd, f. 86, Uppsala.
- Wallberg, Gunnar, Advokat, f. 87, Brahegatan 26, Stockholm.
- * Waller, Carl, Advokat, f. 00, Västerås.
- Vallin, Albert, Advokat, f. 90, Storängen.
- ** Wallinder, Birger, Rådman, f. 76, Örgrytevägen 24, Göteborg.
- * Wandén, Johan, Häradshövding, f. 89, Umeå.
- *: Varenius, Nils, Ombudsman, f. 90, S:t Paulsgatan 14, Stockholm.
- Vasseur, Eric, Ombudsman, f. 94, Tobaksmonopolet, Norrmalmstorg 16, Stockholm.
- Wedberg, Birger, Justitieråd, Jur. dr., f. 70, Skepparegatan 66, Stockholm.
- Wedberg, Max, v. Häradshövding, f. 66, Örebro.
- Weidenhielm, Christer, f. d. Hovrättsråd, f. 63, Floragatan 12, Stockholm.
- * Wennerholm, Gösta, Advokat, f. 94, Kungsgatan 7, Stockholm.
- Werner, Einar, Advokat, f. 99, Drottninggatan 7, Stockholm.
- ** Weslien, Per-Axel, Advokat, f. 03, Norrmalmstorg 2, Stockholm.
- * Westdahl, Carl Gustaf, f. d. General, Jur. kand., f. 78, Strandvägen 7 C, Stockholm.
- ** Westman, Axel, v. Häradshövding, f. 61, Lützensgatan 3, Stockholm.
- ** Wetter, Folke P:son, Professor, Jur. dr., f. 83, Sysslomansgatan 26, Uppsala.
- Wetter, Sune, Advokat, f. 94, Linnégatan 86, Stockholm.

- ** Wickström, Hugo, Revisionssekreterare, Ledamot av de blandade domstolarna i Egypten, f. 92, Tribunal Mixte. Mansourah, Egypten.
- Widegren, Seibrandt, Advokat, f. 83, Nybrokajen 7. Stockholm.
- Wieslander, I., Häradshövding, f. 91, Hedemora.
- Wihlborg, Nils, Häradshövding, f. 74, Landskrona.
- Wijkander, Theodor, Direktör, f. 80, Brand- & Lifförsäkrings A/B. Svea, Göteborg.
- * Wijnblad, Mauritz, Hovrättsråd, f. 95, Grevgatan 6, Stockholm.
- Wikander, Hugo, Hovrättsråd, Jur. dr., f. 79, Styrmansgatan 7, Stockholm.
- Wiklund, Holger, Advokat, f. 01, Uppsala.
- Vinge, Karl Axel, Advokat, f. 91, Lilla Torget 5—6, Göteborg.
- ** Wirgin, Alvin, Borgmästare, f. 87, Trälleborg.
- Wolff, Henrik, f. d. Amiralitetsråd, f. 63, Erik Dahlbergsgatan 11, Stockholm.
- * Wöhler, Hellmuth, Häradshövding, f. 88, Alingsås.
- Zetterberg, Herman, Hovrättsassessor, f. 04, Igelkottsvägen 35, Äppelviken.
- Zetterstedt, John, Häradshövding, f. 71, Kalmar.
- Zuhr, Manne, Revisionssekreterare, f. 93, S:t Eriksgatan 25 B, Stockholm.
- * von Zweigbergk, Åke, Jur. kand., f. 02, Alberget 5 B, Stockholm Dj.
- Åberg, Gustaf, Häradshövding, f. 85, Östhammar.
- Åsberg, Victor, Rådman, f. 74, Västerås.
- * Åström, Axel, Bankombudsman, f. 92, Regeringsgatan 85. Stockholm.
- Öhman, Nils, Advokat, f. 00, Chapmansgatan 2, Stockholm.
- Öhman, Ragnar, Advokat, f. 98, Kungsgatan 3, Stockholm.
- ** Österberg, Eric, Rådman, f. 91, Upplandsgatan 6, Stockholm.
-